

El-Bidaye ve'n-Nihaye

BÜYÜK İSLÂM TARİHİ

İbn Kesîr

EL BİDÂYE VE'N-NİHÂYE

BÜYÜK İSLÂM TARİHİ İbn Kesîr

10

Çeviren:
Mehmet KESKİN

ÇAĞRI YAYINLARI
Divanyolu, Klodfarer Cd. No: 16/1
Sultanahmet/ İSTANBUL
Tel: 516 20 80 - 81
Fax: 516 20 82

İÇİNDEKİLER

Hicretin Yüzyirmibeşinci Senesi	9
Hışam b. Abdülmelik b. Mervan'ın vefatı ve biyografisi	9
Hicretin yüzyirmibeşinci senesinde vefat eden meşhur şahsiyetler	19
Muhammed b. Ali, Yahya b. Zeyd	19
Hicretin Yüzyirmialtıncı Senesi	20
Velid b. Yezid b. Abdülmelik'in biyografisi	20
Velid'in öldürülmesi ve devletin yıkılması	21
Yezid b. Velid en-Nakıs'ın Velid b. Yezid'i öldürmesi	24
Yezid b. Velid b. Abdülmelik b. Mervan'ın halifeliği	29
Halid b. Abdullah b. Yezid	38
Hicretin Yüzyirmiyedinci Senesi	46
Mervan b. Muhammed el-Himar'ın Şam'a girişi ve halifelğe geçmesi	47
Hicretin Yüzyirmisekizinci Senesi	53
Hicretin Yüzyirmidokuzuncu Senesi	57
Ebu Müslim el-Horasanî'nin ilk çıkışı	58
İbn Kirmanî'nin öldürülmesi	62
Hicretin Yüzotuzuncu Senesi	66
Şeyban b. Seleme el-Harurî'nin öldürülmesi	66
Haricî Ebu Hamza'nın Medine-i Münevvere'ye girişi ve şehri istila edişi	67
Hicretin Yüzotuzbirinci Senesi	70
Hicretin Yüzotuzikinci Senesi	72
İmam İbrahim b. Muhammed'in öldürülmesi	73
Ebu'l-Abbas es-Seffah'ın halifeliği	75
Mervan b. Muhammed b. Mervan'ın öldürülmesi	78
Mervan el-Himar'ın biyografisi	85
Emevilerin yıkılması ve Abbasi Devleti'nin başlangıcına dair Nebevî haberler	87
Ebu'l-Abbas es-Seffah'ın müstakil olarak halife olması	92
Mervan b. Muhammed b. Mervan b. Hakem	98
Ebu Seleme Hafs b. Süleyman	99
Hicretin Yüzotuzüçüncü Senesi	99
Hicretin Yüzotuzdördüncü Senesi	100
Hicretin Yüzotuzbeşinci Senesi	101
Hicretin Yüzotuzaltıncı Senesi	102
İlk Abbasi halifesi Ebu'l-Abbas es-Seffah'ın biyografisi	103
Ebu Cafer el-Mansur'un halifeliği	108
Hicretin Yüzotuzyedinci Senesi	108
Abdullah b. Ali'nin, kardeşinin oğlu Ebu Cafer el-Mansur'a karşı ayaklanması ..	108
Ebu Müslim el-Horasanî'nin öldürülmesi	111
Ebu Müslim el-Horasanî'nin biyografisi	117
Hicretin Yüzotuzsekizinci Senesi	128
Hicretin Yüzotuzdokuzuncu Senesi	130
Hicretin Yüzkırkıncı Senesi, Hicretin Yüzkırkıbirinci Senesi	131
Hicretin Yüzkırkikinci Senesi, Hicretin Yüzkırküçüncü Senesi	135
Hicretin Yüzkırkdördüncü Senesi, Hicretin Yüzkırkbeşinci Senesi	139
Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın öldürülmesi	149
İbrahim b. Abdullah b. Hasan'ın isyanı	150
İbrahim b. Abdullah b. Hasan'ın Basra'da ayaklanması	156
Abdullah b. Mukaffa	164
Hicretin Yüzkırkaltıncı Senesi	165
Bağdat şehri hakkında varid olan eser ve haberler	172
Hicretin Yüzkırkyedinci Senesi	175
Hicretin Yüzkırksekkizinci Senesi, Hicretin Yüzkırkdokuzuncu Senesi	177
Hicretin Yüzellinci Senesi	180
İmam Ebu Hanife	181
Hicretin Yüzellibirinci Senesi	182
Rusafe şehrinin kuruluşu	184
Hicretin Yüzelliikinci Senesi, Hicretin Yüzelliüçüncü Senesi	184
Hicretin Yüzellidördüncü Senesi	187

İs'ab et-Tamî', Ebu Amr b. Alâ	187
Hicretin Yüzellibeşinci Senesi	190
Rafika şehrinin inşası	190
Hammad er-Raviye	191
Hicretin Yüzellialtıncı Senesi, Hicretin Yüzelliyedinci Senesi	193
Mam Evza'nın biyografisi	194
Hicretin Yüzellisekizinci Senesi	202
Mansur'un biyografisi	204
Mehdi'nin halifeliği	216
Hicretin Yüzellidokuzuncu Senesi	217
Hicretin Yüzaltmışıncı Senesi	220
Musa el-Hadi'ye bey'at edilmesi	220
Hicretin Yüzaltmışbirinci Senesi	224
Ebu Dülame	225
Hicretin Yüzaltmışıkkinci Senesi	226
İbrahim b. Edhem	227
Davud et-Taî	244
Hicretin Yüzaltmışüçüncü Senesi, Hicretin Yüzaltmışdördüncü Senesi	244
Hicretin Yüzaltmışbeşinci Senesi, Hicretin Yüzaltmışaltıncı Senesi	246
Hicretin Yüzaltmışyedinci Senesi	250
Beğsar b. Bürd	251
Hicretin Yüzaltmışsekizinci Senesi, Hicretin Yüzaltmışdokuzuncu Senesi	253
Mehdi b. Mansur	254
Mehdi'nin oğlu Musa el-Hadi'nin halifeliği	263
Hicretin Yüzyetmişinci Senesi	266
Halife Musa el-Hadi'nin biyografisi	267
Harun Reşid'in halifeliği	269
Halil b. Ahmed, Rebi b. Süleyman	271
Hicretin Yüzyetmişbirinci Senesi, Hicretin Yüzyetmişıkkinci Senesi	273
Hicretin Yüzyetmişüçüncü Senesi	273
İadir, Heylane	276
Hicretin Yüzyetmişdördüncü Senesi	278
Hicretin Yüzyetmişbeşinci Senesi	278
Abide ve zahide bir hatun olan Sa'vane	279
Leys b. Sa'd, Münzir b. Abdullah	280
Hicretin Yüzyetmişaltıncı Senesi	281
İbrahim b. Salih, İbrahim b. Hereme, Salih b. Beğir el-Mirri	286
Müseyyeb b. Züheyr, Veddah b. Abdullah	288
Hicretin Yüzyetmişyedinci Senesi, Hicretin Yüzyetmişsekizinci Senesi	288
Hicretin Yüzyetmişdokuzuncu Senesi	292
Smail b. Muhammed	292
Mam Malik	293
Hicretin Yüzsekseninci Senesi	295
Smail b. Cafer, Hassan b. Ebi Sinan, Afiye b. Yezid	296
İbiveyhi	297
İfeyre el-Abide	299
Hicretin Yüzseksenbirinci Senesi	299
İasan b. Kahtabe	299
Abdullah b. Mübarek	300
Aufaddal b. Fudale, Yakub et-Taib	302
Hicretin Yüzseksenıkkinci Senesi	303
İaan b. Zaide	303
İadı Ebu Yusuf	304
İakub b. Davud b. Tahman	307
Hicretin Yüzseksenüçüncü Senesi	309
Musa b. Cafer	309
İaşim b. Beğir b. Ebi Hazim	310
İahya b. Zekeriya, Yunus b. Habib	311
Hicretin Yüzseksendördüncü Senesi	311
İahmed b. Reşid, Abdullah b. Mus'ab	311
Abdullah b. Abdülaziz el-Ömeri	313

Muhammed b. Yusuf b. Ma'dan	314
Hicretin Yüzseksenbeşinci Senesi	314
Abdüssamed b. Ali, Rabiâtü'l-Adeviye	314
Hicretin Yüzseksenaltıncı Senesi	316
Şair Süllem el-Hasır, Abbas b. Muhammed, Yaktin b. Musa	317
Hicretin Yüzseksenyedinci Senesi	319
Cafer b. Yahya	329
Garip bir hikaye	334
Fudayl b. İyaz	336
Hicretin Yüzseksensekizinci Senesi	338
Ebu İshak el-Fezarî, İbrahim el-Muslî	339
Hicretin Yüzseksendokuzuncu Senesi	340
Kisâi	341
Muhammed b. Hasan b. Züfer	342
Hicretin Yüzdoksanıncı Senesi	344
Esed b. Amr b. Amir	345
Yahya b. Halid b. Bermek	346
Hicretin Yüzdoksanbirinci Senesi	349
Hicretin Yüzdoksanikinci Senesi	350
İsmail b. Cami, Bekir b. Nattah, Abdullah b. İdris	351
Sa'saa b. Selam, Ali b. Zibyan, Abbas b. Ahnef	354
İsa b. Cafer, Fadl b. Yahya, Mansur b. Zibrikan	357
Kadı Ebu Yusuf'un oğlu Yusuf	360
Hicretin Yüzdoksanüçüncü Senesi	360
Harun Reşid'in vefatı	361
Harun Reşid'in biyografisi, zevceleri, oğulları ve kızları	362
Muhammed Emin'in halifeliği	378
Emin ile Me'mun arasındaki anlaşmazlık	379
İsmail b. Aliyye, Muhammed b. Cafer, Ebu Bekir b. Ayyaş	380
Hicretin Yüzdokсандördüncü Senesi	381
Salim b. Salim Ebu Bahr el-Belhi	383
Abdülvehhab b. Abdülmecid	383
Ebu'n-Nasr el-Cühenî el-Mus'ab	383
Hicretin Yüzdoksanbeşinci Senesi	384
İshak b. Yusuf el-Ezrak, Bekkar b. Abdullah, Şair Ebu Nüvas	386
Hicretin Yüzdoksanaltıncı Senesi	400
Emin'in hilafetten hal'i ve kardeşi Me'mun'un hilafete geçişi	401
Kadı Hafs b. Gıyas, Ebu Şis	403
Hicretin Yüzdoksanyedinci Senesi	404
Hicretin Yüzdoksansekizinci Senesi	406
Muhammed el-Emin'in öldürülmesi	407
Muhammed el-Emin'in biyografisi	408
Harun Reşid'in oğlu Abdullah el-Me'mun'un halifeliği	412
Hicretin Yüzdokсандokuzuncu Senesi	413
Hicretin İkiyüzüncü Senesi	415
Hicretin İkiyüzbirinci Senesi	417
Bağdatlıların İbrahim b. Mehdi'ye bey'at etmeleri	418
Hicretin İkiyüzikinci Senesi	419
Hicretin İkiyüzüçüncü Senesi	421
Bağdatlıların İbrahim b. Mehdi'yi hal' etmeleri	422
Ali b. Musa	422
Hicretin İkiyüzdördüncü Senesi	423
İmam Şafii	424
Hicretin İkiyüzbeşinci Senesi	430
Ebu Süleyman ed-Darani	430
Hicretin İkiyüzaltıncı Senesi	437
Hicretin İkiyüzyedinci Senesi	438
Yahya b. Ziyad b. Abdullah b. Mansur	441
Hicretin İkiyüzsekizinci Senesi	442
Seyyide Nefise'nin vefatı	443
Fadl b. er-Rebi'	444

Hicretin İkiyüzdokuzuncu Senesi	445
Hicretin İkiyüzonuncu Senesi	446
Me'mun'un Boran'la gerdeğe girmesi	448
Hicretin İkiyüzonbirinci Senesi	449
Meşhur Şair Ebü'l-Atahiye	449
Hicretin İkiyüzonikinci Senesi	451
Hicretin İkiyüzonüçüncü Senesi	451
Şair Akuk	452
Hicretin İkiyüzondördüncü Senesi	453
Ahmet b. Yusuf b. Kasım b. Sabih	454
Ebu Muhammed Abdullah b. A'yün	454
Hicretin İkiyüzonbeşinci Senesi	455
Ebu Zeyd el-Ensârî	455
Hicretin İkiyüzonaltıncı Senesi	456
Harun Resid'in zevcesi ve amcası kızı Zübeyde	457
Hicretin İkiyüzonyedinci Senesi	458
Hicretin İkiyüzonsekkizinci Senesi	459
İlk fitne ve imtihan	459
Abdullah el-Me'mun	463
Mutasım Billah'ın halifelîği	473
Bişr el-Merisî, Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişam	474
Hicretin İkiyüzondokuzuncu Senesi	475
Hicretin İkiyüzüymüncü Senesi	477
Hicretin İkiyüzüymübirinci Senesi, Hicretin İkiyüzüymüikinci Senesi	478
Babek'in yakalanması	478
Hicretin İkiyüzüymüüçüncü Senesi	480
Mutasım'ın Ammuriye'yi fethetmesi	482
Abbas b. Me'mun'un öldürülmesi	486
Hicretin İkiyüzüymüdördüncü Senesi	487
Hicretin İkiyüzüymübeşinci Senesi	491
Said b. Mes'ade, Nahıvci Ceremî	493
Hicretin İkiyüzüymüialtıncı Senesi	493
Ebu Dülef el-İclî	494
Hicretin İkiyüzüymüyedinci Senesi	495
Mutasım Billah'ın biyografisi	496
Harun el-Vasık b. Mutasım'ın halifelîği	499
Meşhur Zahid Bişr el-Hafî	499
Hicretin İkiyüzüymüisekkizinci Senesi	502
Şair Ebu Temmam et-Taî	503
Hicretin İkiyüzüymüidokuzuncu Senesi	505
Hicretin İkiyüzotuzuncu Senesi	508
Abdullah b. Tahir b. Hüseyin	508
Hicretin İkiyüzotuzbirinci Senesi	509
Hicretin İkiyüzotuzikinci Senesi	516
Mütevekkil Alallah Cafer b. Mutasım'ın halifelîği	520
Hicretin İkiyüzotuzüçüncü Senesi	521
Hicretin İkiyüzotuzdördüncü Senesi	523
Hicretin İkiyüzotuzbeşinci Senesi	524
İshak b. Mahan	527
Hicretin İkiyüzotuzaltıncı Senesi, Hicretin İkiyüzotuzyedinci Senesi	528
Hicretin İkiyüzotuzsekkizinci Senesi	530
Hicretin İkiyüzotuzdokuzuncu Senesi	531
Ahmed b. Asım el-Antakî	532
Hicretin İkiyüzkırkıncı Senesi	534
Ahmed b. Ebi Duad, Sahnun el-Malikî	534
Hicretin İkiyüzkırkıbirinci Senesi	542
İmam Ahmed b. Hanbel'in takvası, zühdü ve uzleti; uğradığı mihnetler	545
İmam Ahmed b. Hanbel'in Mutasım'ın huzurunda dövülmesi	556
Mihnetten sonra İmam Ahmed b. Hanbel'in durumu, vefatı	563
Hicretin İkiyüzkırkikinci Senesi	574
Ebu Hassan ez-Ziyadî	574

HİCRETİN YÜZYİRMİBEŞİNCİ SENESİ

Hafız Ebu Bekir el-Bezzar, Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: «Dünyanın süsü 125. senede kalkacaktır.»

Ben derim ki: Bu, garip ve münker bir hadistir.

Bu senede Numan b. Yezid b. Abdülmelik, Bizans idaresindeki Anadolu'ya gazaya gitti. Bu senenin rebiyülahir ayında mü'minlerin emiri Hişam b. Abdülmelik b. Mervan vefat etti.

HİŞAM B. ABDÜLMELİK B. MERVAN'IN VEFATI VE BİYOGRAFİSİ

Hişam b. Abdülmelik b. Mervan b. Hakem b. Ebi'l-As b. Ümeyye b. Abdişems Ebü'l-Velid el-Kuraşi el-Ümevi ed-Dımışkî. Mü'minlerin emiriydi. Annesi, Ümmü Hişam binti Hişam b. İsmail el-Mahzumî idi. Evi Şam'da, Havvasın kapısı yanında idi. Evinin bir kısmı bugün Nuriyetü'l-Kebire denilen şehid Nureddin Medresesi olarak kullanılmaktadır ve Darü'l-Kabbabin (çadırcılar evi) diye bilinmektedir. Bu mahallenin hepsi onun evi sayılırdı. Doğrusunu Allah bilir.

Kardeşi Yezid b. Abdülmelik'in vefatından sonra veliahtlığı nedeniyle kendisine halife olarak bey'at edildi. Bey'atı, hicretin 105. senesinin şaban ayının bitimine dört gün kala cuma gününde yapıldı. O zaman kendisi otuzdört yaşındaydı. Yakışıklı, beyaz tenli, biraz da şaşı idi. Saçını siyaha boyardı. Abdülmelik'in halifelige geçen dördüncü ağıluydu.

Abdülmelik, rüyasında mihraba dört kez idrarını yaptığını görmüştü. Bunu Said b. Müseyyeb'e sordurmuş, Said de onun dört oğlunun halife olacağı şeklinde yorumlamıştı ve rüyası aynıyla gerçekleşmişti. Hişam, Abdülmelik'in halifelige geçen dördüncü oğlu oldu.

Halife olunca işleri akılcıca idare etti. Malları ve paraları derleyip toplardı. Hazineyi zenginleştirdi. Zeki idi. İşleri ileri görüşlülükle idare ederdi. Büyük küçük her işi kontrolunda tutardı. Yumuşak huylu, ağırbaşlıydı.

Bir defasında eşraftan bir adama sövmüş, adam da ona: «Sen bir halifesin, Allah'ın yeryüzündeki vekilisin, nasıl olur da bana söversin?» deyince Hişam utanmış ve adama şöyle demişti:

– Ya bunun yerine bana kısas tatbik et, yahut sen de bana söv.
 – Sana sövecek olursam ben de senin gibi beyinsizlik yapmış olurum.

- Öyleyse bunun bedelini al.
- Hayır almayacağım.
- Öyleyse Allah için terket, alma.
- O bedel önce Allah'ın sonra da senin olsun.
- Vallahi, ben de artık hiç kimseye sövmeyeceğim.

Asmaî dedi ki: Adamın biri, Hişam'a ağır sözler sarfetti. Hişam da ona: «Ben senin halifen olduğum halde bana böyle sözler mi sarfediyorsun?» dedi.

Bir defasında Hişam, bir adama gazaplandı ve ona şöyle dedi: «Sus, yoksa seni kırbaçlarım.»

Ali b. Hüseyin, Mervan b. Hakem'den 4.000 dinar borç almıştı. Mervan'ın oğullarından hiçbiri bu parayı ondan istemedi. Nihayet Hişam, halifelige geçince Ali b. Hüseyin'e sordu:

- Sendeki alacağımız ne oldu?
- Tam olarak ödenmeye hazırdır ve size teşekkür borçluyum.
- O paralar senin olsun.

Ben derim ki: Bu rivayette şüphe vardır. Zira Ali b. Hüseyin, fıkıhçılar senesi denilen hicri doksandördüncü senede yani Hişam'ın halifete geçiş senesi olan hicri 105. seneden onbir sene önce vefat etmiştir.

Müellif diyor ki: «Mervan'ın halife oğullarından hiçbiri Ali b. Hüseyin'den o parayı talep etmediler. Nihayet Hişam halifelige geçince mezkur parayı ondan talep etti.» Bu sözde şüphe vardır ve sahih değildir. Çünkü Ali b. Hüseyin, Hişam'ın hilafete geçişinden önce vefat etmiştir. Doğrusunu, noksanlıklardan münezzeh olan yüce Allah daha iyi bilir.

Hişam, kan akıtmaya, insanlar arasında en fazla karşı çıkan bir kimseydi. Kan akıtmaktan hiç hoşlanmazdı. Zeyd b. Ali ile oğlu Yahya'nın öldürülmesinden ötürü çok rahatsız olmuş ve şöyle demişti: «Keşke sahip olduğum bütün malları verseydim de bunlar öldürülmeselerdi.»

Medainî'nin rivayetine göre bir defasında yanında bir cariye, şarap ve bir de gitara benzeyen barbut adında bir çalgı aleti bulunan bir adam Hişam'ın huzuruna gelmişti. Hişam: «Şu tamburu bu adamın başında parçalayın.» diye emir vermiş, adam da ağlamaya başlamıştı. Hişam, onu dövünce adam: «Beni dövdüğün için mi ağladığımı sanıyorsun, oysa ben barbuta tanbur adını takarak hakaret ettiğinden ötürü ağlıyorum.» demişti.

Adamın biri, bir gün konuşurken Hişam'a karşı ağır sözler sarfet-

ti. Hişam da ona: «İmamına karşı böyle konuşmaya hakkın yoktur.» diye karşılık verdi.

Hişam, oğullarından birinin bir defasında cumaya gelmediğini görünce ona haber salarak yanına çağırttı ve: «Niçin cumaya gelmedin?» diye sordu. Oğlu: «Bindiğim katırım hastalandı, beni getiremedi.» diye cevap verince Hişam: «Sen yürümekten de mi acizsin?» diye karşılık verdi ve onu bir yıl müddetle bineğe binmekten menetti. Cumaya yaya olarak gelmesini emretti.

Medainî'nin anlattığına göre adamın biri, Hişam'a iki kuş hediye etti. Elçi o kuşları evinin ortasında, tahtının üzerinde oturmakta olan Hişam'a getirdi. Hişam da: «Bunları evin içine sal.» dedi. Adam salınca: «Ey mü'minlerin emiri, hani armağanım?» diye sordu. Hişam: «Yazık sana, iki kuş hediye ettin diye ne armağan alacaksın? Haydi kuşlarından birini al.» dedi. Adam kuşlardan birinin peşine düştü, yakalamaya çalıştı. Hişam ona: «Yazıklar olsun sana, ne yapıyorsun?» diye sorunca adam: «Kuşlardan en iyisini yakalamaya çalışıyorum.» dedi. Hişam da: «İyisini yakalayacaksın, kötüsünü mü bırakacaksın?» dedi ve sonra da adama kırk veya elli dirhem verilmesini emretti.

Medainî, Yusuf b. Ömer'in katibi Mubârrem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Yusuf, beni Hişam'a kırmızı bir yakut ve inci ile gönderdi. Bu yakut ile inci, Halid b. Abdullah el-Kusarî'nin cariyesi Rebia'ya aitti. Yakut, 73.000 dinara satın alınmıştı. Hişam'ın huzuruna girdim. Hişam, bir kanape üzerindeydi, üst tarafında kuş kanatları vardı. Kanatların yakınlığından ötürü başı görülmüyordu. Yakutu kendisine gösterdiğimde ağırlığını sordu. Ben de: «Böyle bir yakutun misli görülmemiştir ve yoktur.» dedim. O da sustu.»

Dediler ki: Hişam bir defasında, zeytin ağaçlarını salayarak zeytinleri yere döküp öylece toplayan kimseleri gördü. Onlara şöyle dedi: «Ağaçları silkelemeyin, zeytinleri birer birer kopararak devşirin. Aksi takdirde budaklar körelir, dallar kırılır.»

Hişam şöyle derdi: «Üç şey, şerefli kimsenin şerefini asla alçaltmaz:

- 1- İnsanlarla iyi geçinmek için biraz idare-i maslahat yapmak.
- 2- Geçimi ve maiyeti ıslah etmek, tutumlu olmak.
- 3- Az da olsa hakkı aramak ve talep etmek.»

Ebu Bekir el-Haraitî dedi ki: Hişam'ın şu beyitten başka bir şiir okumadığı söylenir:

«Eğer heveslerine karşı direnmezsen heveslerin seni,
Aleyhinde dedikodu yapılacak işlere sürüklerler.»

Onun bundan başka şiir söylediği de rivayet edilmiştir.

Medainî, Akkal b. Şebbe'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Bir defasında Hişam'ın huzuruna girdim, üzerinde yeşil kürklü bir kaftan vardı. Horasan'a göndereceği için bana bazı şeyleri tavsiye ediyordu. Bense o sırada kaftanını seyrediyordum. Hişam, bu durumu anlayıp sebebini sordu, ben de: «Halife seçilmeden önce de sende böyle bir kaftan görmüştüm, şu anda sırtındaki kaftanın o olup olmadığını düşünüyorum.» dedim. Hişam: «Kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ederim ki, bu o kaftandır. Bende gördüğünüz malların hepsini sizler için biriktiriyorum ve bunları size bırakmak üzere koruyorum.» dedi.

Hişam, akıllı ve aynı zamanda cimri bir adamdı.»

Seffah'ın amcası Abdullah b. Ali dedi ki: «Emevilerin sicillerini topladım. Hişam'ın sicilinden ve divanından, halka ve sultanlara daha yararlı olacak başka bir sicil ve divan göremedim.»

Medainî, Hişam b. Abdülhamid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Mervanoğulları arasında Hişam kadar arkadaşlarına ve divanlarına mukayyet olan, onları daha itinalı bir şekilde tetkik edip araştıran başka bir kimse göremedim.»

Kaderci Gaylan'ı öldürten de Hişam'dır. Gaylan, huzuruna getirildiğinde Hişam, ona şöyle demişti: «Yazıklar olsun sana, bildiklerini söyle bakalım, görüşlerini açıkla hele! Eğer görüşün haksa uyarız, batılsa sen görüşünden vazgeç.»

Meymun b. Mehran, Gaylan ile münazara yapıp tartıştı. Gaylan ona birşeyler söyledi. Hişam da ona: «Bu, zorlanarak ve elinde olmayarak mı Allah'a isyan ediyor?» diye sordu. Gaylan susunca Hişam onu bağlattı ve öldürttü.

Asmaî, Münzir b. Übeyy'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Hişam'ın hazinelerinde 12.000 gömlek gördük, hepsi de giyilmişti, pörsümüştü.»

Hişam, babasına üç husustan ötürü şikayetçi oldu:

- 1- Minbere çıkınca irkiliyorum.
- 2- İştahım yok, az yemek yiyiyorum.
- 3- Sarayda yüz güzel cariye var ama bunlardan hiçbirisi ile yatmıyorum.

Babası ona şöyle cevap verdi:

1- Minbere çıkmaktan irkiliyorsun. Minbere çıktığında gözlerini cemaatin en sonundaki adamlara dik, bu senin için daha rahatlatıcı ve kolay olur.

2- İştahsız olduğunu ve az yemek yediğini söylüyorsun. Mutfakçıya emir ver, sana yemek çeşitlerini çoğaltsın, belki her çeşitten bir lokma alarak karnını doyurursun.

3- İnce ve beyaz tenli, güzel ve göz alıcı cariyelerle yat.

Ebu Abdillâh eş-Şafî dedi ki: Hişam b. Abdülmelik, Rusafe şehri- ni kurduğunda: «Burada bir gün yalnız başıma kalmak ve bu günde bana üzücü haber gelmesin istiyorum.» dedi. Öğle vakti olmadan ser- hattan kendisine kanlı bir haber geldi. «Bir gün olsun rahat etmeye- cek miyim?» dedi.

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: «Hişam'a, ölümden bahseden bir mek- tup asla yazılamazdı.»

Ebu Bekir b. Ebi Hayseme, Ömer b. Ali'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib ile birlikte ha- mam yanındaki evine gittim. Kendisine şöyle dedim: «Hişam'ın hü- kümdarlık ve saltanatı yirmi seneye yakın bir zamandır devam edi- yor, insanlar diyorlar ki; Süleyman peygamber Rabbinden, kendi- sinden sonra hiç kimseye verilmeyecek bir hükümrانlık istemişti. Halkın ifadesine göre Süleyman'ın hükümrانlığı yirmi sene sürmü- ştür. Buna sen ne dersin?» Muhammed b. Ali, şöyle cevap verdi: «İn- sanlar ne derler bilmiyorum ama, babam bana atası Ali (r.a.) tariki ile Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu nakletti:

«Cenâb-ı Allah, bir peygamberin ümmetinden o peygamberin hü- küm sürdüğünden fazla bir süre ile hiçbir hükümdarı yaşatmaz. Cenâb-ı Allah, Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'i onüç sene Mekke'de, onu da Medine'de olmak üzere yirmiüç sene peygamber olarak yaşat- tı.»

İbn Ebi Hayseme dedi ki: «Ben bu konuda bundan başka bir ha- dis bilmiyorum.»

Müslim b. İbrahim, Hz. Ali'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Ümeyye oğulları, şaşı gözlü bir adam (Hişam) zamanında sona erecektir.»

Ebu Bekir b. Ebi'd-Dünya, Hişam b. Abdülmelik'in katibi Salim'- in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Hişam, bir gün üzüntülü bir şekilde yanımıza geldi. Ebreş b. Ve- lid'i çağırttı. Ebreş gelince şöyle dedi:

– Ey mü'minlerin emiri, hayrola niçin üzüntülüsün?

– Niye üzülmüyeyim ki, ilm-i nücumdan anlayanların iddiasına göre ben otuzüç güne kadar öleceğim.

Biz onu bir tarafa kaydettik. Otuzüçüncü gece olunca elçisi gece- leyin yanıma geldi ve: «Nefes darlığı için ilacını hazırla. Çünkü daha önce de bu hastalığa yakalanmıştı. Bu ilacı kullanınca iyileşmişti.» dedi. Ben de nefes darlığı ilacını yanıma alarak elçisiyle birlikte Hi- şam'ın huzuruna gittim. İlacı aldı, çok şiddetli bir sancıya yakalan- mıştı. Gece boyunca sancısı devam etti. Sonra Hişam bana şöyle dedi:

«Ey Salim, evine git, biraz rahatladım, ama ilacı yanımda bırak.» Ben de eve gittim. Eve varır varmaz saraydan ağıt sesleri yükseldi. Gittim, vefat ettiğini gördüm.»

Başkalarının anlattıklarına göre Hişam, çocuklarının, çevresinde oturup ağlamakta olduklarını görünce onlara şöyle demiş:

«Hişam, size dünyayı cömertçe verdi. Siz de ona cömertçe gözyaşları döküyorsunuz. O topladığı serveti size bıraktı, siz de onun ameliğini ona bıraktınız. Eğer Allah kendisini bağışlamazsa, Hişam'ın gideceği yer ne kötü bir yerdir.»

Hişam vefat edince, hazine görevlisi gelip eşyalarını mühürledi. Saraydakiler cenazesini yıkamak için su ısıtmak istediklerinde kömür bulamadılar. Nihayet başka yerden iğreti olarak bir miktar kömür alıp getirdiler. Hişam'ın yüzüğünde şu ibare yazılıydı: «Hüküm, hikmet sahibi Hakem'e aittir.»

Hişam, hicretin 125. senesinin rebiyülahir ayının bitimine altı gün kala çarşamba günü, Rusafe'de, elli küsur yaşında vefat etti. Vefat ederken altmış yaşını geçtiği de söylenir. Cenaze namazını Velid b. Yezid b. Abdülmelik kıldırdı. Velid, ondan sonra halifelğe geçti. Hişam, ondokuz sene yedi ay onbir gün süreyle halifelik yaptı. Ondokuz sene sekiz ay birkaç gün süreyle halifelik yaptığı da söylenir. Doğrusunu Allah bilir.

İbn Ebi Füdeyk, Ebu Seleme b. Abdurrahman tarikiyle rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: «Hicretin 125. senesinde dünyanın zineti kalkar.»

İbn Ebi Füdeyk dedi ki: «Bu hadiste geçen zinet kelimesi ile İslâm'ın nuru ve güzelliği kastedilmiştir.»

Başkası ise şöyle dedi: «Bu hadiste geçen zinet kelimesi ile İslâm adamları kastedilmiştir.» Doğrusunu Allah bilir.

Ben derim ki: Hişam b. Abdülmelik vefat edince Emevi hükümdarlığı da öldü. Cihad işleri geriledi, yönetim cidden sarsıldı, düzen bozuldu. Her ne kadar Hişam'dan sonra yedi sene daha Emeviler hüküm sürdülerse de bu hakimiyetleri ihtilaf ve kargaşa içinde devam etti. Nihayet Abbasiler, onlara karşı ayaklandılar, ellerindeki nimet ve hükümdarlığı yağmaladılar. Bir kısmını öldürdüler. İleride de inşaallah yeri gelince detaylı olarak anlatılacağı gibi halifelği ellerinden aldılar. Doğrusunu, noksanlıklardan münezze olan yüce Allah daha iyi bilir.

YEZİD B. ABDÜLMELİK'İN HALİFELİĞİ

Vakidî dedi ki: Amcası Hişam b. Abdülmelik'in hicri 125. sene rebiyülahir ayının bitimine altı gün kala çarşamba günü vefat etmesin-

den sonra aynı günde halifeliğine bey'at edildi.

Hişam b. el-Kelbî dedi ki: Velid b. Yezid'e, rebiyülahir ayının cumartesi gününde bey'at edildi. O zaman otuzdört yaşındaydı. Hilafete geçiş sebebi şuydu: Babası Yezid b. Abdülmelik, kendisinin vefatından sonra kardeşi Hişam'ın veliahtlığını, ondan sonra da kendi oğlu Velid'in veliahtlığını ilan etmişti.

Hişam hilafete geçince, kardeşi oğlu Velid'e kıymet gösterdi, ama bir süre sonra Velid'in içkici olduğu, kötü arkadaşlarla dolaştığı, eğlence meclislerine katıldığı ortaya çıkınca, Hişam onu bu kötü huy-lardan vazgeçirmek istedi ve hicretin 116. senesinde onu hac emirliğine tayin etti. O da amcasından gizlice av köpekleri edindi. Hatta denilir ki; o, bu köpekleri sandıklara gizlemişti. Sandıklardan biri yere düşünce köpek sesi duyulduğunda bunu develerin sesi zannetmişlerdi. Bu yaptığından ötürü dayağa yatırıldı.

Dediler ki: Velid, Ka'be büyüklüğünce bir çadır yaptırdı. Bu çadırı Ka'be'nin damına kurup arkadaşlarıyla birlikte orada oturmak ve içki içip çalgı çalarak diğer rezaletleri irtikab etmeye karar vermişti. Fakat Mekke'ye ulaştığında bu niyetini gerçekleştirmekten korktu. İnsanların karşı çıkıp protesto etmelerinden çekindi ve Ka'be'nin damına oturmaktan vazgeçti.

İçkiciliği ve kötü işlerle uğraşması amcası Hişam tarafından duyulunca, bunu yapmamasını ve bu kötü huy-lardan vazgeçmesini defalarca kendisine söyledi, uyarıda bulundu. Ama o, bu çirkin durumunu ve alçakça işlerini sürdürdü. Amcası onu halifelikten (yani veliahtlıktan) tard etmeye karar verdi, keşke de yapsaydı. Onun yerine Mesleme b. Hişam'ı tayin etmeyi düşünmüştü. Emirlerden, dayılarından, Medinelilerden ve diğer bazı kimselerden oluşan bir cemaat onun bu düşüncesini olumlu buldular. Keşke bu düşüncesini pratiğe dönüştürseydi. Ne var ki o bunu yapamadı. Nihayet Hişam, bir gün Velid'e şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana! Vallahi senin Müslüman olup olmadığını dahi bilmiyorum. Çünkü işlemediğin bir çirkinlik kalmadı. Bütün rezaletleri alenen irtikab ediyorsun."

Velid de ona şöyle bir yazı gönderdi:

"Ey dinimiz hakkında soru soran kişi;
Biz Ebu Şakir'in dini üzereyiz.
Biz içkiyi bazen katıksız içeriz.
Bazen de sıcak veya soğuk su karıştırarak..."

Bunun üzerine Hişam, oğlu Mesleme'ye çok kızdı. Çünkü Ebu Şakir onun künyesiydi. Hişam, Mesleme'ye: "Sen Velid'e benziyorsun, oysa ben seni halifelik makamına yükseltmek istiyorum." dedi ve onu

yola getirmeyi gerekli gördü. Bunun üzerine Mesleme'yi hicri 119. senede hac emiri olarak Mekke'ye gönderdi. Mesleme, yöneticiliği sırasında ibadetlerini ve yumuşaklığını, aynı zamanda ağırbaşlılığını halka izhar etti. Yine Mesleme bu sırada Mekke ve Medine'de halka çeşitli mallar dağıttı. Medinelilerden bir azatlı, şu mısraları okudu:

"Ey bizim dinimizi soran kişi!
Biz Ebu Şakir'in dini üzereyiz.
O, koşu atlarını yularlarıyla bağışladı.
O, aynı zamanda ne zındık ne de kafirdir."

Velid, fuhşiyat ve münkeratı irtikab ettiğinden ötürü Hişam'la arası çok açılmıştı. Hişam onu kınamış ve onu veliahtlıktan azledip yerine oğlu Mesleme'yi tayin etmek istemişti. Velid kaçıp sahraya gitmişti. Aralarında çok çirkince yazışmalar cereyan etmişti. Hişam onu şiddetle tehdit ediyordu. Hişam vefat edinceye kadar bu hal devam etti.

Hişam'ın vefatı esnasında Velid çölde idi. Vefat ettiği gecenin sabahında haberci, hilafete tayin edildiğini ona bildirdi. Ama o gece, Velid çok huzursuz olmuştu. Arkadaşlarından birine: "Baksana hele, bu gece çok huzursuzum. Haydi gel, atlarımıza binip dolaşalım. Belki biraz açılırız." demiş ve iki mil kadar gitmişlerdi. Hişam ve onunla ilgili şeylerden bahsetmişlerdi. Hişam'ın kendisine gönderdiği tehdit mektuplarından söz açmışlardı. Daha sonra bir gürültü duydular. Tozların göklere yükseldiğini gördüler. Bundan sonra haberciler geldiler. Onun halife olduğunu bildiriyorlardı.

Onları uzaktan gören Velid, arkadaşına: "Bak hele! Bunlar Hişam'ın elçileri! Allah'ım, sen bunu hayra tebdil et." dedi. Elçi yaklaşıncaya yere çömeldi. Gelip hilafete özgü selamını verdi. Velid şaşı ve: "Ne olmuş sana, yoksa Hişam mı öldü?" diye sorunca elçi: "Evet" diye cevap verdi. "Sizi kim gönderdi?" diye sorunca: "Posta divanının sahibi Salim b. Abdurrahman gönderdi." dediler ve mektubu Velid'e uzatıldılar. Velid okuduktan sonra halkın durumunu ve amcası Hişam'ın nasıl vefat ettiğini sordu. Onlar da durumu olduğu gibi anlattılar. Velid, hemen Hişam'ın Rusafe'deki mallarına ihtiyati tedbir konulması için bir yazı yazdı ve şöyle dedi:

"Keşke Hişam yaşasaydı da mühürlenmiş ölçeklerini görseydi.
Biz de şimdi onun tarttığı ölçek ile tartıyoruz.
Ancak biz ölçeği parmakla dokunarak bozmuyoruz.
Biz bunu bir bid'at olarak ortaya koymadık.
Bunların tümünü Kur'an bize helal kıldı."

Zühri, Velid'i veliahtlıktan azletmesi için Hişam'ı kışkırtıyordu. Hişam ise halkın dedikodu yapmasından ve askerlerin gönüllerinin kendisinden sapmasından korktuğu için buna yanaşmadı. Velid, Zühri'nin kışkırtmasını biliyor, bu nedenle ona öfke ve düşmanlık duyuyor, ona çeşitli tehditler savuruyordu. Zühri de ona: "Ey fasık! Allah seni benim başıma musallat kılmayacaktır." diyordu.

Daha sonra Zühri, Velid'in halifelğe geçmesinden önce vefat etti. Velid de amcası Hişam'dan korkup çöle kaçtı. Amcasının vefatına kadar orada kaldı. Amcası vefat edince, Velid onun mallarına ihtiyati tedbir koydurttu ve sonra da alelacele bineğine binerek çölden Şam'a doğru yola koyuldu. Valiler atadı. Çeşitli beldelerden bey'at geldi. Heyetler onu ziyaret ettiler.

O zamanın Ermeniyeye valisi olan Mervan b. Muhammed, hilafete geçişinden ötürü onu kutladı. Hişam'ın ölümü ve kendisinin Hişam'a üstün gelmesi, ayrıca Hişam'ın mallarına el koyması nedeniyle onu tebrik etti. Ülkeye hakim olmasından ve Cenâb-ı Allah'ın onu kullarının başına halife olarak geçirmesinden ötürü mutluluğunu dile getirdi. Ayrıca kendi vilayetindeki halkın halifeye bey'atlarını yenilediklerini, bu nedenle sevinip mutlu olduklarını bildirdi. Sınırdaki tehlikelerden korkmayacak olsa kendisinin yerine birini vekil bırakıp Şam'a geleceğini de söyledi. Çünkü kendisini görmeye arzulu, kendisiyle konuşmaya râğbetli olduğunu ifade etti.

Sonra Velid, halka güzel bir yönetim uyguladı. Kötürümlere, cüz-zamlılara, a'malara ikramda bulunulmasını, para yardımı yapılmasını, herkese bir hizmetçi verilmesini emretti. Beytü'l-maldan da Müslüman ailelere armağan ve hediyeler verilmesini buyurdu. Maaşları arttırdı. Özellikle Şamlıların ve ziyaretine gelen heyetlerin bağışlarını arttırmayı emretti.

Cömert, övgüye layık, şerefli, şair bir kimseydi. Kendisinden ne istenilirse asla hayır demezdi. Şu şiirinde kendini cömertlikle övmüş-tü:

"Bana bir takım şeyler engel olmazsa,
Zararlı kişilerin sizden çekip aldıklarını size vermeyi taahhüt ediyorum.

Yakın zamanda size ek gelir ve hediyeler verilecektir.

Sizden bunları daha önce divanınız bırakmıştı.

Şimdi ise katipler bir aydır size bunları yazıp hazırlıyor."

Bu senede Velid, önce oğlu Hakem, sonra da Osman için kendisinden sonra veliaht olmaları üzere bey'at aldı. Bu bey'atı Irak ve Horasan valisi Yusuf b. Ömer'e gönderdi. O da Horasan'daki kaymak-

mı Nasr b. Seyyar'a bey'at emrini gönderdi. Nasr, bu bey'at dolayısıyla halka uzun ve belâğ bir hutbe irad etti. İbn Cerir, bu hutbenin tümünü eksiksiz olarak nakletmiştir.

Velid, ülkenin doğusunda ve batısında otoriteyi sağladı. Kendisinin vefatından sonrası için de oğullarının veliahtlığına çeşitli belde-lerde bey'at aldırıldı.

Velid, Nasr b. Seyyar'ı Horasan'ın müstakil valisi yaptı. Sonra Yusuf b. Ömer, Velid'in yanına geldi. Horasan valiliğini tekrar kendisine vermesini istedi. O da Hişam'ın zamanındaki gibi tekrar onu Horasan valiliğine atadı. Nasr b. Seyyar ile kaymakamları da Yusuf b. Ömer'in emri altına verildiler.

O esnada Yusuf b. Ömer, Nasr b. Seyyar'a mektup yazarak ailesi ve çoluk çocuğuyla halifenin ziyaretine gitmesini, giderken beraberinde bol miktarda hediye ve armağan da götürmesini emretti. Bunun üzerine Nasr b. Seyyar, at üzerinde 1.000 köle, 1.000 cariyeye, bol miktarda altın ve gümüş ibrikler ve daha başka armağanlar götürdü. Velid de ona mektup yazarak çabuk gelmesini, beraberinde tanburlar, gitarı andıran barbutlar, şarkıcı cariyeler, şahinler, beygirler, eğlence ve fışk aletleri getirmesini istedi. Halk bunu duyunca hoşnutsuzluk gösterdi.

Müneccimler, Nasr b. Seyyar'a: "Yakında Şam'da fitne kopacaktır." dediler. O da bunun üzerine hareketini geciktirdi, yolu ağırdan aldı. Yolun bir kısmında iken ulak kendisine geldi ve halife Velid'in öldürüldüğünü bildirdi. Şam'da halk arasında büyük bir fitne koptuğunu anlattı. Nasr b. Seyyar da maiyetiyle birlikte başka bir şehire gitti. Orada ikamet etti. Yusuf b. Ömer'in Irak'tan kaçtığını, düzenin bozulduğunu haber aldı. Bu da ileride anlatacağımız gibi halifenin öldürülmesi nedeniyle olmuştu. Yardımı dilenilecek zat, yüce Allah'tır.

Bu senede Velid, Yusuf b. Muhammed es-Sakafî'yi Medine, Mekte ve Taif valiliklerine atadı. Hişam b. İsmail el-Mahzumî'nin oğulları İbrahim ile Muhammed'i Medine'de horlanmış ve zillete maruz bırakılmış bir şekilde ikamete mecbur kılmakla emretti. Çünkü İbrahim ile Muhammed, Hişam'ın dayıları idiler. Bunları orada horlayıp küçük düşürdükten sonra Irak valisi Yusuf b. Ömer'e göndermesini ferman etti. O da bunları Yusuf b. Ömer'e gönderdi. Yusuf da onlara eza ve işkencede bulundu. Nihayet ikisi de bu nedenle vefat ettiler. Yusuf onlardan bol miktarda para ve mal gasbetti.

Bu senede Yusuf b. Muhammed b. Yahya b. Said el-Ensarî, Medine kadılığına tayin edildi.

Bu senede Velid b. Yezid, Kıbrıslılara kardeşi ile birlikte askeri bir birlik gönderdi ve şöyle dedi: "Onları serbest bırak. Dileyen Kıbrıslı Şam'a göçer, dileyen de Bizans'a göçer." Kıbrıslıların bir kısmı

Şam'da Müslümanlara komşu olmayı tercih ederken bir kısmı da Bizans'a intikal etti.

İbn Cerir dedi ki: Bu senede Süleyman b. Kesir, Malik b. Heysem, Lahiz b. Kurayz ve Kahtabe b. Şebib geldiler. Bazı siyercilerin kavillerine göre Muhammed b. Ali ile karşılaştılar ve Ebu Müslim'in serüvenini ona anlattılar. O da: "O hür müdür, değil midir?" diye sorunca, şöyle dediler: "O hür olduğunu iddia ediyor. Efendisi ise onun kendisine ait bir köle olduğunu söylüyor." Bunun üzerine bunlar onu satın alıp azad ettiler. Muhammed b. Ali'nin kendisine 200.000 dirhem para ve 30.000 dirhem değerinde de giysi verdiler. Muhammed, onlara şöyle dedi: "Belki bu seneden sonra benimle görüşemiyacaksınız. Eğer ölürsem lideriniz İbrahim b. Muhammed olacaktır. O benim oğlumdur. Ona itaat etmenizi size vasiyet ediyorum."

Muhammed b. Ali, hicri 125. senenin zilkade ayının başında vefat etti. Babasının vefatından yedi sene sonra vefat etmiş oldu.

Bu senede Yahya b. Zeyd b. Ali Horasan'da vefat etti.

Bu senede Mekke, Medine ve Taif valisi Yusuf b. Muhammed es-Sakafi, insanlara haccettirdi. Irak valisi Yusuf b. Ömer, Horasan valisi ise Nasr b. Seyyar idi. Nasr, halife Velid b. Yezid'e çeşitli armağan ve hediyelerle ziyarete gitmeyi planlamıştı, ama bu ziyaret gerçekleşmeden önce Velid öldürüldü.

HİCRETİN YÜZYİRMİBEŞİNCİ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

MUHAMMED B. ALİ

Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas Ebu Abdullah el-Medenî. Bu zat, Seffah ve Mansur'un babalarıdır. Babasından, dedesinden, Said b. Cübeyr'den ve bir cemaattan hadis rivayet etmiştir. Aralarında halife olan iki oğlu Ebü'l-Abbas Abdullah es-Seffah ile Ebu Cafer Abdullah el-Mansur'un da bulunduğu bir cemaat ondan hadis rivayet etmiştir.

Abdullah b. Muhammed b. Hanefiyye, kendisinden sonra onu liderlik için vasiyet etmişti. Onun birçok ilimden haberi vardı. Ona: "Halifelik, senin çocuklarının eline geçecektir" müjdesini vermişti. Halkı hicretin seksenyedinci senesinde kendisine bey'ata davet etti. Kuvveti gittikçe arttı. Nihayet bu senede vefat etti. Bundan bir sene önce vefat ettiğine dair rivayetler bulunduğu gibi, bundan bir sene sonra vefat ettiğine dair rivayetler de vardır. Vefat ederken altmışüç yaşındaydı.

Şekil bakımından insanların en güzeli idi. Kendisinden sonra li-

derlik için oğlu İbrahim'i vasiyet etti. Ama hilafet, oğlu Seffah'a nasib oldu. İleride de anlatılacağı gibi oğlu Seffah, hicretin 132. senesinde hilafeti Emevilerin elinden almıştır.

YAHYA B. ZEYD

Yahya b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib. Babası Zeyd, hicretin 121. senesinde öldürülünce Yahya, Horasan'da Hirriş b. Amr b. Davud'un yanında gizlendi. Hişam'ın vefatına kadar Horasan'a bağlı Belh şehrinde saklanmayı sürdürdü. Yusuf b. Ömer, bu durumu Nasr b. Seyyar'a bir mektupla bildirdi. Nasr b. Seyyar da, Belh kaymakamına Ukayl b. Makil el-İclî ile bir mektup gönderdi. Kaymakam, Hirriş'i huzuruna getirdi. Ona işkence yaptı. Altıyüz kırbaç vurdu, ama Hirriş, Yahya'nın yerini bildirmedi. Sonra Hirriş'in oğlu geldi ve Yahya'nın gizlendiği yeri kaymakama bildirdi. Nasr b. Seyyar da bu durumu bir mektupla Yusuf'a ilettil. Yusuf da bunu Velid b. Yezid'e bildirdi. Velid, Nasr b. Seyyar'a mektup yazarak Yahya'yı zindandan çıkarmasını ve arkadaşlarının yanına salmasını, arkadaşlarıyla beraber olmasına imkan tanımasını buyurdu. Bu buyruk üzerine Nasr, onu ve arkadaşlarını serbest bıraktı. Onları Şam'a gönderdi. Yolun bir kısmında iken Nasr, onun ihanet edeceğinden korktu, üzerine 10.000 askerden oluşan bir müfreze gönderdi. Yahya b. Zeyd, bu müfrezeyi bozguna uğrattı. Yahya'nın beraberinde sadece 70 kişi vardı. Müfrezenin komutanını öldürdü. Onlardan çok miktarda mal yağmaladı. Sonra başka bir askeri birlik geldi. Yahya'yı öldürdü. Başını kesti, arkadaşlarının da tümünü öldürdü. Allah onlara rahmet etsin.

HİCRETİN YÜZYİRMİALTINCI SENESİ

Bu senede Halife Velid b. Yezid b. Abdülmelik öldürüldü. Şimdi onun biyografisini verelim:

VELİD B. YEZİD B. ABDÜLMELİK'İN BİYOGRAFİSİ

Velid b. Yezid b. Abdülmelik b. Mervan b. Hakem Ebü'l-Abbas el-Ümevî ed-Dımişkî. Amcası Hişam'ın hicri 124. senede vefatı nedeniyle kendisine halife olarak bey'at edildi. Çünkü önceki sayfalarda da anlattığımız gibi babası onu veliaht tayin etmişti. Velid'in annesi, Ümmü'l-Haccac binti Muhammed b. Yusuf es-Sakafî'dir.

Velid, hicretin doksanuncu senesinde doğdu. Doksanikinci senede doğduğuna dair bir rivayet de vardır. Seksenyedinci senede doğmuş olduğunu söyleyenler de olmuştur. Hicretin 126. senesinin cemaziye-

lahir ayının bitimine iki gece kala perşembe günü öldürüldü. Bu nedenle halk arasında büyük bir fitne koptu. Şunu da belirtelim ki o, fasıklığı (başka bir rivayete göre ise zındıklığı) nedeniyle öldürülmüştü.

İmam Ahmed b. Hanbel, Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Peygamber (s.a.v.)'in zevcesi Ümmü Seleme'nin kardeşinin bir oğlu doğdu. Ona, Velid adını verdiler. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurdu: "Ona Firavunlarınızın adını taktınız. Bu ümmette Velid adında bir adam ortaya çıkacaktır ki o, Firavun'un kendi milletini fesada sürükleyişine nisbetle daha şiddetli bir derecede bu ümmeti fesada sürükleyecektir."

Beyhakî, bu hadisin mürsel ve hasen olduğunu söylemiştir.

Beyhakî, Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Peygamber (s.a.v.) yanıma geldi. O esnada Muğire ailesinin Velid adında bir çocuğu yanımdaydı. Peygamber (s.a.v.), bana şöyle sor-du:

– Ey Ümmü Seleme, bu kimdir?

– Velid'dir.

– Velid'i güzel bir isim olarak kullanır oldunuz. Siz bunun adını değiştirin. Çünkü bu ümmette, kendisine Velid adı verilen bir Firavun ortaya çıkacaktır.»

İbn Asakir, Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Şu iş (hilafet) Ümeyye oğullarından biri, içinde gedik açıncaya kadar adaletle yürüyecektir."

VELİD'İN ÖLDÜRÜLMESİ VE DEVLETİN YIKILMASI

Bu adam günahları açıkça irtikab ederdi. Kötü şeyleri yapmakta ısrarlıydı. Aziz ve Celil olan Allah'ın haramını çiğner, hiçe sayardı. Hiçbir masiyetten geri durmazdı. Bazıları onu zındıklıkla itham etmişti. Dinde lakayt idi. Doğrusunu Allah bilir. Dışarıdan görünüşü itibarı ile o asi, müstehcen bir şair ve isyankar bir kimse idi. Hiçbir gınahtan sakınmaz ve hiç kimseden de utanmazdı. Bu hali, halifeliğinden önce de sonra da devam etmişti.

Rivayet olunduğuna göre kardeşi Süleyman, onu öldürmeye çabala-yanlar arasındaydı. Süleyman onun hakkında şöyle demiştir: "O çok içki içen, fasık ve ciddiyetsiz bir adamdı. O fasık, beni de kötülü-ğe sürüklemek istedi."

Muafa b. Zekerıyya, Utbi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Velid b. Yezid, çok güzel bir Hristiyan kadına baktı. Kadının adı, Süfra idi. Onu çok sevdi. Baştan çıkarmak istedi, ama kadın onun is-

teğine boyun eğmedi. Velid peşine düştü, ona aşık oldu, ama kadın ona uymadı.

Bir ara bayram münasebetiyle Hristiyanlar kiliselerinde toplanmışlardı. Velid de kılık değiştirerek kilisenin bahçesine gitti. Hasta olduğu izlenimini verdi. Kilisedeki kadınlar bahçeye çıktılar. Onun hasta halde olduğunu görünce çevresini kuşattılar. Süfra onunla konuşup gülüştü, ama onu tanımıyordu. Böylece Velid, ona doyasıya baktı. Oradan ayrılp gittiğinde Süfra'ya dediler ki: "Yazıklar olsun sana, biliyor muydun o adam kimdi?" Süfra: "Hayır." deyince, "O, Velid idi!" dediler. Süfra, gerçekten onun Velid olduğunu anlayınca aşık oldu ona. Süfra, Velid'in kendisine olan aşkıdan daha fazla bir şekilde ona tutuldu. Velid de bununla ilgili olarak şu beyitleri söyledi:

"Ey Velid, gönlün ferahlayıp gülsün ve şenlensin.

Öteden beri kalbin güzel kadınların avcısı olmuştur.

Belirtileri açık, yumuşak ve ince bir aşkın sahibisin.

Bayram günü kilise tarafında karşımıza çıktı o güzel kadın.

Gözlerimle onu süzdüm ve sonra doyasıya baktım.

Onun haçı öptüğünü de gördüm.

Vah benim nefsim ki, haçı mabud eden sizleri temaşa ettim.

Rabbimden dilerim ki onun yerinde ben olayım. O haç gibi beni öpsün.

Sonra da cehennem ateşine yakıt olayım."

Süfra'ya olan aşkı halk tarafından duyulunca, Velid şu beyitleri söyledi (Başka bir rivayete göre bu hadise onun halifeliğinden önce cereyan etmiştir.):

"Süfra ne hoş bir kadındır. Her ne kadar deseler de ki;

Ben içki içen Hristiyan bir kadına tutuldum.

Gündüzümüzü gölgeleyip geceye çevirmek bizim için kolay olur.

O zaman biz ne öğleyi ne ikindiye kılmayız."

Kadı Ebü'l-Ferec Muafa b. Zekerriyya el-Cerirî, bu şiirleri naklettikten ve yukarıdaki aşk macerasını anlattıktan sonra şöyle demiştir:

"Velid'in dini hafife alması, ciddiyetsizliği, masiyet irtikab edişi ve günahkarlığı tamamen anlatılacak olursa bu kitaba sığmaz. Onun bozuk ifadeli şiirlerinde sapıklık ve küfrünü tesbit etmiş bulunmaktayız."

İbn Asakir'in anlattığına göre Velid, Hire'de çok saf bir şarap bulunduğunu işitmiş, oraya gidip üç ölçek şarap içmişti. Atı üzerinde durup bunca şarabı içerken beraberinde iki arkadaşı da vardı. Ora-

dan dönerken de şarapçıya 500 dinar verilmesini emretmişti.

Kadı Ebü'l-Ferec dedi ki: «Velid'le ilgili haberler çoktur. Haberciler bunları bir arada da, ayrı ayrı da derlemişlerdir. Ben onun hayatına ve haberlerine dair bazı hususları derlemişimdir. Dine aldırış etmeyip halife almasına, ciddiyetsizliğine, gevezeliğine, ahmaklık ve sefahetine, cür'etkarlığına dair delil teşkil edecek şiirlerini de derlemişimdir. Ayrıca onun aziz Kur'an'ı, onu gönderen ve kendisine gönderilen zatları inkar edişini de şiirleri ve sözleri ile ispatlamışım. Onun ciddiyetsiz şiirlerine karşılık sağlam ve eksiksiz şiirler koydum. Onun batılına karşı uyarıcı ve üstün haklı koydum. Bunu yapmakla da Aziz ve Celil olan Allah'ın hoşnutluğunu ve mağfiretini ümid ettim.»

Ebu Bekir b. Ebu Hayseme, Salih b. Süleyman'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Velid b. Yezid haccetmek istedi ve: "Ka'be'nin damında içki içeceğim." dedi. Halk onu orada parçalayarak öldürmeye niyetlendi. Gidip Halid b. Abdullah el-Kusari'den kendileri ile işbirliği yapmasını istediler, ama Halid bunu kabul etmedi. Bu defa halk ona: "Bari bu niyetimizi gizle." deyince o: "İşte bu olur." dedi. Sonra da Velid'in yanına gitti ve onu: "Ka'be'nin damında içki içeceğini söylemişsin. Sakın bunu yapmak için ortaya çıkma. Başına bir bela gelmesinden korkuyorum." diyerek uyardı. Velid: "Bana kötülük yapmalarından korktuğun insanlar kimlerdir?" diye sordu. Halid: "Onları sana söylemem." cevabını verdi. Velid: "Eğer onların kim olduklarını bana söylemezsen, seni Yusuf b. Ömer'e gönderirim." diyerek tehdit etti. Halid: "Beni Yusuf b. Ömer'e gönderersen de bunları sana söylemeyeceğim." diye karşılık verdi. Bunun üzerine Velid, Halid'i Yusuf b. Ömer'e gönderdi. Yusuf da ona eza ve cefada bulundu. Nihayet onu böylelikle öldürdü.»

İbn Cerir'in anlattığına göre Halid, suikastçıların adlarını bildirmeye yanaşmayınca, Velid onu hapse attırmış, sonra da Yusuf b. Ömer'e teslim etmiştir. Yusuf da Irak mallarını onun elinden almış ve onu öldürmüştür.

Anlatıldığına göre Yusuf, Velid'in ziyaretine geldiğinde Halid b. Abdullah el-Kusari'yi ondan kurtarmak için Halid'i 50.000.000 dirheme satın almış, fakat sonra onu öldürünceye kadar Velid ona işkence etmiştir. Bu nedenle Yemenliler gazaba gelerek Velid'e karşı ayaklanmışlardır.

Zübeyr b. Bekkar, Mus'ab'ın babası Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Halife Mehdi'nin yanıdaydım. Velid b. Yezid'den söz açtı. Mecliste bulunanlardan biri: "O zındıktı." deyince, Mehdi şu cevabı verdi:

"Allah'ın halifelîği o kadar yüce bir rütbedir ki, onu bir zındıka vermez."

Ahmed b. Umeyr b. Havsa ed-Dımişkî, Ümmü Derda'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Emevilerden genç bir halife Şam ile Irak arasında haksız yere öldürülecek olursa, artık halifelere itaat hafife alınır ve yeryüzünde haksız yere kan akıtılır."

YEZİD B. VELİD EN-NAKİS'İN VELİD B. YEZİD'İ ÖLDÜRMESİ

Velid b. Yezid'in bazı fasıklıklarını, laubaliliklerini, dinî hükümleri hiçe sayışını, namazı önemsemeyişini anlatmıştık. Bu tutumunu hilafetten önce de sonra da devam ettirdiğini söylemiştik.

Halife olunca şerrini, eğlenceye düşkünlüğünü, av merakını, içki içişini, fasıklarla içki meclisi kurmasını daha da arttırmıştı. Önceki pisliklerine, gurura kapılıp daha da devam etmişti. Komutanlar, askerler ve halk bundan çok rahatsız olmuştu. Ona şiddetli bir nefret duymaya başlamışlardı.

Kendi nefsine karşı işlediği cinayetlerin en büyüğü, amcası oğulları Hişam ile Velid b. Abdülmelik'i kendine karşı cephe kurmaya yöneltmesi ve bu nedenle de kendi mahvına sebep olması olmuştur.

Yemenliler de ona karşı oluşturulan bu cepheye katılmışlardı. Onlar, Horasan ordusunda büyük bir kalabalık teşkil etmekteydiler. Yemenlilerin ona karşı cephe almaları şöyle gelişmişti: Velid b. Yezid, Halid b. Abdullah el-Kusarî'yi öldürtüp Irak valisi ve alacaklısı Yusuf b. Ömer'e teslim etmişti. O da Halid'e işkence yapmış ve Halid, işkence altında ölmüştü. İşte bu nedenle Yemenliler, Velid'e karşı cephe almışlar, Halid'i öldürüşünü protesto etmişlerdi.

İbn Cerir'in rivayetine göre Velid b. Yezid, amcası oğlu Süleyman b. Hişam'a yüz kırbaç vurdurmuş, başını traş edip sakalını yoldurmuş, onu Umman'a sürgün ettirip orada zindana attırmıştı. Velid'in ölümüne kadar orada tutuklu kalmıştı.

Süleyman b. Hişam, amcası Velid ailesine ait bir cariyeyi almıştı. Ömer b. Velid bu cariyeyi vermesini istemiş, fakat o bunu reddetmişti. Ömer, "Cariyeyi vermediğin takdirde askerlerinin etrafında süvariler çoğalır." diyerek onu tehdit etmişti.

Bu arada Efkan, Yezid b. Hişam'ı hapsedmiş, henüz bülüğa ermemiş oğulları Hakem ile Osman'a bey'at etmişti. Bu da halkın ağırına gitmiş, halk onu uyarmış, ancak o, bu uyarılara kulak tıkamıştı. Ona bu işten vazgeçmesini söylemişlerse de öğütleri dinlememişti.

Medainî dedi ki: Halk bu durumdan rahatsız oldu. Haşimîlerle Velid oğulları, Velid b. Yezid'i kafirlik, zındıklık ve babasının ümmü

veled cariyeleri ile cinsel ilişkide bulunmak, ayrıca homoseksüellik fiilleri ile itham ettiler ve dediler ki: "Velid b. Yezid, yüz tane pranga yaptırmış, her bir pranganın üzerine Haşimîlerden birinin adını yazmıştı ki, onu o prangaya bağlatıp öldürsün." Onu zındıklıkla suçladılar. Onun aleyhinde en ağır sözleri söyleyen kişi, Yezid b. Velid b. Abdülmelik idi. Halk onun sözüne daha çok inanıyordu. Çünkü o, halka âbid ve mütevazi bir kimse olduğunu gösteriyordu. "Biz Velid'den memnun değiliz, olamayız da." diyordu. Nihayet halk ona karşı ayaklanıp öldürmeye kastedti.

Dediler ki: Kudaahlılardan, Yemenlilerden, emir ve komutanların öncülerinden, Velid b. Abdülmelik ailesinden bir grup ona karşı isyan başlattı. Bu isyanın elebaşılığını ve propagandacılığını da Yezid b. Velid b. Abdülmelik üstlendi. O, Emevilerin lider şahsiyetlerinden idi. Salih, dindar ve takvalı bir kimseydi. Halk da bu hususta ona bey'at etti.

Kardeşi Abbas b. Velid, onu bu hareketten menetmek istedi. Ama o, kardeşine kulak vermedi ve şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki, sana bir zarar gelmesinden korkmasaydım seni bağlar ve ona gönderirdim."

Bu sırada bir veba salgını yüzünden insanlar Şam'dan ayrıldılar. Buradan çıkanlar arasında halife Velid b. Yezid de vardı. Yaklaşık 200 kişilik bir arkadaş grubu ile Şam'ın üst taraflarında bir mıntıkaya gitmişti. Böylece Yezid b. Velid'in isyan hareketi yoluna girdi. Kardeşi Abbas, onu bundan şiddetle menettiye de o aldırış etmedi. Abbas, bu hususta şöyle bir şiir söyledi:

"Dağlar gibi yükselerek patlayan fitnenizden Allah'a sığınırım.

Bir grup insan sizin politikanızdan bıktı.

Sizler, dinin emirlerini yapıp nehyettiklerinden sakının.

Kurt insanlara kendinizi parçalatmayın.

Zira kurtlar yemeye başlayınca doymak bilmezler.

Ellerinizle karınlarınızı yarmayın.

Çare aramazsanız üzölmek ve pişman olmak fayda vermez."

Yezid b. Velid'in işleri yoluna girip halk ona bey'at edince Şam'a yöneldi. Velid'in bulunmadığı bir sırada Şam'a girdi. Halkın çoğu geceleyin kendisine bey'at etti. Mizzelilerin kendi büyükleri Muaviye b. Musad'a bey'at ettiklerine dair haber kendisine ulaştı. Yezid de birkaç arkadaşıyla birlikte yaya olarak Mizze'ye gitti. Yolda şiddetli bir tehlikeyle karşılaştılar. Nihayet Mizze'ye vardılar. Muaviye'nin kapısını çaldılar. Geceleyin evine girdiler. Yezid, konuyu ona açtı. Muaviye b. Musad da ona bey'at etti. Sonra Yezid aynı gecede siyah bir

merkebe binerek Kanat yolundan Şam'a döndü. Arkadaşlarına, mutlaka Şam'a silahlı olarak gireceğine dair yemin etti. Elbisesinin altında silah kuşandı ve öylece şehre girdi.

Velid, Şam'da yerine Abdülmelik b. Muhammed b. Haccac b. Yusuf es-Sakafî'yi vekil bırakmıştı. Güvenlik kuvvetlerinin komutanı da Ebü'l-Acc Kesir b. Abdullah es-Sülemî idi. Cuma gecesini olunca Yezid'in arkadaşları, Babu'l-Feradis'te yatsı namazını kılan cemaatin arasında bir araya geldiler. Yatsı ezanı okununca da mescide girdiler. Namazdan sonra mescitte kendilerinden başka kimse kalmayınca Yezid b. Velid'e haber saldı, Yezid de yanlarına geldi. Babu'l-Maksure'ye yöneldiler. Hizmetçi kendilerine kapıyı açtı, içeri girdiler. Ebü'l-Acc'ın sarhoş olduğunu gördüler. Beytü'l-malın anahtarlarını alıp kapıyı açtılar. Oradaki malları teslim aldılar. Silahları da ele geçirerek güçlendiler.

Yezid, şehir kapılarının kilitlenmesini ve tanımadıkları kimselere açılmamasını emretti. Sabah olunca, dış mahallelerdeki halk her taraftan şehre yöneldiler. Diğer kapılardan içeri girdiler. Her mahalle halkı, kendi kapılarından içeri girdi. Böylece Yezid b. Velid b. Abdülmelik'in muzaffer olması için etrafında askerler çoğalmış oldu. Hepsinin halifeligi için kendisine bey'atta bulundular. Şairlerden biri bu hususta şöyle dedi:

"Sabah olunca yardımcılar ve taraftarları topluca kendilerine ulaştılar.

Aşiretler ve bahadırlar ile Kelb kabilesi de geldi. Süvarileriyle, atlarıyla ve techizatlarıyla geldiler.

Miğferleri, pazuları ve bedenleriyle geldiler.

Onlar ne kıymetli kimsedirler. Sünnetin taraftarları ve onu hayata ulaştıranlardır.

Haramları, inkarcılara karşı koruyanlardır.

Şeyban ve Ezd kabilesi de akın akın geldiler.

Abs ve Lahn kabilesi de, koruyucuları ve muhafızlarıyla geldiler.

Gassan, Hayyan, Kays ve Tağlib kabileleri de ulaştılar.

Zayıf ve zahid olan herkes bu ayaklanmadan geri durdu.

Onlar ve memleket halkı artık bütün asi ve zorbalara karşı güven içinde oldular."

Yezid b. Velid, Abdurrahman b. Musad'ı, 200 süvari ile Katana'da bulunan Şam naibi Abdülmelik b. Muhammed b. Haccac'ı -kendisine eman verilmiş olarak- yanına getirmeleri için gönderdi. Abdülmelik b. Muhammed, orada kendini koruma altına almış ve kaleye sığınmıştı. Abdurrahman ve arkadaşları içeri girdiler. Abdülmelik b. Mu-

hammed'in yanında iki heybe gördüler. Heybelerden her birinde 30.000'er dinar vardı. Mizze'ye ulaştıklarında Abdurrahman b. Musad'ın arkadaşları: "Şu parayı al. Bu, Yezid b. Velid'den daha hayırlıdır." dedilerse de o: "Hayır. Vallahi, ben Arapların 'halifelik işine ilk ihanet eden kimse odur' demelerine fırsat vermeyeceğim." dedi. Sonra parayı Yezid b. Velid'e ulaştırdı.

Yezid, bu paralarla 2.000'e yakın süvariden oluşan bir askeri birlik hazırladı. Bu birliği, kardeşi Abdülaziz b. Velid b. Abdülmelik komutasında, Velid b. Yezid'in yakalanıp getirilmesi için takibe çıkardı. Ancak Velid'in kölelerinden biri, bir yarış atına atlayarak koştu ve geceleyin efendisi Velid'in yanına ulaştı. At, koşmaktan çatlamıştı. Köle durumu ona anlattı. Velid onun sözlerine inanmadı, dövülmesini emretti. Fakat peşpeşe gelen haberler üzerine durumun gerçek olduğunu anladı. Arkadaşlarından biri oradan kalkıp Humus'a gitmesini önerdi. Humus'un müstahkem bir mevki olduğunu söyledi. Abraş Sa'id b. Velid el-Kelbî: "Tedmür'e, kavminin yanına git. Orada kal." dediye de o bu teklife sıcak bakmadı. Aksine beraberindeki 200 süvari ile yola koyularak Yezid'in adamlarına doğru gitti. Yolda bir ağırlıkla karşılaştılar ve ele geçirdiler.

Velid, gidip Numan b. Münzir'in Bahra'daki kalesine yerleşti. Abbas b. Velid'in elçisi ona geldi. Velid, tahtının çıkarılmasını emretti. Tahtını çıkardılar. Üzerine oturdu ve şöyle dedi: "Ben aslanların üzerine atıldığım ve yılanların boynunu tutup sıktığım halde insanlar benim üzerime mi atılacaklar?" Abdülaziz b. Velid, beraberindeki arkadaşlarıyla geldi. 2.000 kadar olan arkadaşlarından sadece 800 kişi kalmıştı. Bunlar saf düzenine girdiler ve şiddetle savaştılar. Abbas'ın adamlarından da bir grup öldürüldü ve kesik başları Velid'e götürüldü. Abbas b. Velid, Velid b. Yezid'in yardımına gelmişti. Kardeşi Abdülaziz'e haber saldı. Onu zorla yanına getirtti. Nihayet o da kardeşi Yezid b. Velid'e bey'at etti. Hepsi Velid b. Yezid'e karşı savaşmak üzere karar verdiler.

Halk bunların birleştiğini görünce, Velid'in yanından kaçıp onların askerleri arasına katıldılar. Velid de zillette ve azınlıkta kaldı. Hemen kaleye sığındı. Bunlar kalenin etrafını her cihetten kuşatma altına aldılar. Bunun üzerine Velid, kale kapısına inerek: "Aranızdan şerefli bir adam benimle konuşsun." diye seslendi. Yezid b. Anbese es-Sekseki onunla konuştu. Velid şöyle dedi: "Ölümü sizden uzaklaştırmadım mı? Yoksullarınıza bağışta bulunmadım mı? Kadınlarınıza hizmet etmedim mi?"

Yezid ona şu karşılığı verdi: "Haramları hiçe sayıp içki içtiğinden, babanın ümmü veled cariyelerini nikahladığından, Aziz ve Celil olan Allah'ın emirlerini küçümseyip hafife aldığından ötürü seninle sava-

şılıyor." Velid, şu karşılığı verdi: "Yeter ey Sekasekli kardeş! Çok ko-nuş-tun ve aşırı gittin. Senin anlattıklarının çoğu helallar arasında-dır. Ama vallahi, eğer beni öldürecek olursanız fitneniz yatışmasın, dağınıklığınız toparlanmasın, aranızda ittifak da meydana gelmesin."

Böyle dedikten sonra köşke girip oturdu. Mushaf-ı şerifi önüne koyup açtı. Okumaya başladı ve: "Bugün Hz. Osman'ın şehid ediliş günü gibidir." dedi. Teslim oldu. Duvardan tırmanarak yanına girdi-ler. Odasına giren ilk kişi, Yezid b. Anbese oldu. Yezid, kılıcı yan ta-rafına takılı olarak ona doğru ilerledi ve: "Şu mushafı bir kenara bı-rak." dedi. Velid de: "Eğer bununla savaşacak olsaydın başka türlü olurdu." dedi. Yezid b. Anbese onun elinden tuttu. Onu hapsetmek is-tiyordu. Nihayet onu Yezid b. Velid'e götürmeye karar verdi. Ama on kadar komutan tez davranarak Velid'e saldırdılar. Başına ve yüzüne kılıç darbeleri indirerek onu öldürdüler. Sonra ayağından tutup sü-rükleyerek dışarı çıkarmak istediler. Kadınlar çığlık atınca da onu bı-raktılar. Ebu Alaka el-Kudaî, başını kesti. Sonra orada bulunanları da yakalayıp on kişinin muhafazası altında Yezid'e gönderdiler. Ara-larında Mansur b. Cumhur, Ruh b. Mukbil, Beni Kelb kabilesinden Kinane'nin azathısı Bişr, "Vechülfüls" lakabıyla bilinen Abdurrahman da vardı.

Bunlar Yezid'in yanına vardıklarında, halifelige özgü selamla onu selamladılar ve Velid'in öldürüldüğü müjdesini verdiler. Bu on kişi-den her birine muştuluk olarak 10.000'er dirhem para verdi. Ruh b. Bişr b. Mukbil, Yezid'e şöyle dedi: "Ey mü'minlerin emiri, sana fasık Velid'in öldürüldüğü müjdesini veriyorum." Adamın böyle demesin-den sonra Yezid şükür secdesine kapandı. Askerler de artık Yezid'in yanına döndüler. Bey'at için Yezid'in elini tutan ilk kişi, Yezid b. An-bese es-Seksekî oldu. Yezid, elini onun elinden çekip şöyle dedi: "Al-lah'ım, eğer bunda senin rızan varsa beni bu işte muvaffak kıl ve ba-na yardım et."

Yezid, kendisine Velid'in kesik başını getirecek olana 100.000 dir-hem vereceğini vaad etmişti. Hicretin 126. senesinin cemaziyelahir ayının bitimine iki gece kala cuma gecesi (veya çarşamba gecesi) ke-sik baş getirildiğinde Yezid, bu başın mızrağa takılarak şehirde do-laştırılmasını emretti. Kendisine: "Ancak Haricîlerin başı mızrak ucuna geçirilerek dolaştırılır." dediklerinde o: "Hayır, vallahi bunun da başını mızrak ucuna geçireceğim!" dedi ve başı mızrağın ucuna ta-kıp şehirde teşhir ettirdi. Sonra onu bir adamın yanına bir ay müd-detle emanet bıraktı. Sonra da kardeşi Süleyman b. Yezid'e gönderdi. Kesik baş götürüldüğünde kardeşi Yezid: "Şunu yanımdan uzaklaştı-rın." dedi ve sonra da sözünü şöyle sürdürdü: "Senin içki içen, ciddi-yetsiz ve fasık bir kimse olduğuna dair şahidlik ederim. Kardeşi oldu-

ğum halde şu fasık beni yoldan çıkarmak istedi ve bundan da vazgeçmedi."

Anlatıldığına göre onun kesik başı Emevi camiinin sahn tarafındaki doğu duvarında Emevi devletinin yıkılışına kadar asılı kalmıştır. Başka bir rivayette anlatıldığına göre onun kan izi, Emevi devletinin yıkılışına kadar o duvarda kalmıştır. Öldürüldüğü gün otuzaltı yaşındaydı. Otuzbir, otuziki, otuzbeş, otuzsekiz, kırkaltı yaşında olduğu da söylenir. Bu hususta çeşitli rivayetler varid olmuştur. Halifeliliği bir yıl altı ay sürmüştür. Meşhur kavle göre böyledir. Bir yıl üç ay sürdüğü de söylenir.

İbn Cerir dedi ki: Velid çok güçlü, ayak parmakları uzun bir kimse idi. Yere bir demir kazık çakılır, o kazığın ucuna bağlanan bir ip kendisinin ayağına bağlanır, sonra o halde iken, elini atın bedenine deydirmeksizin sıçrayarak ata biner ve sıçramasının kuvveti nedeniyle yerdeki o demir kazık sökölürdü.»

YEZİD B. VELİD B. ABDÜLMELİK B. MERVAN'IN HALİFELİĞİ

Bu zata "Nakıs" lakabı takılmıştır. Çünkü o, Velid'in bolca verdiği bağışları kısmıştı. Velid b. Yezid, insanlara bağış ve maaşları onar onar verirdi. Fakat Yezid b. Velid bunu Hişam'ın hilafeti zamanındaki miktara indirdi. Ona ilk olarak Nakıs lakabını takan kişinin Mervan b. Muhammed olduğu söylenir. Velid b. Yezid'in öldürülmesinden sonra halifeliğine bey'at edildi. Bey'at merasimi bu senenin, (hicri 126. senenin) cemaziyelahir ayının bitimine iki gece kala cuma gecesinde yapıldı.

Yezid b. Velid, salih ve takvalı bir kimseydi. İlk icraata, Velid'in artırmış olduğu asker erzakını eksiltmek oldu. Senelik olarak onar onar verdiği erzak ve maaşları eksilttiği için kendisine Nakıs lakabı verilmiştir. Darb-ı meselde de söylendiği gibi, "Mervan oğullarının halifeleri arasında en adil olanlar Nakıs ile yüzü ak olan (Ömer b. Abdülaziz)dir."

Ne var ki, Yezid b. Velid'in halifeliği uzun sürmedi. O, bu senenin sonunda vefat etti. İşler bozuldu. Düzen altüst oldu ve fitne yaygınlaştı. Mervan oğullarının ayrılığı ve ihtilafı fazlalaştı. Süleyman b. Hişam harekete geçip ayaklandı. Bu sırada o, Umman'da Velid'in zindanında tutukluydu. Harekete geçip Velid'in mal ve ürünlerine el koydu. Şam'a yöneldi. Velid'e lanet okudu. Onun kusurlarını saydı, onu kafirlikle suçladı. Yezid de ona ikram etti. Velid'den aldığı malları kendisine verdi.

Yezid, Süleyman'ın kız kardeşiyle evlendi. Bu kadının adı Ümmü

Hişam binti Hişam idi.

Bu sırada Humuslular, memleketlerinde bulunan Abbas b. Velid'in evini yıktılar. Ailesini ve çocuklarını hapsedtiler. Abbas'ın kendisi Humus'tan kaçıp Şam'da bulunan Yezid b. Velid'in yanına gitti. Humuslular, Velid b. Yezid'in intikamını almak istediklerini söylediler. Şehrin kapılarını kilitlediler. Velid'in üzerine ağıt yakmaya başladılar. İntikam almak amacıyla diğer ordularla haberleşip yazıştılar. Asker toplamaya başladılar. Orduların büyük çoğunluğu onların bu çağrılarına icabet ettiler. Yalnız Hakem b. Velid b. Yezid'in halife olmasını şart koştular. O zaten veliaht idi. Naiblerini azlettiler ki o, Mervan b. Abdullah b. Abdülmelik b. Mervan idi. Sonra onu ve oğlunu öldürdüler. Başlarına, Muaviye b. Yezid b. Husayn'ı emir tayin ettiler.

Humusluların yaptıkları Yezid b. Velid'e bildirilince, kendilerine, Yakub b. Hani ile bir mektup gönderdi. Mektubun içeriği, hilafet işinin şura ile halledilmesine bir çağrıdan ibaretti. Amr b. Kays dedi ki: "Eğer durum böyleyse, biz veliahdımız Hakem b. Velid'in halife olmasına razı oluruz."

Yakub, Amr'ın sakalını tuttu ve ona şöyle dedi:

– Yazıklar olsun sana! Halife olmasını istediğin şu yetim çocuğun idaresi senin vesayetinde olsaydı ve bir miktar malı da sende bulunsaydı, senin bu malı ona teslim etmen helal olmazdı. Hal böyle iken bu ümmetin idaresini ve hilafeti bu yetim çocuğa vermek gerektiğini nasıl iddia edebiliyorsun?

Sonra Humuslular, Yezid b. Velid'in elçisi Amr b. Kays'ın üzerine atıldılar. Onu kovarak aralarından sürdüler. Ebu Muhammed es-Süfyanî onlara şöyle dedi:

– Eğer ben Şam'a gidecek olursam, orada herkes bana uyar. İki kişi dahi bana muhalif olmaz.

Böyle demesi üzerine onunla birlikte Şam'a gittiler. Süfyanî'yi başlarına emir yaptılar. Süleyman b. Hişam, büyük bir askeri birlikle karşılarına çıktı. Yezid de onlarla birlikte silahlanmıştı. Yezid, Abdülaziz b. Velid'i 3.000 kişi ile Seniyyetü'l-Akabe'ye, Hişam b. Musad el-Mizzî'yi 1.500 kişiyle Akabetü's-Sülemî'ye gönderdi. Humuslular yola çıktılar. Süleyman b. Hişam'ın sol cenah askerlerini geçip ilerlediler.

Süleyman, onların oradan geçtiklerini duyunca peşlerine düştü. Süleymaniye'de onları yakaladı. Sağ taraflarında Zeytun dağı, sol taraflarında diğer dağlar, arkalarında da kabileler vardı. Kaçacak tek yönleri kalmıştı. İki taraf Kubaletü'l-Har'da şiddetle savaştılar. İki taraftan da çok sayıda adam öldürüldü. O esnada Abdülaziz b. Velid, beraberindeki askerlerle oraya geldi, Humuslulara hücum etti. Askerlerini dağıttı. Humuslu askerlerin ortasında bulunan tepeye çıktı.

Humuslular hezimete uğradılar, dağılıp kaçtılar. Süleyman'ın ve Abdülaziz b. Velid'in askerleri onları kovalamaya başladılar. Bir kısmını öldürdüler bir kısmını da esir aldılar. Sonra da Yezid b. Velid'e bey'at etmeleri halinde onlara ilişmeyeceklerini, yüksek sesle duyurdular. Aralarında Ebu Muhammed es-Süfyanî ve Yezid b. Halid b. Muaviye'nin de bulunduğu bir topluluğu esir aldılar.

Sonra Süleyman ile Abdülaziz, yollarına devam ettiler. Beraberlerinde askerleri ve halkın eşrafı olduğu halde Azra'da konakladılar. Ayrıca yanlarında Humuslu esirler de vardı. Esarete düşmeksizin onların saflarına katılan diğer Humuslular da vardı. Ama Humusluların 300 kadar adamı öldürülmüştü. Onlar Yezid b. Velid'in huzuruna gittiler. Yezid onları karşıladı ve ihsanda bulundu. Onları affetti. Ayrıca bağışta bulundu. Özellikle eşrafa daha çok bağışta bulundu. Başlarına emîr olarak geçirdikleri Muaviye b. Yezid b. Husayn'ın emirliğini onayladı. Böylece onlar da hoşnud oldular. Şam'da, onun emrini dinleyip itaatta bulunarak ikamet ettiler.

Bu senede (hicretin 126. senesinde) Filistin halkı, Yezid b. Süleyman b. Abdülmelik'e bey'at ettiler. Bu hadise şöyle gelişmişti:

Süleyman'ın oğullarının Filistin'de emlakı vardı. Bu emlakı Filistinlilere bırakıyordu. Filistinliler de elde ettikleri gelirleri kendilerine ahyorlardı. Bu nedenle Filistinliler onlarla komşu olmayı çok istiyorlardı. Velid b. Yezid öldürülünce Filistin reisi Said b. Ruh b. Zenba, Yezid b. Süleyman b. Abdülmelik'e mektup yazdı ve halkı ona bey'ata çağırmakta olduğunu, halkın da bu çağrıya icabet ettiklerini bildirdi. Ürdünlüler, Filistinlilerin bey'at ettiklerini duyunca, onlar da Muhammed b. Abdülmelik b. Mervan'a bey'at edip onu başlarına emîr yaptılar. Yezid b. Velid, bu durumdan haberdar olunca üzerlerine Şamlılardan ve Süfyanî komutasındaki Humuslulardan oluşan bir askeri birliği gönderdi. Ürdünlüler, itaate dönerek bu askeri birlikle barış antlaşması yaptılar. Filistinliler de aynı yolu takib ettiler. Yezid b. Velid, Ürdün ve Filistin valiliğine kardeşi İbrahim b. Velid'i atadı. Böylece oralardaki yönetim de Yezid b. Velid'in eline geçmiş oldu.

Halife Yezid b. Velid, Şam'da halka bir hutbe irad etti. Allah'a layık vechiyle hamd-ü senada bulunduktan sonra şöyle dedi:

«İmdi ey insanlar! Ben şımarıklık yaparak, tekebbür taslayarak, dünyaya hırs besleyerek, mülke rağbet göstererek ortaya çıkmış değilim. Ben nefsimi şımartmam. Doğrusu ben kendi nefsimi haksızlık ederim. Rabbim bana rahmet etmezse ben mahvolurum. Ama bilirsiniz ki ben, Allah ve Rasûlü ile dini için gazablanarak, Allah'ın kitabına ve peygamberi Muhammed (s.a.v.)'in sünnetine davet ederek ortaya çıktım. Çünkü dinin prensipleri çiğnenmiş, takva ehlinin nuru söndürülmüş; zorba, inatçı, her türlü haramı helal sayıcı, her türlü

bid'atı irtikab edici kimse (Velid) ortaya çıkmıştı. Bununla beraber vallahi o, kitabı tasdik etmiyor, hesap gününe inanmıyordu. O, soy bakımından amcam oğludur. Asalet bakımından dengimdir. Ama onun bu kötü hallerini görünce onun yönetimi hususunda Allah'a istihare yaptım. Beni kendi nefsimle başbaşa bırakmamasını diledim. Vilayetim halkından çağırma olumlu cevap verenlere davette bulundum. Bu hususta benimle işbirliği yapmalarını istedim. Velid'i hal etmek için çaba sarfettim. Nihayet Cenâb-ı Allah da kulları ve belde-leri ondan kurtarıp rahata kavuşturdu. Bu da benim gücüm ve kuvvetimle değil, Allah'ın gücü ve kuvvetiyle gerçekleşti.

Ey insanlar! Sizin üzerimde hakkınız olsun ki, ben taş üstüne taş koymayacağım. Kerpiç üstüne kerpiç yerleştirmeyeceğim. Kanaldan su akıtmayacağım. Servetimi arttırmayacağım. Karlarıma ve çocuklarıma mal vermeyeceğim. Bir şehirden başka bir şehire mal taşımayacağım. Ancak şu memleketin sınırlarını koruyacağım. Halkımın ihtiyaç duyduğu şeyleri temin edecek ve onları muhtaçlıktan kurtaracağım. Bütün bu ihtiyaçları karşıladıktan sonra eğer mal artacak olursa, artan malı daha muhtaç olan bir beldeye göndereceğim. Sizi sınırlarda yığıp bekletecek, bu nedenle fitneye düşürecek, çoluk çocuğunuzu ve ailenizi de fitneye sürükleyecek değilim.

Kapımı size karşı kilitlemeyeceğim. Güçlülerin güçsüzleri yemesine göz yummayacağım. Size cizye vermekte olanları beldelerinden uzaklaştırmayacağım. Yollarını kesmeyeceğim. Sizin, benim yanımda her sene verilecek olan bağışlarınız, her ayda teslim edilecek erzakınız vardır. Bağış ve erzakınızı vereceğim. Böylece Müslümanların geçim tekerleği dönecektir. En uzakta olanınız, en yakında olanınız gibi olacaktır.

Söylediklerimi yaparsam, siz de emrimi dinleyin, itaat edin ve bana güzelce destek verin. Söylediklerimi yapmazsam beni görevden hal' etmeniz, yahut beni tevbeye davet etmeniz gerekir. Tevbe edersem kabul edin. Salih ve dindar bir kimse varsa ve bu benim size verdiklerim kadarını veriyorsa, siz de ona bey'at etmek istiyorsanız bilersiniz ki ona ilk bey'at edecek ve itaatı altına girecek olan şahıs ben olacağım.

Ey insanlar! Yaratıcıya isyan olan yerde yaratılana itaat yoktur. İtaat ancak Allah'a yapılır. Bir kimse Allah'a itaatte bulunuyorsa siz de -Allah'a itaatte bulunduğu sürece- ona itaat edin. Eğer o, Allah'a isyan ederse veya başkalarını isyana davet ederse bilersiniz ki o kişi, isyan edilmeye layıktır, itaat edilmeye değil. Hatta o, tahkir edilip öldürülmelidir. Ben bu sözümü söylüyorum. Kendim ve sizler için mağfiret diliyorum.»

Bu senede Yezid b. Velid, Yemenlilere düşmanlığı görüldüğü için

Yusuf b. Ömer'i Irak valiliğinden azletti. Yemenliler, Irak'ta bulunan ve Halid b. Abdullah el-Kusari'nin kavmi olan bir gruptu. Nihayet Velid b. Yezid öldürüldü. O, Irak'ta bulunan Yemenlilerin çoğunu hapse attırmıştı. Halifenin askerlerinden korktuğu için sınıra gözetleyiciler koymuştu.

Mü'minlerin emiri Yezid b. Velid, Yusuf b. Ömer'i azletti. Yerine Irak valiliğine Mansur b. Cumhur'u tayin etti. Ayrıca Sind, Sicistan ve Horasan valiliklerini de onun uhdesine verdi. Mansur b. Cumhur, kaba bir bedevî idi. Kaderci Gaylan'ın mezhebine bağlıydı, ama güzel eserleri de vardı. Velid b. Yezid'in öldürülmesi uğrunda çok zahmetlere katlandı. Bu nedenle Yezid b. Velid'in nazarında itibarlı oldu. Anlatıldığına göre o, Velid'in öldürülmesinden sonra işini tamamlayınca Irak'a gitti ve Iraklılardan Yezid adına bey'at aldı. Memleketin çeşitli beldelerindeki vali ve naibleri yerinde bıraktı. Ramazan ayının sonunda Şam'a döndü. Bu nedenle halife Yezid b. Velid, görevde bulunduğu sürece onu Irak valiliğinde bıraktı. Doğrusunu Allah bilir.

Yusuf b. Ömer'e gelince o, Irak'tan kaçtı, Belka diyarına gitti. Mü'minlerin emiri Yezid emir göndererek onu huzuruna celbettirdi. Huzura gelince Yezid sakalından tuttu. Uzun sakalı vardı. Sakalı göbeğini geçiyordu ama kendisi kısa boyluydu. Halife Yezid onu kınadı, azarladı, sonra zindana attırdı. Zimmetine geçirdiği mal ve paraları elinden almaları için görevlilere talimat verdi.

Mansur b. Cumhur, Irak'a gidince halifenin (Velid'in öldürülüş keyfiyetine dair) mektubunu halka okudu. Cenâb-ı Allah'ın, Velid'i muktedir bir hükümdara yaraşırcasına yakaladığını ve öldürdüğünü beyan etti. Halife mektubunda, Mansur b. Cumhur'u Irak valiliğine tayin ettiğini ifade ediyordu. Onu; yürekli, cesaretli ve savaş taktiklerini bilen bir kişi olduğu için valiliğe nasbettiğini beyan ediyordu. Iraklılar, Yezid b. Velid'e bey'at ettiler. Sind ve Sicistan halkı da aynı şekilde bey'atlarını sundular.

Horasan naibi Nasr b. Seyyar'a gelince; o, Mansur b. Cumhur'a itaat etmedi. Emri altına girmeyeceğini söyledi. Nasr b. Seyyar, Velid b. Yezid'e büyük hediyeler sunmuş, bu nedenle görevinde kalmıştı.

Bu senede Mervan el-Himar, Velid b. Yezid'in kardeşi Ömer b. Yezid'e mektup yazarak onu, kardeşi Velid'in intikamını almaya teşvik etti. Mervan o zaman, Azerbaycan ve Ermeniyeye valisi idi. Sonra Yezid b. Velid, Mansur b. Cumhur'u Irak valiliğinden azlederek yerine Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'i tayin etti ve ona: "Iraklılar, senin babanı severler. Ben de seni oraya vali tayin ettim." dedi. Bu tayin işi bu senenin şevval ayında olmuştu.

Halife, Irak'ta bulunan Şamlı emirlere mektup yazarak Mansur b. Cumhur'un Irak'ı Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'e teslim etmeye-

ceğinden endişe ettiğini bildirdi ve Ömer'den yana olmalarını tavsiye etti. Fakat Mansur b. Cumhur, halifenin emrine uydu. Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'e valiliği devretti, emrini dinleyip ona itaat etti.

Halife, Nasr b. Seyyar'a da bir mektup yazarak, kendisini Horasan özerk valiliğinde bıraktığını bildirdi.

Kirman'da doğduğu için kendisine Kirmanlı denilen Ebu Ali Cüdey'a b. Ali b. Şebib el-Muğnî, Nasr b. Seyyar'a isyan etti. Birçok insan da bu isyanda ona taraftar oldu. Çünkü Kirmanlı, cuma namazlarına 1.500 kadar adamıyla beraber gelirdi. Nasr b. Seyyar'a selam verir, ama onun yanında oturmazdı. Nasr b. Seyyar ile emirleri onun bu tavrına şaşılar, hayrete düştüler. Bir süre sonra onu zindana atmaya karar verdiler. Bir aya yakın zindanda kaldı.

Sonra Nasr onu serbest bıraktı. Birçok insan onun etrafında toplandı ve onunla birlikte ayaklandılar. Nasr b. Seyyar, üzerlerine bir askeri birlik gönderdi. Bu birlik ve komutanı onlarla savaştı. Onları bozguna uğrattı. Bir kısmını öldürdü. Horasan'dan bir cemaat Nasr b. Seyyar'ı küçümsedi. Saygısızlık etti, aylıklarının arttırılmasında ısrar ettiler. Ona -minber üzerinde iken- Selem b. Ahvezî aracılığıyla ağır sözler, hoşuna gitmeyen kelimeler sarfettiler. Minber üzerinde hutbe irad ettiği esnada bey'atçılar mescidden çıktılar. Böylece halkın çoğu ondan koptu.

Nasr, bunun üzerine onlara şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki, sizi açtım, sonra dürdüm, sizi dürdüm, sonra açtım (yani sizi dikkatle araştırdım ama) aranızda dindar on kişi dahi göremedim. Allah'tan korkun. Allah'a yemin ederim ki, eğer Süfyan sizin aranızda dolaşmaya devam edecek olursa sizden her biriniz kendi malından, çocuğundan ve ailesinden kopmayı, ayrılmayı temenni edecektir ve bunu görmediği halde böyle yapacaktır."

Bundan sonra Nabîğa'nın şu şiirini okudu:

"Eğer bahtsızlığınız size galib olursa
Ben sizi ıslah etmeye gayret sarfederim."

Haris b. Abdullah b. Haşrec b. Verd b. Muğire el-Ca'd, şu şiiri söyledi:

"İlkleri bana doğru yükselip yöneldiğinde,
Faydalanarak yıldızları seyretmeye başladım. Geceyi öyle geçirdim.

Bir fitneden dolayı ki, umumi oldu,
Ehli salah kimselerin tümünü kapsamına aldı,
Horasan, Irak ve Şam'dakileri de.

Onunla uğraşan kimseler mağlub oldular,
Kaba ve şiddetli davranan beyinsiz ve sefih kimse cehaletle yürü-
yor.

Bu fitnede cahil de akıllı da aynı oldular.

İnsanlar bu fitneden ötürü simsiyah ve karanlık bir ortam içindedirler.

Bu nedenle akılları da tamamen karışmıştır.

İnsanlar sıkıntılı bir haldedirler.

Hamileler çocuklarını düşürmek üzeredirler.

Fitneden ötürü kör ve belirsiz bir ortama düşmüşlerdir.

Musibetler onları kuruntulara sürüklemiştir.

İnsanlar akıbetlerini düşünmüyor ve bakmıyorlar.

Sadece söyleyeni belirsiz kimse bunu yapıyor.

Bakirenin köpüklü sütü veya gebenin sığığı gibidir.

Ki onun çevresini ebeler kuşatırlar.

Aramıza geldi, yönelişi ile tahkir etti.

Onda kızıl depremler felaketler vardır."

Bu senede halife, emirlerden ve diğerlerinden, -kendisinden sonraki döneme mahsus olarak- kardeşi İbrahim b. Velid b. Abdülmelik için, ondan sonraki döneme mahsus olmak üzere de Abdülaziz b. Haccac b. Abdülmelik b. Mervan için veliahtlık bey'atı aldı. Çünkü kendisi ölüm hastalığına yakalanmıştı. Bu bey'at, bu senenin zilhicce ayında gerçekleşti. Bu bey'atı alması için emirlerden, vezirlerden ve ileri gelenlerden bir grup onu teşvik etmişti.

Bu senede Yezid, Hicaz valisi Yusuf b. Muhammed es-Sakafi'yi görevden alarak yerine Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz'i vali tayin etti. Abdülaziz b. Ömer, zilkade ayının sonlarına doğru Hicaz'a gitti.

Bu senede Mervan el-Himar, Yezid b. Velid'e muhalefetini açıkladı. Ermeniye'den çıkıp yola koyuldu. Velid b. Yezid'in intikamını alacağını söyledi. Fakat Harran'a ulaşınca, onun halifelige muvafık olduğunu ifade etti ve mü'minlerin emiri Yezid b. Velid'e bey'at etti.

Bu senede İbrahim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas, Ebu Haşim Bekir b. Mahan'ı Horasan diyarına gönderdi. Ebu Haşim de Merv şehrinde Horasanlılardan bazı kimselerle bir araya geldi. Onlara İbrahim b. Muhammed'in gönderdiği ve aynı zamanda kendisine de hitabta bulunan mektubunu ve vasiyetini okudu. Onlar da bu mektup ve bu vasiyeti kabul ettiler. Yanlarındaki nafakaları Ebu Haşim'le birlikte gönderdiler.

Bu senenin zilkade ayının (veya zilhicce ayının) sonlarına doğru (ya da onunda, yahut kurban bayramından sonra) mü'minlerin emiri halife Yezid b. Velid vefat etti.

YEZİD B. VELİD B. ABDÜLMELİK B. MERVAN

Yezid b. Velid b. Abdülmelik b. Mervan b. Hakem b. Ebi'l-As b. Ümeyye b. Abdişems b. Abdimenaf b. Kusay Ebu Halid el-Ümevî. Mü'minlerin emiriydi. İlk olarak kendisine Şam'a bağlı Mizze kasabasında bey'at edildi. Halifeliği kabul edildi. Sonra Şam'a girerek şehri ele geçirdi. Bunun ardı sıra amcası oğlu Velid b. Yezid'in üzerine asker gönderdi ve onu öldürttü. Bu senenin cemaziyelahir ayının sonlarında halifelige tam olarak sahip oldu. Otoritesini kurdu.

Kendisine -Velid b. Yezid'in on kat arttırdığı maaşları azalttığından ötürü- Nakıs lakabı takıldı. Bu lakabı ona Mervan el-Himar'ın taktığı da söylenir. Mervan ona, "Nakıs b. Yed" derdi.

Yezid b. Velid'in annesi: Şahferend binti Feyruz b. Yezdücürd b. Kisra'dır. Kisra hanedanındandı.

İbn Cerir dedi ki: Yezid b. Velid'in annesi, Şah Afezîd binti Feyruz b. Yezdücürd b. Şehriyar'dır. Kisra ailesindendir. Yezid b. Velid, şiiirinde şöyle demişti:

"Ben Kisra'nın oğluyum. Babam Mervan'dır. Kayser dedemdir. Başka bir dedem de Hakan'dı."

Böyle demişti. Çünkü dedesi Feyruz'du. Anneannesi Kayser'in kızıydı. Annesi Şehreveyh ise Türk Hakan'ının kızıydı. Kuteybe b. Müslim, Şehreveyh ile kız kardeşini bir gazada esir alarak Haccac'a göndermişti. Haccac, Şehreveyh'i Velid'e göndermiş, kız kardeşini kendi yanında alıkoymuştu. Şehreveyh, biyografisini anlatmakta olduğumuz Yezid b. Velid en-Nakıs'ı doğurmuştu. Kız kardeşi ise Irak'ta Haccac tarafından alıkonulmuştu.

Yezid b. Velid, hicretin doksanıncı senesinde doğdu. Doksanaltıncı senede doğduğuna dair zayıf bir rivayet de vardır. Evzaî, selem meselesini ondan rivayet etmiştir. Bu senenin olaylarından bahsederken önceki sayfalarda Yezid b. Velid'in yönetim tarzını, onun adil, dindar, hayırhah, şerden kaçan, hakka yönelen bir kimse olduğunu anlatmıştık.

Bu senenin ramazan bayramında namazgaha iki süvari kordonu arasında, sağında ve solunda yakın kılıçlı muhafızlar arasında gitmiş ve aynı vaziyette Hadra köşküne dönmüştü. Salih bir adamdı. Bir atasözünde şöyle denilmiştir: "Yüzü ak olan (Ömer b. Abdülaziz) ile Nakıs, Mervan oğullarının en adilleridirler."

Ebu Bekir b. Ebi'd-Dünya, Yezid b. Velid en-Nakıs'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ey Ümeyye oğulları! Şarkılardan uzak durun. Çünkü şarkı, ha-

yayı azaltır. Şehveti artırır. Mürüvveti yıkar. O, içkinin yerine geçer. Şarkı okuyan ve dinleyen kimse sarhoşun yaptıklarını yapar. Eğer mutlaka şarkı okuyacak veya dinleyecekseniz bunu kadınlardan uzak bir yerde yapın. Kadınlardan şarkıyı uzak tutun. Çünkü şarkı, zinaya davet eder."

İbn Abdülhakim, İmam Şafî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Kendisine Nakıs denilen Yezid b. Velid b. Abdülmelik, hilafete geçince insanları Kaderiyye mezhebine davet etti ve bu mezhebe intisab etmeleri için onları zorladı. Bu mezhebin önde gelen adamı Gaylan'ı da kendine yakın kıldı."

İbn Asakir böyle demiştir. Sonra İbn Asakir, sözünü şöyle sürdürmüştür: "Belki de Yezid, Gaylan'ın adamlarını kendine yakın kılmıştır. Çünkü Gaylan'ı daha önce Hişam b. Abdülmelik öldürtmüştü."

Muhammed b. Mübarek dedi ki: «Yezid b. Velid en-Nakıs'ın son söylediği söz, "Eyvah, ne kadar da üzüntülüymüm. Eyvah, ne kadar da bahtsızım!" olmuştur. Yüzüğünün üzerinde: "Ululuk, Allah'a mahsustur." ifadesi yazılıydı. Yakalandığı taun hastalığından ötürü Hadra'-da vefat etti. Vefatı hicri 126. senenin zilhicce ayının 7'sinde cumartesi günü olmuştur. Bu ayın kurban bayramı gününde veya bundan birkaç gün sonra veya bu ayın bitimine on gün kala veya bu ayın sonlarında veya zilkade ayının sonunda vefat ettiğine dair çeşitli rivayetler de vardır. Vefat ettiği sırada kırkaltı yaşında olduğuna dair çok rivayetler vardır. Ama otuz yaşında vefat ettiğini söyleyenler de vardır. Yine başka bir yaşta olduğuna dair zayıf bir rivayet de nakledilmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

Halifeliliği en meşhur kavle göre altı ay sürmüştür. Beş ay birkaç gün sürdüğü de söylenir. Cenaze namazını kardeşi ve kendisinden sonraki veliaht İbrahim b. Velid kıldırdı. Allah ona rahmet etsin.

Said b. Kesîr b. Ufeyr'in anlattığına göre Yezid b. Velid, Babü'l-Cabiye ile Babü's-Sağır arasında bir yere defnedilmiştir. Babü'l-Feradis'te defnedildiğine dair zayıf bir rivayet de vardır. Kendisi esmer tenli, nahif vücutlu, güzel endamlı, güzel yüzlü ve yakışıklı bir adamdı.

Ali b. Muhammed el-Medinî dedi ki: "Yezid, esmer tenli, uzun boylu, küçük başlı, benli ve yakışıklı bir adamdı. Ağzı biraz genişti. Ama fazla geniş değildi."

Bu senede insanlara Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz haccettirdi. Abdülaziz, Hicaz valisi idi. Kardeşi Abdullah, Irak valisi idi. Nasr b. Seyyar da Horasan valisi idi.

Doğrusunu, noksanlıklardan münezze olan yüce Allah daha iyi bilir.

HİCRETİN YÜZYİRMİALTINCI SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

HALİD B. ABDULLAH B. YEZİD

Halid b. Abdullah b. Yezid b. Esed b. Kürz b. Amir b. Abkarî Ebü'l-Heysem el-Becelî el-Kusarî ed-Dımışkî. Velid tarafından Mekke ve Hicaz valiliğine atanmıştı. Sonra halife Süleyman da onu bu görevde bırakmıştı. Daha sonra halife Hişam zamanında onbeş sene müddetle İrakeyn valiliği yaptı.

İbn Asakir dedi ki: "Halid b. Abdullah'ın evi Şam'ın Merbaatül-kaz mevkiinde idi ki, bugün Darüşşerif el-Yezidî olarak bilinir. Toma kapısı dahilindeki hamam da ona nisbet edilir."

Halid b. Abdullah b. Yezid b. Esed, dedesi Esed'den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.), ona şöyle demiştir:

"- Ey Esed! Cennet'i sever misin?

- Evet.

- Öyleyse kendi nefsin için sevdiğin ve istediğin şeyi Müslümanlar için de sev ve iste."

Halid b. Abdullah b. Yezid'den rivayette bulunanlar arasında İsmail b. Evsat, İsmail b. Ebi Halid, Habib b. Ebi Habib ve Humeyd et-Tavil de vardır. Yine onun, dedesi Esed tariki ile Rasûlullah (s.a.v.)'tan hastalıkların günahlara keffaret kılınacağına dair bir hadisi rivayet ettiği anlatılır. Annesi Hristiyandı. Ebu Bekir b. Ayyaş, annesi Hristiyan olup eşraftan olanlar arasında Halid b. Abdullah'ın adını da nakletmiştir.

Medainî dedi ki: Onun reisliğindeki icraatlarından biri şudur: Şam'da atı üzerinde dolaşmaktayken bir çocuğu ezivermiş, hemen çocuğu kaldırıp atına bindirmiş ve oradaki bir grup insana bu kazaya kendisinin sebebiyet verdiğini, çocuğun ölmesi halinde diyetini vereceğini söylemişti.

Halife Velid, onu hicretin seksendokuzuncu senesinde Hicaz valiliğine tayin etmiş; vefatına kadar o görevde bırakmıştı. Sonra halife Süleyman da onu bu görevinde bırakmıştı. Hicretin 106. senesinde Hişam onu Irak valiliğine tayin etmiş, o da bu görevini hicretin 120. senesine kadar sürdürmüş, sonra da yerine atanan Yusuf b. Ömer'e teslim etmişti. Yusuf b. Ömer, onun malını müsadere etmiş, kendisine işkencede bulunmuş, sonra da serbest bırakmıştı. O da aynı senenin muharrem ayında gidip Şam'da ikamete başlamıştı.

Fakat Velid b. Yezid, daha sonra onu Yusuf b. Ömer'e teslim etmiş, ondan 50.000.000 dirhem para almıştı. Halid b. Abdullah, aşırı işkence altında canını vermişti. Ayakları ezilmiş, bacakları kırılmış,

sonra da uyluk kemiklerini bundan sonra da göğüs tahtasını kırmışlar bu nedenle vefat etmişti. Bir tek kelime dahi konuşmamış, ah etmemiş, böylece ruhunu teslim etmişti. Allah ona rahmet etsin.

Leysî, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Halid b. Abdullah el-Kusarî, bir gün hutbe irad etmeye başlamış, ancak dili tutulmuş ve konuşamaz olmuş ve şöyle demişti: "Ey insanlar, bu söz bazen insanın ağzına gelir, bazen de uzaklaşır. İnsan konuşamaz hale gelir. Sebep vuku bulunca kişi konuşabilir, ama yok olunca da konuşamaz olur. Kişinin beyanı bazen meyveden sıkılan su gibi gelir ve konuşması bazen de tutulur. Arzuladığınız rahat konuşma bir gün bana tekrar nasib olacaktır ve biz arzuladığınız şekilde tekrar size hitab etme gücüne kavuşacağız."

Asmaî ile diğerleri dediler ki: Halid b. Abdullah el-Kusarî bir gün Vasıt'ta hutbe irad etti. Şöyle dedi:

"Ey insanlar! Güzel huylarda ve iyiliklerde birbirinizle yarışın. Sizi manen zenginleştirecek olan manevi ganimetlere koşun. Cömertlik yaparak övülmeyi hak edin. Başkasının alacağını geciktirerek yerilmeyin. Yapmaya niyetlendiğiniz ama henüz yapamadığınız bir iyilikle övünmeyin. Herhangi bir kimseye bir nimet verirsiniz ama şükürünü görmezseniz, bilin ki, vermiş olduğunuz o nimetin mükafatını Allah daha güzel bir şekilde size verir. Karşılığında daha bol bağışta bulunur. Bilesiniz ki, insanların size olan ihtiyaçları bir nimettir. Onları bıkıp usandırarak bu nimeti nikmete dönüştürmeyin.

Malın en faziletlisi, sevap kazandıran ve insanın hatırasını kendisinden sonra devam ettirendir. Eğer iyiliği bir insan suretinde görebilseydiniz onu yakışıklı bir adam suretinde görecektiniz ki insanlar ona bakınca mutlu olur ve sevinirlerdi. O yakışıklı insan da bütün âlemlerin fevkinde olurdu. Cimriliği de bir insan suretinde görebilseydiniz, onu çirkin bir insan suretinde görecektiniz ki kalpler ondan nefret eder, gözler onu görmek istemezdi. Doğrusu cömertlik yapan efendi olur ve yükselir. Cimrilik yapan da zelil ve alçak olur.

İnsanların en âlicenâbı, kendisinden umulmadığı halde bağışta bulunandır. Gücü yettiği halde karşısındaki suçluyu affedendir. İnsanların en faziletlisi, kendisi ile bağlarını koparanların ziyaretine gidendir. Ekimi hoş olmayanın ürünü de temiz olmaz. Güzelce ekilen tohumun dalları, budakları, iyice yeşerir. Kökleri uzar."

Asmaî, Ömer b. Heysem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedevinin biri Halid b. Abdullah el-Kusarî'nin yanına geldi. Ona şu methiye-yi okudu:

"Ey Kürz-ü Hayz'ın oğlu, sana rağbet ederek yöneldim ve geldim, Ki bana zayıf ve darmadağın olanı bildiresin.

Bütün iyilikleri şahsında toplayan şerefli bir lider olan yumuşak huylu ve cömert adama geldim.

Zürriyeti ve soyu bakımından Allah'ın en kıymetli yaratığının yanına geldim.

İnsanlar iyiliklerini kısırlarken sen yükseldin,

Ayakta dimdik durdun. Buralarda bir yoksul dahi kalmadı senin sayende.

Ey cömertlikte deniz gibi olan kişi, insanlar senin dalgaların altında kaybolurlar.

Senden iyilik istediklerinde dalgalanır ve köpük saçarsın.

Abdullah'ın oğlu Halid'i her yerde sınadım.

Şahsiyet bakımından onu, insanların en hayırlısı ve en şerefli olarak gördüm.

Eğer cömertlik ve hayırhahlık nedeniyle dünyada namı ebedi kalacak biri olsaydı;

O da Halid b. Abdullah olurdu. Yani sen ebediyyete kadar namını sürdürürdün.

Senden ümid ettiğim şeyden beni yoksun bırakma,

Aksi takdirde yüzüm kararır ve simsiyah hale gelir."

Halid, bu şiiri ezberledi. Yanında insanlar toplandığında o bedevi kalkıp tekrar bu şiiri okumak isteyince Halid daha atak davranarak ondan önce okumaya başladı ve o bedeviye: "Ey ihtiyar, biz bu şiiri senden önce öğrendik." dedi. İhtiyar bedevi de dönüp dışarı çıktı. Halid, onun bu hususta ne diyeceğini tespit etmek için peşine adam tak-tı. Takip eden adam, ihtiyar bedevinin şu beyitleri okumaya başladığını duydu:

"Bilesiniz ki, ben Allah yolunda ümid beslemiyordum Halid'in yanında.

Fazlaca zahmetlerle de karşılaşmadım bu uğurda.

Mahıyla cömertlik yapan bir bağış denizinin yanına gittim.

O, övgüyü kazanmak için bol mal verir.

Ama uğursuz bahtım o adamın cömertliği hususunda bana muhalefet etti.

Uğursuzluğum yanıma yaklaştı. Şansım benden uzaklaştı.

Eğer onun yanında bir nasibim olsaydı mutlaka elde edecektim;

Ama bu da tek ve bir olan Allah'ın bir emridir."

Takip eden adam, ihtiyar bedeviyi yakalayıp Halid'in huzuruna götürdü ve yolda söylediği şiirleri ona nakletti. Halid de ihtiyar bedeviye 10.000 dirhem verilmesini emretti.

Asmaî dedi ki:

Bedevinin biri Halid b. Abdullah el-Kusarî'den dağarcığını unla doldurmasını istedi, ama Halid, dağarcığının dirhemlerle doldurulmasını emretti. Huzurdan çıkan bedeviye: "Halid sana nasıl davrandı?" diye sorduklarında bedevi şu cevabı verdi: "Ben arzuladığım şeyin bana verilmesini istedim, ama o kendi arzuladığı şeyin bana verilmesini emretti."

Ravinin biri dedi ki: Bir ara Halid, kendi maiyetiyle birlikte do-laşmakta iken bedevinin biri karşısına çıktı ve ondan, boynunu vurmasını istedi. Halid, ona sordu:

– Neyin var, niçin bu istekte bulunuyorsun? Yol mu kestin? Asi mi oldun? Başkasını isyana mı sürükledin?

Bedevi, bütün bu sorulara, "Hayır" diye karşılık verdi. Halid ona sordu:

- Peki ne diye boynunun vurulmasını istiyorsun?
- Yoksulluk ve muhtaçlığa dayanamadığım için...
- Öyleyse ihtiyacını söyle bakalım.
- Bana 30.000 dirhem lazım.

Halid, beraberindeki arkadaşlarına şöyle dedi: "Bugün kazandığım kadar başka hiçbir gün kazanmamışım. Çünkü bu bedevinin benden 100.000 dirhem isteyeceğini tasarlamıştım ve 100.000 dirhemi vereceğimi de kararlaştırmıştım. Ama kendisi benden 30.000 dirhem istedi, böylece 70.000 dirhem kazanmış oldum. Haydi, bu kadar kazandığıma göre gelin geri dönelim." Böyle dedikten sonra bedeviye 30.000 dirhem verilmesini emretti.

Halid, makamında oturduğunda mal ve paralar önüne konulurdu. Kendisi de şöyle derdi: "Bu mal ve paralar emanettir, hak sahiplerine dağıtılmaları gerekir."

Halid'in Rabia adındaki cariyesinin 30.000 dirhem değerindeki yüzüğü kanalizasyona düşmüştü. Rabia, yüzüğünü kanalizasyondan çıkaracak bir adam getirilmesini istedi. Fakat Halid ona: "Senin elin o kadar değerlidir ki, bu pis yere düştükten sonra o yüzüğü takmanın gerekir." dedi ve Rabia'ya yüzüğünün karşılığında 5.000 dinar verilmesini emretti. Cariye Rabia'nın büyük miktarda zinet eşyaları vardı. Zinetleri arasında her biri 73.000 dinar değerinde bir yakut ve bir inci vardı."

"Efalü'l-İbâd" adlı kitabında Buharî, "Kitabü's-Sünne" adlı eserinde İbn Ebi Hatim ve sünnetle ilgili kitaplar tasnif eden birçok imam rivayet ettiler ki; Halid b. Abdullah el-Kusarî, kurban bayramında hutbe irad etti ve cemaata şöyle dedi:

"Ey İnsanlar! Kurbanlarınızı kesin. Allah kurbanlarınızı kabul buyursun. Ama ben, Ca'd b. Dirhem'i kurban edeceğim. Çünkü o, Ce-

nâb-ı Allah'ın İbrahim peygamberi "Halil" (dost) edinmediğini ve Musa peygamberle de Tur-i Sina'da konuşmadığını iddia ediyor. Cenâb-ı Allah, onun iddialarından yüce ve büyüktür."

Böyle dedikten sonra minberden indi ve Ca'd b. Dirhem'i minberin dibinde boğazladı.

Birçok imam dediler ki: Ca'd b. Dirhem Şamlı idi. Mervan el-Himar'ın mürebbisi idi. Bu nedenle kendisine Mervan el-Ca'dî denilmiştir. Yani Mervan, kendisini terbiye eden Ca'd'a nisbet edilmiştir. Ca'd b. Dirhem, Cehm b. Safvan'ın şeyhidir. Cehmiye tairesi ona nisbet edilir. Bunlar Cenâb-ı Allah'ın her mekanda kendi zatı ile bulunduğunu söylerler. Cenâb-ı Allah, bunların söylediklerinden yüce ve uludur.

Ca'd b. Dirhem, bu pis ve murdar mezhebini Eban b. Sem'an adındaki bir adamdan almıştır. Eban da Lebid b. A'sam'ın kız kardeşinin oğlu Talut'tan almıştır. Lebid b. A'sam, Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'e büyü yapan Yahudidir. Bu Yahudi bir tarak üzerinde yaptığı büyüü Zi Evan kuyusunun dibindeki bir taşın altına gizlemişti. Bu kuyunun suyu kına sıvısı renginde idi. Lebid'in Peygamber Efendimize büyü yaptığına dair hadis, Sahihayn'da ve diğer hadis kitaplarında sabittir. Bazı hadislerde anlatıldığına göre Cenâb-ı Allah bu sebeple Muavvizeteyn (Felak ve Nâs) sûrelerini inzal buyurmuştur.

Ebu Bekir b. Ebi Hayseme, Ebu Bekir b. Ayyaş'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Halid b. Abdullah el-Kusari'yi, Muğire ile adamlarının kendisinin huzuruna getirildikleri esnada gördüm. Mescidde tahtı kuruldu. Tahtına oturdu. Sonra Muğire'nin adamlarından birinin huzura getirilmesini emretti. Getirilen adamı öldürttü. Sonra Muğire'ye: "Şunu dirilt bakalım." dedi. Muğire, ölüleri dirilttiğini iddia ediyormuş. Ama Halid'e: "Allah seni ıslah etsin, vallahi ben ölüleri diriltmiyorum." dedi. Fakat Halid: "Ya diriltirsin ya da senin de boynunu vurdururum!" deyince, Muğire: "Vallahi, ben bunu yapamam." diye karşılık verdi. Sonra Halid, içi boş bir kâmiş çubuk getirilmesini emretti. Onun içinde ateş yaktırdı. Sonra Muğire'ye: "Şu ateşli çubuğu kucakla." dedi. Muğire kucaklamadı, ama Muğire'nin adamlarından biri ileri atıldı ve alevli çubuğu kucakladı. Ebu Bekir b. Ayyaş diyor ki: "O adamın yanarken dahi işaret parmağını kaldırarak şahadet kelimesini getirdiğini gördüm."

Bu manzarayı gören Halid b. Abdullah, Muğire'ye: "Vallahi, bu yanmakta iken dahi şahadet getiren adam reisliğe senden daha layıktır." dedi. Sonra da Muğire ile diğer adamlarını öldürttü.

Medainî dedi ki: "Kûfe'de peygamberlik iddiasında bulunan bir adamı Halid b. Abdullah'ın huzuruna getirdiler. Halid, ona sordu:

– Senin peygamberlik alametin nedir?

– Bana Kur'ân nazil oluyor! Şöyle ki:

"Sana su yüklü bulutları verdik. Rabbin için namaz kıl ve alenen günah işleme. Sonra her kafire ve facire uyma."

Bunun üzerine Halid, onu asmaları için adamlarına emir verdi. Daracağına astıklarında da yalancı peygamber şöyle diyordu: "Sana direkleri verdik. Tekrar kılmaya niyetlenerek Rabbine namaz kıl. Ama senin geri dönmeyeceğine garanti veriyorum."

Müberred dedi ki: Başkalarının evinde yakalanan ve hırsızlık yaptığı iddia edilen bir genci Halid'in huzuruna getirdiler. Halid ona bazı sorular sordu. O da suçunu itiraf etti. Bunun üzerine Halid, gencin elinin kesilmesini emretti, ama o esnada güzel bir kadın ileri atılarak şöyle dedi:

"Ey Halid, vallahi sen bir hataya ayak bastın.

Miskin aşık bizde hırsızlık yapmış değildir.

O işlemediği bir suçu itiraf etmiştir.

Yalnız o, elinin kesilmesini aşkının açığa çıkmasından daha kolay görmüştür."

Halid, genç ve güzel kadının babasının getirilmesini emretti, sonra da o güzel ve genç kadını, hırsızlıkla itham edilen genç adamla evlendirdi. Kadın için 10.000 dirhem mehir verdi.

Asmaî dedi ki: Bedevinin biri Halid b. Abdullah'ın huzuruna girdi ve şöyle dedi: "Ben seni iki beyitte övdüm. Ama 10.000 dirhem ve birde hizmetçi vermezsen bu beyitleri okumayacağım"

Halid: "Evet, sana istediklerini vereceğim!" deyince bedevi, şu beyitleri okumaya başladı:

"Hep evet demeye alışmışsın. Sanki kelimeler arasında evetten başka bir şey duymuş gibi değilsin.

Hayır kelimesini bilmiyorsun. Sanki sen geçmiş zamanlarda ve ümmetlerde bu kelimeyi hiç duymamış gibisin."

Halid, ona 10.000 dirhem para ve bu paraları taşıyacak bir hizmetçi verilmesini emretti.

Yine Asmaî'den şöyle rivayet edilmiştir: Bedevinin biri Halid'in huzuruna girdi. Halid, ona dedi ki:

– Söyle bakalım ihtiyacın nedir?

– Bana 100.000 dirhem para lazım.

– Çok söyledin. Biraz indir.

– 90.000 dirhem indirim yapıyorum, bana 10.000 dirhem ver.

Halid, adamın bu kadar çok indirimde bulunmasına şaşıtı, ama

bedevi bunu şöyle açıkladı:

– Ey emir, ben senin kadrini gözönüne alarak 100.000 dirhem istemiştım. Ama kendi kadrimi gözönüne alarak bu kadar çok indirim yaptım.

– Sen hiçbir zaman beni yenemezsin.

Böyle dedikten sonra Halid, o bedeviye 100.000 dirhem verilmesini emretti.

Başka bir defasında yine bir bedevi, Halid'in huzuruna girdi ve şöyle dedi:

– Senin hakkında bir şiir yazmıştım, ama onu senin şerefinden daha küçük görüyorum. Sana layık değildir. Sen daha yücesin.

– Oku bakalım.

Bedevisi okumaya başladı:

"Cömertlikte bulunarak bana hücum ettin ve beni naaş tahtasına yatırdın.

Bana o kadar bağışta bulundun ki benimle oyun oynamakta olduğumu sandım.

Sen cömertsin, cömerdin oğlusun, cömerdin kardeşisin,
Cömerdin müttefikisin. Cömertlik senden kurtulup gidemez."

– İhtiyacını söyle bakalım.

– Bana 50.000 dinar lazım.

– Sana o kadar para verilmesini ve bir misli daha arttırılmasını emrettim.

Böyle dedikten sonra o bedeviye 100.000 dinar verdi.

Ebü't-Tîb Muhammed b. İshak b. Yahya el-Visayî şöyle dedi:

Bedevinin biri Halid b. Abdullah el-Kusarî'nin huzuruna girdi ve ona şu şiiri okudu:

"Sen kendi kapının üzerine evet yazısını yazdın. O, yüzündeki peçeyi açarak insanları sana çağırıyor.

Sen, "hayır" kelimesine dedin ki: Benden başkasının kapısına git. Artık ebediyyen sen benim kapımda görünemeyeceksin."

Halid b. Abdullah, bu şiiri okuyan bedeviye 100.000 dinar verdi.

Bu bedeviyle ilgili olarak İbn Main demiş ki: "O adam Hz. Ali'nin aleyhinde konuşan biri idi."

Asmaî, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Halid b. Abdullah, Mekke'de bir kuyu kazdırdı ve bu kuyudaki suyun Zemzem'den daha faziletli ve üstün olduğunu iddia etti."

Asmaî'den gelen başka bir rivayette anlatıldığına göre Halid b.

Abdullah el-Kusarî, halifeyi Rasûl'den daha üstün sayarmış ki, bu da küfürdür. Ancak o, bu sözü ile başka bir manayı kasdetmiş ise onu bilemem. Doğrusunu Allah bilir.

Görülüyor ki, bu sözleri Halid b. Abdullah'ın söylemesi sahih değildir. Çünkü o, dalaleti bastırmak, bid'atleri yok etmek için elinden gelen çabayı sarfetmiş bir kimsedir. Mesela, Ca'd b. Dirhem'i ve diğer mühlidleri öldürmüştür. "el-İkd" adlı eserin sahibi ona doğru olmayan bazı şeyler isnad etmiştir. Çünkü "el-İkd" adlı eserin sahibinde çirkin bir Şiflik ve aşırı bir Ehl-i Beyt taraftarlığı vardı. Kendisindeki Şiflikten ötürü hiç kimse onun sözlerini anlayamamıştır. Şeyhimiz Zehebî de ona aldanmış ve onun hıfzının sağlam olduğunu söyleyerek kendisini övmüştür. Başkaları da onu övmüşlerdir.

İbn Cerir, İbn Asakir ve diğerlerinin anlattıklarına göre Velid b. Yezid, halifeliği döneminde hacca gitmeye karar verdi. Mekke'ye vardığında Ka'be'nin damında içki içmeye niyetlenmişti. Emirlerden bir grup onun bu niyetinden haberdar olunca, onu öldürmeye ve başkasını onun yerine geçirmeye karar verdiler. Halid b. Abdullah el-Kusarî ise, ona karşı bir komitenin oluşturulduğunu söyleyerek Velid'i Ka'be damında içki içmekten menetti. Velid, bu komitedeki adamların adlarını kendisine söylemesini istedi. Ama o, komitedeki adamların adlarını vermedi. Bunun üzerine Velid, onu şiddetli bir şekilde işkenceye tabi tuttu. Sonra onu Yusuf b. Ömer'e gönderdi. Yusuf da ölünceye kadar ona işkence yaptı ve onu en kötü biçimde öldürdü. Bu olay hicretin 126. senesinin muharrem ayında vuku bulmuştu.

Kadı İbn Hallikan, Halid b. Abdullah'ı "el-Vefeyat" adlı eserinde anlatırken onun hakkında şöyle demiştir: «Din bakımından itham altındaydı. Kendi evinde annesine bir kilise yaptırmıştı. Şairlerden biri ve "el-A'yan" adlı eserin sahibi onun soyunda Yahudi bulunduğunu Şikk ve Satih ile akrabalığı bulunduğunu söylemişlerdir. Şikk ve Satih, teyze çocuklarıydılar. Her biri 600 sene yaşadı ve ikisi de aynı günde doğmuşlardı. Tarife b. Har onlardan herbirinin ağzına tükürdükten sonra vefat etmiş ve şöyle demişti: "Bunlar kehanette benim yerime geçeceklerdir." Böyle dedikten sonra aynı günde ölmüştü.»

Bu senede vefat edenler arasında Cebele b. Suhaym, Derrac Ebü's-Semh ve Said b. Mesruk da bulunmaktadır. Ayrıca Şam valisi Süleyman b. Habib el-Muharibî, İmam Malik'in şeyhi Abdurrahman b. Kasım, Ubeydullah b. Ebi Yezid ve Amr b. Dinar da bu senede vefat etmişlerdir ki, bunların biyografilerini "Tekmil" adlı eserimizde anlatmışızdır.

HİCRETİN YÜZYİRMİYEDİNCİ SENESİ

Bu senenin başlangıcında İbrahim b. Velid b. Abdülmelik, kardeşi Yezid en-Nakıs'ın vasiyeti üzerine halifelğe geçti ve emirler de onun halifelğine bey'at ettiler. Bütün Şam halkı da bey'at etti, ancak Humuslular bey'at etmediler. Önceki kısımlarda da anlatıldığı gibi eşek lakabıyla tanınan Mervan b. Muhammed, bu sıralarda Azerbaycan ve Ermeniye valisi idi. Buralarda daha önce babası da valilik yapmıştı. Fakat Mervan b. Muhammed, Velid b. Yezid'i öldürdüğünden ötürü Yezid b. Velid'e düşmanlık besliyordu. Velid'in intikamını almaya yöneldi. Harran'a geldiğinde fikir değiştirdi ve Yezid b. Velid'e bey'at etti. Kısa bir süre sonra Yezid b. Velid'in vefat haberini aldı. Cezirelilerle birlikte yola koyuldu. Kinnesrin'e vardı. Halkı kuşatma altına aldı. Kinnesrinliler ona boyun eğip itaat ettiler. Sonra Abdülaziz b. Haccac idaresindeki Humus'a yöneldi. Abdülaziz b. Haccac, halife İbrahim b. Velid tarafından Kinnesrin'e vali tayin edilmişti. Mervan b. Muhammed, bunları, yeni halife İbrahim b. Velid'e bey'at etsinler diye kuşatma altına aldı. Ama bunlar ona bey'at etmemekte ısrarlı davrandılar.

Abdülaziz b. Haccac, Mervan b. Muhammed'in kendi vilayetine yaklaşmakta olduğunu duyunca oradan ayrılıp göç etti. Mervan oraya geldi. Humuslular, ona bey'at ettiler ve onunla birlikte Şam'a hareket ettiler. Beraberlerinde Cezire ve Kinnesrin ordusu da vardı. Mervan, 80.000 askerle beraber Şam'a doğru yola koyuldu.

İbrahim b. Velid b. Hişam b. Abdülmelik de 120.000 kişilik bir askeri birliği harekete geçirdi. İki ordu Buka yakınındaki Aynü'l-Cer'de karşı karşıya geldiler. Mervan onları savaştan uzak durmaya ve Velid b. Yezid'in veliaht oğulları Hakem ile Osman'a el sürmemeye davet etti. Yezid bunları Şam'da zindana attırmıştı. Fakat İbrahim b. Velid'in gönderdiği ordu bu istekleri kabul etmeyince, iki taraf güneşin yükseldiği andan itibaren ikindiye kadar şiddetlice savaştılar. Mervan da İbrahim b. Velid'in ordusunu arkadan kuşatacak bir müfrezeyi harekete geçirdi ve bu harekât başarılı oldu. Müfreze arkadan tekbir alarak hücumu geçti. Karşı taraftaki askerler de bu arada İbrahim b. Velid ordusuna saldırdılar. Süleyman'ın komutasındaki İbrahim b. Velid ordusu hezimete uğradı. Humuslular onlardan çok sayıda adam öldürdüler. Garnizonları ayak altında kaldı. O gün yapılan savaşta Şamlılardan 17.000 veya 18.000'e yakın asker öldürüldü. Bir o kadarı da esir alındı. Mervan bunları, Velid'in veliaht oğulları Hakem ile Osman'a gönderdi. İki kişiden başka hepsi serbest bırakıldı. Yalnız Yezid b. Akkar ile Velid b. Musad tutuklu kaldılar. Bunlar Beni Kelb kabilesindendiler. Mervan bunları huzurunda kırbaçlattı ve

zindana attı. İkisi de zindanda öldüler. Çünkü bunlar, Velid b. Yezid'in öldürülmesine bizzat iştirak etmişlerdi.

Süleymân ile geride kalan diğer adamları hezimete uğramış olarak döndüler. Sabaha doğru Şam'a ulaştılar. Mü'minlerin emiri İbrahim b. Velid, olup bitenlerden haberdar edilince aynı anda ümera ile toplantı yaptı. Toplantıya katılanlar arasında Abdülaziz b. Haccac, Yezid b. Halid b. Abdullah el-Kusarî, Ebu Alaka es-Seksekî, Asbağ b. Zuale el-Kelbî ve diğerleri vardı. Toplantıda alınan karar uyarınca Velid'in veliaht oğulları Hakem ile Osman'ın -halifelğe geçmelerinden korkulduğu için- öldürülmeleri gerekiyordu. Bunlara Yezid b. Halid b. Abdullah el-Kusarî gönderildi. Bülûğa ermişlerdi. Hatta bunlardan birinin bir çocuğu da doğmuştu. Direkle vurularak öldürüldü. Onlarla birlikte zindanda bulunan Yusuf b. Ömer de öldürüldü. Yanlarında Ebu Muhammed es-Süfyanî de vardı, ama bu kaçmış ve zindan içerisinde kapı gerisindeki bir odaya saklanmıştı. Kendisini kordon altına almışlar, yine de dışarı çıkmamıştı. Kapıyı yakmak için ateş getirip tam yakacakları esnada Mervan b. Muhammed ile askerlerinin, hezimete uğrayıp kaçmakta olan Şamlı askerleri kovalayarak Şam'a geldiklerini duyunca bunları bırakıp kaçtılar.

MERVAN B. MUHAMMED EL-HİMAR'IN ŞAM'A GİRİŞİ VE HALİFELİĞE GEÇMESİ

Mervan, beraberindeki askerlerle birlikte Aynü'l-Cer'den hareket edip yola koyuldu. Şam'a yaklaştı. Şamlılar, dün hezimete uğrayıp onun önünden kaçmışlardı. İbrahim b. Velid de kaçtı. Süleyman b. Hişam, beytü'l-mala gitti, kapıyı açtı. İçerideki mal ve paraları arkadaşlarına ve kendisine tabi olan askerlere dağıttı. Velid b. Yezid'in azatlıları da Abdülaziz b. Haccac'ın evine hücum ettiler. Onu evde öldürdüler. Malını yağmaladılar. Yezid b. Velid'i de mezardan çıkarıp onu Cabiye kapısında darağacına astılar.

Mervan b. Muhammed, Şam'a girip üst taraflarda konakladı. Velid'in oğulları Hakem ve Osman'ın cesetleri ile Yusuf b. Ömer'in cesedi huzuruna getirildi. Bunlar defnedildiler. Ebu Muhammed es-Süfyanî de iplere bağlı olduğu halde huzura getirildi. Mervan el-Himar'a hilafet selamı verdi. Mervan: "Hele şunu bırak." dedi. Ebu Muhammed es-Süfyanî ise şöyle dedi: "Şu iki çocuk (Hakem ile Osman) kendilerinden sonra senin halife olmanı istiyorlardı." Böyle dedikten sonra Hakem'in zindanda iken söylediği şu şiiri okumaya başladı:

"Benden Mervan'a selam söyleyin.

Seller her tarafı kapladı. Kin her tarafı örttü. Biz şefkate muhtaç

olduk ama uzun süredir şefkat görmüyoruz.

Ben zulme uğradım. Kavmim de Velid'in öldürülmesi nedeniyle bizi sorumlu tutuyor.

Eğer ben ve benden sonraki veliahdım öldürülecek olursak,
Mervan mü'minlerin emiri olsun."

Bundan sonra Ebu Muhammed es-Süfyanî, Mervan'a: "Ellerini uzat." dedi ve halifeliğine bey'at eden ilk şahıs oldu. Ardı sıra Muaviye b. Yezid b. Husayn b. Nümeyr de Mervan'a bey'at etti. Daha sonra Şamlılar ve Humuslular ile diğer belde halklarının reisleri bey'at ettiler. Bey'at merasimi tamamlandıktan sonra Mervan, onlara: "Emirlerinizi seçin ki, onları başlarınıza tayin edelim." dedi. Her belde halkı kendileri için bir emir seçti. Mervan da onları kendilerine emir olarak tayin etti. Böylece Şam reisliğine Zamil b. Amr el-Cibrânî, Humus reisliğine Abdullah b. Şecere el-Kindî, Ürdün reisliğine Velid b. Muaviye b. Mervan, Filistin reisliğine Sabit b. Nuaym el-Cüzamî tayin edilmiş oldular.

Mervan b. Muhammed, Şam'da otoritesini yerleştirdikten sonra Harran'a döndü. O esnada, kendisinden önceki halife İbrahim b. Velid ile amcası oğlu Süleyman b. Hişam ondan eman istediler. O da bunlara eman verdi. Süleyman b. Hişam, Tedmür şehrinden bir heyetle gelip Mervan b. Muhammed'e bey'at etti.

Sonra Mervan, Harran'da otoriteyi sağlayınca, orada üç ay süreyle ikamet etti. Ancak ondan sonra Şamlılar yapmış oldukları bey'atı bozdular. Humuslular ve diğer şehirlerdeki insanlar da bey'atlarını bozdular. Bunun üzerine Mervan, Humuslular üzerine bir ordu gönderdi. Hicri 127. senenin ramazan bayramı gecesinde ordu Humus'a vardı. Mervan ise bayramdan iki gün sonra oraya ulaştı. Humuslular, karşılarında büyük bir ordu ile duran Mervan'ı görünce itaat ettiler. O gün Mervan'ın beraberinde, hal' edilmiş halife İbrahim b. Velid ile Süleyman b. Hişam da bulunmaktaydı. Mervan, bunlara özel ikramda bulunuyor, sabah ve akşam yemeklerini onlarsız yemiyordu. Mervan, Humusluları kuşatma altına alınca halk; "Biz sana itaat üzereyiz." diye ünediler. Mervan da: "Şehrin kapılarını açın." diye emir verince kapıları açtılar. Sonra aralarında ufak tefek çatışmalar oldu. Mervan, Humuslulardan 500 veya 600 kadar adam öldürdü. Öldürülenlerin şehir çevresindeki darağaçlarına asılmalarını emretti. Ayrıca şehrin bazı surlarının yıkılması için emir verdi.

Şamlılara gelince, Şam'ın Gota mıntıkasındaki halk, reisleri Zamil b. Amr'ı kuşatma altına aldılar. Başlarına Yezid b. Halid el-Kusarî'yi reis olarak tayin ettiler. Şehirde onun naibi sebat etti. Halife Mervan, Humus'tan ona karşı 10.000 dolayında asker gönderdi. Bun-

lar Şam'a yaklaştıklarında naib, beraberindeki askerlerle karşılarına çıktı. İki taraf çarpıştılar. Halifenin askerleri, Şamlıları bozguna uğrattı. Mizze kasabası yakıldı. Orada bulunan başka köyler de yakıldı. Yezid b. Halid el-Kusarî ile Ebu Alaka el-Kelbî, Mizze'deki Beni Lahm kabilesinden bir adam vasıtasıyla eman dilediler. Zamil b. Amr, onları öldürdü ve kesik başlarını Halife Mervan'a gönderdi. Bu sırada Mervan, Humus'ta bulunuyordu.

Sabit b. Nuaym, Filistinlilerle birlikte halifeye karşı ayaklandı. Hep birlikte Taberiye'ye gelerek orayı kuşatma altına aldılar. Halife, onlara karşı asker gönderdi. Halife ordusu, asileri uzaklaştırıp garnizonlarını ayaklar altında çiğnedi. Sabit b. Nuaym da Filistin'e kaçtı. Emir Ebü'l-Verd, onu kovaladı ve ikinci kez bozguna uğrattı. Adamlarını darmadağın etti. Ebü'l-Verd, Sabit'in üç oğlunu yaralı olarak esir aldı ve halifeye gönderdi. Halife de tedavi edilmelerini emretti. Sonra halife, Filistin naibi Romahis b. Abdülaziz el-Kinanî'ye bir mektup yazarak Sabit b. Nuaym'ı her nerede olursa olsun yakalamasını emretti. Romahis de onu aramaya başladı. İki ay sonra esir olarak yakalayıp halifeye gönderdi. Halife de onun el ve ayaklarının kesilmesini emretti. Beraberindeki bir topluluk da aynı şekilde ellerinden ve ayaklarından mahrum kaldılar. Halife, el ve ayakları kesilen bu topluluğu Şam'a gönderdi. Bunlar Şam mescidinin kapısında bekletildiler. Çünkü Şamlılar, Sabit b. Nuaym'ın Mısır diyarına giderek orada isyan edip halifenin Mısır'daki naibini öldürdüğünü duyurak paniğe kapılmışlardı. Halife, kendilerini paniğe sürükleyen bu iddianın asılsız olduğunu anlasınlar diye el ve ayakları kesilen bu topluluğu Şam halkına gönderdi.

Halife Mervan, Deyr-ü Eyyüb'da bir süre daha ikamet etti. Önce oğlu Abdullah, sonra da diğer oğlu Ubeydullah için veliahtlık bey'atı aldı. Bunları Hişam'ın kızları ile evlendirdi. Gelinlerinden birinin adı Ümmü Hişam, diğerininki ise Aişe idi. Bu bey'at ve evlendirme töreni her ne kadar göz kamaştırıcı ve kapsamlı idiyse de yine de tam manasıyla mükemmel olmamıştı. Halife, Şam'a geldi; Sabit ile adamlarının el ve ayakları kesildikten sonra şehir kapılarında darağaçlarına asılmalarını emir buyurdu. Onlar arasında Amr b. Haris el-Kelbî'den başka hiçbiri hayatta bırakılmadı. Anlatıldığına göre Amr da, Sabit'in yanlarına emanet mal bıraktığı bazı kimseleri biliyordu. bu nedenle öldürülmemişti.

Şam'da Mervan'ın otoritesi yerleşti. Sadece Tedmür'de karışıklıklar devam etti. Bunun üzerine Mervan, Şam'dan yola çıktı. Humus diyarına bağlı Kastel'de mola verdi. Orada iken Tedmürlülerin kendileri ile Kastel arasındaki su kaynaklarını körelttiklerini duydu. Şiddetle öfkелendi. Yanında çok sayıda asker vardı. Tedmürlülerin akra-

bası olan Ebreş b. Velid, bu hususta halife Mervan'la konuştu. İleri sürecek mazeretleri kalmasın diye halifeden önce Tedmürlülere bir elçi göndermesini istedi. Halife de Ebreş'in kardeşi Amr b. Velid'i Tedmürlülere gönderdi. Amr, Tedmür'e gidince halk ona iltifat etmedi, sözünü dinlemedi. O da geri döndü. Halife, Tedmür üzerine bir ordu göndermek istedi. Ancak Ebreş araya girerek, elçi olarak bizzat kendisini Tedmür'e göndermesini rica etti. Halife de elçi olarak onu Tedmür'e gönderdi. Ebreş, Tedmür'e gidince halkla konuştu. Onları itaata meylettirdi. Çokları onun çağrısına icabet ettilerse de bazı kimseler icabet etmediler. O da olup bitenleri bir mektupla halifeye bildirdi. Halife ona, Tedmür'ün bazı surlarını yıkmasını emretti ve itaat edenlerin itaatını kabul etmesini ferman buyurdu. O da emrin ve fermanın gereğini yerine getirdi.

Sonra halifenin yanında ümera ve askerler toplandı. O, yanında hazır bulunanlarla birlikte karayolundan Rusafe'ye doğru yola koyuldu. Yanındaki reislerden hal' edilmiş halife İbrahim b. Velid, Süleyman b. Hişam, Velid'in oğulları Yezid ve Süleyman'dan oluşan bir reisler cemaatı da vardı. Rusafe'de günlerce ikamet etti. Sonra çöle döndü. Süleyman b. Hişam, Rusafe'de sırt ağrıları rahatlayıncaya kadar ikamet etme izni istedi. O da kendisine bu izni verdi.

Mervan, yola koyuldu. Fırat kıyısındaki Vasıt'ta konakladı. Orada üç gün kaldıktan sonra Karkisya'ya doğru hareket etti. İbn Hübeyre orada bulunuyordu. Gidip onu, Dahhak b. Kays eş-Şeybanî adlı Haricî adamla savaşsın diye Irak'a göndermek istiyordu. Mervan bu işle meşgul oldu. Daha önce bazı seriyyelerle gönderdiği onbinlerce süvari yanına gelip toplandılar. Rusafe'nin yanından geçerlerken orada Süleyman b. Hişam b. Abdülmelik'le karşılaştılar. Süleyman, Rusafe'de istirahat etmek için izin istemişti. Gelen seriyyenin askerleri, Süleyman'dan halife Mervan b. Muhammed'i görevden uzaklaştırıp onunla savaşmasını ve halkı kendisine bey'ata çağırmasını istediler. Şeytan da ayağını kaydırды ve Süleyman onların bu isteklerine olumlu cevap verdi. Mervan'ı hal' etti. Ordunun başında Kinnesrin'e doğru harekete geçti. Şamlılarla mektuplaştı. Her taraftan ona olumlu cevaplar geldi. Adamlar katıldı. Süleyman, Dahhak b. Kays adındaki Haricî ile savaşması için hazırlayıp harekete geçirdiği İbn Hübeyre ile de mektuplaştı. Yanına gelmesini istedi. 70.000 kadar askerle gelip saflarına katıldı. Mervan, onlara karşı 70.000 askerden oluşan bir ordunun başında İsa b. Müslim'i gönderdi. İki taraf Kinnesrin'de karşı karşıya geldiler ve savaşmışlar. İki taraf savaşmakta iken Mervan gelip onlarla şiddetle savaştı ve bozguna uğrattı.

Bu savaşta İbrahim b. Süleyman b. Hişam öldürüldü. İbrahim, Süleyman'ın büyük oğlu idi. Süleyman b. Hişam tarafından 30.000

küsür asker öldürüldü. Sonra Süleyman'ın kendisi de mağlup olarak cepheden döndü, Humus'a gitti. Hezimete uğrayan askerler onun etrafında toplandılar. Orada ordugah kurdular. Mervan'ın Humus'ta yaktırdığı surları onardılar. Mervan tekrar üzerlerine geldi. Onları kuşatma altına aldı. Üzerlerine seksen küsur mancınıkla taş yağdırdı. Bu kuşatma sekiz ay kadar sürdü, gece gündüz üzerlerine taş yağdırdı. Süleyman b. Hişam komutasındaki askerler, her gün Mervan'ın karşısına çıkıp savaşıyor, sonra da geri dönüyorlardı.

Şunu da belirtelim ki, Süleyman ve beraberindeki bir grup insan Tedmür'e gittiler. Yolda Mervan'ın askerleriyle karşılaştılar. Askerler onu öldürmek için saldırıya geçtiler. Mallarını yağmalamak istediler. Ama bunu başaramadılar. Mervan, onlara karşı savaşmak üzere hazırlık yaptı. Cepheye gidip savaştı. Fakat bunlar 900 kişi oldukları halde Mervan'ın askerlerinden 6.000'e yakın askeri öldürdüler. Sonra Tedmür'e döndüler.

Mervan, Humus kuşatmasını tam on ay sürdürdü. Üzerlerine peşpeşe belalar gelip zillate maruz kaldıklarında, alçaklık kendilerinden ayrılmadığında Mervan'dan eman istediler. O da kendisine itaat etmeleri şartıyla eman verebileceğini söyledi. Sonra Humuslular kendisine Said b. Hişam'ı, onun iki oğlu Mervan ile Osman'ı ve onunla beraber hapiste bulunan Seksekili adamı, ayrıca ona iftira edip sövmekte olan Habeşli adamı teslim etmeleri şartıyla eman istediler. Mervan bu isteklerini kabul etti, onlara eman verdi. Teslim ettikleri mezkur adamları da öldürdü. Sonra Dahhak'ın üzerine gitti.

Irak valisi Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz, elinde bulunan Kûfe şehri ile kasabalarını vermek şartıyla Haricî Dahhak ile barış anlaşması yapmıştı. Mervan'ın süvarileri Kûfe'ye doğru geldiler. Dahhak'ın tayin ettiği Kûfe valisi Melhan eş-Şeybanî, onları şehrin dışında karşıladı. İki taraf arasında savaş cereyan etti. Melhan eş-Şeybanî öldürüldü. Onun öldürülmesinden sonra Dahhak, Kûfe valiliğine Beni Afza kabilesinden Müsenna b. İmran'ı tayin etti. Kendisi de zilkade ayında Musul'a gitti. İbn Hübeyre de Kûfe'ye giderek şehri Haricîlerden kurtardı. Dahhak, Kûfe'ye askeri birlik gönderdi, ama birşey elde edemedi.

Bu senede (hicretin 127. senesinde) Dahhak b. Kays eş-Şeybanî isyan etti. İsyan sebebi şuydu: Said b. Behdel adındaki bir Haricî, halkın gafletinden ve Velid b. Yezid'in öldürülmesiyle meşgul olmalarından yararlanarak fırsatı ganimet bildi. Irak'ta etrafında toplanan bir Haricî cemaatı teşekkül etti. Etrafında 4.000 kadar kimse toplanmıştı. Daha önce hiçbir Haricînin etrafında bu kadar sayıda adam toplanmamıştı. Üzerlerine ordular gönderildi. Savaştlar. Bazen galip oldular, bazen mağlup oldular. Sonra taun hastalığına yakalanan Sa-

id b. Behdel vefat etti. Yerine Haricîlerin başına Dahhak b. Kays'ı halife olarak tayin etmişti. Adamları, Dahhak'ın etrafında toplandılar. Dahhak ve etrafındaki adamları çok sayıda askeri birliklerle karşılaştılar. Haricîler, üzerlerine gelen askeri birlikleri mağlup ettiler. Çok sayıda asker öldürdüler. Öldürdükleri arasında Irak valisi Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'in kardeşi Asım b. Ömer b. Abdülaziz de vardı. Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz, öldürülen kardeşi Asım için ağıt yakmıştı. Sonra Dahhak, adamlarından bir grupla Mervan'ın üzerine gitti. Kûfe'yi geçti. Kûfeliler kendisine karşı harekete geçtilerse de onları kırıp geçirdi. Kûfe'ye girip şehri istila etti. Oraya kendi adamlarından Hassan'ı naib olarak bıraktı. Hassan'dan sonra, bu senenin şaban ayında Melhan eş-Şeybanî'yi Kûfe naibliğine tayin etti. Kendisi de Irak valisi Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'i ele geçirmek için yola koyuldu. İki taraf karşı karşıya geldiklerinde aralarında çok muharebeler patlak verdi ki bunları anlatmak çok yer işgal edecek ve uzun sürecektir.

Bu senede Abbasi propagandacılarından bir grup, İmam İbrahim b. Muhammed'in yanında toplandılar. Beraberlerinde Ebu Müslim el-Horasanî de vardı. Ona çok nafakalar ve paralar verdiler. Mallarının beşte birini de verdiler. Ama bu senede başarılı bir iş yapamadılar. Çünkü ülkede yaygın şekilde ve çok büyük fitneler vardı. Halk arasında ihtilaflar sürüp gitmekteydi.

Bu senede Muaviye b. Abdullah b. Cafer b. Ebi Talib, Kûfe'de isyan etti. Halkı kendisine bey'at etmeye çağırdı. Irak valisi Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'le savaşmak için harekete geçti. İki taraf arasında anlatması uzun sürecek savaşlar meydana geldi. Sonra Irak valisi onu sürgün etti. O da dağa çıkıp mütegalibe zümresine katıldı.

Bu senede Türk ülkelerine giden Haris b. Süreyc isyan etti. Türklerle birlik olup Müslümanlara karşı harekete geçti, ancak Cenâb-ı Allah ona hidayeti lutfetti ve doğru yolu bulmakta muvaffak kıldı. Nihayet Şam'a geldi. Bu da Yezid b. Velid'in, İslâm'a ve Müslümanlara dönmesi için kendisine yaptığı çağrı neticesinde gerçekleşmiş, o da bu çağrıya icabet etmişti. Horasan'a gitmiş, Horasan valisi Nasr b. Seyyar ona ikramda bulunmuştu. Bundan sonra Haris b. Süreyc insanları kitaba, sünnete ve imama itaate davet etmeye başladı. Bu davetini sürdürdü. Nasr b. Seyyar'la biraz tartışması olmuştu.

Vakidî ile Ebu Ma'ser dediler ki: Bu senede Hicaz, Mekke, Medine ve Taif valisi Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz insanlara haccettirdi. Bu senede Irak valisi, Nadr b. Said el-Hireşî idi. Dahhak el-Harurî, ona karşı harekete geçerek ayaklanmış ve isyan bayrağını açmıştı. Yine bu senede Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz de Irak valiliği yapmıştı. Horasan valisi ise Nasr b. Seyyar idi. Ona karşı da Kırmanlı ve

Haris b. Süreyc isyan etmişlerdi.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Bekr b. Eşec, Sa'd b. İbrahim, Abdullah b. Dinar, Abdülmelik b. Malik el-Cezeri, Umeyr b. Hani, Malik b. Dinar, Vehb b. Keysan ve Ebu İshak es-Sebiî de bulunmaktadır.

HİCRETİN YÜZYİRMİSEKİZİNCİ SENESİ

Bu senede Haris b. Süreyc öldürüldü. Öldürülme sebebi şuydu: Yezid b. Velid en-Nakis ona bir eman yazısı yazmıştı. O da Türk illerinden ayrılıp Müslümanların yanına dönmüş, müşriklerle olan dostluktan vazgeçip İslâm'a ve Müslümanlara yardımcı olmuştu. Kendisi ile Horasan valisi Nasr b. Seyyar arasında tartışma, rekabet ve düşmanlık vuku bulmuştu ki, bunu burada anlatmak uzun sürecektir.

Halifelik Mervan b. Muhammed'e nasib olunca, Haris b. Süreyc bundan rahatsız oldu. İbn Hübeyre, Irak valiliğine tayin edildi. Mervan'a bey'at edilmesine dair emir geldi. Ancak Haris, bu emri kabul etmedi, bey'ata yanaşmadı. Mervan'ın aleyhinde konuştu. Güvenlik komutanı Mesleme b. Ahvez ile ordu komutanlarından ve reislerinden oluşan bir grup ona gelerek Mervan'ın aleyhinde konuşmaya son vermesini, Müslümanların birliğini parçalamamasını talep ettiler; ama onların bu talebini kabul etmedi ve bir tarafa çekildi. Nasr b. Seyyar'a da çağrıda bulunarak kendisi gibi insanları kitaba ve sünnete davet etmesini istedi. Ancak Nasr ona muvafakat etmedi. İslâm'a karşı isyan bayrağını açmakta devam etti. Cehmiye fırkasının kendisine nisbet edildiği Ebu Mihrez künyesi ile tanınan ve Beni Rasib kabilesinin azathısı olan Cehm b. Safvan'a da, Haris b. Süreyc'in hayat hikayesini içeren bir kitabı insanlara okumasını emretti. Haris, "Ben siyah sancakların sahibiyim." diyordu. Nasr ona haber göndererek şöyle dedi: "Eğer sen o adam isen, ömrüme yemin ederim ki, sen ve adamların Şam surlarını yıkacak ve Emevi hakimiyetini ortadan kaldıracaksınız. Al sana benden 500 baş koyun ve 100 baş deve yardım olsun. Ama sen bu adam değil isen ve bu halde ortaya çıkmış isen, kendi aşiretini ve taraftarlarını mahvedersin."

Haris de Nasr'a haber gönderip şöyle dedi: "Ömrüme yemin ederim ki, ben o adamım!" Nasr da ona: "Öyleyse önce Kirmanlı adamı öldürerek işe başla. Sonra da Rey'e git. Oraya ulaştığında ben senin itaatine girerim." dedi. Sonra Nasr b. Seyyar ile Haris b. Süreyc tartıştılar. İhtilafa düştüler. Neticede Mukatil b. Hayyan ile Cehm b. Safvan'ın kendilerine hakemlik yapmalarına razı oldular. Bu hakemler, Nasr b. Seyyar'ın görevden azledilmesine ve yerine seçilecek adamın da şura ile seçilmesine karar verdiler.

Fakat Nasr, bu kararı tanımadı. Cehm b. Safvan'a arkadaş oldu. Ondan ayrılmadı. Haris b. Süreyc'in hayat hikayesini içeren kitabı camilerde ve yollarda okudular. Halkın çoğu ona icabet etti. O esnada Nasr b. Seyyar'ın üzerine bir askeri birlik saldırdı ve onu öldürmeye kastederek savaştılar. Arkadaşları onu korudular. Bu uğurda -aralarında Cehm b. Safvan'ın da bulunduğu- çok sayıda adamı öldürüldü. Düşman askerlerinden biri Cehm'in ağzına bir darbe vurarak Cehm'i öldürmüştü.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Cehm b. Safvan, esir alınarak Seleml b. Ahvez'in huzuruna götürülmüş, Selem de öldürülmesini emretmiştir. Cehm, Selem'e: "Baban bana eman vermişti." demişse de o: "Babam sana eman vermemiştir, vermemesi gerekir. Şayet vermişse bile ben onun verdiği emanı kabul etmiyor ve sana eman vermiyorum. Şu entarinin içine yıldızları doldursan, Meryem oğlu İsa'yı gökten indirsen yine de kurtulamazsın! Allah'a yemin ederim ki, sen benim karnımda olsan, seni öldürmek için karnımı yarar ve seni çıkarırım." demiş, sonra da İbn Meyser'e emir verip onu öldürtmüştü.

Sonra Haris b. Süreyc ile Kirmanlı adam, Nasr'a karşı ittifak edip muhalefetlerini birlikte yürüttüler. İnsanları kitaba ve sünnete davet ettiler. Hidayet rehberi imamlara, münkeratı yasaklamaya ve diğer şer'i emirleri tatbik etmeye çağırdılar. Ama bir süre sonra ikisi de anlaşmazlığa düştüler ve birbiriyle şiddetlice savaştılar. Kirmanlı adam galip oldu. Haris b. Süreyc'in adamları hezimete uğradılar. Haris bir katıra binmişti. İnip bir atın üzerine bindi. Fakat at serkeşlik yaptı, yürümedi. Arkadaşları kaçıp kendisini yalnız bıraktılar. Etrafında sadece 100 adamı kalmıştı. Kirmanlı'nın adamları gelip onu yakaladılar. Zeytin ağacının altında öldürdüler. Bir sedir ağacının altında öldürülmüş olduğunu söyleyenler de vardır.

Bu hadise, hicri 128. senenin receb ayının 6'sında pazar günü vuku bulmuştu. Haris'le beraber, 100 arkadaşı da öldürülmüştü. Kirmanlı, onun mallarını ve eşyalarını ganimet edinmiş, arkadaşlarınınkini de ele geçirmişti. Haris'i, bası kesilmiş halde Merv kapısında idam ettirmişti.

Nasr b. Seyyar, Haris b. Süreyc'in öldürüldüğünü duyunca şöyle bir şiir okumuştı:

"Ey kavmini zillet ve horluğa düşüren!

Nice helak edici helak ile kahrolasica ve uzak olasica!

Senin uğursuzluğun Mudar kabilesini tümünden helak etti.

Kavmin, atın iki kürek kemiği arasındaki kemiklerle kesildi.

Ezdliler ve bunun taraftarları, ne Amr'a ne de Malik'e tamahlanıyorlar.

Ne de Sa'd oğullarına... Rengi karanlık gece gibi simsiyah olan her bir ata gem vurulduğu vakitte."

Abbad b. Haris b. Süreyc de ona şu şiirle karşılık verdi:

"Ey Nasr, gizlilik uzadı, temenni ve umut da fazlaca uzadı.
Merv diyarında Müzenliler diledikleri gibi hükümet ediyorlar.
Zalimane de olsa yargıları Mudarhılar üzerinde her hususta geçerli oluyor.

Himyer kabilesi de meclislerinde oturmaktadırlar.

Boyunlarından kan akmaktadır.

Mudarhılar bu hale razı olup alçaldılar.

Zillet ve bahtsızlıkları da uzun sürdü.

Onlar bu konuda yorulduklarsa da askerlerinin üzerine afiyet indi."

Bu senede (hicretin 128. senesinde) İbrahim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas, Ebu Müslim el-Horasanî'yi Horasan'a gönderdi. Beraberinde, taraftarlarına şu mektubu da yazıp gönderdi: "Bu Ebu Müslim'dir. Emrini dinleyin ve kendisine itaat edin. Onu, Horasan'da hükmü altına aldığı yerlere vali olarak tayin ettim."

Ebu Müslim, Horasan'a gittiğinde adamlarına bu mektubu okudu. Ama hiç kimse ona iltifat etmedi. Mektubun gereğini yerine getir-mediler. Ondan yüz çevirdiler, kulak ardı ettiler. Ona sırtlarını döndüler. Ebu Müslim, hac mevsimi esnasında İbrahim b. Muhammed'e dönüp Horasanlıları şikayet etti. Gösterdikleri muhalefeti anlattı. İbrahim b. Muhammed de ona şöyle dedi: "Ey Abdurrahman! Sen bizim ehl-i beytimizden bir adamsın. Geri dön ve Yemenlilerin şu kabilesi-ne dikkat et. Onlara ikramda bulun. Aralarında ikamet et. Çünkü Cenâb-ı Allah bu işi, ancak onların yardımıyla başarıya ulaştıracaktır." Böyle dedikten sonra Ebu Müslim'i diğer kabilelere karşı tedbirli olmaya davet etti ve ona şöyle dedi: "Eğer yapabileceksen, o beldelerde bir tek Arapça lisanı dahi bırakma. Çocuklarından boyu beş karışa ulaşanı suçlu görürsen hemen öldür. Şu ihtiyara (yani Süleyman b. Kesir'e) karşı gelip isyan etme."

İlerideki sayfalarda inşaallah Ebu Müslim el-Horasanî'nin yaptıklarını detaylı olarak anlatacağız.

Bu senede Ebu Mihnef'in kavline göre Haricî Dahhak b. Kays öldürüldü. Bunun sebebi şuydu: Dahhak, Vasıt şehrinde Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz'i kuşatma altına aldı. Kuşatmada Mansur b. Cumhur da ona yardımcı olmuştu. Abdullah b. Ömer b. Abdülaziz, kendisine mektup yazarak: "Beni kuşatmada sana yarar yoktur. Sen Mer-

van b. Muhammed'in üzerine git. Eğer onu öldürürsen ben sana tabi olurum." dedi. İkisi de halife Mervan b. Muhammed'e mahalefet etmek üzere anlaştılar.

Dahhak Musul'a yaklaştığında, halk ona mektup yazdı. O da Musullularla irtibat kurup şehre girdi. Valiyi öldürdü, şehri istila etti. Humus'u kuşatmakta olan Mervan, bu durumdan haberdar oldu. Mervan, kuşatma altında tuttuğu Humuslularla meşgul olduğundan onların kendisine bey'at etmeyişlerinden ötürü oğlu Abdullah b. Mervan'a mektup yazdı. Dahhak'ın etrafında 120.000 asker toplanmıştı. Bunlar Nusaybin'i de kuşatma altına almışlardı. Mervan, onu yakalamak üzere harekete geçti. Nusaybin'de karşılaştılar. Şiddetlice savaştılar. Dahhak bu savaşta öldürüldü. Gece karanlığı iki tarafı birbirinden ayırdı. Savaşa ara verildi. Dahhak'ın adamları kendisini kaybetmişler; durumundan şüpheye düşmüşlerdi. Nihayet biri, Dahhak'ın öldürüldüğünü onlara haber verdi. Bunun üzerine adamları Dahhak için ağlayıp ağıt yaktılar, feryad-ü figana başladılar.

Dahhak'ın ölüm haberi Mervan'a geldi. O da meşaleler yaktırarak savaş alanına adamlar gönderdi. Dahhak'ın cenazesinin bulunduğu yeri bilen birini de onlarla beraber savaş alanına gönderdi. Mervan'a gelen haberde Dahhak'ın öldürüldüğü, başında ve yüzünde yirmiye yakın darbe bulunduğu söyleniyordu. Mervan'ın emri üzerine Dahhak'ın başı koparılarak Cezire şehirlerinde dolaştırıldı.

Dahhak, kendisinin öldürülmesi durumunda yerine Hayberî denen bir adamın komutan olmasını kararlaştırmıştı. Ölümü üzerine adamları Hayberî'nin etrafında toplandılar. Süleyman b. Hişam b. Abdülmelik taraftarları ve aile efradı da Hayberî'nin yanında yer aldılar. Ayrıca geçen senede halifelik hususunda Süleyman b. Hişam'a bey'at etmiş, bu nedenle Mervan b. Muhammed'i halifelikten hal' etmiş bulunan askerler de bu saflarda yer aldılar. Sabah olunca bu birleşik cephe, Mervan'la savaşa tutuştu. 400 kadar bahadır askeri ile birlikte Hayberî, ordusunun merkez kısmında yer alan Mervan'ın üzerine hücum etti. Mervan yenilerek kaçtı. Bunlar onu kovaladılar. Ordu karargahı dışına çıkardılar. Hayberî ve adamları da Mervan'ın karargahına girdiler. Hayberî, Mervan'ın yatağının üzerine oturdu. Şunu da belirtelim ki, Mervan ordusunun oğlu Abdullah komutasındaki sağ cenahı ve İshak b. Müslim el-Ukaylî komutasındaki sol cenahı yerlerinde sebat etmiş ve ayrılmamışlardı. Abdullah, askerlerin Hayberî ile birlikte kaçmakta olduklarını, sağ ve sol cenahların kendi cihetlerinde yerlerinde durduklarını görünce Hayberî'yi haklayabileceğini tahmin etti. Çadır direklerini ellerine alarak adamlarıyla birlikte Hayberî'nin üzerine hücum edip onu oracıkta öldürdüler.

Hayberî'nin öldürüldüğü haberi Mervan'a ulaştığında Mervan,

ordugahtan beş veya altı mil uzakta bulunuyordu. Sevinerek geri döndü. Dahhak'ın taraftarları hezimete uğramış, başlarına Şeyban'ı komutan tayin etmişlerdi. Bundan sonra Mervan, Keradis denen yerde Şeyban'ın askerlerine hücum etti ve onları yenilgiye uğrattı.

Bu senede Mervan el-Himar, Irak'taki Haricîlerle savaşması için Yezid b. Ömer b. Hübeyre'yi Irak valiliğine tayin etti.

Bu senede Medine, Mekke ve Taif valisi Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz insanlara haccettirdi.

Bu senede Irak valisi Yezid b. Ömer b. Hübeyre, Horasan valisi ise Nasr b. Seyyar idi.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Bekr b. Seva-de, Cabir el-Cu'fî, Cehm b. Safvan (Bu öldürülmüştü.), büyük komutanlardan Haris b. Süreyc (Bunun biyografisi önceki sayfalarda verilmiştir.), Asım b. Abdele, Ebu Husayn Osman b. Asım, Yezid b. Ebi Habib, Ebu Tayyah Yezid b. Muhammed, Ebu Hamza en-Nanebeî, Ebu Zübeyr el-Meleki, Ebu İmran el-Cevnî ve Ebu Kubeyl el-Maafirî bulunmaktadır. Bunların biyografilerini "Tekmil" adlı eserimizde anlatmışızdır.

HİCRETİN YÜZYİRMİDOKUZUNCU SENESİ

Bu senede Hayberî'nin öldürülmesinden sonra Haricîler, Şeyban b. Abdülaziz b. Halis el-İşkerî adındaki Haricînin etrafında toplandılar. Süleyman b. Hişam onlara, Musul'da kendilerini muhafaza altına almalarını ve orayı kendileri için menzil yapmalarını tavsiye etti. Onlar da bu tavsiye üzerine Musul'a gittiler. Halife Mervan b. Muhammed de onları takib etti. Haricîler, Musul şehri dışında ordugah kurdular ve Mervan ordusu tarafına bakan kısmına hendek kazdılar. Mervan da kendi ordusunun onlardan taraftaki kısmına hendek kazdırdı. Bir sene müddetle onları kuşatma altında tuttu. Her sabah akşam savaşıyorlardı. Nihayet Mervan, Süleyman b. Hişam'ın kardeşi oğlu Ümeyye b. Muaviye b. Hişam'ı kendi adamlarından birinin esir alması sayesinde ele geçirdi. Emir verdi, Ümeyye'nin elleri kesildi. Sonra boynu vuruldu. Bu kesme ve öldürme olayı amcası Süleyman'ın ve askerlerinin gözleri önünde cereyan etmişti.

Mervan, Irak valisi Yezid b. Ömer b. Hübeyre'ye mektup yazarak ülkesindeki Haricîlerle savaşmasını emretti. Bu emir uyarınca, Yezid b. Ömer'le oradaki Haricîler arasında çok savaşlar cereyan etti. Yezid b. Ömer b. Hübeyre onları mağlub etti. Köklerini kazıdı. Irak'ta hiçbir Haricî kalmadı. Müsenna b. İmran el-Aizî idaresindeki Kûfe şehri de bu senenin ramazan ayında Haricîlerden kurtardı.

Mervan, Haricîlerin işini bitirdikten sonra Ammar b. Sabbare'yi

kendisine takviye olarak göndermesi için Yezid b. Ömer b. Hübeyre'ye mektup yazdı. Ammar b. Sabbare, bahadır bir komutandı. İbn Hübeyre de onu 7.000 veya 8.000 askerle beraber Mervan b. Muhammed'e takviye kuvvet olarak gönderdi. Ammar b. Sabbare'ye karşı 4.000 askerden oluşan bir birlik gönderildi. İki taraf yolda karşılaştılar. Ammar b. Sabbare, onları hezimete uğrattı. Komutanları Cevn b. Kilab eş-Şeybanî el-Haricî'yi öldürdü. Musul'a yöneldi. Haricîlere hücumla geçti.

Süleyman b. Hişam, Haricîlere, Musul'dan ayrılıp gitmelerini, artık Musul'da ikamet imkânı bulamayacaklarını, çünkü önden Mervan, arkadan da Ammar b. Sabbare'nin kışkacında olduklarını söyledi. Azıkları kesilmişti. Artık yiyecek birşey bulamıyorlardı. Bu nedenle Haricîler Musul'dan ayrılıp Hulvan yolu ile Ahvaz'a doğru hareket ettiler.

Mervan b. Muhammed, İbn Sabbare'yi 3.000 askerle peşlerine düşürdü. İbn Sabbare, onları kovaladı, geride kalanlarını öldürdü. Çeşitli yerlerde yakalayarak onlarla savaştı. Onları darmadağın edinceye kadar peşlerini bırakmadı. Komutanları Şeyban b. Abdülaziz el-İşkerî'yi hicretin 130. senesinde Ahvaz'da öldürdü. Aslında komutanlarını Halid b. Mesud b. Cafer b. Halid el-Ezdî öldürmüştü.

Süleyman b. Hişam da kendi taraftarları ve ev halkıyla birlikte gemilere binerek Sind'e gitti. Bundan sonra Mervan Musul'dan döndü. Harran'daki menzilinde ikamet etti. Haricîleri ortadan kaldırdığına seviniyordu. Ama daha sevinci tamamlanmadan kader onun karşısına, daha güçlü ve taraftarı daha çok şiddetli bir savaşçıyı çıkardı. Bu savaşçı, Abbasi devletinin propagandacısı Ebu Müslim el-Horasanî idi.

EBU MÜSLİM EL-HORASANÎ'NİN İLK ÇIKIŞI

Bu senede Abbasi imamı İbrahim b. Muhammed'den bir mektup gelerek Ebu Müslim el-Horasanî'nin Horasan'dan yola çıkması emredildi. Ebu Müslim de yetmiş temsilci ile harekete geçti. Hangi şehirden geçiyorlarsa mutlaka halk onlara, nereye gittiklerini soruyor, onlar da hacca gitmekte olduklarını söylüyorlardı. Ebu Müslim, bazı kimselerde kendilerine meyil görünce, onları kendi idealleri uğruna gayret göstermeye davet etti. Onlar da bu davete icabet ettiler. Yolda iken Abbasî imamı İbrahim'in Ebu Müslim'e ikinci mektubu geldi. Mektupta; "Sana zafer bayrağını gönderdim. Horasan'a dön ve davetini açıkla." diyordu. Ebu Müslim de Kahtabe b. Şebib'e emir vererek yanındaki mal ve armağanlarla birlikte İmam İbrahim'in yanına gitmesini ve hac mevsiminde onunla buluşmasını söyledi. Ebu Müslim,

İmam İbrahim'in mektubunu alarak Horasan'a döndü. Ramazan'ın ilk gününde şehre girdi. Mektubu Süleyman b. Kesîr'e sundu. Mektupta, "Davetini açıkla ve hiç bekleme." deniliyordu. Başlarına Ebu Müslim el-Horasanî'yi Abbas oğullarının davetçisi olarak geçirdiler. Ebu Müslim de propagandacıları Horasan'ın çeşitli mıntıkalarına gönderdi.

Bu esnada Horasan valisi Nasr b. Seyyar, Kirmanlı'yı öldürmek ve Şeyban b. Seleme el-Harurî işini yoluna koymakla meşguldü. Durumu o kadar güçlüydü ki, adamları birçok Haricî taifeleri arasında ona halifelere özgü selam ile selam veriyorlardı.

Ebu Müslim ortaya çıktığında her taraftan insanlar ona yöneldi. Bir günde altmış köy halkı ona yöneldi. Horasan'da kırkiki gün ikamet etti. Birçok şehir ve kasabaları fethetti. Hicri 129. senenin ramazan ayının bitimine beş gün kala perşembe gecesi olduğunda Ebu Müslim, İmam İbrahim'in kendisine gönderdiği "gölge" adlı bayrağı ondört zira' uzunluğundaki bir mızrağın başına geçirdi. Yine İbrahim'in gönderdiği "bulut" adlı bayrağı da onüç zira' boyundaki bir mızrağın başına geçirdi. Bu iki bayrak da siyah renkliydiler. Bütün bunları yaparken Ebu Müslim el-Horasanî şu ayet-i kerimeyi okuyordu:

"Haksızlığa uğratılarak kendilerine savaş açılan kimselerin karşı koyup savaşmasına izin verilmiştir. Allah, onlara yardım etmeye elbette kadirdir." (el-Hac, 39.)

Ebu Müslim, Süleyman b. Kesîr ve bu ideal için kendilerine taraf-tar olan kimseler, siyah elbiseler giyindiler. Siyah elbise onların sembolü oldu. Bu gecede büyük bir ateş yaktılar. Bu ateş vasıtasıyla çevredeki halkı kendilerine çağırdılar. Bu, aralarında bir işaret oldu. Böylece bir araya gelip toplandılar. Bayraklardan birine "bulut" adını vermelerinin sebebi şuydu: Bulut nasıl ki yeryüzünün her tarafını kaphyorsa, Abbasiler de davetleri ile bütün yeryüzünü kaphyorlardı. Bayraklardan diğerine "gölge" adının verilmesinin sebebi şuydu: Nasıl ki yerin her tarafında mutlaka gölge varsa, Abbas oğulları da yeryüzünün her tarafında bulunacaklardır.

İnsanlar her taraftan Ebu Müslim'e yöneldiler. Böylece askerleri çoğaldı.

Ebu Müslim, Süleyman b. Kesîr'e, ramazan bayramı gününde insanlara bayram namazı kıldırmasını emretti. Onun için minber hazırlattı. Emevilere muhalefet edip sünnetle amel etmesini emretti. Namaz için halka "es-Salatü camia" sözü ile duyuru yapıldı. Ezan okunmadı, ikamet yapılmadı. Emeviler, bayram namazı için hem ezan okurlar, hem de ikamet ederlerdi. Hutbeden önce namazı kıldırdı. Birinci rekatta Fatiha'dan önce dört değil de altı tekbir; ikinci re-

katta ise üç değil de beş tekbir aldı. Böyle yapmakla Emevilere muhalefet etmiş oldu. Hutbeye de zikir ve tekbirle başladı. Kur'ân ayeti okuyarak hutbeyi tamamladı. Cemaat, bayram namazından dağıldıktan sonra Ebu Müslim tarafından hazırlatılan bayram yemeğini yedi.

Ebu Müslim, Nasr b. Seyyar'a bir mektup yazdı. Mektupta, önce kendi adını, sonra Nasr'inkini yazdı. Mektubu şöyleydi:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

İmdi, Cenâb-ı Allah kendi kitabında bazı kavimleri değiştirmiş ve şöyle buyurmuştur: "Kendilerine bir uyarıcı gelince, ümmetler içinde en doğru yoldan gidenlerden biri olacaklarına, andolsun ki, bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdi; fakat kendilerine uyarıcının gelmesi, yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü düzen kurmak ile uğraştıklarından, sadece nefretlerini arttırdı. Oysa pis pis kurulan kötü tuzığa ancak sahibi düşer. Öncekilere uygulanagelen yasayı görmezler mi? Sen Allah'ın yasasında bir değişiklik bulamazsın. Sen Allah'ın yasasında bir başkalaşma da bulamazsın." (el-Fâtır, 42-43.)

Ebu Müslim'in, mektupta kendi adını önce yazmış olması, Nasr'ın ağırına gitti. Uzun uzadıya düşündü ve: "Bu mektubu cevaplamak gerekir." dedi.

İbn Cerir dedi ki: Nasr b. Seyyar, Ebu Müslim'le savaşmaları için büyük bir süvari birliği gönderdi. Bu hadise, Ebu Müslim'in ortaya çıkışından onsekiz ay sonra olmuştu. Ebu Müslim de bu süvari ordusuna karşı Malik b. Heysem el-Huzai'yi gönderdi. İki taraf karşı karşıya geldiler. Malik, onlardan peygamber ailesinin yönetimine razı olmalarını istedi. Ancak onlar bu isteği kabul etmediler. Sabahtan ikindiye kadar saf düzeninde durdular. Malik'e takviye kuvvet geldi. Malik güçlendi ve onları mağlub etti. Bu, Emevilerle Abbasi askerlerinin savaştığı ilk savaş oldu.

Bu senede Hazim b. Huzeyme, Merv-i Ruz'u ele geçirdi. Nasr b. Seyyar tarafından oraya atanan vali Bişr b. Cafer es-Sa'dî'yi öldürdü. Fetih müjdesini Ebu Müslim'e gönderdi.

Ebu Müslim, o zaman yeni yetme bir gençti. Abbasi imamı İbrahim, onu kendi propagandalarını ve davetlerini güçlendirmek için seçmişti. Çünkü Ebu Müslim atılgan, keskin zekalı, iyi anlayışlı bir gençti. Aslı Küfe sevadındandı. İdris b. Makil el-İclî'nin kölesiydi. Bir Abbasi propagandacısı onu 400 dirheme satın almıştı. Sonra Muhammed b. Ali onu satın aldı ve böylece Abbasilerin velayeti altına girdi. İmam İbrahim onu, Ebü'n-Necm İsmail b. İmran'ın kızıyla evlendirdi. Mehrini verdi. Horasan ve Irak'taki davetçilerine de onun sözünü dinlemelerini ve emrini tutmalarını bir mektupla bildirdi. Çünkü geçen sene Abbasi propagandacıları Ebu Müslim'in -yaşı küçük olduğundan ötürü- emrini dinlememişlerdi. Bu sene İmam İbrahim tekrar

mektup yazarak bu emrini te'yid etti ve propagandacıların, Ebu Müslim'e itaat etmelerini istedi. Bunda hem Ebu Müslim için hem de Abbasi propagandacıları ve davetçileri için hayır vardı. "Allah'ın emri şüphesiz gereği gibi yerine gelecektir." (el-Ahzâb, 38.)

Ebu Müslim'in Horasan'da kuvveti yayılınca, oradaki Arap taifeleri onunla savaşmak üzere kendi aralarında bir anlaşma yaptılar. Kirmanlı ile Şeyban bu anlaşmaya girmeye zorlanmadılar. Çünkü ikisi de Nasr ve Ebu Müslim'e karşı isyan etmişlerdi. Ebu Müslim'in kendisi de Nasr'a muhalifti. Böyle olunca Kirmanlı ile Şeyban, kendi konumlarında bırakıldılar.

Bununla beraber Nasr, Mervan el-Himar'ı halifelikten hal' etmeleri için halka çağrıda bulunuyordu. Nasr, Şeyban'dan, Ebu Müslim'e karşı vermekte olduğu savaşta kendisine yardımcı olmasını veya bu işi tamamlayıncaya kadar kendisinden uzak durmasını istedi. Ebu Müslim'i öldürdükten sonra tekrar kozlarını paylaşmaya devam edeceğini bildirdi. Şeyban, onun bu isteğine olumlu cevap verdi.

Ebu Müslim, bu durumdan haberdar olunca, Kirmanlı'ya haber göndererek olup bitenleri ona bildirdi. Kirmanlı da bu tutumundan ötürü Şeyban'ı kınadı ve onu Nasr ile yaptığı anlaşmayı bozmaya çağırdı. Nasr'a yardımcı olmasını engelledi.

Ebu Müslim, Herat üzerine Nadr b. Naim'i gönderdi. Nadr, Herat şehrini vali İsa b. Ukayl el-Leysî'nin elinden aldı ve bu durumu bir mektupla Ebu Müslim'e bildirdi. Herat valisi İsa ise, kaçıp Nasr'ın yanına gitti. Sonra Şeyban, saldırmazlık anlaşması yaparak bir sene müddetle Nasr'a hücum etmeyeceğini bildirdi. Bu da Kirmanlı'nın zorlaması neticesinde olmuştu. Kirmanlı, Ebu Müslim'e haber salarak, Nasr'a karşı savaşında yanında yer alacağını bildirdi. Ebu Müslim de Kirmanlı'nın yanına gitti, ona ikramda bulundu. İkisi, Nasr'a karşı savaş ve mahalefette anlaşıp ittifak yaptılar.

Ebu Müslim'in hükümranlığı geniş bir alana yayıldı. Askeri çoğaldı, ordusu büyüdü. Tıpkı bir hükümdarın ihtiyaç duyduğu gibi güvenlik kuvvetleri, polis ve jandarma, posta teşkilatı, divan ve benzeri dairelerin başlarına görevliler tayin etti. Nakiblerden biri olan Kasım b. Mücaşi et-Temimî'yi adalet teşkilatının başına geçirdi. Bu zat, Ebu Müslim'in namaz imamlığını da yapmaktaydı. Bazı kıssalar anlatır, Haşimilerin güzel hasletlerini dile getirip Emevileri yererdi.

Sonra Ebu Müslim, alçak bir yerde bulunan Balin kasabasına gitti. Nasr b. Seyyar'ın o tarafa akmakta olan suları kesmesinden korktu. Balin'e bu yıl içinde zilhicce ayının 6'sında gitti. Bayram namazını halka Kadı Kasım b. Mücaşi kıldırdı. Nasr b. Seyyar ise bulutları andıran büyük ordusu ile Ebu Müslim'e doğru gitti. Onunla savaşmak niyetinde idi. Yerine vekiller bıraktı. Hicretin 130. senesi olayların-

dan bahsederken, Ebu Müslim ile Nasr b. Seyyar arasındaki bu savaşları anlatacağız.

İBN KİRMANİ'NİN ÖLDÜRÜLMESİ

Nasr b. Seyyar ile Cüdey' b. Ali el-Kirmanî arasında savaş patlak verdi. İki taraftan da çok sayıda adam öldürüldü. Ebu Müslim, her iki tarafa mektup yazarak kendi saflarına katılmalarını istiyor, Nasr ile İbn Kirmanî'ye mektup yazıp şöyle diyordu: "İmam İbrahim size iyi davranmamı bana tavsiye etti. Sizin hakkınızda onun bana yapmış olduğu tavsiyenin dışına çıkacak değilim."

Ayrıca çeşitli şehirlere mektuplar yazarak, halkı Abbasilere davet ediyordu. Birçok kimse onun bu davetine icabet ediyordu.

Ebu Müslim, yoluna devam etti. Nasr b. Seyyar'ın hendeği ile İbn Kirmanî'nin hendeği arasında bir yerde konakladı. İki taraf da ondan korktular. Nasr b. Seyyar, Mervan'a mektup yazarak Ebu Müslim'in durumunu ve beraberinde çok sayıda adam bulunduğunu, halkı İbrahim b. Muhammed'e davet ettiğini bildirdi; ayrıca mektubunda şu şiir de yer verdi:

"Küller arasında ateş korunun parlaklığını görüyorum.

Korun elbetteki şulelenip ışık vermesi gerekir.

Ateşler çubuklarla tutuşturulur.

Savaşın başlangıcı da sözdür.

Şaşkınlığımdan dedim ki: Bak hele sen! Ümeyye oğulları uyuyorlar mı, yoksa uyanık mıdırlar?!"

Mervan ise Nasr b. Seyyar'a şu cevabî mektubu yazdı: "Hazırda bulunan kişi, hazırda bulunmayanın görmediklerini görür." Nasr ise şöyle dedi: "Adamınız kendisine yardım gelmediğini ve takviye kuvvetinin bulunmadığını bize haber vermiştir."

Başka bir ravi ise, yukarıdaki şiiri daha değişik lafızlarla şöyle nakletmiştir:

"Küller arasında ateş korunun parlaklığını görüyorum.

Yakında bu kor alevlenecektir.

Ateşler çubuklarla tutuşturulur.

Savaşın başlangıcı sözdür.

Eğer kavmin akıllıları bu ateşi söndürmezlerse,

Yakıtı cesetler ve kelleler olacaktır.

Şaşkınlıktan diyorum ki: Bak hele sen! Emeviler uyuyorlar mı, yoksa uyanık mıdırlar?

Eğer şu zamanda uyumakta iseler,
De ki: Kalkın, kalkma zamanı geldi."

İbn Hallikan dedi ki: Bu sözler, Kûfeli bazı Alevilerin, Abdullah b. Hüseyin'in oğulları Muhammed ile İbrahim'in, Seffah'ın kardeşi Mansur'a karşı ayaklandıklarında söyledikleri şu sözlerle benzemektedir:

"Yer üzerinde ateşin tutuşmakta olduğunu görüyorum.
Bu ateş her tarafa ışık saçıyor.
Abbasiler bu ateşi görmeyip uyumaktadırlar.
Ateşten yana geceyi güvenli bir şekilde uyuyup geçiriyorlar.
Ümeyye oğulları da bu ateşi görmeyip uyuyorlar.
Sonra savunmanın fayda vermediği bir zamanda,
Kendilerini bu ateşe karşı savunuyorlar."

Nasr b. Seyyar da Irak valisi Yezid b. Ömer b. Hübeyre'ye mektup yazarak yardım istedi. Mektubuna şu şiiri de eklemişti:

"Yezid'e sözün en hayırlısını ulaştır.
Doğru söylüyorum. Yalanda hayır bulunmadığına kesinlikle inanmaktayım.
Horasan'da bir yumurta gördüm... Eğer ondan yavru çıkarsa çok şaşılır.
İki yıllık bir yavru ama büyüdü, henüz uçmadı. Fakat tüylendi.
Eğer uçarsa, ona karşı tedbir alınmazsa,
Savaş alevlerini yükseltir.. Hem de ne alevler..."

İbn Hübeyre, Nasr b. Seyyar'ın mektubunu Mervan'a gönderdi. Bu mektup Mervan'a ulaştırıldığında ulaklar, İmam İbrahim'in Ebu Müslim'e gönderdiği mektubu taşımakta olan elçilerin de Mervan'ın yanında bulunduğunu gördüler. İmam İbrahim, Ebu Müslim'e gönderdiği mektubunda Ebu Müslim'e hakaretler yağıdırıyor, sövüyor ve Nasr b. Seyyar ile İbn Kirmanî'nin hakkından gelmesini istiyor ve güzel Arapça konuşan bir tek şahsı dahi oralarda sağ bırakmaması gerektiğini söylüyordu.

O esnada Harran'da ikamet etmekte olan Mervan da Şam'daki naibi Velid b. Muaviye b. Abdülmelik'e bir mektup yazarak İmam İbrahim b. Muhammed'in bulunduğu Hamime şehrine gitmesini, İmam İbrahim'i zincire vurarak kendisine göndermesini emretti. Şam valisi Velid de Belka valisine bir emir gönderdi. Belka valisi, şehrin mescidine gitti. İmam İbrahim'in orada oturmakta olduğunu gördü. Onu

zincire vurup Şam'a gönderdi. Şam valisi de kendisine gönderilen İmam İbrahim'i hemen Mervan'a gönderdi. Mervan, İmam İbrahim'i zindana attırdı. Sonra da -ileride de anlatılacağı gibi- öldürttü.

Ebu Müslim el-Horasanî'ye gelince; o, Nasr b. Seyyar ordusu ile İbn Kirmanî ordusu arasında bir yerde konaklamıştı. Bu sırada Ebu Müslim, İbn Kirmanî'ye mektup yazarak kendisiyle beraber olduğunu bildirdi. İbn Kirmanî de ona meyletti.

O esnada Nasr b. Seyyar, İbn Kirmanî'ye mektup yazarak, "Yazıklar olsun sana! Ebu Müslim'e aldanma. O, seni ve adamlarını öldürmek istiyor. Gel de falan yerde seninle buluşalım ve silahlarımızı terkedelim." dedi. İbn Kirmanî evine girdi. Sonra yüz süvari ile çöle çıktı. Nasr b. Seyyar'a haber salarak: "Gel de seninle anlaşma imzalayalım." dedi. Nasr b. Seyyar, İbn Kirmanî'nin gafletinden yararlanarak büyük bir kalabalıkla üzerine gidip hücum etti. Onu ve adamlarından bir kısmını öldürdü.

İbn Kirmanî, bu savaşta öldürülmüştü. Nasr'ın adamlarından biri, onu boynundan yaralamış, İbn Kirmanî de atından düşüp ölmüştü. Sonra Nasr, onun ve adamlarından bir grubun darağacına asılmalarını emretti. İbn Kirmanî ile birlikte aynı darağacına bir balık da asıldı. Çocukları, Ebu Müslim el-Horasanî'nin yanına geldiler. Beraberlerinde İbn Kirmanî'nin bazı adamları da vardı. Bunlar, Nasr'a karşı birleşik bir cephe oluşturdular.

İbn Cerir dedi ki: Bu senede Abdullah b. Muaviye b. Abdullah b. Cafer -anlatımı uzun sürecek savaşlardan sonra- Fars illerine ve bağlı mıntikalara, Hulvan, Komes, İsfahan ve Rey'e egemen oldu. Sonra İstahr şehrinde Amir b. Dubare ile karşılaştı. Amir b. Dubare, onu mağlup etti. Adamlarından 40.000 kişiyi esir aldı. Esir alınanlar arasında Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbas da vardı. Amir b. Dubare, ona nisbette bulunarak şöyle dedi:

– Muaviye'nin oğluyla ne diye geldin? Oysa onun halifeye muhalif olduğunu biliyordun?

– Ona borçluydum. Borcum için gelmiştim.

Harb b. Katan b. Vehb el-Hilalî kalktı ve Abdullah b. Ali'nin kendisine bağışlanmasını isteyip: "O bizim yeğenimizdir." dedi. İbn Dubare, onu Harb b. Katan'a bağışladı ve: "Kureys'ten bir adamın üzerine yürüyecek değilim." dedi. Sonra ondan Muaviye'nin oğlunun haberlerini sordu ve onu yerdı. Onun ve arkadaşlarının homoseksüel olduklarını iddia etti. Sonra da esirlerden boyalı giysiler giyen yüz delikanlı getirildi. Bunlarla fuhuş yaptığı söylendi. İbn Dubare, Abdullah b. Ali'yi, kendisinin İbn Muaviye hakkında söylediklerini ona haber versin diye İbn Hübeyre'nin postacısı yaptı.

Aziz ve Celil olan Allah, Emevi hakimiyetinin bu adam (yani Ab-

dullah b. Ali b. Abdullah b. Abbas) tarafından ortadan kaldırılacağını takdir buyurmuştu. Ama bunlardan hiçbiri bunun farkında değildi.

İbn Cerir dedi ki: Bu senede Ebu Hamza el-Haricî, insanlara hac ettirdi. Mervanilere muhalefetini ve tahakkümünü açığa vurdu. Onlarla ilgisi olmadığını beyan etti. Aslında bu senede hac emirliği yapması gereken Mekke, Medine ve Taif valisi Abdülvahid b. Süleyman b. Abdülmelik bunlarla mektuplaştı. Sonra da Mina'dan dönüş gününe kadar kendisine eman vermeleri şartıyla barış antlaşması yaptı. Bunlar, Arafat'ta halktan ayrı bir yerde durdular. Mina dönüşünün birinci gününde Abdülvahid, tez davranarak Mekke'yi terketti. Haricîler, savaşmaksızın şehre girdiler. Şairlerden biri bu konuda şöyle bir şiir yazdı:

"Allah'ın dinine karşı gelen bir topluluk hac yaptı.
Abdülvahid de onlardan kaçtı.
Hanımlarını ve görevini bırakarak,
Başboş bir deve gibi kaçıp gitti.
Eğer onun babası olsaydı, damarlarından koyu kan akardı.
Damarları da akan kanın rengine bürünürdü."

Abdülvahid, Medine'ye döndüğünde Haricîlerle savaşmak üzere müfrezeler hazırlamaya başladı. Bol miktarda masraf yaptı. Askerlerin aylıklarını artırdı ve onları çabucak harekete geçirdi.

Bu senede Irak valisi Yezid b. Hübeyre, Horasan valisi de Nasr b. Seyyar idi. Ancak Ebu Müslim el-Horasanî, Nasr b. Seyyar'ın vilayetinin bazı mıntikalarını istila etmişti.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Salim Ebü'n-Nadr, Ali b. Zeyd b. Cüd'a, Yahya b. Ebi Kesir de vardı. Bunların biyografilerini "Tekmil" adlı eserimizde anlatmışızdır. Hamd Allah'a dır.

HİCRETİN YÜZOTUZUNCU SENESİ

Bu senenin cemaziyelevvel ayının 9'unda perşembe günü Ebu Müslim el-Horasanî Merv şehrine girdi. Hükümet konağına giderek orayı Nasr b. Seyyar'ın elinden aldı. Bunu Ali b. Kirmanî'nin yardımıyla yaptı. Nasr b. Seyyar, az sayıda, 3.000'e yakın adamıyla kaçtı. Beraberinde karısı Merzubane de vardı. Nihayet gidip Serahs'a vardı. Karısını geride bırakıp kendini kurtardı. Ebu Müslim'in durumu cidden kuvvetlendi. Etrafına çok sayıda asker toplandı.

ŞEYBAN B. SELEME EL-HARURÎ'NİN ÖLDÜRÜLMESİ

Nasr b. Seyyar kaçınca, Şeyban ondan yana olarak Ebu Müslim'in aleyhinde çalıştı. Ona düşman oldu. Ebu Müslim de ona elçiler göndermişti. Fakat Şeyban, kendisine gelen elçileri hapsedmişti. Bunun üzerine Ebu Müslim, Beni Leys'in azatlısı Bessam b. İbrahim'e haber salarak Şeyban'ın üzerine gidip onunla savaşmasını emretti.

Bessam, bu emri alır almaz harekete geçti. Şeyban'la savaştı. Şeyban'ı hezimete uğrattı ve öldürdü. Adamlarını kovaladı, bir kısmını öldürdü, bir kısmını da esir aldı. Sonra Ebu Müslim, Kirmanlı'nın oğulları Ali ile Osman'ı öldürdü. Öldürdükten sonra da Ebu Davud'u Belh şehri üzerine gönderdi. Ebu Davud, Belh şehrini Ziyad b. Abdurrahman el-Kuşeyrî'nin elinden aldı. Halktan bol miktarda mal ve parayı ganimet olarak ele geçirdi. Sonra Ebu Müslim belirli bir günde Kirmanlı'nın oğlu Osman'ı öldürme hususunda Ebu Davud'la anlaştı. Aynı günde kendisi de Ali b. Cüdey' el-Kirmanî'yi öldürecekti. Bu anlaşmanın gereği yerine getirildi.

Bu senede (hicretin 130. senesinde) Ebu Müslim, Nasr b. Seyyar'la savaşması için Kahtabe b. Şebib'i Nişabur'a gönderdi. Kahtabe'nin beraberinde büyük komutanlardan bir grup vardı. Bu zevat arasında Halid b. Bermek de bulunuyordu. Bunlar, babası tarafından kendileriyle savaşmak üzere gönderilen Temim b. Nasr b. Seyyar'la Tus şehrinde karşılaştılar. Kahtabe, Nasr'ın adamlarından 17.000 kadarını bu savaşta öldürdü. Ebu Müslim, Kahtabe'ye 10.000 civarında süvariye takviye kuvveti olarak göndermişti. Bu takviye birliğinin başında Ali b. Makiî bulunmaktaydı. İki taraf savaşa tutuştu. Ali b.

Makil komutasındaki takviye kuvveti Nasr'ın adamlarından çoğunu öldürdüler. Temim b. Nasr'ı da öldürdüler. Bol miktarda mal ve parayı ganimet olarak ele geçirdiler.

Sonra Mervan tarafından Irak'a tayin edilmiş olan vali Yezid b. Ömer b. Hübeyre, Nasr b. Seyyar'a takviye için bir müfreze gönderdi. Bu senenin zilhicce ayının başında Kahtabe bir cuma gününde bu takviye birliği ile karşılaştı. İki taraf şiddetlice savaştılar. Ümeyye oğullarının ordusu hezimete uğradı. Şamlılardan ve diğer beldelerden gelen bu ordunun 10.000 kadar askeri öldürüldü. Öldürülenler arasında Cürcan valisi Nebeta b. Hanzale de bulunuyordu. Kahtabe, bunun başını koparıp Ebu Müslim el-Horasanî'ye gönderdi.

HARİCÎ EBU HAMZA'NIN MEDİNE-İ MÜNEVVERE'YE GİRİŞİ VE ŞEHRİ İSTİLA EDİŞİ

İbn Cerir dedi ki: Bu senede Haricî Ebu Hamza, Kadid mıntıkasından Medine'ye geldi. Hac mevsiminin ilk günlerinde, Kureyş kabillesinden Medine'de bulunan çok sayıda adamı öldürdü. Sonra şehre girdi. Medine valisi Abdülvahid b. Süleyman kaçtı. Haricî Ebu Hamza, halktan birçok kimseyi öldürdü. Bu hadise, bu senenin safer ayının 19. gününde cereyan etti. Bundan sonra Ebu Hamza, Rasûlullah (s.a.v.)'ın minberine çıkarak Medinelileri azarlayıp kınadı ve şöyle hitab etti:

«Ey Medineliler! Şaşınm (Hişam b. Abdülmelik'in) zamanına yettim. O zaman da yanınıza gelmiştim. Ürünleriniz afete uğramıştı da ona, sizden harac almaması için mektup yazmıştınız. O da bunu kabul etmişti. Zenginin zenginliği, fakirin de fakirliği arttı. Ona "Allah hayrını versin." demiştiniz. Allah ona hayır vermesin!..» Hutbesini, uzun bir konuşma ile sona erdirmişti.

Medine'de üç ay ikamet etti. Yani safer ayının kalan kısmını ve rebiyülevvel ayı ile rebiyülahir ayının tamamını ve cemaziyelevvel ayının da birkaç gününü orada geçirmişti. Vakidî ile diğerleri böyle demişlerdir.

Medainî'nin rivayetine göre Haricî Ebu Hamza, bir gün Rasûlullah (s.a.v.)'ın minberine çıkıp şöyle demişti:

«Ey Medineliler! Biliyorsunuz ki biz, ülkemizden şımarıklık ve taşkınlık yapmak için ya da ateşe girmemize neden olacak bir iktidar ve devleti elde edebilmek gayesi ile çıkıp buralara gelmiş değiliz. Biz memleketimizden şu amaçla çıkıp geldik: Hakkın kandillerinin söndürüldüğünü, hakkı söyleyenin güçsüzleştirildiğini, adaletle hükmedenin öldürüldüğünü gördük. Bu nedenle bütün genişliğine rağmen yeryüzü bize dar geldi. İnsanları Rahman'a itaata, Kur'an'ın hükmü-

ne uymaya davet eden bir davetçiyi işittik. Biz Allah'ın davetçisine icabet ettik. "Allah'a çağırın Muhammed'e uymayan kimse bilsin ki, Allah'ı yeryüzünde âciz bırakamaz." (el-Ahkâf, 32.)

Biz çeşitli kabilelerden toplanarak buraya geldik. Askerlerimiz bir deveye hem kendilerini hem eşyalarını yüklerler. Yorganlarını içreti olarak birbirlerinden alıp kullanırlar. Sayıları azdır. Yeryüzünde güçsüzdürler. Ama Cenâb-ı Allah bizi barındırdı. Bize kendi yardımı ile zafer nasip edip bizleri güçlendirdi. Allah'ın bahşettiği nimet sayesinde bizler kardeş olduk. Sonra Kadid mevkiinde adamlarınızla karşılaştık. Onları Rahman'a itaata ve Kur'ân'ın hükmüne uymaya çağırdık. Onlar ise bizleri şeytana itaate ve Mervan oğullarının hükmüne uymaya çağırdılar. Allah'ın hayatına yemin ederim ki, sapıklıkla doğru yol birbirinden ayrılmış ve belli olmuştur. Sonra sendelemeye başladılar. Şeytan onlara üstün geldi. Kanlarını coşturdu. Vehim ve şüphelerinin doğru olduğuna onları inandırdı. Allah'ın dininin yardımcıları grup grup ve askeri birlikler halinde keskin ve parlak kılıçlarla geldiler. Bizim değirmenimiz döndü. Onların değirmeni ise her sapığın şüpheleneceği şekilde döndü.

Ey Medineliler! Eğer Mervan ve ailesine yardım ederseniz Allah kendi katından bir azapla veya bizim vasıtamızla kökünüzü kazır. Mü'minlerin kalbine de şifa verir. Ey Medineliler! İlkleriniz en hayırlı ilklerdi. Sonlarınız ise en kötü sonlar oldular.

Ey Medineliler! İnsanlar bizdendir. Biz de insanlardanız. Ancak putperestler, ortak koşanlar veya kitab ehlinde olan kâfirler, yahut zalim devlet başkanları bizden değildir. Bizim onlarla alakamız yoktur.

Ey Medineliler! Bir kimse Cenâb-ı Allah'ın insana gücünden fazla bir yükü yüklediğini veya kendisine vermeyeceği şeyi istediğini iddia ederse o, Allah'ın düşmanıdır. Ben de böyleleri ile savaşıyorum.

Ey Medineliler! Allah, kitabında kuvvetli-zayıf herkes için sekiz hisse farz kılmadı mı? Hissesi olmayan dokuzuncu kişi geldi, Rabbine karşı büyükenerek ve savaşarak hissesi olmayan şeyi aldı.

Ey Medineliler! Duydum ki, adamlarımı az, tecrübesiz, çıplak ayaklı ve kaba insanlar olarak görüyormuşsunuz. Yazıklar olsun size! Rasûlullah (s.a.v.)'in ashâbı da genç, yeni yetme değil miydiler? Allah'a yemin ederim ki, onlar gençliklerine rağmen olgun, gözlerini kötülüklerden çeviren, batıla gitmede ayakları ağır olan kimselerdi. Canlarını Allah yoluna vakfettirler. Ölümlü nefislerini Allah'a satarak kendilerini ölümsüzleştirdiler. Bütün varlıklarını harcayarak üzerlerine manevi çelenkler koydurdular. Gecelerinin namazlarını, gündüzlerinin orucu ile birleştirdiler. Kur'ân'ın cüzlerini okumak için Kur'ân üzerine eğildiler. Sırtları böylece kamburlaştı. Korku ayetlerine gel-

diklerinde Cehennem korkusu ile hıçkırarak ağladılar. Şevk ayetlerine vardıklarında da Cennet arzusu ile hıçkırarak ağladılar. Kılıçların kınlarından sıyrılıp çekildiğini, mızrakların dikildiğini, kargıların hedefe atılmak üzere elde tutulduğunu, askeri birliklerin ölüm naraları attığını görüp duyduklarında Allah'ın Kur'ân'ındaki tehditleri karşısında askeri birliklerin naralarını önemsemez oldular, hiçe saydılar. Askeri birliklerin naralarından korkarak Allah'ın tehditlerini ve vadelerini hiçe saymadılar. Onlara ne mutlu! Onlar için güzel son vardır.

Allah korkusuyla gece yarılarında yaş akıtan ve uzun süre ağlayan nice göz vardır ki, şimdi kuşların gagasıyla oyulmuştur! Allah yolunda düşmanlarla uzun müddet cihad eden nice el var ki, onlar da şimdi eklemelerinden kopup çürümüştür. Evet, bu ellerin sahipleri Allah'a taat için bu ellere uzun müddet dayanmışlardı. Ben bu sözümü söylüyorum ve kusurlarımdan ötürü Allah'tan mağfiret diliyorum. Başarım ancak Allah'ın yardımıyladır.»

Medainî, Harun'un dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Haricî Ebu Hamza, Medinelilere iyi davrandı, Medineliler de ona yöneldiler. Nihayet itaat edip sözlerini dinlemeye başladılar. O da şöyle dedi: "Zina yapan kafirdir, hırsızlık yapan kafirdir." Böyle deyince Medineliler ona kızdılar ve onu sevmekten vazgeçtiler. Medine'de ikamete devam etti.»

Nihayet Mervan el-Himar, Beni Sa'd kabilesinden biri olan Abdülmelik b. Muhammed b. Atiyye'yi, 4.000 Şamlı süvari ile birlikte Medine'ye gönderdi. Mervan, bu 4.000 Şamlı süvariye kendi ordusundan seçmişti. Askerlerden herbirine yüzer dinar, birer arap atı, yük taşımak için de birer katır vermişti. Abdülmelik b. Muhammed'e, Haricî Ebu Hamza ile savaşmasını, onunla savaşmadan geri dönmesini, Yemen'de de olsa gidip onu yakalamasını, San'a valisi Abdullah b. Yahya ile de savaşmasını emretmişti.

Abdülmelik b. Muhammed b. Atiyye yola koyuldu. Nihayet Vâdi'l-Kurâ'ya varınca, Haricî Ebu Hamza orada kendisiyle karşılaştı. Ebu Hamza, Mervan'la savaşmak niyetiyle Şam'a doğru gitmekteydi. İki taraf geceleyin Vâdi'l-Kurâ'da savaştilar. Ebu Hamza, İbn Atiyye'ye şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana ey İbn Atiyye! Cenâb-ı Allah, geceyi dinlenme vakti kılmıştır. Savaşmayı yarına ertele." İbn Atiyye, bu teklifi kabul etmedi, savaşı durdurmadı. Onlarla savaşmaya devam etti. Nihayet Ebu Hamza'nın askerlerini kırıp geçirdi. Onlar da dönüp kaçtilar. Kılıç artıkları Medine'ye döndü. Medineliler, Ebu Hamza'nın kılıç artığı adamlarına saldırdılar ve çoklarını öldürdüler. Böylece İbn Atiyye, Medine'ye girdi. Ebu Hamza'nın askerleri bozguna uğramışlardı.

Anlatıldığına göre İbn Atiyye, Medine'de bir ay süreyle ikamet etti. Sonra orada yerine birini vekil bıraktı. Mekke'ye de bir vekil tayin ettikten sonra Yemen'e gitti. San'a valisi Abdullah b. Yahya ona karşı çıktı. İki taraf savaştılar. İbn Atiyye, San'a valisini öldürdü. Başını koparıp Mervan'a gönderdi. Mervan ona mektup göndererek bu senede, (hicretin 130. senesinde) insanlara haccettirmesini ve acilen Mekke'ye gitmesini emretti.

Bunun üzerine İbn Atiyye, ordusunu San'a'da bırakarak oniki süvari ile San'a'dan hareket edip Mekke yoluna koyuldu. Yanında, içinde 40.000 dinar bulunan bir heybe vardı. Yolda mola verdiğinde o bölgenin eşrafından Cümane'nin oğulları diye bilinen iki emir yanına geldiler. Emirler onlara: "Yazıklar olsun size! Yoksa siz hırsız mısınız?" dediler. İbn Atiyye ise: "Ben İbn Atiyye'yim. İşte mü'minlerin emirinin bana gönderdiği mektup da şul! Mektubunda beni hac emiri olarak tayin etmiş. Hac mevsimine yetişmek için acele gitmekteyiz." dediyse de Cümane'nin oğulları: "Bu uydurma bir mektuptur!" dediler. Sonra üzerlerine hücum ettiler ve İbn Atiyye ile arkadaşlarını öldürdüler. İçlerinden bir tek kişi dahi kurtulamadı. Cümane'nin oğulları, bunların yanlarındaki parayı aldılar.

Ebu Ma'şer dedi ki: Bu senede Muhammed b. Abdülmelik b. Mervan insanlara haccettirdi. Kendisine Medine, Mekke ve Taif valiliği verilmişti. Irak valisi İbn Hübeyre, Horasan valisi de Nasr b. Seyyar idi. Yalnız Ebu Müslim el-Horasanî, Horasan'ın birçok şehir, kasaba ve köylerini istila etmiş; Nasr b. Seyyar da İbn Hübeyre'ye haber salarak 10.000 askeri takviye olarak kendisine göndermesini istemişti. Ayrıca Mervan'a da mektup yazarak yardım istemişti. Mervan, İbn Hübeyre'ye bir mektup göndererek istediği yardımı yola çıkardığını bildirmişti.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Şuayb b. Habhab, Abdülaziz b. Suhayb, Abdülaziz b. Refi', Ka'b b. Alkame ve Muhammed b. Münkedir de bulunmaktadır. Doğrusunu, noksanlıklardan münezze olan yüce Allah daha iyi bilir.

HİCRETİN YÜZOTUZBİRİNCİ SENESİ

Bu senenin muharrem ayında Kahtabe b. Şebib, oğlu Hasan'ı, Nasr b. Seyyar'la savaşması için Komes'e gönderdi. Peşi sıra takviye birlikler de gönderdi. Bunların bir kısmı Nasr'ın üzerine yürüdüler.

Bunun üzerine Nasr, oradan ayrılarak Rey'e gitti. Burada iki gün kaldıktan sonra hastalandı. Rey'den ayrılıp Hemedan'a gitti. Fakat yolda Hemedan'a yakın bir yer olan Save'ye vardığında vefat etti. Tarih, hicri 131. senenin rebiyülevvel ayının 12. günü idi. Nasr, vefat et-

tiği sırada seksenbeş yaşında bulunuyordu.

Nasr vefat edince Ebu Müslim ve adamları Horasan'a hakim oldular. İyiden iyiye güçlendiler. Kahtabe de Cürcan'dan hareket etti. Önden Ziyad b. Zürene el-Kuşeyrî'yi gönderdi. Ziyad, Ebu Müslim'e uyduğuna pişman olmuştu. Orduyu terketti. Bir grup adamını yanına alarak İbn Dubare'nin yanına gitmek üzere İsfahan yoluna koyuldu. Kahtabe, onun peşine askerler gönderdi. Adamlarının çoğunu öldürdüler. Kahtabe'nin kendisi de peşinden geldi. Humus'a vardı. Oğlu Hasan'ın Komes'i fethettiğini gördü. Orada ikamete başladı. Oğlunu kendinden önce Rey'e gönderdi. Sonra kendisi de peşinden yola koyuldu. Geldiğinde Rey şehrinin de fethedildiğini gördü. Orada ikamete başladı ve durumu bir mektupla Ebu Müslim'e bildirdi. Ebu Müslim de Merv şehrinden göçüp Nişabur'a vardı ve orada konakladı. Artık durumu güçlenmişti.

Kahtabe, Rey şehrine girdikten sonra oğlu Hasan'ı kendisinden önce Hemedan'a gönderdi. Hasan, Hemedan'a yaklaştığında Malik b. Ethem ve Şamlılarla Horasanlılardan oluşan bir grup asker oradan çıkıp gittiler, Nihavend'e yerleştiler. Hasan da Hemedan'ı fethetti. Sonra onları takib ederek Nihavend'e gitti. Babası Kahtabe de ona takviye birlikler gönderdi. Hasan, Nihavend'i kuşatma altına aldı ve nihayet orayı fethetti.

Bu senede Amir b. Dubare vefat etti. Bunun sebebi şuydu: İbn Hübeyre ona mektup yazarak Kahtabe'nin üzerine gitmesini emretmiş; ona takviye askeri birlikler göndermişti. İbn Dubare de Kahtabe'nin üzerine gitmiş ve 20.000 askeri olan Kahtabe ile karşı karşıya gelmişti. İki taraf karşılaştıklarında Kahtabe ve adamları Kur'ân sayfalarını bunlara karşı kaldırmış, aralarından bir münadi bunlara şöyle seslenmişti: "Ey Şamlılar! Sizi, bu mashafta bulunan hükme davet ediyoruz!" İbn Hübeyre'nin askerleri bu münadiye ve Kahtabe'ye sövmeye başlamışlardı. Kahtabe de adamlarına, bunlara hücum etmelerini emretmiş, ancak aralarında büyük savaş olmadan İbn Dubare'nin adamları bozguna uğramışlardı. Kahtabe'nin adamları da İbn Dubare'nin askerlerini kovalamışlar ve çoklarını öldürmüşlerdi. Yürekli bir asker olduğundan ötürü kaçmadığı için ordugahta duran İbn Dubare'yi de öldürmüşler, sayılamayacak ve evsafi belirtilemeyecek kadar çok malı ganimet olarak ele geçirmişlerdi.

Bu senede Kahtabe, Nihavend'i şiddetli bir kuşatma altına aldı. Orada bulunan Şamlılar, şehir halkından kapıyı açmalarına izin verilmesini istediler. Kendilerine izin verildikten sonra kapılar açıldı. Şamlılar, Nihavend halkı için Kahtabe'den eman dilediler. Kahtabe, onlara eman verdi.

Şehirde bulunan Horasanlılar, Şamlılara dediler ki: "Ne yaptır-

nız?" Şamlılar da onlara: "Hem kendimiz için hem de sizin için eman aldık." diye karşılık verince Horasanlılar, güvende olduklarını sanarak kaleden dışarı çıktılar. Kahtabe, yanındaki komutanlara şu talimatı verdi: "Horasanlılardan ele geçirdiğiniz esirlerin boynunu vurun ve kesik başını bize getirin." Komutanlar, talimatın gereğini yaptılar. Böylece Ebu Müslim el-Horasanî'den kaçmış olan Horasanlılardan bir tek kişi bile orada sağ bırakılmadı. Şamlılar ise serbest bırakıldılar. Kendilerine tanınan emanın gereği yapıldı. Onlara teminat verildi. Yalnız düşmanla işbirliği yapmamaları için kendilerinden söz alındı.

Sonra Kahtabe, Ebu Avn'ı Şehr-i Zor'a gönderdi. Ebu Müslim'in emri üzerine ona 30.000 asker verdi. Ebu Avn, Şehr-i Zor'u fethetti. Vali Osman b. Süfyan'ı öldürdü. Başka bir rivayette anlatıldığına göre vali Osman öldürülmemiş, aksine o, Musul'a ve Cezire'ye göçmüştür. Ebu Avn, bu fetih müjdesini de Kahtabe'ye bildirmişti. Kahtabe ile Ebu Müslim'in bu yaptıklarını haber alan Mervan, Harran'dan kalkıp Zad-ı Ekber denen yere gitmişti.

Bu senede Kahtabe, büyük bir ordu ile Irak valisi Yezid b. Ömer b. Hübeyre'nin üzerine gitti. Yanına yaklaştığında İbn Hübeyre, gerilemeye başladı. Gerilemeye devam etti. Nihayet Fırat'ı aştı. Kahtabe de geldi, onu takip ederek Fırat'ı aştı. İnşaallah, hicretin 132. senesi olaylarından bahsederken bu ikisi arasında cereyan eden savaşları anlatacağız.

HİCRETİN YÜZOTUZİKİNCİ SENESİ

Bu senenin muharrem ayında Kahtabe b. Şebib, piyade ve süvari askerleriyle birlikte Fırat nehrini aştı. İbn Hübeyre de Feluce tarafında, Fırat kıyısında ordugah kurmuştu. Çok sayıda askeri vardı. Mervan da ona çok sayıda askeri takviye olarak göndermişti. Ayrıca İbn Dubare'nin hezimete uğramış askerleri de onun birliğine katılmışlardı.

Sonra Kahtabe, Kûfe'yi ele geçirmek için yöneldi. İbn Hübeyre, onun peşine takıldı. Muharrem ayının 8'inde çarşamba gecesini iki taraf şiddetli bir savaşa tutuştular. İki taraftan da çok sayıda asker öldürüldü. Sonra Şamlılar hezimete uğrayarak geri döndüler. Horasanlılar onları kovaladılar. Kahtabe kayıplara karışmıştı. Adamın biri, askerlerine, Kahtabe'nin öldürüldüğünü ve kendisinden sonra oğlu Hasan'ın komutan olmasını vasiyet ettiğini söyledi. Ne var ki Hasan burada değildi. Hasan adına kardeşi Humeyd b. Kahtabe'ye bey'at ettiler. Haberci de, gelmesi için Hasan'a gitti.

Bu gecede bir grup komutan öldürüldü. Kahtabe'yi öldüren kişi,

Maan b. Zaide ile Yahya b. Husayn idi. Başka bir rivayette anlatıldığına göre Kahtabe'yi, beraberinde bulunan ve Nasr b. Seyyar'ın öcünü almak isteyen bir adam öldürmüştür. Doğrusunu Allah bilir.

Kahtabe, ölümler arasında bulundu ve oraya defnedildi. Oğlu Hasan geldi. Askerleri toplayıp Kûfe'ye yöneldi. Kûfe'de Muhammed b. Halid b. Abdullah el-Kusarî ayaklanarak halkı Abbasilerden yana olmaya çağırmış, kendisi de siyahlara bürünmüştü. Ayaklanması, bu senenin muharrem ayının 10. gecesinde başlamıştı. İbn Hübeyre tarafından tayin edilen vali Ziyad b. Salih el-Harisî'yi de şehirden kovmuştu. Bundan sonra Muhammed b. Halid, hükümet konağına gitmişti. İbn Hübeyre tarafından gönderilen ve yanında 20.000 asker bulunan Havsere de oraya gelmekteydi. Kûfe'ye yaklaştığında Havsere'nin adamları Muhammed b. Halid'e gidip Abbasoğulları adına ona bey'at etmeye başladılar. Havsere, bu durumu görünce Kûfe'ye girmeden Vasit'a gitti.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Kahtabe'nin oğlu Hasan Kûfe'ye girmiştir. Kahtabe, hilafet vezirliğinin Kûfe'de bulunan ve Sebi el-Kûfi el-Hilal'ın azatlısı olan Ebu Seleme Hafs b. Süleyman'a verilmesini vasiyet etmişti. Bunlar, Ebu Seleme'nin yanına vardıklarında Ebu Seleme, Hasan b. Kahtabe'nin bir grup komutanla Vasit'a gidip İbn Hübeyre ile savaşmasını, Hamid b. Kahtabe'nin de Medain'e gitmesini tavsiye etti. Her tarafa müfrezeler göndererek fetihleri genişletti. Bunlar Basra şehrini de fethettiler. Burayı İbn Hübeyre adına Müslim b. Kuteybe fethetmişti. Ancak İbn Hübeyre öldürülünce, Ebu Malik Abdullah b. Üseyd el-Huzafî geldi, Basra'yı Ebu Müslim el-Horasanî için ele geçirdi.

Bu senede rebiyülahir ayının 13'ünde cuma gecesi Ebü'l-Abbas es-Seffah Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib adına bey'at alındı. Ebu Ma'ser ve Hişam b. Kelbî böyle demişlerdir. Vakidî ise mezkur bey'atın bu senenin cemaziyelevvel ayında yapıldığını ifade etmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

İMAM İBRAHİM B. MUHAMMED'İN ÖLDÜRÜLMESİ

Hicretin 129. senesi olaylarından bahsederken Mervan'ın, İmam İbrahim tarafından Ebu Müslim el-Horasanî'ye gönderilen ve Horasan'da Arapça konuşan herkesin öldürülmesi emrini içeren mektubu ele geçirdiğini anlatmıştık. Mervan, bu mektubu ele geçince İmam İbrahim'in nerede olduğunu sormuş, kendisine Belka'da olduğunu söylemişlerdi. Bunun üzerine o da Dımeşk valisine mektup yazarak İmam İbrahim'i kendisine göndermesini emretmişti. Dımeşk valisi de İmam İbrahim'in eşkalini belirten bir yazıyı bir ulağa verip onu hare-

kete geçirmişti. Ulak, geldiğinde İmam İbrahim'in kardeşi Ebü'l-Abbas es-Seffah'ı görmüş ve onu İmam İbrahim zannedip yakalamıştı. Kendisine; onun İmam İbrahim olmadığını, İmam İbrahim'in kardeşi olduğunu söylemişler ve onun yerini göstermişlerdi. Ulak gidip İmam İbrahim'i yakalamıştı. İmam İbrahim, yanına çok sevdiği bir cariyesini almış, ayrıca kendisinden sonra kardeşi Ebü'l-Abbas es-Seffah'ın halife seçilmesini yakınlarına tavsiye etmiş ve oradan kalkıp Kûfe'ye göçmelerini emretmişti. Onlar da aynı günde kalkıp Kûfe'ye göçmüşlerdi. Göçenler arasında altı amcası; Abdullah, Davud, İsa, Salih, İsmail, Abdüssamed (bunlar Ali'nin oğullarıydılar), kendisinin kardeşleri Ebü'l-Abbas es-Seffah ve Muhammed ile oğulları Muhammed ve Abdülvehhab da vardı. Ayrıca birkaç kişi daha bu Kûfe yolculuğuna katılmıştı.

Kûfe'ye vardıklarında Ebu Seleme el-Hilal bunları Haşimilerin azatlısı Velid b. Sa'd'ın evine yerleştirmişti. Kırk gece müddetle askerlerden ve komutanlardan durumlarını gizlemiş, sonra bunları başka bir yere götürmüştü. Ülke fethedilip sonra da Seffah'a bey'at edinceye kadar bunları oradan oraya taşıyarak yerlerini değiştirmişti.

İmam İbrahim b. Muhammed'e gelince; onu da bu sırada Harran'da bulunan Halife Mervan b. Muhammed'e götürdüler. Halife, kendisini hapse attı ve bu seneye kadar hapiste kaldı. Safer ayında, kırksekiz yaşında iken hapiste vefat etti. Başka bir rivayette anlatıldığına göre ellibir yaşında iken yüzünün üzerine sıcak bir yufka ekmeği koymuş ve boğularak ölmesine sebebiyet vermişti. Cenaze namazını Behlül b. Safvan adında bir adam kıldırılmış. Zayıf bir rivayette anlatıldığına göre, içinde bulunduğu ev üzerine yıkılmış, böylece vefat etmişti. Zehirli süt içirilerek ölümüne sebebiyet verildiği de anlatılır.

Rivayete göre İmam İbrahim, hicretin 131. senesinde hacca gitmiş, orada büyük saygı ve hürmetle karşılanmıştı. Şöhreti her tarafa yayılmış, Mervan da kendisinden haberdar olmuştu. Onunla ilgili olarak Mervan'a: "Ebu Müslim el-Horasanî, insanları buna bey'ata davet ediyor ve buna halife adını veriyorlar." denilmişti. Mervan da hicretin 132. senesinin muharrem ayında peşine adam göndermiş ve onu bu senenin safer ayında öldürtmüştü. Bu rivayet, öncekilerden daha sahihtir. Başka bir rivayette anlatıldığına göre Mervan, onu Hamimetü'l-Belka'da değil de Kûfe'de yakalatmıştır. Doğrusunu Allah bilir.

İmam İbrahim; cömert, eli açık, faziletli ve üstün vasıfları olan bir kimse idi. Babasından, dedesinden, Ebu Haşim Abdulah b. Muhammed b. Hanefiyye'den hadis rivayet etmiştir. Kardeşleri Abdullah es-Seffah, Ebu Cafer Abdullah el-Mansur ile Ebu Seleme Abdurrahman b. Müslim el-Horasanî ve Malik b. Haşim de ondan rivayetlerde

bulunmuşlardır. Onun güzel vecizelerinden biri şudur: "Mürüvveti olgun olan kişi; dinini koruyan, akrabalarını ziyaret eden ve kınanmasına neden olacak işlerden uzak duran kimsedir."

EBÜ'L-ABBAS ES-SEFFAH'IN HALİFELİĞİ

Küfeliler, İmam İbrahim b. Muhammed'in ölüm haberini duyduklarında Ebu Seleme el-Hallal, hilafeti Hz. Ali'nin ailesine nakletmek istedi. Diğer nakipler ve komutanlar onu alt ettiler, Ebü'l-Abbas es-Seffah'ı getirdiler. Ona hilafet selamını verdiler. Bu hadise Kûfe'de cereyan etti.

Kendisine hilafet bey'atı yapıldığı zaman Ebü'l-Abbas es-Seffah yirmialtı yaşındaydı. Ona ilk hilafet selamını veren kimse, Ebu Seleme el-Hallal oldu. Bu hadise hicretin 132. senesinin rebiyülahir ayının 13'ünde cuma gecesi vuku buldu.

Cuma namazı vakti olduğunda Seffah, alaca bir beygire binerek namaza gitti. Etrafında silahlı muhafızları vardı. Hükümet konağına girdikten sonra Ulu Cami'ye gitti, cemaata namaz kıldırıldı. Sonra minbere çıktı. Halk ona bey'at etti. Minberin üst basamağında bey'atı kabul etti. Amcası Davud b. Ali de ondan üç basamak aşağıdaydı. Seffah bir konuşma yaptı. İlk olarak şöyle dedi:

«İslâmiyet'i kendisi için bir din olarak seçen, İslâm'ı yüceltip şereflendiren ve tazim eden, onu bizler için bir din olarak seçen, onu bizimle teyid eden, bizleri Müslüman kılan, bizleri İslâm'ı barındırıp himaye ve müdafaa ediciler yapan, takva kelimesine bağlı kılan ve takvaya en layık kimseler yapan, bizleri Rasûlullah (s.a.v.)'ın akrabalığı gibi bir rütbe ile özel kılan, bizleri ve Müslümanları yüksek bir mevkiye yerleştiren, böylece İslâm ehline okunan bir kitab indiren Allah'a hamdolsun. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

"Ey Peygamberin ev halkı! Şüphesiz Allah sizden kusuru giderip sizi tertemiz yapmak ister." (el-Ahzâb, 33.)

"Ey Muhammed! De ki: "Ben sizden buna karşı yakınlarla sevgi-den başka bir ücret istemem." (eş-Şûrâ, 23.)

"Önce en yakın hısımlarını uyar." (eş-Şuarâ, 214.)

"Allah'ın, fethedilen memleketler halkının mallarından Peygamberine verdikleri; Allah, Peygamber, yakınlar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir." (el-Haşr, 7.)

Aziz ve Celil olan Allah, bizim fazilet ve üstünlüğümüzü onlara bildirdi. Onlar üzerindeki hakkımızı ve onların bize dostluk göstermesi gerektiğini vacip kıldı. Bize ikram olsun ve bizim için ayırıcı bir üstünlük vasfı olsun diye bize bol miktarda fey' ve ganimet verdi. Allah, büyük lütuf sahibidir. Sapık sebebler iddia ediyorlar ki; bizden

başkaları rıyaset, siyaset ve hilafete daha layık imişler! Yüzleri çirkin olsun.

Ey insanlar! Cenâb-ı Allah, bizim vasıtamızla insanları sapıklıklarından sonra hidayete erıştirdi. Onlara cahilliklerinden sonra yardım etti. Mahvolmalarından sonra onları kurtardı. Hakkı bizimle açığa çıkardı. Batılı bizimle yok etti. Onlardaki fesadı bizimle düzeltip ıslah etti. Alçakları bizim vasıtamızla yüceltti. Noksanlığı tamamladı. Dağınıklığı toparladı. Nihayet insanlar daha önce birbirleriyle düşman oldukları halde birbirlerine şefkat göstermeye, birbirlerine iyilik yapmaya, dünyevi hususta yardımlaşmaya başladılar. Ahirette birbirleriyle karşılıklı divanlar üzerinde oturan kardeşler oldular.

Cenâb-ı Allah, bu lütfunu bize Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla bahşetti. Muhammed (s.a.v.)'i vefat ettirip kendi yanına aldıktan sonra da bu işi ashâbı yürüttü. Onların idareleri kendi aralarında meşveret iledir. Sahabeler ümmetlerin miraslarına sahip oldular. Bu miraslarda adaletli davrandılar ve yerli yerince koydular, mirası hak sahiplerine verdiler. Kendileri bundan hiç pay almadan aç kaldılar. Sonra Harboğullarıyla Mervaniler bu mirasa atıldılar. Bunu kendileri için alıp götürdüler, kendi aralarında paylaştılar. Haksızlık yaptılar. Başkalarını bırakıp kendilerine öncelik tanıdılar. Hak sahiplerine zulmettiler. Cenâb-ı Allah da bir süre onlara mühlet tanıdı. "Böylece bizi öfkelendirince onlardan öc aldık." (ez-Zuhruf, 55.)

Sonra onların ellerindeki alıp bize teslim etti. Cenâb-ı Allah hakkımızı bize iade etti. Ümmetimizin işlerini bizim vasıtamızla yoluna koydu. İdareyi bize verdi. Yeryüzünde müstaz'af kılınmışlara bizim vasıtamızla yardım etti. Bu İslâmiyet işini bizimle açtığı gibi bu işi yine bizimle yoluna koyup düzeltti. Size hayır gelen yerden zulüm gelmeyeceğini ümid ediyorum. Size salâhın geldiği yerden fesadın gelmeyeceğine inanıyorum. Ey Ehl-i beyt! Bizim başarmız ancak Allah'ın yardımıyla.

Ey Kûfe halkı, siz bizim sevgimizin odağısınız. Dostluğumuzun menzilisiniz. Sizler bizim vasıtamızla insanların en mutluları olacaksınız ve insanlar arasında en çok size kıymet vereceğiz. Bağışlarınıza ve aylıklarınıza yüzer dirhem ilave yaptım. Hazır olun. Ben çok kan dökücüyüm ve mahvedici bir intikamcıyım.»

Ebü'l-Abbâs es-Seffâh, hastaydı. Hastalığı daha da arttı. Minbere oturdu. Bu sefer amcası Davud minberde ayağa kalktı ve şöyle hitab etti:

«Hamd Allah'a mahsustur. Düşmanlarımızı mahvedip mirasımızı bize geri veren Allah'a hamdolsun.

Ey insanlar! Şu anda dünyanın karanlıkları sıyrıldı. Üzerindeki örtü açıldı. Gök ve yer parladı. Hilafet güneşi ufkunda doğdu. Hak

yerini buldu. Şefkat ve merhamet ehli olan ve sizin üzerinizde tiril tiril titreyen Peygamberimizin ailesine döndü.

Ey insanlar! Allah'a yemin ederim ki, bizler gümüş, yakut ve altın biriktirmek, nehir kazıp köşkler inşa etmek, altın ve gümüş toplamak gayesi ile bu işe soyunmadık. Biz, hakkımızın elimizden alınmasına kızarak amcazadelerimiz adına öfkelenerek Emevilerin size kötü muamele etmelerine, sizleri alçaltmalarına, ganimet ve sadakaları size vermeyip kendilerine tahsis etmelerine dayanamayarak bu işe girdik. Allah'ın indirdiği hükümlerle size hükmetmek, Allah'ın kitabıyla muamelede bulunmak, özel genel herkese Rasûlullah'ın yönetimini uygulamak hususunda size Allah'ın Rasûlünün ve Abbas'ın zimmeti ile taahhütte bulunuyoruz.

Emevilerin ve Mervanîlerin kökü kazınsın! Onlar dünyayı ahirete, fani diyarı kalıcı diyara tercih ettiler. Günah işlediler. Halka zulmettiler. Haramları irtikâb ettiler. Cürüm işlediler. Yönetimlerindeki kullara zulmettiler. Ülkede onların yönetim tarzı, günahları alabildiince işlemekten ve yükleri ağırlaştırmaktan zevk almaktı. Günahlar alanında alabildiğince ilerlediler. Taşkınlık meydanında at koşturdular. Cenâb-ı Allah'ın kendilerine süre tanıdığının farkına varamadılar. Allah'ın kendilerini yakalayıp azaba sürükleyeceğini göremeyip kör oldular. Allah'ın tuzak kuruşundan emin oldular. Oysa kendileri uykudayken, geceleyin Allah'ın azabı üzerlerine geldi. Efsane oldular, paramparça hale geldiler. Zalimler topluluğu Allah'ın rahmetinden uzak olsun!

Allah, Mervanileri alçalttı, şeytan onları aldattı. Allah düşmanları, atlarının yularını salıverdiler ve atları, bu yuların genişliği sebebiyle ayaklarına takılan iplerden ötürü tökezlediler. Allah düşmanları, kendilerine hiç kimsenin hakim olamayacağını mı sandılar? Bunlar, taraftarlarını çağırdılar, askerlerini topladılar, ordularıyla vurdular. Önlerinde, arkalarında, sağlarında, sollarında, üstlerinde, altlarında Allah'ın tuzak, azap ve intikamını buldular. Bu ilahi azap onların batılını öldürdü, sapıklığını yok etti. Başlarına felaket indirdi. Günahları kendilerini çepeçevre kuşattı ve hakkımızı bize iade etti ve bize yardımcı olup bizi barındırdı.

Ey insanlar! Mü'minlerin emiri -Allah ona büyük bir zaferi nasib etsin- cuma namazından sonra tekrar minbere çıkacaktır. O, cuma ile ilgili konuşmasına başka sözleri katmak istemedi. Ayrıca hastalığının şiddeti, konuşmasını tamamlamasına engel oldu. Mü'minlerin emirine afiyet vermesi için Allah'a yalvarın. O'na dua edin. Çünkü Cenâb-ı Allah; Rahman'ın düşmanı, şeytanın halifesi, yeryüzünde fesat çıkaran ve asla ıslahatta bulunmayan alçaklara tabi olan Mervan'ın yerine; Allah'a tevekkül eden, iyi kimselere uyan, yeryüzünde

fesattan sonra hidayet işaretlerine ve takva yollarına tabi olan, hayırlı kimselerin yolunda yürüyen Mütevekkil'i halife olarak verdi.»

İnsanlar, halife Ebü'l-Abbas es-Seffah'a dua ettiler. Dualarından ötürü adeta bir gürültü meydana geldi.

Bundan sonra Seffah'ın amcası Davud, sözünü şöyle sürdürdü:

«Ey Kûfeliler, bilirsiniz ki, Rasûlullah (s.a.v.)'tan sonra bu minberinize Hz. Ali'den ve şu andaki halifeniz Seffah'tan başka bir halife çıkmış değildir. Şunu da bilin ki, bu hilafet işi bizde kalacak, bizde devam edecek ve nihayet bizim tarafımızdan Meryem oğlu İsa (a.s.)'a teslim edilecektir. O zamana kadar hilafet bizim ailemizin dışına çıkmayacaktır. Bize verdiği mihnetlerden ve bizi tercih edişinden ötürü âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun.»

Bundan sonra Ebü'l-Abbas es-Seffah ile amcası Davud minberden indiler. Hükümet konağına gittiler. Ondan sonra halk gidip ikindiye kadar ona bey'at etti. İkindiden sonra da gece oluncaya kadar bey'at devam etti.

Sonra Ebü'l-Abbas es-Seffah hükümet konağından çıktı. Kûfe dışında ordugah kurdu. Kûfe'de yerine amcası Davud'u vekil bıraktı. Diğer amcası Abdullah b. Ali'yi, Ebu Avn b. Ebi Yezid'e; kardeşi oğlu İsa b. Musa'yı da Hasan b. Kahtabe'ye gönderdi. O zaman Hasan b. Kahtabe, Vasıt'ta bulunuyor ve İbn Hübeyre'yi kuşatma altında tutuyordu.

Seffah, Yahya b. Cafer b. Temmam b. Abbas'ı da Hamid b. Kahtabe'nin bulunduğu Medain'e gönderdi Ebu Yakzan Osman b. Urve b. Muhammed b. Ammar b. Yasir'i, Ahvaz'da bulunan Bessam b. İbrahim b. Bessam'a gönderdi. Seleme b. Amr b. Osman'ı, Malik b. Tavvaf'a gönderdi.

Seffah ise, Kûfe dışındaki ordugahında birkaç ay kaldıktan sonra yola koyuldu. Haşimilerin elinde bulunan Medine'ye giderek hükümet konağına yerleşti. Hilafetin Seffah'a yani Abbasilere değil de Ali b. Ebi Talib oğullarına daha layık olduğu düşüncesine kapılan Ebu Seleme el-Hallal'ı da protesto etti. Doğrusunu, noksanlıklardan münezze olan yüce Allah daha iyi bilir.

MERVAN B. MUHAMMED B. MERVAN'IN ÖLDÜRÜLMESİ

Mervan b. Muhammed b. Mervan, Emevilerin son halifesi idi. Ondan sonra halifelik, Abbasilere intikal etti. Yüce Allah, aşağıda nakledeğimiz ayet-i kerimelerde şöyle buyurmuştur:

«Allah hükümdarlığı dilediğine verir.» (el-Bakara, 247.)

«Ey Muhammed, de ki: "Mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin."» (Âl-i İmrân, 26.)

Önceki sayfalarda da anlattığımız gibi Mervan, Ebu Müslim ile yandaşlarının haberini ve onların Horasan diyarında icra ettikleri faaliyetleri duyunca Harran'dan kalkıp yola koyuldu. Musul yakınlarında, Cezire diyarında Zap denen bir nehrin yanında konakladı. Bu arada Kûfe'de Seffah'a bey'at edildiğini, etrafında askerler toplandığını ve kuvvetinin gittikçe arttığını duyunca, çok ağırına gitti. Hemen askerlerini topladı.

Seffah'ın komutanlarından biri olan Ebu Avn b. Ebi Yezid, büyük bir ordu ile ona doğru geldi. Zap suyunun kıyısında o da ordugah kurdu. Seffah tarafından ona takviye kuvvetler geldi. Sonra Seffah kendi ailesinden olan savaşçıları savaşmaya çağırdı. Abdullah b. Ali, onun bu çağrısına icabet etti. Seffah ona: "Allah'ın bereketi üzere yürü!" dedi. O da büyük bir askeri birlikle yola çıktı, Ebu Avn'ın yanına gitti. Ebu Avn, bulunduğu çardaktan aşağı inerek onu karşıladı ve ona bütün imkanlarını seferber etti. Abdullah b. Ali, kendi güvenlik kuvvetlerinin başına Hiyaş b. Habib et-Taî ile Nusayr b. Muhtefiz'i komutan tayin etti.

Ebü'l-Abbas Musa b. Ka'b, bir elçi heyetinin başına reis tayin edilerek Abdullah b. Ali'ye gönderildi. Bu heyet onu Mervan'la savaşmaya ve ona karşı yapılacak savaş ilk olarak başlatmaya teşvik etti. Olaylar büyümeden, savaş ateşi soğumadan Mervan'a saldırmasını tavsiye etti. Abdullah b. Ali de askerleriyle geldi, Mervan ordusunun karşısına dikildi. Mervan da kendi askerleriyle ona karşı harekete geçti. İki tarafın safları sabahın ilk saatlerinde karşı karşıya durdular. Anlatıldığına göre o gün Mervan'ın maiyetinde 150.000 (veya 120.000) asker vardı. Abdullah b. Ali'nin maiyetinde ise, 20.000 asker vardı. Mervan, Abdülaziz b. Ömer b. Abdülaziz'e dedi ki: "Eğer güneş zevale erinceye kadar bunlar bizimle savaşmazlarsa, biz bunları Meryem oğlu İsa'nın yanına postalarız. Ama zevalden önce bizimle savaşacak olurlarsa, innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn."

Sonra Mervan, Abdullah b. Ali'ye haber salarak ateşkes teklifinde bulundu. Abdullah b. Ali ise şöyle karşılık verdi: "İbn Züreyk'ın oğlu yalan söylüyor. Güneş zevale ermeden atlılarımız onu inşaallah atlarının ayakları altında ezeceklerdir!" Bu karşılıklı haberleşme, bu senenin cemaziyelahir ayının 11. günü olan cumartesi gününde olmuştur.

Mervan, kendi adamlarına: "Durun bakalım. Savaşı önce siz başlatmayın." dedi ve güneşe bakmaya başladı. Eniştesi Velid b. Muaviye b. Mervan, ona muhalefet ederek karşı tarafa hücumla geçti. Mervan öfkelenildi. Ona sövmeye başladı. Velid, karşı tarafın sağ cenahıyla savaştı. Ebu Avn, Abdullah b. Ali'nin bulunduğu yere doğru geri çekildi. Bu defa Velid, Musa b. Ka'b ile savaştı. O da Abdullah b.

Ali'nin bulunduğu yere doğru geri çekildi. Sonra Abdullah b. Ali, askerlerine, yere inmelerini emretti. Hepsi atlarından indiler, mızraklarını diktiler. Diz üstü çömelerek savaştılar. Şamlılar, savunma savaşı vererek geri çekildiler. Abdullah b. Ali ise, ileriye doğru yürümeye başlayıp: "Ya Rab, ne zamana kadar senin uğrunda savaşıcağız." dedi. Sonra da İmam İbrahim'in parolasını Horasanlılara hatırlattı ve şöyle dedi: "Ey Horasanlılar! Parola şudur: Ya Muhammed, ya Mansur!"

Savaş iki taraf arasında cidden şiddetlendi. Mızrabın bakıra vuruluşu gibi sesler geliyordu. Mervan, Kudaa'ya haber salarak onların da atlarından inmelerini emretti. Kudaa, maiyetindeki askerlere: "Ey Süleym oğulları! Atlarınızdan inin." diye emir verdi. Sonra Mervan, Seksekilere haber salarak, onların tam aksine bineklerine binmelerini emretti. Komutanlarına: "Ey Amiroğulları! Bineklerinize binin! diye emir ver." dedi. Seksek oğullarına haber göndererek komutanlarına: "Askerlerine bineklerine binmelerini söyle." dedi. O da Gatafanlı askerlerini bineklerine bindirdi. Kendi güvenlik kuvvetlerinin komutanına da: "Bineğinden yere in." dedi. Ama komutan: "Hayır vallahi, ben kendi canımı hedef kılmam. Fakat sana karşı da gelmek istemiyorum, lakin keşke bunu yapabilseydim ve bineğimden inseydim." diye karşılık verdi.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Mervan, bu emrini İbn Hü-beyre'ye vermiştir.

Dediler ki: Sonra Şamlılar hezimete uğradılar. Horasanlılar arkadan onları kovaladılar. Bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir aldılar. Fakat Şamlıların Zap suyuna düşerek boğulanları, savaş alanında öldürülenlerinden daha fazlaydı. Boğulanlar arasında İbrahim b. Velid b. Abdülmelik de vardı. (Bu, hilafetten hal' edilmişti.)

Abdullah b. Ali, köprünün onarılmasını ve suda boğulanların cesetlerinin çıkarılmasını emretti ve şu ayeti okumaya başladı:

"Denizi yarıp sizi kurtarmış ve gözlerinizin önünde Firavun ailesini batırmıştık." (el-Bakara, 50.)

Abdullah b. Ali, savaş alanında yedi gün kaldı. Said b. As'ın oğullarından biri, Mervan ve onun cepheden firarı ile ilgili olarak şöyle bir şiir okumuştı:

"Kaçış olgusu Mervan'dan ayrılmamakta ısrar etti.

Dedim ki ona: Zalim kişi mazlum olarak döndü. Onun tek düşüncesi kaçmaktır.

Kaçıp saltanatı terketmek nerede?

Artık yavaş ve vakarlı yürümek benden uzaklaştı

Dinin de, soyun da, sopun da yoktur artık.

Sen yumuşak huyluluğu silip süpürensın ve ceza vermekte de Firavun'sun.

Sende fazilet aranmaz. Köpekten daha adi bir köpeksın!"

Abdullah b. Ali, Mervan'ın ordugahındaki malları, eşyaları ve paraları ele geçirdi. Ordugahta Abdullah b. Mervan'a ait bir cariyeden başka kadın görülmedi. Bu durumu ve Cenâb-ı Allah'ın kendisine nasib ettiğı zaferi Ebü'l-Abbas es-Seffah'a bir mektupla bildirdi. Elde ettiğı ganimetlerin dökümünü de yaparak Seffah'a ilette. Seffah, Aziz ve Celil olan Allah'a bir şükran ifadesi olarak iki rekat namaz kıldı. Savaşa katılanlardan her birine 250.000'er dirhem verdi. Erzaklarını seksene çıkardı ve şu ayeti okudu: «Talut, ordusuyla birlikte ayrıldıktan sonra, "Doğrusu Allah sizi bir ırmakla deneyecektir..." dedi.» (el-Bakara, 249.)

Mervan hezimete uğrayınca, arkasına bakmadan geri döndü. Abdullah b. Ali ise savaş alanında yedi gün kaldı. Sonra beraberindeki askerlerle birlikte Mervan'ı takibe başladı. Bunu kendisine Seffah emretmişti.

Mervan, Harran'a uğrayınca Ebu Muhammed es-Süfyanî'yi zindandan çıkardı. Harran'a, kız kardeşinin oğlu ve kızı Ümmü Osman'ın kocası Eban b. Yezid'i vekil bıraktıktan sonra çıkıp gitti.

Abdullah b. Ali Harran'a geldiğinde Eban b. Yezid, siyahlara bürünerek onu karşıladı. Abdullah b. Ali ona eman verdi ve onu görevinde bıraktı. Yalnız İmam İbrahim'in hapsedildiğı zindanı yıktı.

Mervan ise, Humus'u hedef alarak Kinnesrin'e gitti. Kinnesrin'e vardığında halk, çarşı pazarda onu karşıladı. Orada iki ya da üç gün kaldıktan sonra çıkıp Humus'a doğru yoluna devam etti. Bu arada Humuslular, beraberlerindeki askerlerin azlığını görünce: "Bu, korkmuş ve hezimete uğramıştır." diyerek kendisini öldürüp yanındaki malları yağmalamak için peşine takıldılar. Bu amaçla harekete geçip Humus yakınındaki bir vadide onu ele geçirdiler. Ancak Mervan, iki komutanını onlar için pusuya yatırmıştı. Humuslular oraya vardıklarında Mervan onlara karşı hücumla geçti ve geri dönmeleri çağrısında bulundu. Onlar bu çağrıyı kabul etmeyip mutlaka savaşacaklarını söylediler. Aralarında savaş başladı. Pusuya yatırılan emirler ve komutanlar ortaya çıkarak Humuslulara arkadan saldırdılar. Böylece Humuslular bozguna uğradılar.

Mervan, Şam'a geldi. Şam'da kendi tayin ettiğı ve damadı Velid b. Muaviye b. Mervan vali olarak bulunuyordu. Onu orada vali olarak bıraktı. Kendisi Mısır diyarına doğru yoluna devam etti.

Abdullah b. Ali, hangi beldeye uğruyorsa mutlaka oradaki halk siyahlara bürünerek yanına geliyor, ona bey'atta bulunuyor, o da on-

lara eman veriyordu. Kinnesrin'e vardığında kardeşi Abdüssamed b. Ali, 4.000 askerle birlikte ona kavuştu. Seffah, kardeşi Abdüssamed'i ona takviye olarak göndermişti. Sonra Abdullah b. Ali yoluna devam etti ve Humus'a vardı. Humus'tan da Baalbek'e doğru gitti. Baalbek'e vardıktan sonra da Mizze tarafından Şam'a geldi. Orada iki ya da üç gün kaldı. Sonra kardeşi Salih b. Ali, Seffah tarafından takviye olarak kendisine gönderilen 8.000 askerle oraya vardı. Salih, Merci Azra'ya ordugah kurdu.

Abdullah b. Ali Şam'a gelince, doğu kapısının yanında ordugahını kurdu. Kardeşi Salih, Cabiye kapısında; Ebu Avn, Keysan kapısında; Bessam, Babüssağir'de; Hamid b. Kahtabe, Toma kapısında; Abdüssamed, Yahya b. Safvan ve Abbas b. Yezid ise Feradis kapısının yanında ordugah kurdular. Sonra bunlar Şam'ı kuşattılar. Kuşatma bu senenin ramazan ayının 10'unda çarşamba günü başladı. Şamlılardan çok sayıda adam öldürüldü. Üç saat müddetle kanları helal sayıldı. Surlar yıkıldı.

Anlatıldığına göre Abdullah b. Ali, Şamlıları kuşatma altına alınca onlar kendi aralarında Abbasi ve Emevi olmak üzere ikiye ayrılıp birbirlerini öldürmeye başladılar. Başlarındaki valiyi de katlettiler. Sonra şehri Abdullah b. Ali'ye teslim ettiler. Doğu kapısı tarafından surlara ilk tırmanan adam Abdullah et-Taî, Babüssağir tarafından Bessam b. İbrahim oldu. Sonra üç saat müddetle Şamlıların kanları mübah sayıldı. Hatta denildiğine göre bu süre zarfında 50.000 kadar Şamlı öldürüldü.

İbn Asakir, Cafer b. Ebi Talib evladından olan Ubeyd b. Hasan el-A'rec'in biyografisini anlatırken, onun, Şam kuşatmasında Abdullah b. Ali ordusunda 5.000 kişilik bir askeri birliğin komutanı olduğunu söyler ve der ki: «Abdullah b. Ali ordusu, Şam'ı beş ay müddetle kuşatma altında tutmuştu. Yüz gün kuşatma altında tuttuğu veya bir buçuk ay müddetle kuşatma altında tuttuğuna dair zayıf rivayetler de vardır. Mervan'ın tayin ettiği vali, şehri iyice tahkim etmişti. Ne var ki Şamlılar, kimi Yemenli kimi Mudarlı olduklarından ötürü kendi aralarında ayrılığa düşmüşlerdi ki, bu da fethin sebebi olmuştu. Hatta Şamlılar, her mescitte kible için iki mihrab yaptırmışlardı. Büyük camide de iki minber yaptırmışlar ve cuma günü iki imam, iki ayrı minbere çıkarak kendi taraflarındaki cemaata hutbe irad ederlerdi. Böyle birşey, çok hayret verici ve ender rastlanılan garip bir olaydı. Bu da fitneye, asabiyete, heva ve hevesata neden olmuştu. Cenâb-ı Allah'tan selamet ve afiyet dileriz.» İbn Asakir, bu hususta daha başka tafsilat da vermiştir.

Yine İbn Asâkir, Muhammed b. Süleyman b. Abdullah en-Nevfelî'nin biyografisinden bahsederken onun şöyle dediğini nakletmiştir:

«Şam'a ilk girdiğinde Abdullah b. Ali'nin yanındaydım. Kılıç kullanarak şehre girdi. Üç saat müddetle Şamlıların kanlarını mübah saydı. Şam'ın büyük camiini, kendi binekleri ve develeri için yetmiş gün müddetle ahır olarak kullandı. Sonra Ümeyye oğullarının mezarlarını açtılar. Muaviye'nin mezarında sadece toz zerrecikleri gibi dağlan siyah bir ip gördüler. Abdülmelik b. Mervan'ın mezarını açtılar. Orada da bir kafatası ve peşpeşe sıralanmış organlar görülüyordu. Yalnız Hişam b. Abdülmelik'in mezarını açtıklarında onun cesedini sapasağlam gördüler. Sadece burun kemeri çürümüştü. Onu ceset halinde iken bile kırbaçladılar. Darağacına astılar. Cesedini günlerce darağacında bıraktılar. Sonra yakıp külünü rüzgara verip savurdular. Çünkü Hişam, sağlığında Abdullah b. Ali'nin kardeşi Muhammed b. Ali'yi dövmüştü. Muhammed b. Ali, küçük oğlunu öldürmekle onu itham ettiği için Hişam kendisine yediyüz kırbaç vurdurmuş, sonra da onu Belka'ya bağlı Hamime köyüne sürgün etmişti.

Sonra Abdullah b. Ali, halifelerin evladını ve diğer Emevileri takib ettirip yakaladı. Bir günde onlardan 92.000 kişiyi Remle nehri yanında öldürdü. Sonra üzerlerine çul serdirdi. Cesetlerin üzerinde sofra kurup yemek yemeye başladı. Cesetler onun altında ezilip ufalanıyorlardı.»

Bu, onun zalimliğinin ve zorbalığının eseri idi. Tabii ki Cenâb-ı Allah, bu yaptıklarının cezasını ona verecektir. Zulmüne devam etti, ama bütün isteklerini gerçekleştiremedi ve beklentileri tahakkuk etmedi. Nitekim bu husus, onun biyografisinden bahsedilirken anlatılacaktır.

Hişam b. Abdülmelik'in karısı Abde binti Abdullah b. Yezid b. Muaviye'yi (Benli Abde'yi), Horasanlı birkaç asker refakatında çöl yolundan yaya olarak, yalınayak, başı açık, elbisesi parçalanmış halde sahraya gönderdi. Sonra da öldürttü. Diğer Emevilerden bulduklarını da öldürtüp cesetleri yaktırdı.

Abdullah b. Ali, Şam'da 15 gün müddetle ikamet etti. Bu arada Evzaî'yi huzuruna çağırttı. Evzaî gelip karşısında durdu. Ona şöyle sordu:

– Ey Ebu Amr! Şu yaptığımız icraat hakkında ne dersin?

– Bilmiyorum, yalnız Yahya b. Said el-Ensârî bana, Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu nakletti: "Ameller ancak niyetlere göredir."

Evzaî diyor ki: "Ben bu cevabı verirken bekliyordum ki başımı koparıp ayaklarımın önüne atar; ama öyle olmadı. Oradan salimen çıkıp gittim. Sonra bana yüz dinar para gönderdi."

Abdullah b. Ali, daha sonra Mervan'ın peşine düştü. Kesve nehri kıyısında konakladı. Yahya b. Cafer el-Haşimî'yi Şam'a vali olarak

tayin etti. Sonra yoluna devam etti ve Merci Rum'a gidip konakladı. Buradan da Ebu Fatres nehrine gitti. Mervan'ın kaçıp gittiğini gördü. Mısır'a gitti. Bu arada Seffah'ın mektubu geldi. Ona, Salih b. Ali'yi, Mervan'ın peşine göndermesini, kendisinin de Şam'da naib olarak ikamet etmesini emrediyordu.

Bu emir üzerine Salih, bu senenin zilkade ayında Ebu Amr Amir b. İsmail'i de yanına alarak Mervan'ı yakalamak üzere yola koyuldu. Deniz kıyısında konakladı. Oradaki gemileri topladı. Mervan'ın Ferma'da (veya Feyum'da) konakladığı haberini aldı. Hemen harekete geçti. Sahil şeridinden yürümeye başladı. Gemiler de kendisine paralel olarak kıyıya yakın olarak geliyorlardı. Nihayet Arış'e ulaştı. Yoluna devam etti, Nil'e gelip kıyıda mola verdi. Sonra Said'e doğru ilerledi. Bu arada Mervan da Nil nehrini aşarak köprüyü attırdı. Çevredeki yemleri ve yiyecekleri yaktırdı.

Salih, kendisini takibe devam etti. Yolda Mervan'ın süvarileriyle karşılaştı, onları bozguna uğrattı. Mervan'ın süvarileriyle her nerede karşılaşıyorsa onları hezimete uğratiyordu. Nihayet Mervanilerden esir aldıkları bir adama sordu. O da Mervan'ın yerini kendilerine anlattı, onun Ebu Sir kilisesinde saklandığını bildirdi. Gecenin sonunda oraya vardılar. Mervan'ı ve beraberindeki askerleri hezimete uğrattılar. Mervan, az sayıda askerle karşılarına çıkınca onu kuşattılar. Basrahlılardan Muavved adında biri, attığı mızrakla Mervan'ı öldürdü. Askerleri onun öldürüldüğünden habersizdiler. Nihayet adamın biri: "Mü'minlerin emiri yere düştü, öldü!" dedi. Kûfelilerden, nar satan bir adam koşarak Mervan'ın başını kopardı. Bu müfrezenin komutanı Amir b. İsmail, kesik başı Ebu Avn'a gönderdi. Ebu Avn, kendisine gönderilen bu kesik başı Salih b. Ali'ye gönderdi. Salih de Huzeyme b. Yezid b. Hani adındaki güvenlik komutanı ile birlikte bu kesik başı halife Seffah'a gönderdi.

Mervan, hicri 132. senenin zilhicce ayının bitimine üç gün kala, pazar günü öldürüldü. Zilhicce ayının 6'sında perşembe günü öldürüldüğü de söylenir. Halifeliği beş sene on ay on gün sürmüştü. Meşhur olan rivayete göre hilafet müddeti bu kadardır. Öldürüldüğü sırada kaç yaşında olduğuna gelince; tarihçiler bu hususta farklı yaşlar söylemişlerdir. Kimi kırk yaşında, kimi kırkaltı yaşında, kimi ellisekiz yaşında, kimi altmış yaşında, kimi altmışiki yaşında, kimi altmışüç yaşında, kimi altmışdokuz yaşında, kimi de seksen yaşında iken öldürüldüğünü söylemişlerdir. Doğrusunu Allah bilir.

Sonra Salih b. Ali, Şam'a gitti. Ebu Avn b. Ebi Yezid'i Mısır'da vekil bıraktı. Doğrusunu, noksanlıklardan münezze olan yüce Allah daha iyi bilir.

MERVAN EL-HİMAR'IN BİYOGRAFİSİ

Mervan b. Muhammed b. Mervan b. Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye el-Kuraşî el-Ümevî Ebu Abdülmelik. Emevilerin son halifesi idi. Annesi Lübabe adındaki Kürt bir cariyeye idi. Lübabe, İbrahim b. Eşter en-Nehaî'ye aitti. Muhammed b. Mervan, İbrahim'i öldürdüğü zaman Lübabe'yi ele geçirmiş, Lübabe de ona Mervan el-Himar'ı doğurmuştu. Başka bir rivayette anlatıldığına göre Lübabe, ilk önce Mus'ab b. Zübeyr'e ait imiş.

İbn Asakir'in ifadesine göre Mervan'ın evi Ekafıyyin çarşısında imiş. Velid b. Yezid'in öldürülmesinden ve Yezid b. Velid'in ölmesinden sonra halifeliğine bey'at edildi. Sonra Şam'a geldi. İbrahim b. Velid'i görevden hal' etti. Hicretin 127. senesinin safer ayının ortasından itibaren yönetime geçti.

Ebu Ma'ser dedi ki: Hicretin 129. senesinin rebiyülevvel ayında halifeliğine bey'at edildi. Ca'd b. Dirhem'in görüşüne mensubiyeti nedeniyle Mervan el-Ca'dî de denilirdi. Kendisine, Himar (eşek) lakabı verilmişti. O, Emevilerin son halifesi idi. Halifeliği beş sene on ay on gün sürdü. Beş sene bir ay müddetle halifelik yaptığına dair zayıf bir rivayet de vardır. Seffah'a bey'at edilmesinden sonra dokuz ay müddetle görevde kalmıştı. Beyaz tenli, pembe yüzlü, mavi gözlü, iri sakallı, büyük başlı, orta boylu bir kimseydi. Saçına, sakalına kına sürmezdi.

Hişam, onu hicretin 114. senesinde Azerbaycan, Ermeniye ve Cezire valiliğine atamıştı. Yönetimde bulunduğu süre zarfında çok sayıda beldeler ve kaleler fethetti. Allah yolunda gazadan ayrılmadı. Birçok kafir Türk, Hazar, Lan ve diğer beldelerden, ırklardan olan insanlar ile savaştı. Onları kırıp mağlub etti. Atılgan, bahadır, cesaretli akıllı ve ileri görüşlü bir adamdı. Ne var ki, Aziz ve Celil olan Allah'ın takdiri ve hikmeti gereği, askerleri kendisini terkettiler. Böylece hilafet onun elinden alınmış oldu. Her ne kadar cesaretli ve keskin zekalı bir kimse idiyse de, Cenâb-ı Allah iktidardan düşürmek istediği bir kimseyi mutlaka düşürür. Allah'ın düşürdüğü ve tahkir ettiği kimseyi yükseltecek ve eski itibarına kavuşturacak hiçbir kimse ve hiçbir güç yoktur.

Zebyr b. Bekkar, amcası Mus'ab b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Emeviler, kendi aralarında, annesi cariyeye olan birinin hilafete geçmesi halinde hilafetin ellerinden çıkacağı görüşündeydiler. Nitekim Mervan hilafete geçince halifelik, hicretin 132. senesinde onların ellerinden çıktı."

Hafız İbn Asakir'in, Sevban'dan rivayet ettiğine göre, Rasûlullah

(s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Halifelik, Ümeyye oğullarında devam edecektir. Onu, çocukların küreği süratle yakalayışları gibi yakalayacaklardır. Halifelik ellerinden çıktıktan sonra artık yaşamakta hayır yoktur."

İbn Asakir bunu böyle nakletmiştir. Ama bu cidden münker bir hadistir.

Harun Reşid, Ebu Bekir b. Ayyaş'a şöyle sormuştu:

– Biz mi daha hayırlı halifeleriz, yoksa Emeviler mi daha hayırlı halifeler idiler?

– Onlar insanlara daha yararlı idiler. Siz ise namazı daha düzgün kıldırıyorsunuz.

Bu cevabı üzerine Harun Reşid, Ebu Bekir b. Ayyaş'a 6.000 dirhem armağan vermişti.

Anlatıldığına göre Mervan el-Himar, çok mürüvvet sahibi ve çok da gururlu bir kimseydi. Eğlence ve zevk-u sefa çok hoşuna gidiyordu. Ama savaşlardan buna fırsat bulamıyordu.

İbn Asakir dedi ki: Mervan b. Muhammed yenik düşüp Mısır'a gidişi esnasında Remle'de bıraktığı bir cariyesine şu şiiri yazıp göndermişti:

"Gördüğüm şeyler beni sabra çağırıyor hep,

Bense bu çağrıya aldırış etmiyorum ve kalbimde sana karşı beslediğim duygular beni alçaltıyor.

Daha önce ben sensiz yapmaya dayanamazdım. Aramızda perde kalmasına göz yumamazdım.

Ama artık sen on günden beri benden uzaksın.

Bunlardan daha kötüsü yemin ederim ki kalbimde şudur:

Sen bu on günün iki mislini arttırsan ve bir ay benden uzak dursan işte buna hiç dayanamam.

Bundan da daha büyük musibet şu ki: Zamanın sonuna dek seninle karşılaşmamaktan korkuyorum.

Gözümde bir damla yaş bırakmamacasına senin için ağlayacağım.

Sonuna kadar da olsa sabır istemeyeceğim, hep ağlayacağım."

Ravinin birinin anlattığına göre, kaçmakta olan Mervan, bir rahibe uğramış. Rahibe selam vermiş ve şöyle demiş:

– Ey rahib! Sen zamandan haberdar mısın? Zaman hakkında bilgin var mı?

– Evet, hem de her çeşidinden bilgim var.

– Dünyada bir insanın hükümdar olduktan sonra köle olacağına dair de bir bilgin var mı?

– Evet.

– Bu nasıl oluyor?

– Dünyayı sevmek, şehvetlere kavuşmak uğruna hırslı olmak, akıllı bir kenara atmak ve fırsatları değerlendirmemek... İşte bunlarla insan, hükümdar olduktan sonra tekrar köle olabilir. Sen eğer dünyayı seviyorsan, bilesin ki dünyanın kölesi, onu sevendir.

– Bu kölelikten kurtuluş yolu var mıdır?

– Evet. Dünyayı sevmemek ve dünyadan uzak durmakla kölelikten kurtulabilirsin.

– Bu olmayacak bir şeydir.

– Ama benim dediklerim olacaktır. Sen dünyayı yağmalamadan önce dünyadan kaçmaya bak.

– Ey rahip, sen beni tanıyor musun?

– Evet! Sen Arapların hükümdarı Mervan'sın. Sudan diyarında öldürülecek ve kefensiz defnedileceksin. Eğer ölüm seni kovalamaysaydı, kaçıp kurtulabileceğin bir yeri sana söyledim."

İnsanlardan biri dedi ki: O zamanda şöyle deniliyordu: "Abdullah b. Ali b. Abbas, Mervan b. Muhammed b. Mervan'ı öldürecektir."

Ravinin biri dedi ki: Mervan, bir gün bazı kimselerle meclisinde oturuyordu. Yanbaşında bir hizmetçisi vardı. Mervan, sohbet arkadaşlarından birine şöyle dedi: "Şu içinde bulunduğumuz hali görüyor musun? Anlatılamayacak nice nimetlere sahiptim. Şükrünü ifa etmediğim birçok nimet elime geçti. Fakat bana yardımcı olmayan bir devletim de vardı. Bu ne haldir. Eyvah!" Hizmetçisi ona şu karşılığı verdi: "Ey mü'minlerin emiri, çoğalcıya dek azı bırakan, büyüyünceye kadar küçüğü bırakan, açığa çıkıncaya kadar gizliyi bırakan ve bütün bunlara göz yuman, bugünün işini yarına erteleyen kimsenin başına senin bu anlattıklarından daha büyük musibetler gelir." Mervan, bunun üzerine şöyle dedi: "Senin bu sözün, halifeliği kaybetmemden daha da çok ağırıma gitti."

Anlatıldığına göre Mervan, hicretin 132. senesinin zilhicce ayının 13'ünde pazartesi günü öldürülmüştür. Öldürülürken altmış yaşını geçmiş, seksene yaklaşmıştı. Başka bir rivayette anlatıldığına göre o kırk sene yaşamıştır. Ama birinci kavil daha sahihtir.

Mervan, Emevilerin son halifesi idi. Onun zamanında Emevi devleti yıkıldı.

EMEVLİ DEVLETİNİN YIKILMASI VE ABBASİ DEVLETİNİN BAŞLANGIÇINA DAİR VARİD OLAN NEBEVİ HABERLER

Alâ b. Abdurrahman, Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Âs oğulları kırk adama varınca, bunlar Allah'ın dinine fesat karıştırırlar. Allah'ın kullarını köle edinirler. Allah'ın malını da kendi aralarında elden ele dolaşan bir nesne haline getirirler."

İbn Lehi'a, İbn Vehb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben, Muaviye'nin yanında iken Mervan b. Hakem oraya geldi ve muhtaçlığını dile getirerek şöyle dedi: "İhtiyacımı gider. Ben on çocuğun babasıyım. On kişinin kardeşiyim. On kişinin de amcasıyım."

Mervan çıkıp giderken Muaviye, yanbaşıta tahtında oturmakta olan İbn Abbas'a şöyle dedi:

– Sen, Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu biliyor musun: "Hakemoğullarının sayısı otuz erkeğe varınca onlar Allah'ın malını kendi aralarında elden ele dolaşan bir nesne haline getirirler. Allah'ın kullarını köle eder ve Allah'ın kitabına da şüphe ve fesat karıştırırlar. Sayıları 497 kişiye ulaşınca da helakleri, çiğnenmiş bir hurmadan daha çabuk olur."

– Allah için evet, ben bunu duymuşum.

Mervan dönüp gittikten sonra Muaviye, İbn Abbas'a şöyle sordu:

– Ey İbn Abbas, Allah aşkına söyle. Sen Rasûlullah (s.a.v.)'ın böyle dediğini ve bunlar hakkında ayrıca "dört zorbanın babası" ifadesi kullandığını da biliyor musun?

– Allah için evet.

Ebu Davud et-Tayalisi, Yusuf b. Mazin er-Rasibî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Adamın biri Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'e karşı dikilerek şöyle dedi: "Ey mü'minlerin yüzünü karartan adam."

Hz. Hüseyin de ona şu karşılığı verdi:

"Allah sana rahmet etsin. Ey adam, beni kınama. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), Ümeyye oğullarının kendi minberi üzerinde peşpeşe hutbe irad ettiklerini rüyasında görmüş ve bundan rahatsız olmuştu. Sonra Cennet'te bir nehir olan Kevser'le ilgili sûre nazil olmuştu. Ardından Kadir sûresi nazil olmuştu. Şöyle ki: "Doğrusu biz, Kur'ân'ı Kadir gecesinde indirmişizdir. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin? Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır." İşte bu 1.000 ay, Emevilerin hakimiyet süresini gösterir."

Ravi diyor ki: Biz bunu hesapladık ve onların hakimiyet süresinin bu ayette belirtilenden ne fazla ne de eksik olmadığını tesbit ettik. Bu da bizim için delil olarak yeter.»

Tirmizî, bu hadisi Mahmud b. Gaylan tariki ile Ebu Davud et-Tayalisi'den rivayet etmiş, sonra da: "Bu garib bir hadistir. Biz bunu sadece Kasım b. Fadl'ın naklettiği hadis olarak bilmekteyiz. O da sika bir ravidir." demiştir.

Ben de tefsirimde bu hadisin münkerliğinden detaylı olarak bah-

setmişimdir. Ancak İbn Zübeyr'in dönemini çıkaracak olursak, o zaman Emevilerin hakimiyet süresinin 1.000 ay olduğu bu hadise göre kabul edilebilir. Çünkü Muaviye'ye müstakil halife olarak hicretin kırkinci senesinde bey'at edilmişti ki, hicretin kırkinci senesi "Cemaat senesi" olarak adlandırılır. O senede Hz. Ali'nin öldürülmesinden altı ay sonra Hz. Hasan, hilafeti Muaviye'ye teslim etmiş ve böylece Müslümanlar arasında ittifak sağlanmıştı. Daha sonra hilafet, hicretin 132. senesine kadar Emevilerin elinde kalmıştı. Hicretin kırkinci senesinden 132. senesine kadar geçen süre doksaniki sene eder. İbn Zübeyr'in halifeliği bundan çıkarılırsa geriye seksenüç sene kalır.

Fakat bu, yukarıda anlatılan hadise zıt düşmektedir. Bu hadis, Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'e merfu olarak ulaşmamıştır ve onun Emevi hilafetini 1.000 ay olarak tefsir ettiği bilinmemektedir. Bu ancak, bazı ravilerin ifadesidir. Biz bunu tefsirimizde uzun uzadıya anlatmışızdır. Bu konudaki deliller de önceki sayfalarda izah edilmişti. Doğrusunu Allah bilir.

Ali b. el-Medinî, Said b. Müseyyeb'den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Ümeyye oğullarının minberime çıktıklarını gördüm. Bu benim çok ağrıma gitti ve sonra da Kadir sûresi nazil oldu." Bunda zayıflık ve mürsellik vardır.

Ebu Bekir b. Ebi Hayseme, Said b. Müseyyeb'in şu ayet-i kerimeyi tefsir ederken şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Sana gösterdiğimiz rüya ile sadece insanları denedik." (el-İsrâ, 60.)

Rasûlullah (s.a.v.), rüyasında bazı Emevilerin kendisinin minberine çıktıklarını görmüş ve bundan rahatsız olmuştu. Sonra bazı kimseler: "Ya Rasûlallah, bu, dünyahıktır. Onlara verilecektir. Ama kısa bir süre sonra ellerinden çıkıp gidecektir." deyince biraz rahatladı.

Ebu Cafer er-Razî, Rebî'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Rasûlullah (s.a.v.), İsrâ gecesinde bazı Emevilerin minberine çıkıp insanlara hutbe irad ettiklerini görünce bundan rahatsız oldu. Cenâb-ı Allah da bunun üzerine şu ayet-i kerimeyi inzal buyurdu: 'Bilmem; belki bu gecikme sizi denemek ve bir süreye kadar geçindirmek içindir.'" (el-Enbiyâ, 111.) .»

Malik b. Dinar, Ebu Cevza'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Yemin ederim ki, Cenâb-ı Allah kendilerinden öncekileri aziz kıldığı gibi Emevilerin hakimiyetini de aziz kılıp güçlendirecektir. Sonra onların hakimiyetlerini -öncekilerin hakimiyetlerini alçalttığı gibi- alçaltacaktır." Böyle dedikten sonra: "İnsanlar arasında şu günleri bazen lehe, bazen aleyhe döndürüp dururuz." (Âl-i İmrân, 140.) ayet-i kerimesini okudu.»

İbn Ebi'd-Dünya, Emevilerden bahsedilirken Said b. Müseyyeb'in

Ebu Bekir b. Süleyman b. Ebi Hayseme'ye şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Emevilerin mahvolması, kendi aralarında kaynaklanan fitneden dolayı olacaktır." Kendisine bunun nasıl olacağını sorduklarında şöyle cevap vermişti: "Halifeleri ölecek, şerhileri kalacak ve onlar da kendi aralarında rekabete girişeceklerdir. Sonra insanlar onlara karşı toplanıp birleşecek ve onları mahvedeceklerdir."

Yakub b. Süfyan, Ebu Hüreyre'den şöyle rivayet etti:

«Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: "Rüyamda Hakem oğullarının veya Ebü'l-Âs oğullarının maymunlar gibi minberime sıçradıklarını gördüm." Rasûlullah (s.a.v.)'ın bu rüyayı görmesinden sonra vefatına dek güldüğünü hiç kimse görmedi.»

Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Darimî, sahabelerden Amr b. Mürre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Hakem b. Ebi'l-Âs, Rasûlullah (s.a.v.)'la görüşmek için kapısına gelip izin istedi. Rasûlullah (s.a.v.), onun sesini tanıdı ve yanındakilere şu buyruğu verdi:

"İçeri girmesine izin verin. Allah'ın laneti onun ve sulbünden çıkacak kimselerin üzerine dökülecektir. Fakat onun sulbünden çıkacak olan müminler bu lanetin dışında kalacaktır ki, onların sayısı da azdır. Diğerleri dünyada yükselecek, ahirette ise alçalacaklardır. Onlar hile ve desise erbabıdır. Dünyada kendilerine birşeyler verilecektir, ama ahirette nasipleri yoktur."»

Ebu Bekir Hatib el-Bağdadî, Sevban'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Rasûlullah (s.a.v.), başını Ümmü Habibe binti Ebi Süfyan'ın dizi üzerine koyup uyumaktaydı. Bir ara haykırarak uyandı. Sonra gülümsedi. Kendisine sordular: "Ya Rasûlallah, önce haykırdığını, sonra gülümsediğini gördük. Bunun sebebi nedir?" Buyurdu ki: "Ümeyye oğullarının sıra ile minberime çıktıklarını gördüm. Bu benim hoşuma gitmedi. Sonra Abbasi oğullarının sıra ile minberime çıktıklarını gördüm. Bu, benim hoşuma gitti."»

Yakub b. Süfyan, Utbe b. Ebi Muayt'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«İbn Abbas, Muaviye'nin yanına geldi. Ben de orada hazır bulundum. Muaviye, ona güzel armağanlar verdi, sonra şöyle dedi:

- Ey Abbas'ın babası, sizin devletiniz olacak mı?
- Ey mü'minlerin emiri, beni bu soruyu cevaplamaktan affet.
- Olmaz, mutlaka cevap vereceksin.
- Evet olacaktır, ey mü'minlerin emiri.
- Peki yardımcılarınız kimler olacaktır?
- Horasanlılar bize yardımcı olacaklar ve Haşimiler ile Emeviler

arasında savaş ve intikam kavgaları olacaktır.»

Minhal b. Amr, İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Bizden Seffah, Mansur ve Mehdi olmak üzere üç Ehl-i beyt mensubu halife olacaktır."

İbn Ebi Hayseme, İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Cenâb-ı Allah'ın, İslâmiyet'i bizim ilklerimizle başlattığı gibi bu işi yine bizlerle sonuçlandıracağını ümid ediyorum."

Beyhakî, Ebu Said'den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Zamanın inkitaa uğraması ve fitnelerin zuhuru esnasında Ehl-i Beyt'imden Seffah denen bir adam ortaya çıkaracaktır ve o, malı azar azar verecektir."

Abdürrezzak, Sevban'dan rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Şu Harre'nizin yanında üç kişi savaşacaklardır. Üçü de halife oğludur ama hiçbirisi hilafete geçmeyecektir. Sonra bayraklar Horasan tarafından gelecek ve bayrağı getirenler, misli görülmemiş bir şekilde sizlerle savaşacaklardır."

Ravi diyor ki: Bu arada Rasûlullah (s.a.v.), başka bir şeyden bahsetti ve o şeyi kastederek sözünü şöyle sürdürdü: "Eğer böyle olursa siz kar üzerinde sürünerek de olsanız ona gidin. Çünkü o, Allah'ın halifesi Mehdi'dir."

İmam Ahmed b. Hanbel, Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Horasan'dan siyah bayraklar çıkıp gelecek ve bunlar Kudüs'e dikilinceye kadar hiçbir şey bunları geri çeviremeyecektir."

Beyhakî de bunu "Delâil" adlı eserinde Raşid b. Sa'd el-Mısrî'den nakletmiştir ki Raşid, zayıf ravilerdendir.

Beyhakî, Ka'bül-Ahbar'dan rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Abbasoğullarının siyah bayrakları ortaya çıkacak ve bunlar gelip Şam'a konacaklardır. Cenâb-ı Allah bunların eliyle her zorbayı ve kendilerine düşman olan herkesi öldürtecektir."

İbrahim b. Hüseyin'in, Ebu Hüreyre'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.), Abbas (r.a.)'a şöyle demiştir: "Peygamberlik sizde olacaktır. Hükümdarlık sizde olacaktır."

Abdullah b. Ahmed, Hz. Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Ben bir gece Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanındaydım. Bana şöyle dedi:

– Bak bakalım hele, gökte birşey görebiliyor musun?

– Evet.

– Ne görüyorsun?

– Süreyya yıldızını görüyorum.

– İşte bu ümmete senin soyundan bu yıldız sayısınca insanlar hükümdar olacaktır.»

İbn Adiy, İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Rasûlullah (s.a.v.)'a uğradım. Yanında Cebrail vardı, ama ben, Cebrail'i Dihye el-Kelbî sanıyordum. Cebrail, Rasûlullah (s.a.v.)'a şöyle dedi: "Elbiseler kirlendi ve kendisinden sonra Abbas'ın oğulları siyah elbiseler giyeceklerdir."»

Bu hadis münkerdir. Gerçi Abbasoğullarının siyah giysiler giymeleri bir nevi sembolleri olmuştu, ama onlar bu sembolü, Rasûlullah (s.a.v.)'ın fetih gününde Mekke'ye girişi esnasında başına siyah sarık takmasından almışlardı. Evet, onlar bu siyah sarığı örnek alarak siyah giysiler giymeyi sembol haline getirdiler. Bayramlarda, cumalarda ve toplantılarda siyah giysiler giyerlerdi. Askerleri de mutlaka siyah giysiler giyinmek mecburiyetinde idiler. Hil'at giyen Abbasi komutanları da başlarına siyah fes geçirirlerdi.

Aynı şekilde Abdullah b. Ali de Şam'a girişi esnasında siyah giysiler giyinmişti. Kadınlar ve çocuklar, onun bu siyah giysiler giyinmesini hayretle karşılamışlardı. O, Keysan kapısından Şam'a girmiş ve cuma gününde halka hutbe irad edip namazlarını kıldırması.

İbn Asakir, Horasanlılardan birinin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Abdullah b. Ali, cuma günü halka namaz kıldırırken benim yanımda da bir adam namaz kılıyordu. O adam şöyle dedi: "Allahu Ekber. Ey Allah'ım, sen noksanlıklardan münezzehsin, yücesin. Sana hamdediyorum. İsmi mübarektir. Gayretin yücedir. Senden başka ilah yoktur. Ey insanlar! Şu Abdullah b. Ali'ye bakın hele, yüzü ne kadar çirkin, giysisi de ne kadar rezilane."»

İşte bugüne kadar Abbasiler, cuma ve bayram günlerinde insanlara hutbe irad ederlerken siyah giysiler giyerler.

EBU'L-ABBAS ES-SERFAH'IN MÜSTAKİL OLARAK HALİFE OLMASI, OTORİTESİNİ YERLEŞTİRMESİ VE HALKA GÜZEL BİR YÖNETİM SERGİLEMESİ

Önceki kısımlarda da anlatıldığı gibi Serfah'a rebiyülahir ayının 12'sinde cuma günü Kûfe'de halifelik bey'atı yapıldı. Zayıf bir rivayette anlatıldığına göre hicretin 132. senesinin başında ona bey'at yapılmıştır. Sonra Serfah, askerlerini Mervan'ın üzerine gönderdi, Mervan'ı memleketten sürüp uzaklaştırdı. Onu takibe devam ettiler, peşinden ayrılmadılar. Nihayet onu Mısır'a bağlı Suğd beldesinin Büvaysir mıntıkasında bu senenin zilhicce ayının sonlarında öldürdüler. İşte o zaman Serfah, müstakil olarak halife oldu. Endülüs hariç; Irak,

Horasan, Hicaz, Şam ve Mısır diyarına tamamen hakim oldu. Yalnız hükmü Endülüs'e ulaşamadı. Orayı otoritesinin hududuna dahil edemedi. Çünkü bazı Emeviler Endülüs'e gidip orayı istila etmişler, hakimiyetlerine geçirmişlerdi. Bununla ilgili açıklamalar ileride verilecektir.

Bu senede bazı gruplar Seffah'a isyan ettiler. İsyanlılar arasında Kinnesrinliler de vardı. Bunlar, amcası Abdullah b. Ali aracılığı ile Seffah'a bey'at etmişlerdi. Seffah, valileri Meczee b. Kevser b. Züfer b. Haris el-Kilabî'yi başlarında vali olarak bıraktıktan sonra ona isyan ettiler. Vali Meczee, Mervan'ın adamlarından ve komutanlarından idi. Seffah'ın halifeliğini tanımadı. Beyaz elbiseler giyindi. Kinnesrinlileri de böyle yapmaya teşvik etti. Onlar da bu hususta ona muvafakat ettiler. Bu sırada Seffah, Hire'de bulunuyordu. Abdullah b. Ali de Belka ile meşgul idi. Orada Habib b. Mürre el-Mizzî ve yandaşları olan Belka, Beseniye ve Havran halkıyla savaşıyordu. Onlar Seffah'ın halifeliğini tanıımıyorlardı.

Seffah, Kinnesrin halkının yaptıklarını duyunca Habib b. Mürre ile barış yaptı ve Kinnesrin üzerine yürüdü. Şam'a uğradı. Ailesi ve eşyaları oradaydı. Ebu Ganim Abdülhamid b. Rib'i el-Kinanî'yi, yanına 4.000 asker verip vekil bıraktı. Sonra Humus'a vardı. Oraya vardığı sırada Şamlılar, Seffah'ın halifeliğini tanımadılar, beyaz elbiseler giyinerek Osman b. Abdül-Alâ b. Süraka adındaki bir adamın liderliğinde ayaklandılar. Seffah tarafından tayin edilen naib Ebu Ganim'i ve askerlerinden bir kısmını öldürdüler, Abdullah b. Ali'nin eşyalarını ve mallarını yağmaladılar. Ancak ailesine ilişmediler. Abdullah b. Ali'nin işi gerçekten zorlaşmıştı. Çünkü Kinnesrinliler Humuslularla haberleşmiş, işi büyütmüş ve Ebu Muhammed es-Süfyanî'nin liderliğinde bir araya gelmişlerdi. Ebu Muhammed es-Süfyanî'nin asıl adı Ebu Muhammed b. Abdullah b. Yezid b. Muaviye b. Ebu Süfyan'dır. Onun halifeliğine bey'at ettiler. Ebu Muhammed b. Abdullah'ın etrafında 40.000 kadar asker toplandı.

Abdullah b. Ali, bunların üzerine yürüdü. Mercî Ahrem'de karşı karşıya geldiler. Abdullah b. Ali'nin askerleri, Ebu Muhammed es-Süfyanî'nin Ebü'l-Verd komutasındaki öncü birliği ile şiddetlice savaştılar. Abdüssamed'i hezimete uğrattılar. İki taraftan da binlerce asker öldürüldü. Abdullah b. Ali, Hamid b. Kahtabe ile Ebu Muhammed es-Süfyanî'nin ordusu üzerine doğru ilerledi. Aralarında şiddetli çarpışmalar oldu. Abdullah b. Ali'nin askerleri kaçmaya başladılar. Ama kendisi ve Hamid b. Kahtabe, yerlerinde sebat ettiler. Nihayet Ebü'l-Verd'in askerleri hezimete uğradılar. Ebü'l-Verd'in kendisi ise akrabalarından ve ailesinden oluşan 500 süvari ile sebat etti. Askerlerinin hepsi öldürüldüler. Ebu Muhammed es-Süfyanî ve beraberin-

deki birkaç adam kaçtılar, Tedmür'e gittiler. Abdullah b. Ali, Kinnesrin halkına eman verince onlar da tekrar siyah elbiseler giyinerek Seffah'a bey'at ettiler ve itaata döndüler.

Sonra Abdullah b. Ali, Şam'a döndü. Kendisinin yokluğunda Şamlıların yaptıklarını haber almıştı. Şam'a yaklaşıncı Şamlılar dağıldılar, iki taraf arasında savaş vuku bulmadı. Abdullah b. Ali Şamlılara eman verdi. Onlar da tekrar itaat altına girdiler.

Ebu Muhammed es-Süfyanî'ye gelince; o kayıplara karıştı. Köşe bucak kaçtı. Nihayet Hicaz'a ulaştı. Ebu Cafer el-Mansur'un oradaki valisi onunla savaştı ve onu öldürüp başını kesti. Kesik başını ve esir aldığı iki oğlunu halife Mansur'a gönderdi. Mansur, iki oğlunu serbest bıraktı.

Anlatıldığına göre Süfyanî olayı, hicretin 132. senesinin zilhicce ayının son günü olan salı gününde cereyan etmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

Seffah'a başkaldıranlardan ve onun halifeliğini tanımayanlardan bir başka grup Cezire halkı idi. Bunlar, Kinnesrinlilerin ayaklandıklarını ve Seffah'ın halifeliğini tanımadıklarını duyunca, onlara uydu. Beyaz elbiseler giyinerek, Seffah tarafından atanmış olan Harran valisi Musa b. Ka'b'ın üzerine hücum ettiler. Musa b. Ka'b'ın yanında 3.000 asker vardı. Harran şehrinde kendini koruma altına aldı. Kaleye sığındı. Bunlar onu iki ay süreyle kuşatma altında tuttular. Sonra Seffah, kardeşi Ebu Cafer el-Mansur'u Vasıt'ta bulunan ve İbn Hübeyre'yi kuşatma altında tutan askerleriyle birlikte Harran üzerine gönderdi.

Ebu Cafer, Harran'a giderken Karkisya'ya uğradı. Karkisyalıların da beyazlar giyindiklerini ve şehrin kapılarını onlara karşı kilitlediklerini gördü. Buradan geçip Rakka'ya uğradı. Rakka'da Bekkar b. Müslim adında bir vali vardı. Rakkalılar da aynı şekilde isyan etmişlerdi. Buradan da İshak b. Müslim komutasındaki Hacir kasabasına uğradı, onlar da isyan etmişlerdi. İshak b. Müslim'in beraberindeki isyancıların bir kısmı Cezire halkı idi. İshak buradan kalkıp Urfa'ya gitti. Musa b. Ka'b, beraberindeki Harranlı askerlerle şehir dışına çıktı. Mansur onu karşıladı ve askerleri arasına kattı. Bekkar b. Müslim, Urfa'da bulunan kardeşi İshak b. Müslim'in yanına gitti. İshak onu, Dara ve Mardin'deki Rebia topluluğu üzerine gönderdi. Rebiahlının reisleri Haruri olup Büreyke adında birisiydi. Dara ve Mardinliler birleşip tek grup haline geldiler. Ebu Cafer onların üzerine yürüdü. İki taraf şiddetlice savaştılar. Büreyke, bu savaşta öldürüldü. Bekkar ise Urfa'da bulunan kardeşi İshak'ın yanına kaçtı. O da kendisini Urfa'da vekil bırakarak askerlerinin büyük bir kısmı ile yoluna devam etti. Samsat'a gidip ordugah kurdu. Ordugahın etrafına

hendek kazdırdı.

Ebu Cafer gelip Bekkar'ı, Urfa'da kuşatma altına aldı. İki taraf arasında savaşlar cereyan etti.

Seffah, amcası Abdullah b. Ali'ye mektup yazarak Samsat'a gitmesini istedi. İshak b. Müslim'in etrafında 60.000 Cezireli toplanmıştı. Abdullah b. Ali, üzerlerine yürüdü. Ebu Cafer el-Mansur onunla birleşti. İshak onlara mektup yazıp eman istedi. Onlar da halife Seffah'ın izni üzerine ona eman verdiler.

Seffah, kardeşi Ebu Cafer el-Mansur'u Cezire, Azerbaycan ve Ermeniye valiliklerine atadı. Kardeşinden sonra kendisine halifelik geçinceye kadar Ebu Cafer el-Mansur, bu yörelerin valiliklerini sürdürdü.

Anlatıldığına göre İshak b. Müslim el-Ukaylî, Mervan'ın öldürüldüğünü kesin olarak anladıktan sonra eman istemişti. Bu da, kuşatma altında yedi ay geçirmesinden sonra olmuştu. O, Ebu Cafer el-Mansur'un dostu idi. Bunun için ona eman verildi.

Bu senede Ebu Cafer el-Mansur, kardeşi Seffah'ın emri üzerine, Ebu Seleme'nin öldürülmesi konusundaki görüşünü almak için Ebu Müslim el-Horasanî'nin yanına gitti. Çünkü Ebu Seleme, Ebu Müslim el-Horasanî'nin komutanı idi. Ebu Seleme, hilafeti Abbasilerin elinden almak düşüncesinde idi. Ebu Cafer el-Mansur, Ebu Müslim'den, bu fikri Ebu Seleme'ye kendisinin aşılıp aşılamadığını öğrenecekti. Seffah bu emri verirken yanındakiler sustular. Bunun üzerine Seffah şöyle dedi: "Eğer Ebu Seleme'ye bu fikri Ebu Müslim el-Horasanî aşılamışsa ve Allah bizi korumadığı takdirde bu bizim için büyük bir bela olacaktır!"

Ebu Cafer diyor ki: Kardeşim Seffah bana dedi ki: "Senin bu husustaki görüşün nedir? Ebu Müslim el-Horasanî'ye senden daha yakın bir kimse yoktur. Git, onun bu konuda neler bildiğini öğren. Eğer Ebu Seleme'ye bu fikri o aşılamışsa hakkından geliriz. Ama o aşılamamışsa rahatlarız."

Ebu Cafer dedi ki: «Ben Ebu Müslim el-Horasanî'ye, korkulu korkulu gittim. Rey şehrine vardığımda Ebu Müslim'in Rey valisine gönderdiği mektuptan haberim oldu. Beni bir an evvel yanına gitmeye teşvik ediyordu. Korkum daha da arttı. Nişabur'a vardığımda yine bir an evvel yanına ulaşmam için Nişabur valisine bir mektup göndermişti. Mektubunda bir an dahi gecikmeden yanına gitmemi istiyordu ve benim bulunduğum mıntıkada Haricilerin bulunduğunu söylüyordu. İşte bu ifade beni biraz rahatlattı. Merv'e iki fersah yaklaştığımda, kendisi bir grup insanla beni karşılamaya gelmişti. Beni görür görmez atından indi, elimi öptü. Ben de tekrar atına binmesini söyledim. Merv şehrine girdiğimizde onun evine konuk oldum. Üç gün kal-

dım. Niçin geldiğimi sormadı. Dördüncü günde geliş sebebimi sordu. Ben de durumu anlattım. "Ebu Seleme mi böyle yapmış? Ben onun hakkından gelirim. Siz hiç yorulmayın." cevabını verdi. Merrar b. Enes ed-Dabbî'yi çağırıp ona şöyle dedi: "Hemen Kûfe'ye git. Ebu Seleme'yi nerede görürsen hemen boynunu vur. Bu, imamın görüşüdür."»

Merrar, bu emir üzerine Haşimilerin hakimiyetindeki Kûfe'ye gitti. Ebu Seleme, geceleyin Seffah'ın meclisinde bulunuyor, sohbete katılıyordu. Meclisten çıkar çıkmaz Merrar onu öldürdü. Ebu Seleme'yi Haricilerin öldürdüğü şayiası yayıldı. Şehir kapıları kilitlendi. Sonra da cenaze namazını halifenin kardeşi Yahya b. Hamd b. Ali kıldırdı ve Ebu Seleme, Haşimiyye'ye defnedildi. Ona "Âl-i Muhammed'in veziri" deniliyordu. Ebu Müslim'e ise "Âl-i Muhammed'in emiri" deniliyordu. Şair bu hususta şöyle demiştir:

"Bu vezir, âl-i Muhammed'in veziri olduğu halde helak oldu,
Sonra onlara buğz eden de vezir oldu."

Anlatıldığına göre Ebu Cafer, Ebu Seleme'nin öldürülmesinden sonra otuz kişilik bir heyetle Ebu Müslim el-Horasanî'nin yanına gitmiştir. Heyetinde Haccac b. Ertat, İshak b. Fadl el-Haşimî ve eşraftan, sadattan bazı kimseler de vardı.

Ebu Cafer, Horasan dönüşünde kardeşine şöyle demişti: "Ebu Müslim el-Horasanî hayatta bulunduğu müddetçe sen halife olamazsın. Tek çaren onu öldürmendir." Çünkü askerlerin Ebu Müslim'e tam itaat ettiklerini görmüştü. Seffah da kardeşi Ebu Cafer'e: "Bunu kimselere söyleme ve gizli tut." demiş, o da susmuştu.

Sonra Seffah, kardeşi Ebu Cafer'i Vasıt'ta bulunan İbn Hübeyre ile savaşıma gönderdi. Ebu Cafer, yolda Hasan b. Kahtabe'yi de yanına aldı. Kuşatma altına aldıkları zaman İbn Hübeyre, Muhammed b. Abdullah b. Hasan'a mektup yazarak kendisinin halifeliğine bey'at edilmesini istedi. Ancak Muhammed b. Abdullah, cevabını geciktirdi. Bunun üzerine İbn Hübeyre, Ebu Cafer'le barış yapmaya yöneldi. Ebu Cafer de barış yapması için kardeşi Seffah'tan talepte bulundu. Seffah ona bu izni verdi. Bunun üzerine Ebu Cafer, İbn Hübeyre ile barış yapabileceğine dair bir mektup yazıp gönderdi.

İbn Hübeyre, bu mektubu alınca kırk gün süreyle etrafındaki âlimlerle müşavere yaptı. Sonra Yezid b. Ömer b. Hübeyre, 1.300 Buharalı askerle birlikte Ebu Cafer'in yanına geldi. Ebu Cafer'in otağına yaklaşınca atıyla beraber otağa girmek istedi. Ancak hacib Selam ona: "Ey Halid'in babası! Atından in." dedi. O da atından indi. Otağın etrafında Horasanlı 10.000 asker vardı. Otağa girmesine izin verildi.

"Sadece ben mi yoksa maiyetimdeki adamlarla mı gireceğim?" diye sorunca kendisine: "Hayır, sadece sen gireceksin." denildi. O da içeri girdi. Kendisine yastık verildi. Yastık üzerine oturdu. Ebu Cafer, bir saat kadar onunla konuştu. Sonra İbn Hübeyre oradan çıkıp gitti. Ebu Cafer gözleriyle onu takip ediyordu. Sonra ertesi gün ve bir sonraki gün peşpeşe gelmeye başladı. İkinci gelişinde 500 süvari ve 300 piyade askerle geldi. Bu durumu Ebu Cafer'e şikayet ettiler. Ebu Cafer de, hacibine: "Ona söyle de sadece maiyetindeki adamlarla gelsin." dedi. İbn Hübeyre de otuz kişi ile otağa geldi. Hacib ona: "Seni böbürlenir gibi görüyorum." deyince: "Yürüyerek yanınıza gelmemi emretseniz, yürüyerek gelirim." karşılığını verdi. Sonra üç kişiyle beraber gelmeye başladı.

İbn Hübeyre bir gün Ebu Cafer'le konuşurken Ebu Cafer söz arasında ona: "Ey adam!" dedi. Sonra dili sürçtüğü için böyle söylediğini ifade ederek özür diledi. İbn Hübeyre de özürünü kabul etti.

Seffah, Ebu Müslim el-Horasanî'ye mektup yazarak İbn Hübeyre ile barış hususundaki fikrini sordu. Ebu Müslim, onu, İbn Hübeyre ile barış yapmaktan menetti. Seffah, Ebu Müslim'in fikrini almadan hiçbir işte kesin kararını vermezdi. Ebu Cafer, İbn Hübeyre ile barış antlaşması yapınca Seffah bundan memnun olmadı ve bu işi takdir etmedi. Ebu Cafer'e mektup yazarak İbn Hübeyre'yi öldürmesini emretti. Ebu Cafer ona defalarca itirazda bulunduysa da itirazının faydası olmadı. Nihayet Seffah'ın, "Onu mutlaka öldüreceksin. Başka çaresi yok." mealindeki mektubu geldi. Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh aliyyl azîm. Eman veriliyor, ondan sonra eman hiçe sayılıyor. Bu nasıl iştir? Zorbalar işte böyle yaparlar.

Çaresiz kalan Ebu Cafer, bir grup Horasanlıyı İbn Hübeyre'nin üzerine gönderdi. Bunlar, onun bulunduğu yere girdiler. İbn Hübeyre'nin yanında oğlu Davud da vardı. Kucağında küçük bir çocuk, çevresinde ise köleleri ve hacibi vardı. Oğlu onu savundu, fakat öldürüldü. Kölelerinden bazıları da öldürüldü. Nihayet İbn Hübeyre'yi ele geçirdiler. Çocuk kucağından yere düştü, kendisi de secde halinde yere kapandı. Secdede iken öldürüldü. İnsanlar paniğe kapıldılar. Ebu Cafer, yüksek sesle bağırarak herkesin güvende olduğunu bildirdi. Sadece Abdülmelik b. Bişr, Halid b. Seleme el-Mahzamî ve Ömer b. Zerr'in güvende olmayacaklarını söyledi. Bunun üzerine insanlar sakinleştiler. Sonra da onların bir kısmına eman verildi, bir kısmı ise öldürüldü.

Bu senede Ebu Müslim el-Horasanî, Muhammed b. Eş'as'ı Fars'a gönderdi. Orada bulunan Ebu Seleme el-Hallal'ın kölelerini yakalayıp öldürmesini emretti. O da bu emri yerine getirdi.

Seffah, kardeşi Yahya b. Muhammed'i Musul vilayetine ve bağlı

mıntıkaların valiliğine atadı. Amcası Davud'u ise Mekke, Medine, Yemen ve Yemame valiliklerine atadı ve Kûfe valiliğinden aldı. Kûfe valiliğine İsa b. Musa'yı, Kûfe kadılığına da İbn Ebi Leyla'yı tayin etti. Basra valiliğine Süfyan b. Muaviye el-Mühelleb'i, Basra kadılığına da Haccac b. Ertat'ı tayin etti. Sind valiliğine Mansur b. Cumhur'u, Fars valiliğine Muhammed b. Eş'as'ı, Ermeniyeye ile Azerbaycan ve Cezire valiliklerine de Ebu Cafer el-Mansur'u, Şam ve bağlı mıntıkaların valiliğine Seffah'ın amcası Abdullah b. Ali'yi, Mısır valiliğine Ebu Avn Abdülmelik b. Yezid'i, Horasan ve bağlı mıntıkaların valiliğine Ebu Müslim el-Horasanî'yi, harac dairesinin başkanlığına Halid b. Bermek'i tayin etti.

Bu senede insanlara Davud b. Ali haccettirdi.

HİCRETİN YÜZOTUZİKİNCİ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER -

MERVAN B. MUHAMMED B. MERVAN B. HAKEM

Künyesi Ebu Abdülmelik el-Ümevî'dir. Emevilerin son halifesidir. Bu senenin zilhicce ayının son on gününden birinde öldürüldü. Nitekim bu husus önceki sayfalarda detaylı olarak anlatılmıştır.

Mervan'ın veziri Abdülhamid b. Yahya b. Sa'd da bu senede vefat edenlerdendir. Bu zat, Beni Amir b. Lüey'in azatlısı idi. Edebiyatı sağlam bir katıpti. Edebiyatı dillere destandır. Anlatıldığına göre mektuplaşmalar Abdülhamid ile başlamış ve İbn Amid ile sona ermiştir. Yazışmalarda ve yazı sanatında önderdi. Uyulacak bir liderdi. Bin varak teşkil eden mektupları vardır. Aslı Kısariye'dendir. Sonradan gelip Şam'a yerleşmiştir. Bu mesleği Hişam b. Abdümelik'in azatlısı Salim'den öğrenmiştir. Mehdi'nin veziri Yakub b. Davud'un yanında yazıyı öğrenmiştir.

Oğlu İsmail b. Abdülhamid de yazışmalarda ustalaşmış bir kimse idi. Önceleri çocukları eğitirdi. Onlara okuma yazma öğretirdi. Sonra devran değişti, Mervan'ın veziri oldu. Seffah onu öldürdü. Cesedine çeşitli işkenceler tatbik etti. Oysa Mervan'ın böyle birini affetmesi daha iyi olurdu. Onun vecizelerinden bazı örnekler sunalım:

"İlim bir ağaçtır. Meyvesi kelimelerdir. Düşünce bir denizdir. Bu denizde hikmet incileri bulunur."

Güzel yazı yazmasını beceremeyen bir adamı görünce ona şu tavsiyede bulunmuştu: "Kaleminin sivri kısmını uzun yap. Ucuna yağ sür. Yazarken biraz eğri tut ve sağa doğru yatır." Adam; "Ben onun bu tavsiyesine uyarak yazmaya başladım. Yazım gerçekten güzelleşti." demiştir.

Adamın biri ona, büyüklere kendisi için bir tavsiye mektubu yazmasını rica etmişti. O da şöyle bir tavsiye mektubu yazmıştı:

"Bir hak benim bu mektubumu sana ulaştırdı. Bu istekte bulunan kişinin de benim üzerimde bir hakkı vardı. Seni emelini gerçekleştirecek bir makam olarak, beni de ihtiyacını karşılayacak bir merci olarak gördü. Ben onun ihtiyacını karşıladım, sen de emelini gerçekleştirdi."

Çoğunlukla şu şiiri okurdu:

"Yazı yazıldıktan sonra ok gibi vızıldar,
Kirişlere takılan oklar gibidir kalemler."

EBU SELEME HAFS B. SÜLEYMAN

Abbasilerin ilk veziridir. Halifelîge geçişinin dördüncü ayından sonra Seffah'ın emri üzerine Ebu Müslim onu, Enbar şehrinde, receb ayında öldürdü. Mizahtan hoşlanır, faziletli ve itibarlı bir kimse idi. Seffah onunla sohbet eder, sohbetinden zevk alırdı. Ama onun Hz. Ali ailesine meyli olduğundan şüphelenince Ebu Müslim'e emir verdi. Ebu Müslim de tuzak kurarak onu gafleten öldürdü. Öldürülmesi üzerine Seffah şu şiiri okumuştı:

"O ve onun gibiler Cehennem ateşine gitsinler.
Ondan neyi kaybettik ki üzülelim."

Ebu Seleme'ye "Âl-i Muhammed'in veziri" denilirdi. "Hallal" lakabıyla da tanınırdı. Çünkü o Kûfe'de Hallalın yolundaki evde ikamet ederdi. "Vezir" adını ilk olarak o aldı.

İbn Hallikan, İbn Kuteybe'nin şöyle dediğini rivayet eder:

«Vezir kelimesi "vizr" kökünden türetilmiştir ki, "vizr" kelimesi "yük" anlamına gelir. Onun görüşüne dayandığı içindir ki hükümdar ve sultan, vezire bir nevi yük yüklemektedirler. Bu nedenle ona vezir adı verilir. Tıpkı korkak bir kimsenin bir dağa sığınması gibi sultan da sıkıştığı anda vezirinin görüşüne sığınır.»

HİCRETİN YÜZOTUZÜÇÜNCÜ SENESİ

Bu senede halife Seffah, amcası Süleyman'ı Basra, Basra'nın bağlı mıntıkaları, Dicle ile Bahreyn, bunlara bağlı mıntikalar ve Umman havalisine vali olarak tayin etti. Amcası İsmail b. Ali'yi de Ahvaz bölgesine gönderdi.

Bu senede Davud b. Ali, Mekke ve Medine'de bulunan Emevileri

öldürdü.

Davud b. Ali, bu senenin rebiyülevvel ayında Medine'de vefat etti. Yerine oğlu Musa'yı vekil bıraktı. Hicaz bölgesindeki valiliği üç ay sürmüştü. Saffah onun ölüm haberini alınca Hicaz'a, dayısı Ziyad b. Ubeydullah b. Abdüddar el-Harisi'yi vali olarak atadı. Dayısının oğlu Muhammed b. Yezid b. Ubeydullah b. Abdüddar'ı da Yemen'e vali tayin etti. Şam valiliğini, amcaları Abdullah b. Ali ile Salih b. Ali'ye paylaştırdı. Ebu Avn'ı da Mısır valiliğinde bıraktı.

Bu senede Muhammed b. Eş'as, İfrikiyye'ye giderek yerlilerle şiddetli savaşlar yaptı ve nihayet orayı fethetti.

Şüreyk b. Şeyh el-Mihri, Buhara'da Ebu Müslim el-Horasanî'ye karşı ayaklandı ve şöyle dedi: «Biz kan akıtmaları ve insanları öldürmeleri için Muhammed ailesine bey'at etmedik.» Bu düşüncesine 30.000 kadar adam katıldı ve ona tabi oldu. Ebu Müslim el-Horasanî de onun üzerine Ziyad b. Salih el-Huzafî'yi gönderdi. Ziyad, onunla savaştı ve onu öldürdü.

Bu senede halife Seffah, kardeşi Yahya b. Muhammed'i Musul valiliğinden azletti. Yerine amcası İsmail'i tayin etti.

Yine bu senede Seffah, Salih b. Ali b. Said b. Ubeydullah'ı Anadolu'ya gazaya gitmekle görevlendirdi. O da Dervap gerisine gidip gaza yaptı.

Bu senede Seffah'ın dayısı Ziyad b. Ubeydullah b. Abdüddar el-Harisi insanlara haccettirdi. Bu senedeki valiler, -azledilmiş olanlar hariç- önceki senelerde adlarını naklettiğimiz valilerdi.

HİCRETİN YÜZOTUZDÖRDÜNCÜ SENESİ

Bu senede Bessam b. İbrahim b. Bessam, Seffah'a karşı isyan etti. Seffah, onun üzerine Hazim b. Huzeyme'yi gönderdi. Hazim b. Huzeyme, onunla savaştı ve adamlarının çoğunu öldürüp ordugahındaki mallarını yağmaladı. Sonra da dönüp Seffah'ın dayıları olan Abdüddar kabilesine uğradı. Onlardan, halifeye yardımcı olan kimseleri kendisine bildirmelerini istedi. Fakat onlar olumlu cevap vermediler, onunla alay ettiler. Bunun üzerine Hazim, boyunlarının vurulmasını emretti. Bunların sayıları yirmi kadardı. Bir o kadar da azatlıları vardı.

Bu hadise üzerine Abdüddar oğulları, Hazim b. Huzeyme'ye karşı birleşerek Seffah'ın yanına gittiler ve: «Hazim, senin dayılarını suçsuz yere öldürdü.» diyerek şikayette bulundular. Seffah, Hazim'in öldürülmesine niyetlendi. Ancak komutanlardan birisi, Hazim'i öldürmemesini, onu zorlu bir göreve göndermesini tavsiye edip şöyle dedi: «Eğer göndereceğin zor işin üstesinden gelirse ne âlâ, ama öldürülür-

se zaten senin istediğin de budur. Böylece kendisinden kurtulmuş olursun.»

Bu tavsiye üzerine Seffah, Hazim'i Umman'a gönderdi. Umman'da ayaklanan bir Haricî topluluğu vardı. Hazim'le birlikte 700 adamını da techiz edip Umman'a gönderdi. Basra'da bulunan amcası Süleyman'a da mektup yazarak müfrezeyi gemilere bindirerek Umman'a göndermesini emretti. O da bu emri yerine getirdi. Hazim komutasındaki müfreze Umman'a gidince Haricîlerle savaştı ve onları mağlub etti. Oradaki beldelere hakim oldu. Haricîlerin reisi Cülendî'yi, Cülendî'nin taraftarlarından ve arkadaşlarından 10.000'e yakın kişiyi de öldürdü. Başlarını kesip Basra'ya gönderdi. Basra valisi de bu kesik başları halife Seffah'a gönderdi. Bundan birkaç ay sonra Seffah, Hazim'e mektup yazarak geri dönmesini emretti. O da ganimet kazanmış ve muzaffer olarak, salimen geri döndü.

Ebu Müslim el-Horasanî, bu sene Suğd illerine gazaya gitti. Ebu Müslim'in komutanlarından biri olan Ebu Davud da Keş iline gidip gaza yaptı, çok sayıda adam öldürdü. Altın işlemeli çok sayıda Çin kaplarını ganimet olarak ele geçirdi.

Halife Seffah, Musa b. Ka'b'ı, 3.000 askerle Mansur b. Cumhur'un üzerine gönderdi. Hindistan'da bulunan Mansur'un etrafında 12.000 asker vardı. Musa b. Ka'b onunla savaştı, kendisini hezimete uğrattı ve ordugahındaki malları ele geçirdi.

Yemen valisi Muhammed b. Yezid b. Abdullah b. Abdüddar, bu senede vefat etti. Seffah, onun yerine dayısını vali olarak atadı. Bu vali aynı zamanda müteveffa valinin de amcası idi.

Bu senede Seffah, Hire'den Enbar'a gitti.

Kûfe valisi İsa b. Musa, insanlara haccettirdi. Vilayetlerin valileri, önceki senede adları zikredilen valilerdi.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Ebu Harun el-Abdi, Ammare b. Cüveyn, Yezid b. Yezid b. Cabir ed-Dımışkı bulunmaktadır. Doğrusunu Allah bilir.

HİCRETİN YÜZOTUZBEŞİNCİ SENESİ

Bu senede Belh nehrinin gerilerinde bulunan Ziyad b. Salih, Ebu Müslim el-Horasanî'ye karşı ayaklandı. Cenâb-ı Allah da Ebu Müslim'i onlara galip kılıp muzaffer yaptı. Ebu Müslim onların topluluklarını dağıttı. Böylece o muntikalarda hakimiyeti yerleşti.

Bu senede Basra valisi Süleyman b. Ali insanlara haccettirdi. Bu senedeki valiler, önceki senelerde adları zikredilen valilerdi.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler, Yezid b. Sinan, Ebu Ukayl, Zühre b. Mabed ve Atâ el-Horasanî'dir.

HİCRETİN YÜZOTUZALTINCI SENESİ

Bu senede Ebu Müslim, kendisinden izin aldıktan sonra Horasan'dan halife Seffah'ın ziyaretine geldi. Halife ona, 500 askeriyle beraber gelmesini emretmişti. Ancak o, yazdığı cevabi mektupta, «Ben insanları öldürerek çiftlerini tek yaptım, 500 askerin beni korumada yeterli olmayacağından korkuyorum.» diyerek endişesini dile getirdi. Bunun üzerine Seffah ona mektup yazarak 1.000 askerle gelebileceğini bildirdi. Fakat o, 8.000 askerle yola koyuldu. Sonra yolda onları dağıttı, yanına bol miktarda hediye ve armağan alarak hilafet merkezine geldi. Merkeze vardığında yanında sadece 1.000 asker vardı. Seffah'ın komutan ve emirleri kendisini şehre uzak bir noktada karşıladılar. Ebu Müslim, huzura girince Seffah ona ikramda bulunup saygı ve tazim gösterdi, yakınına oturttu.

Hilafet merkezinde bulunduğu müddet zarfında Ebu Müslim, hergün halife Seffah'ın ziyaretine geliyordu. Halifeden hac için izin istedi. Halife de ona bu izni verip şöyle dedi: «Eğer kardeşim Ebu Cafer'i görevlendirmiş olmasaydım seni hac emiri tayin ederdim.»

Ebu Cafer ile Ebu Müslim arasında düşmanlık vardı. Ebu Cafer ona öfke duyuyordu. Çünkü Seffah adına bey'at almak için Nişabur'a gittiğinde, hem halife Seffah için hem de kendi veliahtlığı için bey'at istemişti. Ebu Müslim de buna şaşmıştı. İşte bundan dolayı Ebu Cafer el-Mansur ona kin gütmeye başlamış ve onu öldürmesi için Seffah'a tavsiyede bulunmuştu. Seffah ise kardeşi Ebu Cafer'e bu düşüncesini gizlemesini emretmiş ve şöyle demişti:

– Sen, Ebu Müslim'in bize ne kadar hizmet ettiğini ve bizim uğrumuzda ne kadar mihnetlere katlandığını biliyorsun.

Ebu Cafer de ona şöyle karşılık vermişti:

– Ey mü'minlerin emiri, o, bu icraatlarını bizim devletimiz sayesinde yapmıştır. Allah'a yemin ederim ki, eğer sen bir kediye dahi göndermiş olsaydın halk onun emrini dinleyecek ve itaat edecekti. Eğer sen Ebu Müslim'i bu akşam yemeğinde yemezsen o seni yarın sabah kahvaltısında yiyecektir.

– Peki, onu nasıl öldüreceğiz?

– Huzuruna geldiğinde onunla konuşmaya başla, ben de arkadan gelip kılıçla onu vurayım.

– Peki, adamlarına ne yapacağız?

– Onlar az ve zelildirler. Bir şey yapamazlar.

Bu karşılıklı konuşmadan sonra halife Seffah, Ebu Müslim'i öldürmesi için kardeşi Ebu Cafer'e izin verdi.

Fakat Seffah, Ebu Müslim huzuruna geldiğinde, onu öldürmesi için kardeşi Ebu Cafer'e izin verdiğine pişman oldu ve hizmetçisini

ona göndererek şöyle demesini emretti: «Kardeşin Seffah'la aranızda geçen konuşmada vardığınız karara kardeşin pişman olmuştur. Sakın o kararı yerine getirme.» Hizmetçi, Ebu Cafer'in yanına vardığında Ebu Cafer'in kılıcını kuşanmış olduğunu ve Ebu Müslim'i öldürmeye hazırlandığını gördü. Halifenin bunu yasakladığını kendisine tebliğ edince Ebu Cafer çok kızdı ve öfkelenildi.

Bu senede Ebu Cafer el-Mansur, kardeşi halife Seffah'ın emri üzerine insanlara haccettirdi. Ebu Müslim el-Horasanî de halifenin emri üzerine Ebu Cafer'le birlikte hacca gitti. Halife onun da haccetmesine izin vermişti.

Hac dönüşünde Zat-ı İrk'a vardıklarında kardeşi Seffah'ın ölüm haberi Ebu Cafer'e ulaştırıldı. Ebu Cafer, Ebu Müslim'den bir konak ilerde gitmekte idi. O da bu haber üzerine Ebu Müslim'e mektup yazarak, «Bir olay meydana geldi, çabuk gel.» dedi. Ebu Müslim, halifenin ölüm haberini alınca acele edip Ebu Cafer'e yetişmeye çalıştı ve Kûfe'de ona ulaştı.

Ebu Cafer el-Mansur'un halife olup kendisine bey'at yapılması ile ilgili bilgiler, inşaallah yakında teferruatlı olarak verilecektir. Doğrusunu, noksanlıklardan münezze olan yüce Allah daha iyi bilir.

İLK ABBASİ HALİFESİ EBÜ'L-ABBAS ES-SEFFAH'IN BİYOGRAFİSİ

Kendisine Murtaza ve ayrıca Kasım da denilen Seffah'ın soy kültüğü şöyledir: Abdullah es-Seffah b. Muhammed b. İmam b. Ali es-Seccad b. Abdullah el-Hibr İbn Abbas b. Abdülmuttalib el-Kuraşi el-Haşimî. Mü'minlerin emiri idi. Annesinin adı Rayta (veya Rayita) binti Ubeydullah b. Abdullah b. Abdüddar el-Harisî'dir.

Seffah, Şam'a bağlı Belka'daki Arzü's-Şerah mıntakasının Hamime kasabasında doğdu, orada yetişti. Kardeşi İmam İbrahim'in Mervan tarafından hapsedilmesinden ve öldürülmesinden sonra Kûfe'ye göçtüler. Mervan'ın sağlığında, kardeşi İmam İbrahim'in öldürülmesinden sonra, hicri 132. senenin rebiyülevvel ayının 12'sinde cuma günü Kûfe'de kendisinin halifeliğine bey'at edildi. Nitekim bu husus önceki kısımlarda da anlatılmıştır.

Hicretin 136. senesinin zilhicce ayının 11'inde (veya 13'ünde) pazar günü, otuz yaşında, çiçek hastalığı nedeniyle Enbar şehrinde vefat etti. Vefat ettiğinde yaşının yirmisekiz, otuzbir, otuziki olduğuna dair muhtelif rivayetler vardır. Dört sene dokuz ay müddetle halifelik yaptı. Beyaz tenli, yakışıklı, uzun boylu, kıvrıkcık saçlı, burun kemeri yüksek, güzel sakallı, güzel yüzlü bir kimse idi. Fasih konuşur, güzel görüşler ileri sürerdi. Hazır cevap ve çabuk karar verebilen bir yapı-

ya sahipti.

Halifeliğinin ilk zamanlarında Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali, eline mushafı alarak huzuruna geldi. Seffah'ın yanında da aile efradından ve diğer Haşimilerden önde gelen kimseler vardı. Abdullah b. Hasan ona şöyle dedi: «Ey mü'minlerin emiri, Cevâb-ı Allah'ın bu mushafta bize verdiği hakkımızı öde.»

Orada bulunanlar, Seffah'ın ona hemen bir kötülük yapmasından veya cevapsız bırakmasından, dolayısıyla ikisi aleyhine olacak bir hatıranın halk arasında yayılmasından korktular. Ama Seffah hiç öfke, lenmeden ve rahatsızlanmadan ona yöneldi ve şöyle dedi: «Senin deden Ali, elbette ki benden daha hayırlı ve daha adildi. Bu halifelik makamına geçti. Dedelerin Hasan ile Hüseyin'e bu hak verildi, tabii ki onlar da senden daha hayırlı kimseler idiler. Sana fazlasıyla vereceğim birşey, senin hakkını tam olarak ödemiş olmam demek değildir. Sana ne kadar çok şey versem bile hakkını ödeyemem.»

Onun bu sözüne Abdullah b. Hasan cevap veremedi. Orada bulunan kimseler, Seffah'ın bu hazırcevaplığına, verdiği cevabın güzelliğine ve sağlamlığına şaşıldılar.

İmam Ahmed b. Hanbel, Ebu Said el-Hudrî'den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

«Zamanın inkıtaa uğraması ve fitnelerin zuhuru esnasında Seffah denen bir adam ortaya çıkacaktır. O, insanlara malı azar azar verecektir.»

Yukarıdaki hadiste adı geçen Seffah'ın bu Seffah olması hususunda şüphe vardır. Doğrusunu Allah bilir. Emevi hakimiyetinin yıkılışından bahsederken önceki sayfalarda bu manada bazı haber ve eserler nakletmiştik.

Zübeyr b. Bekkar, Seffah'ın babası Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Ömer b. Abdülaziz'in yanına gittim. Yanında Hristiyanlardan biri vardı. Ömer ona şöyle sordu:

- Süleyman'dan sonra kimin halife olacağına inanıyorsunuz?
- Sen halife olacaksın.
- Biraz daha açıkla bakalım.

Hristiyan, Emevi halifelerini peşpeşe sıraladı. Sonuncu halifenin de adını verdi.

Oradan ayrıldıktan sonra, ben o Hristiyanı zihnime yerleştirdim. Bir gün onu görünce köleme, onu alıp evime getirmesini emrettim. Ben de evime gittim. Kölem onu evime getirdi. Ona Emevi halifelerinin adlarını sordum. O da o günden sonra Emevilerden kimlerin halife olacaklarını birer birer söyledi. Mervan b. Muhammed'in adını da söyledikten sonra ona sordum:

- Ondan sonra kim halife olacaktır?
- Ondan sonra İbn Harisiye halife olacaktır ki, o da senin oğlundur.

O zaman, benim oğlum İbn Harisiye, anasının karnında idi.»

Ravi diyor ki: Medineliler, halife Seffah'ın yanına gelerek elini öpme yarışına girdiler. Yalnız İmran b. İbrahim b. Abdullah b. Muti el-Adevî onun elini öpmedi. Sadece hilafet selamı vermekle yetindi ve şöyle dedi: «Ey mü'minlerin emiri; Allah'a yemin ederim ki, eğer elini öpmem senin şanını yüceltecek ve kıymetini artıracak, benim de sana yakınlığımı fazlalaştıracak olsaydı el öpme yarışında hiç kimse beni geçemezdi. Ama ben sevaba vesile olmayacak bir işi yapmaya muhtaç değilim. Hatta böylesi işler, bizi bazen günaha da götürür.»

Böyle dedikten sonra yerine oturdu. Allah'a yemin ederim ki, onun bu davranışı ve bu sözleri Seffah'ın yanındaki itibarını diğer arkadaşlarından eksiltmedi, aksine Seffah onu daha fazla sevdi.

Kadı Muafa b. Zekeriya'nın anlattığına göre Seffah, bir adamı, geceleyin gidip Mervan'ın ordugahında şu beyitleri okumakla görevlendirdi. O adam da geceleyin gidip şu beyitleri yüksek sesle okuyup aynı gecede geri döndü:

«Ey Mervanoğulları! Şüphesiz Allah sizi helak edecek,
Güvenliğinizi korku ve paniğe dönüştürecek.
Allah sizin soyunuzdan hiç kimseyi yaşatmasın,
Sizi korku ülkelerine sürerek darmadağın etsin.»

Hatib Bağdadî'den şöyle rivayet edilmiştir:

«Seffah, bir gün aynaya baktı. O, gerçekten insanların en güzel yüzlülerindendi. Şöyle dedi: Allah'ım, ben Süleyman b. Abdülmelik'in "Ben genç halifeyim." dediği gibi demiyorum, ama ben diyorum ki: "Allah'ım, beni afiyet üzere taatinde uzun bir ömür yaşat." Sözünü henüz tamamlamadan bir kölenin bir diğerine şöyle dediğini işitti: "Aramızdaki vade iki ay beş gündür." Onların bu konuşmasından uğursuzluk sezdi ve şöyle dedi: "Allah bana kafidir. Kuvvet ancak Allah'ındır. O'na tevekkül ettim, O'ndan yardım diliyorum." Böyle dedi ve iki ay beş gün sonra da vefat etti.»

Muhammed b. Abdullah b. Malik el-Huzaî'nin anlattığına göre Harun Reşid, oğluna, İshak b. İsa b. Ali'nin yanına gitmesini ve Seffah'ın kıssasını dinleyerek kendisine anlatmasını emretmişti. O da gidip İshak b. İsa'dan, Seffah'ın kıssasını anlatmasını istedi. İshak, söze şöyle başladı:

«Babam İsa, arefe günü sabahında Seffah'ın yanına gitmiş ve onun oruçlu olduğu görmüştü. Seffah, babamdan, o gün kendisiyle

akşama kadar sohbet etmesini ve bunu, yanında iftar edinceye kadar sürdürmesini istemişti. Babam bana bu olayı şöyle anlattı:

– Onunla sohbe başladım, bir süre sonra Seffah'ın uykuya daldığını gördüm. Yanından kalkıp gidecek oldum ve kendi kendime şöyle dedim: «Gidip bir süre evimde dinleneyim. Öğle uykusuna yatıp istirahat edeyim, daha sonra tekrar buraya gelirim.» Evime gittim, azıcık uyudum, sonra kalkıp Seffah'ın evine geldim. Kapısında bir müjdecî duruyordu. Sind'in fethedildiğini ve Sind halkının halifeye bey'at ettiklerini, Sind'deki yönetimin halifenin vekillerine teslim edildiğini müjdeliyordu. Ben de bu müjde ile halife Seffah'ın huzuruna girmeyi bana nasib ettiğinden ötürü Allah'a hamdettim. Huzura girdim, orada bir başka müjdecî ile karşılaştım. O da İfrikiyye'nin fethini müjdeliyordu. Allah'a hamdettim. Seffah'ın huzuruna girip bu durumları ona müjdeledim. O, abdest almış, sakalını tarıyordu. Müjdeyi duyunca elindeki tarak yere düştü, sonra şöyle dedi:

– Sübhanallah! Allah'tan başka herşey helak olacaktır. Vallahi, ben bütün bunlarda öleceğime dair bir haber sezinliyorum. İmam İbrahim, Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu haber verdi: Rasûlullah (s.a.v.)'ın anlattığına göre; şu şehrimde bana biri Sind'den, diğeri İfrikiyye'den olmak üzere iki heyet gelecek ve bu heyetler, ora insanların itaat altına girip bana boyun eğdiklerini ve bey'atta bulunduklarını haber verecek. Bundan üç gün sonra da ben öleceğim. Şimdi iki heyet de bana geldi. Ey amca, yeğenin için yaptıklarının sevabını Allah sana bolca versin.

– Hayır ey mü'minlerin emiri, inşaallah.

– Evet inşaallah. Eğer dünya benim sevdiğim bir şey ise, ahiret daha çok sevdiğim bir şeydir. Rabbimin huzuruna varmam benim için daha hayırlıdır. Rasûlullah (s.a.v.)'tan böyle bir haberin sahih olarak rivayet edilmesi daha çok sevdiğim ve arzuladığım birşeydir. Allah'a yemin ederim ki, bana ne yalan söylendi, ne de ben yalan söyledim. Bu rivayet gerçektir.

Böyle dedikten sonra meclisten kalktı, evine gitti. Benim oturmamı emretti. Müezzin öğle vaktinin girdiğini ona bildirmek için geldiğinde hizmetçisini bana göndererek namaz kıldırمامı bana emretti. İkinci, akşam ve yatsı namazlarını da kıldırمامı aynı şekilde bana emretti. Geceyi orada geçirdim. Seher vakti olunca hizmetçisi bana bir pusula getirdi, pusulada sabah ve bayram namazlarını da kıldırمامı emrediyor, sonra evine dönmemi istiyordu. Pusulada şunlar da yazılıydı: "Ey amca, eğer ben ölürsem, ölüm haberimi şu mektubumu insanlara okumadan ve içinde adı zikredilen şahsa bey'atlarını temin etmeden duyurma."

Ben cemaata namaz kıldırđım. Sonra yanına döndüm, durumu

iyiydi, akşama doğru yine yanına uğradığımda aynı halde idi. Yalnız yüzünde iki kabarcık çıktı, sonra bu kabarcıklar büyüdü. Beyaz renkli bu kabarcıklara çiçek hastalığı deniliyordu. İkinci gün erkenden yanına gittim, tanınmaz hale gelmişti. O da beni tanıyamadı. Akşam olunca yine yanına gittiğimde vücudu tulum gibi şişmişti. Üçüncü günde de vefat etti. Bana emrettiği gibi ölüm haberini gizledim, cemaatin huzuruna çıktım, yazmış olduğu mektubu onlara okudum, mektupta şunlar yazılıydı:

«Mü'minlerin emiri Abdullah'tan dostlara ve Müslüman cemaata, Size selam olsun. İmdi halifeniz, kendi vefatından sonra yerine kardeşi Ebu Cafer'i geçirmiştir. Onun emrini dinleyin ve ona itaat edin. Şayet icap ederse ondan sonrası için de İsa b. Musa'yı veliaht olarak tayin etmişimdir.»

Dinleyiciler mektupta geçen «Şayet icap ederse» sözünün ne anlama geldiği hususunda ihtilafa düştüler. Kimi, İsa b. Musa'nın halifelliği layık olursa anlamına geldiğini, kimi de şayet o zaman İsa b. Musa hayatta ise halife seçilebileceği anlamına geldiğini söylediler. Ama bu ikincisi daha doğrudur.»

İbn Asakir'in anlattığına göre tabib, Seffah'ın yanına gidip elinden tutmuş ve Seffah şu şiiri okumaya başlamıştı:

«Sükundan sonra hareketin zayıflığına ve zilletine bak hele.

Onun bu açıklaması sana, bu halin, ölümün öncüsü olduğunu haber veriyor.»

Tabib de ona: «Sen salih bir kimsesin.» dedi. Bu defa Seffah şu şiiri okumaya başladı:

«Tabip bana salih bir kimse olduğumu müjdeliyor.

Rabbim de ona benim bu hastalığımın gizli ve derin bir hastalık olduğunu açıklıyor.

Ben kalıcı olmadığımı kesin olarak inandım.

Kesin inanç ortaya çıkınca artık şüpheye yer kalmaz.»

İlim ehlinde biri dedi ki: Seffah'ın en son söylediği söz şu oldu:

«Hükümrانlık, diri ve Kayyum olan Allah'ındır, o, hükümdarların hükümdarıdır. Zorbaların da hakkından gelendir.»

Yüzüğünün karşında şunlar yazılıydı: «Allah, kulunun güvencesidir.»

Seffah, çiçek hastalığından dolayı hicri 136. senenin zilhicce ayının 13'ünde pazar günü, eski Enbar şehrinde, otuzüç yaşında vefat etti. Meşhur kavillere göre dört yıl dokuz ay müddetle halifelik yaptı.

Cenaze namazını amcası İsa b. Ali kıldırdı. Enbar hükümet köşküne defnedildi. Tereke olarak dokuz cübbe, dört gömlek, beş şalvar, dört taylesan ve üç ipekli şal bıraktı. Doğrusunu Allah bilir.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında, Eş'as b. Sivar, Cafer b. Ebi Rebia, Husayn b. Abdurrahman, Rebia er-Rai, Zeyd b. Eslem, Abdülmelik b. Umeyr, Abdullah b. Ebu Cafer ve Atâ b. es-Saib bulunmaktadır. Bunların biyografilerini "Tekmil" adlı eserimizde anlatmışızdır. Hamd Allah'adır.

EBU CAFER EL-MANSUR'UN HALİFELİĞİ

Asıl adı, Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'tır. Önceki sayfalarda da anlatıldığı gibi, kardeşi Seffah'ın vefatı esnasında Ebu Cafer el-Mansur, Hicaz'da bulunuyordu. Hac dönüşünde Zatı İrk mevkiinde iken Seffah'ın ölüm haberi kendisine ulaştı. Yanında Ebu Müslim el-Harasanî de bulunuyordu. Ebu Müslim, acele edip Ebu Cafer'e -kardeşi Seffah'ın ölümü nedeniyle- başsağlığı diledi. O esnada Ebu Cafer el-Mansur ağladı. Ebu Müslim ona: «Niçin ağlıyorsun? Halifelik sana nasib oldu. Bu hususta inşaallah ben sana yardımcı olacağım.» dedi. Ebu Cafer buna sevindi.

Ebu Cafer el-Mansur, Ziyad b. Ubeydullah'a emir verdi ve onu Mekke'ye vali olarak gönderdi. Seffah, Ziyad'ı Mekke valiliğinden azlederek yerine Abbas b. Abdullah b. Mabed b. Abbas'ı tayin etmişti. Ancak Ebu Cafer, onu eski görevinde bıraktı. Diğer valiler de bu senenin sonuna kadar görev yerlerinde kaldılar.

Abdullah b. Ali, kardeşinin oğlu Seffah'ın yanına, Enbar şehrine gelmiş, o da kendisini Anadolu'ya gazaya gitmekle görevlendirmişti. Bunun üzerine, büyük bir ordu ile Bizans'a hareket etmişti. Yolda iken Seffah'ın ölüm haberi ulaşınca, Harran'a geri döndü ve halkı kendisine bey'ata çağırdı. Seffah'ın, onu Şam'a gönderirken, ölümünden sonra kendisini veliaht olarak tayin etmiş olduğunu iddia etti. Bunun üzerine etrafında çok sayıda asker toplandı. İnşaallah, ileriki senelerin olaylarından bahsederken bu konuyu açıklayacağım.

HİCRETİN YÜZOTUZYEDİNCİ SENESİ

ABDULLAH B. ALİ'NİN, KARDEŞİNİN OĞLU EBU CAFER EL-MANSUR'A KARŞI AYAKLANMASI

Ebu Cafer el-Mansur, kardeşi Seffah'ın ölümünden sonra hac dönüşünde Kûfe'ye girdi. Cuma günü halka hutbe irad etti ve namaz kıldırdı. Oradan ayrılıp Enbar'a gitti. Bu arada Iraklılardan, Hora-

sanlılardan ve Şam dışındaki diğer beldelerden kendisine bey'at edilmişti. Mansur'un gelişine kadar İsa b. Ali, beytü'l-maldaki paraları ve eşyaları muhafaza altına almıştı. Ebu Cafer el-Mansur gelince, yönetimi ona devretti, beytü'l-malı teslim etti.

Ebu Cafer el-Mansur, amcası Abdullah b. Ali'ye mektup yazarak Seffah'ın ölüm haberini ilettili. Abdullah b. Ali, Seffah'ın ölüm haberini alınca halkın camide toplanmasını emretti. Komutanlar ve halk gelip toplandılar. Abdullah b. Ali, onlara Seffah'ın ölüm haberini bildirdi. Sonra bir hutbe irad etti. Kendisini Mervan'ın üzerine göndermesi esnasında, şayet Mervan'ı hezimete uğratacak olursa Seffah'ın kendisini velihat tayin ettiğini iddia etti. Bazı Iraklı komutanlar da onun bu iddiasının doğruluğuna şahitlik ettiler. Bunun üzerine halk kalkıp ona bey'at etti. Kendisi de Harran'a döndü. Harran şehrini kırk günlük bir kuşatmadan sonra Mansur'un valisinden teslim aldı. Harran valisi Mukatil el-Atikî'yi öldürdü.

Ebu Cafer el-Mansur, amcası Abdullah b. Ali'nin yaptıklarını duyunca Ebu Müslim el-Horasanî'yi birkaç komutanın emri altındaki büyük bir ordu ile Harran'a gönderdi.

Abdullah b. Ali, Harran'da gerekli istihkam tedbirlerini almış, kendini sağlama almıştı. Kendisine lazım olan yiyecek ve silahları bol miktarda depolamıştı. Ebu Müslim el-Horasanî, öncü kuvvetlerinin komutanlığında Malik b. Heysem el-Huzaî'nin bulunduğu bir ordu ile onun üzerine hareket etti. Abdullah b. Ali, Ebu Müslim'in gelmekte olduğu haberinin kesin olarak doğru olduğunu anlayınca, Iraklı askerlerin kendisine bağlı kalmayacaklarından korktu ve onlardan 17.000 kişiyi öldürdü. Hamid b. Kahtabe'yi de öldürmek isteyince Hamid, hemen oradan kaçarak Ebu Müslim'in yanına gitti.

Sonra Abdullah b. Ali, Harran'dan kalkıp Nusaybin'e gitti ve orada ordugah kurdu. Ordugahın çevresine hendek kazdırdı. Bu sırada Ebu Müslim geldi. Bir tarafta ordugah kurdu ve Abdullah'a: «Ben seninle savaşmakla emrolunmadım, halife beni Şam'a vali olarak gönderdi. Biz oraya gidiyoruz.» diye bir mektup yazdı. Şamlılar onun bu sözlerinden korkup: «Çoluk çocuğumuza, evlerimize, mallarımıza zarar verilmesinden korkuyoruz. Biz Şam'a gidiyoruz. Ebu Müslim'e karşı çoluk çocuğumuzu, evlerimizi ve mallarımızı savunacağız.» dediler. Abdullah onlara: «Yazıklar olsun size! Vallahi, o sadece bizimle savaşmaya gelmiştir.» dediyse de onlar kabul etmediler ve Şam'a gitmekte ısrar ettiler. Bunun üzerine Abdullah da bulunduğu yerden ayrılarak Şam tarafına yöneldi.

Ebu Müslim ise, hemen harekete geçip Abdullah'ın yerinde ordugah kurdu. Çevredeki suları kuruttu. Abdullah'ın terkettiği ordugah, gerçekten iyi bir yerde idi. Abdullah ve arkadaşları mecbur kalıp Ebu

Müslim'in eski yerine giderek ordugah kurdular. Orasının iyi bir yer olmadığını gördüler. Sonra Ebu Müslim saldırıya geçip savaşı başlattı. Bu savaş beş ay müddetle devam etti. Abdullah'ın süvarilerinin komutanı, kardeşi Abdüssamed b. Ali, sağ cenah komutanı Bekkar b. Müslim el-Ukayli, sol cenah komutanı Habib b. Süveyd el-Esedî idi. Ebu Müslim'in sağ cenah komutanı Hasan b. Kahtabe, sol cenah komutanı Ebu Nasr Hazim b. Huzeym idi. Savaşın cereyan ettiği bu uğursuz günlerde, iki taraftan da adamlar öldürüldü.

Ebu Müslim saldırıya geçtiğinde şu şiiri okudu:

«Kim ailesinin yanına dönmeye niyet etmişse,
Bunu yapmasın. Ölümünden kaçan ölüme yakalanır.»

Ebu Müslim için gölgelik altında bir taht kuruldu. Tahtına oturdu. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Ebu Müslim, kendi ordusunun safları arasında bir boşluk görünce hemen haber göndererek orayı düzelttiriyordu. Bu senenin cemaziyelahir ayının 7'sinde, salı ya da çarşamba günü iki taraf karşı karşıya geldi, şiddetle savaştılar. Ebu Müslim onlara bir tuzak hazırladı. Sağ cenah komutanı Hasan b. Kahtabe'ye haber gönderip az sayıdaki adamı yerinde bırakıp diğer askerlerini yanına alarak sol cenaha katılmasını emretti. Şamlılar bunu görünce, kuvvetlenen sol cenah hizasındaki zayıflamış sağ cenaha yüklendiler. O esnada Ebu Müslim, merkezdeki askerlerine haber gönderip sağ cenahta kalan askerlerle birlikte Şamlıların sol cenahına saldırmalarını emretti. Şamlıların merkez kuvvetleri ile sağ cenahları arasında bir karışıklık meydana geldi. Bu esnada Ebu Müslim'in askerleri, Şamlıların üzerine hamle yaptılar ve onları tamamen bozguna uğrattılar. Abdullah b. Ali, yenilgiye uğradı. Ebu Müslim, onların ordugahını ele geçirdi.

Ebu Müslim, askerlere eman verdi, hiçbirini öldürmedi. Ebu Cafer el-Mansur'a bir mektup yazarak zaferi bildirdi. Ebu Cafer el-Mansur, azatlısı Ebü'l-Hasib'i, Abdullah'ın ordugahında bulunup ele geçirilen malları sayması için cepheye gönderdi. Ebu Müslim el-Horasanî buna kızdı.

Netice olarak ülkenin her tarafı Ebu Cafer el-Mansur'un eline geçti ve hakimiyeti güçlendi.

Abdullah b. Ali ve kardeşi Abdüssamed, kendi yönlerinde ilerlediler. Rusafe'ye vardıklarında Abdüssamed orada kaldı. Ebü'l-Hasib, görevinden dönüşünde onu orada gördü. Zincire vurup beraberinde Ebu Cafer el-Mansur'a götürdü. Ebu Cafer de onu İsa b. Musa'ya teslim etti. İsmail b. Ali onun için eman diledi. Ebu Cafer el-Mansur da ona eman verdi.

Abdullah b. Ali'ye gelince o, Basra'da bulunan kardeşi Süleyman b. Ali'nin yanına gitti. Bir süre orada kaldı. Sonra Ebu Cafer el-Mansur, Basra'da bulunduğunu haber alınca, emir göndererek onu Beni Üsâme'nin evinde hapsedtirdi. Evin damına tuz serdirdi, sonra üzerine su döktürerek tuzu erittirdi. Böylece ev Abdullah'ın üzerine yıkıldı ve Abdullah öldü. Bu da Ebu Cafer el-Mansur'un hilekarlığının örneklerinden biri idi. Doğrusunu, noksanlıklardan münezze olan yüce Allah daha iyi bilir.

Abdullah b. Ali, hapiste yedi yıl kalmıştı. Sonra içinde bulunduğu odanın damı üzerine yıkılmış ve hayatını kaybetmişti. Nitekim bu husus inşaallah yeri geldiğinde açıklanacaktır.

EBU MÜSLİM EL-HORASANÎ'NİN ÖLDÜRÜLMESİ

Ebu Müslim el-Horasanî, bu senede hac vazifesini ifa ettikten sonra kafilenin bir konak ilerisine gitti. Yolda iken Seffah'ın ölüm haberi kendisine geldi. O da Ebu Cafer el-Mansur'a bir mektup yazarak kardeşi Seffah'ın ölümü nedeniyle başsağlığı diledi. Ama onu, halifelğe geçmesinden ötürü tebrik etmedi ve yanına da gitmedi. Ebu Cafer el-Mansur, bundan dolayı öfkeleni. Halifelik makamına geçtikten sonra onun hakkından gelmeyi kafasına koydu. Başka bir rivayette anlatıldığına göre ise, Ebu Cafer el-Mansur'un kendisi kafileden bir konak ileriye doğru gitmiş ve kardeşi Seffah'ın ölüm haberi ulaştığında Ebu Müslim el-Horasanî'ye mektup yazarak bir an evvel yanına gelmesini istemişti. Nitekim biz bunu önceki sayfalarda da anlatmıştık.

Yukarıdaki rivayete dönelim. Ebu Müslim el-Horasanî, Ebu Cafer'e yazdığı mektupta başsağlığı dilemiş ve onu halifelğe geçişinden ötürü tebrik etmemişti. Bunun üzerine Ebu Cafer el-Mansur, Ebu Eyyüb'a: «Ebu Müslim'e sert bir mektup yaz.» dedi. Bu mektup Ebu Müslim'e ulaşınca tutumundan vazgeçti ve Ebu Cafer el-Mansur'u halifelğe geçişinden ötürü kutladı. Komutanlardan biri Ebu Cafer el-Mansur'a dedi ki: «Sakın ola ki, Ebu Müslim'le bir araya gelme. Çünkü onun maiyetinde kendisine muhalefet etmeyen askerleri vardır. Onların üzerinde otoritesi vardır. Ona itaat hususunda çok hırslıdır. Senin ise beraberinde kimse yoktur.»

Ebu Cafer el-Mansur, kendisine bu tavsiyede bulunan komutanın görüşüne uydu.

Daha sonra Ebu Müslim, Ebu Cafer el-Mansur'a bey'at etti. Nitekim bunu önceki kısımlarda da anlatmıştık. Bey'attan sonra Ebu Cafer el-Mansur, onu amcası Abdullah'ın üzerine gönderdi. O da gidip Abdullah'ı mağlub etti.

Bu esnada Hasan b. Kahtabe, Ebu Cafer el-Mansur'un mektupçusuna haber göndererek, Ebu Müslim'in, Ebu Cafer el-Mansur'u saymadığını ihbar etti. Güya Ebu Cafer'in mektubu geldiğinde Ebu Müslim, mektubu okurken dudaklarını büker ve mektubu Ebu Nasr'a verir, sonra ikisi alaylı bir şekilde gülerlermiş. Ebu Eyyüb da: «Ebu Müslim'in, bizim yanımızda bundan daha açık ve daha büyük suçları vardır.» dedi.

Ebu Cafer el-Mansur, Abdullah'ın ordugahındaki mal ve kıymetli mücevherlerle diğer eşyalardan ganimet olarak ele geçirilenleri sayıp teslim alması için Ebü'l-Hasib Yaktin'i savaş alanına gönderdiğinde Ebu Müslim buna kızmış ve bu nedenle Ebu Cafer el-Mansur'a söverek Ebü'l-Hasib'in üzerine yürümüştü. Kendisine, Ebü'l-Hasib'in Mansur tarafından gönderilen bir elçi olduğu söylendiğinde Ebu Müslim ona ilişmemiş ve geri dönmüştü.

Ebü'l-Hasib, döndüğünde olup bitenleri ve Ebu Müslim'in kendisini öldürmeye kastedtiğini haber verdi. Ebu Cafer el-Mansur da öfkeleni ve Ebu Müslim'in Horasan'a gitmesinden endişelendi. Orayı ele geçirmesinin zorlaşacağından, çeşitli nahoş hadiselerin meydana gelmesinden korktu. Bunun üzerine kendisine yazdığı bir mektubu Ebü'l-Hasib'le gönderdi. Mektubunda şöyle diyordu:

«Seni Şam'a ve Mısır'a vali olarak atadım. Şam ve Mısır, Horasan'dan daha iyidir. Dilediğin kimseleri senin adına oraları idare etmesi için Mısır'a gönder ve kendin Şam'da ikamet et ki mü'minlerin emirine daha yakın olasın. Seninle görüşmek istediği zaman yakının-da bulunasın.»

Ebu Müslim bu duruma öfkelenip şöyle dedi: «Horasan valiliği elimde bulunduğu halde şimdi o beni Şam'a ve Mısır'a vali olarak tayin ediyor. Şu halde ben Horasan'a gideceğim. Şam'a ve Mısır'a ise vekiller tayin edeceğim.» Bu kararını bir mektupla Mansur'a bildirdi. Mansur, bundan çok huzursuz oldu. Ebu Müslim ise, Horasan'a gitmek üzere Şam'dan ayrıldı. O, Ebu Cafer el-Mansur'a muhalefete karar vermişti. Mansur da Enbar'dan çıkıp Medain'e gitti. Ebu Müslim'e bir mektup yazarak Medain'e gelmesini emretti. Zap'ta bulunan Ebu Müslim ise ona bir mektup yazarak Horasan'a girmeye niyetli olduğunu bildirdi ve şöyle dedi:

«Cenâb-ı Allah, mü'minlerin emirinin bütün düşmanlarının hakkından geldi. Bize Sasani hanedanının hükümdarlarından rivayet olunduğuna göre, vezirlerin en tehlikeli olduğu dönemler, savaşın olmadığı sakin dönemlerdir. Bu sebeple biz sana yakın olmaktan kaçınıyoruz. Vefalı davrandığın sürece de sana vefa göstermeye özen gösteriyoruz. Daha selametli olması bakımından uzaktan emirlerini dinleyip itaat etmeye gayret gösteriyoruz. Eğer bunlar seni hoşnut eder-

se, bil ki senin en iyi kölelerin biziz. Buna karşılık yalnız nefsinin arzusuna uyarak bizi kötü görür ve yüz çevirirsen, ben de sana sağlam biçimde vermiş olduğum ahdimi bozarım. Çünkü kendimi alçaltmaktan ve harekete uğramaktan korumaya kararlıyım.»

Bu mektup, Ebu Cafer el-Mansur'un eline geçince o da Ebu Müslim'e şöyle bir mektup gönderdi:

«Mektubunu anladım. Senin özelliklerin, suçlarının çokluğu nedeniyle devletin düzen ve güvenini bozmak isteyen, hükümdarlarına karşı sahtekarlık yapan vezirlerin sıfatlarına uymuyor. Onların rahatı, toplumda dirlik ve düzenin bozulmasıdır. Sen niçin kendini onlarla bir tuttun? Sen, yapmakta olduğun işin zorluklarına rağmen itaat edilen ve sözü dinlenilen birisin. Bununla birlikte her sözünün dinlenmesi ve her konuda sana itaat edilmesi gibi bir şart da yoktur. Mü'minlerin emiri, eğer kulak verip dinlersen, rahatlatan için sana İsa b. Musa ile mektup gönderiyor. Allah'tan dilerim ki, seni şeytandan ve onun aldatmasından uzak tutsun. Şeytan, senin niyetini bozacak olursa, şu anda açmış olduğun kapıdan daha yakın ve sağlam bir kapı bulamazsın.»

Anlatıldığına göre Ebu Müslim de Ebu Cafer el-Mansur'a şu cevabı mektubu göndermişti:

«Yüce Allah'ın kullarına emri gereği, bana delil olacak tam bir ilim sahibi, aynı zamanda Rasûlullah (s.a.v.)'a akraba olan birini imam edindim. Şimdi o, Allah'ın kullarının emrine verdiği az bir şeye tamahlanıp Kelamullah'ı değiştirerek beni Kur'an'ı bilmemekle suçluyor. Aynen gurura kapılan kimse gibi oldu. Mazeret kabul etmeyip tökezlemeyi bağışlamayacak şekilde kılıcımı çekip acımayı bırakmamı bana emretti. Sizin saltanatınızı güçlendirmek için bunları yaptım. Sonuçta Allah, bilmediğiniz kimseleri size tanıttı. Sonra Allah, benim kalbime tevbe etme fikrini attı. Eğer Allah beni affederse, bu onun bilinen ve kendisine nisbet edilen büyüklüğünden dolayıdır. Ama beni cezalandırırsa, bu da benim önceden kendi ellerimle işlediğim ameller nedeniyle. Çünkü Allah, kullarına karşı asla zulmedici değildir.»

Ebu Cafer el-Mansur da ona Cerir b. Yezid b. Cerir b. Abdullah el-Beceli'yi bir grup komutanla birlikte gönderdi.

Cerir, zamanında eşine az rastlanılan kimselerdendi. Giderken Ebu Cafer ona şu emri verdi: «Ebu Müslim'le, bir insanla ne kadar yumuşak konuşulabiliyorsa derecede yumuşak konuş. İyi davran ve ona bildir ki, ben kendisini yücelttim. Ona hiçbir kimsenin yapmadığı iyiliği yaptım. Eğer düzelir ve istediğim gibi olursa, onu severim. Eğer ıslah olmaz ve dönmezse, o zaman ona şunu söyle: Mü'minlerin emiri sana diyor ki: "Eğer düşman olarak ayrılır, bana gelmezsen ve

işlerine benden başkalarını vekil tayin edersen, Abbasilerden olmayayım ve Muhammed'in Ehl-i Beyt'inden uzak olayım ki, peşine bizzat ben düşerim. Ya seni öldürürüm ya da bu uğurda canımı feda ederim." Bu sözleri ona, bize dönmesinden ümidini kesmedikçe sakın söylemeyesin. Tabii ki onun bize dönmesi daha güzeldir.»

Ebu Cafer el-Mansur'un komutanlar heyeti Hulvan'da Ebu Müslim'in yanına gittiklerinde onu, halifeye dirsek çevirmesinden, ona muhalif olmasından ötürü kınadılar ve tekrar itaata dönmeye teşvik ettiler. O da bu konuyu komutanlarıyla görüştü, fikirlerini sordu. Hepsi onu, halifeye itaata dönmekten menettiler. Rey şehrinde kalmasını tavsiye ettiler. Orada kalacak olursa Horasan'ın da kendi hakimiyeti altında bulunacağını, askerlerinin itaat altında olduklarını söylediler. Eğer halife tekrar ona karşı eski tutumuna dönüp kendini düzeltirse ne âlâ. Aksi takdirde kendisinin askerleriyle beraber güçlü konumda olacağını ve halifeyle savaşabileceğini ifade ettiler. Bunun üzerine Ebu Müslim de, Ebu Cafer el-Mansur'un komutanlar heyetine haber salıp şöyle dedi: «Adamınızın yanına dönün. Ben onun yanına gelecek değilim.»

Heyetteki komutanlar onun itaata dönmesinden ümidlerini kesince, Ebu Cafer el-Mansur'un, söylemelerini emrettiği şeyi kendisine söylediler. Ebu Müslim bu sözleri duyunca cidden kızıp öfkeleni ve: «Hemen şimdi yanımdan kalkıp gidin.» dedi.

Ebu Müslim, Horasan'da Ebu Davud İbrahim b. Halid'i vekil bırakmıştı. Ebu Cafer el-Mansur, Ebu Müslim'in orada bulunmadığı ve suçlandığı esnada Ebu Davud'a mektup yazarak, «Orada bulunduğu sürece Horasan valiliği senindir. Ben seni oraya tayin ettim. Ebu Müslim'i azlettim.» dedi. Bu mektubu alan Ebu Davud da, halifeye sırt çevirişi ve itaat etmeyişi haberini aldığı için Ebu Müslim'e bir mektup yazarak şöyle dedi: «Bizim, Rasûlullah (s.a.v.)'ın Ehl-i Beyt'inden olan halifelere itaatı terketmemiz yakışık almaz. Sen, onun emrini dinleyip itaatı altına girerek halifene dön, vesselam.»

Bu sözler, Ebu Müslim'i çok kırdı, korkuttu. Bunun üzerine, komutanlara şöyle dedi: «Ben, güvendiğim adamlardan biri olan Ebu İshak'ı halifeye gönderecek ve durumu onun vasıtasıyla öğreneceğim.» Böyle dedikten sonra Ebu İshak'ı, Ebu Cafer el-Mansur'a gönderdi. Ebu Cafer el-Mansur, Ebu İshak'a ikramda bulundu ve -Ebu Müslim'i isyanından vazgeçirecek olursa- kendisini Irak valiliğine atayacağını vaad etti. Ebu İshak dönünce Ebu Müslim ona: «Ne haber?» diye sordu. Ebu İshak: «Onların sana saygı gösterdiklerini ve kıymetini bilip seni takdir ettiklerini gördüm.» diye cevap verdi. Bu cevap Ebu Müslim'i aldattı ve halifenin yanına gitmeye karar verdi. Sonra Neyzek adındaki bir komutana daha fikrini sordu. Neyzek, onu halifenin

yanına gitmekten menettiye de o, gitmeye kesin olarak karar verdi. Neyzek, onun kesin kararlı olduğunu görünce şairin şu sözlerini okudu:

«Kaderin hükmü karşısında insanlar çerisizdir.

Kader, kavimlerin çarelerini bile hükümsüz bırakmıştır.»

Ardından: «Madem ki gideceksin, bari benden şu tek öğüdü dinle: Huzuruna girdiğin zaman Ebu Cafer el-Mansur'u derhal öldür. Sonra da dilediğin kimseye bey'at et. Çünkü halk sana karşı gelmez.» dedi.

Ebu Müslim, yanına gelmekte olduğunu Ebu Cafer el-Mansur'a bir mektupla bildirdi.

Ebu Cafer el-Mansur'un mektuplarını yazan Ebu Eyyüb dedi ki:

«Mansur'un yanına girdim. Kıldan dokunmuş bir çadırda otur-maktaydı. İkinci namazını kılmıştı. Önünde bir mektup vardı. Mektubu bana uzattığında, Ebu Müslim'in, gelmekte olduğunu bildiren mektubu olduğunu anladım. Sonra Mansur bana şöyle dedi: «Vallahi onu görür görmez öldüreceğim!» Ben de: "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râ-ciun." dedim. O geceyi uykusuz geçirdim, uyuyamadım. Hep bu olayı düşündüm ve kendi kendime şöyle dedim: Eğer Ebu Müslim korkarak huzura girerse belki halifeye kötülüğü dokunur. Halifeye kötülüğü dokunmasın diye onun güven ve eman içinde huzura girmesinde fayda vardır.

Sabah olunca komutanlardan birini çağırdım ve onu şöyle dedim:

– Kesker şehrine vali olmak ister misin? Çünkü orası geçen sene bol ürün verdi.

– Kim beni oraya tayin ettirecek?

– Ebu Müslim'e git, onu yolda karşıla ve seni o şehre vali olarak tayin etmesini iste. Çünkü mü'minlerin emiri onu vekili olarak görevlendirecek ve kendisi rahatına bakacak, onu her hususta yetkili kılacaktır.

Bu arada ben, Mansur'dan izin istedim. O komutanın Ebu Müslim'i karşılamaya gitmesini teklif ettim. Mansur da bu teklifimi kabul edip o adama, gitmesi için izin verdi ve ona: «Ebu Müslim'e selam söyle ve onu özlediğimizi bildir.» dedi.

O adam da –ki, o, Seleme b. Fülân idi– Ebu Müslim'i karşılamaya gitti. Karşılaştıklarında, halifenin onu özlediğini bildirdi. Ebu Müslim de bu habere sevindi ve rahatladı. Aslında bu sözler onu aldatmak için söylenmişti.

Ebu Müslim bu sözleri duyar duymaz, ölümüne hızlı adımlarla gitmeye başladı. Medain'e yaklaştığında halife, komutan ve emirlere onu karşılamalarını emretti. Ebu Müslim, akşama doğru Mansur'un

yanına girdi. Ebu Eyyüb, Mansur'a, onu öldürme işini ertesi gün akşama kadar ertelemesini tavsiye etmiş, Mansur da bu tavsiyeyi kabul etmişti. Ebu Müslim, akşam vakti Mansur'un yanına girdiğinde Mansur ona saygı ve ikramda bulundu. Sonra kendisine: «Git dinlen ve hamama gir. Yarın yanıma gel.» dedi. O da Mansur'un yanından çıkıp gitti. Giderken onu görenler, kendisine selam veriyorlardı.

Ertesi gün olunca halife, komutanlardan birini yanına çağırdı ve ona şöyle dedi:

– Benim için kendini ne kadar belaya atarsın?

– Yemin ederim ki ey mü'minlerin emiri, eğer intihar etmemi emretsen bile intihar ederim.

– Ebu Müslim'i öldürmeni sana emredecek olursam bunu yapar mısın?

Adam bir süre sustu. Sonra Ebu Eyyüb ona şöyle dedi:

– Neyin var, niçin konuşmuyorsun?

Adam alçak bir sesle: «Onu öldürürüm.» dedi.

Bundan sonra Mansur, muhafızların önde gelenlerinden dört kişiyi seçti ve onları Ebu Müslim'i öldürmeye teşvik etti. Sonra da onlara şöyle dedi: «Revakların gerisinde durun. Elimi çırpığım zaman çıkın ve onu öldürün.»

Sonra Mansur, Ebu Müslim'e peşpeşe haberciler gönderdi. Ebu Müslim de geldi. Hilafet evine vardı. Mütebessim bir çehre ile halifenin huzuruna girdi. Huzura girdiğinde Mansur, önceden işlediği suçlardan ötürü birer birer hesap sorup kınadı. O da bütün yaptıklarından ötürü özür diledi. Sonra şöyle dedi:

– Ey mü'minlerin emiri, artık benden hoşnut olacağımı ümid ediyorum.

– Ama vallahi, bütün bunlar sana olan öfkemi daha da arttırdı.

Böyle dedikten sonra Mansur ellerini çırpı ve Osman ile arkadaşları ortaya çıktılar, Ebu Müslim'e kılıç darbeleri indirmeye başladılar. Nihayet onu öldürüp bir abaya sardılar. Sonra Mansur onun Dicle'ye atılmasını emretti. Bu, Mansur'la Ebu Müslim'in son karşılaşması oldu.

Ebu Müslim, hicri 137. senenin şaban ayının bitimine dört gün kala çarşamba günü öldürüldü.

Mansur, onu sorguya çekerek şöyle azarlamıştı:

– Defalarca bana yazdığın mektuplarında önce kendi adını yazıyordun. Halam Emine ile evlenmek istediğini söyledin. Sülayt b. Abdullah b. Abbas'ın oğlu olduğunu iddia ettin, daha başka suçlar da işledin.

– Ey mü'minlerin emiri, bana böyle söyleme. Ben herkesin bildiği gibi sizin emrinizde çalıştım.

– Yazıklar olsun sana! Bu işi siyahi bir cariyeye de yapsaydı Allah onu muvaffak kılardı. Çünkü o bizim gayretimiz ve himayemiz altında kalacaktı. Vallahi seni öldüreceğim.

– Ey mü'minlerin emiri, beni düşmanlarına sakla, onlarla savaşıyım.

– Senden daha büyük düşmanım mı var?

Böyle dedikten sonra onu öldürmeleri için görevlilere emir verdi. Nitekim bunu önceki sayfalarda da anlatmıştık.

Ebu Müslim öldürüldükten sonra komutanlardan biri Ebu Cafer el-Mansur'a; «Ey mü'minlerin emiri, işte şimdi halife oldun.» demişti. Anlatıldığına göre o esnada Ebu Cafer el-Mansur da şöyle bir şiir okumuştur:

«Değneğini attı ve uzaklığı araya tam olarak girip yerleşti.

Tıpkı yolcunun seferden dönerken gözünün aydın oluşu gibi.»

İbn Hallikan'ın anlattığına göre Ebu Cafer el-Mansur, Ebu Müslim'i öldürmek istediği zaman ne yapacağını bilemeyip şaşırdı. Bu hususta herhangi bir kimsenin görüşüne başvurmak mı gerekir, yoksa bu iş şayi olmasın diye kendi başına karar mı versin, diye düşündü. Sonra samimi dostlarından birine fikir sordu. O da şöyle dedi: Ey mü'minlerin emiri, yüce Allah buyuruyor ki: «Eğer yerle gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı ikisi de bozulurdu.» (el-Enbiyâ, 22.)

Dostunun bu tavsiyesi üzerine Ebu Cafer el-Mansur: «Ben bu sırrı dinleyen ve dinlediğini hıfzeden bir ulağa bıraktım.» dedi. Sonra da Ebu Müslim'i öldürmeye kesin karar verdi.

EBU MÜSLİM EL-HORASANÎ'NİN BİYOGRAFİSİ

Adı, Abdurrahman b. Müslim, künyesi Ebu Müslim'dir. Abbasi devletinin sahibidir. Kendisine, "Rasûlullah'ın âl-i beytinin emiri" de denilir.

Hatib Bağdadî dedi ki: «Ona, Abdurrahman b. Şirun b. İsfendiyar Ebu Müslim el-Mervezî derler. Abbasi devletinin sahibi idi. Ebu Zübeyr, Sabit el-Benanî, Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ın oğulları İbrahim ve Abdullah'dan rivayetlerde bulunmuştur. İbn Asakir, onun hocalarını: Muhammed b. Ali, Abdurrahman b. Harmele ve İbn Abbas'ın azathı İkrime'yi de eklemiştir.»

İbn Asakir dedi ki: «İbrahim b. Meymun es-Sair, Mus'ab b. Bişr'in babası Bişr, Abdullah b. Şibrime, Abdullah b. Mübarek, Abdullah b. Münib el-Mervezî, Ebu Müslim'in damadı Kadit b. Meni' de ondan rivayetlerde bulunmuşlardır.»

Hatib Bağdadî dedi ki: «Ebu Müslim; öldürücü, iyi görüş sahibi, akıllı, tedbirli bir adamdı. Ebu Cafer el-Mansur, onu Medain'de öldürdü.»

"İsfahan Tarihi"nde Ebu Nuaym el-İsbahanî dedi ki:

«Asıl adı, Abdurrahman b. Osman b. Yesar'dır. Onun İsfahan'da doğduğu, Süddî ile diğerlerinden rivayetlerde bulunduğu söylenir. Başka bir rivayette anlatıldığına göre Ebu Müslim'in asıl adı İbrahim b. Osman b. Yesar b. Sündüs b. Hozan'dır. Büzürcümhür evladındandır. Künyesi Ebu İshak idi. Kûfe'de doğdu. Babası onu İsa b. Musa es-Serrac'ın vesayetine bıraktı. O da alıp Kûfe'ye götürdü. Kûfe'ye götürüldüğünde yedi yaşındaydı.

İmam İbrahim b. Muhammed onu Horasan'a gönderirken, «Adını ve künyeni değiştir.» dedi. O da Abdurrahman b. Müslim adını ve Ebu Müslim künyesini aldı. Onyediyi yaşında iken semerli bir merkebe binerek Horasan'a gitti. İmam İbrahim b. Muhammed, ona harçlık verdi. Böylece o, merkeb üzerinde Horasan'a girdi. Sonra aşamalar katedip yükseldi. Nihayet köşe bucağı ile bütün Horasan onun haki-miyeti altına girdi. Anlatıldığına göre Horasan'a gitmekte iken mey-hanelerden birinden adamın biri çıkıp ona saldırmış ve merkebinin kuyruğunu kesmişti. Ebu Müslim, iktidara geldiğinde orayı yerle bir etmiş ve meyhane harabeye dönmüştü.

Ravinin birinin anlattığına göre Ebu Müslim, küçük yaşta iken esir alınmış ve Abbasi propagandacılarından biri onu 400 dirheme satın almıştı. Sonra İmam İbrahim b. Muhammed o propagandacıya, Ebu Müslim'i kendisine hibe etmesi teklifinde bulunmuş, propagandacı da hibe etmişti. Böylece Ebu Müslim, İmam İbrahim'e mensub olmuştu. İmam İbrahim, onu, propagandacılarından biri olan Ebu Necm İsmail et-Taî'nin kızıyla evlendirmişti. Bu evlilik, onun Horasan'a gidişi esnasında olmuştu. İmam İbrahim onun için, 400 dirhem mehir vermişti. Ebu Müslim'in iki kızı doğdu. Bunlardan birinin adı Esmâ, diğerininki ise Fatıma idi. Esmâ'nın çocukları oldu. Ama Fatıma'nın olmadı.»

Hicret'in 129. senesi olaylarından bahsederken Ebu Müslim'in Horasan'ı tek başına ele geçirişinden ve Abbasi propagandasının ne şekilde yayıldığından bahsetmiştik.

Ebu Müslim; heybetli, kesin kararlı, atak ve acul bir kimse idi.

İbn Asakir'in rivayetine göre Ebu Müslim, hutbe irad etmekte iken adamın biri kalkıp ona: «Nedir şu üzerindeki siyah giysiler?» demiş, Ebu Müslim de ona şu cevabı vermişti: «Rasûlullah (s.a.v.), fetih gününde Mekke'ye girerken siyah bir sarığı başına takmıştı. Bu siyah giysiler, heybet ve devlet giysileridir. Ey köle! Kalk şunun boynunu vur.»

Abdullah b. Abbas'tan, Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: «Kureyş'in hakir olmasını isteyen bir kimseyi Cenâb-ı Allah hakir kılar.»

Abbassiler için propaganda yapıldığı sıralarda İbrahim b. Meymun es-Sair, Ebu Müslim'in arkadaşlarından ve meclisinde bulunanlardan biri idi. Ebu Müslim, iktidara geldiğinde hadleri uygulamayacağını ona vaad etmişti. İktidara geldiğinde İbrahim b. Meymun, kendisine vaadini yerine getirmesini istemiş ve bu hususta ısrar edip onu sıkıştırmıştı. Bunun üzerine Ebu Müslim onun boynunun vurulmasını emretmişti. Boynu vurulacağı zaman ona şöyle demişti:

– Altından içki kapları yaptırıp onları Emevilere gönderen Nasr b. Seyyar'ı niçin protesto etmiyorsun, onun yaptıklarını niçin eleştirmiyorsun?

– Senin beni kendine yaklaştırdığın kadar onlar beni kendilerine yaklaştırmadılar. Senin bana vaad ettiklerini onlar bana vaad etmediler. Bu nedenle onlara karşı çıkmadım. Onları eleştirmedim.

Emr-i bil ma'ruf ve nehy-i anil münker konusunda sabredip tahammül gösterdiğinden ötürü sözünü ettiğimiz şu İbrahim b. Meymun'un Cennet'te yüksek makamları bulunduğunu bazı kimseler rüyalarında görmüşlerdir. O, iyiliği emredip kötülükten nehyederdi. Bu görevi yerine getirirdi. Ebu Müslim onu öldürdü. Allah ona rahmet etsin.

Ebu Müslim'in, halife Seffah'a itaatkar olduğunu, emir ve kararlarına harfiyen uyduğunu önceki sayfalarda anlatmıştık. Ancak Mansur hilafete geçince Ebu Müslim onu hafife alıp tahkir etti. Bununla beraber Mansur kendisini Şam'da bulunan amcası Abdullah'ın üzerine gönderdi. Ebu Müslim, Abdullah'ı mağlub etti, Şam'ı onun elinden alıp Mansur'un hakimiyetine teslim etti. Fakat daha sonra kendini Mansur'dan büyük gördü ve onu öldürmeye niyetlendi. Mansur ona içten içe öfke duymakla beraber bu yaptıklarını anladı. Daha önce kardeşi Seffah'tan Ebu Müslim'i öldürmesini defalarca istemiş, ancak Seffah onun isteğine uymamıştı. Mansur hilafete geçtikten sonra Ebu Müslim'e sürekli tuzak kurdu. Nihayet onu huzuruna getirip öldürttü.

Ravilerden biri dedi ki: Mansur, Ebu Müslim'e şöyle mektup yazdı:

«İmdi kalpler paslanır; günah ve masiyet damgasıyla mühürlenir. Ey zorba ve haddini aşan adam, kendine gel. Ey sarhoş, artık ayl. Ey uyuyan adam, artık uykundan uyan. Sen yalancı düşler ve karışık rüyalarla aldanmaktasın. Dünya berzahında bulunmaktasın. Senden öncekiler de aldanmışlardı ve geçmiş nesiller onlara damgalarını vurmuştu. «Şimdi onlardan hiçbirini duyuyor veya hiçbir sesi işitiyor

musun?» (Meryem, 98.) Kaçan kimse Allah'ı aciz bırakamaz, Allah yakalamak istediğini elinden kaçırmaz. Yanında bulunan taraftarlarına ve davetçilerine aldanma. Onlar, seninle beraber düşmanlarına hücum ettikleri gibi, artık şimdi sana karşı hücumla geçmişlerdir. Eğer itaattan çıkar, cemaattan ayrılırsan, Cenâb-ı Allah, hiç ummadığın yerden başına felaketler getirir. Yavaş ol, yavaş. Asilikten uzak dur ey Ebu Müslim! Haddini aşıp asi olan ve mütecavizliğe yeltenenleri Cenâb-ı Allah yardımsız bırakır ve onu elleriyle, ağzıyla yere kapaklanacak şekilde yıkanlara yardımcı olur. Senden önce gelip geçmişler için bir kanun olmaktan ve senden sonra gelecekler için örnek olmaktan sakın. Aleyhine hüccet belirmiştir. Seni bu işten uzak durman hususunda ikaz etmiştim. Artık mazeretin kalmadı. Bana itaat edip sana hücumla geçecekler için de haklı deliller buldum. Yüce Allah buyuruyor ki:

«Ey Muhammed! Onlara, şeytanın peşine taktığı ve kendisine verdiğimiz ayetlerden sıyrılarak azgınlardan olan kişinin olayını anlat.» (el-A'râf, 175.)»

Ebu Müslim de ona şu cevabi mektubu gönderdi:

«İmdi, mektubunu okudum. Senin bu mektubunda doğruluktan uzakta olduğunu, haktan saptığını gördüm. Çünkü sen darb-ı meselleri yerinde kullanmamış, ayrıca kafirler hakkında nazil olan ayetleri aleyhime delil olarak yazmışsın. Bilenlerle bilmeyenler bir olmazlar. Yemin ederim ki, ben Allah'ın ayetlerinin hükmü dışına çıkmış değilim. Ama ben ey Muhammed oğlu Abdullah, size itaati vacip kılan Kur'ân ayetlerini sizin için te'vil ettim. Senden önce iki kardeşine ve onlardan sonra da sana itaat ederek görevimi yerine getirdim. Sen onların yolundan gittin, mütedeyyin oldun. Seni, hidayete ermiş ve başkalarını da hidayete erdiren bir kimse sandım. Te'vilimde yanıldım. Eskiden beri te'vilciler yanırlar. Yüce Allah buyurmuş ki:

«Ey Muhammed! Ayetlerimize inananlar sana gelince: "Size selam olsun" de. Rabbiniz, sizden kim bilmeyerek fenalık işler de arkasından tevbe eder ve nefsinı düzeltirse, ona rahmet etmeyi kendi üzerine almıştır. O, bağışlar ve merhamet eder.» (el-En'âm, 54.)

Senin kardeşin Seffah, hidayete erdiren bir kimse görünümünde ortaya çıktı. Ama o sapıktı. Kılıcımı çekip zan ile adam öldürmemi, şüpheye dayanarak başkalarının üzerine yürümemi, merhameti ortadan kaldırmamı ve ufak tefek hatalarını affetmemi bana emretti. Sizi itaat etmelerini sağlamam için insanları kırıp geçirdim. İktidarınızı yerleştirdim. Nihayet sizi tanımayanları Allah size tanıttı. Sonra noksanlıklardan münezze olan yüce Allah bana pişmanlık vererek hatalarımdan dönmemi nasib etti. Tevbeyi bana müyesser kılarak beni günahlarımdan kurtardı. Eğer beni affeder ve bağışlarsa şüphesiz

o, kendisine yönelenleri bağışlayandır. Eğer beni azaplandıracak olursa, tabii ki bu benim günahlarım nedeniyle olacaktır. Rabbin, kullara zulmedici değildir.»

Mansur ona şu cevabı gönderdi:

«İmdi, ey günahkar asi! Kardeşim Seffah hidayet yolundaki bir adamdı. Rabbinden kendisine ulaşan bir beyyine ve delil üzerine insanları Allah'a davet ediyordu. Sana yolu açıkladı ve izah etti. Seni doğru yola sevketti. Eğer kardeşime uymuş olsaydın, hak yolunun dışına çıkmaz, şeytana ve emirlerine uymazdın. Ama sen iki durumla karşılaştığında bunlardan doğru olanını bırakıp yanlış olanına uydun. Firavunlar gibi adam öldürdün. Zorbalar gibi insanların yakasına sarıldın. Fesatçılar gibi zulümle hükmettin. Malı israf ettin. Yerinde harcamadın. Müsrifler gibi davrandın. Sonra şu haberi de benden al ki ey fasık; Musa b. Ka'b'ı Horasan'a vali tayin ettim, ama sen ona Nişabur'da ikamet etmesini emrettin. Eğer Horasan'ı istiyorsan o, beraberindeki komutan ve taraftarlarıyla senin karşına çıkacaktır. Ben senin karşına akranlarını çıkaracağım. Bütün tuzaklarını toparla, elinden geleni yap. Ama muvaffak olamayacaksın. Mü'minlerin emirine ve ona uyan kimselere Allah yeter. O, ne güzel vekildir.»

Mansur onunla yazışmaya devam etti. Bazen korkuttu, bazen ümitlendirdi. Çevresindeki komutanların ve Ebu Müslim'in kendisine gönderdiği elçilerin akıllarını çeldi. Nihayet onlar da halifenin yanına gitmesinin uygun olacağını kendisine söylediler. Yalnız Neyzek, Ebu Müslim'in, halifenin yanına gitmesine muvafakat etmedi. Fakat Ebu Müslim'in halifenin yanına gitmekte kararlı olduğunu görünce şu beyiti okudu:

«Kaderin hükmü karşınıda insanlar çaresizdir,
Kader, kavimlerin çarelerini bile hükümsüz bırakmıştır.»

Neyzek, Ebu Müslim'e tavsiyede bulunarak Mansur'u öldürmesini, onun yerine başka bir kimseye halife olarak bey'at etmesini söyledi. Ancak Ebu Müslim bu imkanı bulamadı. Medain'e vardığında halifenin emri üzerine komutanlar onu karşıladılar. Ancak akşamleyin Medain'e ulaşabildi. Halifenin mektuplarını yazan Ebu Eyyüb, Ebu Müslim'i geldiği günde öldürmemesi için halifeye tavsiyede bulundu. Ebu Müslim, halifenin huzuruna vardığında halife Mansur ona ikramda bulundu, saygı gösterdi ve ona şöyle dedi: «Bu gece git, üzerindeki yolculuk yorgunluğunu at, yarın yanıma gel.»

Ertesi gün olunca halife, onu öldürecek adamlarını gizli yerlere koydu. Bunlar, onu öldürmek için tetikte bekliyorlardı. Bunlardan biri Osman b. Nüheyk, diğeri de Şebib b. Vec idi. Önceki sayfalarda an-

latıldığı gibi bunlar Ebu Müslim'i öldürdüler.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Ebu Müslim, halifenin yanında birkaç gün ikamet etmişti. Halife Mansur ona; ikram ve tazimde bulundu. Sonra halife, ona düşman olduğunu gösteren tavırlar sergilemeye başladı. Ebu Müslim korktu ve İsa b. Musa'dan kendisine yardımcı olmasını ve eman vermesini istedi. «Halifenin beni öldürmesinden korkuyorum.» dedi. İsa b. Musa da halifenin tuzağından haberi olmadığı için ona şöyle dedi: «Hayır, sana zarar gelmeyecektir. Sen git, arkan sıra ben de gelmekteyim. Sen benim zimmetimdesin, oraya gelişimi bekle.»

Ebu Müslim saraya gitti. Mansur'un huzuruna girmek için izin istedi. Ona: «Şurada otur. Halife abdest alıyor.» dediler. O da oturdu. Halifenin gelişinin uzamasını istiyordu ki, İsa b. Musa da oraya gelebilsin. Çünkü İsa gecikmişti. Nihayet halife, huzura girmesine izin verdi. İçeri girdi. Halife, yaptığı bazı işlerden ötürü onu kınamaya başladı. O da kendini olabildiğince savundu. Mazeretlerini beyan etti. Sonra halife ona şöyle dedi:

– Süleyman b. Kesir'i, İbrahim b. Meymun'u, falanı ve filanı neden öldürdün?

– Çünkü onlar bana isyan ettiler, emrime muhalefet ettiler.

Bu cevap karşısında halife Mansur öfkelenip şöyle dedi:

– Yazıklar olsun sana! Kendine isyan edeni öldürüyorsun. Peki sen, bana isyan ettin. Ben seni öldürmeyecek miyim?

Böyle dedikten sonra ellerini birbirine vurdu. Bu, onunla pusuda yatmakta olanlar arasındaki bir işaretti. Hemen koşup geldiler. Ebu Müslim'in üzerine atıldılar. Onlardan biri kılıcını vurdu ve Ebu Müslim'in kılıç bağını kesti. O esnada Ebu Müslim şöyle dedi:

– Ey mü'minlerin emiri, beni düşmanlarına bırak.

– Senden daha büyük düşmanım mı var ki, seni onlara bırakayım?

Sonra Mansur, adamlarına kesin talimatını verdi. Onu kılıçlayıp öldürdüler ve bir abaya sardılar. Bundan sonra İsa b. Musa huzura geldi ve şöyle sordu:

– Ey mü'minlerin emiri, bu nedir?

– Bu Ebu Müslim'dir.

– İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciun.

– Üzerime nikmeti değil de nimeti salan Allah'a hamd ederim.

Bu olayla ilgili olarak şair Ebu Dülame şöyle demiştir:

«Ey Ebu Müslim! Kul kendisini değiştirmedığı sürece Cenâb-ı Allah kuluna verdiği nimeti değiştirmez.

Ey Ebu Müslim! Öldürülmek beni korkuttu.

Beni korkuttuğun için ben de kızıl aslan gibi senin üzerine hücum ettim. Sana karşı büyüklendim.»

İbn Cerir'in anlattığına göre Mansur, daha önce Osman b. Nüheyk, Şebib b. Vec, Ebu Hanife Harb b. Kays ve diğer bir muhafıza yakınında bir yerde gizlenmelerini emretmişti. Ebu Müslim yanına gelip kendisiyle konuştuğunda ve ellerini birbirine vurduğunda hemen yerlerinden fırlayıp gelmelerini ve Ebu Müslim'i öldürmelerini tenbihlemişti. Ebu Müslim yanına geldiğinde, Mansur ona şöyle dedi:

- Abdullah b. Ali'den ele geçirdiğin o iki kılıca ne oldu?
- İşte biri budur.
- Onu bana göster bakalım.

Ebu Müslim, kılıcı Mansur'a verdi. Mansur, kılıcı alıp dizinin altına koydu. Sonra ona şöyle dedi:

– Ebu Abdullah es-Seffah'a mektup yazıp onu ölü arazileri ihya etmekten alıkoymana sebep neydi? Yoksa sen bize dinimizi mi öğretmeye niyetlendin?

– Ben ölü arazileri herhangi bir kimsenin ele geçirmesinin helal olmayacağını sandım. Mü'minlerin emirinin bu konudaki mektubu bana geldiğinde, onun ve ehli beytinin ilim madeni olduklarını öğrendim.

– Hac yolunda niçin benden ileriye gidip beni geride bıraktın?

– Benim ve senin, ikimizin kfilesinin suyun başında toplanmalarını arzuladım. Çünkü ikimizin kfilelerinin aynı anda su kaynağı üzerinde toplanmaları halinde bunun insanlara sıkıntı vereceğini düşünmüştüm. İnsanlara zorluk çıkarmamak amacıyla sizi geride bırakıp ileriye gittim.

– Ebü'l-Abbass Seffah'ın ölüm haberi sana geldiğinde niçin dönüp yanıma gelmedin?

– Hac yolunda insanlara izdiham vermek istemedim. Zaten ikimizin Kûfe'de bir araya geleceğini biliyordum. Benden sana karşı bir muhalefet yoktu.

– Abdullah b. Ali'nin cariyesini kendine mi almak istedin?

– Hayır, ama onun zayı olmasından korktum. Onu çadıra aldım ve başına da bir muhafız diktim.

– Bana mektup yazarken önce kendi adını yazan ve Ali'nin kızı Amine ile evlenmek isteyen, kendini de İbn Sulayt b. Abdullah b. Abbas diye adlandıran kişi sen değil misin?

Bütün bu karşılıklı konuşmalar devam ederken Mansur'un eli Ebu Müslim'in elindeydi. Ebu Müslim, onun ellerini ovuyor, öpüyor ve özür diliyordu. Sonra Mansur ona şöyle sordu:

– Bana rağmen Horasan'a girmenin sebebi neydi?

– Senin kalbine bana karşı nefret girmiş olmasından korktum. Horasan'a geldim ki, oradan sana özrümü beyan eden bir mektup yazayım da kalbindeki düşmanlığı gidereyim.

– Süleyman b. Kesir'i neden öldürdün? O, senden önce bizim davetçimiz ve nakibimizdi.

– O bana muhalefet etmek istedi.

– Yazıklar olsun sana! Sen de bana muhalefet etmek istedin ve bana isyan ettin. Eğer ben seni öldürmezsem Allah beni öldürsün!

Böyle dedikten sonra çadırın sütununa vurdu ve pusuda gizlenen adamlar çıkıp geldiler. Osman, Ebu Müslim'e vurdu, kılıcının bağına kopardı; Şebib de bir darbe indirerek ayağını kesti. Diğerleri de kılıçlarıyla ona hamle yaptılar. Bu arada Mansur da şöyle seslendi: «Haydi, ne duruyorsunuz? Onu vurun. Allah elinizi koparsın!» Bundan sonra onu boğazladılar, parçalayıp lime lime etiler. Sonra da vücudunun parçaları Dicle ırmağına atıldı.

Rivayet olunduğuna göre Mansur, onu öldürdükleri zaman yan başında durup şöyle dedi: «Allah sana rahmet etsin ey Ebu Müslim. Bize bey'at ettin, biz de bey'atını kabul ettik. Bize söz verdin, biz de sana söz verdik. Verdiğin sözü yerine getirdin, biz de verdiğimiz sözü yerine getirdik. Bugünlerde bize karşı çıkan herhangi bir kimseyi mutlaka öldüreceğimize dair seninle sözleşmiştik. Sen bize karşı isyan ettin, biz de seni öldürdük. Kalbinde bize karşı verdiğin hükmün aynısını biz de sana verdik.»

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Mansur şöyle demiştir: «Ey Allah'ın düşmanı, senin bu gününü bize gösteren Allah'a hamdolsun.»

İbn Cerir'in ifadesine göre o esnada Mansur şöyle demiştir:

«Zannettin ki borç ödenmez. Şimdi kile ile öde ey suç babası,

Bir zamanlar içirdiğin ve boğazda acı alkan ağacından daha da acılık bırakan kadehten işte sana da içirildi.»

Ebu Müslim'in öldürülmesinden sonra Mansur, halka bir hutbe irad etti ve şöyle dedi:

«Ey insanlar, şükürü terkederek nimet kuşlarını nefret ettirmeyin. Aksi takdirde üzerinize azab iner. İmamlarınıza hiyanet ve hileyi içinizde gizlemeyin. Sizden biri bu hususta gizli bir şey yapacak olursa, gizliliği dili ile ortaya çıkar. Yüzünün çizgilerinden anlaşılır. Bakışlarından bunu idrak ederiz. Hakkımızı tanıdığınız sürece biz de hakkınızı tanırız. Fazilet ve üstünlüğümüzü takdir ettiğiniz sürece, size iyilik ve ihsanı unutmayız. Bu hilafet gömleğini elimizden almaya çalışanın tepesine yumruğumuzu indiririz ki, adamlarınız doğru yola girsinler; valileriniz de kendilerine çeki düzen versinler.

Şu içi karanlık adam, yani Ebu Müslim; bey'atımıza hiyanet eden ve bize açıkça desise kuran kimselerin kanını bizim için mübah sayacağı ve hakkından geleceğini bize kat'i sözle vaad etti. Ama kendisi bu vaadini bozdu, hiyanet eti, günah işledi, nankörlükte bulundu. Biz de uğrumuzda onun başkalarına verdiği hükmü, kendimiz için ona verdik. Ebu Müslim, işe güzelce başladı. Ama sonunda işleri bozdu. İnsanlardan, bize verdiğinden daha çoğunu aldı. İçinin çirkinliğini dışının güzelliğine tercih etti. Onun içinin pislik ve murdarlığını, niyetinin bozukluğunu anladık. Bizi bu hususta kınayanlar, onun niyetinin bozukluğunu bilseler bizi asla kınamazlar. Bizi kınayanlar onun içini bilseler, onu öldürdüğümüzden ötürü bizi mazur sayarlar. Hatta onun öldürülmesini geciktirdiğimizden ötürü bize kızarlar. Ebu Müslim, bey'atını bozdu, ahdini yerine getirmedi. Nihayet onu cezalandırmamızı helal kıldı. Kanını mübah kıldık. Muhalefet edenlere verdiği hükmün aynısını biz de kendisine verdik. Ona tanıdığımız hak, muhalefet etme hakkını elinden almamıza engel olmadı. Şair Nabiğa ez-Zübyanî, Numan b. Münzir için ne güzel söylemiştir:

"Sana itaat edene, bu itaatına karşılık sen de iyilikte bulun.
Onu menfaatlendir ve ona doğru yolu göster.
Sana karşı gelene ise, hiç merhamet etme.
Ona öyle bir ceza ver ki, zalimleri, yaptıkları zulümlerden caydır-
sın."»

Beyhaki, Hakim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Mübarek'e sordular:

– Ebu Müslim mi, yoksa Haccac mı daha iyidir?
– Ebu Müslim'in herhangi bir kimseden daha iyi olduğunu söyleyemem. Ama Haccac ondan daha kötü idi. Bazıları onun Müslüman olmadığını iddia ettiler, onu zındıklıkla itham ettiler. Ama Ebu Müslim'de böyle birşey bulunduğunu ispatlayan bir delil göremiyorum. Aksine o, işlediği günahlardan ötürü Allah'tan korkan kimselerdendi. Abbasi devletinin kuruluşu esnasında akıttığı kanlardan ötürü tevbe ettiğine dair iddialar da vardır. Allah, işini elbette ki daha iyi bilir.»

Hatib Bağdadî, Ebu Müslim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Sabır elbisesini giyindim. Sırları gizli tutmayı tercih ettim. Hü-
zün ve kederle müttefik oldum, kader ve hükümlere müsamaha gös-
terip aldırış etmedim. Nihayet gayretim ve arzumun sonuna ulaş-
tım.» Böyle dedikten sonra da şu şiiri okudu:

«Mervanoğulları meliklerinin aciz kaldıkları şeye ben, sağlam ve
yerinde bir görüş ve sırlarımı gizleyerek ulaştım.

Onları, kendilerinden önce hiçbir kimsenin dalmadığı,
Bir uykudan, başlarına kılıçla vurarak uyandırdım.
Kendi mülkleri Şam'da uykuya dalmışlarken onları kuşatıverdim.

Yırtıcı hayvanların çok olduğu bölgede koyunlarını otlatan çoban,
Uykuya dalarsa, o koyunları aslan otlatmaya başlar.»

Ebu Müslim, hicri 137. senenin şaban ayının 7'sinde, çarşamba günü, Medain'de öldürüldü. Şaban ayının bitimine beş gün, veya dört gün veya iki gece kala öldürüldüğüne dair çeşitli rivayetler de vardır.

Ravinin biri dedi ki: Ebu Müslim'in ortaya çıkışı, hicri 129. senenin ramazan ayında olmuştu. Hicri 127. senenin şaban ayında ortaya çıktığı da söylenir. Bir iddiaya göre o, hicretin 140. senesinde Bağdat'ta öldürülmüştür. Bu yanlış bir ifadedir. Çünkü «Tarih-i Bağdat» adlı eserinde Hatib Bağdatî'nin anlattığına göre o zaman Bağdat şehri henüz kurulmamıştı. Bu söz merduttur.

Bundan sonra Mansur, Ebu Müslim'in adamlarına bağışta bulunup kendisine rağbet ettirerek veya korkutarak yahut yöneticilikler vererek gönüllerini kazanmaya çalıştı.

Ebu Müslim'in en güçlü adamlarından ve muhafız kuvvetleri komutanı olan Ebu İshak'ı huzuruna çağırttı. Boynunu vurmak istedi. Ancak Ebu İshak şöyle dedi: «Ey mü'minlerin emiri, Allah'a yemin ederim ki, bugün hariç, şimdiye kadar kendimi asla güvende hissetmedim. Huzuruna geldiğim her günde mutlaka kefenimi giyiyor ve kefenime hanut kokusu sürüyordum.» Böyle dedikten sonra iç çamaşırlarını açtı. Hanut kokusu sürüldüğü ve kefenlerini giydiği görüldü. Mansur ona acıdı ve onu serbest bıraktı.

İbn Cerir'in anlattığına göre Ebu Müslim, Abbasi devletinin kuruluşu ve Abbasi hakimiyetinin yerleşmesi uğruna yaptığı savaşlarda 600.000 adam öldürmüştür. Bunları, huzurunda eli kolu bağlı olarak öldürtmüştür. Başka şekilde öldürdükleri de hariç.

Bu yaptıklarından ötürü kendisini kınayıp azarlayan Mansur'a da şöyle demişti:

– Ey mü'minlerin emiri, bu kadar çektiğim mihnetlerden ve gösterdiğim yararlılıklardan sonra bana böyle şeyler söylenmemeli ve azarlanmamalıyım.

– Ey kötü kadının oğlu! Eğer senin yerine bir cariyeyi bile bu göreve tayin etseydim o da bu işi başarıyla tamamlardı. Sen bütün yaptıklarını bizim devletimiz ve gücümüz sayesinde yaptın. Eğer bu işi kendi gücünle yapmaya kalkışsaydın bir fitil dahi elde edemezdin.

Mansur onu öldürtünce, bir abaya sarıldı. Vücudu paramparça edilmişti. O esnada İsa b. Musa huzura girdi ve şöyle sordu:

– Ey mü'minlerin emiri, Ebu Müslim nerede?

– Az önce buradaydı.

– Ey mü'minlerin emiri, sen onun itaatkarlığını, samimiyetini ve İmam İbrahim'in onun hakkındaki olumlu görüşünü biliyordun. Ne diye öldürdün?

– Ey ahmak! Vallahi, yeryüzünde onun kadar sana düşman olan bir başka kimse bulunduğunu bilmiyorum. İşte o şurada, örtünün altında.

– İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciun (Doğrusu biz Allah'a aidiz ve biz O'na dönücüleriz.).

– Allah senin kalbini söküp atsın! Siz Ebu Müslim'i, yaptığı kötülüklerden alıkoyabiliyor, onu iyiliklere sevkedebiliyor muydunuz? Ona karşı bir gücünüz var mıydı?

Bundan sonra Mansur, komutanların önde gelenlerini huzura çağdı. Ebu Müslim'in öldürülmesinden haberleri yoktu. Ebu Müslim'i öldüreyim mi öldürmeyeyim mi diye onlara danıştı. Hepsi de öldürülmesini tavsiye ettiler. Hatta bazıları, söyledikleri Ebu Müslim'e ulaştırılabilir korkusuyla çekinceli konuştu. Ama Mansur, Ebu Müslim'i öldürdüğünü onlara açıklayınca hepsi sevinç ve memnuniyetlerini açığa vurdular. Bunu beklemiyorlardı. Sonra Mansur insanlara bir hutbe irad etti, konuyu onlara anlattı. Nitekim bu hususu önceki sayfalarda da anlatmıştık.

Bundan sonra Mansur, Ebu Müslim'in mallarını ve servetlerini korumakla görevli naibine, Ebu Müslim'in adına bir mektup yazarak yanındaki bütün malları zahire ve mücevherleri getirmesini emretti. Mektubu da Ebu Müslim'in mühürünün tamamı ile mühürlledi. Yani yüzüğündeki kaşın tümünü mektubun altına bastırdı. Naib, bu mektubun üzerindeki tam vurulmuş mühürü görünce şüphelendi. Çünkü daha önce Ebu Müslim ona şu uyarıda bulunmuştu: «Benim mektubum sana geldiğinde dikkatle bak. Eğer yüzüğümün kaşının yarısıyla mühürlenmişse, gereğini yap. Emri yerine getir, çünkü ben mektuplarımı yüzüğümün kaşının yarısıyla mühürlerim. Ama mektup, kaşın tümü ile mühürlenmiş olarak sana gelirse, sakın kabul etme ve gereğini yapma.»

Naib, bu mektubun tam mühürle mühürlendiğini görünce, Mansur'un gönderdiği mektubu kabul etmeye yanaşmadı. Bunun üzerine Mansur, bütün mal ve hasılatı alıp naibi öldürmek için adamlarını gönderdi.

Daha önce Ebu Müslim'in yerine kendisini tayin edeceğine dair vaadde bulunan Mansur, Ebu Davud İbrahim b. Halid'in Horasan valiliğine tayin edildiğine ilişkin mektubunu ona gönderdi.

Bu senede Sinbaz, Ebu Müslim'in kan davasını güderek ortaya

çıktı. Sinbaz, bir Mecusi idi. Komes ve İsfahan'ı ele geçirdi. Kendisine Feyruz İsbahbaz deniliyordu. Ebu Cafer el-Mansur, 10.000 kişilik bir süvari ordusunu Cehver b. Mürrar el-İclî komutasında onun üzerine gönderdi. İki ordu Hemedan ve Rey arasındaki çölde karşılaştılar. Cehver, Sinbaz'ı hezimete uğrattı. Adamlarından 60.000'ini öldürdü. Çocuk ve kadınlarını esir aldı. Bundan sonra da Sinbaz öldürüldü. Onun hakimiyeti yetmiş gün sürmüştü. Ebu Müslim'in, Rey'de bulunan ve Sinbaz'ın eline geçen malları geri alındı.

Bu senede Mülebbed b. Harmele eş-Şeybanî adında biri Cezire'de 1.000 kadar Hariciyi yanına alarak ayaklandı. Mansur da onun üzerine çok sayıda asker gönderdi. Hepsisi de ondan kaçıyor ve bozguna uğruyordu. Sonra Cezire naibi Hamid b. Kahtabe onu öldürdü. Mülebbed de kendisini hezimete uğrattı. Hamid, kalelere sığındı, kendini koruma altına aldı. Fakat daha sonra Hamid b. Kahtabe, 100.000 dinar vermek şartı ile Mülebbed ile barış yapma teklifinde bulundu. Mülebbed bunu kabul etti ve ona ilişmeden geri döndü.

Vakidî'nin ifadesine göre bu senede halifenin amcası İsmail b. Ali b. Abdullah b. Abbas insanlara haccettirdi. Bu zat Musul valisi idi. Kûfe valisi İsa b. Musa, Basra valisi Süleyman b. Ali, Cezire valisi Hamid b. Kahtabe, Mısır valisi Salih b. Ali, Horasan valisi Ebu Davud İbrahim b. Halid, Hicaz valisi de Ziyad b. Abdullah idi.

Halifenin, Sinbaz ve diğer asilerle meşgul oluşundan ötürü bu senede Anadolu gazası yapılmadı.

Önceki sayfalarda da anlatıldığı gibi bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Ebu Müslim el-Horasanî ve Yezid b. Ebi Ziyad bulunmaktadır. Yezid, Ebu Müslim aleyhinde konuşanlardan biri idi. Nitekim bunu «Tekmil» adlı eserimizde anlatmışızdır. Doğrusunu, noksanlıklardan münezze olan yüce Allah daha iyi bilir.

HİCRETİN YÜZOTUZSEKİZİNCİ SENESİ

Bu senede Bizans imparatoru Konstantin, zor kullanarak Malatya'ya girdi. Şehrin surlarını yıktı ve karşısına çıkan Malatyalı savaşçılardan ele geçirebildiklerini affetti.

Bu senede Mısır valisi Salih b. Ali, İç Anadolu'ya gidip gaza yaptı. Bizanslıların yıktıkları Malatya surlarını onardı. Kardeşi İsa b. Ali'ye 40.000 dinar verdi. Aynı şekilde kardeşi oğlu Abbas b. Muhammed b. Ali'ye de 40.000 dinar verdi.

Ebu Müslim'in mağlub ettiği, bu nedenle Basra'ya kaçarak kardeşi Süleyman b. Ali'ye sığınan Abdullah b. Ali, bu sene itaatle dönüp halifeye bey'at etti. Ama ileriki sayfalarda da anlatılacağı gibi Bağdat zindanında hapsedildi.

Bu senede Sinbaz'ı mağlub edip mallarını ele geçiren, ayrıca Ebu Müslim'in mallarına da sahip olup bu sayede kendini güçlendiren ve hiç kimsenin kendisini mağlub edemeyeceği zannına kapılan Cehver b. Mürrar el-İclî de halifeye başkaldırdı. Halife onun üzerine büyük bir ordu ile Muhammed b. Eş'as el-Huzaî'yi gönderdi. İki taraf şiddetlice savaştılar. Cehver, hezimete uğradı. Askerlerinin çoğu öldürüldü, yanındaki mallar, ürünler ve hazineler ganimet edildi. Sonra da yakalanıp öldürüldü.

Bu senede Harici Mülebbed, 8.000 askerle üzerine giden Hazim b. Huzeyme tarafından öldürüldü. Mülebbed'in 1.000'den fazla adamı öldürüldü. Geri kalanlar bozguna uğrayıp kaçtılar.

Vakidî'nin ifadesine göre, bu senede Fadl b. Ali insanlara haccettirdi. Vilayetlerin valileri, önceki senelerde vali olarak adları geçen kimselerdi.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Zeyd b. Vakid, Alâ b. Abdurrahman, Leys b. Ebi Süleym de vardır.

Bu senede Emevilerin elindeki dahili hilafet Endülüs'e geçti. Bu Emevi halifesi, Abdurrahman b. Muaviye b. Hişam b. Abdülmelik b. Mervan el-Haşimî idi. Ben onun Haşimî olmadığı kanaatindeyim. O, Ümeyyeoğullarındandı ve kendisine Emevi deniliyordu. Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbas'tan kaçıp Mağrib ülkesine girdi. Beraberindeki kaçaklarla birlikte oralardan da ilerilere doğru gitti. Bunlar, Yemenlilik ve Mudarlılık asabiyeti uğruna savaşıyorlardı. Abdurrahman, kölesi Bedr'i göndererek onları kendine taraftar yaptı ve ona bey'at ettiler. Sonra Endülüs ülkesine girip orayı istila ettiler. Vali Yusuf b. Abdurrahman b. Habib b. Ebi Ubeyde b. Ukbe b. Nafi el-Fihri'nin elinden Endülüs'ü aldılar ve vali Yusufu öldürdüler.

Abdurrahman b. Muaviye, Kurtuba'da ikamet etti. Endülüs'teki halifeliliği hicretin 172. senesine kadar devam etti. O senede vefat etti. Kırküş sene birkaç ay süreyle halifelik yaptı. Ondan sonra oğlu Hişam, altı yıl birkaç ay müddetle halifelik yaptı. Sonra o da vefat etti. Yerine Hakem b. Hişam geçti. O da yirmialtı sene birkaç ay müddetle halifelik yaptıktan sonra vefat etti. Onun ardısıra oğlu Abdurrahman b. Hakem de otuzüç sene müddetle halifelik yaptı ve vefat etti.

Onun ardından Muhammed b. Abdurrahman b. Hakem de halifelğe geçip yirmialtı sene müddetle hüküm sürdü. Ondan sonra oğlu Münzir b. Muhammed, ardından Abdullah b. Muhammed b. Münzir adındaki kardeşi halifelğe geçtiler. Abdullah b. Muhammed b. Münzir'in halifeliliği, hicri 300. seneden sonra kısa bir süre devam etti. İleride de anlatacağımız gibi, bu senelerin geçmesinden ve bu insanların dünyadan göçmesinden sonra Endülüs hilafeti de yıkılıp yok olmuştur. Onların bu hakimiyetleri esnasında elde ettikleri nimetler, sahip

oldukları lüks hayat ve güzel kadınlar, hep yok olup gitti. Sanki belli bir miadı bekliyorlarmışçasına o seneler sona erdi. O senelerde yaşayan insanlar da bu dünyadan ayrıлып gittiler. Kuru bir yaprağa dönüştüler; soldular, kurudular ve saba rüzgarları onları savurup götürdü.

HİCRETİN YÜZOTUZDOKUZUNCU SENESİ

Bu senede Salih b. Ali, Malatya şehrini yeniden kurup onarma işini tamamladı. Sonra da Hades yolu ile İç Anadolu'ya gidip gaza yaptı. Bizans'ın içlerine doğru ilerledi. Beraberinde kız kardeşleri Ali kızı Ümmü İsa ve Lübabe de gaza yapıyorlardı. Bunlar, Emevi devletinin yıkılması durumunda bile yüce Allah uğruna cihad etmeyi adanmışlardı.

Bu senede Mansur'la Bizans imparatoru arasında yapılan bir antlaşma gereğince esir mübadelesi yapıldı. Bazı Müslüman esirler böylece kurtuldular.

Bundan sonra hicretin 146. senesine kadar Anadolu gazvesi yapılmadı. Çünkü Mansur, Abdullah b. Hasan'ın oğullarıyla uğraşıyordu. Nitekim bunu ileride anlatacağız. Ama bazılarının anlattıklarına göre Hasan b. Kahtabe, İmam İbrahim'in oğlu Abdülvehhab'la birlikte hicretin 140. senesinde Anadolu'ya gaza yapmıştır. Doğrusunu Allah bilir.

Bu senede Mansur, Mescid-i Haram'ı genişletti. Bu sene cidden bol verimli bir seneydi. Başka bir rivayette anlatıldığına göre o, Mescid-i Haram'ı hicretin 140. senesinde genişletmiştir.

Sonra Mansur, amcası Süleyman'ı Basra valiliğinden azletti. Abdullah b. Ali ile adamları, başlarına bir kötülük gelmesinden korktukları için gizlendiler. Bunun üzerine Mansur, Basra valisi Süfyan b. Muaviye'ye haber salarak Abdullah b. Ali'yi kendisine göndermesini emretti. O da Abdullah'ı, adamlarıyla birlikte Mansur'a gönderdi. Mansur, bunların bir kısmını öldürdü. Amcası Abdullah b. Ali'yi hapse attı. Diğer adamlarını da Horasan valisi Ebu Davud'a gönderdi. Ebu Davud onları Horasan'da öldürdü.

Bu senede Abbas b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas, insanlara haccettirdi.

Bu senede Amr b. Mücahid, Yezid b. Abdullah b. el-Had, Yunus b. Ubeyd vefat ettiler. Yunus, abidlerden biri olup Hasan-ı Basrî'nin arkadaşıydı:

HİCRETİN YÜZKIRKINCI SENESİ

Bu senede bazı askerler Horasan valisi Ebu Davud'a karşı ayaklandılar. Evini kuşatma altına aldılar. O da sesini kendi taraftarlarına duyurup yardım istemek maksadıyla dama çıktı. Kerpiçlerden birine yaslandı. Duvardaki bu kerpiç kırılınca kendisi yere düştü; beli kırıldı ve bu nedenle vefat etti. Güvenlik amiri Asım, onun yerine Horasan vali vekilliğine geçti. Bu vekaleti, halife tarafından Horasan valiliğine atanan Abdülcebbar b. Abdurrahman el-Ezdî'nin göreve gelip başlamasına kadar devam etti. Vali gelince Horasan'ı ondan teslim aldı. Bazı komutanları öldürdü. Çünkü onlar, halifeliğin Hz. Ahi ailesine verilmesi gerektiğine dair propaganda yapmaktaydılar. Diğerlerini ise hapsedti. Ebu Davud'un mallarını ele geçiren bazı komutanları da tutuklayıp sorguladı.

Bu senede halife Mansur, Hire'de ihrama girip hacca gitti. Haccı tamamladıktan sonra Medine'ye döndü. Oradan Kudüs'e gidip Mescid-i Aksa'yı ziyaret etti. Sonra Şam yoluna koyularak Rakka'ya gitti. Oradan da Kûfe'ye bağlı Haşimiyye'ye gitti.

Bu senedeki vilayet valileri, önceki senelerde adları geçen valilerdi. Yalnız Horasan valisi Ebu Davud vefat etmiş, yerine Abdülcebbar el-Ezdî geçmişti.

Bu senede Davud b. Ebi Hind, Ebu Hazım Seleme b. Dinar, Süheyl b. Ebi Salih ve Ummare b. Gaziyye b. Kays es-Sekunî vefat ettiler.

HİCRETİN YÜZKIRKBİRİNCİ SENESİ

Bu senede kendilerine Ravendiler denilen bir grup, Mansur'a karşı ayaklandılar. İbn Cerir'in Medainî'den naklederek anlattığına göre, bunların aslı Horasan'dandır. Bunlar Ebu Müslim el-Horasanî'nin görüşündeki kimselerdi, tenasüh (ruh göçü) inancına sahiptiler. Adem peygamberin ruhunun Osman b. Nüheyk'e geçtiğini iddia ediyorlardı. Kendilerine yediren ve içiren rablerinin Ebu Cafer el-Mansur olduğunu kabul ediyorlar, Heysem b. Muaviye'nin ise Cebrail olduğunu söylüyorlardı. Allah onları kahretsin.

İbn Cerir dedi ki: Bunlar, bir gün Mansur'un köşkünün yanına

geldiler. Köşkü tavaf etmeye başladılar ve: «İşte bu, rabbimizin köşküdür.» dediler. Mansur'da onların reislerine adam gönderdi. Onlardan 200 kişiyi hapse attırdı. Ravendiler buna kızıp: «Onları niçin hapsediyorsun?» dediler. Sonra gidip bir boş tabut temin ettiler ve bunu omuzlarına aldılar. Sanki bir cenazeyi mezara götürüyorlarmış gibi yaparak toplandılar, hapishanenin kapısına gittiler. Tabutu bırakıp zorla hapishaneye girdiler. İçerideki taraftarlarını çıkardılar. 600 kadar kişi olduktan sonra Mansur'un üzerine gittiler. Halk bağırışmaya başladı. Şehrin kapıları kilitlendi.

Mansur, köşküden çıkıp yaya olarak onlara doğru geldi. Binecek bir binit bulamamıştı. Sonra kendisine bir binit getirildi, bindi ve Ravendilere doğru geldi. Her taraftan insanlar geldiler.

Bu sırada Maan b. Zaide de gelmişti. Mansur'u görünce bineğinden indi ve Mansur'un bineğinin yularını tutup: «Ey mü'minlerin emiri, sen köşküne dön. Biz bunların hakkından geliriz.» dediyse de Mansur geri dönmedi. Bu arada pazardaki insanlar toplanıp geldiler ve Ravendilerle savaşmaya başladılar. Askerler de gelip bunların etrafında çember oluşturdular ve Ravendileri baştan sona kırıp geçirdiler. Geride bir tek adamları dahi kalmadı.

Ne var ki bunlar, Osman b. Nüheyk'in omuzları arasına bir ok isabet ettirmişlerdi. Birkaç gün hasta yattıktan sonra Osman vefat etti. Halife Mansur, cenaze namazını kıldırdı, defni tamamlanuncaya kadar mezarının başında durdu. Onun için dua etti. Sonra Osman'ın kardeşi İsa b. Nüheyk'i güvenlik kuvvetlerinin başına komutan olarak tayin etti. Bütün bu hadiseler Kûfe'ye bağlı Haşimiye kasabasında vuku bulmuştu.

Mansur, Ravendilerle yapılan savaşı tamamladıktan sonra, o gün halka öğle namazını son vaktinde kıldırdı. Sonra kendisine yemek getirildi. «Maan b. Zaide nerede?» diye sordu. Maan gelinceye kadar yemeğe el uzatmadı. Maan geldikten sonra onu yanına oturttu. Sonra huzurundaki adamları yanında onun gösterdiği kahramanlıktan dolayı teşekkürlerini ifade etti. Maan da ona şöyle cevap verdi: «Allah'a yemin ederim ki ey mü'minlerin emiri, ben oraya gelirken korkuyordum, ama senin onları hiçe saydığını ve üzerlerine cesaretle geldiğini görünce kalbim kuvvetlendi, kendime güvenmeye başladım. Hiçbir kimsenin savaşta böyle cesaretli olacağını sanmıyordum. Senin tutumun beni cesaretlendirdi ey mü'minlerin emiri.»

Mansur ona 10.000 dinar verilmesini emretti. Ondan hoşnud oldu ve onu Yemen valiliğine atadı. Maan b. Zaide, daha önce halifeden korkup saklanmaktaydı. Çünkü o, İbn Hübeyre'yle birlikte Müsevvide'ye karşı savaşmıştı. İşte Ravendiler savaşı esnasında o gün ortaya çıktı. Halife onun kendisine samimi olarak bağlı olduğunu ve savaşta

yararlılığını görünce hoşnud oldu.

Anlatıldığına göre Mansur kendi kendine şöyle demiştir: «Ben üç şeyde hata yaptım. Ebu Müslim'le savaştım. Oysa ben o zaman az askere sahiptim, yanımda az sayıda adam vardı. Şam'a giderken de hata yaptım. Eğer Irak'ta iki kılıç karşı karşıya gelip çarpışacak olsaydı halifelik elimden giderdi. Bir de Ravendilerle yapılan savaş gününde olay yerine bizzat gitmekte hata ettim. Eğer o esnada hedefini şaşırmış bir ok gelip bana isabet etmiş olsaydı boş yere öldürülmüş olacaktım.» İşte bu söz, onun akıllı ve kesin kararlı olmasının bir göstergesidir.

Bu senede halife Mansur, kendisinden sonra hilafete geçmesi için oğlu Muhammed'i veliaht tayin etti. Ona Mehdi adını verdi. Onu Horasan valiliğine tayin etti. Horasan'daki vali Abdülcebbar b. Abdurrahman'ı görevden aldı. Çünkü o, halifenin taraftarlarından birçok kimseleri öldürmüştü. Halife Mansur bu durumu mektuplarının yazarı Ebu Eyyüb'a şikayet etmiş; o da kendisine şöyle demişti:

«Ey mü'minlerin emiri, Bizanslılarla gaza yapmak için Horasan'dan büyük bir ordu göndermesini ona emret. Eğer Horasan'dan ordu çıkıp gidecek olursa orası güçsüz kalır. Sen de dilediğin askeri birliği oraya gönderirsin ve onu Horasan'dan zelil ve küçültülmüş bir şekilde çıkartırlar.»

Mansur, bu emrini içeren bir mektubu Horasan valisi Abdülcebbar'a gönderdi. O da halife Mansur'a gönderdiği cevabi mektupta şöyle dedi:

«Horasan beldelerinde Türkler fesat çıkardılar, eğer Horasan ordusu başka yere gidecek olursa korkulu durumlarla karşılaşırız. Horasan fesada maruz kalır.»

Mansur, onun gönderdiği cevabı Ebu Eyyüb'a gösterip: «Sen ne diyorsun bu hususta?» diye sordu. Ebu Eyyüb da şöyle dedi:

«Ona yazacağımız mektupta dersin ki: Horasan, diğer sınır şehirlerine nispetle takviye kuvvete daha fazla ihtiyacı olan bir vilayettir. Ben bu amaçla Horasan'a büyük bir orduyu gönderiyorum.»

Mansur bu ifadeleri içeren mektubunu Abdülcebbar'a gönderdi. Abdülcebbar ise gönderdiği cevabi mektupta şunları yazdı:

«Bu senede Horasan'da kıtlık vardır. Eğer Horasan'a takviye kuvvetler gelecek olursa iş tamamen bozulur ve halk sıkıntıya düşer.»

Bu mektubu, halife Mansur Ebu Eyyüb'a gösterdi ve: «Peki buna ne cevap vereceğiz?» diye sordu. O da şu cevabı verdi:

«Ey mü'minlerin emiri, bu adam niyetini açığa vurdu. Seni artık tanımıyor, kendisine hiç mühlet verme.»

Bu sırada halife Mansur, oğlu Muhammed el-Mehdi'yi Rey'de ika- met etmesi için gönderdi. Mehdi, Abdülcebbar'a önce Hazim b. Hü-

zeyme'yi gönderdi. Hazim, Abdülcebbar'ı ve beraberindekileri korkuttu. Onlar da Abdülcebbar'ı bırakıp kaçtılar. Hazim ve adamları onu yakalayıp bir deveye ters olarak bindirdiler. Yüzü devenin kuyruğuna yönelikti. Onu bu şekilde şehirde dolaştırdılar. Nihayet onu oğlu ve bir grup aile efradıyla birlikte halife Mansur'un huzuruna getirdiler. Mansur da onun boynunu vurdurdu. Oğlunu ve beraberindekileri Yemen tarafında bir adaya sürdü. Daha sonra Hindliler onun oğlunu esir aldılar, ama bir müddet sonra birisi onun fidyesini verdi ve onu kurtardı.

Mehdi, Horasan valiliğine yerleşti. Babası ona, Taberistan'a gidip gazve yapmasını, beraberindeki askerlerle İsbahbaz'a karşı savaşmasını emretti. Ömer b. Alâ komutasındaki bir askeri birliği de yardımına gönderdi. Ömer, Taberistan savaşı esnasında insanların en bilgisi idi. Şair onun hakkında şöyle demiştir:

«Yanına vardığımda samimi bir şekilde -itham edilen kimsede zaten hayır yoktur- öğüt vererek halifeye de ki:

Eğer düşmanlarla yapılacak olan savaş seni uykundan uyandırır-
sa,

Bu savaş için Ömer'i uyandır, sonra kendin uyumana devam et.

Ömer öyle bir yiğittir ki, kindarlık üzerine uyumaz ve suyu da ancak kanla içer.»

İki ordu Taberistan'da karşı karşıya geldiler. Mehdi'nin askerleri orayı fethettiler. İsbahbaz'ı çembere aldılar. Nihayet o kendi kalesine sığınmak mecburiyetinde kaldı. Kaledeki zahireleri verme karşılığında onlarla barış antlaşması yaptı. Mehdi de bu durumu babasına bir mektupla bildirdi. İsbahbaz, Deylem şehrine gitti. Orada vefat etti.

Mehdi komutasındaki ordu, Masmağan adındaki Türk hükümdarını da yendi. Çoluk çocuklarından ve kadınlardan bir kısmını esir aldı. İşte bu, Taberistan'ın ilk fethi oldu.

Bu senede Cibril b. Yahya el-Horasanî tarafından Masisa şehrinin kuruluşu tamamlandı.

Bu senede İmam İbrahim'in oğlu Muhammed. Malatya şehrinde gazaya devam etti.

Halife Mansur, Ziyad b. Ubeydullah'ı Hicaz valiliğinden azletti. Medine valiliğine Muhammed b. Halid el-Kusari'yi tayin etti. O da receb ayında Medine'ye gidip göreve başladı. Mansur, Mekke ve Taif valiliklerine, Heysem b. Muaviye el-Akkî'yi atadı.

Mansur'un güvenlik kuvvetleri komutanı Musa b. Ka'b vefat etti. Mısır'ın valisi ise geçen senenin valisi idi, değiştirilmemişti. Mansur, bundan sonra Mısır'a, Muhammed b. Eş'as'ı vali olarak atadı. Sonra

onu bu görevden alıp yerine Nevfel b. Fûrat'ı atadı.

Bu senede Kinnesrin, Humus ve Dımışk valisi Salih b. Ali, insanlara haccettirdi.

Diğer valiliklerin başında adları önceki senelerde zikredilen valiler bulunuyordu. Doğrusunu Allah bilir.

Bu senede Eban b. Tağlib, "Megazi" adlı eserin sahibi Musa b. Ukbe, (bir kavle göre de) Ebu İshak eş-Şeybanî vefat ettiler. Doğrusunu, noksanlıklardan münezze olan yüce Allah daha iyi bilir.

HİCRETİN YÜZKIRKİKİNCİ SENESİ

Bu senede Sind valisi Uyeyne b. Musa b. Ka'b, halifeye başkaldırdı. Halife, Ömer b. Hafs b. Ebi Süfra komutasında bir askeri birlik hazırlayarak onun üzerine gönderdi. Ayrıca Ömer'i, Sind ve Hind eyaletine vali olarak atadı. Ömer b. Hafs, Uyeyne ile savaştı. Onu mağlub etti ve Sind'i onun elinden teslim aldı.

Bu senede Taberistan'daki İsbahbaz, Müslümanlarla yapmış olduğu antlaşmayı bozdu. Taberistan'daki Müslümanların bir kısmını öldürdü. Halife de Hazim b. Hüzeyme ve Ravh b. Hatim komutasında bir askeri birliği hazırlayıp onun üzerine gönderdi. Bunlarla beraber Mansur'un azatlısı Merzuk Ebu Hasib de vardı. Bunlar gidip İsbahbaz'ı uzun bir süre kuşatma altında tuttular. İsbahbaz'ın içinde bulunduğu kaleyi fethetmek uzayınca yorulduılar. Buna bir hile yapmak istediler. Ebu Hasib dedi ki: «Siz beni dövün, saçımı ve sakalımı traş edin.» Onlar da böyle yaptılar. O da sanki Müslümanlara kızmış gibi bir tavır takındı ve İsbahbaz'ın yanına gitti. Gerçekten de Müslümanlar Ebu Hasib'i dövmüşler, sakalını traş etmişlerdi.

Ebu Hasib, İsbahbaz'ın bulunduğu kaleye girdi. İsbahbaz onun gelişine sevindi. Ona ikramda bulundu, yakınında yer verdi. Ebu Hasib de ona samimi bir dost gibi davrandı, hizmetinde bulundu. Nihayet bir fırsatını bulup onu tuzağa düşürdü.

Ebu Hasib, İsbahbaz yanında mevki sahibi oldu. Kaleyi açıp kapamakla görevli kişiler arasına kattılar. Ebu Hasib bu göreve atanınca Müslümanlarla mektuplaşarak, salan gecede kale kapısını kendilerine açacağını ve geldiklerinde kapıyı onlara açabilmesi için kapıya yakın bir yerde durmalarını bildirdi. Belirlenen gece olunca Ebu Hasib, Müslümanlara kalenin kapısını açtı, onlar da içeri girdiler, içerideki savaşçıları öldürdüler. Çoluk çocuğu, kadınları esir aldılar. İsbahbaz, o esnada kaşının altında zehir bulunan bir yüzüğü olduğu gibi yuttu ve öldü. Müslümanların o günde esir aldığı kimseler arasında Ümmü Mansur b. Mehdi, Ümmü İbrahim b. Mehdi de bulunuyordu. Bunlar, hükümdarların güzel kızlarındandı.

Bu senede Mansur, Basrahlılar için Ceban'da bir namazgah yaptırdı. Buranın inşasını Fırat ve Eble valisi Seleme b. Said b. Cabir üstlendi.

Mansur, ramazan ayını Basra'da geçirdi, orucunu orada tuttu. Bayram namazını o namazgahta Müslümanlara kıldırdı.

Bu senede Mansur, Nevfel b. Furat'ı Mısır valiliğinden azletti, yerine Hamid b. Kahtabe'yi atadı.

Bu senede İsmail b. Ali insanlara haccettirdi.

Bu senede halifenin amcası ve Basra valisi Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbas vefat etti. Vefatı, cemaziyelahir ayının bitimine yedi gün kala cumartesi günü vuku buldu. Vefat ederken ellidokuz yaşındaydı. Namazını kardeşi Abdüssamed kıldırdı.

Süleyman b. Ali, babasından, İkrime'den, Ebu Bürde b. Ebi Musa'dan rivayetlerde bulunmuştur. Aralarında oğulları Cafer ile Muhammed, Zeynep ve Asma'ın de bulunduğu bir topluluk ondan hadis rivayet etmişlerdir.

Yirmi yaşında iken saç sakalı ağardı, o yaşta iken sakalına kına sürdü. Kerem sahibi, cömert ve övgüye layık bir kimse idi. Her sene arefe günü yüz köle azad ederdi. Haşimilerden, diğer Kureyşlilerden ve Ensâr'dan olanlara 5.000.000 dirhem civarında yardımda bulunmuştu.

Bir gün köşkünde iken, Basra evlerinden bir evde kadınların öreke ile yün eğirdiklerini gördü. Onlardan birinin şöyle dediğini işitti: «Keşke vali bize baksa da durumumuzu öğrense ve şu örekelerle yün eğirme zahmetinden bizi kurtarsa.» Kadının böyle dediğini işitince hemen harekete geçti. Köşkünde dolaşmaya başladı, kadınlarının altın, mücevher ve diğer zinet eşyalarını topladı. Hepsini büyük bir mendile doldurdu. Sonra bu mücevher dolu bohçayı o kadınların bulunduğu eve sarkıttı. Üzerlerine bol miktarda dinar ve dirhem saçtı. Bu durumu gören kadınlardan biri, aşırı sevincinden ötürü oracıkta ölüverdi. O kadının diyetini ve eve sarkıttığı mücevherlerle paralarından hissesine düşeni, mirasçılarına verdi.

Seffah'ın halifeliği zamanında hac emirliği yaptı. Mansur'un zamanında Basra valiliği yaptı. Abbasoğullarının seçkinlerindendi. İsmail, Davud, Salih, Abdüssamed, Abdullah, İsa ve Muhammed'in kardeşi idi. Seffah ile Mansur'un da amcalarıydı.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Halid el-Hizze, Asım el-Ahvel ve bir kavle göre de Amr b. Ubeyd el-Kaderî vardır.

Amr b. Ubeyd'e, Ömer b. Ubeyd b. Sevban da denir. İbn Keysan diyenler de vardır. Teym kabilesindendir. Bu kabilede Ebu Osman el-Basrî'nin azatlısıdır. Farşlılardandır. Kaderiye ve Mutezile mezheplerinin üstadıdır. Hasan-ı Basrî, Ubeydullah b. Enes, Ebül-Aliye

ve Ebu Kılabe'den hadis rivayet etmiştir. İki Hammad, Süfyan b. Uyeyne ve akranlarından A'meş, Abdülvaris b. Said, Harun b. Musa, Yahya el-Kattan ve Yezid b. Zürey' de ondan hadis rivayet etmişlerdir.

İmam Ahmed b. Hanbel onun için şöyle demiştir: «O, kendisinden hadis rivayet edilmeye ehil biri değildi.» Ali b. Medinî ile Yahya b. Main: «O, hadis konusunda önemli bir kimse değildi.» demişlerdir. İbn Main bu hususta onunla ilgili olarak şu eklemeyi yapmıştır: «O kötü bir adamdı. İnsanların ekinler gibi olduklarını iddia eden Dehri-lerdendi.» Fellas ise onun metruk ve bid'atçı bir kimse olduğunu ifade etmiştir. Yahya el-Kattan, bize ondan hadis rivayet ederdi ama sonra onu terketti. İbn Mehdi ise ondan hadis rivayet etmezdi. Ebu Hatim, onun metruk olduğunu söylemiştir. Neseî ise, sika (mutemed) olmadığını ifade etmiştir. Şu'be, Yunus b. Ubeyd'in şöyle dediğini nakletmiştir: «Amr b. Ubeyd, hadiste yalan söylerdi.» Hammad b. Seleme ise Humeyd'in kendisine şöyle dediğini nakletmiştir: «Ondan hadis rivayet etme, çünkü o Hasan-ı Basrî'ye yalan isnad ediyordu.» Eyyüb ve Avf ile İbn Avn da böyle demişlerdir. Eyyüb: «Ben onun aklının tam olmadığını biliyorum.» demiştir. Matar el-Verrak ise şöyle demiştir: «Vallahi, ben hiçbir hususta onu tasdik etmem.»

İbn Mübarek ise şöyle demiştir: «Âlimler onun hadisini terketteler. Çünkü o Kaderciliğe davet ediyordu. Birçok cerh ve ta'dil imamı onun zayıf olduğunu söylemişlerdir. Diğerleri ise ibadeti, zahidliği ve lüksten uzak durması nedeniyle onu övmüşlerdir.»

Hasan-ı Basrî onun hakkında şöyle demiştir: «Bu, âlimlerin gençlerinin efendisidir. Ama hadis nakletmediği müddetçe.» Dediler ki: O hadis nakletti, vallahi hem de çok nakletti.

İbn Hibban dedi ki: O, hadis nakledinceye kadar, takva ve ibadet ehli bir kimse idi. Daha sonra Hasan-ı Basrî'nin yanından uzaklaştı. Beraberinde bir topluluk da Hasan-ı Basrî'yi terketteler. Bunlara Mu-tezile adı verildi. Hadis konusunda yalan söyler ve sahabelere söverdi. Ama bunu kasden yapmazdı, yanlışlığından dolayı yapardı. Onun şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Eğer Levh-i Mahfuz'da Ebu Leheb'in elleri kurumuşsa bu Ademoğullarına karşı ondan bir hüccet sayılmaz.»

İbn Mesud'un şu hadisi kendisine rivayet edilmişti: Özü sözü doğru ve söyledikleri doğrulanmış olan Rasûlullah (s.a.v.) bize buyurdu ki: «Sizden birinizin ana karnında yaratılışı kırk günde tamamlanır... ona dört kelime emredilir (o kelimeler de şunlardır): Rızkı, eceli, ameli, şaki veya said oluşu.»

Ömer b. Ubeyd b. Sevban, bu rivayeti dinleyince şöyle dedi: «Eğer A'meş'in bu hadisi rivayet ettiğini işitseydim onu yalanlardım. Bu ha-

disi Zeyd b. Vehb'den işitseydim, onu sevmezdim. İbn Mesud'tan işitseydim, kabul etmezdim. Rasûlullah (s.a.v.)'ın kendisinden de işitseydim, reddederdim. Allah'ın bu hadisi söylediğini işitseydim, ona derdim ki: Bu söz üzerine bizden misak (kesin söz) almadın!» Bu ifade, küfrün en çirkin örneklerinden biridir. Eğer böyle demişse Allah ona lanet etsin. Ama eğer ona iftira edilmişse, kendisine bu iftirayı yapana Allah lanet etsin ve Allah müstehakkını versin.

Abdullah b. Mübarek şöyle demiştir:

«Ey ilim talep eden kişi, Hammad b. Zeyd'e git. İlmi yumuşak huylulukla elde et. Sonra sağlam bir kayda bağla. Amr b. Ubeyd'in eserlerinde olan bid'atları da terket.»

İbn Adiy dedi ki: «Amr, insanları zühdü ile aldatırdı. Aslında o yerilmiştir. Hadisi cidden zayıf olan bir kimsedir. Bid'atları açığa vurur, ilan ederdi.»

Darekutnî, onun hadislerinin zayıf olduğunu söylemiştir.

Hatib Bağdadî ise onun hakkında şöyle demiştir: «Hasan-ı Basrî'nin meclisine katıldı. Onun sohbetine iştirak etmekle meşhur oldu. Sonra Vasıl b. Atâ, onu Ehl-i Sünnet mezhebinden ayırıp uzaklaştırdı. Kaderci görüşe saplandı. İnsanları da bu görüşe davet etti. Hadis ashabından uzaklaştı. Biraz zühdü ve lüksten kaçışı vardı. Kendini insanlara böyle gösterirdi.»

Anlatıldığına göre Amr b. Ubeyd ile Vasıl b. Atâ, hicri sekseninci senede doğmuşlardır. Buharî'nin anlattığına göre Amr, hicri 142. veya 143. senede Mekke yolunda vefat etmiştir. O, Ebu Cafer el-Mansur katında itibarlı bir kimse idi. Mansur onu sever, ona saygı gösterirdi. Çünkü o âlimlerle birlikte Mansur'un ziyaretine gelir, Mansur onlara armağanlar verir; âlimler bu armağanları alır, ama Amr'ın kendisi Mansur'dan hiçbir şey almazdı. Mansur ona, diğer arkadaşlarının kabul ettikleri gibi kendisinin de armağan kabul etmesini söylerse de o hiç kabul etmezdi. İşte onun bu tavrı Mansur'u aldatmış ve Mansur katında itibar sahibi olmasına yol açmıştı. Çünkü Mansur, cimri idi. Onun bu tavrından çok hoşlanırdı. Bu hususta şöyle bir şiir okumuştur:

«Hepiniz yavaş yürüyorsunuz. Ama buna rağmen av peşindesiniz. Yalnız Amr b. Ubeyd hariç.»

Eğer Mansur onun iç yüzünü görseydi, yanındaki âlimlerden her birinin, yeryüzü dolusunca Amr b. Ubeyd'den daha hayırlı olduklarını anlardı. Zahidlik, kişinin salih olduğunu isbatlamaya yetmez. Çünkü bazı rahipler o kadar zahid olurlar ki, onların zahidliğine ne Amr ne de birçok Müslüman, güç getiremez.

İsmail b. Halid el-Kanebî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

«Abadan'da, vefat edişinden sonra Hasan b. Cafer'i rüyada gördüm. Bana: "Eyyüb, Yunus ve İbn Avn Cennet'tedirler." dedi. Kendisine: "Ya, Amr b. Ubeyd nerede?" diye sormam üzerine, "O, Cehennem'dedir." dedi.»

İkinci kez rüyada görmüş, üçüncü kez görmüş, bu soruyu sordugunda hep aynı cevabı almıştı. Amr b. Ubeyd hakkında kötü rüyalar görülmüştü.

Şeyhimiz, «Tehzib» adlı eserinde Amr b. Ubeyd'in biyografisinden uzun uzadıya bahsetmiştir. Ancak biz onun biyografisini «Tekmil» adlı kitabımızda özetledik. Burada ise onun halinden bir nebze bahsettik ki durumu bilinsin ve kimse ona aldanmasın. Doğruyu en iyi bilen elbette ki yüce Allah'tır.

HİCRETİN YÜZKIRKÜÇÜNCÜ SENESİ

Bu senede halife Mansur, insanları Deylem üzerine gaza yapmaya davet etti. Çünkü Deylemliler birçok Müslümanı öldürmüşlerdi. Mansur, Kûfe ve Basra halkına çağrıda bulunarak savaşabilecek durumda olan 10.000 veya daha fazla askerin orduyla birlikte Deylem'e gitmesini istedi. Bu çağrısına büyük bir kalabalık icabet etti.

Bu senede Kûfe valisi İsa b. Musa insanlara haccettirdi.

Bu senede Haccac es-Savvaf, Humeyd b. Ru'be et-Tavil ve Süleyman b. Turhan et-Teymî vefat ettiler. Bir kavle göre Amr b. Ubeyd, Sahih kavle göre Leys b. Ebi Süleym ve Yahya b. Said el-Ensârî de bu senede vefat eden şahsiyetlerdendirler.

HİCRETİN YÜZKIRKDÖRDÜNCÜ SENESİ

Bu senede Muhammed b. Ebi'l-Abbas es-Seffah, amcası Mansur'un emri üzerine Kûfe, Basra, Vasıt, Musul ve Cezire'den toplanan askerlerden oluşan bir ordu ile Deylem ülkesine gazaya gitti.

Bu senede Muhammed b. Cafer el-Mansur el-Mehdi, Horasan'dan babasının yanına geldi. Hire'de, amcasının kızı Rayta binti Seffah ile gerdeğe girdi.

Bu senede Ebu Cafer el-Mansur insanlara haccettirdi. Hire vilayetine ve askerlerin başına, Hazim b. Hüzeyme'yi komutan olarak bıraktı.

Muhammed b. Halid el-Kusarî'yi Medine valiliğinden azletti. Yerine Rebah b. Osman el-Müzenî'yi atadı.

Hicretin 144. senesinde, hacca gidişi esnasında insanlar Mekke yolunda Ebu Cafer el-Mansur'u karşıladılar. Onu karşılayanlar ara-

sında Abdullah b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib de vardı. Mansur onu, oturmakta olduğu serginin üzerine oturttu, sonra ona aşırı bir değer verip saygı göstererek sohbet başlandı. Öyle ki o günün sabahını onunla sohbet ederek geçirdi. Oğulları İbrahim ile Muhammed'in, niçin diğer insanlarla birlikte ziyaretine gelmediklerini sordu. Abdullah b. Hasan da yemin ederek; onların, Allah'ın dünyasında nereye gittiklerini bilmediğini ifade etti. Gerçekten de doğru söylemişti.

Muhammed b. Abdullah b. Hasan, Mervan el-Himar'ın halifeliğinin son döneminde Hicaz halkından bir cemaatin bey'atını almıştı. Ona bey'atta bulunanlar arasında Ebu Cafer el-Mansur da vardı. Bu hadise, Emevi hakimiyetinin Abbasilere geçmesinden önce vuku bulmuştu.

Halifelik Ebu Cafer el-Mansur'a geçince o, Muhammed b. Abdullah b. Hasan ile kardeşi İbrahim'den fazlaca korkmaya başladı. Çünkü Mansur, onların, Mervan'a karşı ayaklandıkları gibi kendisine karşı da mutlaka ayaklanacakları vehmine kapılmıştı. Bu düşüncesi de gerçekleşti. İkisi sahralara kaçıp gittiler. Yemen'e vardılar. Sonra Hindistan'a gidip orada gizlendiler. Hasan b. Zeyd, onların gittikleri yeri tesbit etti. Bu defa başka bir yere göçtüler. Gittikleri yeri yine tesbit edince başka bir yere göçtüler. Mansur'un katında Hasan b. Zeyd, onlara tam bir düşman kesilmişti. Hayret edilecek birşeydir ki, o daha önce onların tabilerindendi. Mansur, onları ele geçirmek için bütün yollara başvurdu, her yöntemi kullandı, ama başaramadı.

İşte Mansur, onların nerede olduklarını babalarına sorduğunda o, Allah'ın dünyasında nereye gittiklerini bilmediğine dair bunun için yemin etti. Sonra Mansur, çocukları hususunda Abdullah'a ısrarda bulundu. Abdullah buna kızıp öfkeleni ve: «Allah'a yemin ederim ki, eğer oğullarım ayaklarımdan altında olsalar bile yerlerini sana söylemem.» dedi. Mansur, onun bu cevabına öfkeleni. Zindana atılmasını, kölelerinin ve mallarının satılmasını emretti. Abdullah da bu yüzden üç sene müddetle zindanda kaldı.

Etrafındaki adamlar Mansur'a, Hasan'ın oğullarının hepsini hapse atmasını önerdiler. O da onları hapse attırıp İbrahim ile Muhammed'i ciddi bir şekilde aramaya, takib etmeye koyuldu. Bununla birlikte onlar birçok seneler hacca geliyorlar ve birçok vakitler Medine'de gizleniyorlardı; ama onları arayanlar, nerede olduklarını bilemiyorlardı. Hamd Allah'adır. Mansur, Medine valisini azlediyor, yerine bir başkasını tayin ediyor; onu, İbrahim ile Muhammed'i araştırmaya, yerlerini tesbit etmeye ve yakalamaya teşvik ediyordu. Bu hususta gerçekten çok miktarda harcama yapıyordu. Ama Aziz ve Celil olan Allah'ın meramı gereğince kader onu aciz bırakıyordu.

İbrahim ile Muhammed'in planlarını gerçekleştirmelerine, Man-

sur'un komutanlarından biri olan Ebü'l-Asakir Halid b. Hassan da yardımcı oldu. Onlarla işbirliğine girdi. Haclarından birinde Mansur'u Safa ile Merve arasında öldürmeye karar verdiler. Ancak Abdullah b. Hasan, Safa ve Merve arasının şerefli bir yere olmasından ötürü orada kan akıtmaktan kendilerini menetti. Mansur onların bu kararından haberdar olunca, komutan Ebü'l-Asakir'i yakalattı. Ona işkence yaptırarak suikastı itiraf ettirdi ve: «Beni öldürmekten sizi caydıran şey neydi?» diye sordu. Ebü'l-Asakir: «Abdullah b. Hasan, bizi bundan caydırdı.» dedi. Halife, Abdullah b. Hasan'ın yakalanmasını emretti. Fakat o, kayıplara karıştı ve şu ana kadar dahi ortaya çıkmış değildir.

Mansur, Abdullah b. Hasan'ın oğulları İbrahim ile Muhammed hakkında, görüş sahibi komutan ve vezirleriyle istişare yaptı. Çeşitli yerlere casuslar ve arayıcılar gönderdi. Ama hiçbir haber elde edemedi. Onların ne kendilerine ne de izlerine rastlanamadı. Allah işini başa götürendir.

Muhammed b. Abdullah b. Hasan, annesinin yanına geldi ve şöyle dedi: «Anacığım, babam ve amcama kötülük yapılmasından korkuyorum. Gidip halifeye teslim olmak istiyorum ki aile efradımı rahata kavuşturayım, sen ne dersin?» Annesi zindana gitti. Babasına ve amcasına Muhammed'in söylediklerini nakletti. Onlar da şu cevabı verdiler: «Hayır, kesinlikle olmaz. Teslim olmasın. Biz onun için sabredeceğiz. Belki Cenâb-ı Allah, onun eliyle hayır kapılarını açacaktır. Biz, içinde bulunduğumuz hale katlanacağız. Allah dilerse bizi genişliğe kavuşturur. Biz onun için sabredeceğiz. Allah dilerse bizi genişliğe kavuşturur, dilerse bizi darda bırakır.» Hepsi Muhammed'in teslim olmaması hususunda görüşbirliği yaptılar. Allah onlara rahmet etsin.

Bu senede Hasan ailesi Medine hapsinden Irak hapsine nakledildiler. Nakil esnasında ayaklarında bukağı, boyunlarında da prangalar vardı. Ebu Cafer el-Mansur'un emri üzerine Rabaza'da zincire vuruldular.

Onlarla birlikte Muhammed b. Abdullah el-Osmanî de nakledildi. O, Abdullah b. Hasan'ın ana bir kardeşi idi. Kızı, İbrahim b. Abdullah b. Hasan'ın eşiydi ve kısa bir süre önce hamile kalmıştı. Halife, kendisini huzuruna getirtti ve şöyle dedi: «Kölelerimin azat edilmesine ve karımın boşanmasına yemin ettim ki, sen bana hile yapma. İşte kızın da gebedir. Eğer kocasından gebe kalmış ise, demek ki kocasının nerede olduğunu biliyorsun, eğer kocasından başka bir erkekten hamile kalmışsa o zaman demek ki sen deyyussun.»

Abdullah el-Osmanî, verdiği cevapta Muhammed'in yerini bildirmedi. Bunun üzerine üzerindeki elbiseler çıkarıldı. Vücudu halis gü-

müş gibi bembeyazdı. Sonra halifenin huzurunda kendisine yüzelli kırbaç vuruldu. Otuzu başına vuruldu. Kırbaçlardan biri gözüne isabet etti. Gözü aktı. Sonra halife onu zindana gönderdi. Orada vücuduna vurulmuş darbelerin morartısı nedeniyle siyahi bir köle gibi olmuştu. Cildinin üzerinde kanlar yığılmıştı. Ana bir kardeşi Hasan'ın bulunduğu hücreye kapatıldı. Su istedi, kimse ona su vermeye cesaret edemedi. Nihayet orada görevli gardiyanlardan Horasanlı biri ona su verdi.

Sonra Mansur, devesinin üzerindeki mahfeline bindi. Sürgüne gönderilenler de daracık mahfellere bindirildiler. Ayaklarında bukağı, boyunlarında da prangalar vardı. Halife onları bu halde peşine takıp götürürken Abdullah b. Hasan ona şöyle söylendi: «Ey Ebu Cafer, vallahi, Bedir savaşında biz sizden esir aldığımız kimselere böyle kötü muamele yapmamıştık.» Bu cevap karşısında Mansur sustu, cevap vermedi ve onlardan uzaklaştı.

Irak'a vardıklarında Haşimiye'de hapsedildiler. Bunların arasında Muhammed b. İbrahim b. Abdullah b. Hasan da vardı. O, yakışıklı bir gençti. İnsanlar onun hüsn-ü cemaline bakmak için gidip seyreliyorlar ve ona «Sarı ipek» diyorlardı. Mansur, onu huzuruna celbettirdi ve: «Vallahi, hiç kimsenin görmediği bir şekilde seni öldüreceğim.» dedi. Sonra onu iki sütun arasına koydurup sütunları üzerine düşürdü. Nihayet o da öldü. Mansur, hakettiği ilâhi azab ve lanete maruz kalsın!

Hasan ailesinin çoğu zindanda öldüler. Nihayet Mansur'un ölümünden sonra kalanlar kurtuldular ve genişliğe çıktılar. Zindanda ölenler arasında Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib de vardı. Başka bir rivayette anlatıldığına göre o, halifenin huzurunda eli kolu bağlı bir şekilde öldürülmüştür. Kardeşi İbrahim b. Hasan ve diğerleri de o şekilde öldürülmüşlerdir. Onlardan hapisten sağ çıkabilenlerin sayısı azdır. Mansur onları, öyle bir hapse tıkmıştı ki, orada ezan sesini duymıyorlardı. Namaz vaktini ancak Kur'ân tilaveti ile tesbit edebiliyorlardı.

Sonra Horasanlılar, Muhammed b. Abdullah el-Osmanî'nin kurtulması için araya şefaatçiler koydular. Bunun üzerine Mansur emir verdi, boynu vuruldu ve kesik başı Horasan'a gönderildi. Allah ona hayır ve mükafat vermesin, Muhammed b. Abdullah el-Osmanî'ye de rahmet etsin.

Muhammed b. Abdullah'ın asıl adı şöyledir: Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affan el-Ümevî. Allah ona rahmet etsin. Künyesi Ebu Abdillâh el-Medenî'dir. İpek lakabıyla tanınırdı. Çünkü yüzü çok güzeldi. Annesi, Fatıma binti Hüseyin b. Ali'dir.

Babasından, annesinden, Harice b. Zeyd'den, Tavus'tan, Ebu Zi-

nad'dan, Zührî'den, Nâfi'den ve diğerlerinden hadis rivayet etmiştir. Bir cemaat da ondan hadis rivayet etmiştir. Neseî ile İbn Hibban, onun sika bir ravi olduğu söylemişlerdir. Abdullah b. Hasan'ın anne bir kardeşi idi. Kızı Rukiyye, kardeşi oğlu İbrahim b. Abdullah'ın zevcesi idi. Rukiyye kadınların en güzellerindendi. Cafer, İbrahim'i onun sebebiyle bu senede öldürmüştü. O, kerem sahibi, cömert ve övülen bir kimseydi.

Zübeyr b. Bekkar dedi ki: Süleyman b. Abbas es-Sa'dî, onu öven Ebu Vecre es-Sa'dî'nin şu şiirini bana nakletti:

«Beyaz tenli halis adamın Kureyşli olduğunu gördük.
O, halife ile rasûl arasında bir delikanlı yigitti.
Ey yiğit, şeref sana şuradan ve buradan geldi,
Sen de sellerin birbirine karıştığı yerde onun için durdun.
Şeref seni bırakıp başka bir yerde geceleyemez.
Şeref seni bırakıp başka bir yerde istirahat edemez.
Şeref senin peşindende ayrılıp gitmez.
O seni bırakıp başkalarını kabul etmez.»

HİCRETİN YÜZKIRKBEŞİNCİ SENESİ

Bu senede vukubulan hadiseler arasında Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın Medine'de, kardeşi İbrahim'in de Basra'da ayaklanmasıdır. Nitekim bunu inşallah ileride açıklayacağız.

Muhammed'e gelince o, Ebu Cafer el-Mansur'un kendi aile efradı olan Hasan oğullarını Medine'den Irak'a anlattığımız şekilde naklettirmesinden sonra isyana başladı. Ebu Cafer el-Mansur, onun aile efradını çok kötü bir hapisanede hapsetti. Orası o kadar kötü şartlarda idi ki, orada ezan sesini işitemiyorlar, namaz vakitlerinin geldiğini bilemiyorlardı. Ancak zikir ve Kur'ân tilavetiyle namaz vakitlerini tesbit edebiliyorlardı. Hapse atılanların büyüklerinin çoğu vefat etti. Allah onlara rahmet etsin.

Bütün bu olaylar cereyan ederken Ebu Cafer el-Mansur'un yakalatmak istediği ve arattığı Muhammed ise Medine'de gizlenmekteydi. Hatta bazı zamanlarda o bir kuyuya inerek gizleniyordu, Vücudunun tümünü suya sokuyor, sadece başını dışarıda tutuyordu. Kardeşi İbrahim'le anlaşarak isyanı başlatacakları vakti belirlediler. Kendisi Medine'de, kardeşi İbrahim de Basra'da isyanı başlatacaklardı.

Medineli ve diğer insanlar, gizlendiğinden ve ortaya çıkmayışından ötürü Muhammed b. Abdullah'ı kınıyorlardı. Nihayet bu kınamalara dayanamayarak ortaya çıkmaya karar verdi. Saklanmanın verdiği aşırı rahatsızlık ve Medine valisi Riyah'ın ısrarlı aramaları, gece

gündüz peşine adam takması onu son derece zor duruma sokmuştu. İşi zorlaşıp durumu sıkıntılı olunca falan gecede ortaya çıkmaya ve isyanı başlatmaya arkadaşlarıyla birlikte karar verdi.

Kararlaştırılan gece geldiğinde, bazı ihbarcılar Medine valisi Riyah'a gelerek durumu haber verdiler. O da son derece sıkıldı ve rahatsız oldu. Askerleriyle bineklerine binerek Medine'de devriye nöbeti tuttu. Mervan'ın evinin çevresinde dolaştı, ama Muhammed ile adamları orada toplandıkları halde vali ve adamlarının bundan haberi olmadı. Vali, konağına döndükten sonra, Hüseyin b. Ali, oğullarına haber gönderip onları huzurunda toplantıya çağırdı, geldiler. Beraberlerinde Kureyş kabilesinin ve diğer kabilelerinin liderleri de vardı. Vali onlara öğüt verdi ve aynı zamanda azarladı. Sonra şöyle dedi:

«Ey Medine halkı! Halife şu adamı doğularda ve batılarda aratıyor, ama o şimdi sizin aranızdadır. Sonra halifenin emrini dinleyip kendisine itaat edeceğinize dair verdiğiniz bey'at size yetmedi mi? Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in hanginizin yanında olduğunu duyarsam ve hanginizin onunla birlikte isyana kalktığını görürsem mutlaka boynunu vururum!»

Orada bulunanlar, Muhammed'in nerede olduğunu bilmediklerine dair beyanda bulundular. Onun hakkında haberleri olduğuna dair söylenenleri inkar ettiler ve şöyle dediler: «Senin yanına silahlı adamlar getirelim. Eğer bu hususta beklenmedik birşey olursa silahlı adamlarımız senin emrinde savaşsınlar.» Kalkıp gittiler ve silahlı bir grup adam getirdiler. Bunlar, valinin huzuruna girmek için izin istediler. Vali: «Onlara izin yok. Bunun bir hile olmasından korkuyorum.» dedi. Silahlı adamlar kapıda oturdular. Halk da valinin etrafında oturmuş, bekliyorlardı. Vali susmuştu, çok az konuşuyordu.

Bu halde iken gecenin bir bölümü geçti. Sonra aniden Muhammed b. Abdullah'ın adamları yüksek sesle tekbir alarak ortaya çıktılar. İnsanlar gece yarısında paniğe kapıldılar. Bazı kimseler, Hüseyin oğullarının boyunlarının vurulmasını valiye tavsiye ettiler. Hatta onlardan biri dedi ki: «Neden, biz itaatkar kimseleriz.» dedi. Karşılaştığı beklenmedik hadise ile meşgul olduğundan ötürü vali onlara kulak vermedi. Muhammed'in adamları valinin ve yönetimdeki adamların dalgınlığını fırsat bilip hızla harekete geçtiler. Hükümet konağının duvarlarına tırmandılar ve oradaki bir çöplüğe atladılar.

Muhammed b. Abdullah b. Hüseyin, 250 kişiyle geldi ve zindana gitti. Oradaki mahpusları çıkardı. Hükümet konağına gelip kuşatma altına aldı. Kapıları açtırdı. Vali Riyah b. Osman'ı yakalayıp Mervan'ın evindeki zindana attı. Onunla birlikte İbn Müslim b. Ukbeyi de zindana attırdı. Hüseyin oğullarını, o gecenin başında öldürmesi için vali Riyah'a tavsiyede bulunan kimse o idi. Hüseyin oğulları kur-

tulmuş ve valiyi kuşatma altına almışlardı.

Muhammed b. Abdullah b. Hasan, Medine'ye hakim olup sabâha erdiğinde halk kendisine boyun eğdi. Sabah namazını kıldırıldı ve namazda Fetih sûresini okudu. Recep ayının başındaki bu gece, artık yerini sabah aydınlığına terk ediyordu. Muhammed b. Abdullah, o gün Medine halkına bir nutuk irad etti. Abbasilerden bahsetti. Onların yerilmesine neden olacak şeyler anlattı ve onları yerdi. Hangi beldeye gitmişse halkın kendisine bey'at ettiklerini, emrini dinleyip kendisine itaatkar olacaklarını beyan ettiklerini ifade etti. Bunun üzerine çok azı dışında bütün Medine halkı ona bey'at ettiler.

İbn Cerir'in rivayetine göre İmam Malik, Muhammed'e bey'at etmeleri için halka fetva vermiştir. Kendisine: «Boynumuzda Mansur'a yaptığımız bey'at vardır.» dediklerinde o şû cevabı vermişti: «Siz zorlanarak Mansur'a bey'at etmişsiniz. Zorlanan kimsenin bey'atı geçerli değildir.» İmam Malik'in bu fetvası üzerine halk, Muhammed'e bey'at etti. İmam Malik, kendi evine kapandı. Dışarı çıkmadı. Muhammed b. Abdullah, kendisine bey'at etmesi için İsmail b. Abdullah b. Cafer'e teklifte bulunduğu zaman, İsmail ona şöyle demişti: «Ey kardeşimin oğlu, sen öldürülmüşsün (yani seni öldürecekler).» Bunun üzerine bazı kimseler Muhammed b. Abdullah'a bey'atten vazgeçtiler, ama çoğunluk ona bey'ata devam etti. Onunla beraber oldu.

Muhammed b. Abdullah, Medine'ye vali olarak Osman b. Muhammed b. Halid b. Zübeyr'i, kadı olarak Abdülaziz b. Muttalib b. Abdullah el-Mahzumî'yi, güvenlik amiri olarak Osman b. Abdullah b. Ömer b. Hattab'ı, maaş divanının müdürü olarak Abdullah b. Cafer b. Abdullah b. Misver b. Mahreme'yi tayin etti.

Muhammed b. Abdullah, hadislerde adı geçen Mehdi olmak arzusuyla Mehdi lakabını takındı, ama Mehdi değildi. Umduğu ve temenni ettiği şeyi elde edemedi. İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn.

Muhammed b. Abdullah'ın Medine'ye girdiği gecede, Medinelilerden biri uzak mesafeler katederek yedi gecede halife Mansur'a ulaştı. Bir gece vakti halifenin köşküne vardığında, onun uyumakta olduğunu gördü. Hacıbi Rebi'e dedi ki:

- Halifenin yanına girmek için izin istiyorum.
- Halife bu saatte uyandırılmaz.
- Mutlaka yanına girmem gerekir.

Bunun üzerine hacib Rebi, halifenin yanına girerek durumu anlattı, sonra da çıkıp Medineliliyi halife ile görüştürdü.

Medineli adam huzura vardığında halife ona sordu:

- Ne var, ne haberler getirmişsin?
- Muhammed b. Abdullah b. Hasan, Medine'de isyan etti.

Mansur paniğe kapılmadı ve hiç üzülmeydi. Aksine adama şöyle

sordu:

- Sen onu gördün mü?
- Evet.
- Vallahi o ve beraberinde bulunup ona uyanlar helak olacaklardır.

Böyle dedikten sonra Medineli adamın zindana atılmasını emretti. Daha sonra arka arkaya onun haberini doğrulayıcı haberler gelince Mansur, Medineli adamı serbest bıraktı ve hapiste kaldığı her gece için ona 1.000 dirhem verdi. Böylece toplam olarak ona 7.000 dirhem verdi.

Mansur, Muhammed'in isyanının doğru olduğunu tesbit edince sıkılmaya başladı, tedirgin oldu. Müneccimlerden biri ona şöyle dedi: «Ey mü'minlerin emiri, ondan sana bir zarar gelmez. Allah'a yemin ederim ki, bütün köşe bucağıyla yeryüzüne sahip olsa bile yetmiş günden fazla kalamaz.»

Sonra Mansur, büyük komutanları toplantıya çağırdı. Bunların hapishaneye gidip Muhammed'in babası Abdullah b. Hasan'la görüşmelerini, oğlunun isyan hareketini başlattığını kendisine haber vermelerini ve bu hususta onun söyleyeceklerine kulak vermelerini emretti. Komutanlar hapishaneye gittiklerinde durumu babası Abdullah'a bildirdiler. O da şöyle dedi:

- İbn Selame'nin (yani Mansur'un) ne yapacağını sanıyorsunuz?
- Bilemiyoruz.

- Vallahi cimrilik sizin adamınızı (Mansur'u) öldürdü. Onun para sarfetmesi ve adam istihdam etmesi gerekir. Eğer galib olursa yaptığı masrafları geri alması kolaydır. Aksi takdirde adamınızın hazinelerinde hiçbir malı kalmaz. Hazinelerindeki mallar başkalarının eline geçer.

Komutanlar, halife Mansur'un yanına döndüler ve Muhammed'in babası Abdullah b. Hasan'ın söylediklerini ona iletiler. Halk da halife Mansur'a, Abdullah b. Hasan'ın söylediklerini uygulaması tavsiyesinde bulundu. O da İsa b. Musa'yı davet etti. İsa, onun davetine icabet etti. Sonra: «Ben kendisiyle savaşmadan önce Muhammed'e bir mektup gönderip onu isyandan vazgeçmesi için uyaracağım.» dedi ve ona şu mektubu yazıp gönderdi:

«Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Mü'minlerin emiri Abdullah b. Abdullah'tan, Muhammed b. Abdullah'a.

"Allah ve peygamberleriyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculukla uğraşanların cezası, öldürülmek veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek, ya da yerlerinden sürülmektir. Bu onlara dünyada bir rezilliktir. Onlara ahirette büyük azap vardır. An-

çak, onları yakalamanızdan önce tevbe edenler bunun dışındadır. Biliniz ki Allah bağışlar ve merhamet eder." (el-Mâide, 33-34.)

Eğer itaata dönersen sana ve yandaşlarına eman vereceğime Allah'ın ahdi, misakı, zimmeti ve Rasûlünün zimmeti üzerine söz veriyorum. Ayrıca sana 1.000.000 dirhem vereceğim. İstedğin yerde ikamet etmene de müsaade edeceğim. Bütün ihtiyaçlarını karşılayacağım...»

Muhammed de ona şu cevabi mektubu gönderdi:

«Abdullah el-Mehdi Muhammed b. Abdullah b. Hasan'dan.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

"Ta Sin Mim, bunlar apaçık kitabın ayetleridir. Ey Muhammed! İnanan bir millet için, sana Musa ve Firavun olayını olduğu gibi anlatacağız. Firavun, memleketin başına geçti ve halkını fırkalara ayırdı. İçlerinden bir topluluğu güçsüz bularak onların oğullarını boğazlıyor, kadınlarını sağ bırakıyordu; çünkü o, bozguncunun biriydi. Biz, memlekette güçsüz sayılanlara iyilikte bulunmak, onları önderler kılmak, onları varis yapmak istiyorduk." (el-Kasas, 1-5.)

Senin bana teklif ettiğin emanı ben sana teklif ediyorum. Bu işe biz sizden daha layık ve ehiliz. Siz bu mertebeye ancak bizim sayımızda kavuştunuz. Çünkü Ali, vasi ve imamdı. Oğlu hayatta iken siz onun velayetine nasıl varis oldunuz? Biz yeryüzü halkının neseb bakımından en şerefliyeriyiz. Rasûlullah (s.a.v.), insanların en hayırlısıdır. O bizim ceddimizdir. Ninemiz Hatice'dir. O da Rasûlullah (s.a.v)'ın zevcelerinin en faziletlisi idi. Kızı Fatıma, annemizdir. O, kızlarının en üstünü ve en kıymetlisiydi. Ali, Haşim'e iki yönlü akrabadır. Hasan da Muttalib'e iki yönlü akrabadır. Hasan ile kardeşi, cennetlik gençlerin efendileridir. Rasûlullah (s.a.v.), babama iki yönlü akrabadır.

Ben, Haşimoğulları arasında nesebi en yüksek, babası en belli olan kişiyim. Acemlerle soy bağım yoktur. Ümmü veletlerin benim üzerimde anahk iddiaları ve çekişmeleri de olmamıştır. Ben Cennet'te de derece bakımından en yüksek olanın ve ateşte azabı en hafif olanın oğluyum. Bu hilafete ben senden daha layıkım. Yönetim senden ziyade benim hakkımdır. Bu işi ben senden daha iyi yaparım.

Sen söz veriyorsun, ama sonra sözünü bozuyor ve yerine getirmiyorsun. Nitekim İbn Hübeyre'ye de böyle yapmıştın. Ona söz vermiş, sonra da ona hiyanet etmiştin. Hain devlet başkanından daha şiddetli azaba maruz kalacak bir kimse yoktur. Amcan Abdullah b. Ali'ye ve Ebu Müslim el-Horasanî'ye de böyle yapmıştın. Eğer doğru söylediğini bilseydim, çağırına icabet ederdim. Ama senin gibi birinin benim gibi birine verdiği sözü yerine getirmesi çok uzak bir ihtimaldir vesellam.»

Ebu Cafer el-Mansur da ona uzun bir cevabi mektup gönderdi. O mektubu şöyle özetleyebiliriz:

«İmdi, ben senin mektubunu okudum. Kadınların yakınlığı ile fazla övünecek olursan, ayak takımını ve kötülüğe koşanları yoldan çıkarmış olursun. Cenâb-ı Allah kadınları, analar ve babalar gibi kılmamıştır. Onların yakınlığını, asabiyet ve velayet gibi de kabul etmemiştir. Yüce Allah, şu ayet-i kerimeyi inzal buyurmuştu: "Önce en yakın hısımlarını uyar." (eş-Şuarâ, 214.)

O zaman Rasûlullah (s.a.v.)'ın dört amcası vardı. İkisi onun çağrısına icabet ettiler. İcabet edenlerden biri dedemizdi. İkisi de onu inkar ettiler. Birisi senin babandı (yani deden Ebu Talib'ti). Cenâb-ı Allah, onu inkar edenlerin akrabalık bağına kopardı. Böylece Rasûlullah (s.a.v.) ile senin deden arasında ahid ve eman kalmadı. Yüce Allah, Ebu Talib'in Müslüman olmadığını şu ayet-i kerimeyi inzal buyurarak açıkladı: "Ey Muhammed! Sen, sevdiğini doğru yola eristiremezsin. Ama Allah, dilediğini doğru yola eristirir." (el-Kasas: 56.)

Sen, Ebu Talib'in torunu olmakla övünüyorsun ve onun Cehennem azabının çok hafif olacağını ifade ediyorsun. Şerde hayır yoktur, mü'min kimsenin cehennemliklerle övünmesi uygun olmaz. Ali'yi, Haşim'in iki defa dünyaya getirdiğini, Hasan'ı da Abdülmuttalib'in iki defa dünyaya getirdiğini söylemekle övünüyorsun. İşte Rasûlullah!... Abdullah onu bir kez dünyaya getirdi. Seni cariyelerin doğurmadığını söylüyorsun. İşte Rasûlullah'ın oğlu İbrahim!... O, Mariye'den doğmuştur ve senden daha hayırlıdır. Hz. Hasan'ın oğlu Ali de bir cariyeden doğmuştur ve o da senden hayırlıdır. Keza oğlu Muhammed b. Ali, torunu Cafer b. Muhammed'in de nineleri cariyedir ve onlar da senden daha hayırlıdırlar. 'Rasûlullah (s.a.v.)'ın oğulları' ifadesini kullanmışsın, oysa yüce Allah buyuruyor ki:

"Muhammed, içinizden herhangi bir adamın babası değil, o Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur." (el-Ahzâb, 40.)

Müslümanlar arasında ihtilaf edilmeyen sünnete göre; annenin, dayının ve teyzenin babası olan dede, kişiye mirasçı olamıyor. Fatıma da hadisin nassı gereğince Rasûlullah (s.a.v.)'a mirasçı olamamıştı. Rasûlullah (s.a.v.) hastalandığında, baban orada hazır bulunuyordu, ama babana imamlık yapmasını emretmedi. Aksine, bu görevi başkalarına vermişti. Rasûlullah (s.a.v.)'ın vefatından sonra insanlar hiç kimseyi Ebu Bekir ve Ömer'e denk tutmadılar. Sonra şura ve hilafet işinde Osman'ı da deden Ali'ye tercih ettiler. Osman öldürüldükten sonra, bazıları onu Osman'ın katili olmakla itham ettiler. Bu nedenle Talha ve Zübeyr onunla savaştı. Sa'd da ona bey'ata yanaşmadı. Daha sonra Muaviye de ona bey'ata yanaşmadı.

Sonra baban bey'at talebinde bulundu. Bu nedenle insanlar onun-

la savaştılar. Daha sonra güvendiği kimseleri hakem olarak tayin etmeye razı oldu. Ama hakem kararına da uymadı. Sonra hilafet Hasan'ın eline geçti. O da hilafeti dirhem ve paçavralar karşılığında sattı, Hicaz'da ikamet etti. Helal olmayan yerlerden mal ve para aldı. Yönetimi ehil olmayan kimselere bıraktı. Tataftarlarını, Ümeyye oğulları ve Muaviye'nin eline bıraktı. Eğer hilafet sizin hakkınızsa siz onu terkettiniz ve parayla sattınız.

Sonra amcan Hüseyin, İbn Mercane'ye isyan etti. Halk İbn Mercane ile birlikte idi. Nihayet amcanı öldürdüler ve başını koparıp İbn Mercane'ye götürdüler. Sonra Ümeyye oğullarına karşı ayaklandınız. Onlar da sizi öldürdüler ve hurma ağaçlarına astılar. Sizi ateşle yaktilar, kadınlarınızı esirler gibi develere bindirerek Şam'a sevkettiler. Derken biz onlara karşı çıktık, öcünüzü aldık, kan davanızı güttük. Sizleri onların topraklarına ve diyarlarına mirasçı kıldık. Geçmişlerinizin faziletlerini andık, ama bunu bize karşı bir delil saydın. Onu Hamza, Abbas ve Cafer gibi kimselerden daha üstün ve faziletli olarak kabul edeceğimizi mi zannettin? Durum senin iddia ettiğin gibi değildir. Onlar, fitnelere bulaşmadan bu dünyadan göçüp gittiler. Dünyadan darbe yemediler. Dünya onların şahsiyetlerinden ve dinlerinden hiçbir şeyi eksiltemedi ve sevaplarına tam olarak kavuştular. Baban da bu işe müptela oldu. Ümeyye oğulları, kafirlerin farz namazlardan sonra lanetlenişi gibi babanı lanetlediler. Biz ise onun hatırasını yaşattık, faziletini andık. Ona yaptıkları kötülüklerden ötürü onları azarlayıp tehdit ettik.

Sen, cahiliye devrinde işimizin hacılara su dağıtmak ve Zemzen işini idare etmek olduğunu bilirsin. Biz bununla şereflenmiştik. Rasûlullah (s.a.v.), bu görevin bizde kalmasına hükmetti. Hz. Ömer zamanında insanlar kıtlığa maruz kaldıklarında o, babamız Abbas'ı yağmur duasına götürerek Rabbine onunla tevessül edip yağmur duasında bulundu. Baban da orada hazırды. Babanı değil de Abbas'ı ileri sürdü. Rasûlullah (s.a.v.)'tan sonra Abdülmuttalib oğullarından sadece Abbas'ın şikayet görevinde kaldığını biliyorsun. Hacılara Zemzem suyu dağıtmak onun görevi idi. Rasûlullah'a o varis olmuştu, veraset onun verasetidir. Halifelik onun kollarındadır. Cahiliye ve İslâmîyet döneminde geride kalan her şerefe mutlaka Abbas varis olmuştur ve bu şerefi kendi evlatlarına da miras olarak bırakmıştır...»

MUHAMMED B. ABDULLAH B. HASAN'IN ÖLDÜRÜLMESİ

Bu arada Muhammed b. Abdullah b. Hasan, Şamlılara bir elçi göndererek onları, kendi halifeliğini kabul edip bey'at etmeye çağırdı. Ancak onlar bu çağrıyı kabul etmediler ve: «Savaşlardan sıkıldık, çar-

pışmalardan bıkip usandık.» dediler. O da Medinelilerin elebaşlarını kazanmaya çalıştı. Kimi onun çağrısına icabet etti, kimi etmedi. Onlardan biri kendisine şöyle dedi: «Adam çalıştırmak için para harcamayacağın ve bulamayacağın bir halde ortaya çıkmış iken ben sana nasıl bey'at ederim?» Bazıları da evlerine kapandılar. Dışarı çıkmadılar. Muhammed'in öldürülüşünden sonra ortaya çıktılar.

Muhammed b. Abdullah, Hüseyin b. Muaviye'yi yetmiş kadar piyade ve on kadar süvari ile -eğer şehre girmeyi becerebilirlerse- Mekke'ye vali olarak gönderdi. Mekkeliler onların gelmekte olduklarını duyunca, binlerce savaşçı ile onları karşıladılar. Hüseyin b. Muaviye onlara: «Niçin savaşıyorsunuz? Ebu Cafer öldü.» dedi. Mekkelilerin lideri Sırri b. Abdullah, ona şu cevabı verdi:

«Onun ulağı dört gece önce bize geldi. Ben kendisine bir mektup gönderdim. Şimdi dört güne kadar onun cevabının gelmesini bekleyeceğim. Eğer söyledikleriniz doğru ise şehri size teslim ederiz. Adamlarınızın ve atlarınızın erzak ve yemi de bana ait olsun.»

Hasan b. Muaviye, beklemeyi kabul etmedi. Mutlaka şehre gireceğini bildirip: "Ya bu geceyi mutlaka Mekke'de geçiririm, ya da bu uğurda ölürüm." dedi. Sırri'ye haber gönderip, insanların kanlarının Harem'de akmaması için Harem dışına çıkmasını söyledi. Fakat, Sırri çıkmayınca, bunlar ilerlediler. Saf düzenine girdiler. Hasan ve adamları onlara hep birden saldırdılar, onları hezimete uğrattılar. İçlerinden yetmiş kadar adamı öldürüp Mekke'ye girdiler. Sabah olunca, Hasan b. Muaviye, halka bir hutbe irad etti. Ebu Cafer'in öldüğünü söyleyerek onları aldattı. Onları, Muhammed b. Abdullah b. Hasan el-Mehdi'ye bey'ata davet etti.

İBRAHİM B. ABDULLAH B. HASAN'IN İSYANI

Bu arada Basra'da da İbrahim b. Abdullah b. Hasan, isyan hareketini başlattı. Haberci, geceleyin onun kardeşi Muhammed'in yanına vardı, yanına girmek için izin istedi. Muhammed, Mervan'ın evinde bulunuyordu. Kapı çalındığı sırada Muhammed şöyle dedi: «Allah'ım, hayır haber getiren kimse dışında gece ve gündüz aniden kapıyı çalanların şerrinden sana sığınıyorum ya Rahman.» Böyle dedikten sonra dışarı çıktı. Haberciyle görüştüktan sonra kardeşinin yaptıklarını arkadaşlarına bildirdi. Onlar da sevinip ferahladılar. Sabah ve akşam namazlarından sonra Muhammed, halka şöyle diyordu: «Basralı kardeşleriniz ve Mekke'de bulunan Hüseyin b. Muaviye için Allah'a dua edin. Onu düşmanlarınıza muzaffer kılması için niyazda bulunun.»

Mansur'un faaliyetlerine gelince, o, İsa b. Musa komutasında seç-

me bahadırlardan oluşan 10.000 süvariye Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın üzerine gönderdi. Bu askeri birlikte Muhammed b. Ebül-Abbas es-Seffah, Cafer b. Hanzala el-Behranî ve Hamid b. Kahtabe de bulunuyordu. Mensur, bu hususta ona danışmış, o da şu tavsiyede bulunmuştu: «Ey mü'minlerin emiri, güvendiğin kölelerini çağır ve onları Vâdi'l-Kurâ'ya gönder. İbrahim'e, Şam'dan gelecek azığa engel olsunlar da o ve beraberindekiler aklıktan ölsünler. Çünkü o; mal, adam, hayvan ve silah bulunmayan bir beldede bulunuyor.»

Komutan İsa b. Musa, öncü kuvvetlerini Kesir b. Husayn el-Abdî komutasında ileriye çıkardı. Mansur, vedalaşırken İsa b. Musa'ya şöyle demişti:

«Ey İsa! Seni şu ikisinin yanında gönderiyorum. Eğer o İbrahim'i ele geçirir ve onu mağlup edersen, kılıcını kokla ve insanlara eman verdiğini duyur. Eğer İbrahim kaybolursa onu sana getirmeleri için halktan garanti al, onları sıkıştır. Çünkü onlar, onun nereye gittiğini çok iyi bilirler.»

İsa'yı gönderirken onunla birlikte Kureys'in ve Ensâr'ın reislerine de birer mektup gönderdi. İsa, bu mektubu onlara gizlice verecek ve onları itaata dönmeye çağıracaktı. İsa b. Musa Medine'ye yaklaştığında bu mektupları bir adamla şehire gönderdi. Fakat onu, Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın muhafızlarından biri yakaladı. Mektupları yanında buldular ve Muhammed'e teslim ettiler. O da mektupların muhatabı olanlardan oluşan bir grubu huzuruna çağırdı. Onları da yağa yatırıp işkence etti. Zincirlere ve prangalara vurup bağladı. Sonra da zindana attırdı. Ardından adamlarını ve arkadaşlarını toplayıp; İsa b. Musa'nın gelişine kadar Medine'de mi kalalım ve o gelip bizi burada mı kuşatsın, ya da hep birlikte şehir dışına çıkıp Iraklılarla savaşalım mı? diye fikir sordu. Kimi, Medine'de kalmasını, kimi de şehir dışına çıkmasını tavsiye etti. Sonra hep birlikte Medine'de kalmaya karar verdiler. Zira Rasûlullah (s.a.v.), Uhud savaşında şehirden çıktığına pişman olmuştu. Sonra bunlar, Ahzab savaşında Rasûlullah (s.a.v.)'ın yaptığı gibi Medine çevresinde hendek kazmaya karar verdiler. Hepsî buna mutabık oldular.

Muhammed de Rasûlullah (s.a.v.)'ı örnek alarak arkadaşlarıyla birlikte hendek kazmaya başladı. Rasûlullah (s.a.v.)'ın kazmış olduğu hendekte bir kerpiç buldular. Buna çok sevindiler, tekbir aldılar ve bunun bir zafer müjdesi olduğunu kabul ettiler. Muhammed de hendegin kazımı esnasında orada hazır bulunuyordu. Beyaz bir kaftan giymişti. Beline kemer bağlamıştı. İri yarı, esmer tenli, büyük başlı idi.

İsa b. Musa, A'vas'a gelip mola verdi. Medine'ye yaklaşmıştı. Muhammed b. Abdullah, o esnada minbere çıkıp halka bir hutbe irad et-

ti. Onları cihada teşvik etti. Etrafında 100.000'e yakın adam vardı. Onlara irad ettiği hutbede şunları söylemişti: «Bana yaptığınızı bey'attan sizi muaf tutuyorum. Dileyen bu bey'ata bağlı kalır, dileyen bu bey'atın hükmü dışına çıkabilir...»

Bu sözleri üzerine çokları sıvışıp gittiler. Yanında çok az sayıda adam kaldı. Savaşı görmesinler diye Medinelilerin çoğu, çoluk çocuklarını yânlarına alarak dağ başlarına ve yamaçlara gittiler. Muhammed, onları şehir dışına çıkmaktan menetmesi için Ebü'l-Leys'i gönderdi, ama çoğunu geri çeviremedi. Onlar yollarına devam ettiler. Muhammed, bir adama dedi ki:

– Eline bir kılıç ve bir de mızrak alıp şu Medine'den çıkanları geri çevirebilir misin?

– Evet. Eğer bana bir mızrak verirsen dağ yamaçlarındaki kimse-leri vururum. Bana bir de kılıç verirsen dağ başına çıkmış olanları vururum.

Muhammed bir süre sustu. Sonra şöyle dedi:

– Yazıklar olsun sana, sen ne diyorsun? Şamlılar, Iraklılar ve Horasanlılar bana uymak için siyahları çıkarıp beyazları giyindiler, ama bunun bana ne yararı olur? Ben dünyada daracak bir yerde, beyaz bir köpük gibi kalsam, hiç faydası yok. İşte İsa b. Musa, A'vas'a gelip konaklamış bile.

Sonra İsa b. Musa gelip Medine yakınında bir mil mesafedeki bir yerde ordugah kurdu. Kılavuzu İbn As'am ona dedi ki: «Onları gördüğünüz takdirde, süvariler daha onları yakalamadan çabucak ordugahlarına dönmelerinden korkuyorum.» Böyle dedikten sonra kılavuzunu oradan kaldırıp Cürüfe getirdi. Medine'ye dört mil mesafedeki Süleyman b. Abdülmelik'in su pınarına yakın bir yere ordugah kurdu. Bu hadise hicri 145. senenin 12 ramazanında cumartesi günü vuku bulmuştu. O esnada kılavuz şöyle demişti: «Piyade askeri kaçacak olursa iki veya üç mil mesafeden daha fazla koşamaz. O sırada da süvariler onu yakalayabilir.»

İsa b. Musa, 500 süvariye harekete geçirdi. Mekke yolunda ağacın altında konaklamalarını emretti ve onlara şöyle dedi: «Bu adam (yani Muhammed) eğer kaçacak olursa Mekke'den başka gidip sığınacağı bir yer yoktur. Siz onun Mekke'ye gidecek yolunu tutun ve gitmesine engel olun.»

Bundan sonra İsa, Muhammed'e elçi göndererek onu halife Mansur'un emrini dinlemeye ve itaatına girmeye davet etti. Halife Mansur'un -bu çağrıya icabet etmesi durumunda- ona ve aile efradına eman verdiğini bildirdi. Muhamed, yanına gelen elçiye: «Eğer elçiler öldürülmez diye bir kural olmasaydı seni öldürürdüm.» dedi. Sonra İsa b. Musa'ya şöyle haber gönderdi: «Seni Allah'ın kitabına ve Rasû-

lünün sünnetine davet ediyorum. Bu davete sakın icabet etmemezlik yapma. Aksi takdirde seni çok kötü bir ölümle öldürürüm, ya da sen beni öldürürsün. O zaman da, seni Allah'a ve Rasûlüne davet eden bir kimseyi öldürmüş olursun.»

İki taraf arasında üç gün müddetle elçiler gidip gelerek mekik dokudular. Bu onu davet ediyor, o da bunu davet ediyordu.

İsa b. Musa, bu günlerin her üçünde de Sel' dağının yanındaki tepeye çıkıp Medinelilere şöyle sesleniyordu:

«Ey Medineliler! Kanınız bize haramdır, her kim bize gelir ve bayrağımızın altında durursa o güvendedir. Medine'den çıkıp giden kimse de güvendedir. Evine kapanan kimse de güvendedir. Silahını bırakan kimse de güvendedir. Sizi öldürmeye kastımız yoktur. Biz, kendisini alıp halifeye götürmek için sadece Muhammed'i istiyoruz.»

Bu çağrısından sonra Medineliler ona ve annesine sövüyorlar, çok çirkin sözler sarfediyor ve şöyle diyorlardı: «Muhammed, Rasûlullah (s.a.v.)'ın oğludur. Bizimle beraberdir, biz de onunla beraberiz, onun uğruna savaşacağız.»

Üçüncü gün İsa b. Musa, atlıları ve piyadeleri ile Medinelilerin üzerine yürüdü, misli görülmemiş silah ve mızraklarla gelmişti. Muhammed'e şöyle seslendi:

«Ey Muhammed! Mü'minlerin emiri, seni itaata davet etmeden seninle savaşmamamı bana emretti. Eğer itaata dönersen sana eman vermiştir. Borcunu ödeyecek, sana mal ve araziler verecektir. Ama bu çağrıya icabet etmezsen seninle savaşırım, kaldı ki seni birçok defalar itaata çağırmıştım.»

Muhammed de ona seslenerek: «Size karşı bende sadece savaş vardır.» dedi.

Bundan sonra iki taraf arasında savaş başladı. İsa b. Musa'nın askerleri 4.000'in üzerindeydi. Öncü kuvvetlerinin başında Hamid b. Kahtabe vardı. Sağ cenah komutanı Muhammed b. Seffah, sol cenah komutanı Davud b. Kerrar, artçı kuvvetlerin komutanı da Heysem b. Şu'be idi. Yanlarında misli görülmemiş teçhizat vardı. İsa, adamlarından her bir grubu bir tarafa yerleştirdi. Muhammed ile arkadaşlarının sayısı Bedir savaşına katılan Müslümanların sayısı kadardı. İki taraf şiddetle savaştilar. Muhammed, bineğinden yere indi. Anlatıldığına göre o bu savaşta, İsa b. Musa'nın askerlerinden yetmiş kadar bahadırı öldürmüştür. Bundan sonra Iraklılar onları çembere aldılar. Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın arkadaşlarından bir grubu öldürdüler. Kazdıkları hendeği aşip yanlarına geldiler. Deve semerlerini hendeğe doldurarak kendilerine bir geçit yapmışlardı. Böylece iki yerden hendeği aşabildiler. Doğrusunu Allah bilir.

Savaş, ikinci namazına kadar devam etti. Muhammed, ikinci na-

mazını kılınca adamlarıyla birlikte Sel' dağından akan suların toplandığı vadiye indi. Kılıcının kınını kırdı. Atını da öldürdü. Arkadaşları da aynı şeyi yaptılar. Kendilerini savaşa vakfettiler. O esnada savaş cidden kızıştı. Iraklılar galebe çaldılar. Sel' dağı tepesine bayraklarını diktiler. Sonra inip Medine'ye girdiler. Rasûlullah (s.a.v.)'ın mescidinin damına siyah bayrak diktiler.

Muhammed'in taraftarları bunu görünce, «Medine alındı.» dediler ve kaçıp gittiler. Muhammed'in kendisi de gerçekten çok az sayıda adamla orada kaldı, sonra yalnız başına kaldı. Elinde yalnız kılıcı ile yanına yaklaşanları vuruyordu. Yanına yaklaşan herkesi haklıyordu. Böylece Iraklıların yiğitlerinden bir grubu daha öldürdü. Anlatıldığına göre bu savaşta elinde Zülfikar kılıcı varmış. Sonra İsa'nın adamları üzerine çullandılar. Onlardan biri onun sağ kulak yumuşağının altına kılıcıyla bir darbe vurdu. Muhammed de diz üstü düştü. Kendini savunuyor ve: «Yazıklar olsun size! Peygamberinizin oğlu yaralı ve mazlumdur.» diyordu. Hamid b. Kahtabe de: «Yazıklar olsun size, bırakın, onu öldürmeyin.» dedi. Bunun üzerine askerler onun üzerinden çekildiler. Hamid b. Kahtabe, ona doğru ilerledi. Başını keserek İsa b. Musa'ya götürdü ve önüne bıraktı. Hamid, onu nerede görürsem öldüreceğim diye yemin etmişti. Onu ancak bu halde yakalayabildi. Eğer Muhammed kendi normal durumunda ve gücünde olsaydı, ne Hamid ne de başka bir asker ona güç yetiremezdi.

Muhammed b. Abdullah b. Hasan, hicri 145. senenin ramazan ayının 14'ünde, pazartesi günü ikindiden sonra, zeytinyağı çıkarılan taşların yanında öldürüldü. Kesik başı önüne bırakıldığı zaman İsa b. Musa: «Bunun hakkında ne diyorsunuz?» diye sorunca bazıları ona sövdüler ve aleyhinde konuştular. Orada bulunan bir adam ise: «Yalan söylüyorsunuz vallahi! O oruç tutan, namaz kılan bir kimseydi. Ancak halifeye muhalefet edip Müslümanların birliğini bozdu. Bu nedenle onu öldürdük.» deyince oradakiler sustular.

Muhammed'in kılıcı Zülfikar'a gelince, o elden ele Abbas oğullarının mirası oldu. Hatta biri onu denemek için bir köpeğe vurdu, köpek ikiye bölündü. İbn Cerir ile diğerleri böyle demişlerdi.

Bu esnada Mansur'a, «Muhammed savaştan kaçtı.» diye bir haber ulaşınca Mansur şöyle demişti: «Hayır, bu olamaz. Çünkü biz öyle bir ailedeniz ki savaştan kaçmayız.»

İbn Cerir, Ebü'l-Haccac'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Ben Mansur'un yanbaşımda duruyordum. Bana Muhammed'in isyanını sordu. O esnada İsa b. Musa'nın hezimete uğradığına dair haber kendisine ulaştı. Kendisi bir yere yaslanmıştı. Yanındaki bir sopayı yere vurdu ve: "Hayır, bizim taraftarlarımızın ve çocuklarımızın minberde onlarla oynamaları ve kadınların meşvereti nerede?

Bundan sonra ben bu işte yokum." dedi.»

İsa b. Musa, İbn Ebi'l-Kiram'ın başı ile birlikte Kasım b. Hasan'ı zafer müjdecisi olarak Mansur'a gönderdi. Mansur da cesedin defnini emretti. Muhammed'in cesedi Baki mezarlığına gömüldü. Onunla beraber öldürülen adamlarının ise asılmalarını emretti. İki saf halinde Medine dışında asıldılar. Üç gün müddetle sehpada kaldılar. Sonra Sel' dağının yanında Yahudi mezarlığına atıldılar. Oradan da yakınlardaki bir hendeğe nakledildiler.

Mansur, Hasan oğullarının mallarını aldı. Hepsini kendine mübah saydı. Başka bir rivayette anlatıldığına göre, malları onlara iade etmiştir. İbn Cerir, bu şekilde rivayet etmiştir. Ayrıca Medine halkının emanda olduğu duyuruldu. Ondan sonra halk işine gücüne gitti, pazarlar kuruldu.

Muhammed'in öldürüldüğü gün, halkı adeta sele boğan bir yağmur yağmıştı. Bunun üzerine İsa b. Musa, askerlerini Cürüfe, yukarılara götürdü. Mescide Cürüften gelmeye başladı. Ramazanın 19. gününe kadar Medine'de ikamet etti. Sonra Mekke'ye gitmek üzere Medine'den çıktı.

Mekke'de, Muhammed tarafından atanmış olan Hasan b. Muaviye vali idi. Hasan b. Muaviye, Muhammed'in çağrısını içeren bir mektubu alınca Mekke'den çıkarak Medine'ye yönelmişti. Yolda iken Muhammed'in ölüm haberini alınca Muhammed'in Basra'da bulunan kardeşi İbrahim b. Abdullah'ın yanına kaçtı. İbrahim b. Abdullah da bu senede, Basra'da yaptığı isyandan ötürü kardeşi Muhammed'den sonra öldürüldü.

Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın kesik başı getirilip önüne konulduğu zaman, Mansur emir verdi ve bu kesik baş beyaz bir tabağa konularak ülkenin her tarafında dolaştırıldı. Sonra Mansur, Muhammed'le birlikte isyana katılmış Medineli eşrafi huzuruna çağırttı. Kimini öldürdü, kimini ağır şekilde dövdü, kimini de affetti.

İsa, Mekke'ye yöneldiği sırada Medine'de naib olarak Kesir b. Husayn'ı bırakmıştı. Kesir, bir ay süreyle Medine'de naib olarak görev yaptı. Sonra Mansur, Medine naibliğine Abdullah b. er-Rebi'i gönderdi. Fakat Abdullah b. er-Rebi'in askerleri, bir zaman sonra Medine'de kargaşa çıkardılar. Halktan birşey satın aldıkları zaman bedelini ödemiyorlardı. Bedeli isteyen kimseyi de dövüyor ve ölümle tehdit ediyorlardı. Bunun üzerine Sudanlılardan bir grup bu askerlerin üzerine hücum ettiler. Medine'deki bütün siyahiler, ellerindeki bir borazana üfleyerek bir araya toplandılar, cuma namazına gitmekte olan Abdullah b. er-Rebi'in askerlerine hep birlikte saldırdılar. Bu hadise, hicri 145. senenin zilhicce ayının bitimine yedi gün kala vuku bulmuştu. Başka bir rivayete göre bu senenin şevval ayının bitimine beş

gün kala bu hadise vuku bulmuştu.

Sudanlılar, küçük mızraklar ve diğer silahlarını kullanarak valinin askerlerinden bir grubu öldürdüler. Vali Abdullah b. er-Rebi, cuma namazını bırakıp kaçtı. Sudanlıların reisleri; Vesik, Yakil, Ramka, Hadya, Ankud, Misar ve Ebü'n-Nar idi. Abdullah b. er-Rebi geri dönünce, askerleriyle birlikte harekete geçti ve Sudanlılarla savaşa tutuştu. Sudanlılar yine onu bozguna uğrattılar ve onu Baki mezarlığına kadar gerilettiler. O da onları meşgul etmek için abasını üzerlerine savurdu. Böylece kendini ve yanında olan askerleri kurtardı. Medine'ye iki gecelik mesafede bulunan Batn-ı Nahle'ye gitti. Sudanlılar, Mansur'a ait erzakı Mervan'ın evinde ele geçirdiler. Un, sevik ve diğer erzakı çok ucuz fiyata sattılar.

Bu haber Mansur'a ulaştı. Medineliler, bu işin sonundan korktular. Toplanıp bir araya geldiler. Tutuklu olup ayaklarında bukağılar bulunan İbn Ebi Sebüre, onlara bir nutuk irad etti ve onları Mansur'un emirlerini dinlemeye, ona itaat etmeye teşvik etti. Müttetiklerinin yaptıkları kötülüğün neticesinden onları korkuttu. Onlar da müttetiklerini bu kötü hareketlerden menetmek, onların birliğini dağıtmak ve reislerine giderek onu bu hareketinden vazgeçirmek için gerekeni yapmak hususunda görüşbirliğine vardılar ve bunun gereğini yaptılar. Böylece durum sakinleşti. İnsanlar sükunete kavuştular. Şerlerin alevleri söndü. Abdullah b. er-Rebi de Medine'ye döndü. İsyanlıların elebaşlarından Vesik, Ebü'n-Nar, Yakil ve Misar'ın ellerini kesti.

İBRAHİM B. ABDULLAH B. HASAN'IN BASRA'DA AYAKLANMASI

İbrahim, Basra'ya kaçtı. Basra halkından Beni Dabia kabilesine mensup Haris b. İsa'nın evine konuk oldu. Gündüzleri ortalıkta görünmüyordu. Basra'ya gelişi, birçok şehri dolaşmasından sonra olmuştu. O ve kardeşi korkunç durumlarla karşılaşmışlardı. Çeşitli zamanlarda ölüm tehlikeleriyle yüz yüze gelmişlerdi. Sonra hicretin 143. senesinde hac dönüşünde Basra'ya yerleşti. Başka bir rivayette anlatıldığına göre, hicri 145. senenin ramazan ayı başında Basra'ya gelmiştir. Kardeşi Muhammed, Medine'de ortaya çıktıktan sonra onu Basra'ya göndermişti. Vakidî, böyle demiştir.

Ravinin ifadesine göre, gizlice halkı kardeşine bey'ata davet ediyordu. Kardeşi Muhammed öldürülünce, bu senenin şevval ayında halkı kendine bey'ata davet etmeye başladı. Meşhur rivayete göre İbrahim, kardeşi Muhammed'in sağlığında Basra'ya gelmiş ve halkı kendisine bey'ata davet etmiştir. Nitekim bunu biz daha önce de an-

latmıştık. Doğrusunu Allah bilir.

Basra'ya geldiğinde Yahya b. Ziyad b. Hassan en-Nabtî'ye konuk oldu. Orada kaldığı süre zarfında Yahya'nın evinde gizlendi. Nihayet bu senede Ebu Ferve'nin evinde ortaya çıktı. Ona ilk bey'at edenler arasında Nümeyle b. Mürre, Abdullah b. Süfyan, Abdülvahid b. Ziyad, Ömer b. Seleme el-Hecimî, Abdullah b. Yahya b. Husayn er-Rakkaşî bulunuyordu. Halkı kendisine bey'ata çağırdı. Çok sayıda insan onun çağrısına icabet edince, o da Basra'nın ortasında bulunan Ebu Mervan'ın evine intikal etti. Durumu kuvvetlendi. İnsanlar gruplar halinde gelip kendisine bey'at ettiler. Büyük bir gaile meydana gelmiş oldu.

İbrahim b. Abdullah'ın yaptıklarına dair haberler Mansur'a ulaşınca, Mansur'un kederine keder kattı. Kardeşi Muhammed yetmişmiş gibi bu defa da İbrahim ortaya çıkmıştı. Çünkü İbrahim, kardeşi Muhammed'in öldürülmesinden önce ortaya çıkmıştı. Acele edip ortaya çıkmasının ve kardeşinin öldürülmesinden önce boy göstermesinin sebebi, kardeşinin kendisine gönderdiği bir mektuptan ötürüydü. Kardeşinin emrine uydu ve halkı kendine bey'ata davet etti. Basra'da işi yoluna girdi.

Basra valisi, Mansur tarafından atanan Süfyan b. Muaviye idi. Bu, gizliden gizliye İbrahim'e taraftardı. İbrahim'in yaptıklarını haber alıyor, ama gereken işlemi yapmıyordu. Hatta kendisine bu konuda haber getirenleri yalanlıyor ve İbrahim'in durumunun açıklık kazanmasını istiyordu. Mansur, Horasanlılardan iki emiri ona gönderdi. Bu emirlerden her birinin komutasında 2.000 piyade ve süvari vardı. Mansur bunları İbrahim'e karşı yapacağı savaşta kendisine takviye olsunlar diye Süfyan'ın yanına göndermişti.

Mansur, -imaretine başlanan- Bağdat'tan Kûfe'ye göçtü. Burada bulunduğu sırada, İbrahim'in isyan işiyle suçlanan bir Kûfeli olursa, geceleyin onu evinde öldürtmek üzere askerlerini gönderiyordu. Feratise el-İclî, Kûfe'de ayaklanmaya kalkıştı, ama Mansur orada bulunduğu için buna imkan bulamadı. Bu arada birçok kimse, İbrahim'e bey'at etmek üzere her yoldan Basra'ya yöneldi. Teker teker veya cemaatlar halinde Basra'ya geliyorlardı.

Mansur, Basra'ya gitmekte olan kimselere karşı silahlı adamlarını pusuya yatırıyor ve onları yolda iken öldürtüyordu. Katiller, öldürdükleri adamların başını koparıp Mansur'a getiriyorlar, o da bu kesik başları, halk buna bakıp ibret alsın diye Kûfe'de astırıyordu.

Mansur, Haricilerle savaştırmak için Cezire'de akıncılık yapmakta olan Harb er-Ravendî'ye haber salarak Kûfe'ye gelmesini emretti. O da beraberindeki askerlerle Kûfe'ye yöneldi. İbrahim'in taraftarlarının bulunduğu bir şehirden geçiyordu. Şehirden geçerken İbrahim'in

tarafatları ona: «Buradan geçmene müsaade etmeyiz. Çünkü Mansur, İbrahim'le savşamak için seni çağırmıştır.» dediler. O da: «Haydin oradan, bırakın da yoluma gideyim.» dedi. Fakat bırakmadılar. Harb er-Ravendî de onlarla savaştı. Onlardan 500 kişiyi öldürdü, başlarını keserek Mansur'a gönderdi. Mansur: «Bu, fethin evvelidir.» dedi.

Bu senenin ramazan ayının başında pazartesi gecesı olunca, İbrahim, gece vakti on kûsür süvari ile Beni Yeşkür mezarlığına gitti. Aynı gece Ebu Hammad el-Abras, 2.000 süvarisi ile Süfyan b. Muaviye'nin yanına takviye olarak geldi. Süfyan onları hükümet konağına aldı. İbrahim ve arkadaşları, saldırıya geçip bu takviye askerlerin bîneklerini ve silahlarının hepsini ele geçirdiler. Böylece kuvvetlendiler. Bu, elde ettikleri ilk ganimet oldu.

Sabah olduğunda İbrahim artık kuvvetlenmişti. Halka büyük camide sabah namazını kıldırdı. Kimi seyretmek, kimi de yardım etmek için halk onun etrafında toplandı. Halifenin tayin etmiş olduğu vali Süfyan b. Muaviye, hükümet konağında kendini koruma altına aldı. Askerlerini de içeri aldı. İbrahim onları kuşattı. Süfyan b. Muaviye ondan eman istedi. İbrahim de ona eman verdi. Sonra İbrahim, hükümet konağına girdi. Eyvanın ön tarafında, üzerinde oturması için kendisine bir hasır serildi. Bu arada rûzgar esti ve hasır ters yüz oldu. İnsanlar bunu uğursuzluk alameti saydılar. İbrahim: «Biz böyle şeyleri uğursuzluk alameti saymayız.» dedi ve hasırın üzerine oturdu. Halifenin yanında suçsuz olduğu anlaşılсын diye vali Süfyan'ı zincire vurdurdu. Beytül-maldaki malları ele geçirdi. Orada 600.000 dirhem vardı. Başka bir rivayete göre ise 2.000.000 dirhem vardı. İbrahim, bu paralarla daha da güçlendi.

O sırada halife Mansur'un amcası Süleyman b. Ali'nin oğulları Cafer ile Muhammed de Basra'da bulunuyorlardı. Bunlar, 1.600 süvari ile İbrahim'in üzerine yürüdüler. İbrahim onları hezimete uğrattı. İbrahim, Meda' b. Kasım'ı, onsekiz süvari ve otuz piyade ile bunlara karşı harekete geçirdi. Bunlar, Cafer ile Muhammed komutasındaki 600 süvariye mağlub ettiler. İbrahim, bunlardan arta kalanlara eman verdi.

İbrahim, Ahvaz halkına, bey'at etmeleri için emir gönderdi. Onlar da kendisine bey'at edip itaatı altına girdiler. Ahvaz valisinin üzerine Muğire komutasında 200 süvariye gönderdi. Vali Muhammed b. Husayn ise, 4.000 süvari ile Muğire'ye karşı çıktı. Muğire onu yenerek ülkesini istila etti

İbrahim, Fars ülkesine de asker gönderip orayı da ele geçirdi. Aynı şekilde Vasıt, Medain ve Sevad'ı da ele geçirdi. Durumu cidden kuvvetlendi. Ama kardeşi Muhammed'in ölüm haberi kendisine ge-

lince çok kırıldı. Üzüntülü bir şekilde halka bayram namazını kıldırdı. Hatta adamın biri der ki: «Halka hutbe irad ederken ve kardeşi Muhammed'in ölüm haberini bildirirken İbrahim'in yüzünde ölümü gördüm.»

İbrahim'in kuvvetlenmesi, Mansur'u öfkeden kudurttu. Askerlerini topladı, harekete geçti. Basra'da Nümeyle'yi naib bıraktı, Nümeyle'nin yanına oğlu Hasan'ı da vekil bıraktı.

İbrahim'in yaptıklarını haber alan Mansur, ona karşı ne yapacağını bilemez oldu. Gerçekten şaşırılmıştı. Askerlerini ülkenin çeşitli yerlerine dağıtmış olduğuna çok pişman oldu. Oğlu Mehdi ile birlikte 30.000 askeri Rey şehrine; Muhammed b. Eş'as'la birlikte 40.000 askeri İfrikiyye'ye; geri kalan askerlerini ise İsa b. Musa ile birlikte Hicaz'a göndermişti. Mansur'un yanında sadece 2.000 süvari kalmıştı. Çok miktarda ateş yakılmasını emretti. Geceleyin onun emri üzerine her tarafta ateşler yakıldı. Ateşi gören kimse orada çok miktarda asker bulunduğunu sanıyordu.

Sonra Mansur, İsa b. Musa'ya mektup yazıp şöyle dedi: «Bu mektubumu okuduğun zaman hemen yanıma gel ve elindeki bütün işleri bırak.» İsa b. Musa, Mansur'un mektubunu alır almaz hemen yanına geldi. Mansur, ona şöyle dedi: «Basra'daki İbrahim'in üzerine git. Beraberindeki adamlarının çokluğu seni korkutmasın. Çünkü onlar Haşimilerin ölü develeridir. Sözüme güven, elini uzat ve yanındaki askerlere güven, sana söylediklerimi hatırlayacaksın.» Gerçekten de sonuç, Mansur'un dediği gibi oldu.

Mansur, oğlu Mehdi'ye de mektup yazarak Hazim b. Hüzeyme'yi 4.000 askerle Ahvaz'a göndermesini emretti. Hazim de Ahvaz'a gitti ve İbrahim tarafından oraya atanan vali Muğire'yi şehirden çıkardı. Oradaki insanların kanlarını üç gün müddetle mübah kıldı, sonra Basra'ya döndü.

Mansur, bey'atı bozan bütün bölgelere, onları tekrar itaat altına almaları için asker gönderdi.

Dediler ki: Mansur, bu sırada elli küsur gün müddetle namazgahından kalkmadı. Gece gündüz orada kaldı, elbiseleri kirlendi, yine de üstünü başını değiştirip temizlenmedi. Nihayet Cenâb-ı Allah ona fethi nasib etti. Bu arada kendisine: «Kadınların, yanlarına gitmediğinden ötürü kendi nefislerini suçluyorlar.» denildiğinde böyle diyen adamı azarlayıp dedi ki: «Zaman kadınların yanına gitme zamanı değildir. Ya İbrahim'in kesik başını önümde göreceğim, ya da benim başımı koparıp ona götüreceklerdir, bu iş bitmeli.»

Adamın biri dedi ki: «Mansur'un huzuruna gittim, meydana gelen şerhlerin çokluğundan ötürü kederli ve üzüntülüydü. Keder ve üzüntüsünün çokluğundan, gediklerin fazlaca açılıp yama deliğinin büyüme-

sinden ötürü kelimeleri peşpeşe sıralayıp konuşamıyordu. Bununla birlikte o, karşılaçağı işler için tedbirini almıştı, gedikleri kapamak için gerekli hazırlıkları yapmıştı. Basra, Ahvaz, Fars, Medain ve Sevad toprakları elinden çıkmıştı. Kûfe'de İbrahim'in komutasında yalın kılıç beklemekte olan 100.000 asker vardı. Bunlar, tek bir çağrıyı bekliyorlardı, İbrahim'le birlikte savaş alanına atılacaklardı. Ama buna rağmen Mansur, musibetleri göğüslüyor ve işten el çekmiyordu. O tıpkı şairin anlattığı adam gibi olmuştu:

«Cesur, cesuru efendi yaptı, düşmana tekrar tekrar saldırıp işini bitirmeyi öğretti ve onu cesur bir hükümdar yaptı.»

İbrahim, 100.000 savaşçı ile birlikte Basra'dan çıkıp Kûfe'ye yöneldi. Mansur da ona karşı İsa b. Musa'yı 15.000 kişilik bir kuvvetle gönderdi. Öncü kuvvetlerinin başında Hamid b. Kahtabe komutan olarak bulunuyordu. Hamid'in komutasında 3.000 asker vardı. İbrahim geldi ve 100.000 kişilik askeri gücü ile Bahamra'da konakladı ve ordugahını kurdu. Komutanlardan biri ona dedi ki: «Sen Mansur'a yaklaştın. Eğer bir grup askerle onun üzerine yürüyecek olursan kafasını koparıp alırsın. Çünkü yanında kendisini savunacak askerleri yoktur.»

Başkaları da dediler ki: «Önce karşıımızdaki askerlerin hakkından gelelim, sonra Mansur zaten bizim perçemimizdedir.»

İbrahim onları birinci görüşten vazgeçirdi, ama o görüşe uysaydı işi başarıyla tamamlayacaktı. Sonra biri: «Ordumuzun etrafına hendek kazalım.» dedi. Başkaları ise: «Bu ordumuzun etrafına hendek kazmaya ihtiyaç yoktur.» dediler. İbrahim de hendek kazmaktan vazgeçti. Sonra bir komutan, geceleyin İsa b. Musa ordusuna saldırma önerisinde bulundu. İbrahim ona: «Ben bu fikri uygun görmüyorum.» dedi. O, geceleyin saldırma düşüncesinden de vazgeçti. Bu arada başkaları, askerlerini bölüklere ayırmasını tavsiye ettiler ve bölüklerden biri mağlub olursa hiç değilse diğeri yerinde sebat eder, dediler.

Bazıları ise şöyle dediler: «En uygunu, saf düzeninde savaşmamızdır. Zira yüce Allah buyurmuş ki: "Doğrusu Allah, kendi uğrunda, kenetlenmiş bir duvar gibi, sıra halinde savaşanları sever." (el-Mümtahine, 4.) Emir Allah'ındır o, dilediğini yapar.»

Ama İbrahim'in ordusu Kûfe'ye gitseydi ve bu ordu geceleyin karşı tarafa saldırsaydı, ya da ordusunu bölük düzenine koysaydı işi başarıyla sonuçlandıracaktı. Tabii ki Allah'ın takdiri ile bu olacaktı.

İki ordu karşı karşıya geldiler, Bahamra'da saf düzenine girdiler. Bahamra, Kûfe'ye on altı fersahlık mesafede bir yerdir. İki taraf orada şiddetle savaştılar. Hamid b. Kahtabe, beraberindeki öncü kuvvet-

lerle birlikte bozguna uğradı. İsa b. Musa onlara: «Allah katına ric'at edin, sonra saldırın.» dediyse de hiç kimsa ona dönüp bakmadı. İsa b. Musa, kendi aşiretinden yüz kişi ile yerinde sebat etti. Kendisine: «İbrahim'in askerleri seni ezmesinler diye buradan uzaklaşsan iyi olur.» denildiyse de o: «Allah bana fethi nasib edinceye veya ben burada öldürülünceye kadar vallahi yerimden ayrılmayacağım.» dedi.

Mansur'a daha önce müneccimlerden biri şöyle kehanette bulunmuştu: "İsa b. Musa'nın etrafındaki askerler, önce dağılacak sonra tekrar gelip onun etrafında toplanacaklar ve sonuç İsa'nın lehine tecesseli edecektir."

Bozguna uğrayanlar kaçmaya devam ettiler. Nihayet iki dağ arasındaki bir nehre gelip durdular. Nehre giremediler. Tekrar hep birlikte cepheye geri döndüler. İlk dönen, ilk bozguna uğramış ve kaçmış olan Hamid b. Kahtabe idi. Sonra bunlar İbrahim'in askerleri ile şiddetli bir savaşa tutuştular. İki taraftan da çok sayıda adam öldürüldü. İbrahim'in adamları bozguna uğrayıp kaçtılar. İbrahim'in kendisi, 500 (veya 400 veya 90) kişiyle yerinde sebat etti. İsa b. Musa'nın adamları galip oldular. İbrahim ise adamları ile birlikte öldürüldü. Kesik başı arkadaşlarınıninki ile karıştı. Hamid, kesik başları İsa b. Musa'ya getirdi. Nihayet İbrahim'in başını tanıdılar ve onu müjdeci ile birlikte Mansur'a gönderdiler.

Müneccim Nobaht, İbrahim'in kesik başı getirilmeden önce Mansur'un huzuruna girmiş ve İbrahim'in öldürüldüğü haberini vermişti, ancak Mansur onun sözüne inanmamıştı. Bunun üzerine Nobaht ona şöyle demişti: «Ey mü'minlerin emiri, eğer bana inanmıyorsan beni hapset, eğer durum benim dediğim gibi değilse beni öldürürsün.» O esnada bir müjdeci gelip İbrahim ordusunun bozguna uğradığını bildirdi.

İbrahim'in kesik başı kendisine getirildiği zaman Mansur, Muakkar b. Evs b. Himar el-Barıkî'nin şu beytini okudu:

«Asasını bıraktı, maksadı gerçekleşti.
Yolcunun gözleri geri dönmekten dolayı aydınlandı.»

Anlatıldığına göre kendisine İbrahim'in kesik başı getirildiğinde Mansur çok üzülmüş ve o kadar çok ağlamıştı ki, gözyaşları yanaklarının üzerine akmıştı. Sonra şöyle demişti: «Vallahi, ben bunun böyle olmasını istemiyordum. Ey İbrahim, ikimiz birbirimizle imtihan edildik.»

Daha sonra Mansur emir verdi ve kesik baş çarşıda belirli bir yerde dikildi. İbrahim'in öldürüldüğü haberini veren müneccim Nobaht'a da 2.000 dönüm araziyi ikta olarak verdi.

Müneccim, bir meselede doğru söylerse de birçok meselelerde yanlış söyler. Onun yalanını doğru kabul etmek küfürdür. Mansur da bu müneccimi ile birlikte sapıklıkta idi. Hükümdarlar, müneccimlerin sözlerine inanmayı atadan oğula bir âdet haline getirmişlerdir. Bu, uyulması caiz olmayan bir sapıklıktır.

Mansur'un azadlısı Salih diyor ki: İbrahim'in kesik başı kendisine getirildiğinde Mansur, genel meclisi topladı. İnsanlar yanına gelip onu tebrik ediyorlar ve Mansur'un hoşnutluğunu kazanmak için İbrahim'in aleyhinde çirkin sözler sarfediyorlardı. Mansur ise susmuştu, rengi sararmış, konuşmuyordu. Nihayet Cafer b. Hanzala el-Harranî huzura geldi. Durup selam vererek şöyle dedi:

– Ey mü'minlerin emiri, amcan oğlu hakkında yaptıklarından ötürü Allah sana büyük ecirler versin ve onun, senin hakkında yapmış olduğu kusurlarını da bağışlasın.

Mansur'un rengi sarardı. Cafer'e yöneldi ve ona:

– Ey Halid'in babası merhaba, hoşgeldin. Gel, şuraya otur, dedi.

Oradakiler de Cafer'in bu davranışının Mansur tarafından hüsnü kabul gördüklerini anladılar. Artık huzura gelen herkes Cafer b. Hanzala'nın dediklerini söylemeye başladı.

Ebu Nuaym Fadl b. Dükeyn dedi ki: İbrahim, bu senenin zilhicce ayının bitimine beş gün kala, perşembe günü öldürüldü.

HİCRETİN YÜZKIRKBEŞİNCİ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

Ehl-i Beyt'in önde gelen meşhur şahsiyetlerinden Abdullah b. Hasan, oğulları Muhammed ile İbrahim, kardeşi Hasan b. Hasan, ana bir kardeşi Muhammed Abdullah b. Amr b. Osman b. Affan, bu sene de vefat ettiler. Muhammed b. Abdullah'ın lakabı "Dibaç (İpek)" idi. Onun biyografisini önceki sayfalarda anlattık.

Kardeşi Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib el-Kureşî el-Haşimî'ye gelince, o tabiidir. Babasından, annesi Fatıma binti Hüseyin'den, Abdullah b. Cafer b. Ebi Talib'ten (ki o kadri yüce bir sahabedir) ve diğerlerinden hadis rivayet etmiştir. Aralarında Süfyan-ı Sevrî, Deraverdî ve Malik'in de bulunduğu bir cemaat ondan hadis rivayet etmişlerdir. O, âlimler nezdinde yüksek bir şahsiyetti. Saygı görürdü. Kadri yüce bir abiddi. Yahya b. Main: «O, doğru sözlü ve sıkı bir ravi idi.» demiştir.

Abdullah b. Hasan, Ömer b. Abdülaziz'in ziyaretine gelmiş, Ömer ona ikramda bulunmuştu. Seffah'ın yanına gelmiş, Seffah da saygı göstermiş ve ona 1.000.000 dirhem vermişti. Mansur hilafete geçince, tam tersi bir muamelede bulunmuştu. Oğulları ve ailesi de böyle yap-

muşlardı. Hepsi bu dünyadan göçüp gittiler. Aziz ve Celil olan Allah katında karşılaştılar. Mansur, onu ve aile efradını yakalayıp zincirlerle ve pırangalara vurdurdu. Tahkir edilmiş bir şekilde Medine'den Kûfe'ye bağlı Haşimiye'ye sevkettirdi. Onları dar bir zindana attırdı, çoğu orada vefat ettiler.

Abdullah b. Hasan, oğlu Muhammed'in Medine'de ayaklanmasından sonra bu zindanda ilk ölen kişi oldu. Anlatıldığına göre o, zindanda kasden öldürülmüştür. Vefatı zamanında yetmişbeş yaşındaydı. Cenaze namazını ana bir kardeşi Hasan b. Hasan b. Ali kıldırdı. Onan sonra kardeşi Hasan vefat etti. Onun da cenaze namazını ana bir kardeşi Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affan kıldırdı. Bunlardan sonra da Muhammed b. Abdullah öldürüldü ve başı kesilip Horasan'a gönderildi.

Abdullah b. Hasan'ın Medine'de ayaklanan oğlu Muhammed'e gelince o, babasından, Nafi'den, Ebu Zinad'dan, A'rec'den, Ebu Hüreyre'den, secdeye nasıl varılacağına dair hadisi rivayet etmiştir. Bir cemaat da ondan hadis rivayet etmişlerdir. Neseî ile İbn Hibban onun sika bir ravi olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak Buharî, onun hadisleriyle uygulanmayacağını söylemiştir.

Anlatıldığına göre annesi onu dört yıl karnında taşımıştır. Uzun boylu, şişman, esmer tenli, iri yarı, yüksek himmet sahibi, şecaatlı, bahadır ve yüksek satvet sahibi bir kimse idi. Hicretin 145. senesinin ramazan ayının ortasında Medine'de öldürüldü. Bu sırada kırkbeş yaşındaydı. Başını keserek Mansur'a götürdüler ve bu kesik başı her tarafta dolaştırıldı.

Muhammed'in kardeşi İbrahim'e gelince o, kardeşi Muhammed'in Medine'de ayaklanmasından sonra Basra'da ayaklandı. İbrahim, kardeşi Muhammed'in öldürülmesinden sonra bu senenin zilhicce ayında öldürüldü. "Kütüb-i Sitte"de rivayet ettiği bir hadis yoktur. Ebu Davut es-Sicistanî, Ebu Avane'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: «İbrahim ile kardeşi Muhammed, Haricî idiler.» Ebu Davud ise, böyle olmadığını ve bunun, Zeydîlerin görüşü olduğunu ifade etmiştir.

Ben derim ki: İbrahim, bir âlimler ve imamlar cemaatından rivayetlerde bulunmuştur. Onlar, bu iki kardeşin ayaklanmasına meyletmişlerdi, onlara taraftar olmuşlardı.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında, adlarını sayacağımız şu kimseler de vardır: Eclah b. Abdullah, bir kavle göre İsmail b. Ebi Halid, Habib b. eş-Şehid, Abdülmelik b. Ebi Süleyman, Afre'nin azadlısı Amr, Yahya b. Haris ez-Zimarî, Yahya b. Said Ebu Hayyan et-Teymî, Rü'be b. el-Accac (Accac onun lakabıdır, asıl adı Ebü's-Şa'sa Abdullah b. Rü'be'dir.), Ebu Muhammed et-Temimî el-Basrî, Raciz b. Raciz (Bunlardan her birinin recez bahrinde yazılmış

birer divanları vardır. Edebiyat sanatında yüksek bir mevkide bulunuyorlardı, rütbeleri tartışılmazdı. Lügat ilminin âlimi idiler.).

ABDULLAH B. MUKAFFA

Meşhur yazar. Seffah ve Mansur'un amcası olan İsa b. Ali vesilesi ile Müslüman olmuş, onun için kitap yazmıştır. Onun meşhur risale ve yazıları vardır. Zındıklıkla itham edilmiştir. "Kelile ve Dimne" adlı kitabın yazarıdır. Başka rivayete göre o, bu kitabı Farsça'dan Arapça'ya tercüme etmiştir. Mehdi'nin ifadesine göre, zındıklık içeren her kitap mutlaka İbn Mukaffa, Muti b. İyas ve Yahya b. Ziyad'ındır. Başkaları dediler ki: Mehdi böyle derken dördüncü bir kişiyi unuttu ki, o da Cahiz'dir.

Bununla beraber İbn Mukaffa, faziletli, fasih konuşan, edebi kişiliği yüksek bir kimseydi.

Asmaî dedi ki: «İbn Mukaffa'a sordular:

– Seni kim edeplendirdi?

– Nefsim beni edeplendirdi, başkalarında bir çirkinlik görürsem o çirkinlikten uzak duruyor, nefsimi de uzaklaştırıyordum, ama bir güzellik görürsem ben de o güzelliğin aynısını yapıyordum.»

İbn Mukaffa'ın söylediği sözlerden biri de şudur:

«Nutuklardan güzel kokular içtim, ama içmeye doyamadım, kurudu, sonra taşı. Bunda bir düzen yoktur ve bu nizamlı birşey değildir. Bundan başka bir sözü de unutmadım.»

İbn Mukaffa, Basra valisi Süfyan b. Muaviye b. Yezid b. Mühelleb b. Ebi Süfra tarafından öldürüldü. Çünkü valiye söver, anası hakkında kötü sözler sarfeder, onu hiçe sayardı. Ona "Muallimin oğlu" adını takmıştı. Burnu büyüktü. Valinin huzuruna girdiğinde, tahkir maksadıyla: "Selam size." derdi.

Bir defasında, vali Süfyan b. Muaviye'ye: «Sustuğuma hiçbir zaman pişman olmadım.» demişti. Vali ise ona şu cevabı vermişti: «Doğru söyledin, senin dilsizliğin konuşmandan daha hayırlıdır.»

Sonra Mansur, İbn Mukaffa'a bir sebepten ötürü kızıp gazaplanmış ve valisi Süfyan b. Muaviye'ye mektup yazarak onu öldürmesini emretmişti. Vali Süfyan da onu yakalamış, onun için bir tandır yak-tırılmış, sonra onu parça parça kesip kopararak tandıra atıp tümüyle yakmıştı. Vücudunun parçalarının nasıl koparıldığını, sonra da tandrıda nasıl yakıldığını baştan sona seyretmişti, İbn Mukaffa'ın başka şekilde öldürüldüğüne dair bir rivayet de vardır.

İbn Hallikan dedi ki: «Bazıları dediler ki: İbn Mukaffa, deriden yapılmış kulaksız zenbiller sattığından ötürü -Arapçada bu zenbillerin adı olan kifa' kelimesine nisbetle- kendisine İbn Mukaffa denil-

miştir. Sahih rivayete göre o, Mukaffa'nın oğludur. Mukaffa'nın künyesi de Ebu Diraveyh'tir. Haccac, onu harac işlerini yürütmekle görevlendirmişti. Ne var ki o bu görevini su-i istimal etmişti. Haccac da elleri şişinceye kadar ona işkencede bulunmuştu. Doğrusunu Allah bilir.»

Bu senede Babül'l-Ebvab şehrinde Türklerle Hazarlılar isyan ettiler ve Ermeniy'e'deki Müslümanlardan çoğunu öldürdüler.

Bu senede Medine valisi Abdullah b. er-Rebi' el-Harisî, insanlara haccettirdi. Kûfe valisi İsa b. Musa, Basra valisi Müslim b. Kuteybe, Mısır valisi de Yezid b. Hatim idi.

HİCRETİN YÜZKIRKALTINCI SENESİ

Bu senede Bağdat (Medinetü's-Selam) şehrinin inşası tamamlandı. Mansur, bu senenin safer ayında şehre gidip yerleşti. Daha önce o, Kûfe sınırındaki Haşimiye şehrinde ikamet ediyordu. Hicretin 145. senesinde Bağdat şehrinin inşasına başlanmıştı. Başka bir rivayete göre ise hicretin 144. senesinde başlanmıştı. Doğrusunu Allah bilir.

Bağdat şehrinin inşa edilmesinin sebebi şuydu: Ravendiler, Kûfe'de Mansur'a saldırdıklarında, Allah onu onların şerrinden korumuştur. Ama yine de Kûfe'de Ravendilerin kalıntıları vardı. Mansur, kendi askerlerine onların zarar vermelerinden korktu. Kûfe'den çıkarak yeni bir şehir kurmak için uygun yer aradı. Dolaştı, Cezire'ye gitti. Şu andaki Bağdat şehrinin yerinden daha uygun bir yer göremedi. Çünkü orası öyle bir yerd ki, çevredeki kara ve denizlerin hayırları, zenginlik ve ürünleri, sabah akşam oraya geliyordu. Ayrıca çevresi Dicle ve Fırat nehirleriyle kuşatılmıştı. Köprü olmaksızın hiç kimse halifenin bulunduğu yere ulaşamazdı.

Mansur, şehrin inşasına başlamadan önce orada birkaç gece kalmış, rüzgarların rutubetsiz ve tozsuz bir şekilde gece gündüz orada estiğini görmüştü. İklimin ve havanın güzelliğini farketmişti. Bağdat şehrinin yerinde Hristiyan ve diğer din mensuplarının, abidlerinin kiliseleri ve köyleri vardı. İbn Cerir, bu mekanların adlarını detaylı olarak sayıp sıralamıştır.

Mansur, şehir planı yapılmasını emretti. Külden bir maket yaptılar, yollarında ve geçitlerinde yürüdü. Bu onun çok hoşuna gitti. Sonra şehrin dört köşesinden her birini bir emire teslim ederek o köşeyi inşa etme görevini verdi. Her taraftan işçiler, sanatkarlar, mühendisler getirtti. Yanında binlerce sanatkar, mühendis ve işçi toplandı. Sonra ilk kerpici kendi eliyle koydu ve şöyle dedi: «Bismillah velhamdüllilah, arz Allah'ındır, oraya kullarından dilediğini mirasçı kılar. Güzel akıbet, takva sahiplerininidir. Haydi, Allah'ın bereketi üzerine şehri inşa etmeye başlayın.»

Şehrin daire biçiminde inşasını emretti. Surların aşağıdan yüksekliği elli zira' idi. Yukarısındaki kulelere gelince, bunlar surun normal seviyesinden yirmi zira' daha yüksek idiler. Şehire sekiz kapı yaptırdı. Hem iç surlarda hem dış surlarda sekizer kapı vardı. Fakat iç surlardaki kapılarla dış surlardaki kapılar karşı karşıya değillerdi. Bunları birbirlerinin tam hizasına gelmeyecek şekilde yaptırdı. Bu nedenle Bağdat şehrine "Zevra" adı verildi. Çünkü kapıları birbirinin tam hizasında değildi. Başka bir rivayete göre Dicle nehrinin oradan başka yöne sapması nedeniyle Bağdat'a bu ad verilmiştir.

Mansur, hükümet konağını şehrin tam orta yerine yaptırdı ki, herkes oraya eşit mesafede bulunsun. Büyük camiyi hükümet konağının yanına yaptırdı. Caminin kiblesini Haccac b. Ertat tesbit etti.

İbn Cerir dedi ki: «Bu caminin kiblesinde biraz sapma vardır, namaz kılan kişinin orada Basra kapısına doğru hafifçe yönelmesi icab eder.» İbn Cerir'in ifadesine göre Rusafe mescidinin kiblesi, büyük caminin kiblesine nisbetle doğruya daha yakındır. Çünkü Rusafe mescidi, hükümet konağından önce yapılmıştır. Şehrin büyük camisi ise hükümet konağından sonra inşa edilmiştir. Bu nedenle kiblesinde biraz sapma vardır.

İbn Cerir'in, Süleyman b. Mücalid'den rivayet ettiğine göre, halife Mansur, Ebu Hanife Numan b. Sabit'ten Bağdat kadılığı görevini ifa etmesini istemiş, ancak Ebu Hanife bu görevi kabullenmemiştir. Mansur, mutlaka kabul etmesi için yemin vermiş, ancak Ebu Hanife de kabul etmeyeceğine dair yemin etmişti. Bunun üzerine halife Mansur onu, şehrin inşası ve kerpiçlerin dökümü işlerini yürütmek ve işçi tutma işini düzenlemekle görevlendirmişti. O da şehrin hendek tarafındaki duvarının tamamlanmasına kadar bu görevi sürdürdü. Bu duvarların tamamlanması hicretin 144. senesine kadar sürmüştü.

İbn Cerir, Heysem b. Adiyy'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Mansur, Ebu Hanife'ye kadılığı ve haksızlığa uğrayanların haklarını kendilerine teslim etme işini üstlenmesini teklif etti. Ancak Ebu Hanife bu teklifi kabul etmedi. Mansur da, Ebu Hanife kendisi için çalışmadan yakasını bırakmamaya yemin etti. Bu durum Ebu Hanife'ye haber verildi. Ebu Cafer Mansur'un yeminini yerine getirmesi istenildi. Ebu Hanife bundan sonra Bağdat'ta vefat etti.»

Anlatıldığına göre, Bağdat şehrinin inşasını halife Mansur'a tavsiye eden kişi Halid b. Bermek olmuştur. O, sanatkarları bu işi güzelce yapmaya teşvik etmişti.

Mansur, Medain'deki beyaz köşkün hükümet konağı olarak kurulmak amacıyla Bağdat'a taşınması hususunda ümeranın görüşüne başvurdu. Emirler ise ona muhalif görüş beyanında bulunarak şöyle dediler: «Böyle yapma, çünkü beyaz köşk, dünyada bir abidedir. Ora-

da mü'minlerin emiri Ali b. Ebi Talib'in namazgahı vardır.» Fakat Mansur, onları dinlemedi ve beyaz köşkün birçok aksamını Bağdat'a taşıttı. Ama nakliye masrafı Bağdat'a taşınmasına değmedi. Bu nedenle taşımaktan vazgeçti. Vasıt sarayının kapılarını, Bağdat'ta yapılmakta olan hükümet sarayına getirip kapılara yerleştirdi.

Haccac, şehrin taşlarını, Süleyman b. Davud (a.s.)'un bu bölgede yaptırdığı bir kasabadan naklettirmişti. Süleyman b. Davud (a.s.)'un yaptırdığı kasabanın kapılarını cinler yapmışlardı. Orada çok büyük taşlar vardı. Bağdat çarşılarının gürültü ve sesleri, alışveriş yapanların ve pazarda dolaşanların çıkardıkları sesler hükümet konağından duyulabiliyordu. Bazı Hristiyan komutanları Bazan'a gönderdikleri mektuplarında bu durumu ayıplıyorlardı. Bu nedenle Mansur, Bağdat içindeki çarşıların başka bir yere nakledilmesini ve caddelerin 40x40 zira' ebadında genişletilmesini emretti. Oralarda yapılmış başka binaları da yıktırdı.

İbn Cerir, İsa b. Mansur'un bu konuda şöyle dediğini rivayet etmiştir: «Mansur'un hazinelerinde rastladığım bir yazıda gördüm ki, o, Medinetü's-Selam (Bağdat) şehrinin, oradaki büyük caminin, altın köşkün ve diğer çarşıların yapımına 4.883.000 dirhem sarfetmiştir. İnşaat ustalarından herbirinin gündeliği bir kırat gümüş, bir sanatkarın gündeliği ise iki veya üç habbe gümüş miktarında idi.»

Hatib Bağdadî dedi ki: «Ben bir kısım kitaplarda gördüm. Bazılarından nakledildiğine göre halife Mansur, Bağdat şehrinin inşasına 18.000.000 dirhem sarfetmiştir.» Doğrusunu Allah bilir.

İbn Cerir'in anlattığına göre Mansur, hükümet konağında kendisi için güzel bir oda yapan bir mühendise, aralarında anlaştıkları ücretten bir dirhem eksik ödeme yapmıştı. Ayrıca yanında çalışan diğer inşaatçılardan birinin onbeş dirhem fazla aldığını, hesap neticesinde tesbit etmiş, o parayı iade edinceye kadar onu hapse atmıştı. Mansur çok cimri idi.

Hatib Bağdadî dedi ki: «Mansur, Bağdat şehrini yuvarlak bir plan üzerine kurdu. Yeryüzünde Bağdat'tan başka yuvarlak planlı bir şehir bulunduğu bilinmemektedir. Şehrin temelini, müneccim Nohaht'ın kendisine belirlediği bir vakitte atmıştı.»

Müneccimlerden birinin anlattığına göre Mansur, kendisine Bağdat şehrinin kuruluşu tamamlandıktan sonra şöyle demiştir: «Şehrin hangi burçtan olduğunu tesbit et bakalım.»

Müneccim, burcu tesbit etmeye başlamış. O esnada Müşteri geze-geni yay burcuna girmiş olduğundan müneccim, yıldızların kendisine gösterdikleri durumu ifade etmiş ve Bağdat'ın ömrünün uzun süreceğini, şenliğinin çoğalacağını, bütün dünyanın oraya yöneleceğini, insanların oradaki şeylere muhtaç olacaklarını anlatmıştı. Müneccim

sözün burasında şöyle diyor:

«Sonra kendisine dedim ki: "Ey müminlerin emiri, sana müjdeler olsun, ebediyete kadar bu şehirde hiçbir halife ölmeyecektir." Ben böyle dedikten sonra Mansur'un gülümsediğini sonra da şöyle dediğini gördüm: "Elhamdülillah, bu Allah'ın bir lutfudur ki dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir."»

Şairin biri Bağdat şehri hakkında şöyle demiştir:

«Bağdat şehrinin Rabbi hükmetti ki, o şehirde hiçbir halife ölmeyecektir.

Rab, yaratıkları üzerinde dilediği gibi hükmeder.»

Geniş bir ilme sahip olmasına rağmen Hatib Bağdadî de bu yanlış inancı benimsemiş, karşı çıkmamış, aksine kabullenmiş ve şöyle demiştir: «Bazılarının iddialarına göre Emin, Bağdat'a bağlı Enbar yolunda öldürülmüştür. Ben bunu Kadı Ebü'l-Kasım Ali b. Hasan et-Tenuhî'ye anlattığımda o bana şöyle dedi: "Muhammed el-Emin, Medine'de (yani Bağdat şehrinde) öldürülmedi. Aksine o, Dicle ırmağına açılan bir gemiye binip gezintiye çıktı, nehrin orta kısımlarında yakalanıp öldürüldü. Solî ve diğerleri de böyle demişlerdir."»

Bazı Bağdat âlimleri demişler ki: «Bağdat şehrinin genişliği 130 ceribtir. Bu da 2x2 mil ebadındaki bir alanı kapsar.»

İmam Ahmed b. Hanbel dedi ki: «Bağdat şehri Serat'tan başlayıp Babü't-Tibn'e kadar uzanır.»

Hatib Bağdadî'nin anlattığına göre, Bağdat şehrinin sekiz kapısından her iki kapısı arasında bir millik mesafe vardır. İki kapı arasındaki mesafenin bir milden daha az olduğunu söyleyenler de vardır.

Yine Hatib Bağdadî'nin anlattığına göre, hükümet konağındaki yeşil kubbe seksen zira uzunluğunda imiş. Bu kubbenin üzerinde bir at heykeli varmış. Heykelin üzerinde bir süvari, süvarinin elinde de bir mızrak bulunuyormuş. Bu heykel dönerli imiş, hangi tarafa yönelirse sultan o tarafta bir olay meydana geldiğini anlarmış ve çok geçmeden olayla ilgili haber sultana intikal edermiş. Yeşil kubbe, mahkeme eyvanının ön tarafında olup 30x20 zira ebadında imiş. Bu kubbe; hicri 329. senenin cemaziyelahir ayının 7'sinde çarşamba gecesi yağmurların, doluların yağdığı, şimşeklerin çaktığı bir sırada yıkılmış.

Hatib Bağdadî'nin anlattığına göre, halife Mansur zamanında Bağdat'ta koyun ve koçlar bir dirheme, kuzularsa dört danike satılmış. Koyun eti satanlar, «Altmış rıtl bir dirheme», sığır eti satanlar sa «Doksan rıtl bir dirheme», hurma satanlar «Altmış rıtl bir dirhe-

me», zeytinyağı satanlar «Onaltı rıtal bir dirheme», yağ satanlar «Sekiz rıtal bir dirheme», bal satanlar da «On rıtal bir dirheme» diye yüksek sesle bağırırlarmış.

Bağdat şehrindeki bu güvenlikten ve uzunluktan ötürü şehre yerleşenler fazlalaşmış, ahalinin nüfusu çoğalmış, pazarlara ve sokaklara girip çıkanlar artmıştı. Aşırı kalabalıktan ötürü insanlar sokaklardan ve pazarlardan rahatça geçemez hale gelmişti. Pazardan dönen bir emir şöyle demişti: «Vallahi, bu mekanda uzun zamandan beri tavşanların peşinden koşmuş değilim.»

Hatib Bağdatî'nin anlattığına göre Mansur, bir gün köşkünde oturmakta iken bir gürültü, sonra bir başka gürültü, ardından da bir başka gürültü duymuş ve mabeyincisi Rebi'e bunun ne olduğunu sormuş. O da, bir sığırın kasabın elinden kurtulup kaçmakta olduğunu, sağa sola kaçıştığını söylemişti. Orada bulunan er-Rumî, Mansur'a söyle demişti: «Ey mü'minlerin emiri, öyle bir şehir yaptın ki, senden önce hiç kimse bu şehrin benzerini yapabilmiş değildir. Ancak bu şehirde üç kusur vardır: Birincisi sudan uzak olması, ikincisi çarşı pazarın şehre çok yakın bulunması, üçüncüsü de şehirde yeşillik olmamasıdır. Oysa göz yeşildir, yeşili sever.» Halife Mansur başını kaldırıp o adama cevap vermemiş, sonra bu durumun değiştirilmesini emretmişti. Emir verdikten sonra şehre sular getirilmiş, çevresinde bahçeler hazırlanmış ve şehrin göbeğindeki pazar yerlerini işgal eden esnaf ve sanatkarlar, Kerh mıntıkasına nakledilmişlerdi.

Yakub b. Süfyan dedi ki: Bağdat şehri'nin inşaatı hicri 146. senede tamamlandı. 157. senede pazarlar; Babü'l-Kerh, Babü's-Şair ve Babü'l-Muhavvel yanına nakledildi. Mansur, çarşıların 40.000 zira genişliğinde olmasını emretti. Bundan iki ay sonra, Huld adı ile bilinen sarayını yaptırmaya başladı. Bu sarayın yapımı hicri 158. senede tamamlandı. Bu sarayın inşasını Veddah adlı bir adama görev vermişti. Ayrıca halk için beş vakit namazı ve cuma namazını eda etmeleri gayesiyle bir cami yaptırdı ki, halk gelip Mansur'a mahsus camiye girmesin.

Bağdat'taki Daru'l-Hilafe'ye gelince, burayı da Hasan b. Sehl yaptırdı. Ondan sonra buranın mülkiyeti Me'mun'un zevcesi Boran'ın eline geçti. Daha sonra Mutedid -başka bir rivayete göre ise Mutemed-bu sarayı Boran'dan istedi. Boran, evet dedi ama birkaç gün onu bekletti. Taşınmak için süre istedi, o da Boran'a bu süreyi verdi. Fakat Boran bu süre zarfında sarayın onarılmasına, badana edilmesine, güzelleştirilmesine çalıştı. Sonra sarayı çeşitli halı ve perdelerle tefriş etti, oraya halifelere layık cariyeler ve hizmetçiler yerleştirdi. Bu cariyeler ve hizmetçilere çeşitli elbiseler giydirdi. Anbarlara çeşitli yiyecek ve gıda maddeleri doldurdu. Bazı odalara çeşitli mal ve zahireler koydu,

sonra sarayın anahtarını Mutedid'e (veya Mutemed'e) gönderdi. Sonra o da gelip saraya girdi ve Boran'ın oraya yerleştirdiği eşyaları, hizmetçileri, yiyecekleri, gıda maddelerini, ayrıca yaptığı tamiratları gördü. Bu onun için gerçekten hayret verici bir manzara oldu. Oraya giren ve üzerine sur yaptıran ilk halife o oldu. Hatib Bağdatî böyle demiştir.

Taç sarayına gelince, Mükfeff onu Dicle ırmağının üzerinde yaptırdı. Çevresinde kubbeler, meclisler, meydanlar, avizeler, çeşitli yırtıcı hayvan heykelleri vardı.

Hatib Bağdatî, Muktedir Billah zamanında yapılan Dürrüşşecere evsafını, o saraydaki mefruşatı, perdeleri, hizmetçileri, cariyeleri, köleleri ve öz alıcı muhteşemlikleri, zahiren görülen dünyevi güzellikleri anlatmış ve sarayda 11.000 hadım ile 700 hacibin bulunduğunu söylemiştir. Kölelere gelince, onların sayıları çok olup binlerce idiler.

Bu meseleler, sözü edilen hükümdarların devirlerinden ve yönetimlerinden bahsedilirken detaylı olarak anlatılacaktır. Onların devirleri adeta bir düş gibi gelip geçmiştir.

Hatib Bağdatî, Muharrem'deki Darü'l-Melik'i, orada cuma namazlarının kılındığı camileri, oralarda bulunan nehirleri, bu nehirler üzerindeki köprüleri, ayrıca Mansur'un zamanında ve ondan sonra meydana gelen hadiseleri anlatmıştır.

Hatib, şairlerden birinin Bağdat'ta Dicle nehri üzerindeki köprüler hakkında şöyle dediğini nakletmiştir:

«Gizli bir yaşam sürerek Dicle kıyısında yalnız başımıza bir mecliste felekten bir gün çıldık.

Hava bir ışık verdi, bu ışık ilerledi, ben de o mutlu zamana köle oldum.

Dicle ırmağı sanki beyaz bir taylasandır, üzerindeki köprü ise siyah bir dokuma gibidir.»

Bir başka şair de şöyle demişti:

«Dicle'nin sırtına vurulan köprü ne güzel bir köprü.

Sağlamca yapılmış, güzel ve parlak bir köprü.

Güzeldir, göze hoş görünür, Irak için bir süs ve gezinti yeridir.

Şevkten ve zevkten yoksun kalıp yorulan kişi için bir tesellidir.

Oraya gelip baktığında ve düşündüğünde o köprüyü,

Akan bir zemin üzerine yazılmış bir satır gibi görürsün.

O köprü abanozdan yapılmış, üzerinde fildişi işlemeler vardır.

Altında civadan bir zemin bulunan filleri andırır.»

Solî'nin şöyle dediği nakledilir: Ahmed b. Ebi Tahir, "Bağdat" adlı kitabında şehrin iki ucu arasındaki mesafenin 53.000 cerib, doğu cihetinin 26.750 cerib, hamamlarının 60.000 tane olduğunu söylemiştir. Her hamamda en azından beş hamamcı neferi, bir tellak, bir gübrece, bir yakıcı, bir de sucu bulunduğunu; her hamamın karşısında beş mescid olduğunu, bunun da toplam olarak 300.000 mescid yaptığını, her mescitte biri imam, biri müezzin, biri kayyum, ikisi de memum olmak üzere beş nefer bulunduğunu, fakat bunların sayılarının sonraları eksildiğini ve düzenin yavaş yavaş bozulduğunu, Bağdat'ın sanki maddeten ve manen harabeye dönüştüğünü ifade etmiştir. Nitekim bununla ilgili açıklamalar yeri gelince verilecektir.

Hafız Ebu Bekir el-Bağdadî dedi ki: «Kadrinin yüceliği, durumunun azameti, âlimlerinin ve meşhur şahsiyetlerinin çokluğu, havas ve avamının birbirinden ayırd edilişi, kentlerinin büyüklüğü, çevresinin genişliği, binalarının, yollarının, menzillerinin, caddelerinin, mescidlerinin, hamamlarının ve hanlarının olduğu, hayatının güzelliği, suyunun tatlılığı, gölgesinin serinliği, yaz ve kışının mutedil oluşu, bahar ve güzünün sağlığı bakımından Bağdat'ın dünyada bir eşi yoktur. Bu şehir, daha çok Harun Reşid'in zamanında imar görüp şenlenmiş ve nüfusu çoğaltmıştı.»

Ben derim ki: Ama daha sonra gerilemeye başlamış ve Harun Reşid'ten zamanımıza kadar gerileme devam etmiştir. Özellikle Türk hükümdarı Cengiz Han'ın oğlu Hülagu'nun zamanında bu gerileme hızlanmıştır. Hülagu, bu şehrin meşhur şahsiyetlerinin onurunu kırmış, halifesini ve âlimlerini öldürmüş, evlerini ve köşklerini yıkmış, havas ve avam demeden herkesi öldürüp Bağdat'ı helake sürüklemiş; mal ve ürünleri ele geçirmiş, asilleri, zürriyetleri yağmalamış, sabah akşam toplantılarında dile dolanan bir hüznün ve kederi o şehre bırakmıştı. Orasını bütün şehirler için bir ibret nümunesi, ders alan kimseler için bir ibret dersi, akl-ı selim sahibi herkes için hüznünle hatırlanacak bir örnek haline getirmişti. Kur'ân tilavetinin yerine şarkılar ve türküler okunmaya, şiirler inşad edilmeye başlamıştı. Daha birçok kötülükler meydana gelmişti. Peygamber hadislerinin yerine Yunan felsefesi okutulmuş, kelamî meseleler yerine Karmatî yorumları yerleşmiş, âlimlerin yerini talipler almış, Abbasi halifelerinin yerine kötü idareciler geçmiş; reisliğin ve asaletin yerine hasislik ve alçaklık geçmiş, ilim talebelerinin yerine zalimler ve dolandırıcılar geçmiş; fıkıh ve hadis ile rüya tabirlerinin yerine çeşitli türlerden şiirler geçmişti. Tabii ki bu da Bağdatlıların günahları nedeniyle başlarına gelmişti. «Rabbin, kullara karşı zalim değildir.» (el-Fussilet, 46.)

O zamanlarda Bağdat'ta maddi manevi çirkinlikler cereyan ettiği, esrar içildiği; Cenâb-ı Allah'ın, halkına en faziletli, en mükemmel

ve en güzel şeyi tekeffül ettiği Şam'a göçüldüğü için bu değişim meydana gelmiştir. İmam Ahmed b. Hanbel, Rasûlullah (s.a.v.)'ın bu konuda şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

«İraklıların hayırlıları Şam'a, Şamlıların da en şerlileri Irak'a göçmedikçe kıyamet kopmayacaktır.»

BAĞDAT ŞEHİRİ HAKKINDA VARİD OLAN ESER VE HABERLER

Bu şehrin adıyla ilgili dört lügat vardır: Bağdat, Bağdaz, Bağdan ve Mağdan.

Bağdat kelimesi Acemce bir kelime olup "bağ" ve "dad" kelimelerinin bileşiminden meydana gelmiştir. Bağ kelimesinin bahçe ve bostan anlamına geldiği, dad kelimesinin de bir adamın adı olduğu söylenmiştir. Bağ kelimesinin bir put adı veya şeytan adı olduğu, dad kelimesinin de bağış, yani putun bağışı anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Bu nedenle Abdullah b. Mübarek ile Asmaî ve diğerleri, bu şehire Bağdat adını vermeyi hoş görmemişler, ancak Medinetü's-Selam denilmesini uygun bulmuşlardır. Şehrin kurucusu Ebu Cafer el-Mansur da bu şehire Medinetü's-Selam adını vermiştir. Çünkü Dicle nehrine Vadi's-Selam deniliyordu. Medinetü's-Selam adı da buradan esinlenerek Bağdat şehrine verilmiştir. Bazıları da bu şehire Zevra adını takmışlardır.

Hatib Bağdadî, Cerir b. Abdullah'tan rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

«Dicle ile Dücyel arasında, Kutribel ile Serat arasında bir şehir kurulacaktır ki, yeryüzünün hazineleri toplanıp oraya götürülecektir. O şehrin hükümdarları zorbadır. Demir kazığın yumuşak toprağa gümülüp kaybolmasından daha hızlı bir şekilde bu şehir yere batacaktır.»

İmam Ahmed b. Hanbel ile Yahya bu hadisin aslının olmadığını söylemişlerdir. Hatib Bağdadî de bu hadisin bütün rivayet yollarının illetli olduğunu ifade etmiştir.

Eski kitaplarda anlatıldığına göre bu şehrin kurucusu, Miklas ile, "Danikler sahibi" anlamına gelen Züddevanik'tir. Cimri olduğundan ötürü ona Züddevanik adı verilmişti.

BAĞDAT HAKKINDA ÂLİMLERİN RİVAYETLERİ

Yunus b. Abdül-Alâ es-Sadeî dedi ki: İmam Şafî bana şöyle sordu:

– Bağdat'ı hiç gördün mü?

– Hayır.

– Öyleyse dünyayı görmemişsin.

İmam Şafî dedi ki: «Hangi beldeye gitmişsem mutlaka oraya geçici bir uğrak yeri nazarıyla bakmışım, yalnız Bağdat hariç. Oraya girdiğimde orayı kendim için bir vatan saydım.»

Bazıları dedi ki: «Dünya çöldür, Bağdat ise o çölün gelişmiş bir şehridir.»

İbn Aliye dedi ki: «Bağdatlılar kadar hadis talebi hususunda akıllı kimse görmedim ve onlardan daha huzurlu hiç kimse göremedim.»

İbn Mücahid dedi ki: «Ebu Amr b. A'lâ'yı rüyada gördüm. Kendisine şöyle bir soru sordum:

– Sen öldükten sonra Allah sana ne yaptı?

– Bunu geç hele. Bağdat'ta Ehl-i sünnet ve'l-cemaat yolunda ikaamet edip de vefat eden kimse bir Cennet'ten başka bir Cennet'e intikal eder.»

Ebu Bekir b. Ayyaş dedi ki: «İslâmiyet Bağdat'tadır. Bağdat, adamları ağlayan bir tuzaktır, orayı görmeyen dünyayı görmemiştir.»

Ebu Muaviye; «Bağdat, dünya ve ahiret diyarıdır.» demiştir.

Bazıları dediler ki: «Cuma gününü Bağdat'ta geçirmek, teravih namazını Mekke'de kılmak ve bayram gününü de Tarsus'ta kutlamak İslâm'ın özelliklerindendir.»

Hatib Bağdâdî dedi ki: «Cuma gününü Medinetü's-Selam'da (Bağdat'ta) geçiren kimsenin kalbinde Cenâb-ı Allah, İslâmiyet'in yerini yüceltir. Çünkü üstadlarımız derlerdi ki: Cuma gününü Bağdat'ta geçirmek, diğer şehirlerde bayram gününü geçirmek gibidir.»

Adamın biri dedi ki: «Ben Bağdat'taki Mansur camiinde cumalarımı kılardım. Bir gün işim oldu da cuma namazını başka bir camide kıldım. Gördüğüm rüyada adamın biri bana şöyle dedi: Medinetü's-Selam camiinde cuma namazını kılmayı bıraktın, oysa o camide her cuma günü yetmiş veli namaz kılar.»

Bir başkası dedi ki: Bağdat'tan başka bir yere taşınmak istedim, gördüğüm rüyada adamın biri bana şöyle dedi: «İçinde Aziz ve Celil olan Allah'ın 10.000 velisi bulunan bir şehri bırakıp başka şehre mi göçüyorsun?»

Adamın biri dedi ki: İki meleğin Bağdad'a geldiklerini, birinin diğerine; «Buranın altını üstüne getir, çünkü burası azabı haketti.» dediğini, diğerininse ona şu karşılığı verdiğini işittim: «Bunu nasıl yaparım! Bu şehirde her gece 5.000 hatim indirilmektedir.»

Ebu Mesher, Said b. Abdülaziz b. Süleyman b. Musa'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: «Adamın ilmi Hicazî, ahlakı Irakî, namazı da Şamî (yani Şamlıların kıldığı gibi) olursa olgunluğa ermiştir.»

Zübeyde, Mansur en-Nümerî'ye şöyle dedi: «Bana Bağdat'ı sevdi-

recek bir şiir oku.» Mansur da ona Rafika'nın şu şiirini okudu:

«Bağdat'ta ne güzel dallar vardır, orada hem din hem de dünya için gezinti yerleri vardır.

Oranın kokusunu teneffüs etmek için dallar arasına girdiğinde,
Hasta kişi şifa bulup canlanır.»

Bu şiiri okuduğu için Zübeyde, Mansur'a 1.000 dinar ödül verdi.

Hatib Bağdadî dedi ki: Tahir b. Muzaffer b. Tahir el-Hazin'in kitabında, kendi elyazısıyla yazdığı şu şiiri okudum:

«Cenâb-ı Allah, Kerh ile Huld ve köprü arasında bulunan Bağdat şehrinin Savbu'l-Gadiyat mahallesine rahmet sularını içirsin.

Orası güzel bir şehirdir. Ahalisi şehirlerde yaşadıklarından bu yana oradan başka hiçbir şehirde göremeyecekleri özel nimetlere kavuşmuşlardır, şöyle ki:

Mutedil bir hava, sağlık, su.

Öyle bir su ki, tadı şaraptan daha lezzetlidir.

Oranın Dicle ırmağının iki kıyısı vardır ki, bizler için düzenlenmiş gibidir.

Her tarafında bir taç ve birer köşk var.

Dicle'yi bir misk kokusu gibi görürsün, suları gümüş gibi parlaktır.

Çakıl taneleri de inci ve yakutları andırır.»

Hatib Bağdadî, bu konuda çok şiirler nakletmiştir. Biz burada yetecek kadarını andık.

Bağdat şehrinin kuruluşu hicretin 146. senesinde tamamlandı. 148. senesinde tamamlandığına dair zayıf bir rivayet de vardır. Anlatıldığına göre şehrin hendeği ve surları, hicretin 147. senesinde tamamlanmıştır. Mansur, şehri genişletmeye, binalarını güzelleştirmeye devam etti. Son olarak da Huld Saray'ını inşa ettirdi. Orada ebediyyen yaşayacağını zannetti, ya da asla yıkılmayacağını düşündü. Ne var ki, sarayın yapımı tamamlandığında kendisi vefat etti. İleride de açıklanacağı gibi Bağdat şehri defalarca tahrib edilmiştir.

İbn Cerir dedi ki: Bu senede halife Mansur, Selem b. Kuteybe'yi Basra valiliğinden azletti, yerine Muhammed b. Süleyman b. Ali'yi vali olarak tayin etti. Bunun sebebi de şuydu: Mansur, Selem'e mektup yazarak İbrahim b. Abdullah b. Hasan'a sattıkları evleri yıkmasını emretmiş, ancak o bu emri ağırdan alıp işi geciktirmişti. Bu nedenle Mansur da amcası Muhammed b. Süleyman'ı oraya göndermiş, Muhammed de orada fesat çıkarmış, çok evleri yıkmıştı.

Halife Mansur bu sene, Medine valisi Abdullah b. er-Rebi'i azletmiş, yerine Cafer b. Süleyman'ı tayin etmişti. Mekke valisi Sırrı b. Abdullah'ı da görevden almış, yerine Abdüssamed b. Ali'yi tayin etmişti.

Bu senede Abdülvehhab b. İbrahim b. Muhammed b. Ali, insanlara haccettirdi.

Yine bu senede Cafer b. Hanzala el-Behranî, Anadolu gazvesine gitti.

Bu senede meşhur şahsiyetlerden Eş'as b. Abdülmelik, Hişam b. Said el-Kelbî, Hişam b. Urve ve bir kavle göre de Yezid b. Ebi Ubeyd vefat ettiler.

HİCRETİN YÜZKIRKYEDİNCİ SENESİ

Bu senede Eşterhan el-Harezmi, Türk ordusu ile Ermeniyeye taraflarına saldırdı. Tiflis'e girdi, çok sayıda adam öldürdü ve Müslümanlardan ve zimmilerden çok sayıda esir aldı.

Harbilerin kendisine mensup bulundukları Harb b. Abdullah er-Ravendî, bu yıl içerisinde Bağdat'ta öldürüldü. O, Haricilere karşı koymak için 2.000 askeri ile birlikte Musul'da ikamet etmekteydi. Ama Mansur, Ermeniyeye'deki Müslümanlara yardıma gitmesi için onu gönderdi. Harb, Cibril b. Yahya'nın askerleri arasında idi. Cibril'in ordusu bozguna uğradı, Harb'in kendisi de öldü. Allah ona rahmet etsin.

Bu senede Mansur'un amcası Abdullah b. Ali öldü. O, Şam şehri ni Emevilerin elinden alan kişiydi. Seffah'ın vefatına kadar orada vali olarak görev yaptı. Seffah vefat edince, bu defa halkı kendisine bey'ata çağırdı. Bunun üzerine Mansur, Ebu Müslim el-Horasanî'yi onun üzerine gönderdi. Ebu Müslim onu bozguna uğrattı, Abdullah da kardeşi ve Basra valisi Süleyman b. Ali'nin yanına gitti. Orada bir süre gizlendi. Sonra Mansur otoritesini yerleştirdi. Onu getirtilip zindana attı.

Bu senenin girişiyile Mansur, hacca gitmeye karar verdi. Yola çıkacağı esnada amcası ve -Seffah'ın vasiyeti üzerine- kendisinin veliahdı olan İsa b. Musa'yı çağırdı. Hapiste bulunan diğer amcası Abdullah b. Ali'yi ona teslim etti: «Bu hem benim, hem de senin düşmanıdır. Yokluğumda bunu öldür, sakın bu işi savsaklama.» dedi. Mansur hacca gitti. Yolda iken amcası İsa b. Musa'ya mektup yazarak Abdullah b. Ali'yi öldürmesi için teşvikte bulundu. Ve: «Sana teslim ettiğime ne yaptın?» diye sordu. Bu soruyu içeren mektupları defalarca yazdı. İsa b. Musa'ya gelince, o, ne yapacağını şaşırdı. Yakınlarından bazıları ile bu konuyu görüşüp fikirlerini sordu. Görüş sahibi bazıları

ona şu tavsiyede bulundular:

«Abdullah b. Ali'yi öldürmemen daha uygun olur, onu yanında tut, fakat öldürmüş gibi görün. Çünkü korkarız ki, sen bunu öldürdükten sonra Mansur açıkça senden bunun kanını talep eder ve "Onu sen öldürdün." der. Sonra da cellada emir vererek sana kıssas tatbik ettirmek ister. Sen ona her ne kadar: "Bunu sen bana emretmiştin." desen de bunu isbatlayamazsın, o da seni bu sebeple öldürür. Aslında Mansur, ikinizden de kurtulmak için, hem onu hem seni öldürmek istiyor.»

İsa b. Musa, bu öğüdü dinleyince durumu değişti, amcasını yanında gizledi ve öldürmüş olduğu izlenimini verdi.

Mansur, hacdan dönünce aile efradına, yanına gelmelerini emretti ve onlara, amcası Abdullah b. Ali için şefaathçi olmalarını tenbihledi. Onlar da şefaathçi oldular, onu öldürmemesini ısrarla talep ettiler. O da güya onların bu ısrarlarına dayanamadı, isteklerini kabul etti. İsa b. Musa'yı huzura çağırıp şöyle dedi:

– Bunlar Abdullah b. Ali'yi öldürmemem için şefaathçi oldular, ben de isteklerini kabul ettim. Abdullah b. Ali'yi bunlara bağışladım.

– Abdullah nerede? Bana emir verdiğin zaman onu öldürdüm.

– Ben sana böyle bir emir vermedim.

Mansur, kendisine daha önce böyle bir emir vermediğini söyleyip emrini inkar etti. İsa b. Musa da Mansur'un kendisine defalarca gönderdiği mektupları getirdi. Fakat o, böyle bir emir vermediğini söyleyip sözlerini inkar etti. Mansur inkarında ısrar edince, İsa b. Musa da Abdullah b. Ali'yi öldürdüm demekte ısrar etti. Bu tartışmaların ardından da halife Mansur, Abdullah b. Ali'yi öldürmüş olduğundan ötürü İsa b. Musa'ya kısas tatbik edilmesi emrini verdi. Haşim oğulları, onu öldürmek için huzurdan dışarı çıkardılar. Kılıçlarını çekip İsa b. Musa'nın üzerine hücum ettiklerinde İsa onlara: «Beni tekrar halifeye götürün.» dedi. Onlar da kendisini halife Mansur'un huzuru-na götürdüler. İsa b. Musa, ona şöyle dedi:

– Amcam Abdullah b. Ali hayattadır, onu öldürmemişim.

– Getirin öyleyse.

İsa, Abdullah b. Ali'yi sakladığı yerden çıkarp huzura getirdi. Halife Mansur da artık birşey yapamadı. Abdullah b. Ali'nin, duvarları tuz üzerine inşa edilmiş bir zindana atılmasını emretti. Gece olunca da zindanın duvarları üzerine su döktürdü. Duvarlar çöktü ve Abdullah b. Ali, zindanda öldü.

Sonra Mansur, İsa b. Musa'yı veliahdlıktan azletti, yerine kendi oğlu Mehdi'yi tayin etti. Mehdi'yi, İsa b. Musa'dan daha üst tarafta, kendi sağında oturtmaya bağladı, sonra da İsa b. Musa'ya hiç dönüp bakmadı. İzin, meşveret ve yanına girip çıkma konusunda onu kü-

çümsedi. Sonra onu sürekli olarak yanından uzaklaştırmaya, tehdit etmeye başladı.

Bu durumlara dayanamayan İsa b. Musa, nihayet kendini veliahdlıktan hal' etti ve Mansur'un oğlu Mehdi'ye bey'at etti. Bu feragatından ötürü Mansur kendisine 12.000.000 dirhem para verdi. Böylece İsa b. Musa'nın ve çocuklarının durumu Mansur nezdinde düzeldi. Mansur, daha önceleri kendisinden yüz çevirdiği halde artık İsa b. Musa'ya yönelip ona iltifat etmeye başladı.

Bu konuda aralarında çok yazışmalar ve mektuplaşmalar oldu. Bey'atın kendi oğlu Mehdi'ye yapılması, İsa b. Musa'nın kendini veliahdlıktan hal' etmesi konusunda çeşitli pazarlıklar cereyan etti. Mansur, halkın Mehdi'yi hiç kimseye değişmeyeceğini, ümera ve üst tabakanın da bu görüşte olduğunu bildirdi. Bu zorlamalar neticesinde İsa b. Musa da istemeyerek kendini veliahdlıktan hal' etti. Mansur ona 12.000.000 dirhem verdi.

Böylece doğuda, batıda, yakında, uzakta, ülkenin her tarafında Mehdi'nin veliahdlığına bey'at edilmiş oldu. Mansur, buna çok sevindi. Halifelik onun zürriyetinde kaldı ve zamanımıza kadar devam etti. Abbasilerden gelen her halife mutlaka onun sülalesindendi. «Bu, güçlü olanın, bilen nizamıdır.» (el-En'âm, 96.)

Bu senede vefat eden meşhur eden şahsiyetler arasında Ubeydullah b. Ömer el-Ömerî, Haşim b. Haşim ve Hasan-ı Basrî'nin arkadaşı Hişam b. Hasan da bulunuyordu.

HİCRETİN YÜZKIRKSEKİZİNCİ SENESİ

Geçen sene Tiflis beldesinde karışıklık çıkaran Türklerle savaşması için Mansur bu senede Hamid b. Kahtabe'yi gazaya gönderdi. Ancak Hamid, Türklerden hiçbirini orada bulamadı. Çünkü hepsi kendi beldelerine çekilmişlerdi.

Bu senede Cafer b. Ebi Cafer insanlara haccettirdi.

Bu senede vilayetlerin valileri, önceki senelerde adları bildirilen valilerdir.

Bu senede "İhtilâcü'l-A'za" adlı kitabın kendisine yalan yere isnad edildiği Cafer b. Muhammed es-Sadık vefat etti. Süleyman b. Mehran el-A'meş de bu senenin rebiyülevvel ayında vefat etti. Bu zat, hadis üstadlarından idi.

Bu senede vefat edenler arasında Amr b. Haris, Avvam b. Havşeb, Zebidî, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebi Leyla ve Muhammed b. Aclan da vardır.

HİCRETİN YÜZKIRKDOKUZUNCU SENESİ

Bu senede Mansur, Bağdat şehrinin surlarının ve hendeğinin yapımını tamamladı.

Abbas b. Muhammed, Anadolu'ya gazaya gitti. Bizans topraklarına girdi. Beraberinde Hüseyin b. Kahtabe ile Muhammed b. Eş'as da vardı. Muhammed b. Eş'as, yolda vefat etti.

Bu senede Muhammed b. İbrahim b. Ali, insanlara haccettirdi. Halife Mansur onu, amcası Abdüssamed b. Ali'nin yerine Mekke ve Hicaz valiliğine atadı. Bu senede vilayetlerin valileri daha önceki senelerin valileri idiler.

Bu senede Zekeriya b. Ebi Zaide, Kehnes b. Hasan, Müsenna b. Sabah ve Sibeveyhî'nin üstadı, nahivci, Basralı İsa b. Ömer Ebu Amr es-Sakafî vefat ettiler.

Anlatıldığına göre İsa b. Ömer, Halid b. Velid'in azadlılarından-
dır. Sakif kabilesine yerleştiği için kendisine Sakifli denilmiştir. Lügatta, nahivde ve kıraatta kadri yüce, büyük bir imamdı. Bu ilmi, Ubeydullah b. Kesir, İbn Muhaysin ve Abdullah b. Ebi İshak'tan öğrendi. Hasan-ı Basrî ile diğer âlimlerden de ders aldı. Halil b. Ahmed ile Asmaî ve Sibeveyhî de kendisinden ders aldılar. Sibeveyhî, onun derslerine devam etti, ondan ilim öğrenip yararlandı. "Câmi" adıyla adlandırdığı kitabını ondan aldı, ilaveler yapıp genişletti. Bugün o kitap, Sibeveyhî'nin kitabı olarak bilinmektedir. Aslında bu kitap, üstadının eseridir. Sibeveyhî, zorlandığı meseleleri üstadı Halil b. Ahmed'e sorardı. Halil de İsa b. Ömer'in tasnif ettiği eserlerdeki çözümediği meseleleri ona sorardı. O, şöyle demiştir: «Yetmiş küsur kitap derledi, ancak "İkmâl" adlı kitabından başka hepsi kayboldu. İkmâl da Fars diyarında derlendi. İşte ben o kitapla meşgul oluyorum. Onda ki zor meseleleri sana soruyorum.»

Halil, bir süre başını öne eğip sustu, sonra şu şiiri okudu:

«İsa b. Ömer'in tasnifatı dışında bütün nahiv ilmi kaybolup gitti.

İşte İkmâl, işte Câmi adlı eserler;

Bu ikisi insanlar için güneş ve ay mesabesinde eserlerdir.»

İsa b. Ömer, gerçekten garip ifadeler kullanırdı. İfadelerinde cidden derinlere dalar, girift kelimeler kullanırdı. "Sıhah" adlı eserinde Cevherî şöyle bir olayı anlatır: İsa b. Ömer, bir gün merkebinden yere düştü, insanlar gelip etrafında toplandılar, onlara şöyle dedi:

«Size ne olmuş ki, bir delinin etrafında toplandığınız gibi etrafımda toplanıyorsunuz? Haydi dağılın bakalım.»

Başka birinin anlattığına göre onda nefes darlığı varmış. Bu ne-

denle merkebinden yere düşmüş. İnsanlar onun bayıldığını, sar'aya yakalandığını zannetmişler. Ziyaretine gelmişler, üzerine Kur'ân-ı Kerim okumaya başlamışlar. O da bu baygın halden ayılıp kendine geldiğinde onlara yukarıda naklettiğimiz sözleri sarfetmiş. Orada bulunanlardan biri demiş ki: «Ben onun Farsça konuştuğunu sanıyordum.»

İbn Hallikan'ın anlattığına göre İsa b. Ömer, Ebu Amr b. Alâ'nın arkadaşıymış. İsa b. Ömer, gününün birinde Ebu Amr b. Alâ'ya: «Ben Maad b. Adnan'dan daha fasih Arapça konuşurum.» demiş. Ebu Amr da ona şöyle bir soru yöneltmiş:

– Sen şu beyti nasıl okursun?

«O kadınlar tesettür için yüzlerini örtüp gizlerlerdi,
Bugün ise bakanlara kendi yüzlerini gösterip açığa vururlar.»

Sen bu şiirdeki "bede'ne" kelimesini "bedeyne" şeklinde mi okudun?

– Evet, "bedeyne" şeklinde okudum.

– Sen yanlış okudun. Eğer "bede'ne" şeklinde okusaydın yine yanlış okumuş olurdun.

Ebu Amr, aslında onu yanıltmak istemişti. Hakikatte bu kelimenin doğru okunuşu, "bedevne" şeklinde olmalıdır. Bu kelime, "zuhur etmek" anlamına gelen "bedâ-yebdû" kökünden türemiştir. "Bede'e-yebdeu" ise, "birşeye başlamak" anlamına gelir.

HİCRETİN YÜZELLİNCİ SENESİ

Bu senede Horasan diyarında Üstad Sis adında bir kafir isyan etti ve Horasan'ın birçok yerlerini istila etti. Etrafında 300.000 kadar adam topladı. Bunlar Müslümanlardan çok sayıda adam öldürdüler. Oradaki askerlerin tümünü bozguna uğrattılar, çok sayıda adamı esir aldılar. Bu nedenle orada fesat yerleşti. Durumları güçlendi, iş çığırında çıktı.

Mansur, Hazim b. Hüzeyme'yi, kendisini Horasan savaşına hazırlaması ve yanındaki askerleri takviye olarak vermesi için oğlu Mehdi'ye gönderdi. Mehdi, Haşimilere yaraşır bir hazırlığa girişti. Komutan ve askerleri toplayıp Hazim b. Hüzeyme'nin emrine verip, Horasan'a gidip savaşmak üzere 40.000 askerle yola çıkardı.

Hazim b. Hüzeyme, Horasan'a yöneldi. Üstad Sis ve adamlarına tuzak kurdu ve onları aniden bastırarak üzerlerine hücum etti. Kılıç ve mızrak darbeleriyle karşılırlarına çıktı. Bunlardan 70.000 kadar adam öldürdü ve 4.000 kadarını esir aldı. Hükümdarları Üstad Sis, kaçıp bir dağa sığındı. Hazim, o dağın eteklerine geldi. Orada, eline geçen esirlerin tümünü öldürdü. Üstad Sis'i kuşatma altına aldı ve kuşatmayı sürdürdü. Nihayet Üstad Sis, oradaki komutanlardan birinin hakemliğine boyun eğceğini ifade etti. Hakem de onun ve aile efradının zincire vurulmasına, beraberindeki 30.000 askerin salıverilmesine hükmetti. Hazim, bu hükmü kabul etti. Üstad Sis'in beraberindeki adamlardan herbirine iki kat elbise verdi. Kazandığı zaferi bir mektupla Mehdi'ye bildirdi. Mehdi de bu durumu babası Mansur'a ilettil.

Bu senede halife Mansur, Cafer b. Süleyman'ı Medine valiliğinden azlederek yerine Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib'i tayin etti.

Bu senede halife Mansur'un amcası Abdüssamed b. Ali insanlara haccettirdi.

Bu senede halife Mansur'un oğlu Cafer vefat etti. Önce Bağdat'ta Beni Haşim mezarlığına defnedildi. Sonra oradan alınarak başka bir yere nakledildi.

Bu senede Hicazlıların imamlarından Abdülmelik b. Abdülaziz b. Cüreyc vefat etti. Anlatıldığına göre o ilk hadis toplayanlardandır. Bu

senede vefat edenler arasında Osman b. Esved, Ömer b. Muhammed b. Zeyd ve İmam Ebu Hanife gibi meşhur şahsiyetler de vardır.

İMAM EBU HANİFE

Asıl adı Numan b. Sabit et-Teymî'dir. Küfelidir. Irak fakihidir. İslâm imamlarından ve meşhur sadattandır. Bilinen en büyük İslâm âlimlerinden biridir. Dört mezhep imamlarından biridir ve onlardan en önce vefat edendir. Çünkü o, sahabe asrına yetişmiştir. Enes b. Malik'i görmüştür, başka sahabeyi de gördüğü söylenir. Bazılarının anlattıklarına göre o, yedi sahabeden rivayette bulunmuştur. Doğrusunu Allah bilir.

Aralarında Hakem, Hammad b. Ebi Süleyman, Seleme b. Küheyl, Amir eş-Şa'bî, İkrime, Atâ, Katade, Zühri, İbn Ömer'in azadlısı Nafi, Yahya b. Said el-Ensârî ve Ebu İshak es-Sebiî'nin de bulunduğu tabiler cemaatından rivayetlerde bulunmuştur. Aralarında oğlu Hammad, İbrahim b. Tahman, İshak b. Yusuf el-Ezrak, Esed b. Amr el-Kadî, Hasan b. Ziyad el-Lü'lûî, Hamza ez-Zeyyad, Davud et-Taî, Züfer, Abdürrezzak, Ebu Nuaym, Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî, Haşim, Veki ve Kadı Ebu Yusufun da bulunduğu bir cemaat kendisinden rivayette bulunmuşlardır.

Yahya b. Main dedi ki: «Ebu Hanife, sika bir ravi idi, güvenilirli. Doğru sözlüydü, asla yalancılıkla suçlanmamıştı. Kadı olması için İbn Hübeyre onu dövdü ama o, yine de kadı olmayı kabullenmedi.»

Yahya b. Said, fetvada onun kavlini tercih ederdi ve şöyle derdi: «Allah'a karşı yalan söylemeyiz, Ebu Hanife'den daha güzel görüşlü biri bulunduğunu duymadık ve onun kavillerinin çoğunu alıp benimzedik.»

Abdullah b. Mübarek dedi ki: «Eğer Cenâb-ı Allah; Ebu Hanife ve Süfyan-ı Sevrî vasıtasıyla bana yardım etmeseydi diğer insanlar gibi olurum.»

Şafîî de onun hakkında şöyle demiştir: «Eğer Ebu Hanife'nin, şu direği altın yapacağını söylediğini görürsen mutlaka o konuda hüccetini ileri sürer. Fakih olmak isteyen kimseler, Ebu Hanife'nin ayalıdırler. Siyer öğrenmek isteyenlerse Muhammed b. İshak'ın ayalıdırler. Hadis öğrenmek isteyenler de Malik'in ayalıdırler. Tefsir öğrenmeye gelince, onlar da Mukatil b. Süleyman'ın ayalıdırler.»

Abdullah b. Davud el-Haribî dedi ki: «İnsanların, namaz kılarken Ebu Hanife'ye dua etmeleri gerekir. Çünkü o insanlar için fıkıh ve süneti hıfzetmiştir.»

Süfyan-ı Sevrî ile İbn Mübarek dediler ki: «Ebu Hanife, kendi zamanında yeryüzünde yaşayanların en fakihi idi.»

Ebu Nuaym dedi ki: «Ebu Hanife, meselelere derinlemesine dalan bir kimseydi.»

Mekki b. İbrahim ise, «Ebu Hanife, yeryüzünde yaşayan insanların en bilgisi idi.» demiştir.

Hatib Bağdadî'nin Esed b. Amr'dan rivayet ettiğine göre Ebu Hanife, geceleyin namaz kılar ve her gece Kur'ân-ı Kerim'i hatmederdi. Komşuları kendisine acıyınca kadar ağlardı. Kırk sene müddetle sabah namazını yatışı abdestiyle kıldı. Vefat ettiği yerde Kur'ân-ı Kerim'i 70.000 defa hatmetmiştir.

Ebu Hanife, bu senenin (hicri 150. senenin) receb ayında vefat etti. İbn Main'in ifadesine göre hicri 151. senede vefat etmiştir. Başkaları, hicri 153. senede vefat ettiğini söylemişlerdir. Ama sahih olan birinci rivayettir, hicretin 150. senesinde vefat etmiştir. Doğumu hicretin sekseninci senesinde olmuştu. Tam yetmiş yıl yaşadı. Bağdat'ta, cemaatin fazlalığından ötürü cenaze namazı altı kez kılındı. Mezarı oradadır. Allah ona rahmet etsin.

HİCRETİN YÜZELLİBİRİNCİ SENESİ

Bu senede halife Mansur, Ömer b. Hafs'ı Sind valiliğinden azletti, yerine Hişam b. Amr et-Talibî'yi atadı. Ömer b. Hafs'ı azletmesinin sebebi şuydu: Muhammed b. Abdullah b. Hasan ayaklandığında, Eşter lakabıyla tanınan oğlu Abdullah'ı bir grup adamıyla, hediyeler ve asil atlarla birlikte Sind valisi Ömer b. Hafs'a göndermiş, o da onları ve hediyelerini kabul etmişti. Bu misafirler onu gizlice Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın halifeliğine bey'atta bulunmaya davet etmişler, o da bunların davetine icabet etmiş ve beyaz elbiseler giyinmişti. Muhammed b. Abdullah'ın Medine'de öldürüldüğüne dair haber gelince moralleri bozuldu. Güçlerini kaybettiler. Abdullah b. Muhammed'den özür dilemeye başladılar. Abdullah da ona: «Ben, kendi başıma bir iş gelmesinden korkuyorum.» dedi. Fakat Sind valisi Ömer b. Hafs ona şu öğüdü verdi:

«Seni, toprağımızın bitişiğindeki müşrik hükümdarlardan birine göndereceğim. Bu kimse, insanlar arasında Rasûlullah (s.a.v.)'a en çok saygı gösteren kimsedir. Senin, Rasûlullah sülalesinden olduğunı anladığı zaman seni sevecektir.»

Abdullah da Ömer b. Hafs'ın bu teklifini kabul etti ve o müşrik hükümdarın yanına gitti. Onun yanında güven buldu. Abdullah, Zeydilerden oluşan bir grupla yola koyuldu. Büyük bir askeri birliğin refakatinde avlanmaya başladı. Etrafında bir grup adam toplandı. Zeydiler cemaatı çoğaldı.

Halife Mansur'a gelince o, bu yaptıklarından ötürü Sind valisi

Omer b. Hafs'ı kınadı ve kendisine bir kınama mektubu gönderdi. Komutanlardan biri Ömer b. Hafs'a dedi ki: «Beni halife Mansur'a gönder, bu işi bana bırak, senin namına ondan özür dileyeceğim. Eğer kurtulursam ne âlâ, aksi takdirde sen ve senin yanındaki komutanlar için canımı feda etmiş ve sizler için bir fidiye olmuş olurum.»

Ömer b. Hafs, bu adamı halife Mansur'a bu işi halletmek üzere elçi olarak gönderdi. Fakat adam, halifenin huzuruna girer girmez Mansur onun boynunun vurulmasını emretti. Ömer b. Hafs'a da mektup yazarak kendisini Sind valiliğinden azlettiğini, onu İfrikiye valisinin yerine atadığını bildirdi.

Mansur, Hişam b. Amr'ı Sind valiliğine gönderirken kendisine, Abdullah b. Muhammed'i ele geçirmek için işi sıkı tutmasını emretti. Ancak o bu emri ağırdan aldı, işi savsakladı. Mansur da onu sıkıştırmak için mektuplar gönderdi. Sonra tesadüfen Hişam b. Amr'ın kardeşi Seyf ile Abdullah b. Muhammed bir yerde karşılaşp savaştılar. Abdullah ve adamlarının tamamı öldürüldüler. Ölüler arasında cesedi tesbit edilemedi. Böylece ele geçirilemedi.

Hişam b. Amr, bu durumu bir mektupla Mansur'a bildirdi, Abdullah b. Muhammed'in ölüm haberini ilettili. Hişam da bundan ötürü teşekkür mektubu gönderdi. Abdullah b. Muhammed'i barındıran ve himayesine alan hükümdarla savaşmasını emretti. Abdullah b. Muhammed'in o müşrik hükümdarın beldeinde bir cariye ile evlendiğini ve cariyenin ona Muhammed adında bir erkek çocuk doğurduğunu da mektubuna ekledi. «Eğer o hükümdarı mağlup edersen, Abdullah'ın oğlunu canlı olarak muhafaza et.» dedi.

Hişam b. Amr da o müşrik hükümdara giderek kendisiyle savaştı ve onu mağlup etti. Ülkesini, mallarını, ürünlerini ele geçirdi. Fetih haberi ile birlikte ganimetlerin beşte birini, müşrik hükümdarı ve Abdullah b. Muhammed'in oğlunu Mansur'a gönderdi. Mansur, buna çok sevindi. Abdullah b. Muhammed'in oğlunu Medine'ye gönderdi. Ayrıca Medine valisine bir mektup yazarak o çocuğunun nesebinin sahih olduğunu bildirdi. Onu, ailesinin yanında kalsın ve nesebi zayi olmasın diye ailesine vermesini emretti. O çocuğa Ebü'l-Hasan b. Eşter deniliyordu.

Bu senede Mansur'un oğlu Mehdi, Horasan'dan kalkıp babasını ziyarete geldi. Babası Mansur ile komutanlar ve devlet büyükleri onu yolda karşıladılar.

Bundan sonra beldelerin, Şam'ın ve diğer yerlerin naibleri Mansur'un ziyaretine geldiler. Selamet ve zaferi nedeniyle onu tebrik ettiler. Kendisine, sayılamayacak ve evsafı anlatılamayacak hediye ve armağanlar getirdiler.

RUSAFE ŞEHRİNİN KURULUŞU

İbn Cerir dedi ki: Mansur, bu senede oğlu Mehdi'nin Horasan'dan gelmesinden sonra onun için Rusafe şehrinin inşasına başladı. Rusafe, Bağdad'ın doğu tarafındadır. Orası için sur ve hendek yaptırdı. Ayrıca bir meydan ve bir bahçe hazırlattı, sonra oraya Mehdi nehrinden su getirtti.

Bu senede Mansur, kendi halifeliği, kendisinden sonra oğlu Mehdi'nin veliahdlığı, ondan sonraki dönem için de İsa b. Musa'nın veliahdlığı için bey'atı yeniletti. Emirler ve havas takımından insanlar gelip bey'at ettiler. Mansur ile oğlu Mehdi'nin elini öpmeye, İsa b. Musa'nın ise, öpmeksizin sadece elini tutmaya başladılar.

Vakidî dedi ki: Halife Mansur, Maan b. Zaide'yi bu senede Sicistan'a vali olarak tayin etti.

Bu senede Mekke ve Taif valisi Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Ali, insanlara haccettirdi. Medine valisi Hasan b. Zeyd, Kûfe valisi Muhammed b. Süleyman, Basra valisi Cabir b. Zeyd el-Kilabî, Mısır valisi Yezid b. Hatim, Horasan valisi Hamid b. Kahtabe, Sicistan valisi de Maan b. Zaide idi. Bu senede Abdülvehhab b. İbrahim b. Muhammed, Anadolu gazasına gitti.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Hanzale b. Ebi Süfyan, Abdullah b. Avn, Muhammed b. İshak b. Yasar da bulunuyordu. Muhammed b. İshak, Peygamber (s.a.v.)'in siretini derleyen ve bunu bir eser haline getiren, insanların uyduğu bir ilim olarak ortaya koyan bir kimsedir. Bu ilmi bir övünç vesilesi haline gelmiştir. İnsanlar onunla kendi kalplerini cilalarlar. Bu ilimde herkes Muhammed b. İshak'ın ayali mesabesindeirler. Nitekim İmam Şafî ve diğer imamlar da böyle demişlerdir.

HİCRETİN YÜZELLİKİNCİ SENESİ

Bu senede halife Mansur, Yezid b. Hatim'i Mısır valiliğinden azlederek yerine Muhammed b. Said'i atadı. İfrikiye valisine de haber göndererek huzuruna gelmesini emretti. Çünkü onun isyana giriştiğini ve emrine muhalefet ettiğini duymuştu. İfrikiye valisi huzuruna girince, Mansur onun boynunun vurulmasını emretti.

Mansur, bu senede Cabir b. Zeyd el-Kilabî'yi Basra valiliğinden azlederek yerine Yezid b. Mansur'u atadı. Bu senede Hariciler, Sicistan valisi Maan b. Zaide'yi öldürdüler.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Abbad b. Mansur ile Yunus b. Yezid el-Eyli de bulunmaktadır.

HİCRETİN YÜZELLİÜÇÜNCÜ SENESİ

Bu senede halife Mansur, katibi Ebu Eyyüb el-Muriyanî'ye gazaplandı. Onu, kardeşi Halid'i ve kardeşinin oğulları Said, Mesud, Muhalled ve Muhammed'i hapse attırdı. Onlardan çok miktarda para istedi.

Bunun sebebi de şudur: İbn Asakir'in anlattığına göre, Ebu Cafer el-Mansur, gençliğinde Musul'a hiçbir şeyi bulunmayan yoksul bir kişi olarak gitmiş, bir kaptanın yanında çalışmış, nihayet bir miktar para kazanarak bir kadınla evlenmişti. Sonra o kadına, kendisinin kısa zaman sonra hükümdar ailesi arasına gireceği ümidini aşılamaya başlamıştı. Derken kadın ondan hamile kaldı. Fakat bir süre sonra Emeviler Mansur'u aramaya başladılar. Mansur, yakalanmaktan korktuğu için hamile karısını Musul'da bırakıp kaçtı. Fakat kaçarken, karısının yanına nesebini bildiren bir belge bıraktı. Kendisinin Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas olduğu o belgede yazılıydı. Karısına, kendisine haber gönderdiği anda yanına gelmesini, oğlan doğurması halinde adını Cafer koymasını emretti. Kadın, bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuk büyüdü, yazı öğrendi, Arapçayı ve edebiyatı tahsil etti. Bu alanda çok sağlam bilgilere sahip oldu.

Derken hakimiyet Abbasilerin eline geçti. Seffah başa geçince kadın onu araştırdı, kocası olmadığını anladı. Sonra Mansur başa geçti. Bu sırada oğlu Cafer, Bağdat'a gitti ve yazıcılar arasına katıldı. Mansur'un yazı işleri müdürü Ebu Eyyüb el-Muriyanî, kendisini beğendi. Cafer, burada kıdem alıp yükseldi. Bir gün Ebu Eyyüb, onu da yanına alarak halife Mansur'un huzuruna girdi. Halife, oğlu Cafer'i süzmeye başladı, göz altından onu iyiden iyiye izledi.

Halife Mansur, daha sonra bir gün, yanına bir katibin gelmesi için hizmetçisini gönderdi. Oğlu Cafer huzuruna geldi. Mansur'un huzurunda Cafer yazı yazmaya başladı. Mansur ona iyiden iyiye baktı. Sonra adını sordu. Cafer olduğunu söyleyince: «Sen kimin oğlusun?» diye sordu. Çocuk sustu. Mansur ona: «Neyin var, niçin konuşmuyorsun?» diye sorunca Cafer: «Ey mü'minlerin emiri, benim durumum şöyle ve şöyledir.» diyerek başından geçenleri anlattı.

Halifenin yüzünün rengi değişti. Sonra annesinin adını sordu, çocuk annesinin adını ve durumunu anlattı. Halife ona Musul şehrinin durumunu sordu, çocuk da anlatmaya başladı. Halife, hayretler içindeydi, olanlara şaşıyordu. Sonra onu pahalı bir gerdanlık ve bol miktarda para, bir de mektupla annesine gönderdi. İşin iç yüzünü ve oğlunun durumunu ona anlatmasını söyledi. Çocuk bu gerdanlığı, parayı ve mektubu alarak halifenin gizli kapısından dışarı çıktı. Sonra Ebu Eyyüb'a uğradı. Ebu Eyyüb ona: «Halifenin huzurunda niye bu

kadar uzun süre bekledin?» diye sordu. Çocuk da: «Bana çok mektup yazdırdı.» diye cevap verdi. Sonra aralarında tartıştılar ve Cafer de öfkelenerek Ebu Eyyüb'ün yanından ayrılarak yola koyuldu. Musul'a gitmek için binek kiraladı. Gidip durumu annesine anlatacak ve onu çocuk çocuğuyla alıp Bağdat'a, halife babasının yanına getirecekti. Birkaç konaklık yolu katetti. Bu arada Ebu Eyyüb onun nereye gittiğini sordu. Kendisine, yola çıktığını söylediler. Ebu Eyyüb, Cafer'in, kendisine ait sırları halifeye ifşa ettiğini ve bu nedenle kaçtığını zannetti. Peşine adam taktı ve gönderdiği adama da: «Onu nerede bulursan hemen yanıma getir.» dedi. Adam onu aramaya başladı, yolda bir konakta yakaladı. Boğdu ve cesedini bir kuyuya attı. Yanındaki gerdanlığı, para ve muktubu alıp Ebu Eyyüb'ün yanına döndü. Ebu Eyyüb, halifenin mektubunu görünce yaptığına çok pişman oldu ve korkuya kapıldı.

Halife Mansur, oğlunun geciktiğini görünce durumunu araştırmaya başladı. Neticede Ebu Eyyüb'ün adamının onu yakalayıp öldürdüğünü anladı. O zaman Ebu Eyyüb'ü huzuruna çağırdı ve ona büyük bir para cezası verdi. Sonra da işkence etmeye başladı. Nihayet bütün mal ve eşyalarını elinden aldı, sonra da onu öldürdü ve: «Bu benim sevgili oğlumu öldürdü.» dedi. Mansur oğlunu her hatırladıkça şiddetli bir üzüntüye kapılırdı.

Bu senede Afrika beldelerinde Suferilerden ve diğerlerinden olan Hariciler ayaklandılar. 350.000 kadar süvari ve piyade birliği oluşturdular. Başlarında Ebu Hatim el-Enmatî ile Ebu Abbad vardı. 40.000 kişilik birliğiyle Ebu Kurra es-Suferî de bunlara katıldı. Bunlar, İfrikiye valisiyle savaştılar. Onun askerlerini bozguna uğratarak kendisini öldürdüler. Valinin adı, Ömer b. Osman b. Ebi Sufre idi. Daha önce de anlatıldığı gibi bu zat, Sind valisi idi. İşte Hariciler onu öldürdüler. Allah ona rahmet etsin. Hariciler, İfrikiye'de fesad ve karışıklığı fazlalaştırdılar. Kadın, çocuk, çocuk demeden çok sayıda kimseyi öldürdüler.

Bu senede halife Mansur, halkın siyah renkli uzun külahlar giymesini mecburi kıldı. Öyle ki, insanlar bu uzun külahı tutabilmek için içerisine sopa yerleştiriyorlardı.

Şair Ebu Dülame, bu konuda şöyle bir şiir söylemişti:

«Halifenin herşeyi artırmasını ümid ediyorduk ama, kendisine ümid bağladığımız halife, sadece külahların uzunluğunu artırdı.

Adamların başlarındaki şu uzun külahların, bornozlarla örtülmüş Yahudi küplerini andırdığını görürsün.»

Bu senede Ma'yuf b. Yahya el-Hacurî, Anadolu'ya gazaya gitti.

Rumlardan çok sayıda esir aldı. Esirlerin sayısı 6.000 küsur civarındaydı. Bol miktarda malı da ganimet olarak ele geçirdi.

Bu senede halife Mansur'un veliahdı ve oğlu insanlara haccettirdi. Mekke ve Taif valisi Muhammed b. İbrahim, Medine valisi Hasan b. Zeyd, Kûfe valisi Muhammed b. Süleyman, Basra valisi Yezid b. Mansur ve Mısır valisi Muhammed b. Said idi. Vakidî'nin anlattığına göre Yezid b. Mansur, halife Mansur tarafından Yemen valiliğine atanmıştır. Doğrusunu Allah bilir.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler şunlardır: Eban b. Sam'a, Üsame b. el-Leysî, Sevr b. Yezid el-Humusî, Hasan b. Ammare, Kutr b. Halife, Muammer, Hişam b. el-Gazi. Doğrusunu Allah bilir.

HİCRETİN YÜZELLİDÖRDÜNCÜ SENESİ

Bu senede halife Mansur, Şam diyarına girdi. Beyt-i Makdis'i ziyaret etti. Yezid b. Hatim'i 50.000 kişilik bir askeri birliğin başında İfrikiye'ye vali olarak gönderdi ve orada Haricilerle savaşmasını emretti. Bu orduya 360.000 dirhem civarında bir masraf yaptı. Züfer b. Asım Hilalî de bu senede Anadolu gazvesine gitti.

Bu senede Muhammed b. İbrahim insanlara haccettirdi. Beldelelerin ve eyaletlerin valileri daha önceki senelerde adları zikredilen valilerdi. Sadece Basra valisi değişmişti. Yeni vali Abdülmelik b. Eyyüb b. Zabyan idi.

Bu senede halife Mansur'un başkatibi Ebu Eyyüb ile kardeşi Halid öldüler. Mansur, Ebu Eyyüb ile kardeşinin oğullarının ellerinin ve ayaklarının kesilerek boyunlarının vurulmasını emretti. Bu emri yerine getirildi.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetlerden biri de şudur:

ES'AB ET-TAMİ'

Eş'ab b. Cübeyr. Künyesi Ebü'l-Alâ'dır, Ebu İshak el-Medinî olduğu da söylenir. Kendisine Ebu Humeyde de denilirdi. Babası, Zübeyr ailesinin azadlısı idi. Muhtar tarafından öldürüldü, Vakidî'nin dayısıdır.

Eş'ab, Abdullah b. Cafer'den rivayet ederek dedi ki: «Rasûlullah (s.a.v.) yüzüğünü sağ eline takardı.»

Eş'ab; Eban b. Osman ile Salim ve İkrime'den de rivayetlerde bulunmuştur. Zarif, şakacı, biraz da laübalı ve tamahkar olduğundan ötürü zamanının insanları onu severlerdi. Güzel şarkı söylerdi. Velid b. Yezid'in yanına, Dımeşk'a geldi, onu ziyaret etti.

İbn Asakir, onun biyografisini anlatırken gerçekten insanı güldürecek şeyler nakletmiştir. Ondan ayrıca iki hadis de rivayet etmiştir. Rivayet olunduğuna göre bir gün ona bir hadis okumasını rica etmişler, o da şöyle demiş: İkrime bana İbn Abbas tariki ile Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurmuş olduğunu nakletti:

«İki haslet vardır ki, kişi onları yaparsa Cennet'e girer.» Böyle dedikten sonra sustu. Kendisine, o iki hasletin ne olduğunu sorduklarında şöyle cevap verdi: «İkrime, bu ikisinden birini unuttu, ben de diğerini unuttum.»

Salim b. Abdullah b. Ömer, onu hafife alır, tatlı bir insan olduğunu söyleyip güler ve onu yanına ahp ormanlığına giderdi. Ayrıca insanların önde gelen kimseleri de onunla beraber giderlerdi.

Şafî dedi ki: «Çocuklar, bir gün Eş'ab ile oynadılar. Eş'ab onlara dedi ki: "Şuracıkta ceviz dağıtan bazı kimseler var." Böyle demekle çocukları yanından def etmek istedi. Çocuklar da onun gösterdiği tarafa koşarak gittiler. Onların koşarak gittiklerini görünce de: "Belki de orada gerçekten ceviz dağıtıyorlar." dedi ve kendisi de çocukların peşine takılıp gitti.»

Adamın biri Eş'ab'a şöyle bir soru sordu:

– Senin tamahkarlığın ne derecededir?

– Medine'de bir gelinin gittiğini gördüğümde, o gelinin mutlaka evime gelmesini, onun evimi süpürüp kapımın önünü temizlemesini arzulardım.

Bir gün buğday saplarından zenbil yapmakta olan bir adamın yanından geçerken adama şöyle dedi: «Şunun çeperini bir veya iki tur daha fazlalaştır, belki günün birinde bu zenbil içinde hediye sunulursa hediye bari çok olsun.»

İbn Asakir'in rivayetine göre Eş'ab bir gün Salim b. Abdullah b. Ömer'e şairlerden birinin şu şiirini okudu:

«Onu alıp götürdüler, dolunay onun yüzüne benzerdi.

Elbisesi temiz, dindarlığı da fazlaydı.

Temiz bir soyu, arınmış bir namusu vardı.

Bütün kötülükleri menederdi.

İrzına, namusuna hiç leke sürülmedi.

Hiçbir şair onu Allah'a karşı takvalı olmaktan saptırmadı.»

Salim ona dedi ki: «Güzel söyledin, biraz daha söyle.»

Bunun üzerine o şu beyitleri de yukarıdaki şiire ekledi:

«Karanlık gecede o bize yöneldi,

Sanki o yağmur damlalarını üzerimize saçan bir karganın kanadı

gibiydi.

Dedim ki: Yoksa esansçı mı bizim kervana gelip yerleşti?
Leyla'nın kokusunu sadece ıtır kokusu olarak bilirdim.»

Salim ona dedi ki: «Güzel söyledin, eğer insanlar dedikodu yapmayacak olsalardı sana bol miktarda armağan verirdim, ama sen de tamahkarlıkta ileri bir seviyedesin.»

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Cafer b. Bürkan, Hakem b. Eban, Abdurrahman b. Zeyd b. Cabir, Kurra b. Halid, kurra ve âlim imamlardan biri olan Ebu Amr b. Alâ da bulunmaktadır. Başka bir rivayette anlatıldığına göre Ebu Amr'ın asıl adı Rey-yan'dır. Ama doğru kavle göre adı da künyesi de Ebu Amr'dır.

EBU AMR B. ALÂ

Ebu Amr b. Alâ b. Ammar b. Uryan b. Abdullah b. Husayn et-Te-mimi el-Mazini el-Basrî. Nesebinin başka şekilde olduğu da söylenir. Fıkıhta, nahivde, kıraat ilminde zamanının allamesi idi. İlmi ile amel eden büyük âlimlerdendi.

Anlatıldığına göre bir ev dolusunca Arap kelimelerini içeren kitaplar yazmış, sonra zahidliğe yönelerek bütün yazdıklarını yakmıştı. Sonra tekrar eski haline dönmüştü, ama bu defa da sadece hafızasında kalan Arap kelamı ile yetinmek mecburiyetinde kalmıştı. Cahiliye devri bedevilerinden çok sayıda kimselerle karşılaşmış. Hasan-ı Basrî'nin zamanında ve ondan sonraki zamanlarda önde gelen bir şahsiyetti.

Arap lügatında tercih edip benimsediği tefsirlerden biri de onun, ceninle ilgili olarak söylenen "gurre" kelimesini tefsir edişi olmuştur. Şöyle demiştir: «Ceninin öldürülmesi durumunda onun diyeti olarak ister erkek ister kadın olsun mutlaka beyaz tenli bir köle veya cariye verilir.» O bu tefsiri, Peygamber Efendimiz'in şu hadisinden esinlenerek yapmıştı: «Ceninin diyeti, bir köle veya cariye guresidir.» Eğer Peygamber Efendimiz bu diyetle herhangi bir köle veya cariye verilmesini kasetmiş olsaydı, "gurre" kelimesini kullanmazdı, gurre kelimesi beyazlık anlamındadır, görüşündeydi.

İbn Hallikan dedi ki: «Onun bu ifadeyi kullanması gariptir. Müctehid imamlardan herhangi birinin kavli onun bu sözüne mukavıf mıdır, değil midir, bilemiyorum.»

Anlatıldığına göre o, ramazan ayı girince bitimine kadar bir beyit dahi şiir okumazdı. Sadece Kur'an okurdu. Hergün kendisine yeni bir testi ve taze reyhan satın alınırdı. Asmaî, on sene kadar onunla arkadaşlık etti.

Ebu Amr b. Alâ, bu senede (hicretin 154. senesinde) vefat etti.

Hicretin 156. senesinde veya 159. senesinde vefat ettiğine dair başka rivayetler de vardır. Doğrusunu Allah bilir.

Vefatı esnasında doksan yaşına yaklaşmıştı. Doksan yaşını geçmiş olduğuna dair zayıf bir rivayet de vardır. Doğrusunu Allah bilir. Mezarı Şam'dadır, Kûfe'de olduğuna dair bir rivayet de vardır. Bunun da doğrusunu Allah bilir.

İbn Asakir, Salih b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ın biyografisini anlatırken merfu olarak, İbn Abbas'tan şöyle bir rivayette bulunmuştur:

«Hicretin 154. senesinden sonra birinizin köpek yavrusunu beslemesi, onun için kendi sulbünden bir çocuk beslemesinden daha hayırlıdır.» Bu cidden münker bir rivayettir. Senedinde şüphe vardır.

HİCRETİN YÜZELLİBEŞİNCİ SENESİ

Bu senede Yezid b. Hatim, İfrikiye'ye girdi, orayı fethetti. Oradaki Tağlib kabilesinden olan Haricileri öldürdü. Komutanlarını katletti. Büyüklerini esir aldı, eşrafını zelil kıldı. O belde halkının korkusunu güvenlik ve selamete, küçültülmüşlüklerini yüceliğe çevirdi. Yani onları hakir kılınmış iken yükseltti. Öldürdüğü emirler arasında Ebu Hatim ve Ebu Abbad adındaki Hariciler de vardı. Otoritesini yerleştirip ülkedeki işleri yoluna koyduktan sonra Kayrevan şehrine girdi. Orayı da düzene soktu, ahalinin güvenliğini sağladı, işleri yoluna koydu, korkulu ve sakıncalı halleri ortadan kaldırdı. Doğrusunu, noksanlıklardan münezze olan yüce Allah daha iyi bilir.

RAFİKA ŞEHRİNİN İNŞASI

Bu, meşhur bir şehirdir. Bu senede halife Mansur, Bağdat şehrinin planına benzer bir plan ile Rafika şehrinin kurulmasını emretti. Bu şehirde sur yapılmasını, çevresine duvarlar çekilmesini emretti.

Ayrıca Kûfe şehrinin çevresine de hendek kazdırdı. Bu işlerin finansmanı için ahaliden kişi başına -tabii varlıklı olanlardan- kırkar dirhem topladı. Önce kişi başına beşer dirhem vergi tarhetti. Sonra bunu kırkar dirheme yükseltti. Şairlerden biri bu konuda şöyle dedi:

«Vah zavallı halkım! Mü'minlerin emiri Mansur'un bize yaptığını gördünüz.

Önce beşer dirhem dağıttı, sonra vergi koyarak kırkar dirhem geri aldı.»

Bu senede Yezid b. Üseyd es-Sülemî, Anadolu'ya gazaya gitti.

Bu senede Bizans hükümdarı, cizye ödemek şartıyla halife Man-

sur'dan barış talebinde bulundu.

Mansur, kardeşi Abbas b. Muhammed'i Cezire valiliğinden azletti ve onu büyük bir para cezasına çarptırdı.

Muhammed b. Süleyman b. Ali, Kûfe valiliğinden azledildi. Kötü işler yaptığından ve kendisine layık olmayan işlere girdiğinden ötürü Mansur'un onu azlettiği rivayet edilmiştir. Başka bir rivayete göre, zındık olan Muhammed b. Ebi'l-Evca'ı öldürdüğünden ötürü görevinden alınmıştır.

Anlatıldığına göre o, Ebü'l-Evca'ı öldürürken, o, 4.000 hadis uydurduğunu, bu hadislerle helali haram, haramı da helal kıldığını, bayram gününde insanlara oruç tutturduğunu, oruç tutulması gereken günde ise iftar ettirdiğini itiraf etmiştir. Halife Mansur da onun Ebü'l-Evca'ı öldürmesini suç saydı ve onu azletti. Aslında o, Muhammed b. Süleyman'ın elini kolunu bağlamak ve ona işten el çektirmek istemişti.

Bu konu ile ilgili olarak İsa b. Musa ona şöyle dedi: «Ey mü'minlerin emiri, onu bu icraatından ötürü görevinden alma ve öldürme. Çünkü o, Ebü'l-Evca'ı zındıklığı nedeniyle öldürmüştür. Eğer onu bu icraatı nedeniyle azledersen, halk ona teşekkür eder ve seni ayıplar.» Bundan ötürü Mansur onu bir süre kendi haline bıraktı. Sonra azletti, ondan boşalan Kûfe valiliğine Amr b. Züheyr'i atadı.

Bu senede Medine valisi Hasan b. Zeyd azledildi. Yerine halife Mansur'un amcası Abdüssamed b. Ali atandı. Ayrıca Mansur onun bir nevi kontrolörü olarak Felih b. Süleyman'ı da görevlendirdi. Bu senede Mekke valisi Muhammed b. İbrahim b. Muhammed, Basra valisi Heysem b. Muaviye, Mısır valisi Muhammed b. Said, İfrikiye valisi Yezid b. Hatim idi.

Bu senede Safvan b. Amr, Osman b. Ebi'l-Atike (Bu ikisi Şamlı idi.), Osman b. Atâ ve Mis'ar b. Küdam vefat ettiler.

HAMMAD ER-RAVİYE

İbn Ebi Leyla Meysere (Meysere yerine Sabur adını kullananlar da olmuştur.) b. Mübarek b. Ubeyd ed-Deylemi el-Kûfî. Tay kabilesinden Bükeyr b. Zeyd el-Hayl'in azadlısıdır.

Arapların savaşları, haberleri, şiirleri ve lügatları konusunda insanların en bilgisidir. Ka'be duvarına asılan "Yedi Askı (Muallakâtü's-Seb'a)" şiirlerini derleyen odur. Araplardan, çok şiir rivayet ettiğinden ötürü kendisine "er-Raviye" lakabı takılmıştır. Halife Velid b. Yezid b. Abdülmelik onu bu konuda imtihan etmiş, kendisinden noktalı harflerle yazılmış yirmidokuz kaside okumasını ve her kasidenin de yüz beyitten müteşekkil olmasını istemiş o da bu şartlara uygun

kasideleri okumuştı.

Şiirleri başkaları tarafından ezberlenip okunmamış olan şairlere Arap şairi denilemeyeceğini iddia etmiş, bunun üzerine halife Velid de ona 100.000 dirhem ödül vermişti.

"Dürretü'l-Gavvas" adlı kitabında Ebu Muhammed el-Hariri'nin ifade ettiğine göre Hişam b. Abdülmelik, Irak valisi Yusuf b. Ömer'e emir yollayarak kendisine Hammad er-Raviye'yi göndermesini istemiş. Hammad, Hişam'ın huzuruna vardığında onun, somaki mermerden, billur ve altından yapılmış bir köşkte olduğunu, yanında gerçekten güzel iki cariyenin oturduklarını görmüş.

Hişam ondan şiirler okumasını istemiş, o da okumuş. Sonra Hişam ona şöyle demiş:

- İhtiyacını söyle, ne istersen sana vereceğim.
- Ey mü'minlerin emiri, ihtiyacım herhangi birşey olabilir mi?

Yani her ne istersem verir misin?

- Söyle de vereyim, ihtiyacını anlat.
- Şu iki cariyeden birini bana ver.
- Bu iki cariyeye, üzerlerindeki ziynetleri ile birlikte senin olsun.

Böyle dedikten sonra onu, köşkteki odalarından birinde cariyelerle başbaşa bıraktı. Sonra ona 100.000 dirhem ödül verdi.

Doğrusu ise bu halife, Velid b. Yezid idi. Çünkü Hammad, kendisini ağırlayan ve kendisine ödül veren halife ile birlikte içki içtiğini söylemiştir. Oysa halife Hişam içki içmezdi. Onun Irak'taki valisi de Yusuf b. Ömer değildi. Irak'taki valisi Halid b. Abdullah el-Kusari, ondan sonraki valisi de Yusuf b. Ömer b. Abdülaziz idi. Hammad, altmış yaşında iken bu senede vefat etti.

İbn Hallikan'ın naklettiği bir rivayete göre o, hicretin 158. senesine, Mehdi'nin halifeliğinin ilk zamanlarına kadar yaşamıştır. Doğrusunu Allah bilir.

Bu senede zındıklığından ötürü, Hammad Acred öldürüldü. Onun asıl adı Hammad b. Ömer b. Yusuf b. Küleyb el-Kûfi'dir. Vasıtlı olduğu da söylenir. Beni Sevad kabilesinin kölesidir. Nahoş kelimeler kullanan, zındık, ama zarif bir şairdi. Müslüman olmamakla itham edilmiştir. Hem Abbasiler, hem de Emeviler zamanına kavuşmuştu. Ama yalnızca Abbasiler zamanında meşhur olmuştur. Onunla Beşşar b. Bürd arasında çok hicivler cereyan etmiştir. Beşşar da zındıklığı nedeniyle öldürülmüş ve sözünü ettiğimiz bu Hammad ile aynı kabre defnedilmiştir.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Hammad Acred, hicretin 158. senesinde ölmüştür. Hicretin 161. senesinde öldüğüne dair bir rivayet de vardır. Doğrusunu Allah bilir.

HİCRETİN YÜZELLİALTINCI SENESİ

Bu senede Mansur'un Basra valisi Heysem b. Muaviye, İbrahim b. Muhammed tarafından atanan Fars valisi Amr b. Şeddad'ı savaş neticesinde mağlup etti. Anlatıldığına göre onun ellerini ve ayaklarını kesmiş, sonra boynunu vurup sehpaye asmıştı.

Sonra Mansur, bu işi yapan Heysem b. Muaviye'yi Basra valiliğinden azlederek yerine başkadısı Suvar b. Abdullah'ı vali olarak atamış, kadılık ve namaz imamlığı görevlerini de onun uhdesine vermişti. Basra muhafız kuvvetleri komutanlığına ve milis kuvvetleri komutanlığına Said b. Da'lec'i atamıştı.

Amr b. Şeddad'ın katili Heysem b. Muaviye de Bağdat'a dönmüş ve bu senede ani bir ölümle orada vefat etmişti. Kendi cariyesinin karnı üzerinde iken vefat ettiği anlatılmıştır. Namazını halife Mansur kılmış ve onu Beni Haşim mezarlığına defnetmişti. Anlatıldığına göre, öldürdüğü Amr b. Şeddad'ın bedduası ona isabet ettiği için ölmüştü. Kul, zülüm yapmaktan sakınsın.

Bu senede Mansur'un kardeşi Abbas b. Muhammed insanlara haccettirdi. Bu senede beldelerin valileri önceki senelerin valileri idiler. Fars, Ahvas ve Dicle mıntıkalarının valisi Ammare b. Hamza, Kirman ve Sind valisi ise Hişam b. Amr'dı.

Bu senede bir kavle göre Hamza ez-Zeyyad vefat etmiştir. O, meşhur kurralardan ve namılı âbidlerdendi. Kendisinin ortaya koyduğu bir ıstılah olarak tecvitdeki uzun medler ona nisbet edilir. Bu sebeple bazı âlimler onun aleyhinde konuşmuşlardır.

Bu senede Said b. Ebi Arube de vefat etmişti. O bir kavle göre sünnetleri ilk derleyen kişidir.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Abdullah b. Şevzeb, Abdurrahman b. Ziyad b. En'um el-İfriki ve Ömer b. Zer de bulunmaktadır.

HİCRETİN YÜZELLİYEDİNCİ SENESİ

Bu senede halife Mansur, dünyada ebedi kalmak ümidi ile Bağdat'taki Huld sarayını yaptırdı. Sarayın inşaatını tamamlanınca kendisi öldü ve kendisinden sonra saray harab oldu. Orayı şenlendirip tamir etmek için Eban b. Saduka ile Mansur'un kölesi ve hacibi Rebi teşvikte bulundular.

Bu senede halife Mansur, Bağdat içindeki pazarları hükümet konağının yanından kaldırtarak Kerh kapısına naklettirdi. Bunun sebebini önceki kısımlarda anlatmıştık. Yine bu senede Bağdat caddelerinin genişletilmesini emretti. Ayrıca Babü's-Şaîr yanında bir köprü

yapılmasını emretti.

Bu senede Mansur, Dicle ırmağı kıyısında, kendisi kıymetli silahlar kuşanmış olduğu halde, askerlerine de silahlarını kuşatarak bir resmi geçit yaptırdı.

Bu senede Mansur, Sind valisi Hişam b. Amr'ı görevden alıp yerine Said b. Halil'i atadı.

Bu senede Yezid b. Üseyd es-Sülemî, Anadolu'ya gazaya gitti. Rum illerinin iç taraflarına doğru ilerledi. Battal'ın kölesi Sinan'ı öncü kuvvetlerinin başında gönderdi. Birçok kaleler fethedip esirler aldı ve ganimetler edindi.

Bu senede İbrahim b. Yahya b. Muhammed b. Ali, insanlara hacettirdi. Bu senedeki valiler önceki senelerin valileri idiler.

Bu senede Hüseyin b. Vakid ile büyük imam ve zamanın allamesi, aynı zamanda Şamlıların fakih ve imamı Ebu Amr Abdurrahman b. Amr el-Evzaî vefat ettiler. Şamlılar ve çevredeki mıntıkalarının insanları 220 sene müddetle Evzaî mezhebine göre amel ettiler.

İMAM EVZAÎ'NİN BİYOGRAFİSİ

Adı, Abdurrahman b. Amr b. Muhammed Ebu Amr el-Evzaî'dir. Evzaî, Himyer kabilesinin bir batnıdır. İmam Evzaî onlardandır. Muhammed b. Sa'd böyle demiştir. Başkalarının ifadesine göre onlardan değildir. Ancak Evzaî mahallesine yerleşmiştir. Bu mahalle, Babü'l-Feradis dışında Şam köylerinden biridir. İmam Evzaî, Yahya b. Amr eş-Şeybanî'nin amcası oğludur.

Ebu Zür'a'nın ifadesine göre o, Sindli esirlerdendir. Evzaî mahallesine gelip yerleşmiştir. Bu nedenle kendine Evzaî denilmiştir. Başkalarının ifadesine göre o, Baalbek'te doğmuş, burada yetişmiş, annesinin kucağında öksüz bir çocuk olarak büyümüştür. Anası ile birlikte şehirden şehire dolaşmış, kendi kendini yetiştirmiştir.

Hükümdarların, halifelerin, vezirlerin, tüccarların ve daha başkalarının oğulları arasında ondan daha akıllı kimse yoktu. Onun kadar takvalı, onun kadar bilgili, onun kadar fasih, onun kadar ağırbaşlı, onun kadar yumuşak huylu, onun kadar çok susan bir kimse yoktu.

Bir kelime söyleyince, onu dinleyen kişi mutlaka -çok güzel bir kelime olduğundan ötürü- onu yazardı. Yazışmaları, mektuplaşmaları güzelce yapardı. Bir defasında, Yemame'ye giden bir heyetin yazıcısı olarak gitmişti.

Yahya b. Ebi Kesir'in sohbetini dinledi, gönlünü ona bağladı. O da kendisine, Basra'ya gidip Hasan-ı Basrî ile İbn Sirin'den ders almasını öğütledi. Basra'ya gittiğinde, Hasan'ın iki ay önce vefat ettiği-

ni, İbn Sirin'in de hasta olduğunu gördü. Sık sık ziyaretine gitti. İbn Sirin'in hastalığı şiddetlendi ve vefat etti. Evzaî, ondan birşey öğrenemedi.

Sonra gelip Şam'ın Babü'l-Feradis dışındaki Evza' mahallesine yerleşti. Kendi zamanında oranın ve diğer beldelerin ahalisine fıkıh, hadis, meğazi ve diğer İslâmî ilimlerde üstad oldu. Kendisine uyulan bir imam haline geldi.

Tabiilerden ve diğerlerinden bazılarına ulaştı. Müslümanların önde gelen şahsiyetlerinden bir grup ondan hadis rivayet ettiler. Meselâ, İmam Malik b. Enes, Sevrî ve Zührî ondan hadis nakletmişlerdir. Onların üstadlarındandır.

Birden fazla imam onu övmüştür. İmam Malik: «Evzaî, kendisine uyulacak bir imamdı.» demiştir.

Süfyan b. Uyeyne ve diğerleri: «Evzaî, kendi zamanındaki insanların imamı idi.» demişlerdir.

Bir defasında hacca gitti. Mekke'ye girerken, Süfyan-ı Sevrî onun devesinin yularını tutmuştu. Malik b. Enes de devesini arkadan güdüyordu. Sevrî, «Şeyhe yol verin.» diyordu. Nihayet Sevrî ile Malik onu götürüp Ka'be'nin yanında oturttular. Kendileri de önünde diz çöküp oturarak ondan ilim ve nasihat aldılar.

Bir defasında İmam Malik ile İmam Evzaî, öğle namazından sonra müzakereye başladılar. Müzakereleri devam etti. Nihayet ikinci namazını kıldılar. İkindiden sonra yine müzakereye başladılar. Nihayet akşam namazını kıldılar. Evzaî, meğazi hususunda onu alt ederken, Malik onu fıkıhta alt etti.

Evzaî ile Sevrî, Mescidü'l-Hayfta, rükûya gidip rükûdan kalkarken elleri kaldırma konusunda münazara yaptılar. Evzaî, Zührî tariki ile Salim'den yaptığı bir rivayeti delil olarak ileri sürdü ve şöyle dedi: «Rasûlullah (s.a.v.), rükûya varırken ve rükûdan kalkarken ellerini kaldırırdı.»

Sevrî ise buna karşı Yezid b. Ebi Ziyad'ın rivayet ettiği bir hadisi delil olarak ileri sürdü.

Bunun üzerine Evzaî öfkelenip şöyle dedi:

– Zührî'nin hadisine, zayıf bir adam olan Yezid b. Ebi Ziyad'ın rivayet ettiği hadisle mi karşı çıkıyorsun?

Onun böyle demesi üzerine Sevrî'nin yüzü kızardı.

Evzaî de şöyle dedi:

– Her halde dediklerime kızdın?

– Evet.

– Öyleyse gel de Hacer-i Esved'in yanına gidip kimin haksız olduğu hususunda lanetleşelim.

Onun bu sözleri karşısında Sevrî sustu.

Hikl b. Ziyad dedi ki: «Evzaî, 70.000 mesele hakkında, hadislerle dayanarak fetva verdi.»

Ebu Zür'a dedi ki: «Evzaî'den 60.000 mesele rivayet edildi.»

Başkaları dediler ki: «Evzaî, yirmibeş yaşında iken 113 mesele hakkında fetva vermişti. Sonra şuuru yerinde olarak vefat edinceye kadar fetva vermeye devam etti.»

Yahya el-Kattan, İmam Malik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

- Evzaî, Sevrî ve Ebu Hanife benim yanımda bir araya geldiler.
- Hangisinin ilmi ve akli daha yüksekti?
- Evzaî'ninki daha yüksekti.

Muhammed b. Aclan dedi ki: «Evzaî kadar Müslümanlara çok nasihat veren başka birini görmedim.»

Başkası dedi ki: «Evzaî'nin kahkaha ile güldüğü asla görülmemiştir. O, insanlara öğüt verir ve meclisinde bulunan herkes mutlaka hem gözü hem de kalbi ile ağlardı. Kendisinin meclisinde ağladığını asla görmedik, ama yalnız kalınca o kadar çok ağlardı ki, haline acı nırdı.»

Yahya b. Main dedi ki: «Âlimler şu dört kişidir. Sevrî, Ebu Hanife, Malik ve Evzaî.»

Ebu Hatim'in ifadesine göre Evzaî, sika bir ravi olup dinlediği nasihatlarla uyan bir kimse idi.

Dediler ki: Evzaî, düzgün konuşurdu. Konuşmasında gramer hatası yapmazdı. Mektupları halife Mansur'a gelir, halife Mansur mektuba bakar, üzerinde düşünür ve onun fesahatına ve ifadelerinin tatlılığına hayran olurdu. Birgün halife Mansur, katiplerinin en bilgisi olan Süleyman b. Mücalid'e dedi ki: «Evzaî'ye her zaman cevap yazmalıyız ki, o da bize mektup yazsın ve mektuplarında kullandığı ifadelerden istifade ederek yabancılara yazdığımız mektupları düzgün bir şekilde yazabilelim. Onu ifadelerini tanımayanlara karşı fasih ifadeler kullanabilelim.»

Mansur'un bu teklifine Süleyman şu cevabı vermişti: «Allah'a yemin ederim ki ey mü'minlerin emiri, yeryüzündeki insanlardan hiçbir Evzaî'nin ifadeleri gibi ifadeler kullanamaz. Hatta benzerini de kullanamaz.»

Velid b. Müslim dedi ki: «Evzaî, sabah namazını kıldıktan sonra yüce Allah'ı zikretmek için oturur, zikre başlar ve bunu gün doğuşuna kadar devam ettirirdi. Bu âdeti seleften almıştı. Çünkü selef âlimleri de gün doğuşuna kadar zikir yaparlardı, sonra kalkıp fıkıh ve hadis müzakeresi yaparlardı.»

Evzaî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Rüyada yüce Rabbimi gördüm, bana şöyle buyurdu: "İyiliği emredip kötülüğü yasaklayan sen misin?" Şöyle dedim: Bunu senin lütfunla yapıyorum ey Rabbim.

Ya Rab, beni Müslüman olarak vefat ettir. "Hem de sünnet üzere vefat ettireceğim." buyurdu.»

Muhammed b. Şuayb b. Şabur dedi ki: «Şam camiinde bir ihtiyar bana: "Ben falan günde öleceğim." dedi. Gerçekten o gün gelince o ihtiyarın cami sahnında başına vurmakta olduğunu gördüm. Bana: "Git, tabutu getir. Başkası almadan onu benim için yanında hazır tut." dedi. Kendisine: "Sen ne diyorsun?" diye sorduğumda şu cevabı verdi: "Bu, daha önce sana söylediğim şeyin gereğidir. Rüya da bir adamın şöyle dediğini işittim: Falan adam benim ölçümdedir. Falan adam da öyledir. Osman b. Atike'ye gelince, o ne güzel bir adamdır. Ebu Amr el-Evzaî ise, yeryüzünde yürüyenlerin en hayırlısıdır. Ey adam, sen de falanca gün öleceksin." Gerçekten de öğle vakti olur olmaz o adam vefat etti. Biz de öğle namazından sonra cenaze namazını kıldık ve defnettik.» ibn Asakir bunu böyle anlatmıştır.

Evzaî, çok ibadet eder, güzel namaz kıları. Takvalı bir kimse olup uzun süre susar ve şöyle derdi: «Gece namazında ayakta durmayı çok uzatan kimse için Cenâb-ı Allah, kıyamet günündeki o uzun bekleyişi kolaylaştırır.» Evzaî, bu hükmünü şu ayet-i kerimeden çıkarmıştı: «Geceleyin ona secde et; onu geceleri uzun uzun tesbih et. Doğrusu insanlar, çabuk elde edilen dünya nimetlerini severler de ağırlığı çekilmez günü arkalarında bırakırlar.» (el-İnsân, 26-27.)

Velid b. Müslim dedi ki: «İbadet hususunda Evzaî'den daha çok yorulan birini görmedim.»

Başkası dedi ki: «Evzaî hacca gitti. Binek üzerinde asla uyumadı, o hep namazda oldu. Uyuklayacağı zaman başını semere dayadı, şiddetli bir huşûu olduğundan ötürü a'ma gibi idi.»

Bir gün kadının biri onun zevcesinin yanına gitti. Evzaî'nin üzerinde namaz kıldığı hasırın ıslak olduğu görünce: «Çocuk buraya işemiş olmalı.» dedi. Karısı şu cevabı verdi: «Bu ıslaklık bizim ihtiyarın secde halindeki ağlayışından mütevellit bir ıslaklıktır, onun gözyaşlarıdır.» Evzaî, işte her gün böyle sabahlardı.

Evzaî dedi ki: «Selefin eserlerine sarıl, insanlar seni yadırgasalar da böyle yap. Süslü püslü de olsa başkalarının sözünden uzak dur. Çünkü iş açığa çıktığında sen doğru yolda kalmış olursun.»

Yine şöyle demişti: «Sünnet üzere olmaya sabret, âlimin durduğu yerde sen de dur, onların dediklerini sen de söyle, onların uzak durduğu şeyden sen de uzak dur, onların yetindikleri şeyle sen de yetin.»

Evzaî şöyle demişti: «İlim, Muhammed (s.a.v.)'in ashabından gelen şeydir, onlardan gelmeyen şey ilim değildir.»

Evzaî şöyle derdi: «Ali ile Osman'ın sevgisi ancak mü'min kişinin kalbinde bir araya gelir. Cenâb-ı Allah, bir kavim için şer murad ederse onlara, tartışma ve mücadele kapısını açar. İlim ve amel kapı-

sını onlara kapar.»

Dediler ki: «Evzaî, insanların en cömerdi idi. Beytü'l-malda hali-felerin ona ayırdığı bir miktar para vardı. Bu, Emevilerden beri devam ederdi. Emevi halifelerinden ve yakınlarından ayrıca Abbasiler-den ona 70.000 dinar kadar para ulaşmıştı. Ancak o bu parayı almamıştı. Herhangi bir mal ve akar edinmemişti. Vefat ettiği gün de sadece yedi dinar bıraktı ki, bu da onun cenazesinin teşhizine sarfedildi. O, bütün mallarını Allah yolunda fakirlere ve düşkünlere sarfederdi.»

Ümeyye oğullarını Şam'dan uzaklaştıran Seffah'ın amcası Abdullah b. Ali -ki Cenâb-ı Allah onun vasıtasıyla Emevi hakimiyetini ortadan kaldırmıştı- Şam'a girdiğinde Evzaî'yi çağırttı. Evzaî üç gün müddetle ondan gizlendi. Sonra huzura vardı. Evzaî, bundan sonrasını kendi ağzıyla şöyle anlatıyor:

«Huzuruna girdiğimde o tahtında oturmaktaydı. Elinde asası vardı. Sağında solunda yastıklar vardı, muhafızların ellerinde yalın kılıçları, demir çubukları vardı. Ona selam verdim, selamımı almadı. Elindeki asasıyla yere vurup şöyle dedi:

– Ey Evzaî! Şu Emevi zalimlerini ülkeden sürüp kulların başından uzaklaştırmamıza ne dersin? Bu cihad sayılır mı?

– Ey emir, ben Yahya b. Said el-Ensari'den duydum ki, Ömer b. Hattab hazretleri Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: «Ameller ancak niyetlere göredir. Her kişi için ancak niyet ettiği şey vardır. Bir kimsenin hicreti Allah ve Rasûlüne ise, onun hicreti Allah ve Rasûlünedir. Bir kimsenin hicreti, elde etmek istediği bir dünyalığa veya evlenmek istediği bir kadına ise, onun hicreti, hicret ettiği o şeydir.»

Bu defa esasını öncekine nisbette daha şiddetli bir şekilde yere vurdu. Çevresindeki muhafızlar da ellerini kılıçlarının kabzaları üzerinde tuttular. Hazır vaziyete geldiler. Sonra bana şöyle dedi:

– Ey Evzaî! Akıttığımız Emevi kanı hakkında ne dersin?

– Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: «Bir Müslümanın kanı ancak şu üç şeyden biri nedeniyle helal olur: Bir kişi başka birini öldürmüştü; dul biri zina yapmışsa; bir adam dinini bırakıp cemaattan ayrılmış ise, (İşte bu kimselerin kanları helal olur).»

Bu defa öncekine nisbetle daha şiddetli bir şekilde esasını yere vurdu, sonra da şöyle dedi:

– Ya Emevilerin malları hakkında ne dersin?

– Eğer o mallar onların ellerinde haram idiyse, senin için de haramdır. Eğer ellerindeki mallar onları için helal idiyse sana ancak şer'i bir yolla helal olabilir.

Bu defa öncekine nisbetle daha şiddetli bir şekilde esasını yere

vurdu. Sonra da şöyle dedi:

– Seni kadılığa tayin edelim mi?

– Senin seleflerin bu hususta beni zorlamadılar. Onların bana başlattıkları iyilik ve ihsanın tamamlanmasını istiyorum.

– Öyle sanıyorum ki buradan çıkıp gitmek istiyorsun, öyle değil mi?

– Arkada ailem vardır. Başlarında bulunmama, açıklarını örtme ihtiyaçları vardır. Benim burada bulunmam nedeniyle kalpleri meşguldür. Hep beni düşünüyorlar.

Bir süre, boynumu vuracaklar ve başım önüme düşecek diye bekledim. Ama o, huzurdan çıkıp gidebileceğimi söyledi. Çıktığımda arkadan bana gönderdiği elçisinin elinde 200 dinar vardı. Bana: "Emir bu paraları harcamanı söylüyor." dedi. Ben de o paraları, -kendilerinden korktuğum için- aldım, ama sadaka olarak dağıttım.»

Abdullah b. Ali'nin kendisini arattırdığı bu üç gün zarfında Evzaî hep oruçluydu. Huzura vardığında emir kendisine orucunu bozmasını teklif etmiş ama o, orucunu bozmayı kabul etmemişti.

Dediler ki: Bundan sonra Evzaî, Şam'dan göçtü, çoluk çocuğuyla birlikte Beyrut'a gidip yerleşti.

Evzaî dedi ki: «Beyrut'ta şöyle bir tuhaf olayla karşılaştım: Beyrut mezarlığına uğradığımda siyahi bir kadını orada gördüm. Kendisine şehrin hangi tarafta olduğunu sorup: "Ey kadın, evler hangi tarafta?" dedim, o bana şu cevabı verdi: "Eğer şenlikli, mamure yeri soruyorsan işte burasıdır (Böyle derken mezarlığı gösterdi.) Ama harabeleri soruyorsan ileridedir (Böyle derken de şehri gösterdi.)." Ben de Beyrut'ta ikamete niyet ettim.»

Muhammed b. Kesir, Evzaî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Bir gün çöle çıktım. Bir hırsız gördüm, yanında da deve üzerinde oturmakta ve elinde demir bir silah tutan bir adam vardı. Hırsızın elindeki malları göstererek şöyle diyordu: "Dünya boştur...boştur, boş; dünyadaki herşey de boştur... boştur, boş."»

Evzaî dedi ki: «Bizim yanımızda bir adam vardı, cuma günleri ava çıkar ve cumayı beklemezdi. Katırı ile birlikte yere battı, yer üzerinde sadece katırın kulakları kaldı.»

Evzaî, birgün Beyrut mescidinin kapısından dışarı çıktığında orada bir dükkanda helva satmakta olan bir adam gördü. Helvacının yanı başında da soğan satan biri vardı. Soğancı şöyle diyordu: «Soğana bak soğana! Baldan daha tatlı, helvadan daha tatlı!» Evzaî, onun bu sözlerini duyunca şöyle dedi: «Fesühhanallah! Şu adam yalanın mübah olan bir bölümü bulunduğunu mu sanıyor acaba? Sanki yalanın hiçbir sakıncası yokmuş gibi bir düşüncesi var!»

Vakidî, Evzaî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: «Bugünden önce

biz güler ve oynardık. Ama kendisine uyulan imam olduktan sonra gülüp oynamaya hakkımız olmadığını, kendimizi muhafaza etmemiz gerektiğini anladım.»

Evzaî, kardeşine şu mealde bir mektup göndermişti: «İmdi, sen her taraftan kuşatılmışsın. Her gün ve her gecede seni gizlice takip edenler vardır. Allah'tan sakın, onun huzurunda duracağın günü düşün. Bu düşünce ile son nefesini ver. Vesselam.»

İbn Ebi'd-Dünya, Evzaî'nin bir vaazında şöyle dediğini nakletmiştir:

«Ey insanlar! İçinde bulunduğunuz bu nimetleri kullanarak Allah'ın tutuşan ateşinden kaçmak için kendinizi güçlendirin. O öyle bir ateştir ki, yüreklere çöker. Sizler yakın bir zamanda ahiret yurdu-na gideceksiniz. Kısa bir zaman sonra buradan göceceksiniz. Dünyanın güzelliklerini ve hoşluklarını elde etmiş geçen nesillerden sonra siz bu dünyaya geldiniz. Onlar sizden daha akıllı idiler. Malları ve çocukları sizinkinden daha fazlaydı. Dağları yarıdılar, hendekler açtılar, kayalardan oyuklar meydana getirip vadiler yaptılar. Şehirden şehire göçtüler. Güç ve kuvvete sahip oldular. Sütunlar gibi bedenleri vardı. Fakat çok geçmeden günler ve geceler onların izlerini yok etti. Evlerini ve yurtlarını harabeye döndürdü. Anılarını unutturdu. Şimdi onlardan bir ses veya hareket duyabiliyor musun?

Onlar, uzun emellere sahip olup kendilerini güvende sanıyorlardı. Ölüm gününden habersizdiler. Ama sonra pişman olmuş bir kavim haline geldiler. Daha sonra sizler, bir gece vakti ansızın onların üzerine inen Allah'ın azabından haberdar oldunuz. Onların çoğu kendi diyarlarında diz üstü çökmüş halde helak oldular.

Geride kalanları, Allah'ın nimetlerine ve azabının eserlerine bakıyorlar. Kendilerinden önceki ümmetlerin sahip oldukları nimetlerin yok oluşuna, onların helakına bakıp ibret alıyorlar. Onların boş ve ıssız evlerini seyreliyorlar. Daha önce o evler, şan ve şerefle sarılmış, nimetlerle tanınmıştı. Kalpler oraya yönelmişti, gözler hep oraya bakardı. Ama şimdi o evler, elem verici azaptan korkan ve Allah'a karşı haşyet içinde bulunan kimseler için bir ibret nümunesi haline geldi.

Onlardan sonra sizler eksik bir ecele, eksik bir dünyaya sahip oldunuz. Öyle bir zamandasınız ki; afiyet gitmiş, bolluk yok olmuş, hayırlı şeyler ve saflık kaybolmuştur. Geride sadece şer toprağı, keder yumağı, ibret korkuları ve insanın kalbini değiştiren azaplarla fitneler kalmıştır. Peşpeşe zelzeleler geliyor, rezaletler ortaya çıkıyor. Karada ve denizde fesat zuhur etmiştir. İşte bu şeyler, diyarları sıkıntılı hale getiriyor, fiyatları yükseliyor. Bu da insanların irtikab ettikleri ayıp ve çirkinliklerden ötürüdür.

Sizler, emellerine aldanan kimselere benzemeyin, uzun ecele ümitlenenlerin benzerleri olmayın. Onları, kuruntuları oyuncak haline getirmişti. Yüce Allah'tan, bizi ve sizi; çağırıldığı zaman hemen koşan, yasaklandığında da geri duran, akibetini düşünen ve kendisi için ahiret hazırlığı yapan kimselerden kılmasını diliyoruz.»

Şam'a gelişinde Evzaî, halife Mansur ile görüştü. Ona öğüt verdi. Mansur da onu sevdi ve ona saygı gösterdi. Yanından ayrılp gitmek istediğinde siyahlar giyinmemek için kendisine izin verilmesini istedi. Mansur, ona bu hususta izin verdi. Huzurundan ayrılp gittiğinde Mansur, hacibi Rebi'e dedi ki: «Hemen ona yetiş, kendisine siyah elbiseler giymekten niçin hoşlanmadığını sor, ama bunu benim sana söylediğimi kendisine bildirme.»

Rebi, peşinden gitti ve Evzaî'ye dedi ki:

– Siyah elbiseler giymekten niçin hoşlanmıyorsun?

– Çünkü hac için ihrama giren bir kimsenin siyah bezlere büründüğünü, ölen bir kimsenin siyah kefene sarıldığını, gelin olan bir kadının siyah gelinlik giydiğini görmedim. Bu nedenle siyah elbiseler giymekten hoşlanmıyorum.

Evzaî, Şam'da hürmete layık bir şekilde yaşayıp saygı görüyordu. Onun verdiği emirler, Şamlılara göre sultanın emrinden daha üstündü. Valilerden biri ona kötülük yapmak istemişti. Adamları kendisine dediler ki: «Şu adama sakın ilişme. Allah'a yemin ederiz ki, eğer bu kişi, Şamlılara seni öldürmelerini emrecek olursa seni mutlaka öldürürler.»

Evzaî vefat ettiğinde valilerden biri mezarının başında oturup şöyle dedi: «Allah sana rahmet etsin. Allah'a yemin ederim ki, beni bu göreve atayan Mansur'dan çok senden korkuyordum.»

İbn Ebi'l-İşrin dedi ki: «Evzaî, yalnız kalıp tek başına meclisinde oturduğunda ve kendisine yapılan sövgüleri kendi kulağıyla işittiğinde vefat etti.»

Ebu Bekir b. Ebi Hayseme, Muhammed b. Ubeyd et-Tenafüsi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Ben Sevrî'nin yanında oturmakta iken adamın biri ona gelip şöyle dedi: "Rüyamda Mağrib taraflarında bir fesleğenin kökünden söküldüğünü gördüm." Sevrî ona şu cevabı verdi: "Eğer rüyan gerçek ise Evzaî ölmüş demektir."» Bu rüyanın anlatıldığı günü bir tarafa yazdılar. Bilahare gelen haberlerden anlaşıldı ki; Evzaî aynı günde vefat etmiştir.»

Ebu Mesher dedi ki: «Duyduğumuza göre Evzaî'nin ölüm nedeni suymuş: Karısı hamamın kapısını üzerine kilitlemiş, o da hamamda ölmüştü. Ama karısı bunu kasıtlı olarak yapmış değildi. Bu nedenle de Said b. Abdülaziz, karısına bir köle azad etmesini emretmişti.»

Yine Ebu Mesher'in ifadesine göre, Evzaî, vefat ettiğinde geride altın, gümüş, akar ve eşya bırakmamıştı. Sadece maaşından artan seksenaltı dirhem bırakmıştı. O, sahil divanında yazılı idi.

Başkalarının anlattıklarına göre, hamamcı onun üzerine hamamın kapısını kilitlemiş, bir işini görmek üzere hamamdan ayrılıp gitmişti. Döndüğünde hamamın kapısını açınca Evzaî'nin içeride ölmüş olduğunu, sağ elini yanağının altına koyarak kibleye yönelmiş şekilde uzandığını görmüştü. Allah ona rahmet etsin.

Ben derim ki: Evzaî'nin, Beyrut'ta, dünyadan el etek çekmiş ve serhatta Müslümanların savunmasını üstlenmiş olarak vefat ettiği hususunda ihtilaf yoktur. Ancak onun hangi senede ve kaç yaşında vefat ettiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

Yakub b. Süfyan, İmam Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: «Ben Evzaî'yi gördüm o, hicretin 150. senesinde vefat etti.» Beyrutlu Abbas b. Velid dedi ki: «Evzaî, hicri 157. senenin safer ayının bitimine iki gece kala pazar sabahı vefat etti.» Cumhuru ulema bu görüştedirler, sahih olan kavil de budur. Ebu Mesher, Hişam b. Ammar, sağlam rivayetlerine göre Velid b. Müslim, Yahya b. Main, Duhaym, Halife b. Hayyat, Ebu Ubeyd, Said b. Abdülaziz ve birçokları bu kavli benimsemişlerdir.

Abbas b. Velid'in ifadesine göre Evzaî, yetmiş yaşına varmadan vefat etmiştir. Ama başkalarının ifadelerine göre vefatı esnasında yetmiş yaşını geride bırakmıştı. Sahih kavle göre ise altmışyedi yaşında iken vefat etmiştir. Çünkü o, hicretin seksensekizinci senesinde doğmuştu. Hicretin yetmişüçüncü senesinde doğduğuna dair zayıf bir rivayet de vardır.

Vefatından sonra adamın birisi Evzaî'yi rüyasında görmüş ve ona: «Beni Allah'a yaklaştıracak bir ameli bana göster.» demiş, Evzaî de ona şu cevabı vermiş: «Cennet'te, ilmiyle amel eden âlimlerin derecesinden daha yüksek bir derece görmedim. Bunlardan sonra da hüznü ve kederli kimselerin dereceleri gelmektedir.»

HİCRETİN YÜZELLİSEKİZİNCİ SENESİ

Bu senede Huld sarayının inşası tamamlandı. Halife Mansur, burada az günler kaldı. Sonra ölüp sarayı başkalarına bıraktı.

Bu senede Tağiyetü'r-Rum (Rum azgını) öldü.

Bu senede Mansur, oğlu Mehdi'yi Rakka'ya gönderdi. Ona, Musa b. Ka'b'ı Musul valiliğinden alıp yerine Halid b. Bermek'i atamasını emretti.

Bu olay, Yahya b. Halid'in karşılaştığı garip bir nükteden sonra olmuştu. Şöyle ki: Halife Mansur, Halid b. Bermek'e kızmış ve kendi-

sinin 3.000.000 dirhem ödemekle cezalandırmıştı. Halid, bu parayı ödeyemeyecek durumda olduğu için çok sıkışmıştı. Ne parası, ne malı, ne de gücü kalmıştı. Mansur ona üç günlük süre tanıdı. Bu süre zarfında parayı getirmemesi durumunda öldürüleceğini ferman etmişti. Halid de oğlu Yahya'yı, tanıdık arkadaşlarına ve komutanlara göndererek ödünç para istemişti. Bazısı ona 100.000, bazısı daha az, bazısı daha çok vermişti.

Yahya b. Halid diyor ki: O üç günlük mehil müddeti içinde bir gün Bağdat köprüsünün üzerinde dolaşıyor ve kederli kederli düşünüyorum. Bizden istenen parayı temin edemeyeceğimizi, bunun gücümüz üstünde olduğunu kendi kendime söylemekte iken köprü yanındaki falcılardan biri hemen sıçrayıp yanıma geldi ve beni durdurdu. Sonra da: «Sana müjdeler olsun!» dedi. Ama ben ona iltifat etmedim. Yanıma yaklaştı ve atımın dizginini tuttu. Sonra şöyle dedi: «Sen kederlisin. Ama Cenâb-ı Allah seni bu sıkıntıdan kurtaracaktır. Yarın elinde bayrak olduğu halde buradan geçeceksin. Eğer bu söylediklerim gerçekleşirse bana 5.000 dirhem verirsin... oldu mu?» Ben de, olur dedim. Eğer 50.000 dirhem isteseydi yine olur diyecektim. Çünkü onun bu söyledikleri çok uzak bir ihtimaldi, geçip işime gittim. Paraları topladık, ama 300.000 dirhem eksiklerimiz vardı.

İşte tam bu sıralarda Mansur'a, Musul'daki halkın ayaklandığını, orada düzenin bozulduğunu, Kürtlerin oraya yayıldıklarını bildiren bir haber ulaştı. Mansur, komutan ve ümerayı toplayıp onlara danıştı, Musul'u kimin düzene sokabileceğini sordu. Komutanlardan biri bu işi ancak Halid b. Bermek halleder, diye fikir beyan etti. Mansur ona: «Kendisine bu yaptığımızdan sonra Halid hiç bu işi halleder mi?» diye sordu, komutan: «Evet halleder. Bu işi halledeceğine ben kefilim.» dedi. Bunun üzerine Mansur, Halid b. Bermek'in huzura çağırılmasını emretti. Ona bu görevi verdi. Ödeyemediği 300.000 dirhemi de affetti. Ona bayrak verdi. Oğlu Yahya'yı da Azerbaycan valiliğine atadı. İnsanlar bu ikisinin hizmetine girdiler.

Yahya diyor ki: Biz köprüden geçmekte iken, çünkü falcı tekrar sıçrayıp yanıma geldi. Kendisine vaad ettiğim parayı benden istedi. Ben de ona 5.000 dirhem verilmesini emrettim, parasını görevlilerden teslim aldı.

Bu senede halife Mansur hacca gitti. Kurbanlarını önceden gönderdi. Kûfe'yi geçtikten ve birkaç konak ilerledikten sonra sancılandı ve bu nedenle vefat etti. Onun mizacında karışıklık vardı. Sıcakların şiddetinden ve öğle sıcağında bineğe binişinden ötürü ıshal oldu ve bu nedenle bitkin düştü. Hastalığı ilerledi. Sonra Mekke'ye girdi. Bu senenin zilhicce ayının 6'sında, cumartesi gecesi orada vefat etti. Cenaze namazı kılındı ve Mekke'nin üst tarafındaki Babü'l-Mualla ya-

nındaki tepede bulunan Keda mezarlığında defnedildi.

Vefatında yaşı altmışıktı. Altmışdört veya altmışbeş yaşında olduğuna dair çeşitli rivayetler vardır. Altmışsekiz yaşına vardığı da söylenir. Doğrusunu Allah bilir.

Hacibi Rebi, oğlu Mehdi için komutanlardan ve Haşimilerin reislerinden bey'at alıncaya kadar onun ölümünü gizledi. Bundan sonra Mansur defnedildi. Cenaze nam- zını İbrahim b. Yahya b. Muhammed b. Ali kıldırdı. Bu zat, o senede insanlara haccettirmişti.

MANSUR'UN BİYOGRAFİSİ

Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib b. Haşim Ebu Cafer el-Mansur. Kardeşi Ebü'l-Abbas es-Seffah'ın büyüğü idi. Anası Selame adındaki bir ümmü veled (cariye) idi. Dede-si tariki ile İbn Abbas'tan rivayet etti ki, Rasûlullah (s.a.v.) yüzüğü sağ eline takarmış.

Hicretin 136. senesinde kardeşinden sonra kendisinin halifeliğine bey'at edildi. O zaman kırkbir yaşında idi. Çünkü o, meşhur rivayete göre hicretin doksanbeşinci senesinin safer ayında Belka'ya bağlı Hamime kasabasında doğmuştur. Halifeliği yirmiiki seneden birkaç gün eksik sürmüştü.

Esmer renkli, iri dudaklı, hafif sakallı, geniş alınlı, burun kemeri yüksek ve iri gözlü bir kimse idi. Gözleri, konuşan iki dil gibi idi. Hükümdarlık heybeti üzerinde görülürdü. Kalpler ona yönelir, gözler onu takip ederdi. Şerefi layık olan kimselere verirdi. Yüzünde sertlik, yürüyüşünde aslan heybeti vardı. Onu görenlerden biri onu bu şekilde vassetmiştir. Sahih rivayete göre İbn Abbas: «Seffah ile Mansur bizdendir.» demiştir. Başka bir rivayete göre İbn Abbas şöyle demiştir: «Halifelik bizde devam edecek, nihayet bu işi Meryem oğlu İsa'ya teslim edeceğiz.»

Hatib Bağdadî'nin anlattığına göre Mansur'un annesi Selame şöyle demiştir: «Mansur'a hamile kaldığımda sanki benden bir aslan çıktı. Önümde durup kükredi. Diğer aslanlar da gelip ona temenna ettiler ve secdeye kapandılar.»

Mansur, küçüklüğünde garip bir rüya görmüştü. Rüyasını şöyle anlatırdı: Aslında bu rüya altın bir levhaya yazılmalıdır ve çocukların boyunlarına asılmalıdır, derdi. Şöyle ki:

«Rüyada kendimi, Mescid-i Haram'da gördüm, Rasûlullah (s.a.v.), Ka'be'de duruyordu. İnsanlar, etrafında toplanmışlardı. Oradan bir adam çıkıp yüksek sesle: "Abdullah nerede?" dedi. Kardeşim Seffah kalkıp adamların boyunlarının üzerinden adımlarını atarak ilerledi ve Ka'be'nin kapısına vardı. Rasûlullah (s.a.v.), onun elinden tutup

Ka'be'nin içine soktu. Kısa bir süre sonra kardeşim Seffah dışarı çıktığında elinde siyah renkli bir bayrak vardı. Sonra o münadi yüksek sesle: "Abdullah nerede?" dedi. Ben ve amcam Abdullah b. Ali kalkıp oraya doğru koştuk. Ben onu geride bıraktım. Ondan önce Ka'be'nin kapısına vardım ve içeri girdim. İçeride Rasûlullah (s.a.v.)'ı gördüm. Yanında Ebu Bekir, Ömer ve Bilal vardı. Bana bir bayrak hazırlayıp verdi. Ümmetine iyi davranmamı vasiyet etti ve yirmioç dolamlı bir sarığı başıma geçirdi. Sonra da şöyle buyurdu: "Şunu al; ey kıyamete kadar gelecek halifelerin babası!"»

Mansur, Emevilerin hakimiyeti zamamında zindana atılmıştı. Zindanda müneccim Nobaht onunla karşılaşmış ve onda reislik alametleri görmüş, ona şöyle sormuştu:

- Sin kimlerden oluyorsun?
- Abbas oğullarıdanım.

Nobaht, onu, nesebi ve künyesi ile tanıdıktan sonra ona şöyle demişti:

- Sen yeryüzüne hakim olacak halifesin.
- Sen ne dediğinin farkında mısın?
- Sana ne diyorsam o olacaktır. Yalnız şu deri parçası üzerine bir yazı yaz ki, tahta oturduğun zaman bana bir ikramda bulunasın, birşeyler veresin.

Mansur onun için, elindeki deri parçasına birşeyler yazdı.

Mansur tahta oturduğu zaman müneccim Nobaht'a ikramda bulundu, ödülleri verdi. Daha önce Mecusi olan Nobaht, onun sayesinde Müslüman oldu. Sonra da Mansur'un en has adamları arasına katıldı.

Mansur, hicretin 140. senesinde insanlara haccettirdi. Hire'de ihrama girdi. Hicretin 144., 147., 158. senelerinde de haccetti. Nihayet hicretin 158. senesinde hacda iken vefat etti. Bağdat, Rusafe, Rafika şehirlerini ve Huld sarayını inşa ettirdi.

Hacib Rebi b. Yunus, Mansur'un şöyle dediğini nakletmiştir: «Halifeler şu dört kişidir: Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali. Hükümdarlar da şu dört kişidir: Muaviye, Abdülmelik b. Mervan, Hişam b. Abdülmelik ve ben.»

İmam Malik dedi ki: «Mansur bana şöyle dedi:

- Rasûlullah (s.a.v.)'tan sonra insanların en faziletli ve en üstünleri kimlerdir?

– Ebu Bekir ile Ömer'dir.

– Doğru söyledin. Ben de bu görüşteyim.»

İsmail el-Behrî dedi ki: Arefe gününde Mansur'un minberde şöyle bir hutbe irad ettiğini işittim:

«Ey insanlar! Ben Allah'ın yeryüzündeki sultanıyım. Onun gös-

terdiği yolda, onun tevfik ve ilhamı ile sizi idare ediyorum. Onun malının bekçisi ve hazinedarıyım. Malını onun iradesiyle paylaşıyor ve onun izni ile veriyorum. Cenâb-ı Allah, beni bu mal üzerine bir kilit yapmıştır. Beni açmak isterse; size vermek ve taksim etmek, rızıklarınızı paylaşdırmak için açar, beni kilitlemek isterse de kilitler.

Ey insanlar! Siz Allah'a yönelin, bu şerefli günde ondan dileyin ki, lütfunu size bahşetsin. Kitabında size bildirdiği lütuf ve fazlını size versin. Zira o şöyle buyuruyor: "Bugün, size dininizi bütünledim. Üzerinize olan nimetimi tamamladım. Din olarak sizin için İslâmiyeti beğendim." (el-Mâide, 3.) Beni doğru yolda muvaffak kılmasını, doğruluğu bana ilham etmesini, size merhamet ve ihsanda bulunmayı bana ilham etmesini, size bağışta bulunmam için beni açmasını, adaletle rızıklarınızı taksim etmemi müyesser kılmasını ondan diliyorum. Çünkü o, duaları işiten ve icabet edendir.»

Mansur, bir gün hutbe irad ediyordu. Aziz ve Celil olan Allah'a hamd-ü senada bulunmakta iken bir adam ona itirazda bulunarak şöyle dedi: «Ey mü'minlerin emiri! Kendisini zikretmekte olduğun kimseyi zikret, yaptığın ve yapmadığın hususlarda Allah'tan kork.»

Mansur, sesini çıkarmadı, onu dinledi. Nihayet adam sözünü tamamladı. Sonra Mansur şöyle dedi:

«Yüce Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu kimselerden biri olmaktan Rabbime sığınıyorum: "Ona: 'Allah'tan sakın' denince, guru kendisine günah işletir." (el-Bakara, 206.)

Zorba ve asi bir kimse olmaktan da Allah'a sığınıyorum.

Ey insanlar! Öğüt, üzerimize inmiştir ve bizim yanıımızdan bitip yeşermiştir.»

Sonra o itirazcı adama şöyle dedi: «Bu sözlerinde Allah rızasını kesdettiğini sanmıyorum. Yalnız sen, "Halifeye öğüt veriyor." denilmesi için bu sözleri bana safrettin.» Sonra insanlara dönerek:

«Ey insanlar! Bu adamın yaptığı iş sizi aldatmasın, siz de bunun gibi yapmayın.» dedi ve görevlilere, o adamı tutuklamalarını emretti. Kendisi hutbesini irad etmeye devam etti. Hutbesini tamamladı. Sonra yanındaki bir adamına şöyle talimat verdi: «Tutukladığınız ve itirazcı adama dünyalık vermeyi teklif edin. Eğer dünyalığı kabul ederse bana bildir, reddederse de bana bildir.»

Görevli gidip o adama dünyalık verme teklifinde bulundu, adam da kabul etti ve dünyaya meyletti. Onu dünyevi bir görünümde, kıymetli elbiseler giyinmiş bir kılıkla halifenin huzuruna getirdiler. Halife ona şöyle dedi:

– Yazıklar olsun sana! Eğer Allah rızası için ve samimi olarak o sözleri halkın huzurunda bana söylemiş olsaydın üzerinde gördüğün bu dünyalıktan hiçbirini kabul etmezdin. Ama ıırf «Halifeye öğüt ver-

di, ona karşı çıktı» desinler diye sen bana o sözleri cemaatin huzurunda sarfettin! Sonra emir verdi, adamın boynunu vurdurdu.

Mansur, bir gün oğlu Mehdi'ye şöyle dedi: «Halifeye ancak takva yaraşır. Onu ancak takva düzeltir. Sultana da ancak taat yaraşır. Onu ancak taat ıslah eder. Reayaya gelince, o da ancak adaletle düzelir. İnsanları cezalandırmaya en fazla muktedir olan kimse, onları affetmeye en fazla layık olan kimsedir. İnsanların en akılsızı, kendisinden aşağı durumda bulunan kimseye zulmedendir. Ey oğulcuğum! Nimetini şükürle devam ettir. Gücünü başkalarını affetmekle devam ettir. Taatını, insanlara yaklaşıp ve Allah'a yönelerek devam ettir. Zaferini tevazu ile ve insanlara acımakla devam ettir. Dünyadaki nasibini de unutma. Allah'ın rahmetindeki payını da almayı ihmal etme.»

Bir gün Mübarek b. Fudale, Mansur'un huzuruna geldi. Mansur bir adamın boynunun vurulmasını emretmiş, bu nedenle de kılıç ve bir deri yaygı yere yayılmıştı. Mübarek, Mansur'a şöyle dedi: «Kıyamet günü olduğunda bir münadi yüksek sesle şöyle seslenecektir: "Sevabı Allah'a ait olan kişi ayağa kalksın." O esnada ancak başkalarını affetmiş olan kişi ayağa kalkar.»

Mübarek'in böyle demesi üzerine Mansur, o adamın affedilmesini irade buyurdu. Sonra da onun işlediği kötülükleri ve irtikab ettiği büyük cürümleri meclisinde oturmakta olan adamlara sayıp sıralamaya başladı.

Asmaî dedi ki: Cezalandırması için bir suçluyu Mansur'un huzuruna getirdiler. Suçlu dedi ki: «Ey müminlerin emiri, intikam adalettir, affetmek ise fazilettir.» Halife Mansur bu iki nasipten en düşük olanına razı olamayacağını söyleyerek Allah'a sığındı. Bu iki dereceden düşük olanına kanaat etmeyeceğini ifade edip Allah'a sığındı, sonra da o suçluyu affetti.

Asmaî'nin rivayetine göre Mansur, Şamlılardan birine şöyle demiş: «Ey A'rabi! Bir gün zahidlerden biri Mansur'un huzuruna girdi ve ona şöyle dedi: "Cenâb-ı Allah, dünyayı tümüyle sana vermiştir. Sen de dünyanın bir kısmını vererek kendi nefsinı satın al ve azad et. Öyle bir geceyi düşün ki, o gecede kabirde kalacaksın, ondan önce hiçbir gece kabirde kalmış değildin. Çok zorlu bir sabahı doğuracak olan geceyi de düşün ki, ondan sonra başka bir geceyi görmeyeceksin." Mansur, adamın sözünü kesti ve ona bir miktar mal verilmesini emretti. Adam da şöyle dedi: "Eğer senin malına ihtiyacım olsaydı sana öğüt vermezdim."»

Amr b. Ubeyd el-Kaderî, halife Mansur'un huzuruna girdi. Mansur ona ikramda bulundu. Çoluk çocuğunu ve hallerini sordu. Sonra ona: «Bana öğüt ver.» dedi. Amr da ona Fecr sûresinin başından şu

ayete kadar okudu: «Doğrusu Rabbin hep gözetlemekteydi.» (el-Fecr, 14.)

Mansur, o kadar şiddetlice ağladı ki, sanki daha önce bu ayeti hiç duymamıştı. Sonra Amr'a: «Bana biraz daha öğüt ver.» dedi.

Amr da ona şöyle dedi:

«Cenâb-ı Allah sana dünyayı tümüyle vermiştir. Sen de dünyanın bir kısmını vererek kendi nefsinı satın alıp kurtar. Çünkü halifelik senden önce başkalarının elindeydi. Şimdi senin eline geçti. Senden sonra da başkalarının eline geçecektir. Sabahı kıyamet günü olacak geceyi hatırla.»

Bu defa Mansur, öncekine nisbetle daha şiddetle ağlamaya başladı. Öyle ki, kirpikleri ıslandıkları için birbirine karıştı. Orada bulunan Süleyman b. Mücalid, Amr'a: «Halifeye acı.» dedi. Amr da şöyle dedi: «Halifeye ne olmuş ki! O Aziz ve Celil olan Allah'tan korktuğu için ağlıyor. Bunun ona ne zararı var?»

Sonra Mansur kendisine 10.000 dirhem verilmesini emretti. Ama Amr şöyle dedi:

- Benim bu paraya ihtiyacım yok.
- Vallahi alacaksın!
- Vallahi almayacağım!

Orada yastığının üzerinde oturmakta olan ve kılıcı da babasının yanı başında duran Mehdi, Amr'a: «Mü'minlerin emiri yemin ediyor, sen de mi ona karşı yemin ediyorsun?» deyince Amr, Mansur'a dönüp şöyle sordu:

- Bu kimdir?
- Bu oğlum ve benden sonra halifeliğe geçecek veliahdım Muhammed'dir.

– Sen buna ameline uygun olmayan bir isim vermişsin. İyi ve salih kimselerin gıysilerini giydirmişsin. Kendisine onun için öyle bir iş hazırlamışsın ki, durumu için daha uygun ve yararlıdır. Ama yapacağı işleri engelleyecektir.

Böyle dedikten sonra Amr, Mehdi'ye şöyle dedi:

– Ey kardeşimin oğlu! Baban ve amcan yemin ettiklerinde babanın yemininin bozulması, amcanınkinin bozulmasından daha kolaydır. Çünkü baban, amcana nisbetle keffaret ödemeye daha muktedirdir.

Sonra Mansur dedi ki:

- Ey Ebu Osman, bir ihtiyacın var mı?
- Evet.
- Nedir?
- Ben sana gelmedikçe sen beni yanına çağırma. Ben senden istemedikçe sen bana birşey verme.
- Vallahi, öyleyse artık birbirimizle karşılaşamayacağız.

– Sen benim ihtiyacımı sordun.

Böyle dedikten sonra Mansur'la vedalaşarak huzurdan çıkıp gitti. Kapıdan çıkarken Mansur onu gözüyle takip etti ve şöyle dedi: «Hepiniz yavaş yavaş yürüyorsunuz, ama bir av gibi takip ediliyorsunuz. Yalnız Amr b. Ubeyd hariç.»

Anlatıldığına göre Amr b. Ubeyd, Mansur'a öğüt verirken şu kasideyi okumuş:

«Ey emeline aldanan ve emeli ecelinin gerisinde kalan kişi.

Görmez misin ki, dünya ve süsleri, bir yere konup sonra göçen bir kervan gibidir.

Ölüm onu gözetlemektedir. Yaşantısında hayır azdır, sefası kederdir. Mertliği bulanıktır, mülkü de elden ele dolaşır.

Sakinlerinin tepelerine korku tokmağı ile vurur.

Ona ne yumuşaklık ne de sertlik yarıyor.

Sanki o ölüm için bir hedeftir.

Zamanın kızları ondan hep başka yere göçüp gider.

Musibetler onu kuşatır, çembere alır.

Ondaki isabetli ve hatalı kimseler yine hatadadırlar.

Nefis kaçır, ölüm onu kovalar.

Kişinin bütün zorlukları onun yanında azdır, önemsizdir.

Kişi çalışıp çabalamakla kendi varisine mal toplar.

Mezar ise, kişinin kendileri için çalışıp çabaladığı kimselere varis olur.»

İbn Düreyd, Muhammed b. Selam'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cariyelerinden biri Mansur'un elbisesinin yamalı olduğunu görünce şöyle dedi:

– Halife yamalı gömlek giyiyor, bu olacak şey mi?

Mansur ona şu cevabı verdi:

– Yazıklar olsun sana, İbn Harem'in şöyle dediğini duymadın mı:

«Abası eski, gömleğinin bazı yerleri yamalı yiğit,

Şeref ve yüksek mertebeye ulaşabilir.»

Zahidlerden biri Mansur'a şöyle dedi: «Kabirde geçireceğin geceyi düşün, daha önce öyle bir geceyi geçirmiş değilsin. Sabahında kıyamet günü olacak geceyi düşün, ondan sonra başka bir gece olmayacak.»

Mansur, adamın sözünü kesti ve ona bir miktar mal verilmesini emretti. Zahid adam da ona şu karşılığı verdi: «Eğer malına ihtiyacım olsaydı sana öğüt vermezdim.»

Mansur, Ebu Müslim'i öldürmeye karar verdiği zaman şöyle bir şiir okumuştı:

«Görüş sahibi olduğunda hemen karar ver,
Çünkü tereddüt etmek görüşü bozar.
Hainlik yapmaları için düşmanlara bir gün dahi süre verme.
Yarın onlar sana aynısını yapmadan tez davranıp haklarından gel.»

Ebu Müslim'i öldürüp cesedini önünde gördüğünde şöyle demişti:

«Üç şey seni çepeçevre kuşattı.
Bu üç şey sana kesin ölümü getirdi:
Bana muhalefet ettin, bana destek vermeye yanaşmadın.
Büyük toplulukları sevk ve idare ettin.»

Mansur'un şiirlerinden biri de şudur:

«Kişi uzun süre yaşamayı ümid eder.
Aslında uzun süre yaşamak ona zarar verir.
Yüzünün güleçliği çürür.
Yaşantının tatlılığından sonra acılığı kahr.
Günler ona ihanet eder, öyle ki,
Kendisine kolay olacak hiçbir şeyin kalmadığını görür.
Ben öldükten sonra niceleri sevinecek;
Niceleri de "Allah hayrını versin" diyecek.»

Dediler ki: Mansur, günün ilk saatlerinde iyiliği emretmek, kötülükleri menetmek, valiliklere atama yapmak, bazı valileri azletmek ve kamu yararına olacak işlere bakmak işiyle ilgilenirdi. Öğle namazını kıldıktan sonra evine gider ve ikindiye kadar dinlenirdi. İkinci namazını kıldıktan sonra aile efradı arasında oturur ve onların özel işlerine bakar, onlarla ilgilenirdi. Yatsı namazını kıldıktan sonra dışarıdan ve yabancı ülkelerden gelen mektupları gözden geçirirdi. Gece sohbetine katılacak kimseler, gecenin ilk üçtebirinin sonuna kadar yanında oturlarlardı. Sonra kalkıp ailesinin yanına gider, yatağına uzanıp gecenin ikinci üçte bir dilimine kadar uyurdu. Sonra kalkıp abdest alır, namaza durur, fecre kadar ibadetle uğraşırdı. Fecir doğunca evden çıkar, camiye gidip cemaata namaz kıldırırdı. Sonra tekrar döner ve eyvanında otururdu.

Bir valiyi bir şehire tayin etmiş, ancak valinin kendini ava verdiğiğini, bu iş için köpek ve şahinler hazırladığını duymuş, bunun üzeri-

ne valiye şöyle bir mektup göndermişti:

«Anan ve aşiretin ağlasın, yazıklar olsun sana. Biz Müslümanların işleriyle ilgilenesin diye seni oraya vali tayin ettik. Çöllerde vahşi hayvanlarla uğraşasın, onları avlayasın diye seni oraya göndermedik. Sana teslim ettiğimiz görevi falan adama devret ve kovulmuş, yerilmiş olarak ailene dön.»

Başka bir rivayete göre, ordularını bozguna uğratan bir Harici yakalanıp huzuruna getirildiğinde Mansur, onun boynunu vurdurmak istedi. Sonra vazgeçerek ona hakarete bulundu ve şöyle dedi:

– Bre fahişe çocuğu! Senin gibi biri nasıl olur da orduları bozguna uğratar!

Harici ise şu karşılığı verdi:

– Yazıklar olsun sana, dün kötü bir durumdaydın. Aramızda kılıç konuşuyordu. Bugün ise bana sövüp sayıyorsun ve cevap veremeyeceğimden emin bulunuyorsun. Ben hayattan ümidimi kestim. Artık bu hayatı ebediyen geri çeviremezsin.

Mansur, Haricinin bu sözlerinden utandı ve onu serbest bıraktı.

Oğlunu veliahd tayin ettiğinde ona şöyle demişti: «Ey oğulcuğum! Nimeti şükürle devam ettir. Kudretini, affetmekle devam ettir. Zaferrini, tevazu ile devam ettir. İnsanların kalbini kazanmayı taatla devam ettir. Dünyadaki nasibini unutma, Allah'ın rahmetindeki payını da ihmal etme.»

Mansur, yine bir gün oğluna şöyle öğüt vermişti: «Ey oğulcuğum! Akıllı kişi, içine düştüğü zor durumdan çıkmak için çare bulan ve o zorlu durumdan kurtulan kişi değildir. Asıl akıllı kişi, kendisine yaklaşımakta olan kötü durumun içine düşmemek için tedbir alan kimse dir. Ey oğulcuğum! Yanında sana hadis okuyacak bir hadis âlimi bulunmadığı takdirde hiçbir mecliste oturma. Çünkü Zühri, şöyle demiştir: "Hadis ilmi erkek işidir. Onu ancak yiğit adamlar sever ve ondan ancak kadınsı erkekler hoşlanmazlar." Kardeşim Zühri doğru söylemiştir.»

Mansur, gençliğinde ilmi, elde edebileceğini düşündüğü yerlerden talep ederdi. Hadis ve fıkıh da aynı şekilde tahsil etmek isterdi ve bu çabası neticesinde bu ilimlerden oldukça tahsil etti. Kendisine yetecek kadar yararlı kısımları öğrendi. Bir gün kendisine denildi ki:

– Ey mü'minlerin emiri! Tatmadığın ve elde etmediğin bir lezzet kaldı mı?

– Evet, birşeyin tadını alamadım.

– O nedir?

– Muhaddisin, üstadına söylediği: «Kim bunu sana anlattı? Söyle, Allah sana rahmet etsin.» sözünün tadını alamadım.

Vezirleri ve katipleri gelip yanında toplandı ve çevresinde oturdu-

lar, ona şöyle dediler:

– Mü'minlerin emiri, bize hadisten biraz anlatsın.

– Siz hadis ehli değilsiniz, asıl hadis ehli, elbiseleri kirlenmiş, ayaklarının tabanı yarılmış, saçları uzanmış, yollar ve uzak mesafeler kateden, ülkeden ülkeye, beldeden beldeye, bazan Irak'a, bazan Hicaz'a, bazan Şam'a, bazan da Yemen'e giden kimselerdir. İşte asıl hadis nakledenler onlardır.

Mansur, bir gün oğlu Mehdi'ye şöyle demişti:

– Senin yanında kaç tane binek hayvanı var?

– Bilemiyorum.

– İşte bu kusurdur, sen bu durumda halifelik işini aşırı şekilde zayi etmiş oluyorsun. Allah'tan kork ey oğlum!

Mehdi'nin gözdelelerinden Halise şöyle demiştir: «Bir gün Mansur'un yanına girdim. Ellerini şakaklarına koymuştu, dişinin ağrıldığını söylüyordu. Bana şöyle dedi:

– Ey Halise! Yanında ne kadar para var?

– 1.000 dirhem var.

– Elini başımın üzerine koy ve yemin et.

– Ey mü'minlerin emiri, yanımda 10.000 dinar var.

– Haydi git, o paraları bana getir.

Ben de eve gittim, efendim Mehdi'nin huzuruna girdim. Zevcesi Hayzuran'la birlikte oturuyordu. Halifenin bana yaptığı baskıdan ötürü şikayetçi oldum. O da ayağıyla beni tekmeleyip şöyle dedi: «Yazıklar olsun sana! Babamda diş ağrısı falan yok. Ama dün ondan biraz para istemiştin, hasta imiş gibi yaptı. Şimdi sen mutlaka onun emrini yerine getirmek mecburiyetindesin. Başka çaren yok!»

Halise, 10.000 dinarı alıp Mansur'a götürdü. Mansur da Mehdi'yi huzuruna çağırıp şöyle dedi: «Parasızlıktan yakınıyorsun, oysa bu 10.000 dinar sadece Halise'nin yanından çıktı?!»

Mansur, hazinedarına şöyle dedi: «Mehdi'nin geldiğini görürsen yanıma eski giysiler getir. O gelmeden önce eski giysileri bana ulaştır.» Hazinedar, eski giysiler bulup Mansur'a götürdü. O esnada Mehdi de huzura girdi. Mansur, eski püskü elbiseleri elinde evirip çeviriyordu. Mehdi de ona bakıp güldü. Mansur şöyle dedi:

– Ey oğulcuğum, eski elbisesi olmayanın yeni elbisesi olmaz. İşte kış geldi, çoluk çocuğa birşeyler temin etmemiz gerekiyor.

– Babacığım, senin ve çoluk çocuğunun giysileri bana ait olsun, ben temin edeceğim.

– Haydi, temin et bakalım.

İbn Cerir'in Heysem'den rivayet ettiğine göre, Mansur bir gün, amcalarından birine 1.000.000 dirhem vermişti. Aynı günde aile efradına da 10.000 dirhem vermişti. Halife Mansur'un bir günde bu ka-

dar para dağıttığı bilinmemektedir.

Kurralardan biri Mansur'un yanında şu ayet-i kerimeyi okudu: «Onlar cimrilik ederler, insanlara cimrilik tavsyesinde bulunurlar.»

(en-Nisâ, 37.)

Mansur ona şu cevabı verdi:

– Allah'a yemin ederim ki, mal ve paranın sultan için bir korunak, din ve dünya için bir destek olduğunu, din ve dünyanın izzetini koruduğunu bilmeseydim yanımda bir dinar veya bir dirhem bulunarak bir geceyi dahi geçirmezdim. Çünkü ben para vermenin, başkalarına ihsanda bulunmanın tadını ve lezzetini biliyorum. Para vermekle insanın ne kadar çok sevap kazanacağını da idrak etmekteyim.

Başka bir kurra da onun yanında şu ayet-i kerimeyi okumuştı: «Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma.» (el-İsrâ, 29.)

Mansur ona şu cevabı verdi:

– Aziz ve Celil Rabbimiz, bizi ne güzel edeplendirmiş!

Mansur dedi ki: Babamın Ali b. Abdullah'tan naklen şöyle dediğini işittim: «Dünyada dünya ehlinin efendileri cömertlerdir. Ahirette de ahiret ehlinin efendileri takva sahipleridir.»

Mansur, bu senede hacca gitmeye karar verince oğlu Mehdi'yi yanına çağırdı ve ona kendi şahsı, aile efradı ve diğer Müslümanlara karşı iyi davranmasını, hayırlı bir insan olmasını vasiyet etti. İşleri nasıl yürüteceğini, sınırları nasıl koruyacağını anlattı. Ona anlatımı burada uzun sürecek başka vasiyetlerde de bulundu. Ayrıca vefatı kesinleşmedikçe Müslümanların hazinelerini açmaması için ona ısrarla tenbihte bulundu. Çünkü o hazinelerde on sene müddetle harac toplanmasa bile Müslümanlara yetecek miktarda mal vardı. Kendisinin şahsi borcu olan 300.000 dinarı da ödemesini söyledi. Eğer bunu ödeyecek parayı bulamazsa beytü'l-maldan ödemesini tenbihledi. Mehdi, bütün bu vasiyet ve tenbihlere uydu, gereğini yaptı.

Mansur, hac ve umre için Rusafe'de ihrama girdi. Kurbanlık develerini önceden gönderdi ve şöyle dedi: «Ey oğulcuğum, ben zilhicce ayında doğdum ve yine zilhicce ayında öleceğim. Bana ilham edildi. İşte bu senede beni hacca sevkeden sebep de budur.»

Böyle dedikten sonra oğluyla vedalaştı. Yola koyuldu. Yolda iken ölüm hastalığı oru yakaladı. Mekke'ye girerken hastalığı cidden ağırlaşmıştı. Mekke'nin alt taraflarında, konaklayacağı eve vardığında, evin kapısında şöyle bir ibarenin yazılı olduğunu gördü:

«Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Ey Ebu Cafer! Vefat zamanın yaklaştı, ömür senelerin sona erdi.

Allah'ın emrinin gereği, mutlaka vuku bulacaktır.

Ey Ebu Cafer! Seni bugün ölümün sıkıntısından koruyacak bir kahin ya da müneccim var mıdır?»

Haciblerini çağırdı. Onlara bu şiiri okudu, onlar birşey göremediler. Ama o, ölüm haberinin kendisine verildiğini ve ecelinin yaklaştığını anladı.

Dediler ki: Mansur, rüyasında kendisine şu şiiri okuyan birini gördü. Başka bir rivayette anlatıldığına göre ise, gaipten bir ses kendisine şu şiiri okumuştur:

«Hareket ve sükunun Rabbine yemin ederim ki, ölümün pekçok tuzakları vardır.

Ey nefis, yaptığın kötülükler senin aleyhinedir.

İyi niyetle yapmış olduğun iyilikler ise senin lehinedir.

Gece ve gündüz birbirlerini kovaladıkça, gökyüzündeki yıldızlar dönüp durdukça,

Saltanat bir hükümdardan diğer bir hükümdara durmadan el değiştirir.

Sonunda bu iş, mülk ve saltanatında ortaksız olan,

Yeri ve gökleri, benzersiz güzellikte yaratan, dağları dimdik ayakta durduran;

Feleki döndüren Allah'a varıp dayanır.»

Mansur dedi ki: «İşte ecelim gelmiş, ömrüm sona ermiştir.» Bundan önce Huld sarayında iken bir rüya görmüş, paniğe kapılarak uyanmış ve hacibi Rebi'e şöyle seslenmişti: «Yazıklar olsun sana ey Rebi! Bak hele! Beni çok korkutan bir rüya gördüm. Şu köşkün kapısında birinin durup bana şöyle bir şiir okuduğunu gördüm:

«Öyle görüyorum ki, bu köşkün sahibi ölecektir. Ailesi ve oturduğu yeri, yalnız ve ıssız kalacaktır.

Bu yakışıklı köşk reisi bir cesede dönüşecek ve üzerine mezar taşları yağılacaktır.»

Halife Mansur, Huld sarayında bir seneden az bir süre ikamet etti. Sonra hac yolunda hastalandı. Ağır hasta olarak Mekke'ye girdi. Bu senenin zilhicce ayının 7'sinde veya 6'sında cumartesi gecesi Mekke'de vefat etti. Son olarak söylediği söz şu oldu: «Ey Allahım! Sana kavuşmamı kutlu kıl.»

Başka bir rivayette anlatıldığına göre ise son nefesinde şöyle demiştir: «Ya Rab! Eğer birçok işte sana isyan etmişsem de en sevdiğin hususta sana itaat etmişimdir ki, o da ihlaslı olarak Allah'tan başka

ilah bulunmadığına şahadet edişimdir.» Böyle dedikten sonra vefat etmişti. Yüzüğünün kaşında şunlar yazılıydı: «Allah, kulunun güvencesidir, o, O'na iman eder.»

Vefat ettiğinde, meşhur rivayete göre yaşı altmışüçtü. Ömrünün yirmiiki senesini halifelikte geçirdi. Mekke'nin Babü'l-Mualla mıntıkasına defnedildi. Allah ona rahmet etsin.

İbn Cerir dedi ki: Şair Süllem el-Hasir, halife Mansur'a şu ağıdı yakmıştı:

«Şaşıyorum Mansur'un ölüm haberini verene.

Onun dudakları bu ölüm haberini nasıl söyler?

Mansur öyle bir hükümdardı ki, zamana musallat oldu, ama gün geldi zaman bütün ağırlığıyla onun üzerine çöktü.

Onun mezarına ve cesedine toprak savuran eller,

Parmaklarınız yok olsun, emi.

Bir zamanlar onun zorlu kuvveti karşısında ülkeler teslim oldu,

Ondan korkan insanlar ve cinler gözlerini yumdu.

Bağdat şehrinin kurucusu nerede?

Orada yirmiiki sene hüküm sürdü.

Kişi ateş kıvılcımları aldığı zaman çakmak gibi yanar,

Hiçbir engelleme onun arzusuna mani olamazdı.

Onun ipini zihin sahibi kimseler ateşleyemezdi.

Hükümdarlık yularlarını eline geçirdi.

Öyle ki, düşmanlarını yularsız sevketti.

Ona bakan gözler kırılıp yumulurdu.

Ondan korkan elleri, çenelerine dayanırdı.

Ülkesinin etrafını toparladı.

Sonra da onların gerisinde kaldı, en düşüğünün de altına gitti, toprağa düştü.

Haşimilere özgü bir gayrete sahipti, paçaları sıvardı.

Onun yüklendiği ağır yükleri,

Kaçan develer dahi yüklenemezdi.

Ağırbaşlıydı, korkaklar onun için korkularını unuturlardı.

Öyle bir azim sahibiydi ki, her kalp sahibinin iradesine hakim olurdu.

Bütün nefisler ona karşı çekingen oldular.

Ne var ki ruhları bedenlerinde kalmıştı ama ölü gibiydiler.»

Halife Mansur vefat edince Mekke'de, Babü'l-Mualla kapısının yanına defnedildi. Mezarının yeri ise bilinmemektedir. Çünkü yeri bilinmez hale getirilmişti. Hacibi Rebi, yüz mezar kazmış ve onu -yeri bilinmesin diye- o mezarlardan herhangi birine gizlice defnetmişti.

MANSUR'UN ÇOCUKLARI

Muhammed el-Mehdi: Bu, babası Mansur'un veliahdı idi. Cafer el-Ekber: Babasının sağlığında vefat etti. Bu ikisinin anneleri Erva binti Mansur'dur.

İsa, Yakub, Süleyman. Bu üçünün anneleri Fatıma binti Muhammed'dir. Muhammed, Talha b. Ubeydullah'ın oğludur.

Cafer el-Asgar (yani küçük Cafer): Bu, Kürt bir cariyeden doğmadır.

Salih el-Miskin: Bu, Rum bir cariyeden doğmadır. Cariyeye Kali'l-ferâşe deniliyordu.

Kasım: Bu da bir cariyeden doğmuştur.

Aliye: Bu da Emevilerden bir kadından doğmuştur.

MEHDİ'NİN HALİFELİĞİ

Babası Mansur, hicretin 158. senesi zilhicce ayının 6'sında veya 7'sinde Mekke'de vefat edince, defnedilmeden önce Beni Haşim'in reislerinden ve Mansur'la beraber hacda bulunan komutanlardan, Mehdi için bey'at alındı. Hacib Rebi', bu bey'at haberini Bağdat'ta bulunan Mehdi'ye bir ulakla ulaştırdı. Zilhicce ayının ortasında salı günü bu ulak Mehdi'nin huzuruna vardı. Ona halifelîğe mahsus selam verdi. Bey'at mektuplarını sundu. Bağdatlılar da Mehdi'ye bey'at ettiler. Bey'at emri diğer vilayetlere de gitti. O vilayetlerin ahalisi de Mehdi'ye bey'atta bulundular.

İbn Cerir'in anlattığına göre Mansur, ölümünden bir gün önce sırtını ve yanlarını yastıklara dayayarak güç bela oturmuş, emir ve komutanları huzuruna çağırmış, oğlu Mehdi için bey'atı yeniletmışti. Emir ve komutanlar da bu çağrıya derhal icabet etmişler, bey'atlarını yenilemişlerdi.

Bu senede İbrahim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas, amcası Mansur'un vasiyeti üzerine insanlara haccettirdi. Mansur'un cenaze namazını kıldıran da bu zattır. Başka bir rivayette anlatıldığına göre cenaze namazını kıldıran kişi, Mehdi'nin veliahtlığından sonra veliahd olan İsa b. Musa'dır. Ama sahih olan birinci kavildir. Çünkü İbrahim b. Yahya b. Muhammed, o zaman Mekke ve Taif valisi idi. Medine valisi Abdüssamed b. Ali, Kûfe valisi ise halifenin muhafız kuvvetleri komutanı Müseyyeb b. Züheyr'in kardeşi Amr b. Züheyr ed-Dabbî, Horasan valisi Hamid b. Kahtabe, Basra harac müdürü Ammare b. Hamza, Basra namaz imamı ve kadısı Abdullah b. Hasan el-Anberî, Basra milis kuvvetleri komutanı Said b. Da'lec idi.

Vakidî dedi ki: Bu senede halka büyük ve şiddetli bir veba salgını

isabet etti. Bu yüzden çok sayıda adam öldü. Ölenler arasında Eflah b. Humeyd, Hayve b. Şureyh, Muaviye b. Salih (bu zat Mekke'de idi), Züfer b. Hüzeyl b. Kays b. Süleym bulunuyordu. Bu zatın nesebi Maad b. Adnan'a kadar ulaşır. Temimî ve Anberî olduğu söylenir. Kûfelidir, Hanefî fıkıhçısıdır. Ebu Hanife'nin arkadaşları arasında ilk vefat edendir. Bunlar arasında kıyası en çok kullandır. Âbid bir kimse idi. Önceleri hadis ilmi ile meşgul oldu. Sonra fıkıh ve kıyas merakı onu sardı. Hicretin 116. senesinde doğdu. Kırkiki yaşında iken hicretin 158. senesinde vefat etti. Allah ona ve bize rahmet etsin.

HİCRETİN YÜZELLİDOKUZUNCU SENESİ

Bu sene başlarken halife, Ebu Abdillâh Muhammed b. Mansur el-Mehdi idi. Mehdi, sene başında Abbas b. Muhammed'i, büyük bir ordu ile Bizans'a gazaya gönderdi. Kendisi de bineğine binerek onları yolcu etti. Bu ordu Bizans'a gitti. Bizanslıların büyük bir şehrini fethetti. Bol miktarda ganimet elde ederek salimen geri döndü. Askerlerinden bir tane dahi kayıp vermedi.

Bu senede Horasan valisi Hamid b. Kahtabe vefat etti. Mehdi onun yerine, Ebu Avn Abdülmelik b. Yezid'i tayin etti. Hamza b. Malik'i Sicistan, Cibril b. Yahya'yı da Semerkand valiliğine tayin etti.

Mehdi, bu senede Rusafe mescidini ve hendeğini yıktırdı.

Bu senede Hindistan'a büyük bir ordu sevkettirdi. Bu ordu gelecek sene Hindistan'a ulaşabildi ve ileride anlatacağımız işleri yaptı.

Bu senede Sind valisi Mabed b. Halil vefat etti. Mehdi, veziri Ebu Abdullah'ın teklifi üzerine, onun yerine Ravh b. Hatim'i tayin etti.

Mehdi bu sene, kan davasından, fesatçılıktan veya başkasının hakkını gasp ettiğinden ötürü hüküm giyenler dışındaki mahkumları serbest bıraktı. Serbest bıraktığı mahkumlar arasında Yakub b. Davud (Beni Süleym'in azadlısı) ve Hasan b. İbrahim b. Abdullah b. Hüseyin de vardı. Hasan'ın, gözetim altında tutulmasını sağlamak için hizmetçi Nusayr'ın yanına bırakılmasını emretti.

Hasan, daha önce hapiste iken kaçmaya teşebbüste bulunmuş ve Yakub b. Davud, hapisten çıktıktan sonra Hasan'ın kaçma teşebbüsünü halife Mehdi'ye anlatmıştı. Mehdi de bunun üzerine onu bulunduğu yerden başka bir yere naklettirerek gözetim altında tutması için hizmetçi Nusayr'ın yanına bırakmıştı. Yakub b. Davud, Mehdi'nin yanında itibar kazanmış, öyle ki gece vakti bile izinsiz olarak onun huzuruna girebilecek hale gelmişti. Mehdi, onu birçok işlerde görevlendirmiş ve ona 100.000 dirhem vermişti. Halifenin yanında itibar sahibi biri olarak kalmaya devam etmişti. Nihayet Mehdi, Hasan b. İbrahim'i eline geçirmiş, bundan sonradır ki, Yakub'un itibarı

düşmüştü.

Mehdi, birçok şehirlerin valilerini görevden almış, yerlerine yeni-
lerini atamıştı. Bu senede, (hicretin 159. senesinde) amcası kızı Üm-
mü Abdullah b. Salih b. Ali ile evlenmişti. Cariyesi Hayzuran'ı da
azad etmiş, sonra onunla da evlenmişti. Hayzuran, Harun Reşid'in
annesidir.

Bu senede Bağdat'ta Dicle nehrindeki gemilerde büyük bir yan-
gın meydana gelmişti.

Mehdi halifelğe geçince, kendisinden sonra halife olacak veliahdı
olan İsa b. Musa'dan, veliahdlıktan feragat etmesini istemiş, ancak o
bu isteğini kabul etmemişti. Mehdi'den, Kûfe'de kendisine ait bir çift-
likte ikamet etmesini istemiş ve Mehdi ona bu izni vermişti.

Ravh b. Hatim, Kûfe'de otoritesini yerleştirmiş ve Mehdi'ye şöyle
bir mektup yazmıştı: "İsa b. Musa, senede ancak iki ay cumaya ve ce-
maate geliyor. Geldiğinde de bineğiyle birlikte mescidin avlusuna gi-
riyor, cemaatin namaz kıldığı yere onun binekleri pisliyor."

Mehdi de ona gönderdiği cevabi mektupta, insanlar ancak yaya
olarak mescide gelebilsinler diye yol ağzlarına tahtalar ve sütunlar
çakmasını emretmişti. İsa b. Musa bunu anlayınca, cumadan önce,
evi caminin bitişiğinde olan Muhtar b. Ebi Ubeyde'nin evini varisle-
rinden satın aldı. Perşembe günü oraya geliyor, cuma günü olunca da
bir merkebe binerek mescidin kapısına geliyor ve orada inip cemaatla
birlikte cuma namazını kılıyordu. Artık ailesiyle birlikte Kûfe'de te-
melli olarak ikamete başladı.

Sonra Mehdi ona, veliahdlıktan feragat etmesini teklif etti. Bunu
yapmaması durumunda ona çok ağır işkenceler yapacağını söyleyip
tehdit etti. Kabul etmesi halinde ona büyük bir araziye ikta olarak ve-
receğini söyledi. O da kabul etti. Ona büyük bir araziye ikta olarak
verdi. Ayrıca 10.000.000 (başka bir rivayete göre 20.000.000) dirhem
verdi. Bundan sonra Mehdi, kendisinden sonra oğlu Musa el-Hadi,
ondan sonra da diğer oğlu Harun er-Reşid için veliahdlık bey'atı aldı.
Nitekim bu, ileride de anlatılacaktır.

Bu senede Mehdi'nin dayısı Yezid b. Mansur insanlara haccettir-
di. Yezid, Yemen valisi idi. Mehdi onu hac emirliği ile görevlendirdi.
O da arzulu olarak bu görevi ifaya geldi.

Valilerin çoğu Mehdi tarafından azledilmişti. İfrikiye'de Yezid b.
Hatim, Mısır'da Muhammed b. Süleyman Ebu Damra, Horasan'da
Ebu Avn, Sind'de Bestam b. Amr, Ahvaz ve Fars'ta Ammare b. Ham-
za, Yemen'de Reca b. Reca, Yemame'de Bişr b. Münzir, Cezire'de Fadl
b. Salih, Medine'de Ubeydullah b. Safvan el-Cumahî, Mekke ve Ta-
ifte İbrahim b. Yahya vali olarak görev yapıyorlardı. Kûfe milis kuv-
vetleri komutanı İshak b. Sabbah el-Kindî, Kûfe harac işleri müdürü

Sabit b. Musa, Kûfe kadısı Şüreyk b. Abdullah en-Nehaî, Basra milis kuvvetleri komutanı Ammare b. Hamza, Basra namaz imamı Abdül-melik b. Eyyüb b. Zabyan en-Nümeyrî, Basra kadısı Ubeydullah b. Hasan el-Anberî idi.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Abdülaziz b. Ebi Revvad, İkrime b. Ammar, Malik b. Miğvel, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebi Zi'b el-Medenî vardı. Bu zat fıkıhta Malik b. Enes'in dengi idi. Hatta bazı konularda Malik'e karşı çıkmış ve hadis-lere dayanarak Malik'in bazı görüşlerini kabul etmemişti. Nitekim Malik o konularda Medinelilerin icmaına dayanıyordu. Malik'in bazı meselelerde verdiği hükümleri de benimsememişti.

HİCRETİN YÜZALTMİŞİNCİ SENESİ

Bu senede Horasan'da, Yusuf el-Berem adında bir adam, Mehdi'nin gidişatını, yönetim tarzını ve yaptığı icraatı beğenmeyerek ayaklandı. Etrafında çok sayıda adam toplandı. İş büyüdü ve isyan genişledi. Mehdi, isyancılar üzerine Yezid b. Mezyed'i gönderdi. Yezid ile Yusuf, bineklerinden inerek göğüs göğüse şiddetli bir çarpışmaya tutuştular. Yezid, Yusuf'u ve adamlarından bir grubu esir aldı. Hepsini Mehdi'ye gönderdi. Onları gönderirken develere, yüzleri hayvanların kuyruklarına gelecek şekilde ters olarak bindirdi.

Halife Mehdi, Herseme'ye emir vererek Yusuf'un el ve ayaklarının kesilmesini, sonra da adamlarıyla birlikte boyunlarının vurulmasını, hepsinin Dicle üzerindeki büyük köprüde Mehdi garnizonu tarafına asılmalarını istedi. Bu emri yerine getirildi. Allah onların isyan ateşini söndürdü. Şerlerinden bütün Müslümanları korudu.

MUSA EL-HADİ'YE BEY'AT EDİLMESİ

Önceki sayfalarda da anlattığımız gibi halife Mehdi, İsa b. Musa'ya, kendi veliahdlığından feragat etmesi teklifinde bulunmuş, ama o bütün ısrarlara rağmen bu teklifi kabul etmemiş, Kûfe'de ikamete devam etmişti.

Halife Mehdi, bunun üzerine büyük komutanlardan Ebu Hüreyre Muhammed b. Ferruh'u, İsa b. Musa'yı yakalayıp yanına getirmeleri için 1.000 adamıyla birlikte gönderdi. Bu 1.000 kişiden herbirinin, Kûfe girişinde ellerindeki deflere vurmalarını emretti. Kûfe'ye yaklaştıklarında, fecir ağarmak üzereydi. Hep birden ellerindeki deflere vurmaya başladılar. Gürültüden Kûfe şehri âdeta sarsıldı. İsa b. Musa korktu. Bunlar İsa'nın yanına vardıklarında onu, halifenin yanına gitmek üzere davet ettiler. Ama o, hasta olduğunu bahane etti. Onlar bu bahaneyi kabul etmeyip kendisini yakaladılar ve muharrem ayının üçünde perşembe günü, halife Mehdi'nin yanına götürdüler.

Burada, Haşimilerin önde gelenleri, kadılar, ayan ve eşraf gelecek ona, veliahdlıktan feragat etmesini söylediler. Ama o, bu söylenenleri yapmadı. Sonra birçok kimseler yanına geldiler. Kimi korkutarak, kimi özendirerek veliahdlıktan feragat etmesini istediler. İsa

b. Musa nihayet, muharremin dördünde cuma günü ikindiden sonra veliahdlıktan feragat etmeyi kabul etti. Muharrem ayının bitimine üç gün kala, perşembe sabahı Mehdi, oğulları Musa ve Harun er-Reşid için veliahdlık bey'atı aldı. Mehdi, halifelik sarayının büyük kubbesi altında oturdu. Ümera gidip rütbelerine göre bey'atlarını sundular.

Sonra Mehdi kalkıp minbere çıktı. Oğlu Musa el-Hadi ondan bir basamak aşağıda, İsa b. Musa ise ilk basamakta oturdu. Mehdi hutbe irad etmeye başladı. Cemaata, İsa b. Musa'nın veliahdlıktan feragat ettiğini, halkın kendisine bey'at için yaptıkları yeminlerin çözüldüğünü ve veliahdlığın Musa el-Hadi'ye geçtiğini bildirdi. İsa b. Musa da onun bu söylediklerini tasdik etti ve Mehdi'ye bey'atını sundu. Sonra insanlar kalktılar, yaşlarına ve rütbelerine göre sırayla halife Mehdi'ye bey'atlarını sundular. İsa b. Musa'nın veliahdlıktan feragat ettiğine dair; talak ve köle azad etme sözleriyle desteklenen kesin yeminleri ihtiva eden bir mektup yazarak İsa'ya verdi. Emirler, vezirler ve Haşimilerin önde gelenleriyle diğerlerinden oluşan bir cemaatı da buna şahit tuttu. Ona önceki sayfalarda anlattığımız miktarda mal ve eşyalarla arazileri verdi.

Bu senede Abdülmelik b. Şihab el-Mesmaî, Hindistan'ın Barbed şehrine büyük bir orduyla girdi. Şehri kuşatma altına aldı. Mancınıklar dikerek şehri taşlarla dövmeye başladı. Neft dökerek halkın bir kısmını yaktı. Orayı savaş ve şiddet yoluyla fethetti. Ordu geri dönmek istediğinde denizin yükselmiş olması nedeniyle dönüş imkanı bulamayıp orada ikamete başladılar. Ağızlarında hamamkur denen bir hastalık peyda oldu. Bu yüzden 1.000 kişi öldü. Ölenler arasında Rebi b. Sabih de vardı. Denizin alçalması nedeniyle dönüş imkanı bulduklarında gemilere bindiler. Bu defa denizde fırtına esmeye başladı. Yine bir grup Müslüman askeri boğuldu. Kalanları Basra'ya döndüler. Beraberlerinde çok miktarda esir de getirmişlerdi. Eşirler arasında Barbed hükümdarının kızı da vardı.

Bu senede halife Mehdi, Ebu Bekre es-Sekafi'nin oğlunun nesebinin Sakif kabilesi kütüğünden silinerek Rasûlullah (s.a.v.)'in soy kütüğüne kaydedilmesine hükmetti. Bu hususta bir mektup yazarak Basra valisine gönderdi. Ebu Bekre'nin oğlunun nesebini Ziyad'ın ve Nafi'in soy kütüğünden sildirdi. Bu hususta şairlerden Halid en-Neccar şöyle demişti:

"Ziyad, Nafi ve Ebu Bekre'nin işlerine şaşıyorum.

Beriki Kureyş'tenim diyor, öbürü köle; bu ise Arap olduğunu iddia ediyor."

İbn Cerir'in anlattığına göre Basra valisi, Mehdi'nin bu hükmünü

infaz etmemiştir.

Bu senede halife Mehdi insanlara haccettirdi. Hacda iken Bağdat'ta oğlu Musa el-Mehdi'yi halef bıraktı. Beraberinde oğlu Harun Reşid ile bir grup ümera da hacca gitmişlerdi. Refakatindeki ümera arasında Yakub b. Davud da vardı. Çünkü o, halife Mehdi'nin yanında itibar ve mertebe sahibi idi. Nitekim, Hasan b. İbrahim, gözetimine bırakıldığı hizmetçi Nusayr'ın yanından kaçarak Hicaz'a gittiğinde Yakub b. Davud, onun için halife Mehdi'den eman dilemiş, Mehdi de onun hatırını saymış, ona armağanlar vermişti.

Mehdi, Mekkelilere bol miktarda mal ve para dağıttı. Bağdat'tan 30.000.000 dirhem ve 100.000 elbise getirmişti. Mısır'dan 300.000 dinar, Yemen'den de 200.000 dinar gelmişti. Bütün bunları Mekke ve Medine halkına dağıttı.

Hacibler, Mehdi'ye, Ka'be'nin üzerindeki örtülerin çokluğundan ötürü meydana gelen ağırlık nedeniyle Ka'be'nin yıkılmasından korktuklarını söylediler. O da Ka'be'nin üzerindeki örtülerin çıkarılmasını emretti. Örtüleri çıkarmaya başladılar. Sıra Hişam b. Abdülmelik'in örtüsüne geldiğinde onun gayet kalın bir ipekten yapılmış olduğunu gördüler. Mehdi, o örtünün tamamıyla çıkarılmasını emretti. Ondan önceki ve sonraki halifelerin koydurdukları örtüler kaldı. Örtüleri çıkardıktan sonra Ka'be'nin her tarafına güzel kokular sürdü. Üzerine güzel bir örtü geçirdi.

Anlatıldığına göre halife Mehdi, Ka'be'yi yıkarak yeniden İbn Zübeyr'in planına göre inşa etmek için İmam Malik'ten fetva istemiş, ancak İmam Malik kendisine: "Ka'be'yi bu haliyle bırak. Çünkü yıkıp yeniden inşa edecek olursan senden sonraki hükümdarların Ka'be'yi oyuncak haline getirmelerinden korkarım." demiş; o da yıkmayıp olduğu gibi bırakmıştı.

Basra valisi Muhammed b. Süleyman, Mekke'ye gelirken, halife Mehdi için buz getirmişti. Böylece Mehdi, hacda iken kendisine buz getirilen ilk halife oldu.

Daha sonra Mehdi, Medine'ye girdiğinde Mescid-i Nebvî'yi genişletti. Mescitte bir maksure vardı, onu yerinden kaldırdı. Muaviye b. Ebi Süfyan'ın minbere yaptığı ilaveyi kaldırmak istedi. Ancak İmam Malik ona: "Bunu yaptığın takdirde minberin eski tahtalarının sarsıntı nedeniyle kırılmalarından korkulur." demiş, o da minberi mevcut haliyle bırakmıştı.

Mehdi, Medine'de iken Rukiye binti Amr el-Osmaniye ile evlendi. Irak'ta muhafızlık ve kendisine de yardımcılık yapsınlar diye Medinelilerden önde gelen 500 kişiyi seçmiş, onlara maaşlarından ayrı olarak bol miktarda erzak ve bazı arazileri ikta olarak vermişti.

Hicretin 160. senesinde vefat eden meşhur şahsiyetler arasında

Rebi b. Sebih, Zühri'nin arkadaşlarından Süfyan b. Hüseyin, Şu'be b. Haccac b. Verd el-Atikî el-Ezdi Ebu Bistam el-Vasitî de bulunmaktadır. Bu zat daha sonra Basra'ya intikal etmişti.

Şu'be, Hasan-ı Basrî'yi ve İbn Sirin'i görmüş, tabiilerin imamlarından rivayetlerde bulunmuştu. Meşayihinden, akranlarından ve İslâm imamlarından bir kısmı da ondan hadis rivayet etmişlerdir. O, şeyhü'l-muhaddisin olup hadisçiler arasında "emirü'l-mü'minin" lakabını taşırdı. Sevrî, böyle demiştir.

Yahya b. Main dedi ki: "Şu'be, müttakilerin imamıdır. Son derece zahid, takvalı, içine kapalı, uzlete çekilen, hafızası kuvvetli ve iyi yolda olan bir kimseydi."

İmam Şafîî dedi ki: "Eğer Şu'be olmasaydı, Irak'ta hadis bilinmezdi."

İmam Ahmed b. Hanbel dedi ki: "Şu'be, hadis konusunda yalnız başına bir ümmet gibiydi. Zamanında onun benzeri yoktur."

Muhammed b. Sa'd dedi ki: "Şu'be, sika ve güvenilir bir kimseydi, hüccetdi, hadis sahibi idi."

Vekî' dedi ki: "Rasûlullah (s.a.v.)'ın hadisini müdafaa etmiş olması nedeniyle Cenâb-ı Allah'ın Cennet'te Şu'be'nin derecesini yükselteceğini umarım."

Salih b. Muhammed b. Harze dedi ki: "Hadis adamları hakkında ilk konuşan kişi Şu'be olmuştur. Yahya el-Kattan onu izlemiş, sonra Ahmed b. Hanbel ve İbn Main de onu izlemiştir."

İbn Mehdi dedi ki: "İmam Malik'ten daha akıllı, Şu'be'den daha zahid, bu ümmete İbn Mübarek'ten daha çok nasihat veren ve hadisi, Sevrî'den daha fazla muhafaza edip ezberleyen başka bir kimse görmedim."

Müslim b. İbrahim dedi ki: "Namaz vaktinde Şu'be'nin yanına her girdiğimde onun mutlaka namaz kıldığını gördüm. O, fakirlerin anası ve babası idi."

Nadr b. Şümeyl dedi ki: "Şu'be kadar düşkünlere merhamet eden başka bir kimse görmedim. O, bir düşkünü gördüğü zaman, düşkün gözden kayboluncaya kadar ona bakardı."

Bir başkası dedi ki: "Şu'be'den daha çok ibadet eden birini görmedim. O, Allah'a o kadar ibadet etti ki, eti kemiğine yapıştı."

Yahya el-Kattan dedi ki: "Şu'be kadar düşkünlere merhamet eden birini görmedim. Düşkün bir kimse onun evine girdiğinde Şu'be ona bütün imkanlarını seferber eder, neyi varsa verirdi."

Muhammed b. Sa'd ve başkası dedi ki: "Şu'be, hicri 160. senenin başında, yetmişsekiz yaşında iken Basra'da vefat etti."

HİCRETİN YÜZALTMİŞBİRİNCİ SENESİ

Bu senede Süname b. Velid, Anadolu'ya gazaya gitti. Dabık mın-tıkasında konakladı, Bizanslılar ona saldırdılar. Bu nedenle Müslü-manlar Dabık şehrine girme imkanını bulamadılar.

Bu senede halife Mehdi, kuyu kazılmasını, atölyeler yapılmasını ve Mekke yolunda köşkler inşa edilmesini emretti. Bu köşkerlerin inşa-atı işine de Yaktin b. Musa'yı görevlendirdi. Yaktin, bu işle on sene kadar uğraştı. Nihayet hicretin 171. senesine kadar bu işi tamamladı. Öyle ki Irak'tan Hicaza giden yol, yolların en rahatı, en güvenlisi ve en kolayı oldu.

Bu senede halife Mehdi, Basra camini kible ve batı tarafından genişletti. Ayrıca vilayetlere mektuplar yazarak, cemaat mescitlerinde-ki maksurelerin kaldırılmasını ve minberlerin Rasûlullah (s.a.v.)'ın minberi ölçüsüne indirilmesini emretti. Bu emri bütün şehirlerde ye-rine getirildi.

Bu senede Mehdi'nin veziri Ebu Ubeydullah'ın rütbesi düştü. Ha-life nezdinde hainliği ortaya çıktı. Mehdi de onu kontrol edecek birini başına tayin etti. Bu kişinin adı İsmail b. Uleyye idi. Bundan sonra Mehdi, Ebu Ubeydullah'ı uzaklaştırdı. Karargahı dışına çıkardı.

Bu senede Afiye b. Yezid el-Ezdî kadılığa atandı. O, İbn Ülase ile birlikte Rusafe şehrinde Mehdi'nin garnizonunda hüküm veriyordu.

Bu senede Horasan'a bağlı Merv şehrinin kasabalarından birinde Mukanna' adlı biri isyan etti. Mukanna', tenasühün (ruh göçünün) gerçek olduğunu iddia ediyordu. Birçok kimse onun'peşine takıldı ve ona uydu. Mehdi, birkaç komutanını ve kalabalık bir askeri birliği ü-zerine sevketti. Bu komutanlar arasında, Horasan emiri Muaz b. Müslim de vardı. İki taraf arasında, ileride anlatacağımız hadiseler cereyan etti.

Bu senede Mehdi'nin oğlu Musa el-Hadi insanlara haccettirdi.

Bu senede İsrail b. Yunus b. İshak es-Sebiî, Zaide b. Kudame, Süfyan b. Said b. Mesruk es-Sevrî vefat ettiler. Sevrî, İslâm imamlarından ve abidlerinden biri idi. Kendisine uyulan bir şahsiyetti. Kün-yesi Ebu Abdullah'tır. Kûfelidir. Tabiîlerin birkaçından rivayette bu-lunmuş, imamlardan ve diğerlerinden oluşan bir grup insan da ondan rivayetlerde bulunmuştur. Şu'be, Ebu Asım, Süfyan b. Uyeyne, Yah-ya b. Main gibi birçok kimse: "Sevrî, hadiste mü'minlerin emiri idi." demişlerdir.

İbn Mübarek dedi ki: "Ben, 1.100 üstaddan nakillerde bulundum ve hadis yazdım. Ama Sevrî, bunların en üstünü ve en faziletlisi idi." Eyyüb: "Sevrî'den daha faziletli bir Kûfeli görmedim." demiştir. Yu-nus b. Ubeyd: "Ondan daha faziletli birini görmedim." demiştir. Ab-

dullah: "Sevrî'den daha fakih olan bir kimseyi görmedim." demiştir. Şu'be: "Sevrî, takva ve ilim hususunda insanlara lider oldu." demiştir.

Yine Şu'be şöyle demiştir: "Mezhep sahipleri şu üç kişidir: Kendi zamanında İbn Abbas, kendi zamanında Şa'bî, kendi zamanında da Sevrî."

İmam Ahmed b. Hanbel dedi ki: "Kalbimde Sevrî'den daha öncelikli biri yoktur." Böyle dedikten sonra da sözünü şöyle sürdürmüştü: "İmamın kim olduğunu biliyor musun? İmam, Süfyan-ı Sevrî'dir."

Abdürrezzak dedi ki: «Sevrî'nin şöyle dediğini işittim: "Kalbime her neyi yerleştirip hıfzettimse, mutlaka o şey bana hıyanette bulundu. Öyle ki, ben artık bir dokumacının yanından geçerken onun şarkı söylediğini görünce, şarkısının sözlerini ezberlemekten korktuğum için kulaklarımı tıkıyorum."»

Yine Sevrî şöyle demiştir: "Cenâb-ı Allah'ın beni hesaba çekeceği 10.000 dinarı geride bırakmaktansa, insanlara muhtaç kalmayı daha çok arzularım."

Muhammed b. Sa'd dedi ki: «Sevrî'nin, hicri 161. senede Basra'da vefat ettiği hususunda âlimler görüş birliği etmişlerdir. Vefat ettiği günde altmışdört yaşındaydı. Vefatından sonra adamın biri onu rüyasında görmüş ki; o, Cennet'te bir hurma ağacından diğerine, bir ağaçtan başka bir ağaca uçuyormuş ve uçarken şu ayet-i kerimeyi okuyormuş: "Bize verdiği sözde duran Allah'a hamd olsun." (ez-Zümer, 74.)»

Sevrî şöyle demiştir: "Kişi çabucak baş olursa ilmin çoğundan geride kalır."

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetlerden biri de şudur:

EBU DÜLAME

Zeyd b. el-Cevn. Ciddiyetle şakayı birbirine karıştıran bir şairdi. Zariflerden biri idi. Ashı Kûfedendir. Bağdat'ta ikamet etmiş, Mansur'un yanında kıymet görmüştü. Çünkü Mansur'u güldürüp eğlendirir, ona şüirler okur ve onu medhederdi.

Mansur'un karısı ve amcası kızı Hammade binti İsa'nın cenazesinde hazır bulunmuştu. Mansur, karısının ölümüne çok üzülmüştü. Mezara gömüp üzerine toprak döktüklerinde Ebu Dülame de oradaydı. Mansur ona dedi ki: "Söyle bakalım ey Ebu Dülame, bugün için ne hazırladın?" Ebu Dülame: "Mü'minlerin emirinin amcası kızını hazırladım." diye cevap verince Mansur katıla katıla gülmüş ve sırt üstü yere düşmüştü. Sonra da: "Yazıklar olsun sana ey Ebu Dülame, bizi rezil rüsvay ettin." demişti.

Mehdi bir seferden döndüğünde, Ebu Dülame huzuruna gelerek

onu tebrik etmiş ve ona şöyle bir şiir okumuştur:

"Eğer seni salimen dönmüş olarak ganimet elde etmiş halde Irak kasabalarında görürsem, yemin etmiştim ki;

Sen, Peygamber (s.a.v.)'e salat-ü selam getirecek ve eteğimi de dirhemlerle dolduracaksın."

Mehdi ona dedi ki: "Evet, Peygamber (s.a.v.)'e salat-ü selam getireceğim ama, o ikinci şeyi yapmayacağım (yani eteğini dirhemlerle doldurmayacağım)." Ebu Dülame: "Ey mü'minlerin emiri, bu ikisi, birbirinden ayrılmayan iki kelimedir. Bunları birbirinden ayırma." deyince Mehdi, eteğinin dirhemlerle doldurulmasını emretmiş, sonra ona: "Haydi, kalk bakalım." demiş; o da: "Eteğim dirhemlerin ağırlığından yırtılacak." demiş ve eteğindeki dirhemleri keselere doldurmuş, sonra o keseleri sırtına vurarak kalkıp gitmişti.

İbn Hallikan'ın anlattığına göre, Ebu Dülame'nin oğlu hastalanmış, bir tabip gelip oğlunu tedavi etmiş. Oğlu iyileşince tabibe şöyle demiş: "Falan Yahudide bizden alacağın ücret kadar paran bulunduğunu iddia ederek bir dava aç. Ben ve oğlum, birlikte mahkemeye gelip o Yahudinin sana, iddia ettiğin miktarda borçlu olduğuna şahitlik edelim."

Tabip, Kûfe kadısı Muhammed b. Abdurrahman b. Ebi Leyla'ya (veya başka bir rivayete göre İbn Şibrime'ye) gidip falan Yahudide bir miktar alacağı bulunduğunu iddia ederek dava açmış, ancak mahkemeye gelen Yahudi böyle bir borcu bulunmadığını söyleyerek iddiayı inkar etmişti. Öte yandan Ebu Dülame ile oğlu gelip Yahudinin aleyhinde şahitlik etmişlerdi. Kadı, Ebu Dülame ile oğlunun şahidliklerini reddedememiş, sabıkaları olup olmadığını araştırmaktan da korkmuştu. (Çünkü bunlar halifenin yakını idiler.) Bunun üzerine kadı, tabibin alacağını iddia ettiği miktardaki parayı kendi parasından vermiş ve Yahudiyi serbest bırakmıştı. Böylece işi sulh yoluna koymuştu.

Ebu Dülame, hicretin 161. senesinde vefat etti. Başka bir rivayette anlatıldığına göre o, hicretin 170. senesine kadar yaşayarak Harun Reşid'in halifeliği dönemine ulaşmıştır. Doğrusunu Allah bilir.

HİCRETİN YÜZALTMIŞİKİNCİ SENESİ

Bu senede Abdüsselam b. Haşim el-Yüşkerî, Kinnesrin'de ayaklandı. Ona birçok kimse tabi oldu. Giderek kuvvetlendi. Mehdi'nin komutanlarından birkaçı onunla savaştılar, ama onu yenemediler. Mehdi, onun üzerine birçok birlikler hazırlayıp sevketti. Bu askerlere

çok masraf yaptı. Abdüsselam, defalarca bunları bozguna uğrattı. Fakat neticede mağlup oldu ve öldürüldü.

Bu senede Hasan b. Kahtabe -gönüllüler dışında- 80.000 muvazaf askerle Anadolu'ya gazaya gitti. Bizans'ı tahrip etti, çok beldelerini yakıp yıktı. Kadınlardan ve çocuklardan çoğunu esir aldı.

Yezid b. Ebi Üseyd es-Sülemî de Kalikula kapısından Bizans ülkesine girip gaza yaptı. Bol miktarda ganimet elde etti. Çok sayıda esir alarak salimen geri döndü.

Cürcan'da, Abdülkahhar adında bir adamın etrafında çok sayıda insan toplandı. Bunlar kırmızı elbiseler giyerek isyan ettiler. Amr b. Alâ, Taberistan'dan hareket ederek gidip Abdülkahhar'ı mağlup etti ve adamlarını öldürdü.

Bu senede Mehdi, diğer beldelerde ve mıntikalardaki mahbuslara, elleri kesiklere, bol miktarda erzak dağıttı. Bu, büyük bir sevab ve muazzam bir ikramdı.

Bu senede İbrahim b. Cafer b. Mansur, insanlara haccettirdi.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetlerden biri şudur:

İBRAHİM B. EDHEM

Meşhur âbidlerden ve büyük zahidlerdendir. Yüksek himmeti vardı. Allah ona rahmet etsin. Asıl adı, İbrahim b. Edhem b. Mansur b. Yezid b. Amir b. İshak et-Temimî'dir. el-İclî olduğu da söylenir. Aslı Belh şehrindeydir. Sonraları Şam'a gidip yerleşmişti. Babasından, A'meş'ten, Ebu Hüreyre'nin arkadaşı Muhammed b. Ziyad'dan, Ebu İshak es-Sebiî'den ve bir grup insandan hadis rivayet etmiştir. Aralarında Bakıyye, Sevrî, Ebu İshak el-Fezarî ve Muhammed b. Humejd'in de bulunduğu bir grup kimse de kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Evzaî de ondan nakillerde bulunmuştur.

İbn Asakir, İbrahim b. Edhem tariki ile Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Rasûlullah (s.a.v.)'ın huzuruna girdim. Oturarak namaz kılmaktaydım. Kendisine sordum:

– Ya Rasûlallah, oturarak namaz kıhyorsun, sana ne oldu?

– Bana açlık isabet etti, ey Ebu Hüreyre.

Ben ağladım. Rasûlullah (s.a.v.) bana şöyle buyurdu:

– Ağlama. Çünkü kıyamet gününün şiddeti, o kişi dünyada iken sabretmiş ise, aç kimseye isabet etmez.»

Bakıyye tariki ile İbrahim b. Edhem, Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

«Fitne gelir ve kulları kökünden kazıyıp götürür. Âlimse kendi ilmi sayesinde bundan kurtulur.»

Neseî dedi ki: "İbrahim b. Edhem, sika bir ravi idi. Güvenilir bir kimseydi, zahidlerdendi."

Ebu Nuaym ile diğerlerinin anlattıklarına göre İbrahim b. Edhem, Horasan meliklerinden bir melikin oğluydu. Av meraklısıydı. Bir defasında ava çıkmış, bir tilkiyi yakalamış. O esnada bineğinin eğerinin alt tarafından kendisine şöyle seslenilmiş: "Sen bu iş için yaratılmadın. Böyle yapmakla emrolunmadın." İbrahim durmuş ve şöyle demiş: "Artık buna son verdim. Artık buna son verdim. Âlemlerin rabbinden bir uyarıcı ve korkutucu geldi."

Bundan sonrasını İbrahim'in kendi ağzından dinleyelim:

«Sonra evime döndüm. Atımı bıraktım. Babamın çobanlarından birinin yanına gittim. Ondan bir aba ve giysi aldım. Elbiselerimi de ona bıraktım. Sonra Irak'a yöneldim. Gittim, orada birkaç gün çalıştım, ama helal kazanç elde edemedim. Âlimlerden birine, helal kazancı nerede bulabileceğimi sordum. Şam'a gitmemi tavsiye etti. Tarsus'a gittim. Orada da birkaç gün çalıştım. Bahçelere, bostanlara bakıp bekçilik yaptım, ekin biçtim. Ama helal kazanç ve rahat yaşantıyı ancak Şam beldelerinde buldum. Dinimi kurtarmak amacıyla dağdan dağa, tepeden tepeye kaçıp gidiyordum. Beni görenler, "Bu kişi vesveseye kapılmış." diyorlardı.»

Sonra çöle gitti. Mekke'ye vardı. Sevrî ve Fudayl b. İyaz'ın sohbetlerine katıldı. Sonra Şam'a döndü ve orada vefat etti. Sadece kendi el emeği ile elde ettiği kazancından yerdı. Ekin biçer, inşaatlarda çalışır, bahçe ve bostan bekçiliği yapar, buna benzer diğer işlerle uğraşırdı.

Rivayet olunduğuna göre İbrahim b. Edhem, çölde bir adamla karşılaşmış, o adam kendisine ism-i a'zamı öğretmişti. İbrahim b. Edhem bu duayı okuyunca Hızır'ı görmüştü. Hızır aleyhisselam ona şöyle demişti: "Ey kardeşim, sana o ism-i a'zamı öğreten kişi, kardeşim Davud'dur." Bunu Kuşeyrî ve İbn Asakir, sahih olmayan bir senedle ondan nakletmişlerdir. Bu rivayette anlatıldığına göre Hızır aleyhisselam şöyle demiştir: "Ey İbrahim, sana Allah'ın ism-i azamını öğreten kişi, İlyas'tır."

İbrahim dedi ki: "Ey insan! Sen yiyeceğini helal yoldan temin et. Bu sana yeter. Geceleri namaz kılmana, gündüzleri de oruç tutmana artık gerek kalmaz."

Ebu Nuaym'ın anlattığına göre İbrahim b. Edhem dua ederken şu sözü çokça tekrar edermiş: "Allahım, beni musibetinin zilletinden, taatının izzetine naklet."

Bir gün İbrahim'e: "Et pahalılandı." demişler, o da şu cevabı vermiş: "Onu ucuzlatın." Yani eti satın almayın, o zaman kendiliğinden ucuzlar.

Ravinin birinin anlattığına göre, gizli bir sada ona şöyle demiş:

«Ey İbrahim! Şu ayet-i kerimedeki "boşuna" kelimesinin anlamı nedir? "Sizi boşuna yarattığımızı ve bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?" (el-Mû'minûn, 115.) Ey İbrahim, Allah'tan kork, kıyamet günü için azık hazırlaman gerekir.

Bu sesi işittikten sonra İbrahim bineğinden indi; dünyayı terket-ti; ahiret ameli ile uğraşmaya başladı.

İbn Asakir, İbrahim Edhem'in bu yola girişinin başlangıcı hak-kında şüpheli bir senedle bir rivayette bulunmuştur. Bu rivayete göre İbrahim şöyle demiştir:

«Günün birinde ben Belh'teki evimin selamlığında durmaktay-dım. Güzel görünümlü, güzel sakallı, yaşlı bir adamın evin gölgesinde gölgelenmekte olduğunu gördüm. Onu görünce kalbimin bütün da-marları onun için atmaya başladı. Kalbime tesir etti. Kölelerimden birini çağırdım, gidip o ihtiyarı yanıma getirmesini emrettim. Gitti, ihtiyarı çağırdı. İhtiyar adam yanıma geldi. Yemek yemesi için teklif-te bulundum. Yemek istemedi. Kendisine sordum:

– Nereden geliyorsun?

– Nehrin gerisinden geliyorum.

– Nereye gidiyorsun?

– Hacca.

– Bu vakitte mi? (O zaman zilhiccenin birinci veya ikinci günü-
dü, yani yedi gün zarfında yaya veya binekle Mekke'ye ulaşmanın im-
kanı yoktu.)

– Allah dilediğini yapar.

– Seninle arkadaş olmamı kabul eder misin?

– Eğer benimle birlikte gelmek istiyorsan geceleyin sana uğrarım.

Gece olunca adam yanıma geldi ve: "Haydi, Allah'ın adıyla kalk bakalım." dedi. Ben de yolculuk elbiselerimi yanıma aldım. Yaya ola-rak yola koyulduk. Ama sanki yer ayaklarımızın altında dürüküyor ve kayıyordu. Şehirden şehire uğruyorduk. Her bir şehre uğradığımızda, "Bu falan şehirdir." diyordu. Sabah olunca benden ayrıldı ve, "Gecele-yin sizinle buluşurum." dedi. Gece olunca tekrar yanıma geldi. Yine yola koyulduk. Nihayet Peygamber (s.a.v.)'in şehri Medine'ye ulaştık. Oradan da Mekke'ye gittik. Mekke'ye geceleyin vardık. İnsanlarla birlikte haccımızı ifa ettik. Sonra Şam'a döndük. Kudüs'ü ziyaret et-tik. Bana: "Ben Şam'a gidip yerleşmeye niyet ettim." dedi. Ben de şehrim, (yani Belh'e) diğer zayıf kimseler gibi döndüm. Ama o ihti-yarın adını sormadım. İşte, benim bu yola koyuluşumun başlangıcı böyle olmuştur.»

Abdullah b. Mübarek dedi ki: "İbrahim, faziletli bir adamdı. Sır-ları ve Allah ile kendisi arasında muameleleri vardı. Onun zahiren

tesbihatta bulunduğunu ve amel işlediğini görmedim. Bir kimseyle yemek yediği zaman sofradan elini en son çeken kişi kendisi olurdu."

Bişr b. Haris el-Hafî dedi ki: "Dört kişi vardır ki, helal yiyecekleri nedeniyle Cenâb-ı Allah onların derecelerini yükseltmiştir, onlar şu kimselerdir: İbrahim b. Edhem, Süleyman b. Havvas, Vüheyb b. Verd ve Yusuf b. Esbat."

İbn Asakir, Muaviye b. Hafs'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«İbrahim b. Edhem, bir hadis dinledi, onunla amel etti ve kendi zamanın insanların efendisi oldu. O hadis şudur:

"Adamın biri Rasûlullah (s.a.v.)'a gelip şöyle dedi:

– Ya Rasûlallah, bana öyle bir amel göster ki, onu yaptığım takdirde Cenâb-ı Allah beni sevsin, insanlar da beni sevsinler.

– Allah'ın seni sevmesini istersen dünyayı sevme. İnsanların seni sevmesini istersen, yanındaki fazla dünyahı yalın ayaklı kimselere bırak."»

İbn Ebi'd-Dünya, İdris'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«İbrahim b. Edhem, âlimlerden birinin yanında oturmaktaydı. Bu âlim ve meclisinde oturan kimseler, hadis müzakere ediyorlardı. İbrahim ise susmaktaydı. Sonra İbrahim: "Mansur bize şöyle bir hadis nakletti." dedi. Sustu, bir tek kelime daha söylemeden o meclisten kalkıp gitti. Arkadaşlarından biri bu yaptığından ötürü onu kınadı. İbrahim ise şu cevabı verdi: "O meclisin bu güne kadar kalbime zarar vermesinden korktum. Onun için kalkıp gittim."»

Reşid b. Sa'd dedi ki: «İbrahim b. Edhem, Evzaf'nin meclisine uğradı. Evzaf'nin çevresinde ilim halkası vardı. İbrahim şöyle dedi: "Eğer bu ilim halkası Ebu Hüreyre'nin etrafında bulunsaydı, Ebu Hüreyre bunlardan aciz kalırdı." Onun bu sözünü duyan Evzaf kalktı ve ilim halkasını terkedip gitti.»

İbrahim b. Beşşar dedi ki: «İbrahim b. Edhem'e şöyle sordular:

– Hadisi niçin terkettin?

– Ben şu üç şeyle meşgul olduğum için hadisi terkettim: Nimetlerin şükürünü ifa etmek, günahlardan ötürü istiğfarda bulunmak ve ölüme hazırlık yapmak." Böyle dedikten sonra bir çılgılık attı ve bayıldı. Orada bulunanlar, gaipen bir sesin şöyle dediğini işittiler: "Benimle velilerimin arasına girmeyin."»

İmam Ebu Hanife, bir gün İbrahim b. Edhem'e şöyle demişti:

– Sana yeterince ibadet etmek müyesser olmuştur. Biraz da ilimle uğraş. Çünkü ilim, ibadetin başı ve dinin kıvamıdır.

İbrahim b. Edhem de şöyle karşılık verdi:

– Sen de ibadetle uğraş ve ilminle amel etmeyi kendine tasa edin, aksi takdirde mahvolursun.

İbrahim b. Edhem şöyle demişti: "Cenâb-ı Allah, yoksullara ne

kadar da nimet bahşetmiş! Kıyamet gününde onlardan ne zekat, ne hac, ne cihad, ne sıla-ı rahim sorusu soracaktır. Bu soruyu ancak zavallı zenginlere soracak ve onları hesaba çekecektir."

İbrahim'in oğlu Şakik şöyle demişti: «İbn Edhem'le Şam'da karşılaştık. Onu Irak'ta da görmüştüm. Onun otuz tane sağmal hayvanı vardı. Kendisine dedim ki: "Horasan mülkünü ve hükümdarlığını bıraktın. Sahip olduğun nimetlerden ayrıldın. Niçin?" O da bana şu cevabı verdi: "Sus, ben rahat yaşantıyı ancak burada gördüm. Dinimi kurtarmak için dağdan dağa, tepeden tepeye kaçıyorum. Beni görenler, 'Bu vesveseye kapılmış biridir, veya hamaldır veya tayfadır.' diyorlar." Böyle dedikten sonra sözünü şöyle sürdürdü: "Duyduğuma göre kıyamet gününde fakir insan getirilip Allah'ın huzurunda durdurulacak. Cenâb-ı Allah kendisine şöyle soracak:

- Ey kulum, niçin haccetmedin?
- Ya Rab, bana birşey vermedin ki onunla haccedeyim.
- Kulum doğru söyledi. Onu Cennet'e götürün."»

İbrahim b. Edhem'in sözlerinden bazıları şunlardır:

"Ben Şam'da yirmidört sene kaldım. Ama cihad için veya sınırı korumak için değil. Orada helal ekmek kazanarak karnımı doyurmak için kaldım.

Hüzün iki çeşittir. Biri senin lehine, diğeri ise aleyhinedir. Ahiret için hüzünlenmen senin lehinedir. Dünya ve zineti için hüzünlenmen ise aleyhinedir.

Zühd üç çeşittir: Vacip, müstehap ve selamet zühdü. Vacip olan, haramlardan uzak durmak zühdüdür. Müstehap olan, helal şehvetlerden uzak durmak zühdüdür. Selamet zühdü ise, şüpheli şeylerden uzak durmak zühdüdür."

İbrahim ile arkadaşları hamama gitmezler, soğuk su içmezler, ayakkabı giymezler, tuzlarına katık katmazlardı. İbrahim, lezzetli bir yemeğin bulunduğu bir sofrada oturduğunda lezzetli yemekleri arkadaşlarına verir, kendisi ise zeytin ekmek yerd.

İbrahim şöyle demişti: "Hırs ve tamah azlığı, insanda doğruluk ve takvayı meydana getirir. Hırs ve tamah çokluğu ise insanda keder ve sabırsızlığı meydana getirir."

Adamın biri ona şöyle demişti:

- Şu çübbevi benden kabul buyurmanı istiyorum.
- Eğer zengin isen kabul ederim. Fakir isen kabul etmem.
- Ben zenginim.
- Yanında kaç dirhem var?
- 2.000 dirhem var.
- Bu 2.000 dirhem 4.000 dirhem olmasını ister misin?
- Evet.

– Öyleyse sen fakirsin. Ben bu cübbeni kabul edemeyeceğim.

İbrahim'e niçin evlenmediğini sorduklarında şu cevabı vermişti: "Eğer yapabilseydim, kendi nefsimi de boşardım."

İbrahim, Mekke'de onbeş gün kalmıştı. Hiçbir şeyi yoktu, azık olarak hurma helvası ve suyu vardı. Bir abdestle onbeş namaz kıldı.

Bir gün Şeria nehri kıyısında ekmek kırıntılarını suyla ıslatıp yedi. Bunu Ebu Yusuf el-Gasulî, onun önüne bırakmıştı. Yedikten sonra kalktı ve Şeria ırmağından su içti. Sonra sırt üstü yattı ve şöyle dedi: "Ey Ebu Yusuf! Eğer hükümdarlar ve oğulları bizim içinde bulunduğumuz bu nimetlerden haberdar olsalar, şu hayatımızda sahip olduğumuz lezzetli yaşayışımızı elimizden almak için kılıçla saldırarak bizimle mücadele ederler." Ebu Yusuf da ona şöyle demişti: "Halk, rahatlığı ve nimeti istedi ama doğru yolu kaybetti." İbrahim onun bu sözüne gülümseyip: "Bu sözleri nerede buldun?" dedi.

İbrahim b. Edhem, bir ara Masisa'da bir arkadaş topluluğu ile beraber iken bir süvari yanlarına gelip şöyle sordu: "İbrahim b. Edhem hanginiz?" Kendisine İbrahim'i gösterdiler. Süvari ona şöyle dedi: "Efendim, ben senin kölenim. Baban vefat etti. Geride bir miktar mal bıraktı ki, mallar kadı'nın yanındadır. Belh'e dönmen için 10.000 dirhem ve bir de katır getirdim." İbrahim bir süre sustu, sonra başını kaldırıp şöyle dedi: "Eğer doğru söylüyorsan dirhemlerle at ve katır senin olsun."

Anlatıldığına o, bundan sonra Belh şerhine gitmiş, babasının bıraktığı malları kadıdan almış ve tümünü Allah yolunda hacamıştı.

Arkadaşlarından biri İbrahim ile birlikte idi. İki ay müddetle yiyecek birşey bulamamışlardı. İbrahim, arkadaşına soğuk bir kış gününde, "Şu ormanlığa gir " demişti. Arkadaşı bu olayı şöyle anlatıyor:

"Ormanlığa girdim. Üzerinde çok miktarda şeftali bulunan bir ağaç gördüm. Şeftalileri topladım, dağarcığımı doldurdum. Sonra ormandan çıktım. İbrahim bana sordu:

– Dağarcığında ne var?

– Şeftali var.

– Ey inancı zayıf! Eğer sabretseydin, taze hurma görecektin, tıpkı İmran kızı Meryem'e, hiç ummadığı yerden rızık geldiği gibi sana da gelecekti."

Arkadaşlarından biri İbrahim'e açlıktan ötürü şikayetçi oldu. İbrahim iki rekat namaz kıldı. Baktılar ki, çevresinde çok miktarda dinar var. İbrahim, arkadaşına: "Bunlardan bir dinar al." dedi. Arkadaşı alıp o bir dinarla kendileri için yiyecek satın aldı.

Anlatıldığına göre İbrahim b. Edhem; amele olarak çalışır, sonra ücretini alıp pazara gider, yumurta ve kaymak satın alırdı. Bazan da kebab, tatlı ve hurma ezmesi satın alır, arkadaşlarına yedirirdi. Ken-

disi de oruçlu olurdu. İftarını açtığı zaman lezzetsiz yiyecekler yer, kendini leziz yemeklerden yoksun bırakırdı. Bunu, insanlar etrafında toplansınlar, gönülleri ona meyletsin, kalpleri ona ısınsın ve onu sevsinler diye yapardı.

Evzaî, İbrahim b. Edhem'i evine konuk etti. İbrahim, az yemek yedi. Evzaî ona: "Niçin az yedin?" diye sorunca İbrahim; "Çünkü sen az yemek yapmışsın." diye cevap verdi. Bir süre sonra İbrahim, çok miktarda yemek hazırlayıp Evzaî'yi davet etti. Evzaî ona şöyle dedi: "Bunun israf olmasından korkmuyor musun?" İbrahim şu cevabı verdi: "Hayır, israf ancak Allah'a karşı masiyet işlenmesi durumunda sözkonusu olur. Ama kişinin kendi kardeşlerine sarfettiği şeyler din-darlığın gereğidir."

Anlatıldığına göre İbrahim, bir defasında yirmi dinar ücretle ekin biçti. Ücretini aldı. Bir arkadaşıyla birlikte hacamatçının yanına gitti. Hacamatçı, saçlarını traş etsin ve kendilerini, hacamat vurarak tedavi etsin diye oturdular. Ama hacamatçı onlardan sıkılmış gibi göründü, onları bırakıp başkalarıyla ilgilendi. İbrahim'in arkadaşı bundan rahatsız oldu. Sonra hacamatçı onlara dönüp: "Ne istiyorsunuz?" diye sordu. İbrahim de: "Saçımı traş etmeni ve bana hacamat vurmanı istiyorum." diye cevap verdi. Hacamatçı işini bitirdikten sonra İbrahim, ona yirmi dinar verdi ve şöyle dedi: "Sana yirmi dinar verdim ki, bundan sonra hiçbir yoksulu küçümsemeyesin ve hakarete bulunmayasın."

Meda' b. İsa dedi ki: "İbrahim, oruç ve namaz sayesinde üstün olmadı. Aksine o, doğruluk ve cömertlikle arkadaşlarından üstün oldu."

İbrahim şöyle derdi: "Kükremiş aslandan kaçır gibi insanlardan kaçın. Cumadan ve cemaattan da geri durmayın."

İbrahim, arkadaşlarından biriyle yolculuğa çıktığında onunla sohbet eder ve ona hadis okurdu. O, bir mecliste oturduğunda, oradaki insanlar, başlarının üzerinde sanki kuş var da onu uçurmak ve rahatsız etmek istemiyorlar gibi davranırlardı. Çünkü hepsi İbrahim'in heybeti karşısında susar ve ona saygı gösterirlerdi. Çoğu kez soğuk kış gecelerinde sabaha kadar Süfyan-ı Sevrî ile sohbet ederdi. Sevrî, onunla konuşurken ölçülü konuşurdu.

İbrahim bir adamı gördü, kendisine: "Bu senin dayının katilidir." dediler. İbrahim adamın yanına vardı. Ona selam verdi ve bir hediye takdim etti. Sonra da adama şöyle dedi: "Duyduğuma göre kişi, düşmanı kendisinden emin olup güven duymadıkça yakını iman derecesine yükslemez."

Adamın biri İbrahim'e şöyle demişti:

– Sana ne mutlu ki, ömrünü ibadette tükettin. Dünyayı ve hatunları terkettin.

– Senin çoluk çocuğun var mı?

– Evet.

– (Bazı zamanlarda yoksulluk korkusuyla) kişinin kendi çoluk çocuğu için korkuya kapılması, şu kadar çok ibadet etmekten daha faziletlidir.

Evzaî, İbrahim'i sırtında bir yük odun taşırken Beyrut'ta gördü. Ona şöyle dedi:

– Ey İbrahim! Bırak da biz kardeşlerin senin yerine bu işi yapalım.

– Sus ey Evzaî! Duyduğuma göre, helal kazanç sağlamak maksadıyla kendini alçalmış bir konuma koyan kişiye Cennet vacib olur.

İbrahim b. Edhem, bir zaman Kudüs'ten yola çıkmıştı. Yolda silahlı askerler onu yakalayıp sordular:

– Sen kul musun?

– Evet.

– Kaçıyor musun?

– Evet.

Böyle demesi üzerine İbrahim'i hapse attılar. Ancak Kudüslüler onun hapse atıldığını duyunca hep birden Taberiye valisine gelip şöyle dediler:

– İbrahim b. Edhem'i niçin hapse attın?

– Hapse atmadım.

– Hayır, hayır, o senin zindanındadır.

Kudüslülerin böyle demesi üzerine vali durumu araştırdı ve onu hapisten çıkartıp huzuruna getirtti. Vali ona sordu:

– Niçin hapse atıldın?

– Silahlı askerlerine sor.

– Sana 'kul musun?' diye sordular, sen de 'evet' dedin, öyle mi?

– Evet, öyle dedim. Ben Allah'ın kuluyum. Bana kaçmakta olup olmadığımı sordular. Ben de kaçtığımı söyledim. Çünkü ben günahlarımından kaçan bir kulum.

Böyle demesi üzerine vali, İbrahim'i serbest bıraktı.

Anlatıldığına göre İbrahim arkadaşlarıyla birlikte yolda gitmekte iken yol üzerinde duran bir aslanla karşılaşmış. Aslana yaklaşarak ona şöyle demiş: "Ey aslan! Eğer bize birşey yapmakla emrolunmuş isen sana verilen emri yerine getir, yoksa geldiğin yere dön." Anlatıldığına göre onun böyle demesi üzerine aslan kuyruğunu yere vura vura dönüp gitmiş. Sonra İbrahim, arkadaşlarının yanına dönüp onlara şöyle demiş: «Şöyle deyin: "Allah'ım, bizi uyumayan gözünle muhafaza et. İsabet almayan himayene bizi al. Kudretinle bize merhamet et. Ey Allah'ım, ey Allah'ım, ey Allah'ım. Sen bizim ümidimiz olduğun halde biz helak olmayalım."»

Halef b. Temim dedi ki: "Duyduğumdan beri hep bu duayı okurum; karşıma ne bir hırsız, ne de başka birşey çıkmadı."

Rivayet olunduğuna göre İbrahim b. Edhem hazretleri bir gece namaza durmuş, namazda iken üç aslan yanına gelmiş. Aslanlardan biri kendisine doğru biraz daha yaklaşp elbisesini koklamış, sonra geri çekilip yakınında bir yerde durmuş. İkinci aslan gelip aynı şeyi yapmış, o da geri çekilip yakınında durmuş. Üçüncü aslan da aynı şekilde hareket etmiş, o da geri çekilip diğer aslanların yanında durmuş. İbrahim de bu halde namazını kılmaya devam etmiş. Seher vakti olunca aslanlara: "Eğer birşey yapmakla emrolunmuşsanız yaklaşın. Yoksa çekin gidin." demiş, aslanlar da çekip gitmişler.

Bir defasında beraberinde bir cemaatla birlikte Mekke'de Ebu Kubey's dağına çıkmış ve arkadaşlarına şöyle demişti: "Allah'ın velilerinden biri bir dağa haydi yok ol, derse o dağ yok olur." Onun böyle demesi üzerine dağ hareketlendi, o da ayağıyla dağa vurup şöyle dedi: "Yerinde dur, sakın ol, ben arkadaşlarıma seni örnek gösterdim."

Yine bir defasında bir gemiye binmiş, gemiyi her taraftan dalgalar sarmış, İbrahim de bunun üzerine abasını başına örtüp uzanmış. Gemideki yolcular bağırıp çağırmışlar, feryad ü figan etmişler, İbrahim'i uykusundan uyandırıp: "İçinde bulunduğumuz bu zorlu ve sıkıntılı hali görmüyor musun?" demişler, o şu karşılığı vermiş: "Bu zor ve sıkıntılı bir hal değildir. Asıl zor ve sıkıntılı hal, kişinin başkalarına muhtaç olmasıdır." Böyle dedikten sonra: "Allah'ım, bize kudretini gösterdin. Affını da göster." diye dua etmiş ve deniz, sanki bir bardak zeytinyağı gibi durulup eski haline gelmiş.

Gemi kaptanı ondan iki dinar yolculuk ücretini vermesini ısrarla istemiş, İbrahim veremeyince onu sıkıştırmış, neticede İbrahim ona: "Gel de sana iki dinarını vereyim." demiş ve kaptanı deniz ortasındaki bir adaya götürmüş. Orada abdest alıp iki rekat namaz kıldıktan sonra dua etmiş. Kaptan, İbrahim'in çevresinin dinarlarla dolup taşığını görmüş, İbrahim ona: "Hakkını al, fazla alma ve bunu da hiç kimseye anlatma." demiş.

Huzeyfe el-Maraşî şöyle demiştir: «Ben ve İbrahim, Kûfe'deki harabe bir mescide gidip yerleştik. Birkaç gün geçtiği halde orada yiyecek birşey bulamadık. Aç kaldık, İbrahim bana: "Açkımışsın gibi görüyorum seni." dedi. Ben de; evet, dedim. Bir deri parçası alıp üzerine şöyle yazdı:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Ey Allah'ım, sen her halükârda kendisine yönelinen ve her mana ile de kendisine işaret edilen zatsın.

Ben hamdedenim, ben zikredenim, ben şükredenim, ben açım,

başım açıktır, vücudum çıplaktır.

Bu saydığım altı şeydir. Bunların ilk üçünü yapmaya söz veriyorum. Sen de son üçünü yapmayı tekeffül et, ey yaratıcı.

Senden başkasını övmem, içine daldığım bir ateş korudur. Şu kulunu sen ateşe girmekten koru."

Böyle yazdıktan sonra İbrahim bana dedi ki: "Şu yazıyı al ve buradan çık. Kalbini noksanlıklardan münezzehe olan yüce Allah'tan başkasına bağlama ve bu yazıyı, karşılaştığın ilk adama ver."

Ben yazıyı alıp mescitten dışarı çıktığımda, katır üzerinde gelmekte olan bir adamla karşılaştım ve yazıyı ona verdim. Adam yazıyı okuyunca ağladı ve bana 600 dinar verip yoluna devam etti. O adamın kim olduğunu sorduğumda; bir Hristiyan olduğunu söylediler. Parayı alıp İbrahim'in yanına döndüm ve durumu kendisine anlattım. O da: "O adam şimdi gelip Müslüman olacaktır." dedi. Kısa bir süre sonra adam geldi. İbrahim'in önünde yere kapandı ve Müslüman oldu.»

İbrahim şöyle dedi: «Yurdumuz önümüzdedir, yani bu dünyadan sonradır. Hayatımız ise vefatımızdan sonra başlayacaktır. Ya Cennet'e gideceğiz, ya da Cehennem'e. Ölüm meleğinin sana yardımcılarıyla birlikte geldiğini gözönüne getir. Onlar senin ruhunu teslim almaya gelmişler, diye düşün; bak bakalım, o zaman ne halde olacaksın? Mezara yatırılan adama münker ile nekirin geldiklerini gözönüne getir ve düşün. Bak bakalım nasıl olacaksın? Kıyameti, onun korkulu ve ürkütücü hallerini, haşrı ve hesabını gözönüne getir ve düşün. Bak bakalım nasıl olacaksın?» Böyle dedikten sonra İbrahim bir çığlık attı, bayılıp yere düştü.

İbrahim, gülmekte olan arkadaşlarından birine baktı ve ona şöyle dedi: "Olmayacak şeye umutlanma. Olan şeyi de unutma." Kendisine, "Bu nasıl oluyor ey Ebu İshak?" diye sorduklarında şu cevabı verdi: "Ölüm seni yakalamak için takip ettiği halde sen ebedi yaşamaya umutlanma. Ölecek olan ve öldükten sonra Cennet'e mi yoksa Cehennem'e mi gideceğini bilmeyen kimse nasıl olur da güler? Olan şeyi de unutma. Sen bilemezsin, ölüm sana sabah mı, yoksa akşam mı gelecek?" Böyle dedikten sonra, "Ah ah!" dedi ve sonra düşüp bayıldı.

İbrahim b. Edhem şöyle derdi: «Bize ne oluyor da yoksulluğumuza bizler gibi olan insanlara şikayet ediyor da bunu üzerimizden kaldırmasını Rabbimizden dilemiyoruz?»

«Dünyayı sevip de Mevlâ'sının hazinelerindeki şeyleri unutan kulun anası ağlasın.»

«Geceleri uyuyup gündüzleri başboş gezersen, günah işlemeye devam edersen, senin işlerinin mutasarrıfı olan zatı, yani Allah'ı na-

sıl memnun edersin?»

Arkadaşlarından biri onu Beyrut mescidinde ağlamakta ve eliyle kendi başına vurmakta iken görmüş ve ona: "Niçin ağlıyorsun?" diye sormuş; İbrahim de şu cevabı vermişti: "Kalblerin ve gözlerin dehşet-ten irkilip döneceği ahiret gününü düşündüm de onun için ağlıyorum."

Yine İbrahim şöyle demişti: "Tevbe aynasına bakacak olursan gü-rah ve masiyetin çirkinliğini açıkça görürsün."

İbrahim, Sevrî'ye şöyle bir mektup yazmıştı: "Aradığı şeyin ne olduğunu bilen kimse, o uğurda ne emek ve ne mal sarfederse kendisi için önemsiz olur. Gözünü herşeye takan kimsenin üzüntüsü uzar. Emeli uzayan kimsenin ameli kötü olur. Dilini serbest bırakan kimse kendi nefisini mahvetmiş olur."

Valilerden biri İbrahim b. Edhem'e şöyle sormuştu:

– Geçimini nereden temin ediyorsun?

Şöyle cevap verdi:

«Dinimizden parçalar kopararak dünyamızı yamıyoruz. Ne dini-miz kaldı, ne de yamayacak dünyamız.»

İbrahim b. Edhem şu beyitleri çok söylerdi:

"Dünya, kendisindeki şeyleri ona gösterip tehdit edince,
Doğduğu anda çocuk ağlamaya başlar.

Yoksa ne diye ağlasın! Çünkü onun geldiği bu dünya,
Eskiden bulunduğu yerden, daha geniş ve daha rahattır.

Dünyayı görünce çocuk, sanki, ezalarla karşılaşacağını önceden
görüp işitiyor da ağlıyor."

İbrahim b. Edhem, şu beyitleri de çok okurdu:

"Günahların kalpleri öldürdüğünü gördüm.

Günahlara devam etmek, kalplerde zillet meydana getirir.

Günahları terketmek, kalplere hayat verir

Sen nefsine karşı gelmeyi tercih et, bu senin için daha hayırlıdır.

Dünyayı ancak hükümdarların ve kötü âlimlerle rahiplerin,

Hareketleri fesada götürmüştür.

Onlar nefisleri sattılar ama kazanmadılar.

Alışverişlerinde paraları kazanç sağlamadı.

İnsanlar, leşler içerisinde yayılıyor.

Akıllı kimseler bu leşlerin pis kokmakta olduğunu açıkça anlar."

İbrahim b. Edhem şöyle demiştir:

«Takva, ancak yaratıkları kendi kalbinde eşit tutmanla, onların

ayıplarını bırakıp kendi ayıplarını hatırlamanla tamam olur. Alçalmış, zelil bir kalpten, yüce ve kudretli bir Rabbe karşı güzel sözler söyle. Günahlarını düşün, Rabbine yönelip tevbe et. İşte bu, senin kalbinde takva meyvesini bitirir. Rabbinden başka hiç kimseye ümid besleme.»

Yine şöyle demiştir:

«Dostunun hoşlanmadığı şeyi sevmen, sevgi alametlerinden değildir. Mevlâmız dünyayı yerdî, ama biz övdük. O, dünyadan hoşlanmadı, ama biz dünyayı sevdik. O, dünyada zahid olmamızı, dünyaya rağbet etmememizi emretti, ama biz dünyayı tercih ettik ve dünyayı ele geçirmeye rağbet ettik.

Rabbînin, dünyanın harab olacağını size bildirdi, ama siz dünyayı onarmaya çalıştınız. Sizi dünyayı talep etmekten menetti, ama siz talep ettiniz. Mal biriktirmekten sizi korkutup uyardı, yine de biriktirdiniz. Dünyalık sizi bu aldatıcı şeylere çağırdı. Siz ise bu çağırıcıya hemen icabet ettiniz. Sizi dünyevi gururlarla aldattı. Size kuruntular aşıladı, siz de dünyevi emellere ve kuruntulara boyun eğip teslim oldunuz. Dünyanın süslü püslü şeyleri arasında yuvarlanıp gittiniz. Lezzetleri içinde nimetlenip yaşadınız, şehvetleri arasında yuvarlanıp gittiniz. Sorumluluklarına bulaştınız, hırs keseri ile dünya hazinelerini kırıp mal aşıştınız. Tamahkarlık kazmasıyla dünyevi şeylerin madenlerini kazdınız.»

Adamın biri, çoluk çocuğunun kalabalık oluşundan ötürü İbrahim'e şikayetçi oldu. İbrahim de ona: "Çoluk çocuğun arasında rızkı Allah'a ait olmayan biri varsa onu bana gönder." dedi. Adam sustu ve birşey diyemedi.

İbrahim b. Edhem dedi ki: «Bir dağa gittim, dağda bir taşın üzerinde Arapça şu ibarenin yazılı olduğunu gördüm:

"Her canlı ne kadar yaşarsa yaşasın,
Sonunda hayattan uzaklaşır.
Bu gün çalış ve gayret sarfet.
Ey bahtsız adam ölümden sakın."

Orada ben o taşın üzerindeki yazıyı okuyup ağlamakta iken saç başı dağınık, üzeri tozlu ve kıldan hırka giymiş bir adam gelip selam verdi ve niçin ağladığımı sordu. Ben de ona, kim olduğunu sorduğumda, beni elimden tutarak yakın bir yere kadar götürdü. Orada büyük bir kaya parçasını gösterdi, tıpkı mihrabı andırıyordu. Bana: "Oku, ağla ve sakın kusur işleme." dedi. Namaza durdu.

Bu kaya parçasının üst tarafında Arapça olarak şu ibarenin yazılı olduğunu gördüm:

"Şan ve şeref peşine düşme. Senin şan ve şeref, melikin nezdinde düşmüştür. Sen şan ve şerefini onarmaya bak."

Kaya parçasının sağ tarafında da şu ibare yazılıydı:

"Kaza ve kadere güvenmeyen kimse, çok zarar verici kederlerle karşılaşır."

Kaya parçasının sol tarafında da yine Arapça şu ibare yazılıydı:

"Takva ne güzeldir, fuhuş ve rezalet ne çirkindir.
Herkes yaptığının cezasını çeker. Allah katında ceza vardır."

Kaya parçasının alt tarafında ve yerden bir zira kadar yüksekteki bir kısımda da şu ibare yazılıydı:

"Kurtuluş ve zenginlik, Allah'a karşı takvalı olmak ve çalışmaktır."

Yazıyı okuma işini tamamladıktan sonra etrafıma bakındım, o adamı göremedim. Gitti mi, yoksa gözümden mi kayboldu? Onu da anlayamadım.»

İbrahim b. Edhem şöyle demiştir: «Mizanda en ağır gelecek ameller, insanların bedenlerine ağır gelen amellerdir. Bir kimse, amelini tam yaparsa sevabı kendisine tam verilir. Dünyada iken salih amel işlemeyen kimse, ahirete göçtüğünde az veya çok azık götürmemiş olur.»

Şunlar da onun sözlerindendir:

«Adil olmayan her hükümdar, hırsızla aynı seviyededir. Takvalı olmayan her âlim, kurtla aynı seviyededir. Allah'tan başkasına hizmet eden kimse, köpekle aynı seviyededir.»

«Taati hususunda Allah'a boyun eğip zelil olan kimsenin açlık hususunda Allah'tan başkasına boyun eğmesi yaraşmaz. Allah'ın nimetleri ve verdiği yeterli ihtiyaçları içinde ömür süren kimse nasıl olur da başkasına karşı boyun eğip ve zelil olur.»

«Konuşmamızı düzgün ve hatasız yapıyoruz. Ama amellerimizi düzgün ve hatasız yapamıyoruz.»

«Bir gencin mecliste konuştuğunu gördüğümüzde onun iyiliğinden ve hayrından ümid kesiyoruz.»

«İnsanlardan uzak durun, ama cumadan cemaatten sakın kopmayın.»

Hafız Ebu Bekir el-Hatib, Bişr b. Haris el-Hafî tarikiyle İbrahim

b. Edhem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Bir rahibin yanına gittim, bana yönelip baktığında kendisine: "Bana öğüt ver." dedim. O da şöyle bir şiir okudu:

"İnsanlardan uzakta dur,
Ki seni rahip sansınlar.
Uzun bir ömür yaşadım.
Ömrümde çok gariplikler gördüm.
İnsanları dilediğin gibi evirip çevir,
Neticede onların akrepler olduğunu göreceksin."

Bişr el-Hafî diyor ki: Ben İbrahim'e: "Bu, rahibin sana verdiği bir öğüttür. Sen kendin bana öğüt ver." dedim. Bunun üzerine İbrahim bana şöyle dedi:

"Kardeşlerden uzakta dur, dost arama, dost edinme, arkadaş aramaya kalkma. Adem evladından salih amel işleyen ol.

Elden geldiğinince yalnız yaşa ve insanlardan uzak ol.

Kardeşler, sevgi ve kardeşlik bozuldu.

Sen ancak yalancıları ve içinde bulunduğu halden bıkan kimsele-ri görürsün."

Ben dedim ki: Eğer yorgun düşmüş ve hali bozulmuş demeselerdi rahip olurum.

Sırrî es-Sakatî diyor ki: Ben, Bişr el-Hafî'ye şöyle dedim: "Bu, İbrahim b. Edhem'in sana verdiği bir öğüttür. Sen kendi öğüdünü ver bana." Bişr de bana şöyle dedi: "Evine kapan, sesini çıkarma. Kimse-ler seni duymasınlar."

Ben de dedim ki: Duyduğuma göre Hasan-ı Basrî şöyle demiştir:

"Eğer geceler, kardeşlerle karşılaşmalar olmasaydı, ne zaman ölürsem öleyim umurumda olmazdı."

Bunun üzerine Bişr el-Hafî, şu şiiri okudu:

"Ey kardeşleri görmekle sevinen kişi,
Yavaş ol bakalım. Sen şeytanın tuzaklarından emin mi oldun?
Kalplerde ahiret ve ahiretin hatırlanması diye birşey kalmadı.
İnsanlar hırs ve ziyanla meşgul oldular.
Gördüğün kimselerin meclisleri ve konuşmaları hep,
Gizli şeyleri açığa çıkarmak ve kalpleri öldürmekle ilgilidir."

Halebî diyor ki: Ben, Sırrî es-Sakatî'ye şöyle dedim: "Bu, Bişr el-Hafî'nin öğüdü idi. Sen kendin bana öğüt ver." O da: "Sesini çıkarmamaya bak." dedi. Ben de: "Bu güzel bir şeydir." dedim.

Bunun üzerine o, şu şiiri okudu:

"Ey kendi iddiası ile sessizliği ve uzleti kasteden kişi,
Eğer bu dediğin doğruysa, o zaman güzel hasletleri bulacaksın,
onlara hazırlıklı ol.

Meclisleri ve zikir halkalarını terketmeye gelince ey kardeşim,
O zaman sen namaz için camiye çıkmayı bile hayal say.
Aksine sen, halk arasında ölü gibi bir diri ol ki,
Yakınların sana ulaşmayı ümid edemesinler."

Ali b. Muhammed el-Kasrî dedi ki: Ben, Halebî'ye: "Bu, Sırrî es-Sakatî'nin öğüdü idi. Sen kendin bana öğüt ver." dedim. O da bana şu karşılığı verdi:

"Ey kardeşim. Allah'ın en çok sevdiği amel, dünyaya meyletme-
yen ve rağbet göstermeyen zahid bir kalpten çıkan ameldir. Sen dün-
yaya meyletme ki, Allah seni sevsin."

Böyle dedikten sonra da şu şiiri okumaya başladı:

"Sen, işlerin dağınık olduğu bir diyardasın,
Bu işleri toparlamak için hazırlığa başla.
Dünyayı, şehvetlerden uzak kalıp oruç tuttuğun bir gün gibi say.
İftarını da vefat günü olarak hesapla."

İbn Harzad diyor ki: Ben Ali b. Muhammed'e: "Bu, Halebî'nin sana verdiği bir öğüttür. Sen de bana bir öğüt ver." dedim. O da bana şöyle dedi: "Vaktinin kıymetini bil, Aziz ve Celil olan Allah'a karşı nefsinı feda etmekten çekinme. Eşyaların kıymetini kalbinden çıkar, böylece kalbin temizlenir ve bu sayede başkaları seni hep anarlar."

Böyle dedikten sonra bana şu şiiri okudu:

"Hayatın, sayılı nefeslerden ibarettir.
Her bir nefes verdiğinde, hayatının bir bölümü eksilir.
Sabah akşam hayatından birer parça eksilir.
Sana ne olmuş ki, başına gelen musibeti hissetmiyorsun?
Seni yaşatan nefes her an öldürüyor, ölüme götürüyor.
Seni sevkeden, yürüyüşünü hızlandırıyor."

Ebu Muhammed diyor ki: Ben, Ahmed'e; "Bu, Ali'nin sana verdiği bir öğüttür. Sen de bana öğüt ver." dedim. Ahmed bana şöyle dedi:

"Kardeşim; taate devam et, kanaat kapısından ayrılmamaya bak.
Bulunduğun yeri düzelt, hevana uymayı tercih etme. Ahiretini verip
de dünyanı satın alma. Seni ilgilendirmeyen şeyleri bırakıp ilgilendi-

ren şeylerle meşgul ol." Böyle dedikten sonra bana şu şiiri okudu:

"Yaptıklarım çok pişman oldum,
Nefsî arzulara uyan kimse pişman olur.
Ölümünüzden sonraki hayattan emin değilsiniz diye korktunuz.
Oysa siz asla haksızlık etmeyen adil bir Rabbin huzuruna varacağsınız.

Dünyasına aldanan kişiyi hiç kimse kötülükten menedemez.
Ayakları kaydığında o, pişman olacaktır, bilin."

İbn Zamin diyor ki: Ben, Ebu Muhammed'e: "Bu, Ahmed'in sana verdiği öğüttür. Sen de bana öğüt ver." dedim. Ebu Muhammed de bana şöyle dedi:

"Allah sana rahmet etsin. Bil ki Cenâb-ı Allah, kulları kalplerinin bulunduğu ve tasasını çektikleri yere bırakır. Ona göre onlara muamelede bulunur. Bak bakalım, senin kalbin de nereye inmiştir? Şunu bil ki, noksanlıklardan münezzeh olan yüce Allah, kendisine yakınlıkları nisbetinde kalplere yakın olur. Bak bakalım, senin kalbin Allah'a ne kadar yakındır?" Böyle dedikten sonra bana şu şiiri okudu:

"Adamların kalpleri perdeler ve çadırlar içine yerleşir,
Ruhları da orada konaklar.
İnsanlar, Rabbinin yüceliğinde, nimetler içinde yaşarlar.
Aziz ve Celil olan Allah'ı birleyerek vird tekrarlarlar.
Rabbin yakınlığında olurlar, ona karşı iyilik işleyerek.
Onlar bu uğurda çaba harcayıp Rablerine yakın olmayı isterler."

Hatib dedi ki: Ben, İbn Zamin'e: "Bu, Humeydi'nin sana verdiği bir öğüttür. Sen de bana öğüt ver." dedim. O da bana şöyle öğüt verdi: "Allah'a karşı takvalı ol. Ona güven, onu hiçbir şeyle itham etme. Onun senin için tercih ettiği şey, senin kendin için tercih ettiğin şeyden daha hayırlıdır."

Böyle dedikten sonra bana şu şiiri okudu:

"Allah'ı dost edin, insanlardan uzakta dur.
İnsanları dilediğin gibi dene,
Neticede onların akrepler olduğunu görürsün."

Ebü'l-Ferec Gays es-Surî dedi ki: Ben, Hatib'e: "Bu, İbn Zamin'in sana verdiği bir öğüttür, sen de bana öğüt ver." dedim. O da bana şöyle dedi:

"En azılı düşmanın olan nefsinin heveslerine uymaktan sakın.
Aksi takdirde, senin en çaresiz derdin olur. Nefsine karşı muhalefette

bulunarak Aziz ve Celil olan Allah'tan korkmaya bak. Nefsinin nite-lik ve evsafını kalbine defalarca anlat. Çünkü nefis, kötülüğü, fuhuş ve rezaleti emreder. Kendisine itaat eden kimseyi bela ve helak yerle-rine sürükler. Bütün işlerinde doğruluğu aramayı ilke edin, hevesle-rine uyma. Aksi takdirde heveslerin seni Allah'ın yolundan saptırır. Cenâb-ı Allah, kendi heveslerine uymayan kimseyi ebedi Cennet'e yerleştireceğine söz vermiştir."

Böyle dedikten sonra şu şiiri okudu:

"Eğer katıksız doğruluğu dünya ve ahiret işinde aramakta isen, Nefsinin heveslerine muhalefet et. Çünkü hevesler, bütün kötü-lüklerin başıdır."

İbn Asakir dedi ki: "Sağlam yolla gelen rivayetlerden anlaşıldığı-na göre İbrahim b. Edhem, hicretin 162. senesinde vefat etmiştir." Başkalarının ifadelerine göre ise, hicretin 161. senesinde vefat etmiş-tir. 163. senede vefat ettiğini söyleyenler de vardır. Ama sahîh olan, İbn Asakir'in ifadesidir. Doğrusunu Allah bilir.

Anlatıldığına göre İbrahim b. Edhem, Rum denizinin adalarından birinde cihad için görev yapmakta iken vefat etmiştir. Vefat ettiği ge-cede yirmi defa abdest bozmaya gelmiş, her gidişinde abdestini taze-lemiştir. Karın sancısına yakalanmıştı. Ölüm hastalığı kendisini ya-kalayıp can çekişmeye başladığında, "Yayıma giriş gerin ve bana ge-tirin." demiş, arkadaşları istediğini yapıp yayına giriş bağlayarak ya-nına getirmişler; o da yayı elinde tutup düşmana ok atmak isterken vefat etmişti. Allah ona rahmet etsin, makamını âli kılsın.

Ebu Said b. el-Arabî, İmam Şafî'nin şöyle dediğini rivayet etmiş-tir: Süfyan, İbrahim b. Edhem'i çok beğenirdi. Onun için şöyle bir şiir okumuştur:

"Dünya onları aç bıraktı. Korktular ve bu hallerini sürdürdüler.

Takva sahipleri rahat bir hayattan mahrum kaldılar.

Tâî kardeş Davud ve Mis'ar bunlardandı.

Vüheyb ile Arib ve İbn Edhem de bu kardeşlerdendir.

İbn Said'de, iyiliği emredip kötülüğü yasaklama önderliği vardır.

Ömer el-Faruk'ta doğruluk ve liderlik vardır.

Oğlu ile beraber Fudayl'ın da Tay kabilesinden olması sana yeter.

Yusuf da onlardandır. O, düşmana asla boyun eğmez.

İşte bunlar benim dostlarım ve arkadaşlarımdır. Celal ve azamet sahibi olan Allah bunlara rahmet etmiştir.

Süngülerin uçları, takva sahibi kimselere zarar vermedi.

Takva sahibi kimseler hep yüce ve üstün oldular.

Takvayı katıksız yaptıkları için üstünlüğün hüsn-ü cemaline sahip olan takvalı kimseler.

İşte takva bunlarda, bu cesaretli insanlarda devam etmiştir."

Buharî, Kitabü'l-Edeb'te, İbrahim b. Edhem'den mestler üzerine mesh edileceğine dair bir hadis rivayet etmiştir. Doğrusunu, noksanlıklardan münezze olan yüce Allah daha iyi bilir.

DAVUD ET-TAÎ

Hicretin 162. senesinde vefat eden meşhur şahsiyetlerden biri de Kûfeli fıkıhçı ve zahid bir kimse olan Ebu Süleyman Davud Nusayr et-Taî'dir. Bu zat, fıkıh Ebu Hanife'den öğrenmiştir.

Süfyan b. Uveyne dedi ki: "Sonra Davud, fıkıh bıraktı, ibadete yöneldi, kitaplarını yere gömdü."

Abdullah b. Mübarek dedi ki: "Asıl gidilecek yol, Davud et-Taî'nin yolu idi."

İbn Main dedi ki: "Davud, sika bir ravidir, güvenilir bir kimsedir. Bağdat'ta bulunan Mehdi'nin ziyaretine geldi. Sonra Kûfe'ye döndü."

Hatib Bağdadî, Davud b. Nusayr'ın hayatından bahsetmiş ve onun hicri 160. senede vefat ettiğini söylemiştir. Hicretin 156. senesinde vefat ettiğine dair zayıf bir rivayet de vardır. Şeyhimiz Zehebî, "Tarih" adlı eserinde Ebu Süleyman Davud b. Nusayr'ın bu senede, (hicri 162. senede) vefat ettiğini söylemiştir. Doğrusunu Allah bilir.

HİCRETİN YÜZALTMİŞÜÇÜNCÜ SENESİ

Bu senede Horasan'da ortaya çıkan ve tenasühün (ruh göçü) varlığını iddia eden zındık Mukanna' kuşatma altına alındı. Mukanna'ın bu cahilliğine ve sapıklığına; ayak takımı ve aşağı tabal'adan bazı kimseler tabi oldular. Bu senenin başında Keş kalesine sığındı. Said el-Hureysî, onu kuşatma altına aldı ve kuşatmayı ısrarlı bir şekilde sürdürdü. Mukanna' mağlup olacağını anlayınca zehir içti, karılarına da içirdi. Hepsi öldüler. Allah'ın laneti üzerlerine olsun.

Ölümünden sonra İslâm askerleri onun kalesine girdiler. Başını koparıp halife Mehdi'ye gönderdiler. Mehdi o sıralarda Halep'te bulunuyordu.

İbn Hallikan dedi ki: «Mukanna'ın asıl adı, Atâ idi. Hakim olduğunu söyleyenler varsa da meşhur olan rivayete göre asıl adı Atâ'dır. Önceleri elbiseleri beyaza boyar ve bu işle uğraşırdı. Sonra rablık iddiasında bulundu. Ayrıca o, tek gözlü, çirkin görünümlü bir kimseydi. Yüzüne altın bir maske takardı. Bu cahilliğine birçok kimseler uydu-

lar. İnsanlara iki aylık bir mesafeden bir ay gösterirdi ve bu ay sonra batıp kaybolurdu. Bu gösterisi üzerine çok kimseler ona kuvvetli bir inançla bağlandılar ve onu silahla korumaya başladılar. Allah'ın laneti onun üzerine olsun. Onların söylediklerinden Allah, elbette ki çok yüce ve üstündür.

İddialarına göre Cenâb-ı Allah, Âdem peygamberin suretinde zuhur etmiş, bu nedenle melekler ona secde etmişlerdir. Sonra Cenâb-ı Allah, Nuh peygamberin suretinde zuhur etmiş, ondan sonra da bütün peygamberlerin suretinde insanlara zuhur edip görünmüştür. En sonunda Ebu Müslim el-Horasanî'nin vücuduna, ondan sonra da kendisinin vücuduna girdiğini iddia etmişti.

Keş taraflarında, Maverâünnehir'de tamir edip yenilediği kaleinde iken Müslümanlar onu kuşattılar. Bu kaleye Senam adı verilir. O sırada kendisi ve karıları zehir içtiler ve öldüler. Müslümanlar da onun mallarını ele geçirdiler.»

Bu senede halife Mehdi, Bizans'a gazaya göndermek üzere Horasan'dan ve diğer beldelerden asker toplayarak bir ordu hazırladı. Bu ordunun başkomutanlığına oğlu Harun Reşid'i tayin etti. Bağdat çıkışında bu orduyu kendisi de uğurladı. Birkaç konak gittikten sonra döndü. Bağdat'ta oğlu Musa el-Hadi'yi vekil bıraktı.

Harun Reşid komutasındaki orduda Hüseyin b. Kahtabe, Hacıb er-Rebi, Halid b. Bermek de bulunuyordu. Halid, Harun Reşid'in veziri gibi idi. Bilindiği gibi o sırada Harun Reşid, Mehdi'nin veliahdı ve oğluydu. Bu orduda Harun Reşid'in katibi ve vekilharcı olan Yahya b. Halid de vardı. Halife Mehdi, oğlu Harun Reşid'i uğurladı. Onunla birlikte bir müddet yol gitti. Nihayet Harun Reşid, Bizans sınırına vardı. Sınırdaki Mehdiye diye adlandırılan şehre geldiler. Sonra Mehdi, Şam'a döndü. Beyt-i Makdis'i ziyaret etti.

Harun Reşid, kalabalık ordusuyla Bizans'a girdi. Cenâb-ı Allah, ona çok fetihler müyesser kıldı. Bu ordu orada bol miktarda ganimet ele geçirdi. Halid b. Bermek'in de bu gazada büyük yararlılıkları olmuştu ki, onun yaptıklarını başkaları yapamazdı. Harun Reşid, muzaferiyet müjdesini Süleyman b. Bermek ile halife Mehdi'ye ulaştırdı. Mehdi de Süleyman'a ikramda bulundu ve bol miktarda armağan verdi.

Bu senede halife Mehdi, amcası Abdüssamed b. Ali'yi, Cezire valiliğinden azletti. Yerine Züfer b. Asım el-Hilalî'yi atadı. Sonra onu da azledip yerine Abdullah b. Salih b. Ali'yi atadı. Oğlu Harun Reşid'i, Mağrib, Azerbaycan ve Ermeniye valiliklerine atadı. Yahya b. Halid b. Bermek'i de yazı işleri müdürlüğüne tayin etti. Bu senede bir grup valiyi azledip yerlerine yenilerini atadı.

Bu senede Mehdi'nin oğlu Ali insanlara haccettirdi.

Hicri 163. senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında İbrahim b. Tahman, Hureyz b. Osman el-Humusi er-Rahabî, Musa b. Ali el-Lahmi el-Mısırî, Şuayb b. Ebi Hamza ve Seffah'ın amcası Ali b. Abdullah b. Abbas da bulunmaktadır. Kasr-ı İsa diye bilinen köşk ve Bağdat'taki Nehr-i İsa diye bilinen nehir, bu zata nisbet edilir. Yahya b. el-Maîn'in anlattığına göre bu zatın güzel bir hayat tarzı vardı ve sultandan uzakta dururdu. Bu senede yetmişsekiz yaşında iken vefat etti.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Hemmam b. Yahya, Yahya b. Ebi Eyyüb el-Mısırî ve Ubeyde binti Ebi'l-Kilâb el-Abide de bulunmaktadır. Bu hatun, Allah'ın haşyeti ve korkusu nedeniyle kırk sene müddetle ağlamış, nihayet gözlerini kaybetmişti. Bu hatun şöyle derdi: "Ölmeyi istiyorum, çünkü yaşadığım takdirde bir günah işlerim de bu, kıyamet gününde benim helak sebebim olur diye korkuyorum."

HİCRETİN YÜZALTMİŞDÖRDÜNCÜ SENESİ

Bu senede Abdülkebir b. Abdülhamid b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattab, Bizans'a gazaya gitti. Komutan Mihail, 90.000 askeriyle onun karşısına çıktı. Mihail'in komutası altında Ermeni Tazaz da bulunuyordu. Abdülkebir, bunlardan korkuya kapıldı ve Müslüman askerleri savaşmaktan menederek geri döndü. Bunun üzerine Mehdi onun boynunu vurdurmak istedi. Fakat Mehdi'nin huzuruna gidilerek onun için şefaatte bulunulunca, onu hapse attı.

Bu senenin zilkade ayının sonlarında çarşamba günü, Mehdi, İsa-baz'da kerpiçten bir saray yaptırdı. Sonra hacca gitmeye karar verdi. Fakat yola çıktıktan sonra hummaya yakalandığı için geri döndü. Dönüş esnasında insanlardan bazıları susuzluktan ölecek hale geldiler. Mehdi bu işlerin düzenleyicisi Yaktin'e gazaplandı ve döndüğü yerden, insanlara haccettirmesi için Mühelleb b. Salih Ebi Cafer'i hac emiri olarak görevlendirdi ve yola çıkardı. Mühelleb, bu seneye insanlara haccettirdi.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Şeyban b. Abdurrahman en-Nahvî, Abdülaziz b. Ebi Seleme el-Macişun ve Hasan-ı Basrî'nin arkadaşı Mübarek b. Fudale de bulunuyordu.

HİCRETİN YÜZALTMİŞBEŞİNCİ SENESİ

Bu senede Mehdi, oğlu Harun Reşid'i Anadolu'ya gazaya gönderdi. Emrine 95.793 asker verdi. Ayrıca harçlık olarak da 194.450 dinar ve 1.414.800 dirhem para verdi. İbn Cerir böyle demiştir.

Harun Reşid, ordusuyla birlikte İstanbul boğazına vardı. O zaman Bizanslıların başında İlyon'un karısı kraliçe Agusta bulunuyordu. Agusta, ölen kocasından kalan oğlu kucağında olmak üzere Harun Reşid'e gelip yıllık 700.000 dinar vermek şartıyla barış talebinde bulundu. Harun Reşid bu talebini kabul etti. Ancak Harun Reşid, bu olaylarda Rumlardan 54.000 kişiyi öldürüp çoluk çocuklarından ve kadınlarından 5.640 kişiyi esir aldı. Bu esirlerden de 2.000'ini, kendi önünde eli kolu bağlı vaziyette öldürttü. Semerleri, eğerleri ve yularlarıyla birlikte 20.000 atı ganimet edinip 100.000 baş koyun ve sığırı boğazladı ve her tarafı yağmaladıktan sonra barış antlaşması yaptı. Bir beygir ve katır on dirhemden, bir zırh bir dirhemden, on kılıç bir dirhemden daha ucuza satılır hale geldi.

Mervan b. Ebi Hafsa, bu olaylarla ilgili olarak şöyle bir şiir söyledi:

"Bizans'ın Kostantiniye'sinde dolaştın, mızrakları surlarına dayadın. Öyle ki, surlar zillete büründüler.

Oraya mızrak atmadan kraliçe, cizye vermek vaadiyle sana geldi. O zaman savaş kazanları kaynıyordu."

Bu senede Salih b. Ebi Cafer el-Mansur, insanlara haccettirdi.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Süleyman b. Muğire, Abdullah b. Alâ b. Debir, Abdurrahman b. Naib b. Sevban ile Vehb b. Halid de bulunmaktadır.

HİCRETİN YÜZALTMİŞALTINCI SENESİ

Bu senenin muharrem ayında Harun Reşid Bizans'tan gelip büyük bir debdebe ve alayışle Bağdat'a girdi. Beraberindeki Rumlar, altın ve diğer paralardan oluşan cizyeleri taşıyorlardı.

Bu senede Mehdi, Musa el-Hadi'den sonrası için oğlu Harun Reşid için veliahdlık bey'atı aldı. Harun'a, Reşid lakabı verildi.

Bu senede Mehdi, Yakub b. Davud'a gazaplandı. Yakub, Mehdi'nin yanında yükselmiş, itibar sahibi olmuştu. Nihayet Mehdi onu vezir edinmişti. Vezirlikte de yükselmişti. Öyle ki Mehdi, bütün hali-felik işlerini onun idaresine bırakmıştı.

Bu hususta şair Beşsar b. Bürd şöyle demiştir:

"Ey Ümeyye oğulları; uyanın artık, çok uzun süre uyudunuz.

Halife, Yakub b. Davud'dur.

Sizin hilafetiniz kaybolup gitti ey millet!

Allah'ın halifesini içki ve ud arasında arayın."

Fesatçılar ve jurnalcılar, Yakub b. Davud ile halifenin arasını bozmaya uğraştılar. Nihayet onu halifenin gözünden düşürdüler. Fitne çıkardıklarında ve jurnalcılık yaptıklarında her defasında Yakub, halife Mehdi'nin huzuruna çıkıyor ve durumu düzeltiyordu. Nihayet anlatacağımız şu olay meydana geldi:

Yakub b. Davud, bir gün halife Mehdi'nin huzuruna girdi. Mehdi büyük bir meclis tertiplemişti. Meclisine çeşitli sergiler ve türlü ipekler serdirmişti. Bulunduğu mekanın çevresinde çeşitli çiçeklerle donatılmış vazolar vardı. Mehdi, ona şöyle sordu:

– Ey Yakub, şu meclisimizi nasıl buldun?

– Ey mü'minlerin emiri, bundan daha güzel bir meclis görmüş değilim.

– İçindeki eşyalarla birlikte bu meclis artık senindir. Ayrıca sevincin zirveye çıksın diye şu gördüğün cariyeye de senin olsun. Yalnız, yapmanı istediğim bir işim var.

– Nedir o iş, ey mü'minlerin emiri?

– Ben sana söylemeden, 'evet yapacağım' de.

– Evet. Baş üstüne, yapacağım, emrini dinleyecek ve sana itaat edeceğim.

– Vallahi, de.

– Vallahi.

– Başım hakkı için mi?

– Evet, başın hakkı için.

– Elini başıma koy ve bunları tekrarla.

Ben de dediğini yaptım. Sonra bana şöyle dedi:

– Şurada Alevilerden bir adam var. Benim için onun hakkında gelmeni istiyorum!

Açıkça anladığıma göre sözünü ettiği o adam; Hasan b. İbrahim b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib idi.

Ben:

– Evet yapacağım, dedim.

– Bu işi acele yap, dedi.

Sonra o mecliste bulunan bütün kıymetli eşyaların evime taşınmasını ve gösterdiği cariyeye ile 100.000 dirhemini bana verilmesini emretti. Ben, o günkü kadar çok hiç sevinmemiştim. Eşyalar ve o cariyeye evime gönderildikten sonra ben cariyeyi evin bir tarafında perdelerin arkasına koydum. O, sözünü ettiği Alevinin yanıma getirilmesini adamlarıma emrettim. Alevi, yanıma getirildi. Huzurumda oturdu ve konuşmaya başladı. Ondan daha akıllı ve daha anlayışlı başka bir kimse görememiştim. Sonra adam bana şöyle dedi:

– Ey Yakub, ben Rasûlullah (s.a.v.)'ın kızı Fatıma'nın evladındayım. Beni öldürerek Allah'ın huzuruna nasıl çıkacaksın?

– Hayır, vallahi seni öldürmeyeceğim, sen dilediğin yere dilediğin zaman gidebilirsin.

– Ben falan memlekete gitmek istiyorum.

– Nasıl istiyorsan öylece git. Yalnız Mehdi seni görmesin. Aksi takdirde sen de ben de helak oluruz!

Adam yanımdan çıkıp gitti. Onu yolda koruyacak ve istediği memlekete ulaştıracak iki adamı da yanına kattım. Fakat Mehdi'nin bana hediye ettiği cariyenin içeride saklı durduğu yerde, benimle o adam arasında geçen konuşmalardan haberdar olduğunu bilmiyordum. Meğerse o cariye beni gözetlemekle görevli bir casusmuş. Hemen kendi hizmetçisini Mehdi'ye göndermiş ve benimle o adam arasında cereyan eden konuşmaları kendisine bildirmişti. Bunun üzerine Mehdi o adamın gittiği yola askerlerini göndermiş, onu yakalatarak yanına celb etmişti. Adamı hilafet karargahında bir odaya hapsedtikten sonra ikinci gün bana haber göndermişti. Ben de yanına gittim. Aleviyi yakalattığından haberim yoktu. Huzuruna vardığımda bana şöyle sordu:

– Alevi ne oldu?

– Öldü.

– Vallahi mi?

– Vallahi.

– Elini başımın üzerine koy ve hayatına yemin et!

Ben de öyle yaptım. Sonra: "Ey köle, odadaki tutukluyu buraya getir!" dedi. Alevi odadan çıkıp karşıma gelince, artık kendimden geçtim ve söyleyecek bir söz bulamadım.

Mehdi bana: "Artık senin kanın bana helaldır." dedi ve bir kuyuya atılmamı emretti. Öyle bir kuyuya atıldım ki, orada ne bir ses duyabiliyordum ne de birşey görebiliyordum. Aradan bir zaman geçince gözlerimi kaybettim, saçlarım uzadı. Adeta hayvana benzedim. Üzerimden uzun zamanlar geçti. Bir gün bana seslenildiğini duydum. Kuyudan çıkarıldım, halifenin huzuruna götürüldüm. Bana: "Mü'minlerin emirine selam ver." denildi. Karşımdaki halifenin Mehdi olduğunu sanarak selam verdim. Mehdi adından söz ettiğimde karşımdaki halife; "Allah Mehdi'ye rahmet etsin." dedi. "Karşımdaki adam Hadi mi?" diye sorduğumda yine halife: "Allah Hadi'ye de rahmet etsin." diye cevap verdi. Ben: "Karşımdaki halife Harun Reşid midir?" diye sorduğumda şu cevabı verdi:

– Evet, ben Harun Reşid'im.

– Ey mü'minlerin emiri! Başıma gelen musibeti, zayıflık ve hastalığı görüyorsun. Uygun görüyorsan beni serbest bırak.

– Nereye gitmek istiyorsun?

– Mekke'ye gitmek istiyorum.

– Haydi git, yolun açık olsun.

Yakub, Mekke'ye gitti. Orada çok az bir süre ikamet ettikten sonra vefat etti. Allah ona rahmet etsin.

Kendisinden bahsettiğimiz Yakub b. Davud, karşısında nebiz içen halife Mehdi'ye öğüt verir, böyle yapmamasını ve şarkıcı kadınları dinlememesini tavsiye ederdi. Bu yaptığından ötürü Mehdi'yi kınar ve şöyle derdi:

– Sen beni bu işler için vezir tayin etmedin. Bu işlerde sana arkadaşlık edeceğimi söylememiştin. Mescid-i Haram'da beş vakit namaz kıldıktan sonra nasıl olur da içki içersin ve cariyeler senin huzurunda nasıl şarkı söylerler?

– Abdullah b. Cafer de şarkıcı kadınları dinlemişti.

– Bu onun iyiliklerinden sayılmıyor. Eğer bu, insanı Allah'a yaklaştıran bir davranış olsaydı, kul buna devam ettiği sürece elbette ki daha faziletli bir iş olacaktı. Ama gel gör ki, iş böyle değildir.

Bu konuda şairlerden biri Mehdi'yi, yaptığı işe teşvik ederek şöyle demişti:

"Yakub b. Davud'u yanından uzaklaştır ve bir tarafa at.

Kokusu güzelce saçılan içkiye yönel."

Bu senede Mehdi, İsabaz adıyla bilinen sarayına gitti. Bu saray daha önce kerpiçe yaptırdığı ilk sarayından sonra tuğla ile inşa edilmişti. Buraya gidip yerleşti ve burada dinar ve dirhem bastırdı.

Bu senede halife Mehdi, daha önce hiç kimsenin yapmadığı bir işi yaptı; Mekke ve Medine arasına posta seferleri koydurdu.

Bu senede Musa el-Hadi, Cürcan'a gitti.

Yine bu senede halife Mehdi, Ebu Hanife'nin talebesi Ebu Yusuf'u kadılığa tayin etti.

Bu senede Kûfe valisi İbrahim b. Yahya b. Muhammed, insanlara haccettirdi.

Daha önce Harun Reşid ile Bizanslılar arasında yapılan barış antlaşmasına uyularak bu senede Bizans'a gazaya gidilmedi.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Sadaka b. Abdullah es-Semin, Ebu'l-Eşheb el-Utaridî, Ebu Bekir en-Nehşelî ve Ufeyr b. Ma'dan bulunmaktadır.

HİCRETİN YÜZALTMİŞYEDİNCİ SENESİ

Bu senede halife Mehdi, oğlu Musa el-Hadi'yi misli görülmemiş büyük bir ordu ile Cürcan'a sevketti. Mektupçuluğuna Eban b. Sadaka'yı tayin etti.

Bu senede Mehdi'den sonraki dönem için veliahd tayin edilmiş olan İsa b. Musa vefat etti. Bu zat Kûfe'de vefat edince Kûfe valisi Ravh b. Hatim onun vefatına kadıyı ve ayandan bir cemaatı şahit tuttu, sonra defnetti. İsa b. Musa'nın cenaze namazını kıldırmaya yanaşmadı. Mehdi de onu şiddetle kınayan bir mektup gönderdi. Bu yaptığının hesabını vermesini emretti.

Halife Mehdi, Ebu Ubeydullah Muaviye b. Ubeydullah'ı yazışma divanının başkanlığından azletti ve yerine hacib Rebi b. Yunus'u atadı. Onun yerine ise Said b. Vakid'i vekil tayin etti. Ebu Ubeydullah, kendi mertebesine göre Mehdi'nin yanına girerdi.

Bu senede Bağdat ve Basra'da şiddetli bir öksürük salgını ve veba hastalığı görüldü. Dünya karardı, öyle ki günün ortasında bile dünya kapkaranlık oldu. Bu hadise bu senenin zilhicce ayının bitimine birkaç gün kala görülmüştü.

Bu senede Mehdi, diğer memleketlerdeki zındıklardan bir topluluğu takibe aldı. Onları yakalatarak huzuruna getirtip elleri kolları bağlı vaziyette öldürttü. Zındıkları yakalama ve cezalandırma işine, Ömer el-Kelvazî bakıyordu.

Bu senede Mehdi, Mescid-i Haram'ın genişletilmesini emretti. Bunun üzerine birçok evler Mescid-i Haram'a katıldı. Bu işi Haremeyn valisi Yaktin b. Musa yürüttü. O, bu inşaatları Mehdi'nin vefatına kadar sürdürdü.

Bu senede Bizanslılar'la Abbasiler arasındaki barış antlaşmasına uyularak Bizans gazasına gidilmedi.

Bu senede Medine valisi İbrahim b. Muhammed, insanlara hac cetirdi. Bu görevini tamamladıktan birkaç gün sonra vefat etti. Yerine İshak b. İsa b. Ali b. Abdullah b. Abbas atandı.

BEŞŞAR B. BÜRD

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Ukayl kabilesinin azadlısı şair Beşşar b. Bürd Ebu Muaz bulunmaktadır. Bu zat a'ma olarak doğmuştu. On yaşına varmadan şiir söylemeye başlamıştı. Basiret sahibi çok kimselerin akıl erdiremediği teşbihleri vardı. Asmaî, Cahiz, Ebu Temmam ve Ebu Ubeyde onu övmüşlerdir. Ebu Ubeyde, onun 13.000 beyit şiiri bulunduğunu söylemiştir. Mehdi, onun kendisini hicvettiğini duyunca ve bazı kimseler de onun zındık olduğuna şahitlik edince, dayağa yatırılmasını emretmişti. Onu dövmeye başlamışlar, nihayet dayak altında can vermişti. Vefatı sırasında yetmiş küsur yaşındaydı.

İbn Hallikan, "el-Vefeyât" adlı eserinde ondan bahsederken şöyle demiştir:

Beşşar b. Bürd b. Yercuh el-Ukaylî. Ukayl kabilesinin azadlısıdır. "el-Eğânî" adlı eserin sahibi onun nesebinden uzun uzadıya bahsetmiştir. Basra'dır. Bağdat'a gelip yerleşmişti. Ashî, Toharistan'dandır. İri yarı bir kimseydi. Şiiri, Araplar arasında doğan şairlerin ilk tabakaları arasındadır. Şiirlerinden biri şu meşhur beyittir:

"Aşkın gerisinde bir menzil bulunduğunu biliyor musun?
Ki sana yaklaşsın. Oysa aşk beni uzaklaştırmıştır."

Şu da onun meşhur bir beytidir:

"Vallahi ben senin gözlerinin büyüsunü istiyorum.
Aşıkların düşüp ölüşü gibi ölmekten korkuyorum."

Şu aşağıdaki şiirler de ona aittir:

"Ey insanlar! Kulağım şu kabileden birine aşıktır.
Bazan kulak gözden önce aşık olur.
Bana, "gözlerini görmüyoruz senin" dediler; onlara dedim ki:
Kulak da göz gibidir. Kalbe bir mekânı gösterir."

"Görüş meşverete ulaştığında sen,
Nasihat verenin akli veya akıllı kimsenin nasihatı ile yardım ara.
Meşvereti kendin için bir zillet sayma.
Kanadın arkasındaki tüyler öndeki tüyler için kuvvettir.
Bir el ki, zincirler diğerini bağlarsa onda hayır kalmaz.
Bir kılıç ki, kabzasıyla kuvvetlenmezse onda da hayır kalmaz."

Şair Beşşar, halife Mehdi'yi överdi. Nihayet vezir, Mehdi'ye giderek Beşşar'ın kendisini hicvettiğini söyledi ve onda zındıklık bulunduğunu iddia etti. Onun; ateşin topraktan üstün olduğunu, İblisin de Adem'e secde etmemekte mazur sayılacağını söylediğini iddia etti ve şu şiiri okuduğunu Mehdi'ye söyledi:

"Yeryüzü karanlık, ateş aydınlık verir.
Yaratıldığından beri ateşe tapılır."

Vezirin bu iftirası üzerine Mehdi, şair Beşşar'ın dayağa yatırılmasını emretti. Onu dövmeye başladılar. Nihayet dayak altında iken can verdi. Başka bir rivayette anlatıldığına göre şair Beşşar suda boğulmuş, sonra bu senede Basra'ya nakledilmiştir.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Hasan b. Salih

b. Huyey, Hammad b. Seleme, Rebi b. Müslim, Said b. Abdülaziz b. Müslim ve Utbe el-Gulam bulunmaktadır. Utbe'nin asıl adı şöyledir: Utbe b. Eban b. Sem'a. Meşhur âbidlerden ve Allah'tan korktuğu için çok ağlayan kimselerden biri idi. Kanaatkar bir kimse olup kendi el emeği ile kazandığı şeyleri yerdı. Zamanının tümünü oruçlu geçirir, tuz ve ekmekle iftarını açardı.

Bu senede vefat eden diğer meşhur şahsiyetlerden bazıları da şunlardır: Kasım el-Hizza, Ebu Hilal Muhammed b. Süleym, Muhammed b. Talha ve Ebu Hamza el-Yüşkerî, Muhammed b. Meymun.

HİCRETİN YÜZALTMİŞSEKİZİNCİ SENESİ

Bu senenin ramazan ayında Bizanslılar Müslümanlarla kendi aralarında yapılmış olan barış antlaşmasını bozdular. Bu antlaşmayı daha önce babası Mehdi'nin emri üzerine Harun Reşid yapmıştı. Ancak Bizanslılar bu antlaşmayı otuziki ay sürdürdüler, sonra bozdular. Bunun üzerine Cezire naibi, Bizanslılar üzerine bir süvari birliği gönderdi. Bu birlik Bizanslılar'dan bazılarını öldürdü, bazılarını esir aldı. Genimet elde ederek salimen geri döndü.

Bu senede halife Mehdi işlerin idaresiyle ilgili divanlar tuttu. Emeviler daha önce bunu bilmiyorlardı.

Bu senede, kendisine İbn Rayta denilen Ali b. Muhammed el-Mehdi insanlara haccettirdi.

Bu senede Hasan b. Yezid b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib vefat etti. Mansur onu Medine valiliğine tayin etmişti. Beş yıl müddetle bu görevi sürdürdükten sonra Mansur ona gazaplanmış, onu dövmüş, hapse attırmış ve tüm malını müsadere etmişti.

Bu senede Hammad Acrud da vefat etmişti. Hammad, zarif bir kimse olup şairdi. Ancak ciddiyetsiz şeyler söylerdi. Velid b. Yezid ile muâşeretle bulunur, Beşşar b. Bürd'ü hicvederdi. Mehdi'nin yanına gelmiş, Kûfe'ye yerleşmiş ve zındıklıkla suçlanmıştı.

"Tabakatü's-Şuarâ" adlı eserde İbn Kuteybe, onunla ilgili olarak şöyle demiştir: «Kûfe'de üç Hammad vardır ki, bunlar zındıklıkla suçlanmışlardır: Hammad er-Raviye, Hammad Acrud ve Hammad b. Zibrikan en-Nahvî. Bunlar şair kimseler olup ciddiyetsizlik yaparlardı.»

Bu senede vefat edenler arasında, Harice b. Mus'ab ile Suvar'dan sonra Basra kadılığı yapan Abdullah b. Hasan b. Husayn b. Ebi'l-Hasan el-Basrî de bulunmaktadır. Bu zat Halid el-Hizza, Davud b. Ebi Hind ve Said el-Cerirî'den hadis dinlemiştir. İbn Mehdi de kendisinden hadis rivayet etmiştir. Sika bir ravi olup fakih bir kimseydi. Seçilmiş hadisleri vardır. Usul ve fîruda görülmemiş meseleler ona nis-

bet edilir. Kendisine bir mesele sorulduğunda yanlış cevap verince soru soran: "Bu meselenin hükmü şöyle ve şöyledir." demiş. Bunun üzerine başını bir süre önüne eğmiş, sonra şöyle cevap vermişti: "Ben söylediğim sözümünden geri dönersem küçülürüm, ama olsun. Hak yolda kuyruk olmak benim için batıl yolda baş olmaktan daha hoştur."

Bu senenin zilkade ayında vefat etti. Bu seneden on sene sonra vefat etmiş olduğuna dair zayıf bir rivayet de vardır. Doğrusunu Allah bilir.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Mısır kadısı Gavs b. Süleyman b. Ziyad b. Rebia Ebu Yahya el-Cermî de vardır. Bu zat seçkin âlimlerdendi. Mansur ve Mehdi'nin zamanında üç defa Mısır kadılığına atanmıştı.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Fülejh b. Süleyman, Kays b. er-Rebi, Muhammed b. Abdullah b. Ülase b. Alkame b. Malik, Ebu Yüsr el-Ukayli de bulunmaktadır.

Ebu Yüsr, Mehdi zamanında Bağdat'ın doğu yakasının kadısı idi. Batı yakasının kadısı ise Afiye b. Yezid idi. İbn Ülase'ye, "Cinlerin kadısı" denilirdi. Çünkü bir kuyu vardı ki oradan su alan kimseyi cinler çarpıyorlardı. Bunun üzerine İbn Ülase kuyuya gidip şöyle seslenmişti: "Ey cinler! Geceleri bu kuyunun size ait olmasına, gündüzleri de bize ait olmasına hüküm verdik!" Onun böyle hüküm vermesinden sonra gündüzleri o kuyudan su alan kimseye cinler artık musallat olmadılar.

İbn Main'in ifadesine göre İbn Ülase, sika bir ravidir. Buhari'nin ifadesine göre ise, onun hafızasında bir miktar hadis vardır.

HİCRETİN YÜZALTMİŞDOKUZUNCU SENESİ

Bu senenin muharrem ayında Hama şehrine bağlı Masebezan kasabasında halife Mehdi b. Mansur vefat etti. Bir rivayete göre zehirlendiği için vefat etmiştir. Başka bir rivayete göre ise bir at onu ısırması ve bu nedenle vefat etmiştir.

Şimdi Mehdi'nin biyografisini verelim:

MEHDİ B. MANSUR

Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas Ebu Abdillan el-Mehdi. Mü'minlerin emiri idi. Hadislerde sözü edilen Mehdi'nin kendisi olacağı umuduyla kendisine Mehdi lakabı verilmişti. Ancak öyle olmadı. Hadislerde kendisinden bahsedilen Mehdi ile isim ve lakab ortaklığı varsa da fiiliyatta bu ikisi tamamen ayrıdırlar. Hadislerde sözü edilen Mehdi, ahir zamanda gelecek, dün-

yanın bozuk olduğu bir zamanda ortaya çıkacak, haksızlık ve zulümle dolup taşan yeryüzünü adaletle dolduracaktır. Bir rivayette anlatıldığına göre Mehdi'nin zamanında Hz. İsa Şam'a inecektir. Nitekim bu husus, fiten ve melahimle ilgili hadislerde anlatılacaktır.

Osman b. Affan tariki ile gelen bir hadiste anlatıldığına göre Mehdi, Abbas oğullarındandır. Bu hadis İbn Abbas'a, Ka'bül-Ahbar'a mevkuf olarak dayanmıştır ki, sahih değildir. Bunun sahihliğini farz edecek olsak bile sözünü ettiğimiz Mehdi'nin bununla bizzat kastedilmiş olması gerekmez. Başka bir hadiste anlatıldığına göre Mehdi, Hz. Fatıma evladındandır. Bu da o hadisle çelişmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Mehdi b. Mansur'un annesi, Ümmü Musa binti Mansur b. Abdullah el-Himyeri'dir. Mehdi b. Mansur, babasından ve dedesi tariki ile Abdullah b. Abbas'tan şöyle bir rivayette bulunmuştur: "Rasûlullah (s.a.v.), namazda besmeleyi cehren okurdu."

Dımişk kadısı Yahya b. Hamza en-Nehşeli, Mehdi'den hadis rivayet etmiştir ve kendisinin Şam'a gelişi esnasında Mehdi'nin arkasında namaz kıldığını, Mehdi'nin hem Fatiha'da hem zammı sûrede besmeleyi cehren okuduğunu ve bunu Rasûlullah (s.a.v.)'a dayandırdığını anlatmıştır.

Mehdi, hicretin 127. veya 126. senesinde yahut 121. senesinde doğmuştur. Babasının vefatından sonra hicri 158. senenin zilhicce ayında halifelğe geçti. O esnada otuzüç yaşındaydı. Belka'ya bağlı Hamime mıntıkasında doğdu. Bu senenin, (hicri 169. senenin) muharrem ayında kırksekiz veya kırküz yaşında vefat etti. On sene bir ay yahut bir aydan daha az bir süre halifelik yaptı. Esmer tenli, uzun boylu, kıvrıkcık saçlıydı. Gözlerinin birinin üzerinde beyaz bir nokta vardı. Bir rivayette anlatıldığına göre bu beyaz nokta onun sağ gözünde idi. Sol gözünde olduğuna dair bir rivayet de vardır.

Hacib Rebi dedi ki: «Mehdi'nin, mehtaplı bir gecede güzel giysiler giyinmiş halde çadırında namaz kılmakta olduğunu gördüm. Onun mu daha güzel yoksa ayın mı daha güzel, yoksa çadırının mı daha güzel, yahut giysilerinin mi daha güzel olduğunu anlayamadım. O, şu ayet-i kerimeyi okudu:

"Geri dönerseniz yeryüzünde bozgunculuk yapmanız ve akrabalık bağlarını kesmeniz beklenmez mi sizden?" (Muhammed, 22.)

Sonra bana, zindandaki akrabalarından birini huzuruna getirmemi emretti. Ben de adamı zindandan çıkarıp huzuruna götürdüm. Adamı salıverdi.»

Babasının Mekke'de iken ölüm haberi geldiğinde, bunu iki gün süreyle gizledi. Sonra perşembe günü halka camide toplanmaları için çağrı yapıldı. Toplanan cemaata bir nutuk irad etti ve babasının öldü-

günü bildirdi. Sonra da şöyle dedi: "Halife, Allah'ın huzuruna çağırıldı, o da çağrıya icabet etti. Allah katında onun sevabının verileceğini ümid ediyorum ve Müslümanların halifeliğini yürütmek için Allah'tan yardım diliyorum." Böyle dedikten sonra aynı günde halk onun bey'atına karar verdi. Şair Ebu Dülame de onu tebrik edip şöyle bir kaside okudu:

"Gözlerimden biri sevincinden ötürü parlar, diğeri ise yaşarır.

Bazan güler, bazan ağlar, gözlerim hoşlanmadığı şeyi görürse üzüldür, hoşlandığı şeyi görürse sevinir.

Halifenin ihramlı iken ölüm haberi gelince gözlerim üzüldü.

Şu merhametli halife başa geçince de sevindi.

Benim gördüğümü sen göremezsin. Ben de göremiyorum.

Bir saç tarıyorum, diğer saçı yoluyorum.

Halife, ümmet-i Muhammed'in başından ayrılp vefat etti.

Onun yerine işte oğlu geçti.

Cenâb-ı Allah, buna halifelik lütfunda bulundu.

Vefat edene de Cennet'in süslü nimetlerini bahşetti."

Halife Mehdi bir gün hutbesinde şöyle dedi:

"Ey insanlar! Bize zahiren gösterdiğiniz itaati içinizde de gizleyin ki, afiyetle yaşayasınız. Sonunuz da iyi gelsin. Size adalet yağmurunu yağdırana itaat kanadınızı serin. O halife ki, üzerinizden ağır yükleri kaldırıyor, üzerinize selamet rüzgarını estiriyor, Allah'ın kendisine ihsan ettiği kadarıyla rahat bir yaşantıyı sağlıyor. Allah'a yemin ederim ki, ömrüm boyunca sizi affedecek ve cezalandırmayacağım. Kendimi size iyilik yapmaya zorlayacağım."

Böyle demesi üzerine insanlar onun hoş sözlerinden ötürü sevin-diler, yüzleri aydınlandı. Sonra babasının sayılamayacak derecede çok miktardaki servetini, altın ve gümüşlerini ortaya koydu ve halka dağıttı. Kendi aile efradına ve azadlılarına bu servetten hiçbir şey vermedi, aksine beytü'l-maldan onlara yetecek kadar erzak verdi. Herbirine bağışlardan ayrı olarak aylık olarak 500 dirhem verdi. Babası, beytü'l-mal zenginleştirmeye hırs gösteriyordu. Senede ancak 1.000 dirhem maaş veriyordu.

Sonra Mehdi, Rusafe mescidinin yapılmasını emretti. Oraya hen-dek kazırdı ve çevresine sur çektirdi. Önceki sayfalarda anlattığımız şehirleri de yaptırdı.

Rivayet olduğuna göre kadı Şüreyk b. Abdullah, Mehdi'nin arkasında namaz kılmayı caiz görmüyormuş. Mehdi onu huzuruna çağırıttıktan sonra ona söz arasında, "Ey zinakar kadının oğlu!" diye hitab etmiş, Şüreyk de ona şöyle cevap vermiş:

– Sus bakalım ey mü'minlerin emiri, benim annem oruç tutan, namaz kılan bir kadındı.

– Ey zındık, seni mutlaka öldüreceğim!

Bunun üzerine Şüreyk gülmüş ve şöyle cevap vermişti:

– Ey mü'minlerin emiri; zındıkları belirleyici bazı alametler vardır. Örneğin içki içerler, şarkıcı kadınlardan ve sakilerden içki alır, şarkı dinlerler.

Bunun üzerine Mehdi başını önüne eğmiş, kadı Şüreyk de huzurundan çıkıp gitmişti.

Anlatıldığına göre günün birinde şiddetli bir fırtına esmiş, Mehdi de hilafet sarayında bir odaya çekilerek yanağını toprağa sürmüş ve şöyle demişti: "Allah'ım, eğer bu azap ile hiç kimseyi değil, sadece beni yakalamak istiyorsan işte ben senin huzurundayım. Allah'ım, çeşitli dinlere mensup düşmanlarımı bana karşı sevindirme." Fırtına dininceye kadar bu şekilde dua etmişti.

Bir gün adamın biri huzura gelmiş ve elindeki bir ayakkabıyı Mehdi'ye göstererek şöyle demişti:

– Bu, Rasûlullah (s.a.v.)'ın ayakkabısıdır. Bunu sana hediye ettim.

– Ver bakalım.

Adam ayakkabıyı ona sundu. O da alıp öptü ve gözlerine sürdü. Sonra ayakkabıyı getiren adama 10.000 dirhem verilmesini emretti. Adam huzurundan çıkıp gittikten sonra Mehdi şöyle dedi:

– Vallahi ben biliyorum ki, Rasûlullah (s.a.v.) bu ayakkabıyı -bırakınız giymiş olsun- görmemiştir bile. Ama eğer bunu adama geri verseydim gidip halka: "Kendisine Rasûlullah (s.a.v.)'ın ayakkabısını hediye ettim. Ama kabul etmedi, bana geri verdi." diyecekti. Sonra onun bu sözünü halk da doğrulayacaktı. Çünkü halk, bunun gibi adamlara meyleder ve zalim de olsa zayıf adamı kuvvetli adama karşı destekler. İşte biz 10.000 dirhem vererek bu adamın dilini satın aldık, bunun daha uygun olacağını düşündük.

Halife Mehdi'nin güvercinlerle oynamayı ve güvercinleri yarıştırmayı sevdiği herkesçe biliniyordu. Bir gün aralarında Attab b. İbrahim'in de bulunduğu bir hadisçiler cemaati Mehdi'nin huzuruna geldi ve Attab, Ebu Hüreyre'nin şu hadisini ona nakletti: "Yarış ancak nalhılar, toynakhılar ve develer arasında olur." Sonra bu hadise, "veya kanatlılar arasında da olur." sözünü ekledi. Bunun üzerine Mehdi ona 10.000 dirhem verilmesini emretti. Attab b. İbrahim, Mehdi'nin yanından çıkıp gittikten sonra Mehdi şöyle dedi: "Vallahi ben, Attab'ın, Rasûlullah (s.a.v.)'ın hadisine yalan kattığını biliyorum."

Bundan sonra güvercinin boğazlanmasını emretti ve artık Attab'ı da anmadı.

Vakidî dedi ki: «Bir gün Mehdi'nin yanına gittim ona bazı hadisler naklettim. Naklettiğim hadisleri yazdı, sonra kalkıp kadınlarından birisinin odasına girdi. Sonra öfke dolu bir halde çıkıp yanıma geldi. Kendisine dedim ki:

– Sana ne oldu ey mü'minlerin emiri?

– Hayzuran'ın yanına gittim, bana diklendi. Kalkıp elbisemi paraladı ve, "Senden hiçbir hayır görmedim!" dedi. Ey Vakidî, Allah'a yemin ederim ki, ben onu köle tüccarından satın aldım, yanımda yükseldi, mertebe sahibi oldu. Benden sonra her iki oğlunu da veliahd olarak ilan etti.

– Ey mü'minlerin emiri, Rasûlullah (s.a.v.), bu gibi kadınlar hakkında şöyle buyurmuştur: "Onlar, kerem sahibi kimseleri mağlup ederler. Ama alçak tıynetli erkekler de onları mağlup ederler." Rasûlullah (s.a.v.), başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur: "Sizin en hayırlınız, ailesine hayırlı olanınızdır. Ben sizin, ailesine en hayırlı olanınıyım. Doğrusu kadın, eğri kaburgadan yaratılmıştır. Onu düzeltmeye kalkarsan kırarsın."

Bu konuda aklıma gelen şeyleri ona söyledim. O da bana 2.000 dinar verilmesini emretti. Oradan ayrılıp evime gittiğimde kapıya varır varmaz Hayzuran'ın elçisi bana ulaştı ve bana 1.990 dinar verdi. Yanında birkaç takım elbise de vardı. Hayzuran bu para ve elbiseleri bana bir şükran ifadesi olarak göndermişti ve beni iyilikle yad edip övmüştü.»

Anlatıldığına göre Mehdi, Küfelilerden birinin kanını mübah kılmış, öldürülmesine ferman buyurmuştu. Onu yakalayıp getirecek adama da 100.000 dirhem vereceğini vaad etmişti. Aranan adam kılık değiştirerek Bağdat'a girdi, adamın biri onu tanıdı ve yakasını tutup yüksek sesle: "İşte mü'minlerin emirinin aradığı budur!" diye seslendi. Adam kaçmak istedi, ama kendini ondan bir türlü kurtaramadı. İkisi bu halde iken halk gelip etraflarında toplandı. O esnada komutanlardan Maan b. Zaide maiyetiyle birlikte oradan geçmekteydi. Yakalanan adam: "Ey Velid'in babası, ben korkuyorum, senden eman diliyorum." dedi. Maan; "Seninle bu adam arasındaki mesele ne?" diye sordu. Yakalayan adam: "Bu, mü'minlerin emirinin aradığı adamdır. Yakalayan adam için 100.000 dirhem vaad etmiştir." dedi. Maan ise ona: "Bilmiyor musun ki, ben buna eman verdim? Adamı serbest bırak!" dedi. Sonra kölelerinden birine bineğinden inmesini emretti. Aranan adamı onun bineğine bindirerek evine götürdü. Adamı yakalayıp da Maan'ın zorlaması üzerine bırakan kişi, doğruca halifeye gitti ve durumu ona anlattı. Halife Mehdi de Maan'ı huzuruna çağırttı. Maan gelip huzura girdi, selam verdi. Ancak Mehdi, selamını almadı ve ona şöyle dedi:

– Ey Maan! Bana rağmen başkasına eman verecek dereceye yükseldin mi?

– Evet.

– Evet mi?!

– Evet, sizin devletinizin bekası uğruna namaz kılan 4.000 kişiyi öldürdüm. Bir kişi için eman veremeyecek miyim?

Mehdi başını önüne eğdi, sonra başını kaldırıp ona şöyle dedi:

– Ey Maan, senin eman verdiğin kimseye biz de eman verdik.

– Ey mü'minlerin emiri, o zayıf bir adamdır.

Maan'ın böyle demesi üzerine o adama 30.000 dirhem verilmesini emretti. Maan: "Ey mü'minlerin emiri, onun suçu büyüktür. Halifelerin armağanları da reayanın cürümleri oranında olur." dedi. Bu defa Mehdi o adama 100.000 dirhem verilmesini emretti. Bu paralar Maan'ın beraberinde başkaları tarafından taşınarak o suçlu adamın evine götürüldü. Maan ona şöyle dedi: "Şu paraları al ve halifeye dua et, gelecekte de niyetini düzelt. İyi niyet sahibi ol."

Bir defasında Mehdi, Basra'ya geldi. Cemaate namaz kıldırmak için mescide gitti. O esnada bir bedevi gelip: "Ey mü'minlerin emiri, şunlara emir ver de ben abdest alıncaya kadar beni beklesinler." dedi. Mehdi onu beklemeleri için (müezzinlere) emir verdi. Kendisi de mihrapta bekledi. "İştâ bedevi geldi." denilinceye kadar tekbir almadı. Adam geldikten sonra tekbir alıp namaza durdu. Cemaat, Mehdi'nin yumuşak huyluluğunu çok beğenip takdir etti.

Bir bedevi halifelik makamına geldi, elinde mühürlü bir mektup vardı. "Bu, mü'minlerin emirinin bana verdiği bir mektuptur. Hacib Rebi denen adam nerede?" dedi. Hacib Rebi, mektubu aldı ve halifeye götürdü. Bedevi de kapıda bekletildi. Halife Mehdi mektubu açtı, üzerinde zayıf yazıyla yazılmış bir yazı olan deri parçasına baktı. Bedevi bu yazının halife Mehdi'ye ait olduğunu iddia ediyordu. Mehdi gülümsedi ve şöyle dedi:

– Bedevi doğru söylüyor. Bu benim yazımdır. Bir gün ava çıkmıştım, askerleri kaybettim. Gece karanlığı bastırdı. Rasûlullah'ın duasını okuyarak Allah'a sığındım. Uzaklarda bir ateş gördüm, ateşe doğru gittim. Orada bir adamla karısının çadırda oturmakta ve ateşi tutuşturmakta olduklarını gördüm. Selam verdim, selamımı aldılar. Benim için yere bir yaygı serdiler. Suyla karıştırılmış süt içirdiler bana. Onun kadar güzel bir içecek içmiş değilim. O yere serilen aba üzerinde uykuya daldım. O zamana kadar öylesine tatlı bir uyku çekmiş değildim. Adam kalkıp benim için kuzusunu kesti. Karısının ona şöyle dediğini işittim: "Bütün kazancını ve çoluk çocuğunun geçim kaynağını mı kesiyorsun? Hem kendini hem çoluk çocuğunu helak mı edeceksin?" Adam, karısının bu sözlerine aldırmadı. Ben uyandığım-

da kuzu pişirilmişti. Adama: "Yanında birşey var mı ki, senin için bir yazı yazayım?" dedim. O zaman bana şu deri parçasını getirdi. Ben de kuzuyu pişirdikleri ateşin külü ile verdiği bu deri parçasının üzerine 500.000 rakamını yazdım. Ashında 50.000 yazmak istemiştım, ama Allah'a yemin ederim ki, bu deri parçasının üzerine yazdığım meblağın tümünü -beytül-malda bundan başka para kalmasa bile- ödeyeceğim."

Bedeviye 500.000 dirhem verilmesini emretti. Bedevi de o parayı teslim aldı. Enbar şehri taraflarında hac yolunda ikamet etti. Gelen geçen yolcuları ağırladı. Evi, mü'minlerin emiri Mehdi'nin misafirhanesi olarak bilindi.

Süvar'dan şöyle rivayet edilmiştir:

«Bir gün Mehdi'nin yanından ayrılıp evime geldim. Önüme yemek konuldu ama iştahım yoktu, yiyemedim. Sakin bir odaya çekilip öğle uykusuna yataym istedim, ama uyuyamadım. Kendisiyle biraz eğleneyim diye gözdelelerinden birini çağırdım, ama yine neşelenemedim. Kalktım, evden çıkıp katırıma bindim. Evi bir miktar geride bıraktığım esnada adamın biri bana geldi. Yanında 2.000 dirhem vardı. Kendisine bunu nereden getirdiğini sorduğumda, yeni hükümdardan getirdiğini söyledi. Onu yanıma alıp üzerimde bulunan sıkıntıyı atmak için Bağdat sokaklarında dolaşmaya başladım. İkinci vakti oldu. Mahallelerden birinde bir mescide namaz kılmak üzere girdim. Namazdan sonra a'ma bir adam eteğimin ucundan tutup bana şöyle dedi:

– Senden, gidermeni istediğim bir ihtiyacım var.

– İhtiyacın nedir?

– Ben a'ma bir adamım. Ama sendeki kokunun güzelliği burnuma gelince senin servet sahibi zengin bir adam olduğunu anladım ve ihtiyacımı sana söylemeyi uygun gördüm.

– Söyle bakalım.

– Mescidin karşısındaki şu köşk babamındı. Burayı bir adama satıp beni de yanına alarak Horasan'a götürdü. Ben o zaman küçük bir çocuktum. Daha sonra orada ayrıldık. Ben kör oldum. Babamın vefatından sonra Bağdat'a döndük. Süvar'ın yanına gidebilmem için bana bir miktar para vermesi ve yardım etsin diye şu köşkün sahibine geldim. Çünkü Süvar benim baba dostumdur. Belki Süvar'ın yanında imkanlar vardır. Bana cömertlikte bulunacaktır, diyorum.

– Baban kimdi?

Babasını anlattığında onun en yakın dostum olduğunu anladım ve kendisine şöyle dedim:

– Babanın dostu Süvar benim. Seninle buluşmam için Cenâb-ı Allah bugün uykuyu üzerimden kaldırdı. Evimde rahat edemedim, ye-

mek yiyemedim, dinlenemedim. Derken evimden çıkıp buraya geldim ve Allah beni seninle karşı karşıya getirdi.

Vekilime emir verdim, yanındaki 2.000 dirhemi ona verdi ve a'ma adama şöyle dedim:

– Yarın evime gel, evim falan yerdedir.

Ben de bineğime bindim ve hilafet sarayına gittim. Kendi kendime, "Bu geceki sohbet esnasında Mehdi'ye bundan daha garip bir hadise anlatacak kimse yoktur." dedim. Bu hikayeyi kendisine anlattığımda cidden hayrete kapıldı ve o a'ma adama 2.000 dinar verilmesini emretti. Sonra bana şöyle sordu:

– Borcun var mı?

– Evet.

– Ne kadar?

– 50.000 dinar.

Sustu ve sonra benimle bir süre konuştu. Yanından kalkmak için izin istedim, ayrılıp evime döndüm. Eve vardığımda, halifenin adamlarının benden önce evime 50.000 dinar, o a'ma için de 2.000 dinar getirdiklerini gördüm. O gün a'manın gelmesini bekledim, gecikti. Akşam olunca tekrar Mehdi'nin huzuruna döndüm. Bana şöyle dedi: "Senin durumunu düşündüm, borcunu ödediğin takdirde göndermiş olduğum 50.000 dinardan sana hiç para kalmayacak. Sana 50.000 dinar daha verilmesini görevlilere emrettim." Üçüncü gün a'ma adam evime geldi. Kendisine: "Allah senin sebebinle bana çok hayırlar nasib etti." dedim ve halifeden gelen 2.000 dinarı verdim. Ayrıca kendi paramdan da 2.000 dinar daha verdim.»

Kadının biri Mehdi'nin huzuruna gelip: "Ey Rasûlullah'ın akrabası, ihtiyacımı karşıla." dedi. Mehdi, adamlarına: "Bu sözü bundan başka birinden duymadım. İhtiyacını karşılayın ve kendisine 10.000 dirhem verin." dedi.

İbn Hayyat, Mehdi'nin huzuruna gelerek onu övdü. Mehdi de ona 50.000 dirhem verilmesini emretti. İbn Hayyat, bu parayı yoksullara dağıttı ve şu şiiri okumaya başladı:

"Zenginliği aramak için elimle onun eline sarıldım.

Ama zenginlik ve cömertliğin onun elinden çıktığını anlayamadım.

Zenginler senin verdiğini veremezler. Bu sözüm yanlışsa, babamın oğlu olmayayım.

Bana zenginliği aktardı, beni cömert kıldı. Ben de yanımdaki paraları dağıttım."

Mehdi onun bu şiirini duyduktan sonra ona her dirhemini karşılı-

ğında bir dinar verdi.

Kısaca özetleyecek olursak deriz ki: Mehdi'nin büyük ihsanları, güzellikleri ve hatıra kalacak lütufları vardı. Masebezan'da vefat etti. Cürcan'da bulunan oğlu Hadi'yi yanına çağdırtmak, onu veliahdlıktan azletmek, yerine Harun Reşid'i koymak niyetiyle Masebezan'a gitmiş ve oradan Cürcan'daki oğlu Hadi'ye haber göndermişti. Ama Hadi onun bu çağrısına icabet etmemişti.

Mehdi, rüyasında kendini Bağdat'taki Kasrû's-Selame diye adlandırılan köşkünde görmüştü. Köşkün kapısında bir ihtiyar adam durup şöyle bir şiir okumuştı:

"Ben bu sarayda aile ve yakınları ölmüş, mahallesi ve çevresindeki evler yalnızlığa düşmüş,

Parlak bir hayat ve saltanattan sonra kavminin başkanı ölmüş, kabrinin iki ucuna mezar taşları dikilmiş,

Sonra da geride kalan hanımları tarafından gözyaşları hatıraları ile yad edilen bir kimse gibiyim."

Mehdi bundan sonra on gün daha yaşadı ve vefat etti.

Rivayet olunduğuna göre, rüyasında köşkünün kapısındaki ihtiyar:

"Şu köşkün sahiplerinin helak olduklarını, işaretlerinin ve odalarının çürüdüklerini görür gibiyim."

deyince Mehdi ona şöyle cevap vermiş:

"İnsanların işleri işte böyledir, yenileri eskir.

Her genç günün birinde öyle bir hale gelir ki, işleri yok olur, çürür."

İhtiyar adam:

"Dünyada azık edin, çünkü öleceksin ve söylediğin sözlerden sorumlu tutulacaksın."

deyince Mehdi ona şu cevabı vermişti:

"Ben, Allah haktır; diyorum, ona şahadette bulunuyorum.

Bu öyle bir sözdür ki, faziletleri sayılamayacak kadar çoktur."

İhtiyar adam:

"Dünyada azık edin, çünkü göceceksin.
Başına gelecek iş (ölüm) yaklaşmaktadır."

deyince Mehdi ona şu cevabı vermişti:

"Ölüm ne zaman gelecek, bana haber ver ey doğru yolu bulan adam.

O zaman ben, senin bana söylediğin şeyleri çabucak yapacağım."

İhtiyar adam ona:

"Yirmi gecedен sonra üç gün bekle. Yani bu ayın sonuna kadar. Ama sen bu ayı da tamamlayacak değilsin." demişti.

Anlatıldığına göre Mehdi, bu olaydan sonra sadece yirmidokuz gün yaşamıştı. Sonra vefat etmişti. Allah ona rahmet etsin.

Onun ölüm sebebi hususunda İbn Cerir bazı ihtilaflar nakletmiştir. Bir rivayette anlatıldığına göre o, bir geyiğin peşinde koşarken köpekleri de geyiği onun önü sıra kovalıyorlarmış. Geyik bir harabeye girmiş, hemen arkasından köpekleri de girmişler. Bunların arkasından gelen Mehdi atıyla birlikte harabenin kapısından içeri girerken sırtını kapıya çarpmış ve bu nedenle ölmüştür.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre, gözdelelerinden biri kumalarından birine zehirli bir süt göndermiş, sütü götüren hizmetçi Mehdi'nin yanına uğramış, Mehdi o sütü alıp içince vefat etmişti.

Bir başka rivayette anlatıldığına göre, bir gözdesi ona bir tepsi armut göndermişti. Armutların en üstünde de zehirli iri bir armut vardı. Mehdi, armut severdi. Cariye, armutları götürdüğünde Mehdi, en üstteki zehirli armutu alıp yedi ve o saatte vefat etti. Gözdesi ağlayarak şöyle demeye başladı: "Vah mü'minlerin emirine! Onunla başbaşa kalmak istedim ama onu kendi elimle öldürdüm."

Mehdi, hicri 169. senenin muharrem ayında -meşhur rivayete göre- kırküş yaşında vefat etti. On sene bir ay ve birkaç gün süreyle halifelik yaptı.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Ubeydullah b. Ziyad, Nafi b. Ömer el-Cumahî ve Nafi b. Ebi Nuaym el-Karî de bulunmaktadır.

MEHDI'NİN OĞLU MUSA EL-HADİ'NİN HALİFELİĞİ

Babası Mehdi hicri 169. senenin evvelinde muharrem ayında vefat etti. Babasından sonraki dönem için veliahd tayin edilmişti. Ancak babası, ölmeden önce kardeşi Harun Reşid'i veliahdlıkta ondan

önceye almayı kararlaştırmıştı, fakat bu kararını gerçekleştiremedi. Nihayet Mehdi, Masebezan'da vefat etti. O zaman Hadi, Cürcan'da bulunuyordu. Aralarında hacib Rebi'in ve bir takım komutanların da bulunduğu bazı devlet ricali, Harun Reşid'i ondan öne almaya ve Harun'a bey'ata yeltendiler. Harun Reşid o esnada Bağdat'taydı. Bu devlet ricali, Mehdi'nin de aklından geçmiş olan bu arzuyu gerçekleştirebilmek için ordudaki askerlere ulufe dağıttılar.

Hadi, babasının ölüm haberini ve devlet ricalinin bu teşebbüsünü haber alınca, sür'atli bir şekilde Cürcan'dan Bağdat'a hareket etti. Yirmi günde Bağdat'a ulaştı. Şehre girdi ve halka bir nutuk irad etti. Halifelîği için halktan bey'at aldı, onlar da bey'at ettiler. Hacib Rebi, kayıplara karıştı. Hadi onu arattı, buldurup huzuruna getirtti. Onu affetti ve ona iyi davrandı. Kendisine ihsanda bulundu ve haciblik görevinde kalmasına razı oldu. Ayrıca ona vezirlik payesi verdi ve diğer bazı yetkilerle donattı.

Hadi, ülkenin çeşitli yerlerindeki zındıkları takibat altına aldı, onlardan birçoğunu öldürttü. Bu hususta babasının yolunu tuttu, onu örnek aldı.

Başbaşa kaldıkları zaman Musa el-Hadi, kendi arkadaşlarıyla şakaşır, latifeler yapardı. İnsanlar arasındaki en mizahçı olanlardan biri de oydu. Hilafet makamına geçtikten sonra insanlar, üzerindeki heybetten ötürü ona bakamaz oldular. Yakışıklı, vakur ve heybetli bir gençti.

Hicri 169. senede Hüseyin b. Ali b. Hasan b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib, Medine'de isyan etti. Bir gün sabahleyin beyaz elbiseler giyinerek Mescid-i Nebevî'ye gidip oturmuştu. İnsanlar namaza geldiklerinde onu orada görünce geri döndüler. Ama etrafında bir cemaat toplandı. Kitap, sünnet ve Ehl-i Beyti benimseme hususunda ona bey'at ettiler.

Onun isyan sebebi şuydu: Medine valisi, yeni halife Musa el-Hadi'yi tebrik etmek ve babasının vefatı nedeniyle başsağlığı dilemek üzere Bağdat'a gitmişti. Bu sırada bazı olaylar cereyan etmiş ve bunlar da onun isyanda bulunmasına sebep olmuştu. Etrafında bir cemaat toplandı. Karargah olarak Mescid-i Nebevî'yi belirlediler. İnsanları orada namaz kılmaktan menettiler. Medineliler onun isteğine uymadılar. Aksine, mescidin saygınlığını çiğnediğinden ötürü ona beddua etmeye başladılar. Hatta anlatıldığına göre Medinelilerden bazı kimşeler mescidin çevresinde pislemeye başlamışlardı. Siyahlar giyinenlerle birlikte ona karşı defalarca savaşmışlar ve iki taraftan da adamlar öldürülmüştü. Bundan sonra Hüseyin b. Ali Mekke'ye göçmüş ve hac zamanına kadar orada ikamet etmişti.

Musa el-Hadi, onun üzerine bir askeri birlik göndermiş; bu birlik,

insanların hacı tamamlamalarından sonra onunla savaşmış ve adamlarından bir kısmını öldürmüşlerdi. Geri kalanlar kaçarak sağa sola dağılmışlardı. Onun bu isyan hareketi ölümüyle neticelenmiştir. Bu isyan, dokuz ay onsekiz gün devam etmişti.

Cömert bir kimseydi, insanların en eli açık olanıydı.

Bir gün Mehdi'nin yanına gitmiş, Mehdi ona 40.000 dinar vermişti. O da bu parayı kendi aile efradına, Bağdath ve Kûfeli dostlarına dağıtmıştı. Sonra Kûfe'den, üzerinde bir gömlek dahi olmaksızın çıkıp gitmişti. Üzerinde sadece bir kürk vardı. Kürkün altında ise gömleği dahi yoktu.

Bu senede halifenin amcası Süleyman b. Ebi Cafer insanlara haccettirdi. Ma'tuk b. Yahya, Derbü'r-Rahib yoluyla büyük bir askeri birlikle Anadolu'ya gazaya gitti. Rumlar, komutanlarıyla birlikte ona karşı gelmişler ve Hades mıntıkasına kadar ulaşmışlardı.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Hüseyin b. Ali b. Hasan b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib (Bu, önceki sayfalarda da anlatıldığı gibi teşrik günlerinde öldürülmüştü.), Mansur'un azadlığı, hacibi ve veziri Rebi b. Yunus da bulunmaktadır. Rebi, Mehdi'nin ve Hadi'nin hacibliğini yapmıştı. Bazı kimseler bunun nesebine dil uzatmışlardır. Hatib Bağdadî, bunun biyografisinden bahsederken münker olan bir hadisi rivayet ettiğini nakletmiştir. Bu hadisin sahihliğinde şüphe vardır.

Rebi b. Yunus, vefat ettikten sonra oğlu Fadl b. er-Rebi haciblik vazifesine getirilmişti. Onu bu vazifeye Hadi tayin etmişti.

HİCRETİN YÜZYETMİŞİNCİ SENESİ

Bu senede halife Hadi, kardeşi Harun Reşid'i veliahdlıktan alıp yerine oğlu Cafer'i tayin etmek istedi. Harun buna boyun eğdi, karşı çıkmadı. Hadi, komutanlardan bir kısmını çağırdı, onlara bu fikrini açtı. Onlar da olumlu buldular. Ancak Harun ile Hadi'nin anneleri Hayzuran buna karşı çıktı. O, oğlu Harun'a Hadi'den daha çok meyilli idi. Hadi de daha önceden annesinin idareye el koymuş olmasından ve devlet işlerinin onun eliyle yürütülmesinden hoşlanmadığı için annesinin yetkilerini kısıtı. "Herhangi bir emir ve komutan eğer annemin kapısına giderse, boynunu vururum ve onun için şefaât da kabul etmem." dedi. Bunun üzerine Hayzuran da bu konuda konuşmak istemedi ve oğlu Hadi ile artık hiç konuşmamaya yemin etti. Onun evinden ayrılarak başka bir eve taşındı.

Bu olaylardan sonra Hadi, kardeşi Harun'a veliahdlıktan feragat etmesi için ısrarda bulundu. Harun'un tarafında yer alan ve büyük komutanlardan olan Yahya b. Halid b. Bermek'e haber salarak yanına çağırttı. Ona şöyle sordu: "Harun'u veliahdlıktan alıp yerine oğlum Cafer'i tayin etmeme ne diyorsun?" Halid de ona şu cevabı verdi: "Böyle yaparsan, insanların ahidleri önemsememelerinden korkarım. Ama bence en uygun olan, Cafer'i Harun'dan sonraki dönem için veliahd tayin etmendir. Kaldı ki insanların çoğunun Cafer'in veliahdlığına bey'at etmemelerinden korkuyorum. Çünkü o henüz bülûğa ermemiştir. Böyle yaparsan işler zorlaşır. Fitne büyür ve insanlar ayrılığa düşerler."

Yahya'nın bu cevabı karşısında Hadi uzun bir süre başını önüne eğdi, öylece durdu. Vakit, geceydi. Sonra onun hapse atılmasını emretti. Daha sonra da serbest bıraktı.

Bir gün kardeşi Harun Reşid, Hadi'nin huzuruna geldi. Hadi'nin sağ tarafında ve biraz uzağında oturdu. Hadi ona uzun süre baktı, sonra şöyle dedi:

– Ey Harun! Gerçekten veliahd olmayı arzuluyor musun?

– Evet, vallahi arzuluyorum. Eğer veliahd olur sonra da halifelîğe geçersen senin münasebetini kopardığın kimselerin gönüllerini kazanırım. Kendilerine haksızlık ettiğin kimselere adaletle davranırım. Kızlarını da oğullarımla evlendiririm.

– Zaten senden bunu bekliyorum.

Hadi böyle dedikten sonra Harun, kalkıp onun elini öpmek istedi. Hadi de onun tahtta yanı başında oturması için yemin verdi. Harun, onunla beraber tahtta oturdu. Sonra Hadi ona 1.000.000 dinar verilmesini, ayrıca hazineye girip dilediğini almasını istedi. Harac malları geldiği zaman yarısının ona verilmesini emretti. Bütün bu söylediklerini yaptı ve Harun Reşid'den memnun oldu.

Hadi, bu sulhtan sonra Hadisetü'l-Musul'a gitti. Oradan döndükten sonra bu senenin rebiyülevvel ayının ortasında cuma gecesi İsa-bad'da vefat etti. Başka bir rivayette anlatıldığına göre bu senenin sonunda vefat etmiştir. Vefat ettiği zaman yirmiüç yaşındaydı. Halifeligi altı ay yirmiüç gün sürmüştü. Uzun boylu, beyaz tenli, yakışıklı bir kimseydi. Üst dudağı biraz kalkık ve kısa idi.

Onun vefat ettiği bu gecede bir halife ölmüş, başka bir halife (Harun Reşid) tahta geçmiş, bir diğer halife de (Me'mun) dünyaya gelmişti. Hadi ile Harun'un anneleri Hayzuran, bu gecenin ilk saatlerinde şöyle demişti: "Bana ulaşan bir haberde anlatıldığına göre, bu gecede bir halife doğacak, başka bir halife ölecek, başka bir halife de tahta geçecektir."

Anlatıldığına göre Hayzuran bu haberi Hadi'nin vefatından bir süre önce Evzaî'den dinlemiş ve bunu bir sır olarak saklamıştır.

Evzaî şöyle demişti: "Hayzuran, oğlu Harun Reşid'e kötülük yapmasından korktuğu için oğlu Hadi'yi zehirlemişti. Çünkü Hadi, halife iken annesini devlet işlerinin başından uzaklaştırmış, gözdelelerinden Halise'yi kendi yakınına almış ve itibarlı kılmıştı. Doğrusunu Allah bilir."

HALİFE MUSA EL-HADİ'NİN BİYOGRAFİSİ

Musa b. Muhammed el-Mehdi b. Abdullah el-Mansur b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas Ebu Muhammed el-Hadi. Hicri 169. senenin muharrem ayında halifelige geçti. Hicri 170. senenin rebiyülevel ya da rebiyülahir ayının ortasında yirmiüç veya yirmidört veya yirmialtı yaşında vefat etti. Sahih kavle göre yirmiüç yaşında vefat etmiştir. Anlatıldığına göre ondan önce hiçbir kimse bu yaşta halife olmamıştır. Yakışıklı, uzun boylu, beyaz tenli, güçlü, kuvvetli bir kimseydi. Üzerinde iki zırh bulunduğu halde yerden sıçrayarak bineğine binerdi. Babası ona "Reyhanetî (Fesleğim)" adını vermişti.

İsa b. De'b dedi ki: «Bir gün halife Hadi'nin yanımdaydım. Ona, içinde iki cariye'nin kesik başı bulunan bir leğen getirdiler. O cariye'lerden daha güzel suretli insan görmemiştim. Saçları gibi güzel saçlar da görmemiştim. Saçları arasında inci ve mücevherler vardı. On-

ların kokusu kadar hoş koku hissetmemiştim. Halife bize dedi ki:

– Bu kesik başların sahipleri ne yapmış biliyor musunuz?

– Hayır.

– Bunlardan birinin diğerinin üstüne çıkarak fuhuş yaptıkları bana anlatıldı. Bunları gözetlemesi için bir hizmetçimi görevlendirdim. Hizmetçi bunları gözetledi, sonra yanıma gelerek: "İkisi şu anda fuhuş yapıyorlar." dedi. Ben gittim, ikisinin aynı yatakta fuhuş yaptıklarını gördüm. Boyunlarının vurulmasını emrettim.

Böyle dedikten sonra leğendeki kesik başların huzurdan çıkarılıp götürülmesini emretti. Sonra sanki hiçbirşey olmamış gibi eski konuşmasını sürdürdü.»

Şehamet sahibi ve hükümdarlık işlerinden anlayan, tecrübeli, âlicenâb ve cömert bir kimseydi.

Söylediği güzel sözlerden biri şu idi: "Suçlunun cezasını çabuk vermek ve hataları affetmek gibi, hükümdarlığın güzelce yürütülmesine vesile olan başka hiçbir şey yoktur. Bu sayede hükümdarın tah-tına göz koyamazlar."

Bir gün bir adama gazaplandı, adam kendisini bağışlamasını istedi, bağışladı ve adamdan hoşnud oldu. Bunun üzerine adam ondan özür dilemeye başladı. Hadi ona şöyle dedi: "Senden hoşnud oluşum, özür dileme yükünden seni kurtardı."

Hadi, oğlu vefat eden bir adama başsağlığı dilerken şöyle demişti: "Sevin... Çünkü oğlun senin için bir düşman ve fitne idi. Üzül... Çünkü o senin için bir rahmet ve dua idi."

Zübeyr b. Bekkar'ın rivayetine göre Mervan b. Ebi Hafsa, Hadi'ye şöyle bir kaside okumuştı:

"Bir gün Hadi'nin bağışı ve cezası birbirine karıştı. Kimse bilemez ki, bu ikisinden hangisi daha iyidir."

Hadi, bu kasideyi okuyan Mervan'a sordu:

– Söyle bakalım; sana peşin 30.000 dirhem vermemizi mi, yoksa divanda dolaşacak ve sonra verilecek 100.000 dirhem vermemizi mi istersin?

– Ey mü'minlerin emiri, bundan daha güzel birşey var, onu yapmak istemez misin?

– Neymiş o şey?

– 30.000 dirhem peşin ve divanda dolaşıp sonra verilecek olan 100.000 dirhem topluca bana verilmesi.

– Bundan daha güzel birşey var: Bu paraların tümünü sana peşin olarak vereceğim.

Böyle dedikten sonra 130.000 dirhem peşin olarak verilmesini

görevlilere emretti.

Hatib Bağdadî, Muttalib b. Ükkeşe el-Müzenî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Hadi'nin huzuruna, Kureyşlilere söven ve Rasûlullah (s.a.v.)'ın hatırasına saygısızlık eden bir adama karşı şahitler getirdik. Hadi, bizim için bir meclis kurdu. Zamanının fakihlerini ve kapısında hazır bulunan fakihleri çağırdı, suçluyu da getirtti. Bizleri de huzura çağırdı. Biz o adamın Kureyşlilere sövdüğünü ve Rasûlullah (s.a.v.)'ın hatırasına saygısızlık ettiğini ifade ettik. Bunun üzerine Hadi'nin yüzünün rengi değişti, sonra başını önüne eğdi. Bir süre sonra başını kaldırıp şöyle dedi: «Babam Mehdi, Abdullah b. Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir kimse Kureyşlilere hakarete bulunursa Allah onu hakır kılar. Sen ey Allah'ın düşmanı! Kureyşlilere eziyet etmekle yetinmedin, Rasûlullah'ın hatırasına da saygısızlık ettin, öyle mi?!"» Böyle dedikten sonra görevlilere: "Şunun boynunu vurun!" diye emir verdi. Biz orada iken adamın boynu vuruldu.»

Hadi, hicri 170. senenin rebiyülevvel ayında vefat etti. Cenaze namazını kardeşi Harun kıldırdı. Bağdat'ın doğusunda İsad'da kendi yaptırdığı ve Beyaz Köşk adını verdiği yere defnedildi. Yedisi erkek, ikisi kız olmak üzere dokuz çocuğu vardı. Erkekler şunlardır: Cafer, Abbas, Abdullah, İshak, İsmail, Süleyman ve a'mâ Musa. Bu, babasının vefatından sonra doğmuş ve babasının adını almıştır.

Hadi'nin kızları da şunlardır: Ümmü İsa, Me'mun bununla evlenmiştir. Ümmü Abbas, buna "Tevbe" lakabı takılmıştır.

HARUN REŞİD'İN HALİFELİĞİ

Kardeşinin vefat ettiği gecede halifeliğine bey'at edildi. Yani hicri 170. senenin rebiyülevvel ayının ortasında cuma gecesı, kendisine bey'at edildi. O esnada yirmiiki yaşındaydı. Yahya b. Halid b. Bermek için haber gönderdi ve onu hapisten çıkardı. Çünkü Hadi, o gece Yahya'yı ve Harun Reşid'i öldürmeye niyetlenmişti. Harun Reşid onun süt oğluydu. Harun o zaman Yahya'yı vezirliğe tayin etti. Yusuf b. Kasım b. Sabih'i de inşa katipliğine tayin etti. Yusuf b. Kasım, Harun'un önünde durmuş ve İsad'da minber üzerinde onun için bey'at almıştı.

Anlatıldığına göre o gecede Hadi vefat edince Yahya b. Halid b. Bermek, Harun Reşid'in yanına gelmiş, uykuda olduğunu görünce ona şöyle demişti:

– Kalk ey mü'minlerin emiri.

– Beni ne kadar da korkutuyorsun! Eğer o adam (Hadi) senin bu söylediklerini duysaydı bu onun yanında benim için çok büyük suç

olurdu, öyle değil mi?

– O adam öldü.

Yahya'nın böyle demesi üzerine Harun Reşid kalkıp oturdu ve: "Yönetim hususunda vilayetlerle ilgili olarak bana görüşlerini söyle." dedi. Yahya da ülkenin vilayetlerini bir bir anlattı. Oralara kimleri tayin edeceğini bildirdi. Harun'un, adını verdiği adamları, o vilayetlerin valiliklerine atamasını istedi. Onlar bu halde konuşurlarken bir başkası geldi ve: "Müjde ey mü'minlerin emiri, şu anda senin bir oğlun doğdu." dedi. Harun Reşid: "Onun adı Abdullah olsun. Me'mun'dur o!" dedi.

Sabah olunca kardeşi Hadi'nin cenaze namazını kıldırdı ve onu İsabad'da defnetti. Öğle namazını da mutlaka Bağdat'da kılacağına yemin etti. Cenaze işlerini tamamladıktan sonra komutan Ebu İsmet'in boynunun vurulmasını emretti. Çünkü o, Cafer b. Hadi ile beraber olmuştu. Bir zamanlar Harun Reşid köprüünün üzerinden geçecek iken kalabalık meydana gelmiş, komutan Ebu İsmet ona: "Biraz bekle hele. Yerinde dur, veliahd Cafer b. Hadi geçsin." demiş; Harun Reşid de ona: "Emire itaat ederim, emrini dinlerim." diye karşılık vermişti. Bunun üzerine Cafer ve Ebu İsmet köprüden geçmişler, Harun Reşid de zelil ve kalbi kırık bir şekilde orada beklemişti. Nihayet Harun Reşid halifelğe geçince sözünü ettiğimiz Ebu İsmet'in boynunun vurulmasını emretmiş, sonra da Bağdat'a gitmişti.

Bağdat köprüsüne vardığında dalgıçları çağırarak onlara şöyle demişti: "Benim burada bir yüzüğüm düşüp kayboldu. O yüzüğü babam Mehdi bana 100.000 dirheme satın almıştı. Aradan bir zaman geçtikten sonra Hadi bana haber salarak bu yüzüğü vermemi istemişti. Ben de gönderdiği elçiye teslim ettim. Elçi o yüzüğü burada düşürmüştü."

Harun Reşid köprüden geçip gittikten sonra dalgıçlar nehre dalmışlar ve yüzüğünü bulmuşlardı. Harun Reşid buna çok sevinmişti.

Harun Reşid halifelğe geçince, Yahya b. Halid'i vezirliğe tayin etti ve ona şöyle dedi: "Halkın yönetim işini sana bıraktım. Bu sorumluluğu üzerimden çıkarıp senin omuzlarına yükledim. Dilediğin adamı yöneticiliğe tayin et, dilediğini de azlet."

İbrahim b. Muslî bu konuda şöyle bir şiir söylemişti:

"Görmez misin ki, güneş hastalanmış ve ışık vermez olmuştu.

Harun halifelğe geçince güneşin ışığı arttı.

Allah'ın emini ve cömert olan Harun'un bereketi ile güneşin ziya-sı fazlalaştı.

Harun güneşin padişahı, Yahya ise veziridir."

Sonra Harun Reşid, Yahya b. Halid'e, annesi Hayzuran'a danışmadan hiçbir konuda kesin karar vermemesini emretti. Bunun üzerine bütün işlerde Hayzuran'a danışılır oldu. Böylece Hayzuran'ın itibarı fazlaştı, kuvveti arttı. Herşeyde hüküm verir oldu.

Bu senede Harun Reşid, Rasûlullah (s.a.v.)'ın akrabalarına ganimetten düşen payın, Haşimiler arasında eşit miktarda dağıtılmasını emretti.

Sonra Harun Reşid, zındıkları sıkı takibe aldı. Onlardan çoğunu öldürttü.

Emin Muhammed b. Reşid b. Zübeyde, bu senede, (hicri 175. senede) şevval ayının 16'sında cuma gecesi doğdu.

Bu senede Türk asıllı hadim Ferec tarafından Tarsus şehrinin kuruluşu tamamlandı. Oraya insanlar yerleşti.

Bu senede mü'minlerin emiri Harun Reşid insanlara haccettirdi. Mekke ve Medine ahalisine bol miktarda para verdi. Anlatıldığına göre o, bu senede gaza da yapmıştır.

Bu konuda şair Davud b. Rezin şöyle bir şiir söylemiştir:

"Harun sayesinde her beldede nur ışıdı.

Onun adilane yönetimi sayesinde yol doğruldu.

O öyle bir imamdır ki, Allah'ın zatıyla meşgul oldu.

En çok ilgilendiği şey, gaza ve hac oldu.

İnsanların gözler onun yüzünün nuru karşısında kısır oldu.

Yüzünün güzelliği ve gülüryüzlülüğü insanlara görüldüğünde,

İnsanlar ona karşı gözlerini kıstılar.

Allah'ın emin halifesi Harun, cömerttir.

Kendisinden birşey ümid edenlere ümid ettiklerinden fazlasını verir."

Bu senede Süleyman b. Abdullah el-Bekkar, Anadolu'ya gazaya gitti.

HİCRETİN YÜZYETMİŞİNCİ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

HALİL B. AHMED

Halil b. Ahmed b. Amr b. Temim Ebu Abdirman el-Ferahidî. el-Ferhudî de denilir. Ezd kabilesindendi. Nahivcilerin üstadıdır. Sibeveyhî, Nadr b. Şümeyl ve diğer büyük nahivciler ondan ilim tahsil etmişlerdir. Aruz ilminin mucidi de odur. Aruz ilmini beş daireye taksim etmiş, bu beş daireden de onbeş bahir meydana getirmiştir. Ahfeş

de buna bir bahir ilave etmiştir ki, buna "habep bahri" denir. Şairlerden biri bu hususta şöyle demiştir:

"Halil yaratılmadan önce insanların şiirleri sahihti."

Halil b. Ahmed'in nağmelerle ilgili bilgisi de vardı. Musiki ilmine vakıftı. Bu konuda eserler tasnif etmiştir. Lügat ilmiyle ilgili "Kitabü'l-Ayn" onundur. Bu kitabı yazmaya başlamış, ancak ömrü vefa etmediğinden ötürü eseri Nadr b. Şümeyl ve arkadaşlarından kendi seviyesinde olanlar, Müric es-Sedusi ve Nasr b. Ali el-Cehdemi tamamladılar. İbn Dürüstveyh bir kitap yazmış, bu kitabında Halil'in kendisine yaptığı tesiri anlatmış ve faydalı bilgiler vermişti.

Halil b. Ahmed; salih, akıllı, vakur ve kâmil bir adamdı. Gerçekten dünyalığa önem vermezdi, az mal sahibiydi. Dar geçime, sıkıntılı bir hayata katlanırdı ve şöyle derdi: "Benim dünya ile ilgili tasalarım, kapımın ötesine geçmez." Güzel ahlaklı, zarif bir insandı. Anlatıldığına göre zihni kapasitesi dar olan bir adam aruz ilmini ondan öğrenmeye çalışmıştı. Ondan bahsederken şöyle demiştir:

– Ben, o adama bir gün şöyle bir soru sordum:

– Sen şu beyti nasıl takti edersin:

"Bir şeyi yapmayı beceremezsen onu bırak,
Yapabileceğin işlere yönel."

Bu beyti kendi bilgisi nisbetinde takti' etmeye benimle birlikte başladı. Sonra yanımdan kalkıp gitti. Bir daha da yanıma gelmedi. Muhtemelen kendisine söylemek istediğimi anlamıştı, onun için dönmedi.

Anlatıldığına göre o, Peygamber (s.a.v.)'den sonra babası hariç hiç kimseye Ahmed adını vermemiştir.

Halil b. Ahmed, hicretin 100. senesinde doğmuş, hicretin 171. senesinde Basra'da vefat etmiştir. Meşhur olan rivayet böyledir, ama hicretin 160. senesinde vefat ettiği de söylenir. "Şüzûrû'l-Ukûd" adlı eserinde İbn Cevzi'nin ifadesine göre Halil b. Ahmed hicretin 130. senesinde vefat etmiştir. Bu cidden garip bir ifadedir. Meşhur olan birinci rivayettir.

REBİ B. SÜLEYMAN

Rebi b. Süleyman b. Abdülcebbâr b. Kamil el-Muradi. Murad kabilesinin azatlısıdır, Mısırlıdır. Bilgili bir kimseydi, Şafiî'den rivayetlerde bulunmuştur ve ondan rivayette bulunanların da sonuncusudur. Salih bir kimseydi. Şafiî ona, Büveytî'ye, Müzenî'ye ve İbn Abdülhakem'e ders vermiş ve bunları iyice yetiştirmişti. O da hakikaten

bu işte muvaffak olmuştu. Bu konuda şöyle bir şiiri vardır:

"Güzelce sabredersen genişliğe çok çabuk ulaşırsın.
İşlerde Allah'ı tasdik eden ve ona karşı dürüst davranan kurtuluşu erer.

Allah'tan korkan kimseye eza ve cefa ulaşmaz.

Allah hakkında güzel ümidler besleyen kimse Allah'ı umduğu gibi bulur."

REBİ B. SÜLEYMAN B. DAVUD

Rebi b. Süleyman b. Davud el-Cizî. Bu da Şafîî'den rivayetlerde bulunmuştur. Ancak bu zat, hicretin 256. senesinde vefat etmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

HİCRETİN YÜZYETMİŞBİRİNCİ SENESİ

Bu senede Harun Reşid, Yahya b. Halid'e vezirlik payesinin yanı sıra mührünü de verdi

Bu senede Harun Reşid, Cezire valisi Muhammed b. Ferruh'u, Huld sarayında kendi huzurunda eli kolu bağli olarak öldürttü.

Fadl b. Said el-Harurî isyan etti. Bu yüzden öldürüldü.

İfrikkiye valisi Ruh b. Hatim, halifenin ziyaretine geldi.

Halifenin annesi Hayzuran Mekke'ye gitti. Hac mevsimine kadar orada ikamet etti, haccını da ifa etti.

Bu senede halifenin amcası Abdüssamed b. Ali, insanlara haccettirdi.

HİCRETİN YÜZYETMİŞİKİNCİ SENESİ

Bu senede Harun Reşid, Iraklılardan ürünün yarısına ek olarak alınan öşür vergisini kaldırdı.

Bu senede Harun Reşid Bağdat'tan çıkıp kendisine kalacak başka bir yer aradı, fakat kesin karara varamadığı için geri döndü.

Bu senede Harun Reşid'in amcası Yakub b. Ebi Cafer el-Mansur, insanlara haccettirdi.

Bu senede İshak b. Süleyman b. Ali, Anadolu'ya gazaya gitti.

HİCRETİN YÜZYETMİŞÜÇÜNCÜ SENESİ

Bu senede Muhammed b. Süleyman, Basra'da vefat etti. Harun Reşid, onun halifelere yarayacak mallarına el konulmasını emretti.

Malları arasında çok miktarda altın, gümüş ve diğer eşyalar görüldü. Savaşlarda ve Müslümanların yararına olan işlerde kullanılmak üzere bu mallara el konuldu.

Muhammed b. Süleyman'ın soy kütüğü şöyledir: Muhammed b. Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbas. Annesi Ümmü Hasan binti Cafer b. Hasan b. Hasan b. Ali'dir. Muhammed b. Süleyman, Kureyş'in bahadırlarındandı. Mansur tarafından Basra ve Kûfe valiliklerine atanmıştı. Mehdi onu, kendi kızı Abbasiye ile evlendirmişti. Çok miktarda malı ve serveti vardı. Günlük geliri 100.000 dirhemdi. Kırmızı yakuttan, misli görülmemiş bir yüzüğü vardı.

Yetimin başını arkadan ön kısma kadar sıvazlamak, babası olan çocuğun ise başını ön taraftan arka kısma doğru sıvazlamak gerektigine dair merfu bir hadisi dedesi tariki ile babasından rivayet etmiştir. Harun Reşid'in ziyaretine gelmiş, halifeligini tebrik etmişti. Harun da ona ikramda bulunmuş, saygı göstermiş ve eski yetkisine ilave bazı yetkiler vermişti. Hilafet sarayından çıkmak istediği zaman Harun Reşid de onunla beraber çıkmış ve onu Kilvaza'ya kadar uğurlamıştı.

Muhammed b. Süleyman, bu senenin cemaziyelahir ayında ellibir yaşında iken vefat etti. Harun Reşid onun gizli kalan malı arasında hilafet makamına yarayacak olanları seçmesi için birini göndermişti. Giden görevli onun mallarının sayımını yaptığında 3.000.000 dinar altını, 6.000.000 gümüş dirhemi ve ayrıca bazı emlaki bulunduğunu tespit etmişti.

İbn Cerir'in rivayetine göre Muhammed b. Süleyman ile Harun Reşid'in annesi Hayzuran aynı günde vefat etmişlerdir.

Cariyelerinden biri Muhammed b. Süleyman'ın mezarı başında durup şöyle bir şiir okumuştur:

"Ey Muhammed! Dün gece yanında kaldığın kimsenin başına toprak dökülsün.

Toprağı onun üzerine at ve ona; yaşa, de.

Ey toprak, biz seni severiz ve senin üzerine saçıldığın kimseden başka bizde şeref yoktur, şeref onundur."

Bu senede halife Mehdi'nin cariyesi ve mü'minlerin emiri Musa el-Hadi ile Harun Reşid'in anneleri Hayzuran vefat etti. Mehdi onu satın almış, sarayına yerleştirmişti. Mehdi'nin yanında itibar kazanınca Mehdi onu azad etmiş ve onunla evlenmişti. Hayzuran da ona iki erkek çocuk doğurmuştu ki, ikisi de halife olmuşlardır. Biri Musa el-Hadi, diğeri de Harun Reşid idi. Bu şeref onun Hayzuran'dan başka bir de Abdülmelik b. Mervan'ın karısı ve Velid ile Süleyman'ın an-

neleri Vellade binti Abbas el-Absiye'ye nasib olmuştu. Bir de Şahferend binti Feyruz b. Yezdücürd'e nasib olmuştu. Bu hatun, efendisi Velid b. Abdülmelik'e, Mervan ve İbrahim adında iki erkek çocuk doğurmuş, bunların ikisi de halifelige geçmişlerdi.

Hayzuran, efendisi Mehdi, onun babası ve dedesi tariki ile İbn Abbas'tan rivayet etti ki; Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Allah'tan korkan kimseyi herşey korur."

Hayzuran, satın alması için kendisine sunulduğunda Mehdi onu beğenmişti, ancak bacaklarının inceliğinden hoşlanmamış ve ona şöyle demişti:

– Ey cariyel! Son derece hüsn-ü cemel sahibisin, yalnız şu bacakların ince ve yaralı ve bereli olmasa.

– Ey mü'minlerin emiri, şu bacaklardan ziyade bunların bağlı olduğu yere muhtaçsın. Bunları görmesen de olur.

Mehdi onun verdiği cevabı beğenmiş ve onu satın almış. Hayzuran onun gözdesi haline gelmiş, itibar sahibi olmuştu. Mehdi'nin sağlığında bir kez hacetmişti. Mekke'de iken Mehdi ona bir mektup göndererek yalnızlığını ve ona olan aşkını, özlemini şu şiirle dile getirmişti:

"Biz son derece sevinç içindeyiz ama, sevincimiz ancak seninle tamamlanır.

Bir tek eksiklerimiz vardır ey sevgilim, siz uzakta biz buradayız.

Hızla buraya doğru gelin, eğer yapabiliyorsanız,

Rüzgarlarla birlikte uçarak gelin."

Hayzuran, Mehdi'ye şu cevabı göndermişti. Ya da yanına gelen Mehdi'nin ulağına şöyle demişti:

"Anlattığın özlemini anladık. Neredeyse uçacaktık, ama uçamadık.

Keşke rüzgarlar kalbimizdeki aşkı ve özlemi size ulaştırabiliseler.

Senin için hep özlem duyuyorum ama benden uzaktayken sen yine de sevinç içinde olabiliyorsan, sevincin devam etsin."

Anlatıldığına göre, kendisi ile aynı günde vefat eden Basra valisi Muhammed b. Süleyman, ona 100 cariyel hediye etmişti. Her cariyenin elinde miskile dolu gümüş birer kupa vardı. Bu hareketine karşılık Hayzuran ona şöyle bir mektup yazmıştı:

"Eğer senin hakkındaki düşüncelerimizi maddi şeylerle ifade etmek için bunları göndermiş isen bizim senin hakkında düşündüklerimiz, senin bize gönderdiklerinden çok daha yüksek ve fazladır. Sen

bunun bedelini bize eksik göndermişsin. Ama bize gönderdiğin bu hediyelerle dostluluğumuzu fazlalaştırmayı istiyorsan, dostlukta beni itham etmiş oldun." Böyle diyerek hediyeleri Muhammed b. Süleyman'a geri göndermişti.

Mekke'de, Darü'l-Hayzuran diye bilinen meşhur evi satın alarak Mescid-i Haram'a eklemişti. Çiftliklerinin yıllık geliri 1.000.060 dirhemdi. Bu senenin cemaziyelahir ayının bitimine üç gün kala, cuma gecesi Bağdat'ta vefat etti. Oğlu Harun Reşid, cenazesini teşyi etmek için saraydan çıktı, tabutunun altına girdi ve mezarlığa kadar götürdü. Yolda ayağı çamura battı. Mezarlığa vardığında su getirterek ayaklarını yıkadı. Mest giyip annesinin cenaze namazını kıldırıldı. Onu mezarına yerleştirdi. Mezardan çıktığında kendisine bir kürsü getirildi, üzerine oturdu. Fadl b. Rebi'i çağırırdı. Mühürü ona verdi ve onu vekilharcı yaptı.

Harun Reşid, annesi Hayzuran'ın defni esnasında şair İbn Nüveyre'nin şu beyitlerini okudu:

"Bizler zamanın bir kısmında Cüzeyme'nin nedimleri gibi idik. Öyle beraberdik ki, artık bunlar ayrılmaz deniliyordu.

Birbirimizden ayrıldığımızda ben ve Malik -uzun süre beraber kaldığımız halde- sanki bir gece dahi beraber olmamış gibiydik."

HİCRETİN YÜZYETMİŞÜÇÜNCÜ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

GADİR

Gadir, Musa el-Hadi'nin cariyesi idi. Musa el-Hadi, onu gerçekten çok severdi. Gadir cidden güzel şarkı söylerdi.

Günün birinde şarkı söylemekte iken Musa el-Hadi ondan ayrı düşeceği günü düşündü ve yüzünün rengi değişti. Orada bulunanlardan biri: "Sana ne oldu ey mü'minlerin emiri?" diye sorunca Musa el-Hadi ona şu cevabı verdi: "Öleceğimi, benden sonra Harun'un halifeliğe geçeceğini ve bu cariyemle evleneceğini düşündüm." Meclisinde hazır bulunanlar ona: "Sana canımız feda olsun. Allah sana uzun ömürler versin." dediler. Onun için dua ettiler.

Sonra Musa el-Hadi, kardeşi Harun'u yanına çağırıldı. Olup bitenleri ona anlattı. Harun Reşid de: "Allah göstermesin." dedi. Hadi; talak, köle azad etmek, yaya veya binek üzerinde gideceği hacın Allah tarafından kabul edilmemesi gibi ağır yeminler ettirerek onun Gadir ile evlenmemesini istedi. Harun Reşid de ona istediği bu yeminleri yaptı. Ayrıca Hadi, cariyeden de bu şekilde yemin etmesini istedi. O

da yemin etti.

Aradan iki ay geçmeden Musa el-Hadi vefat etti. Harun Reşid, cariye Gadir'i çağırarak ona evlenme teklifinde bulundu. Gadir de: "Nasıl olur, ikimiz de Musa el-Hadi'ye yemin ettik, evlenmeyeceğimizi söyledik?" dedi. Harun Reşid: "Senin yemininin de kendi yeminimin de keffaretini ben ödeyeceğim." dedi. Onunla evlendi. Gadir onun gözdesi oldu. Öyle ki, Harun'un kucağında uyumakta iken Harun onu rahatsız etmekten korktuğu için hiç kımıldamazdı, hareket etmezdi.

Yine bir gece Harun'un yatağında uyumakta iken çığlık atıp ağlayarak uyandı. Harun ona: "Neyin var?" diye sorunca, Gadir şöyle dedi: "Ey mü'minlerin emiri, şimdi rüyamda Hadi'yi gördüm. Bana söyle diyordu:

Ben mezar sakinlerinin komşusu olduktan sonra bana verdiğin sözü bozdun.

Beni unuttun. Bana ettiğin yalan ve asılsız günah yeminleri bozdun.

İhanet ederek kardeşimle evlendin. Sana Gadır (ihanet eden) adını veren doğru söylemiştir.

Ben kemikleri çürümüş kimseler arasına girdim. Dünyadan ayrılp göçmüş ölülerden sayıldım.

Yeni arkadaşın sana mübarek olmasın. Belalar üzerinden kalkmasın.

Sabaha varmadan benim yanıma gelesin ve benim uğradığım akibete sen de uğrayasın!"

Harun Reşid ona: "Bu karışık rüyalardan biridir." deyince, Gadir: "Hayır, vallahi hiç de öyle değil ey mü'minlerin emiri. Onun söylediği bu beyitler sanki kalbime yazıldı." dedi. Sonra sarsıldı, çırpınmaya başladı. Sabaha varmadan vefat etti.

HEYLANE

Heylane, Harun Reşid'in cariyesi idi. Bu kadın "Hiye liennehu: Oyledir çünkü..." sözünü çok kullandığı için Harun Reşid ona Heylane adını vermişti.

Asmaî dedi ki: "Harun, Heylane'yi çok severdi. Daha önce Heylane, Halid b. Yahya b. Bermek'in cariyesiydi. Harun Reşid bir gün onun evine gitti. O zaman Harun halife değildi. Yolda iken Heylane ile karşılaştı, Heylane ona şöyle dedi:

– Senden nasibimiz olmayacak mı? Senden yararlanamayacak mıyız?

– Bunun yolu nedir?

– Beni şu ihtiyar Halid'ten iste, beni sana hibe etsin.

Harun, Heylane'yi Yahya b. Halid'ten istedi. Yahya da Heylane'yi ona hibe etti. Heylane böylece Harun'un gözdesi haline geldi. Harun'un yanında üç sene kaldı. Sonra vefat etti. Harun onun ölümüne çok üzüldü. Onun için bir ağıt yaktı:

"Üzerine toprak örttükleri ve hasretin yüreğimde dolaştığı zaman dedim ki:

Git, Allah'ın huzuruna var. Senden sonra artık ebediyete kadar hiçbir şey beni sevindirip mutlu kılamaz."

Heylane'nin ölümü nedeniyle Abbas b. Ahnef de şöyle demişti:

"Ey ölümüyle mezarların birbirlerini muştuladığı ve sevindiği kadın.

Zaman beni üzmeyi amaçladı ve seni vurdu.

Bir dost arıyorum ama beni teselli edecek bir dost bulamıyorum.

Yalnız sağlığında seni görmüş olduğum yerlere gidip dolaşıyorum."

Harun Reşid, bu şiirin sahibi Abbas b. Ahnefe, 40.000 dirhem verilmesini emretti. Doğrusunu Allah bilir.

HİCRETİN YÜZYETMİŞDÖRDÜNCÜ SENESİ

Bu yıl Şam'da bazı karışıklıklar çıktı. Yine bu yılda Harun Reşid, İmam Ebu Yusuf'un oğlu Yusuf'u kadılığa tayin etti. Ebu Yusuf'un babası da hayattaydı.

Bu yılda Abdülmelik b. Salih, Anadolu'ya gazaya gitti. Bizans'a girdi.

Bu yılda Harun Reşid insanlara haccettirdi. Mekke'ye yaklaştığında şehirde veba salgını olduğunu duydu, şehre girmedi. Vakfe zamanı Arafat'ta vakfesini yaptı. Sonra Müzdelife'ye, oradan da Mina'ya gitti. Sonra Mekke'ye girip sa'yını yaptı. Şehirde durmayıp ayrıldı ve Bağdat'a döndü.

HİCRETİN YÜZYETMİŞBEŞİNCİ SENESİ

Bu senede Harun Reşid kendisinden sonraki dönem için oğlu Muhammed b. Zübeyde'yi veliahd tayin etti, ona Emin adını verdi. O esnada Emin henüz beş yaşındaydı. Şair Süllem el-Hasir bu konuda

şöyle dedi:

"Allah halifeyi muvaffak kılsın. Çünkü o, seçkin ve parlak şahsiyetler için hilafet evini kurdu.

O halifedir, babası ve dedesi de halifedir. Bunlar görerek ve deneyerek onun liyakatına şahitlik ettiler.

Cinler ve insanlar Mehdi el-Hüda Muhammed b. Zübeyde'ye bey'at ettiler. O ki annesi Zübeyde, Cafer'in kızıdır."

Harun Reşid, Abdullah el-Me'mun'da asalet ve üstünlük görüyor ve şöyle diyordu: "Vallahi, onda Mansur'un akıl ve tedbiri, Mehdi'nin nüsük ve ibadeti, Hadi'nin izzet-i nefsi vardır. Buna dördüncü bir vasıf eklememi istersen bunu da yaparım. Ama Muhammed b. Zübeyde'yi veliahdlıkta ondan öne alıyorum ve biliyorum ki o, hevesine uyan biridir. Fakat bundan başkasını da yapamıyorum." Böyle dedikten sonra da şu şiiri okudu:

"Görüşün ve fikrin yüzü bana göründü. Yalnız ben daha akıllı olan ve tedbir gerektiren işe galib oldum.

Aramızda paylaştıktan sonra sütü artık nasıl memeye geri sokarız. Artık o süt paylaşılan ve yağma edilen bir nesne haline gelmiştir.

Düzeldikten sonra işlerin eğrilmesinden, sağlamlaştıktan sonra yönetimin çatırdamasından korkuyorum."

Bu senede Abdülmelik b. Salih, Anadolu'ya gazaya gitti. Vakidî böyle demiştir.

Bu senede Harun Reşid insanlara haccettirmiştir.

Yine bu senede Yahya b. Abdullah b. Hasan, Deylem'e gitmiş, orada isyan hareketini başlatmıştır.

HİCRETİN YÜZYETMİŞBEŞİNCİ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

ABİDE VE ZAHİDE BİR HATUN OLAN ŞA'VANE

Şa'vane, siyahi bir cariye idi, çokça ibadet ederdi. Kendisinden güzel sözler rivayet edilmiştir.

Fudayl b. İyaz, ondan dua tebinde bulunmuş, o da Fudayl'a şu cevabı vermişti: "Seninle Allah arasında bir vesile yok mudur ki, kendisine dua ettiğinde duana icabet etsin?"

Şa'vane'nin bu cevabı karşısında Fudayl, hıçkırarak yere düşmüş ve bayılmıştı.

LEYS B. SA'D

Leys b. Sa'd b. Abdurrahman el-Fehmî. Fehim kabilesinin azatlısı idi.

İbn Hallikan dedi ki: "Leys, Kays b. Rufaa'nın azatlısı idi. Yani Rufaa kabilesinden Abdurrahman b. Müsafir el-Fehmî'nin azatlısıydı. Leys, Mısır diyarının imamıydı. Bu hususta hiç ihtilaf yoktur."

Leys, Mısır'a bağlı Kalkaşende kasabasında, hicretin doksandördüncü senesinde doğdu. Hicri 175. senenin şaban ayında vefat etti. Hayatının büyük bir kısmını Mısır'da geçirdi.

İbn Hallikan dedi ki: "Onun aslı Kalkaşende şehrindeydi. Anlatıldığına göre sağlam bir zihni vardı. Mısır'da kadılığa tayin edildi. Ama kadılık görevine başladıktan sonra zihni karıştı. Hicretin 124. senesinde doğdu." Bu, cidden gariptir.

Anlatıldığına göre onun senelik geliri 5.000 dinardı. Senelik gelirinin 80.000 dinar olduğunu söyleyenler de vardır. Buna rağmen zekatla mükellef olmamıştı. Fıkıh, hadis ve Arap gramerinde imamdı.

Şafîî dedi ki: "Leys, İmam Malik'ten daha fakih'ti. Ancak o kendi arkadaşlarını kaybetti."

İmam Malik, kendi kızına çeyiz olarak vermek için Leys'ten bir miktar aspur istedi. Leys de ona hediye olarak otuz yük aspur gönderdi. İmam Malik, ihtiyacı kadar olan aspuru aldı, artanını da 500 dinara sattı. Yine de yanında bir miktar aspur kaldı.

Bir defasında hacca gittiğinde İmam Malik ona bir tabak taze hurma ikram etti. O da hurmayı alıp tabağın içine 1.000 dinar koyup İmam Malik'e gönderdi.

Âlim arkadaşlarından bazısına, 1.000 dinar veya buna yakın miktarda para hibe ederdi.

Arkadaşlarıyla birlikte gemiye binerek İskenderiye'ye sefer yaptı. Yolculukta arkadaşlarıyla birlikte kendisi bir gemiye, mutfağını da erzaklarıyla birlikte başka bir gemiye yüklerdi. Onun menkıbeleri cidden çoktur.

İbn Hallikan'dan nakledildiğine göre Leys'in vefat ettiği günde adamın biri şöyle demiştir:

"Leys gitti artık. Sizin Leys'iniz (aslanımız) yoktur.

İlim garip kaldı ve mezara gömüldü."

Leys'i defnedenler, etraflarına baktılar ve bu şiiri okuyan kimseyi göremediler.

MÜNZİR B. ABDULLAH

Münzir b. Abdullah b. Münzir el-Kureşî. Halife Mehdi ona kadılık teklif etti. Bu görevi kabul ettiği takdirde ona beytü'l-maldan 100.000 dirhem para vereceğini söyledi. Ancak Münzir şöyle cevap verdi:

– Ben yönetime geçmemek için Allah'a söz vermişim. Allah'a verdiğim sözü bozmaktan Allah'a sığınırım ve mü'minlerin emirinden de özür dilerim.

Mehdi ona şöyle sordu:

- Vallahi mi?
- Vallahi öyle.
- Öyleyse var git, seni bu görevden affettim.

HİCRETİN YÜZYETMİŞALTINCI SENESİ

Bu senede Yahya b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib, Deylem diyarında isyan etti. Çok sayıda insan ve büyük kalabalıklar ona tabi oldular, kuvveti arttı. Çeşitli mıntikalardan ve şehirlerden insanlar göçüp yanına geldiler. Harun Reşid bundan rahatsız oldu. Fadl b. Yahya b. Halid b. Bermek'i, 50.000 askerle üzerine gönderdi. Kûr Cebel, Rey, Cürcan, Taberistan, Komes ve havalisinde Fadl'ı yetkili kıldı. Fadl b. Yahya, büyük bir alâyişle oraya doğru yola koyuldu. Her konakta Harun Reşid'in mektupları özel ulak vasıtasıyla Fadl b. Yahya'ya ulaşıyor, ayrıca Harun Reşid ona çeşitli armağanlar gönderiyor, ihsanlarda bulunuyordu.

Öte yandan Harun Reşid, Deylem hükümdarına mektup yazarak Yahya'nın kendilerine ulaştırılmasına yardımcı olması durumunda 1.000.000 dirhem vereceğini vaad etti. Fadl da Yahya b. Abdullah'a mektuplar yazıp kâh tehdid ederek, kâh birşeyler vaad ederek kimi zaman da ümidlendirip rağbet ettirerek kendisine teslim olması durumunda Harun Reşid'in yanında onu affettirme girişiminde bulunacağını söyledi. Yahya, Harun Reşid'in bizzat kendi eliyle eman yazısı yazıp göndermesi durumunda ancak teslim olacağını söyledi. Fadl da bu durumu bir mektupla Harun Reşid'e bildirdi. Harun Reşid buna çok sevindi. Fadl'ın Harun Reşid yanında itibarı yükseldi.

Harun Reşid, bunun üzerine Yahya için kendi eliyle bir eman mektubu yazdı. Emannameye fıkıhçıları ve Haşimilerin önde gelenlerini şahit tuttu. Şahitler arasında Abdüssamed b. Ali de vardı. Harun Reşid bu emannameyi, birçok armağanlarla birlikte Fadl ve adamlarına, Yahya'ya teslim etmeleri için gönderdi. Fadl ve adamları bu görevi yerine getirdiler, emannameyi ve armağanları Yahya'ya teslim ettiler.

Sonra kendisini alıp Bağdat'a getirdiler. Harun Reşid onu karşıladı, ona ikramda bulundu. Bol miktarda armağanlar ve bağışlar verdi.

Bermek ailesi Harun Reşid'e büyük hizmetlerde bulundular. Öyle ki Yahya b. Halid: "Ben ve oğlum bizzat ona hizmette bulunduk." demiştir. Yahya b. Halid'i Harun Reşid'in yanına getiren Fadl'ın Harun Reşid yanında mevki ve itibarı yükseldi. Çünkü o böyle yapmakla Abbasilerle Fatımiler arasında barışın gerçekleşmesine çaba sarfetmişti. Mervan b. Ebi Hafsa, Fadl b. Yahya'yı bu yaptığından ötürü şükranla anarak şöyle bir şiir söylemişti:

"Muzafer oldun. Bermekilerin eli felç olmasın.

Sen Haşimiler arasındaki çatlağı onarıp barışı gerçekleştirdin

Öyle bir zamanda ki, barışçılar bu çatlağı onarmaktan aciz kaldılar.

Geri çekildiler ve bu çatlak onarılamaz, dediler.

Sen kendi ellerinle öyle bir planı gerçekleştirdin ki,

Bu şeref, mevsimler boyu hatırası yad edilecek bir şeref haline geldi.

Hükümrانlık çakmağı böylece hep yanar oldu.

Sizler için ki, çakmaklar hisse sahipleri için yumulduğunda sizler için açılır."

Dediler ki: Bundan sonra Harun Reşid, Yahya b. Abdullah b. Hasan'a karşı tavır değiştirdi. Başka bir rivayette anlatıldığına göre onu hapse attırdı. Sonra Haşimilerden bir cemaat meclisinde oturmaktalarken onu huzuruna getirtti. Yahya huzura geldiğinde Harun'un kendisine göndermiş olduğu emannameyi getirip gösterdi. Harun Reşid, Muhammed b. Hasan'a bu emannamenin sahih olup olmadığını sordu. O da sahih olduğunu söyleyince Harun Reşid ona öfkeleni.

Ebü'l-Bahterî dedi ki: "Ey halife, bu emanname bir şey ifade etmez. Sen bu adam hakkında dilediğin hükmü ver." Böyle dedikten sonra emannameyi parçalayarak üzerine tükürdü.

Harun Reşid, Yahya b. Abdullah'a öfkeli bir şekilde gülümseyerek şöyle dedi:

– De bakalım ne diyeceksen. İnsanlar seni zehirlediğimizi söylüyorlar, öyle mi?

– Ey mü'minlerin emiri, bizimle sizin aranızda akrabalık, sıla-i rahim ve hukuk vardır. Beni niçin azaplandırıp hapse atıyorsun?

Harun Reşid ona acıdı, bu esnada Bekkar b. Mus'ab b. Sabit b. Abdullah b. Zübeyr araya girerek şöyle dedi:

– Ey mü'minlerin emiri! Bu sözler seni aldatmasın. Bu adam asi

ve şakîdir. Seni aldatmak, habislik yapmak için böyle söylüyor. Bu bizim bulunduğumuz şehri ifsad etti. Düzenimizi bozdu, orada isyan çıkardı.

Yahya dönüp Bekkar'a şöyle dedi:

– Siz kim oluyorsunuz; Allah size afiyet versin? Senin baban benim babalarım ve şunun babalarıyla birlikte Medine'ye hicret etti.

Bundan sonra Yahya, halife Harun Reşid'e şöyle dedi:

– Ey mü'minlerin emiri! Kardeşim Muhammed b. Abdullah öldürüldüğü zaman bu adam bana geldi ve: "Senin kardeşini öldürene Allah lanet etsin!" dedi ve bu konuda yirmi beyit kadar şiir okudu. Sonra da şöyle dedi: "Eğer sen şu ayaklanma işini başlatırsan sana ilk bey'at edecek olan benim. Biz sana destek olduğumuz halde ne diye Basra'ya gitmiyorsun?"

Yahya b. Abdullah'ın böyle demesi üzerine Harun Reşid ile Bekkar b. Mus'ab ez-Zübeyrî'nin yüzlerinin rengi değişti. Bekkar, büyük yeminler ederek Yahya'nın bu konuda yalan söylediğini iddia etti. Harun Reşid de bu duruma şaşıtı, sonra Yahya'ya şöyle dedi:

– Bekkar'ın o zaman sana kardeşin için okuduğu mersiye den birşeyler hatırlayabiliyor musun?

– Evet.

Böyle dedikten sonra Harun Reşid'e o mersiye den bir kısmını okudu. Bekkar b. Mus'ab inkarında devam etti. Yahya b. Abdullah ona şöyle dedi:

– Eğer yalan söylüyorsam, Allah'ın güç ve kuvvetinden uzak olayım. Allah beni kendi gücüm ve kuvvetimle başbaşa bıraksın, de.

Bekkar, bu şekilde yemin etmeye yanaşmadı. Harun Reşid öfke lenerek mutlaka bu şekilde yemin etmesini emretti. O da yemin etti. Harun Reşid'in huzurundan çıkmadan Cenâb-ı Allah onu felç etti ve o saatte öldü.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre karısı onun yüzüne bir yas tık bastırarak boğmak suretiyle onu öldürmüştür. Allah onu kahretsin.

Sonra Harun Reşid, Yahya b. Abdullah'ı serbest bıraktı ve ona 100.000 dinar verdi. Anlatıldığına göre onu bir günden az bir süre veya başka bir rivayette ifade edildiğine göre üç gün süreyle hapiste tutmuştu. Harun Reşid'den ona ulaşan paraların toplamı 400.000 dinar oldu. Bundan bir ay sonrasına kadar yaşadı. Sonra vefat etti. Allah ona rahmet eylesin.

Bu senede Şam'da Nizarîler -ki bunlar Kays kabilesinden idiler ile Yemanîler arasında büyük bir fitne meydana geldi. Bu, Havran'da meydana gelen ilk aşiret kavgası oldu. Bunlar, cahiliye dönemindeki hallerine döndüler ve iki taraftan da çok sayıda insan öldü. O esnada

Şam bölgesinin valisi, Harun Reşid'in amcası oğlu Musa b. İsa idi. Abdüssamed b. Ali olduğu da söylenir. Doğrusunu Allah bilir. Dımışk şehrinin valisi ise Cafer el-Mansur'un kölelerinden Sindi b. Sehl idi.

Şam valisi, Kays kabilesinin reisi Ebü'l-Heyzam el-Mizzî'nin Dımışk şehrine hakim olmasından korkarak fitne esnasında şehrin surlarını yıktı. Ebü'l-Heyzam el-Mizzî, çirkin yaratılışlı bir adamdı. Cahiz onun hakkında şöyle demiştir: «O, kervancılara, denizcilere, dokumacılara yemin ettirmez ve, "Söz bunların sözüdür." derdi. Hamallar ve kitap muallimlerine gelince onların sözünün doğru olup olmadığını anlamak için istihare yapardı.»

Ebü'l-Heyzam el-Mizzî, hicretin 204. senesinde vefat etti. Fitne büyüyünce Harun Reşid, Musa b. Yahya b. Halid'i komutanlardan ve reisülküttaplardan oluşan bir cemaatla oraya gönderdi. Bunlar halkı barıştırdılar. Fitne ateşi söndü, halkın işleri yoluna girdi. Bunlar fitnenin elebaşlarından bir grubu alıp Harun Reşid'e götürdüler. Harun Reşid de bunlar hakkında verilecek hükmü Yahya b. Halid'e bıraktı. Yahya da onları affedip serbest bıraktı. Bu hususta şairlerden biri şöyle demiştir:

"Şam iyiden iyiye karıştı, öyle bir fitne meydana geldi ki küçük çocukların saçları üzüntüden ağardı.

Musa, süvari ve piyadeleriyle Şam'a aktı.

O gelince Şam sadece onun bereketiyle itaate yanaştı, boyun eğdi.

Bu böyle bir cömert kişidir ki bütün cömertlikleri alt etmiştir.

Babası Yahya'nın ve dedelerinin cömertliklerini aşp geride bırakmıştır.

Musa b. Yahya, eski yeni bütün mallarını ve paralarını vererek cömertlik yaptı.

Musa cömertliğin zirvesine ulaştı. Cömertlik onun yatağının astarıdır.

Ben gerek nesir gerek manzum bütün övgülerimde sadece onu kasedtim.

Bermekilerin şerefi ona raci oldu.

O, kendisine dönen bu şerefle çok yüceldi.

Onlar şiirin hafifine de uzununa da sahip oldular."

Bu senede Harun Reşid, Gıtrif b. Atâ'yı Horasan valiliğinden azletti; yerine Arus lakabıyla tanınan Hamza b. Malik b. Heysem el-Huzai'yi tayin etti.

Bu senede Harun Reşid, Mısır valiliğine birini ataması işini, Cafer b. Yahya b. Halid'e bıraktı. Cafer de oraya Ömer b. Mehran'ı tayin etmeyi uygun gördü ve tayin etti. Ömer b. Mehran; çirkin yaratılışlı,

kılığı bozuk, şaşı gözlü, zayıf vücutlu biri idi. Ömer'i oraya tayin etmesinin sebebi şuydu: Mısır valisi Musa b. İsa, Harun Reşid'i tahtından indirmeye niyetlenmişti. Bunu duyan Harun Reşid: "Vallahi Musa'yı Mısır valiliğinden azledeceğim. Yerine insanların en güzelini tayin edeceğim." demiş ve Ömer b. Mehran'ı çağırarak onu Cafer b. Yahya el-Bermekî'nin tavsiyesi üzerine Mısır'a vali olarak tayin etmişti. Ömer bir katıra, kölesi Ebu Dürre de başka bir katıra binerek Mısır'a gittiler. Şehire girdiklerinde vali Musa b. İsa'nın meclisine gittiler ve orada bulunan insanların geri tarafında oturdular. Cemaat dağıldıktan sonra Musa b. İsa, kim olduğunu bilmeksizin Ömer b. Mehran'a yönelip sordu:

- Bir ihtiyacın mı var ey ihtiyar adam?
- Evet. Allah valiyi ıslah etsin.

Böyle dedikten sonra mektubu valiye verdi. Vali mektubu okuyunca ona şöyle dedi:

- Ömer b. Mehran sen misin?
- Evet.

– "Mısır hakimiyeti ve mülkü benim değil midir?" dediği zaman Allah Firavun'a lanet etsin.

Bundan sonra görevi Ömer'e devretti ve Mısır'dan ayrılmış gitti. Ömer b. Mehran da işinin başına geçti. Altın, gümüş ve kumaş dışında halktan hiçbir hediye kabul etmedi. Sonra kendisine sunulan bütün hediyelerin üzerine sahiplerinin adlarını yazdı. Bundan sonra halktan haracı talep etti ve bu hususta onları zorladı. Bazıları ödemeyi geciktirince yemin ederek, "Haracı ödemeyi geciktirene şöyle ve şöyle yaparım." diye tehditte bulundu. Bol miktarda harac topladı. Topladığı haracları Bağdat'a gönderdi. Harac ödeme işini geciktireni de Bağdat'a gönderiyordu. İnsanlar onun idaresinde itaatkar oldular, edeplendiler.

Haracın ikinci taksitinin ödenme dönemi gelince halkın çoğu ödemekten aciz kaldı. O da bu kimseleri huzuruna çağırdı, daha önce kendisine sunmuş oldukları hediyeleri de getirtti. Sunulan hediye nakit ise o hediye haraca mahsub etti. Eğer sunulan hediye buğday ise, buğdayı satıp parasını haraca mahsub etti ve onlara: "Ben bu hediyeleri sizin için yanımda saklamıştım. İhtiyaç duyacağınız anda harcayacağımı karara bağlamıştım." dedi. Böylece Mısır'da harac ödeme işi mükemmel bir şekilde tamamlandı. Ondandır hiçbir vali böyle bir uygulamayı gerçekleştirememiştir.

Harac ödeme işini tam bir şekilde tamamladıktan sonra oradan ayrıldı. Çünkü o, Mısır'a atandığı zaman ülkenin düzeni sağlanıncaya ve harac işi tamamlanıncaya kadar orada görev yapacağını, bu işi gerçekleştirdikten sonra görevden affedileceğini şart koşmuştu. Mı-

sır'da onun beraberinde asker falan yoktu. Sadece kölesi Ebu Dürre ve hacibi vardı. İşlerini o bizzat yürütürdü.

Bu senede Abdurrahman b. Abdülmelik Anadolu'ya gazaya gitti ve bir kale fethetti.

Bu senede Harun Reşid'in zevcesi Zübeyde, kardeşi ile birlikte haccetti. Hac emiri, Harun Reşid'in amcası Süleyman b. Ebi Cafer el-Mansur'du.

HİCRETİN YÜZALTMIŞALTINCI SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

İBRAHİM B. SALİH

İbrahim b. Salih b. Ali b. Abdullah b. Abbas. Mısır valisi idi. Bu senenin şaban ayında vefat etti.

İBRAHİM B. HEREME

Bu zat şairdi. Soy kütüğü şöyledir: İbrahim b. Ali b. Seleme b. Amir b. Hereme Ebu İshak el-Fihri el-Medenî.

Medine heyeti ile birlikte halife Mansur'un ziyaretine gelmişti. Bunlar Mansur'un karşısında bir perde arkasında oturtuldular. Perdenin gerisinde oturan halife halkı görüyordu ama meclistekiler onu göremiyorlardı. Hacib Ebü'l-Hasib de ayakta durmuş: "Ey mü'minlerin emiri, bu falan hatiptir." diyor, halife Mansur da o hatibe, konuşmasını emrediyor, hatip konuşmaya başlıyordu. Sonra hacib, "Ey mü'minlerin emiri, bu falan şairdir." diyor, Mansur da şiir okumasını emrediyor, o da şiir okumaya başlıyordu. En sona kalan İbn Hereme oldu. Ben onun şöyle dediğini işittim: "Sana merhaba değil, Allah senin gözünü doyurmasın ve seni memnun etmesin." İbn Hereme diyor ki: Ben böyle deyince artık "Ey İbn Hereme sen öldün!" dedim. Sonra halife benden şiir okumamı istedi. Ben de ona şu kasidemi okudum:

"Kendisine eman verdiğin kimse tehlikelerden emin olur.
Ama kendisini ağlatmak istediğin kimse de ağlar."

Halife Mansur perdenin kaldırılmasını emretti, perde kaldırıldı. Yüzünün ay parçası gibi aydınlandığını gördüm. Kasidenin gerisini okumamı emretti ve bana, yanına yaklaşıp yakınında oturmamı emretti. Sonra bana şöyle dedi:

– Yazıklar olsun sana ey İbrahim! Eğer duyduğum bazı günahların olmasaydı sana arkadaşlarından daha çok armağan verirdim.

– Ey mü'minlerin emiri, işlediğimi duyduğun her günahı, eğer affetmemiş isen ben onu ikrar ediyorum.

Ben böyle deyince kırbacı aldı. Bana iki darbe vurdu, sonra da bana 10.000 dirhem ve bir kaftan verilmesini emretti. Beni affetti ve arkadaşlarımla arasına kattı.

Halife Mansur, ona şu şüirinden ötürü kızgınlık duyuyordu:

"Her ne kadar onları sevdiğimden ötürü kınansam da,
Ben, Hz. Fatıma evladını seviyorum.

Onlar ki, muhkem ayetleri ve İslâm dinini, ayakta duran dimdik olan bir nesebi getiren Rasûlullah'ın kızının evladıdır.

Onları sevmek bana yeter. Meralarda otlayan hayvanları bu yüzden benden esirgeseler de umurumda değil."

Asmaî, İbn Hereme hakkında şöyle demiştir: "Şairler, İbn Hereme ile sona erdiler."

Ebü'l-Ferec İbn Cevzî; İbn Hereme'nin hicri 176. senede vefat ettiğini söylemiştir.

Bu senede vefat edenler arasında Veki b. Cerrah'ın babası Cerrah b. Melih, Said b. Abdurrahman b. Abdullah b. Cemil Ebu Abdullah el-Medinî de bulunmaktadır. Bu zat, Mehdi'nin zamanında Bağdat'ta onyedinci sene kazaskerlik yapmıştır. İbn Main ile diğerleri bunun sika bir ravi olduğunu söylemişlerdir.

SALİH B. BEŞİR EL-MİRRÎ

Abid ve zahidlerdendi. Çok ağlardı, öğüt verirdi. Süfyan-ı Sevrî ve diğer âlimler onun meclisine katılırlardı. Süfyan: "Bu kavmin uyarıcısıdır." derdi. Mehdi, meclisine gelmesi için ona haber saldı. Bir merkebe binerek Mehdi'nin yanına geldi. Halifenin oturduğu sergiye yaklaştı, hâlâ bineğinin üzerindeydi. Halife Mehdi, veliahdı Musa ile Harun'a, kalkıp onu karşılamalarını ve bineğinden indirmelerini emretti. Onlar da hemen kalkıp onu karşıladılar ve bineğinden indirdiler. Bu saygı ve tazim karşısında Salih, kendi kendine: "Eğer bunlarla idare-i maslahat yapar ve bugün bu makamda hakkı açıklamazsam ziyana uğrarım." dedi. Sonra Mehdi'nin yanına oturdu, ona çok tesirli bir vaaz verdi. Nihayet onu ağlattı, sonra Mehdi'ye şöyle dedi:

"Bilesin ki Rasûlullah (s.a.v.), ümmeti arasında kendisine muhalefet eden kimselerin hasmıdır. Muhammed (s.a.v.)'in hasım olduğu kimsenin Allah da hasmı olur. Sen ahirette Allah'a ve Rasûlüne karşı muhakeme olunacağın esnada seni kurtarmayı gerektirecek delilleri hazırla. Yoksa kendini helake teslim et. Bilesin ki, düşenler arasında

yerden en geç kalkacak olan kimse, heva ve bid'atlardan darbe yiyecek yere düşmüş olan kimsedir. Bilesin ki, Cenâb-ı Allah kullarının üzerinde kahredici güce sahiptir. İnsanlar arasında ayağı kaymayan ve çok sebat eden kimse, Allah'ın kitabını ve Rasûlünün sünnetini kabul edip bunların hükmüne uyan kimsedir."

Daha uzun sözler sarfetti. Mehdi ağladı ve bu sözlerinin kendi divanına yazılmasını görevlilere emretti.

Bu senede Abdülmelik b. Muhammed b. Muhammed b. Ebi Bekr Amr b. Hazm vefat etti. Bu zat, Irak'a kadı olarak gelmişti.

Yine bu senede Ferec b. Fudale et-Tenuhi el-Humusî vefat etti. Bu zat Harun Reşid'in halifeliği zamanında Bağdat'ta beytül-malın müdürü idi. Bu senede vefat etti. Hicretin seksensekizinci senesinde doğmuştu. Vefat ettiğinde seksensekiz yaşındaydı. Onun menkıbelelerinden biri şudur:

Halife Mansur, bir gün altın köşke gelmiş, herkes ayağa kalkmıştı. Sadece sözünü ettiğimiz Ferec b. Fudale yerinde oturmuş ve kalkmamıştı. Mansur öfkelenerek: "Niçin kalkmadın?" diye sorunca Fudale şu cevabı vermişti:

"Cenâb-ı Allah'ın, sana karşı kıyam etmemi ve senin de buna niçin razı olduğunu her ikimize sormasından korktum. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), insan için ayağa kalkmayı hoş görmemişti."

Onun bu cevabı karşısında Mansur ağlamaya başlamış, onu yakınına oturtmuş ve ihtiyaçlarını karşılamıştı.

MÜSEYYEB B. ZÜHEYR

Müseyyeb b. Züheyr b. Amr Ebu Seleme ed-Dabbî. Halife Mansur, Mehdi ve Harun Reşid zamanında Bağdat'ta muhafız kuvvetleri komutanıydı. Mehdi'nin hilafeti zamanında bir ara Horasan valiliği de yapmıştı. Doksanaltı sene yaşadı.

VEDDAH B. ABDULLAH

Veddah b. Abdullah Ebu Avane es-Sırrî. Sırrilerin azadlısı idi. Rivayet imamlarındandı. Seksen yaşını aşmış olduğu halde bu senede vefat etti.

HİCRETİN YÜZYETMİŞYEDİNCİ SENESİ

Bu senede Harun Reşid, Cafer el-Bermekî'yi Mısır valiliğinden azlederek yerine İshak b. Süleyman'ı tayin etti. Hamza b. Malik'i de Horasan valiliğinden azledip Rey ve Sicistan valiliğine Mısır valiliği-

ni de ekleyerek Fadl b. Yahya el-Bermekî'yi tayin etti.

Vakidî'nin anlattığına göre bu senede muharrem ayının sonlarında halk şiddetli bir fırtına ve karanlığa maruz kaldı. Bu senenin safer ayında da aynı durum meydana geldi.

Bu senede Harun Reşid insanlara haccettirdi.

Bu senede Kûfeli kadı Şüreyk b. Abdullah en-Nehaî vefat etti. Bu zat, Ebu İshak'tan ve birçok kimselerden hadis dinlemiştir. Güzel bir yargılaması ve infazı vardı. Mahkemeye oturmadan kahvaltısını yapar, sonra mestinin arasından bir kağıt çıkararak kağıda bakar, ondan sonra davacıları huzuruna alırdı.

Arkadaşlarından biri onun her gün bakmakta olduğu o kağıtta ne yazılı olduğunu merak etti. Neticede gördü ki kağıtta şunlar yazılı: "Ey Şüreyk b. Abdullah! Sıratı hatırla, onun keskinliğini düşün. Ey Şüreyk b. Abdullah! Aziz ve Celil olan Allah'ın huzurunda duracağın ve hesap vereceğin zamanı hatırla!"

Bu senenin zilkade ayının başında cumartesi günü vefat etti.

Bu senede Abdülvahid b. Zeyd, Muhammed b. Müslim ve Musa b. A'yün de vefat ettiler.

HİCRETİN YÜZYETMİŞSEKİZİNCİ SENESİ

Bu senede Kays ve Kudaa kabilelerinden bir grup, Mısır valisi İshak b. Süleyman'a isyan ettiler. Onunla savaştılar, büyük bir fitne meydana geldi. Harun Reşid oraya İshak'a takviye olarak Filistin valisi Herseme b. A'yün'ü birkaç komutan ve bir askeri birlikle gönderdi. Bunlar isyancılarla savaştılar, nihayet onları itaat altına aldılar. Sonra asiler, yükümlü oldukları haracı ödediler. Görevlerini ifa ettiler. Herseme, İshak b. Süleyman'ın yerine Mısır'da bir ay kadar valilik yaptı. Sonra Harun Reşid onu azlederek yerine Abdülmelik b. Salih'i tayin etti.

Bu senede İfrikiye halkından bir grup ayaklanarak Fadl b. Ravh b. Hatim'i öldürdüler. Orada bulunan Mühelleb ailesinden insanları kovdular. Harun Reşid, üzerlerine Herseme'yi gönderdi. Asiler, Herseme vasıtasıyla itaat altına alındılar.

Bu senede Harun Reşid, bütün hilafet işlerini Yahya b. Halid b. Bermek'e bıraktı.

Bu senede Velid b. Tarif, Cezire'de isyan etti. Bağımsızlığını ilan etti ve Cezirelilerden bir kısmını öldürdü. Sonra Ermeniyeye gitti ve ileride anlatacağımız işleri yaptı.

Bu senede Fadl b. Yahya, Horasan'a gitti. Orada güzel bir yönetim sergiledi. Mescitler ve kaleler inşa etti. Maverâünnehir'de gaza yaptı. Abbasiler adını verdiği Acemlerden bir grup asker aldı. Arala-

rında dostluk tesis etti. Bu askerlerin sayısı 500.000 kadardı. Bunlardan 20.000 askeri Bağdat'a gönderdi. Bunlar Bağdat'ta Kermeniler olarak tanınıyorlardı. Şair Mervan b. Ebi Hafsa, bu konuda şöyle demişti:

"Fadl, bir yıldızdır ki batışı yoktur.

Savaş esnasında yıldızlar batarken o batmaz.

Kavmin mülkünün koruyucusudur, parlak bir yıldızdır. Atadan kalma mızraklarını ellerinde taşırlar, koruyucudurlar.

Hacılara su verenlerin oğulları, yani Abbasiler.

Onun sayesinde askeri birlikler oluşturdular, onun onlardan başka amacı yoktur.

Abbas oğullarının askeri birlikleri tanındılar.

Fadl, Acemlerle Araplardan oluşan askerleri bir araya getirdi.

Sayıları beşyüzünü bulan askerler sebat ettiler.

Bunlar divanlarda kayıtlıdır.

Nisbette Rasûlullah'a daha yakın olan Abbasileri müdafaa ederler.

Cömerttir, Yahya'nın oğlu Fadl'dır.

Onun elinde ne altın, ne de gümüş kalmaz, hep gider.

Kuşağını bağladığı günden beri bazı kavimler onun hibe ettiği paralarla mal sahibi oldular.

Cömertlikte çok ileri safhadadır. Gücüne diyecek yoktur.

Elde edilmek için yorgunluk ve zahmet çekilen paralar onun cömertliği sayesinde elde edilir.

Cömertçe para vermediği zaman akıl verir.

Hind yapısı kılıçlar kınlarından çekildiğinde de geri durmaz.

Hiçbir şeye razı değildir, gayesi Allah'ın hoşnutluğudur.

Haktan başkasına razı olmaz, gazabı da yoktur.

Ey Fadl, senin cömertliğin o kadar taşı ki, artık;

Ne sağanak yağmurlar, ne de dalgalanan denizler denk olamazlar cömertliğine."

Horasan'a gitmezden önce de şair Mervan onun için şu şiiri okumuştur:

"Görmez misin ki cömertlik, Âdem'in elinden yuvarlanıp geldi,

Nihayet Fadl'ın avucuna düştü.

Ebü'l-Abbas'ın seması sağanak yağmur yağdırdığında,

Gör hele sen, o cömertlikte ne sağanak yağmurlar yağdırır!"

Aynı şair yine Fadl hakkında şöyle demişti:

"Çocuğunun açlığı anneyi üzüp paniğe düşürdüğünde,
Anne, çocuğu için Fadl'ın adıyla dua eder, çocuk da susar.
Ey Fadl, İslâmiyet seninle yaşasın. Sen, İslâm'ın izzetisin.
Sen, küçük çocukları yaşlı ihtiyarlar gibi olgun olan bir kavim-
densin."

Böyle dediği için Fadl, şair Mervan'a 100.000 dirhem verilmesini görevlilere emretmişti. İbn Cerir böyle demiştir.

Süllem el-Hasir de Bermekiler hakkında şu methiye-yi yazmıştı:

"Cömertlik denizi Bermekilere komşu olan bir evde,
Kişi yoksul düşmekten nasıl korkar?
Bermekiler öyle bir kavimdir ki, Fadl b. Yahya onlardandır.
O medarı iftihar bir kimsedir ki, iftihar da kimse ona denk ola-
maz.

Onun için iki gün vardır: Bir gün cömert olur, bir gün de savaşçı.
Zaman sanki bu ikisi arasında esirdir.
Bermekilerden biri on yaşına vardığında,
Tek amacı ya emir ya da vezir olmaktır."

Fadl b. Yahya'nın Horasan'a yaptığı bu seferi esnasında karşılaştığı bazı garip haller olmuştu. Oralarda çok beldeleri fethetmişti. Kabil'i ve Maverâünnehir'i ele geçirmişti. Güçlü, kuvvetli Türkleri mağlup etmişti. Bu yolda gerçekten çok miktarda para sarfetmişti. Sonra Bağdat'a dönmüştü. Bağdat'a yaklaştığında Harun Reşid ve eşraf onu karşılamaya çıktılar. Şairler, hatipler ve insanların ileri gelenleri onun istikbaline çıktılar. Bunlardan bazısına birer milyon, bazısına da beşeryüzbin dirhem para verdi. Bu uğurda sayımı yapılamayacak kadar çok para sarfetti.

Şairlerden biri onun huzuruna girdi. Fadl'ın yanında para kesele-ri vardı, bunları gelenlere dağıtıyordu. Manzarayı gören şair şöyle dedi:

"Bütün cimri insanların cimriliklerine karşı Cenâb-ı Allah, Fadl b. Yahya b. Halid'in cömertliğini ortaya koymuştur."

Fadl, o şaire bol miktarda para verilmesini görevlilere emretti.

Bu senenin yaz mevsiminde, Muaviye b. Züfer b. Asım gazaya gitti. Kış mevsiminde de Süleyman b. Raşid gazaya gitti.

Bu senede Mekke valisi Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas insanlara haccettirdi.

Bu senede Cafer b. Süleyman, Anter b. Kasım, Abdülmelik b. Mu-

hammed b. Ebi Bekr b. Amr b. Hazm (Bağdat kadısı) vefat ettiler. Abdülmelik'in cenaze namazını Harun Reşid kıldırdı ve cenaze Bağdat'ta defnedildi. Başka bir rivayette anlatıldığına göre Abdülmelik b. Muhammed, hicretin 177. senesinde vefat etmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

HİCRETİN YÜZYETMİŞDOKUZUNCU SENESİ

Bu senede Fadl b. Yahya, yerine Ömer b. Cemil'i vekil bırakarak Horasan'dan Bağdat'a geldi. Harun Reşid de oraya Mansur b. Yezid b. Mansur el-Himyerî'yi tayin etti.

Bu senede Harun Reşid, Halid b. Bermek'i haciplikten azlederek yerine Fadl b. Rebi'i tayin etti.

Bu senede Horasan'da Hamza b. Etrük Sicistanî isyan etti. Bununla ilgili açıklama ileride gelecektir.

Bu senede Velid b. Tarif eş-Şâri, Cezire'ye döndü. Burada onun gücü arttı, taraftarları çoğaldı. Harun Reşid, onun üzerine Yezid b. Mezyed eş-Şeybanî'yi gönderdi. Yezid bir fırsatını bularak onu öldürdü. Böylece adamları dağılıp gittiler. Faria, öldürülen kardeşi Velid b. Tarif için şu ağdı yakmıştı:

"Ey habur ağacı! Sana ne olmuş, yaprakların dökülmemiş?
Sanki Velid'in öldürülmesine hiç üzülmemişsin.
O öyle bir yığitti ki, takvadan başka bir azığı sevmezdi.
Mızrak ve kılıçlardan başka da bir malı sevmezdi."

Bu senede Harun Reşid, Allah'a şükür ifadesi olarak Bağdat'tan umre için Mekke'ye gitti. Umresini tamamladıktan sonra hac mevsimine kadar Medine'de ikamet etti ve haccını da ifa etti. Mekke'den Mina'ya, oradan da Arafat'a yaya olarak gitti. Bütün ziyaret yerlerini ve meş'arleri yaya olarak ziyaret etti. Sonra Basra yolu üzerinden Bağdat'a döndü.

HİCRETİN YÜZYETMİŞDOKUZUNCU SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

İSMAİL B. MUHAMMED

İsmail b. Muhammed b. Yezid b. Rebia Ebu Haşim el-Himyerî. Seyyid lakabını almıştı. Meşhur şairlerdendi. Ama pis bir Rafizi ve murdar bir Şii idi. İçki içenlerden ve öldükten sonra tekrar dünyaya döneceğini iddia edenlerdendi. Günün birinde bir adama şöyle de-

mişti: "Bana bir dinar borç ver, dünyaya döndüğümüzde sana yüz dinar ödeyeyim." Adam ona şu cevabı vermişti: "Korkarım ki, sen dünyaya köpek ya da domuz olarak dönersin. O zaman da dinarım boşa gider."

Allah kahretsın onu, şiirinde sahabelere söverdi. Asmaî, onun hakkında şöyle demiştir: "Eğer bu kötülüğü olmasaydı onun sınıfında ve tabakasında bulunanlardan hiçbirini ondan önceye almazdım. Hiç kimseyi ona tercih etmezdim. Özellikle Ebu Bekir ve Ömer'i ve bunların oğullarını hedef alırdı."

İbn Cevzî, onun şiirlerinden bazılarını nakletmiştir, ama şiirleri çirkin ve müstehcen olduğu için nakletmeyi uygun görmedim. Öldüğü zaman, yüzü kararmış ve şiddetli bir sıkıntıya maruz kalmıştı. Sahabelere sövmüş olduğundan ötürü kimse onu defnetmedi.

Bu senede vefat edenler arasında hadis imamlarından Hammad b. Zeyd, salih şahsiyetlerden Halid b. Abdullah -bu zat Müslümanların efendi ve lider şahsiyetlerindendi. Nefsini Allah'tan dört kez satın almıştı-, İmam Malik b. Enes, Evzaî'nin arkadaşı Hekal b. Ziyad ve Ebu Ahves de bulunmaktadır. Bunların biyografilerini "Tekmil" adlı eserimizde anlatmışızdır.

İMAM MALİK

İmam Malik, bu senede vefat eden şahsiyetlerin en meşhurdur. Tabileri bulunan dört mezhep imamlarından biridir.

Soy kütüğü şöyledir: Malik b. Enes b. Malik b. Amir b. Ebi Amir b. Amr b. Haris b. Gaylan b. Hased b. Amr b. Haris. Haris'in künyesi, Zû Asbah el-Himyeri'dir.

İmam Malik'in künyesi, Ebu Abdillâh'tır. Medinelidir. Kendi zamanında hicret diyarının (Medine'nin) imamı idi. Birden fazla tabii-den rivayetlerde bulunmuştur. Bir grup imam kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında iki Süfyan, Şu'be, İbn Mübarek, Evzaî, İbn Mehdi, İbn Cüreyc, Leys, Şafiî, Zührî, Yahya b. Said el-Ensârî, Yahya b. Said el-Kettan, Yahya b. Yahya el-Endülüsî, Yahya b. Yahya en-Nisaburî de bulunmaktadır.

Buharî dedi ki: "Senedlerin en sahihi, İmam Malik'in Nafi tariki ile İbn Ömer'den yaptığı rivayetlerin senetleridir."

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: "İmam Mâlik, hadis ricalini çok şiddetli bir şekilde tenkide tabi tutardı."

Yahya b. Main dedi ki: "İmam Malik'in kendisinden rivayet ettiği her ravi sika'dır. Sadece Ebu Ümeyye hariç."

Birden fazla âlim dediler ki: "İmam Malik, Nafi ile Zührî'nin arkadaşları arasında en sebatlı olandır."

İmam Şafiî dedi ki: "Hadis konusu geldiğinde İmam Malik yıldızdır. Hadis öğrenmek isteyenler İmam Malik'in çoluk çocuğu mesabesindeirler."

İmam Malik'in menkıbeleri cidden çoktur. İmamlar onu o kadar övmüşler ki, onların bu övgülerini burada nakletmemize imkân yoktur.

Ebu Mus'ab dedi ki: İmam Malik'in şöyle dediğini işittim: "Yetmiş kişi benim fetva vermeye ehil olduğuma şahitlik etmeden fetva vermedim."

İmam Malik, hadis okumak istediği zaman temizlenir, güzel kolar sürünür, sakalını tarar, elbiselerinin en güzelini giyinirdi. Gerçekten de güzel elbise giyinirdi. Yüzüğünün kaşında, "Allah bana yeter, o ne güzel vekildir." diye yazılı idi. Evine girerken, "Allah'ın dilediği olur. Kuvvet ancak Allah iledir." derdi. Evinde çeşitli sergiler serilmişti.

Muhammed b. Abdullah b. Hasan, isyan hareketini başlattığı zaman İmam Malik kendi evine kapandı, ne taziye için ne de tebrikte bulunmak için hiç kimsenin yanına gitmedi. Cumaya ve cemaata de katılmadı ve şöyle derdi: "Kişinin bildiği herşeyi söylemesi gerekmez. Kişilerin hepsi mazeret beyan edecek güce sahip olamazlar."

Can çekişirken, "Allah'tan başka ilah bulunmadığına şahadet ederim." dedi. Sonra sözünü şöyle sürdürdü: "Bundan önce de hüküm Allah'a aitti. Bundan sonra da ona ait olacaktır." Bu senenin safer ayının 14'ünde geceleyin vefat etti. Bu senenin rebiyül-evvel ayında vefat ettiğine dair zayıf bir rivayet de vardır. Vefat ederken seksenbeş yaşındaydı. Vakıdî'nin ifadesine göre ise yetmiş yaşındaydı. Bakî mezarlığına defnedildi.

Tirmizî, Ebu Hüreyre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yakın zamanda insanlar ilim talep etmek için develerin ciğerlerine (böğürlerine) vurarak (yolculuğa çıkacaklar) ama, Medine âliminden (İmam Malik'ten) daha âlim birini bulamayacaklardır." Daha sonra Tirmizî, bu hadisin hasen olduğunu söylemiştir.

Rivayete göre İbn Uyeyne, bu hadiste sözü edilen Medine âliminin İmam Malik b. Enes olduğunu söylemiştir. Abdürrezzak da böyle demiştir. Başka bir rivayette ise İbn Uyeyne, bu hadiste sözü edilen kişi Abdüaziz b. Abdullah el-Ömerî'dir, demiştir.

İbn Hallikan, "el-Vefeyat" adlı eserinde İmam Malik'in biyografisini uzun uzadıya anlatmış ve faydalı bilgiler vermiştir.

HİCRETİN YÜZSEKSENİNCİ SENESİ

Bu senede Şam'da Nizarilerle Yemenliler arasında büyük bir fitne koptu. Harun Reşid, bundan rahatsız oldu ve Cafer el-Bermekî'yi bu fitneyi bastırmak üzere bir grup komutan ve askerle Şam'a gönderdi. Cafer, Şam'a girdi, halk kendisine itaat etti. Halkın elindeki atları, kılıçları ve mızrakları topladı. Allah onun vasıtasıyla fitne ateşini söndürdü. Şairlerden biri bu konuda şöyle demişti:

"Şam'da fitne ateşleri tutuşturuldu.

İşte Şam'daki bu ateşin söndürülme vakti geldi.

Bermek ailesinin denizindeki dalgalar coştığında ve bu fitnenin üzerine geldiğinde,

Fitne ateşinin korları ve kıvılcımları söndürüldü.

Mü'minlerin emiri Harun, Cafer'i bu fitneyi bastırmakla görevlendirdi.

Onun sayesinde çatlaklık ve kırıklıklar onarıldı.

Müminlerin emiri Harun, şerefli ve uğurlu Cafer'i bu işe sevketti.

Yemenlilerle Nizarlılar onun hükmüne boyun eğip razı oldular."

Cafer, Şam'da yerine halef olarak İsa el-Akkî'yi bıraktıktan sonra Bağdat'a döndü. Halifenin huzuruna vardığında halife Harun ona ikramda bulundu. Onu yakınında oturttu. Cafer, Şam'da çektiği yalnızlığı anlattı, sıkıntısını dile getirdi. Sonra da mü'minlerin emirinin yanına dönmeyi ve onun mübarek yüzünü görmeyi kendisine nasib eden ve böylece lütufta bulunan Allah'a hamdetti.

Harun Reşid bu senede Horasan ve Sicistan valiliklerine birini atama yetkisini Cafer'e verdi. Cafer de oraya Muhammed b. Hasan b. Kahtabe'yi vali olarak tayin etti. Harun Reşid de bundan yirmi gece sonra Cafer'i Horasan naibliğinden azletti.

Harun Reşid bu senede, Haricilerin çokluğu nedeniyle Musul surlarını yıktırdı. Cafer'i muhafız kuvvetlerinin komutanlığına tayin etti. Kendisi Rakka'ya gitti, orayı ikametgah edindi. Bağdat'ta, oğlu Emin Muhammed'i vekil bıraktı. Onu aynı zamanda Irakeyn valisi yaptı. Herseme'yi de İfrikiye valiliğinden azletti ve Bağdat'a çağırdı. Daha sonra Cafer, Herseme'yi muhafız kuvvetlerinin başına komutan

vekili olarak tayin etti.

Bu senede Mısır'da İskenderiye minaresinin uç kısmının yıkılmasına neden olan, şiddetli bir deprem meydana geldi.

Bu senede Cezire'de Hıraşe eş-Şeybanî ayaklandı. Müslim b. Bekkar b. Müslim el-Ukaylî onu öldürdü.

Bu senede Cürcan'da kırmızı elbiseler giyinen ve kendilerine Muhamhire denilen bir grup, isyan hareketi başlattılar. Amr b. Muhammed el-Amrekî adında bir adama tabi oldular. O da zındıklardandı. Harun Reşid, Cürcan naibine haber gönderip Amr b. Muhammed'i öldürmesini emretti, o da öldürdü. Böylece Cenâb-ı Allah, anında onların fitne ateşlerini söndürdü.

Bu senede Züfer b. Asım, Anadolu'ya gazaya gitti.

Bu senede Musa b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas, insanlara haccettirdi.

HİCRETİN YÜZSEKSENİNCİ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

İSMAİL B. CAFER

İsmail b. Cafer b. Ebi Kesir el-Ensârî. Medinelilerin âlimi, kurra-sı ve de Bağdat'ta Ali b. el-Mehdi'nin terbiyecisi idi. Ali b. el-Mehdi de bu senede vefat etti. Defalarca hac emirliği yapmıştı. Reşid'den birkaç ay daha büyüktü.

HASSAN B. EBİ SİNAN

Hassan b. Ebi Sinan b. Ebi Evfa b. Avf et-Tenuhi el-Enbarî. Hicretin altmışıncı senesinde doğdu. Enes b. Malik'i gördü. Enes onun için dua etti. Onun soyundan kadılar, vezirler ve salih insanlar dünyaya geldiler. Hem Abbasi hem Emevi devletini gördü. Hristiyandı, Müslüman oldu. İslâmiyeti güzelce yaşadı. Arapça, Farsça ve Süryanice yazmasını bilirdi. Seffah onu Enbar'a tayin ettiği zaman Rebia'nın yanında Arapça katiplik yapardı.

Bu senede sika ravilerden Abdülvaris b. Said el-Beyrutî de vefat etti.

AFİYE B. YEZİD

Afiye b. Yezid b. Kays. Halife Mehdi tarafından İbn Ulase ile birlikte Bağdat'ın doğu kısmına kadı olarak tayin edilmişti. Bu ikisi Rusafe camiinde kadılık yaparlar, hüküm verirlerdi.

Afiye; abid, zahid ve takvalı bir kimseydi. Bir gün öğle vaktinde Mehdi'nin huzuruna girdi ve ona şöyle dedi:

– Ey mü'minlerin emiri, beni affet. Bu görevden ayrılmak istiyorum.

– Seni niçin bu görevden affedeyim? Yoksa emirlerden biri seni zorladı mı?

– Hayır, ama iki kişi yanıma gelerek davalastılar. Onlardan biri bana taze hurma hediye etmek istedi. Taze hurmayı sevdiğimi sanki duymuştu. Bana bir tabak taze hurma hediye etti, o hurmalar ancak halifemize layıktı. Ama kabul etmedim, geri verdim. Sabah olunca mahkemeye gidip oturduğumda ikisi benim kalbimde ve gözümde aynı olamadılar. Aksine benim gönlüm, bana hurma hediye etmek teşebbüsünde bulunan adamdan yana oldu. Ben onun hurmasını kabul etmediğim halde gönlüm ondan taraf oldu. Ya kabul etseydim nasıl olurdu? Ey mü'minlerin emiri, beni kadılık görevinden affet. Allah sana afiyet versin.

Bunun üzerine Mehdi onu kadılık görevinden affetti.

Asmaî dedi ki: Bir gün Harun Reşid'in huzurundaydım, yanında Afiye b. Yezid de vardı. Harun, ifadesini almak için onu yanına çağtırmıştı. Çünkü bazıları onun aleyhinde Harun Reşid'in yanında jurnalılık yapmış ve şikâyetle bulunmuşlardı. Harun Reşid, hakkında söylenenleri ona soruyor, o da soruları cevaphıyordu. Oturum uzadı. O esnada halife Harun hapsirdi, herkes "Yerhamukellah: Allah sana rahmet etsin." dedi. Ama Afiye hayır duada bulunmadı. Harun Reşid ona sordu:

– Niçin sen de bu adamlarla birlikte benim için hayır duada bulunmadın?

– Çünkü sen elhamdülillah demedin.

Bu sözünün hak olduğunu ispatlamak için bu konuda bir de hadis okudu. Harun Reşid ona şu karşılığı verdi:

– Haydi görevinin başına dön. Allah'a yemin ederim ki hakkında ileri sürülen iddialar sende mevcut değildir. Çünkü sen Allah'a hamdetmediğim bir hapsirme karşılığında benim için hayır duada bulunarak iltimasta bulunmadın. Başkaları için hiç iltimasta bulunmazsın.

Böyle dedikten sonra onu iyilikle asıl görevine iade etti.

SİBEVEYHÎ

Nahiv imamlarının âlimidir. Asıl adı Amr b. Osman b. Kanber Ebu Bişr'dir. Sibeveyhî lakabıyla tanınır. Beni Haris b. Ka'b'ın azadlısıdır. Rebi b. Ziyad ailesinin azadlısı olduğu da söylenir. Annesi

çocukluğunda onu oynatırken kendisine sibeveyh dediği için bu lakabı almıştır. Sibeveyh, elma kokusu anlamına gelir.

Sibeveyhî, ilim tahsiline başlarken hadisçi ve fıkıhçılara refakat etti. Hammad b. Seleme'den hadis ve fıkıh öğrendi. Bir gün hatalı hadis okuyunca Hammad onun okuyuşunu reddetti, kendisi bundan rahatsız oldu. Halil b. Ahmed'in ders halkasına devam etti. Nahivde mesafeler katetti. Parlak bir seviyeye ulaştı, Bağdat'a gitti. Kisaî'yi araştırdı. Sibeveyhî; yakışıklı, temiz ve güzel bir gençti. Yaşının küçüklüğüne rağmen her aileden bir hisse edep ve her ilimden de bir miktar öğrendi. Nahivde öyle bir kitap tasnif etti ki, onun seviyesine ulaşamaz. Ondan sonra nahiv âlimleri onun kitabını şerh ettiler, denizinin derinliklerine daldılar. Denizinin derinliklerindeki incileri çıkarmaya çalıştılar, ama denizinin dibine ulaşamadılar. Sa'leb'in iddiasına göre o, bu eserini yalnız başına tasnif etmemiş, aksine kırk kadar kimse bu eserin hazırlanması için katkıda bulunmuşlardır. Kendisi bu kırk kişiden biriymiş. Bu kitaptaki kaideler Halil'in ortaya koyduğu kaidelermiş ve güya Sibeveyhî bunların kendisine ait olduğunu söylemiş. Fakat Sayrafi, "Tabakatü'n-Nühât" adlı kitapta bunun asılsız olduğunu ifade etmiştir. Lügat ilmini Ebü'l-Hattab, Ahfeş ve diğerler âlimlerden aldığını söylemiştir.

Sibeveyhî şöyle derdi: "Said b. Ebi'l-Arube. Arube kelimesi cuma günü demektir. Bu kelimeyi lam-ı tarifsiz olarak telaffuz eden kimse hata yapmış olur." Bunu Yunus'a anlattıklarında Yunus: "Sibeveyhî doğru söylemiştir. Allah onun hayrını versin." demişti.

Talha b. Tahir'in yanında derece kazanmak için Horasan'a gitti. Çünkü Talha b. Tahir, nahiv ilmini severdi. Sibeveyhî orada hastalandı ve bu hastalığı sonunda vefat etti. Ölümü esnasında şu şiiri okudu:

"Kendisine ebedi kalsın diye dünyayı arzuluyordu;
Ama arzulayan, arzuladığı şeyi elde edemeden öldü.
Kendisi için kalıcı olsun diye bir fidanı yetiştirir;
Ama fidan yaşar, eken ölür."

Anlatıldığına göre, can çekişirken başını kardeşinin dizi üzerine koymuştu. Kardeşinin gözleri yaşarınca gözyaşı Sibeveyhî'nin yüzüne damladı. Sibeveyhî uyandı, kardeşinin ağladığını görünce şöyle dedi:

"Biz hep birlikte bir aradaydık. Zaman bizi birbirimizden ayırdı, ebede kadar, sonsuza kadar.

Kim artık zamana güvenebilir?"

Hatib Bağdadî dedi ki: "Anlatıldığına göre Sibeveyhî, vefat eden otuziki yaşındaydı."

UFEYRE EL-ABİDE

Bu hatun, hep hüznünlüydü, çok ağlardı. Bir yakını seferden dönüp geldi. Ufeyre ağlamaya başladı. Niçin ağladığını kendisine sorduklarında şu cevabı verdi: "Bunun gelişi, Aziz ve Celil olan Allah'ın huzuruna varacağımız günü bana hatırlattı. Kimi sevinçli olacak, kimi de helâk olacaktır o gün."

Bu senede İmam Şafî'nin şeyhi Müslim b. Halid ez-Zencî vefat etti. Bu zat, Mekkeliydi. Hafızasının zayıflığından ötürü tenkide uğramıştır.

HİCRETİN YÜZSEKSENBİRİNCİ SENESİ

Harun Reşid bu senede Bizans'a gaza yaptı. Safsaf kalesini fethetti. Şair Mervan b. Ebi Hafsa bu konuda şöyle demişti:

"Müminlerin adaletli emiri Safsaf kalesini yerle bir etti."

Bu senede Abdülmelik b. Salih, Bizans'a gaza yaptı. Ankara'ya kadar gitti. Matmure'yi fethetti.

Bu senede Muhammire fırkası Cürcan'da ayaklandı ve şehre hakim oldu.

Bu senede Harun Reşid, mektuplarının baş kısmına, Aziz ve Celil olan Allah'ı övdükten sonra Rasûlullah (s.a.v.) için de salat-ü selam ibarelerinin yazılmasını emretti.

Bu senede Harun Reşid, insanlara haccettirdi ve teşrik günlerinin bitmesini beklemeden acele olarak Mina'dan Mekke'ye gitti.

Yahya b. Halid, halifeden, kendisini vezirlikten affetmesini istedi. Harun Reşid'in affetmesi üzerine Yahya Mekke'de ikamete başladı.

HİCRETİN YÜZSEKSENBİRİNCİ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

HASAN B. KAHTABE

Büyük komutanlardandı.

Bu senede vefat edenler arasında Hamza b. Malik de vardı. Harun Reşid zamanında Horasan valiliği yaptı. Hasan b. Arefe'nin şeyhi Halef b. Halife de bu senede vefat etti. Vefatı sırasında kendisi 100 yaşındaydı.

ABDULLAH B. MÜBAREK

Künyesi Ebu Abdırrahman'dır. Mervezlidir, babası Türktü. Beni Hanzela kabilesinden Hemedanlı bir tüccarın azadlısıydı. İbn Mübarek Hemedan'a vardığında, efendilerinin çocuklarına iyilik ve ihsan da bulunurdu. Annesi Harezmli idi. Hicretin 118. senesinde doğdu. İsmail b. Halid, A'meş, Hişam b. Urve, Humeyd et-Tavil ve diğer tabii imamlarından ders aldı. Halkın çoğu da ondan hadis dinlediler, ders aldılar. Hafızasının sağlamlığı, fıkıh ilminin derinliği, Arapçaya vukufu, zahidliği, cömertliği, cesareti ve şairliği ile tanınan ve övülen bir kimseydi. Güzel eserleri vardır. Derli toplu hikmetleri içeren güzel şiirleri de vardır. Çok gaza yapar, çok haccederdi. 400.000 dinar dolayında sermayesi vardı. Çeşitli şehir ve beldelere uğrayarak ticaret yapardı. Bir âlimle karşılaştığında ona iyilikte bulunurdu. Kazancı her sene 100.000 dinara ulaşırdı. Bu kazancının tümünü âbidlere, zahidlere ve âlimlere sarfederdi. Bazen kendi sermayesinden de sarfettiği olurdu.

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: "Abdullah b. Mübarek'in yaşantısına ve sahabelerin yaşantısına baktım. Onların Rasûlullah (s.a.v.)'ın sohbetinde bulunmaktan başka, Abdullah'a bir üstünlükleri bulunduğunu görmedim."

İsmail b. Ayyaş dedi ki: "Yeryüzünde Abdullah b. Mübarek'in bir misli yoktur. Bildiğim hayırları Cenâb-ı Allah ona vermiştir. Arkadaşlarının bana anlattıklarına göre, Mısır'dan Mekke'ye kadar onunla yol arkadaşlığı yapmışlar, kendisi bütün yolculuğu boyunca oruçlu olduğu halde arkadaşlarına hurma tatlısı yedirmiş."

Bir defasında Abdullah b. Mübarek, Rakka'ya gelmişti. Harun Reşid de oradaydı. Şehre girdiğinde insanlar Abdullah'ın etrafında toplandılar. Çevresinde büyük bir kalabalık olmuştu. Harun Reşid'in cariyelerinden biri sarayın balkonundan kalabalığa baktı ve: "Şu insanlara ne olmuş?" diye sorunca kendisine şöyle cevap verdiler: "Horasan'dan Abdullah b. Mübarek adında bir âlim kişi gelmiş. İnsanlar onun etrafında toplanmışlar." Verilen bu cevap karşısında cariyeye şöyle dedi: "Hükümdar işte budur. Yoksa kırbaç, değnek, tehdit ve teşviklerle etrafında adamların toplandığı Harun Reşid değildir."

Abdullah b. Mübarek, bir defasında yine arkadaşlarıyla birlikte hac yolculuğuna çıkmıştı. Yolda bir şehrin yakınlarından geçiyorlarken bir kuşları öldü. Kuşun ölüsünün çöplüğe atılmasını emretti. Arkadaşları kendisini geride bırakıp ilerlemişler; o da arkalarından gelmekteydi. Çöplüğe vardığı sırada bir kız çocuğunun oraya yakın bir evden çıkıp çöplüğe geldiğini ve ölü kuşu oradan alarak bir beze sarıdığını, sonra çabucak eve götürdüğünü gördü. Abdullah b. Mübarek,

bunun üzerine kızın evine giderek niçin böyle yaptığını sordu, çocuk şöyle cevap verdi:

– Ben ve kardeşim burada yalnızız, hiçbir şeyimiz yok. Şu peştamaldan başka hiçbir şeye sahip değiliz. Şu çöplüğe atılan şeylerden başka yiyeceğimiz de yok. Birkaç günden beri çaresiz kaldığımız için çöplüğe atılan leşlerle geçiniyoruz. Babamızın malı mülkü vardı, zalimin biri ona haksızlık etti. Malını aldı ve onu öldürdü.

İbn Mübarek bunu duyunca, hemen arkadaşlarına yüklerin indirilmesini emretti ve vekilharcına şöyle dedi:

– Senin yanında ne kadar para var?

– 1.000 dinar var.

– Yirmisini ayır... Onunla Merv şehrine dönelim. Gerisini de şu yoksul çocuklara ver. Böyle yapmak bizim için haccetmekten daha faziletlidir.

Böyle dedi ve Merv şehrine geri döndü.

Abdullah b. Mübarek, haccetmeye niyetlendiği zaman arkadaşlarına şöyle derdi: "Sizden bu sene haccetmeye niyetlenen olursa harçlığını yanıma getirsin ki ben onun masraflarını karşılayayım." Böyle dedikten sonra arkadaşlarının harçlıklarını yanına alır, herbirinin harçlığını bir keseye koyar, kesenin üzerine sahibinin adını yazar ve bütün para keselerini bir sandıkta toplardı. Sonra hepsine rahatça yetecek azıkları ve binekleri temin ederdi, kolaylık sağlardı. Böylece yola koyulup hacca giderlerdi.

Haclarını tamamladıktan sonra arkadaşlarına: "Aileniz herhangi bir hediye almanızı size tenbihledi mi?" diye sorar ve herbirine tenbihlenen Mekke ve Yemen malı hediyeleri veya diğer yerlerde imal edilen hediyeleri satın alırdı. Medine'ye geldiklerinde onlara Medine imalatı olan hediyeleri de satın alırdı. Memleketlerine döndüklerinde yolda iken arkadaşlarının evlerine haber salar, evleri düzeltilir, tamir edilir ve kapıları beyaza boyanırdı. Memleketlerine vardıklarında istirahatından sonra bir yemek hazırlar, arkadaşlarını çağırır. Hepsini yemeği yerler ve onlara giysiler verirdi. Bundan sonra arkadaşlarının paralarını içinde muhafaza ettiği sandığı getirmelerini ailesine emreder. Sandık getirilir, içindeki para keselerini çıkarır. Her birine üzerinde adı yazılı olan para kesesini iade ederdi. Onlar da paralarını alarak kendisine bu iyiliğinden ötürü güzel övgülerde bulunup teşekkür ederek evlerine dönerlerdi.

Abdullah b. Mübarek'in sofrası bir deve üzerinde taşınırdı. Sofrasında et, tavuk, helva ve diğer çeşitli yiyecekler bulunurdu. Kendisi şiddetli sıcaklarda bile her zaman oruçlu olduğu halde insanlara yemek yedirirdi.

Bir defasında dilencinin biri ondan para istedi, dilenciye bir dir-

hem verdi. Arkadaşlarından biri ona: "Bunlar kebab ve paluze yiyorlar, bir dirhemden az para da yeterdi." deyince Abdullah b. Mübarek şu cevabı verdi: "Vallahi, ben bunun sadece bakla ve ekmek yediğini sanıyordum. Ama kebab ve paluze yiyiyorsa o zaman kendisine bir dirhem de yetmez." Böyle dedikten sonra kölelerinden birine: "Git, o dilenciye yakala ve ona on dirhem ver." dedi.

Abdullah b. Mübarek'in fazilet ve menkibeleri cidden çoktur.

Ebu Ömer b. Abdilberr dedi ki: "Abdullah b. Mübarek'in heybetli, saygın, imam, adaletli ve makbul bir kişi olduğu hususunda âlimler görüş birliği etmişlerdir."

Abdullah b. Mübarek, bu senenin ramazan ayında altmışüç yaşında iken Hıyât şehrinde vefat etti.

MUFADDAL B. FUDALE

İki kez Mısır kadılığına tayin edildi. Dindar ve güvenilir bir kimseydi. Cenâb-ı Allah'tan kalbindeki emeli gidermesini diledi. Allah da giderdi. Bundan sonra artık hayattan ve dünyadan hiçbir tad almadı. Yine Allah'tan kendisini eski haline döndürmesini istedi ve eski haline döndü.

YAKUB ET-TAİB

Çokça ibadet eden bir şahsiyetti. Kûfeliydi, Ali b. Muvaffak, Mansur b. Ammar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Bir gece evden dışarı çıktım. Sabaha vardığımızı sanıyordum. Birde baktım ki vakit gecedir. Küçük bir kapının önünde oturdum. İçeride bir gencin ağlamakta olduğunu duydum, ağlayan genç şöyle diyordu:

"Ey Rabbim, senin onur ve üstünlüğüne yemin ederim ki, emirlerine muhalefet ederken sana isyan etmeyi kasdetmiş değildim. Ne var ki o muhalefetleri nefsim bana hoş gösterdi. Bedbahtlığım beni mağlup etti, üzerimize sarkıtığın günahları örtme perdesi beni aldattı. Şimdi senin azabından beni kim kurtaracak? Eğer sen benimle arandaki ipi koparırsan artık kimin ipine sarılabilirim? Geçen ömrümde Rabbime karşı işlediğim günahlara, eyvah! Vay benim halime! Ne kadar da tevbe ediyorum ve günahlara tekrar dönüyorum. Artık onur ve üstünlük sahibi Rabbimden utanmamın vakti geldi."

Mansur diyor ki: Ben de eûzü besmele çekip şu ayeti okudum:

"Ey inananlar; kendinizi ve çoluk çocuğunuzu Cehennem ateşinden koruyun. Onun yakıtı, insanlar ve taşlardır. Görevlileri, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere başkaldırmayan, kendilerine buyurulan-

ları yerine getiren pek haşin meleklerdir." (et-Tahrîm, 6.)

İçeriden bir ses ve şiddetli bir sarsıntı duydum. Kalkıp ihtiyacımı gidermeye gittim. Döndüğümde tekrar o kapının yanından geçerken oraya bir cenaze konulduğunu gördüm. Cenazenin kim olduğunu sorduğumda içeride ağlamakta olan genç olduğunu ve okumuş olduğum ayetin tesirinden ötürü vefat ettiğini söylediler.»

HİCRETİN YÜZSEKSENİKİNCİ SENESİ

Bu senede Harun Reşid, hacdan döndükten sonra Rakka'da kardeşi Muhammed el-Emin b. Zübeyde'den sonraki dönem için oğlu Abdullah el-Me'mun için veliahdlık bey'atı aldı. Oğlu Me'mun'u, Yahya b. Bermekî'nin oğlu Cafer'in yanına verdi ve onu kendi adamlarından bir grup hizmetçi ile birlikte Bağdat'a gönderdi. Onu Horasan ve bağlı mıntıkalarına tayin etti, ona Me'mun adını verdi.

Bu senede Yahya b. Halid el-Bermekî, Mekke'den ayrılp Bağdat'a döndü.

Abdurrahman b. Abdülmelik b. Salih, Anadolu'ya gazaya gitti. Ashab-ı Kehf'in bulunduğu şehire kadar ilerledi.

Bizanslılar, hükümdarları Kostantin b. İlyon'un gözüne mil çektiler. Başlarına, annesi Augusta lakablı İrene'yi geçirdiler.

Bu senede Musa b. İsa b. Abbas, insanlara haccettirdi.

Bu senede meşhurlardan İsmail b. Ayyaş el-Humusî vefat etti. Bu, Şamlıların imamlarından ve meşhur şahsiyetlerdendi. Hakkında bazı şeyler söylenmiştir.

Yine bu senede meşhur ve meşkûr şair Mervan b. Ebi Hafsa vefat etmiştir. O, halifeleri ve Bermekileri överdi.

MAAN B. ZAİDE

Çok miktarda mal biriktirdi, büyük bir servet sahibi oldu. Ama yine de insanların en cimrilerinden biri idi. Cimriliğinden ötürü hemen hemen hiç et yemezdi. Evinde kandil yakmazdı. Elbise olarak ham bezden yapılmış giysiler ve kaba kürkler giyerdi. Arkadaşı Sülem el-Hasir ise hilafet makamına geldiğinde bir ata biner ve 1.000 dinar değerinde bir elbise giyerdi. Elbisesinden güzel kokular saçılırdı. Ama Maan, çok kötü ve perişan bir halde gelirdi.

Bir gün Mehdi'nin huzuruna gidecek olduğunda ailesinden bir kadın ona: "Eğer halife sana birşey verirse sen de bana birazcık para ver." dedi. Maan ona şöyle dedi: "Eğer halife bana 100.000 dirhem verirse ben de sana bir dirhem veririm." Halife ona 60.000 dirhem verdi. Bunun üzerine Maan, kendisinden para isteyen kadına, dört da-

nik (dirhemnin altıda biri) verdi.

Maan b. Zaide, hicretin 182. senesinde Bağdat'ta vefat etti ve Nasr b. Malik mezarlığına defnedildi.

KADI EBU YUSUF

Asıl adı Yakub b. İbrahim b. Habib b. Sa'd b. Hasene'dir. Hasene, annesinin adıdır. Babası, Büceyr b. Muaviye'dir. Uhud savaşında yaş küçük olduğundan ötürü savaşa alınmadı.

Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin arkadaşlarının en büyüğüdür. A'meş, Hemmam b. Urve, Muhammed b. İshak, Yahya b. Said ve diğerlerinden hadis rivayet etmiştir. Muhammed b. Hasan, Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Main de kendisinden hadis rivayet etmişlerdir.

Ali b. el-Ca'd dedi ki: Ebu Yusuf'un şöyle dediğini işittim:

«Babam vefat ettiğinde küçük bir çocuktum. Annem beni bir elbise beyazlatıcısının yanına çıkararak verdi. Ama ben de oradan kaçarak Ebu Hanife'nin ders halkasına katılıyordum. Annem beni takip ediyor, gelip beni orada yakalayıp elimden tutarak tekrar ustamın yanına götürüyordu. Sonra ben bu hususta anneme muhalefet ettim ve Ebu Hanife'nin yanına gittim. Bu iş uzayınca annem gelip Ebu Hanife'ye şöyle dedi:

– Bu çocuk öksüzdür, hiçbir malı yoktur. Sadece örekekle ördüğüm iplerle elde ettiğim ücretle birşeyler alıp buna yedirebiliyorum. Ama sen bunu bana karşı kıskırttın. Emrime itaat etmez oldu.

– Sus ey akılsız kadın, bu çocuk ilim öğreniyor. İleride öyle bir zaman gelecek ki, firuze tabaklarda fıstık yağıyla yapılmış paluze yiyecektir.

– Sen bunak bir ihtiyarsın.»

Ebu Yusuf'u ilk olarak kadılığa tayin eden halife Hadi oldu. Ebu Yusuf, kadi'l-kudat lakabını alan ilk kadıdır. Kendisine, dünya kadınlarının kadısı denilirdi. Çünkü o, halifenin hükmünün geçerli olduğu beldelere de kadı tayin etme yetkisine sahipti.

Ebu Yusuf diyor ki:

«Bir gün Harun Reşid'in yanında iken bana firuze tabakta paluze getirildi. Halife Harun Reşid bana dedi ki:

– Şu tatlıdan ye. Çünkü bu her zaman bizde yapılmıyor.

– Bu nedir ey mü'minlerin emiri?

– Paluzedir.

Ben gülümsedim. Bana sordu:

– Niçin gülümsüyorsun?

– Hiçbir şey yok. Allah mü'minlerin emirine uzun ömürler versin.

– Hayır, mutlaka bana bunun sebebini anlatacaksın.

Ben, Ebu Hanife'nin bir zamanlar anneme söylediği sözleri halife-ye anlattım. Halife Harun bana şöyle dedi:

– İlim fayda verir, kişiyi dünya ve ahirette yüceltir. Allah Ebu Hanife'ye rahmet etsin. O, baş gözüyle görülemeyen şeyleri akıl gözüyle görürdü.»

Ebu Hanife, Ebu Yusuf'tan bahsederken onun, kendi arkadaşlarının en bilgilisi olduğunu söylerdi. Müzenî de: "Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin arkadaşları arasında hadise en çok tabi olan kimseydi." demiştir. İbn Medinî: "Ebu Yusuf, çok doğru sözlüydü." demiştir. İbn Main onun sika bir ravi olduğunu söylerken Ebu Zür'a da: "O, Cehmiye fırkasından salim kalmıştı." demiştir.

Beşşar el-Heffaf dedi ki: «Ben, Kadı Ebu Yusuf'un şöyle dediğini işittim: "Kur'ân yaratılmıştır, diyen kimseyle konuşmak haramdır. Onunla ilişkiyi kesmek farzdır. Ona selam vermek de selamını almak da caiz değildir."»

Ebu Yusuf'un altınla yazılması gereken sözlerinden biri de şudur:

"Malı, kimya ilmi vasıtasıyla elde etmek isteyen kimse iflas eder. Hadislerin gariplerini araştıran kimse yalan söyler. İlmi, kelim ile elde etmek isteyen kimse zındık olur."

Ebu Yusuf ile İmam Malik, Medine'de Harun Reşid'in huzurunda ölçekler ve sebzelerin zekatı hakkında münazara yaptıklarında İmam Malik, babadan dededen kendilerine intikal eden ve eskiden beri kullanılagelen ölçekleri ortaya koyarak bunları delil olarak gösterdi. Ayrıca hulefa-yı raşidin döneminde sebze bulunmadığından ötürü onların zekatlarından bahsedilmemiş olduğunu ifade etti. Bunun üzerine Ebu Yusuf ona şu cevabı verdi: "Eğer üstadım Ebu Hanife benim gördüğümü görmüş olsaydı, o da benim gibi hükmünden geri dönerdi." Bu, Ebu Yusuf'un hakkı kabul ettiğinin ve inşafı bir kimse olduğunun isbatıdır.

Ebu Yusuf'un mahkeme meclisine kendi sınıflarına göre âlimler de katılır ve hazır bulunurlardı. Genç bir adam olan İmam Ahmed b. Hanbel, halkın arasında onun meclisine katılır, onunla münazara yapar ve araştırmalarda bulunurdu.

Bununla beraber Ebu Yusuf adaletle hükmederdi ve şöyle derdi:

«Keşke ben şu yargının başında bulunmasaydım. Umuyorum ki Ce-nâb-ı Allah, herhangi bir kimseye haksızlık yaptığımı veya bir kimseye meylettiğimi söyleyerek beni hesaba çekmeyecektir. Sadece bir gün adamın biri yanıma geldi. Bahçesinin halife tarafından zorla ele geçirilmiş olduğunu iddia etti. Ben de halifenin huzuruna girdim, durumu ona anlattım. Halife şöyle dedi:

– Bahçe bana aittir, Mehdi onu benim için satın almıştı.

– Mü'minlerin emiri, eğer mahkemeye gelmeyi uygun görüyorsa

gelsin ki, kendisini dinleyeyim.

Halife, mahkemeye gitti. Mal sahibi bahçenin kendisine ait olduğunu iddia edince Ebu Yusuf ona şöyle dedi:

– Ey mü'minlerin emiri, sen bu işe ne dersin?

– Bahçe benimdir.

Ebu Yusuf, bahçe sahibine şöyle dedi:

– Halifenin söylediklerini duydun.

– Yemin etsin.

Ebu Yusuf, halifeye sordu:

– Bahçenin sana ait olduğuna yemin eder misin ey mü'minlerin emiri?

– Hayır.

– Öyleyse üç kez sana yemin teklif edeceğim. Eğer yemin edersen bahçe senindir. Etmezsen senin aleyhinde hüküm vereceğim ey mü'minlerin emiri.

Ebu Yusuf diyor ki: "Ben halifeye üç kez yemin teklifinde bulundum. Yemin etmeyince, bahçenin o adama yani davacıya ait olduğuna hükmettim. Yalnız muhakeme esnasında davanın kendiliğinden çözülmesini istiyordum ki, o davacı ile halifeyi aynı mahkeme salonunda bir arada tutmayayım."

Mahkeme sonuçlandıktan sonra Kadı Ebu Yusuf, bahçenin adama teslim edilmesi için görevlilere emir gönderdi.»

Muafa b. Zekeriya, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Bir gece yatağımda uyumakta iken aniden halifenin elçisinin kapıyı vurmakta olduğunu işittim. Korkarak dışarı çıktım. Elçi bana: "Mü'minlerin emiri seni çağırıyor." dedi. Ben de saraya gittim. Halifenin oturmakta olduğunu, yanında da İsa b. Cafer'in bulunduğunu gördüm. Halife Harun Reşid bana şöyle dedi:

– Ben bu adamdan bana bir cariye hibe etmesini istedim, ama bunu yapmadı. Satmasın istedim, onu da yapmadı. Sen şahit ol, eğer bu, benim isteğimi yerine getirmezse kendisini öldüreceğim.

Ben dönüp İsa b. Cafer'e şöyle dedim:

– Halifenin isteğini niçin yerine getirmiyorsun?

– Cariyemi halifeye hibe etmemeye, satmamaya talak üzerine yemin ettim. Cariyelerimin azad edilmesi ve bütün malımın da sadaka sayılması için de yemin ettim.

Harun Reşid bana dedi ki:

– Bu girift meseleden kurtuluş yolu yok mudur?

– Evet vardır. Cariyesinin yarısını sana satsın, yarısını da hibe etsin.

İsa b. Cafer, benim ileri sürdüğüm bu çözüm yolunu uygun bulmuş olmalı ki, cariyesinin yarısını halifeye hibe etti, diğer yarısını da

100.000 dinara sattı. Halife de onun bu yaptığını kabul etti ve cariyeyi huzuruna getirtti. Halife Harun, cariyeyi görünce: "Ben bu gece bu cariyeden yararlanabilir miyim?" diye sorunca ben şu cevabı verdim: "Bu cariyedir. Rahminin ibra edilmesi gerekir. Ya da onu azad ettikten sonra kendisiyle evlenebilirsin. Çünkü hür kadınların rahimlerinin ibra edilmesine gerek yoktur." Ben böyle dedikten sonra Harun Reşid, cariyeyi azad etti. 20.000 dinar mehir vererek onunla evlendi. Bana da 200.000 dirhem para ve yirmi.bohça elbise verilmesini emretti. Ayrıca carie de bana 10.000 dinar gönderdi.»

Yahya b. Main dedi ki: «Ebu Yusufun yanıdaydım. Ona dibekî kumaşından ve vifaniland kokusundan ve daha birçok eşyalardan bir miktar hediye getirildi. O esnada mecliste bulunan adamlardan biri şu hadisin senedini benimle müzakere etti: «Bir kimseye hediye sunulur da onun yanında oturmakta olan bir topluluk varsa o topluluk, hediye o adamın ortaklarıdır.» Ebu Yusuf: "Sizin naklettiğiniz bu hadis çökelek, hurma ve kuru üzüm hakkındadır. Bu gördüğünüz hediyeler bu hadisin söylendiği zamanda yoktu. Ey köle, şu hediyeleri ambara götür." dedi ve getirilen hediyeleri yanındaki adamlara vermedi.»

Bişr b. Gıyas el-Merisî şöyle dedi: «Ebu Yusuf'un şöyle dediğini işittim: "On yedi sene müddetle Ebu Hanife ile arkadaşlık yaptım. Sonra onyed sene müddetle de dünyaya daldım. Artık ecelim yaklaştığını sanıyorum." Böyle dedikten sonra ancak birkaç ay yaşadı. Sonra vefat etti.»

Ebu Yusuf, bu senenin rebiyülevvel ayında altmışyedi yaşında vefat etti. Kendisinden sonra oğlu Yusuf kadılık görevinde kaldı. Yusuf, babasının Bağdat'ın doğu yakasındaki vekili idi.

Bazı raviler; İmam Şafî'nin Ebu Yusuf ile görüşmüş olduğunu iddia etmişlerdir ki, bu yanlıştır. Çünkü İmam Şafî, ilk olarak hicretin 184. senesinde Bağdat'a gelmişti. O, ancak Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî ile görüşmüştür. Ona ihsanda bulunmuş ve saygı göstermiştir. Aralarında asla bir düşmanlık olmamıştır. Nitekim bu hususu bilmeyen bazı kimseler böyle bir iddiada bulunmuşlardır. Doğrusunu Allah bilir.

YAKUB B. DAVUD B. TAHMAN

Ebu Abdillâh künyesi ile tanınırdı. Abdullah b. Hazim es-Sülemî'nin azadlısı idi. Mehdi, onu vezir tayin etti. Mehdi'nin gözünde büyüdü, itibar sahibi oldu. İşlerin idaresini Mehdi ona bıraktı. Bir zaman, Mehdi tarafından bir Aleviyi öldürmekle emrolunduğunda o, öldürülmesi emredilen kimseyi serbest bırakmıştı. Fakat bir carie gidip bu-

nu Mehdi'ye ihbar etmişti. Bunun üzerine Mehdi de Yakub'u bir kuyuya atarak üzerine bir kubbe yaptırmış ve onu böylece hapsedmişti. Kuyuda saç sakalı uzamış, tıpkı hayvanlara benzemişti. Gözünü kaybetmişti. Başka bir rivayette anlatıldığına göre gözüne perde çekilmişti. O kuyuda onbeş sene kadar kaldı. Ne bir ışık görebiliyor, ne de bir ses duyabiliyordu. Sadece namaz vakti geldiğinde bunu kendisine bildiriyorlardı. Her gün kendisine bir parça ekmek ve bir testi su getiriyorlar, bu yiyecekleri kuyuya sarkıtıyorlardı. Bu halde kaldı. Nihayet Mehdi'nin ve Hadi'nin hilafet dönemleri gelip geçti. Harun Reşid'in hilafetinin de başlangıcından birkaç gün geçmişti.

Sözün burasında Yakub şöyle diyor: «Ben uyumakta iken rüyamda biri gelip bana şöyle dedi:

"İçinde bulunduğun sıkıntının gerisinde yakın bir genişlik bulunduğu ümit edilmektedir.

Korkulu kimse güvene kavuşur. Sıkıntıdaki kimse genişliğe kavuşur.

Uzak ve gurbette bulunan kişi, ailesinin yanına döner."

Sabah olunca bana seslenildi. Bana namaz vaktinin geldiğinin ikaz edildiğini sandım ve bana bir ip uzandı. Sonra da: "Şu ipi beline bağla." denildi. Uzatılan ipi belime bağladım, beni dışarı çıkardılar. Işığa baktığımda birşey göremedim. Götürülüp halifenin huzuruna bırakıldım. Bana: "Mü'minlerin emirine selam ver." denildi. Karşımdakinin Mehdi olduğunu zannederek adıyla kendisine selam verdim. Karşımdaki halifenin Mehdi olmadığı söylenilince, "Huzurunda bulunduğum halife Hadi midir?" diye sordum. "O da değil." dediklerinde: "Selam sana ey mü'minlerin emiri Harun Reşid." diye selam verdim. "Evet, işte odur." dediler. Sonra Harun Reşid bana: "Vallahi, şimdiye kadar benim yanımda hiç kimse senin için şefaatta bulunmadı. Yalnız dün küçük bir cariyemi omuzuma aldım. Senin bir zamanlar beni omuzuna aldığını hatırladım, sonra senin içinde bulunduğun sıkıntıyı hatırlayıp sana acıdım. İşte şimdi seni kuyudan çıkarttım." dedi.»

Böyle dedikten sonra Harun Reşid ona nimetler verdi, ihsanda bulundu. Ne var ki, Yahya b. Halid b. Bermek, Yakub b. Davud'u kıskandı. Yerini kapacağından korktu. Tıpkı Mehdi'nin halifeliğinin ilk zamanlarındaki hale düşeceğini sandı. Yakub bunu anlayınca Mekke'ye gitmek için Harun Reşid'den izin istedi. Harun da ona bu izni verdi. Gitti, Mekke'ye yerleşti. Nihayet bu senede orada vefat etti. Allah ona rahmet etsin.

Yakub şöyle demişti: "Yahya, benim tekrar yönetime döneceğim-

den korkuyordu. Vallahi ben asla böyle yapacak değildim. Zorla eski makamıma iade edilseydim bile bunu yapacak değildim."

Bu senede Yezid b. Züray' Ebu Muaviye vefat etti. Bu zat, İmam Ahmed b. Hanbel'in hadiste şeyhi idi. Sika bir ravi olup âlim, abid ve takvalı bir kimseydi. Basra valisi olan babası vefat etmiş, geride 500 dirhem bırakmıştı. O, bu paradan bir dirhem dahi almamıştı. Kendi eliyle zenbil yapar ve hem kendini hem çocukluğunu böylece geçindirirdi. Bu senede Basra'da vefat etti. Bundan önceki senede vefat etmiş olduğuna dair zayıf bir rivayet de vardır. Doğrusunu Allah bilir.

HİCRETİN YÜZSEKSENÜÇÜNCÜ SENESİ

Bu senede Hazarlılar, Ermeniyeye sınırından içeri sızarak ülkede isyan hareketi başlattılar ve çok karışıklıklar çıkardılar. Müslümanlardan ve zımmilerden 100.000 kadar kişiyi esir aldılar. Çok sayıda insan öldürdüler. Ermeniyeye valisi Said b. Müslim, bunlar karşısında bozguna uğradı. Harun Reşid, Hazarlılar üzerine Hazim b. Hüzeyme ve Yezid b. Mezyed komutasında büyük bir ordu gönderdi. Bunlar o ülkede meydana gelen karışıklığı düzeltip idareyi yoluna koydular.

Bu senede Abbas b. Musa el-Hadi insanlara haccettirdi.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Ali b. Fudayl b. İyaz da vardı. Babasının sağlığında vefat etti. Çok ibadet eden takvalı bir kimseydi. Allah'tan korkan ve ondan çekinen bir kimseydi.

Bu senede İbn Semmak adıyla bilinen Muhammed b. Sabih Ebü'l-Abbas da vefat etti. Bu zat, Beni İcl'in azadlısı idi. İsmail b. Ebi Halid, A'meş, Sevrî, Hişam b. Urve ve diğerlerinden rivayetlerde bulundu.

Bir gün Harun Reşid'in huzuruna girdi ve ona şöyle dedi: "Bilesin ki, Allah'ın huzurunda hesaba çekileceksin. Bak bakalım o zaman nereye kaçabileceksin? Cennet'e mi gideceksin, yoksa Cehennem'e mi?" Onun bu ikazı karşısında Harun Reşid, ölecek derecede şiddetlice ağladı.

MUSA B. CAFER

Musa b. Cafer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib Ebü'l-Hasen el-Haşimî. Kendisine Kazım da denilirdi. Hicretin 128. veya 129. senesinde doğdu. Çokça ibadet eden, mürüvvet sahibi bir kimseydi. Kendisi tarafından eziyete uğradığını iddia eden bir kimse bulunduğunu duyarsa o adama altınlar ve armağanlar gönderirdi. Kız ve erkek olmak üzere kırk çocuğu vardı. Bir köle, bir defasında ona yağlı ekmek hediye etmişti. Bu hareketi üzerine köleyi satın al-

mış ve kölenin çalışmakta olduğu tarlayı da 1.000 dinara satın alarak köleyi azad etmiş, tarlayı da ona hibe etmişti.

Halife Mehdi onu Bağdat'a çağırması ve gidince de onu hapse atmıştı. Gecenin birinde Mehdi, rüyasında Hz. Ali'yi görmüş, Hz. Ali ona şöyle seslenmiş: "Ya Muhammed! Geri dönerseniz yeryüzünde bozgunculuk yapmanız ve akrabalık bağlarınızı kesmeniz beklenmez mi sizden?" (Muhammed, 22.)

Bu rüyayı görünce Mehdi, panik içinde uykudan uyanmış ve Musa b. Cafer'in zindandan çıkarılmasını emretmişti. Geceleyin zindandan çıkarıldıktan sonra Musa b. Cafer'i yanına getirip oturtmuş, onu kucaklamış ve iltifat yağdırmıştı. Yalnız, ne kendisine ne de oğullarından herhangi birine karşı başkaldırmaması için ondan söz almıştı. Musa b. Cafer de şu cevabı vermişti: "Vallahi, ben bunu yapacak biri değilim, ben buna niyet etmiş de değilim." Mehdi: "Doğru söyledin." dedi ve ona 3.000 dinar verilip Medine'ye gönderilmesini emretti. Sabah olunca yola çıkarıldı. Harun Reşid hilafete geçinceye kadar, Musa b. Cafer Medine'de kaldı.

Harun Reşid hacca gittiği zaman, Rasûlullah (s.a.v.)'ın mescidine girip mezarının yanına vardığında yanında Musa b. Cafer el-Kazım da vardı. Harun Reşid, Rasûlullah (s.a.v.)'a: "Esselamü aleyke ya Rasûlallah! Ey amca oğlu." diye selam verdi. Musa b. Cafer de: "Selam sana ey babacığım." diye selam verdi. Bunun üzerine Harun Reşid ona: "İşte bu övünmektir ey Hüseyin'in babası." dedi ve bundan sonra ona kızgınlık duymaya başladı. Nihâyet hicretin 169. senesinde onu Bağdat'a çağırttı. Onun orada uzun müddetle hapse mahkum etti. Hapiste iken Musa, Harun Reşid'e şöyle bir mektup gönderdi:

"İmdi, ey mü'minlerin emiri, benim üzerimden belalı bir gün geçtiğinde mutlaka ona karşılık senin üzerinden nimetli ve müreffeh bir gün geçiyor. Bu halde biz kıyamet gününe ulaşacağız. İşte o günde batıl yolda olan ve haksızlık yapanlar ziyana uğrayacaklardır."

Musa b. Cafer, bu senenin receb ayının bitimine beş gün kala, Bağdat'ta vefat etti. Mezarı orada bilinen bir yerdedir.

HAŞİM B. BEŞİR B. EBİ HAZİM

Haşım b. Beşir b. Ebi Hazim el-Kasım b. Dinar. Ebu Muaviye es-Sülemi el-Vasıfı. Babası, Haccac b. Yusuf es-Sakafî'nin mutfakçısı idi. Bundan sonra tarhana satmaya başladı. Oğlunu, işlerinde kendisine yardımcı olsun diye ilim talep etmekten menediyordu. Ama oğlu mutlaka hadis dinleyeceğini söyledi ve bunda direndi.

Bir gün hasta olunca, Vasıt kadısı Ebu Şeybe bir grup kimseyle birlikte ziyaretine geldi. Beşir bu durumu görünce sevindi ve şöyle

dedi: "Ey oğulcuğum, sen o kadar yükselmiş misin ki, kadı benim evime geliyor? Artık bugünden sonra seni hadis öğrenmekten alkoymayacağım."

Haşim, âlimlerin önde gelenlerindendi. İmam Malik, Şu'be, Sevrî, Ahmed b. Hanbel ve diğer bazıları ondan hadis naklettiler. Salih kullardandı. Ölmeden önce on sene müddetle sabah namazını yatsı abdestiyle kılmıştı.

YAHYA B. ZEKERİYA

Yahya b. Zekeriya b. Ebi Zaide. Medain kadısı idi. Sika imamlarındandı. Bu senede vefat etmiştir.

YUNUS B. HABİB

Otoriter nahivcilerdendi. Nahiv ilmini Ebu Amr b. Alâ ve diğer üstadlardan öğrendi. Kisaî ile Ferra da ondan bu ilmi öğrendiler. Basra'da ders halkasına ilim, edep erbabı, fasih kimseler katılırlardı. Ders halkasından yerli yabancı herkes istifade ederdi. Bu senede, yetmişsekiz yaşında vefat etti.

HİCRETİN YÜZSEKSENDÖRDÜNCÜ SENESİ

Harun Reşid bu senede Rakka'dan Bağdat'a döndü. Halkın geri kalan harac taksitlerini ödemelerini emretti. Bu tahsilat için bir adam görevlendirdi. Bu tasildar da harac borcunu ödemeyenleri dağa yatırıp hapsedti.

Harun Reşid bu senede ülkenin sınırlarını istihkam ettirdi. Valiler atadı, valiler azletti. Kimiyle ilişkisini kopardı, kimiyle yeni ilişkiler kurdu.

Bu senede Cezire'de Ebu Amr eş-Şari ayaklandı. Harun Reşid, onun üzerine Şehrizar'u gönderdi.

Bu senede İbrahim b. Muhammed el-Abbasi insanlara haccettirdi.

HİCRETİN YÜZSEKSENDÖRDÜNCÜ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

AHMED B. REŞİD

Zahid ve abid bir kimseydi. İbadetine bağlıydı. Sadece inşaat işçiliği yaparak kazandığı para ile geçimini sağlardı. Mal mülk olarak bir

küreği, bir de sepeti vardı. Her cuma günü bir dirhem ve bir dirhemnin altıda biri değerinde olan bir danik kazanırdı. Bu parayla ertesi cumaya kadar geçinirdi. Sadece cumartesi günü çalışırdı. Sonra haftanın diğer günlerinde ibadete yönelirdi.

Bazılarına göre Zübeyde'nin oğludur. Sahih kavle göre ise, onun annesini Harun Reşid sevmiş ve kendisiyle evlenmiş, bu evlilik neticesinde ona hamile kalmıştı. Sonra Harun Reşid, bu kadını, kısl bir yakut ile kıymetli bazı eşyalar vererek Basra'ya göndermişti. Kendisi halifelige geçtiği takdirde yanına gelmesini tenbihlemişti. Harun Reşid halife olduktan sonra ne Ahmed ne de annesi Harun Reşid'in yanına gelmediler, aksine gizlendiler. Harun Reşid, ikisinin öldüğü haberini almıştı, ama aslında bunlar ölmemişlerdi. Harun Reşid her ne kadar onları araştırdıysa da haklarında hiçbir bilgi elde edemedi.

İşte bu genç Ahmed, kendi emeğiyle kazandığı para ile geçimini sağlıyordu. Sonra Bağdat'a döndü, inşaat işçiliği yaptı. Uzun bir süre bu işçilikle elde ettiği parayla geçimini sağladı. Halifenin oğlu olduğu halde inşaatlarda çalışlıyordu. Halifenin oğlu olduğunu kimselere söylemiyordu. Derken çalıştığı inşaatda hastalandı. Ev sahibi onun tedavisiyle ilgilendi. Can çekişmeye başladığında, bir zamanlar Harun Reşid'in annesine vermiş olduğu yüzüğü çıkardı ve ev sahibine şöyle dedi:

«Bu yüzüğü Harun Reşid'e götür ve ona de ki: Şu yüzüğün sahibi sana diyor ki: "Sakın ola ki, şu sarhoşluk halinde ölmeyesin. Bu halde ölürsen pişman olursun, ama artık o pişmanlık, sahibine asla fayda vermez. Aziz ve Celil olan Allah'ın huzurunda vereceğin hesabı düşünüp tedbirini al. O hesap yerinden sonra iki diyardan birine gideceksin. Bu, seninle son konuşmam oluyor. Eğer bu halin devam ederse gidersen ve hilafet artık senin eline geçmez, başkasına intikal eder. Zaten sen, senden öncekilerin haberlerini duymuş olmalısın."»

İnşaatın sahibi diyor ki: «Ahmed b. Reşid vefat ettiğinde, ben onu defnettım ve halifenin huzuruna çıkma talebinde bulundum. Huzuruna vardığımda bana şöyle sordu:

– Ne ihtiyacın var?

– Şu yüzüğü adamın biri bana verdi ve sana teslim etmemi söyledi. Ayrıca söylediği bazı sözleri sana aktarmamı da bana vasiyet etti.

Harun Reşid yüzüğe bakınca tanıdı ve şöyle dedi:

– Yazıklar olsun sana, şu yüzüğün sahibi şimdi nerede?

– Öldü ey mü'minlerin emiri.

Ahmed'in bana söylediği sözleri Harun Reşid'e aktardım ve onun haftada sadece bir gün bir dirhem ve dört danıklık bir ücretle çalıştığını ve bu parayla ertesi cumaya kadar geçimini kıl kanaat sağladığını, sonra kendini ibadete verdiğini anlattım.

Harun, benim bu sözlerimi dinledikten sonra ayağa kalktı, kendini yere vurarak debelendi. Sonra da şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki ey oğulcuğum, bana nasihat verdin!" Böyle dedikten sonra ağladı. Sonra başını kaldırıp bana şöyle dedi:

- Sen oğlumun mezarının nerede olduğunu biliyor musun?
- Evet, biliyorum. Çünkü onu ben defnettim.
- Akşam olunca yanıma gel.

Akşam olunca yanına gittim. Onunla birlikte oğlu Ahmed'in mezarına gittik, sabaha dek ağladı. Sonra bana 10.000 dirhem para verilmesini emretti. Ayrıca benim ve çoluk çocuğum için erzak verdi.»

ABDULAH B. MUS'AB

Abdullah b. Mus'ab b. Sabit b. Abdullah b. Zübeyr b. Avvam el-Kureyşî el-Esedî. Bu zat, Bekkar'ın babasıdır. Harun Reşid ona Medine valiliğini teklif etti. O da ileri sürdüğü bazı adli şartların kabul edilmesi durumunda bu görevi reddetmeyeceğini söyledi. Harun Reşid, onun bu şartlarını kabul etti. Ayrıca ona Yemen valiliğini de verdi. Abdullah, en adil valilerdendi. Vali olduğunda yetmiş yaşındaydı.

ABDULLAH B. ABDÜLAZİZ EL-ÖMERÎ

Ebu Tivale'nin zamanına yetişti. Babasından ve İbrahim b. Sa'd'dan rivayetlerde bulundu. Abid ve zahid bir kimseydi. Bir gün Harun Reşid'e uzun bir vaaz verdi. Güzel ifadeler kullandı.

Bir gün Safa tepesinin üzerinde durmakta iken Harun Reşid'e şöyle bir soru yöneltti:

– Şu Ka'be'nin çevresinde duran insanları görüyor musun, ne kaddırlar?

– Çokturlar.

– İşte bunlardan her biri kıyamet gününde kendi nefsinden sorumlu tutulacak, ama sen bunların tümünden sorumlu tutulacaksın.

Onun bu sözleri karşısında Harun Reşid çok ağladı. Adamları ona arka arkaya mendil getiriyorlar, bununla gözyaşını kuruyorlardı.

Sonra Abdullah, Harun Reşid'e şöyle dedi:

– Ey Harun! Kişi kendi malında israf ederse, kısıtlılık altına alınmaya müstahak olur. Ya bütün Müslümanların malını israf ederse nasıl olur?

Böyle dedikten sonra oradan ayrıldı. Halife Harun Reşid ise, hâlâ ağlıyordu.

Abdullah b. Abdülaziz el-Ömerî'nin övgüye layık daha birçok sözleri ve işleri vardı. Altmışaltı yaşındayken vefat etti.

MUHAMMED B. YUSUF B. MA'DAN

Künyesi Ebu Abdillâh el-İsbahânî'dir. Tabiîn devrine yetişti. Sonra ibadet ve zühd ile meşgul oldu. Abdullah b. Mübarek onu, zahidlerin damadı lakabıyla adlandırdı. Yahya b. Said el-Kettan; "Ondan daha faziletli bir kimse görmedim." demişti.

İbn Mehdi ise: "Onun gibisini görmedim." demişti. Ekmeği aynı ekmekçiden, sebzeyi de hep aynı bakkaldan satın almazdı. İyi bildiği kimselerden satın alırdı ve şöyle derdi: "Korkarım ki, bunlar bana fiyatta iltimas ederler ve bu nedenle ben de kendi dinini vasıta ederek geçimini sağlayanlardan olurum." Yaz kış uzanarak uyumazdı. Vefatı sırasında yaşı kırkı geçmemişti. Allah ona rahmet etsin.

HİCRETİN YÜZSEKSENBEŞİNCİ SENESİ

Taberistan halkı, valileri Mehreveyh er-Razî'yi öldürdüler. Harun Reşid, bunların üzerine vali olarak Abdullah b. Said el-Hireşî'yi tayin etti.

Abdurrahman el-Enbarî, Mercülaleka'da Harici Eban b. Kahta-be'yi öldürdü.

Hamza eş-Şari; Horasan'a bağlı Bazgis mıntıkasında isyan başlattı. İsa b. Ali b. İsa da bunun askerlerine hücum ederek 10.000 kadarını öldürdü. Sonra Hamza'nın arkasından Kabil ve Zabistan'a kadar gitti.

Bu senede Ebü'l-Hasib ayaklandı. Ebyord, Tus ve Nişabur şehirlerinde galebe çaldı. Merv şehrini kuşattı. Kuvveti fazlalaştı.

Yezid b. Mezyed, Berzea'da vefat etti. Harun Reşid, onun yerine oğlu Esed b. Yezid'i tayin etti.

Vezir Yahya b. Halid, Harun Reşid'den ramazan ayında umre yapmak için izin istedi. Harun da ona bu izni verdi. Umreye gittikten sonra askerleriyle birlikte hac zamanına kadar Mekke'de kaldı.

Bu senede hac emiri, Mansur b. Muhammed b. Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbas'tı.

HİCRETİN YÜZSEKSENBEŞİNCİ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

ABDÜSSAMED B. ALİ

Abdüssamed b. Ali b. Abdullah b. Abbas. Seffah ve Mansur'un amcalarıydı. Hicretin 104. senesinde doğdu. Cidden iri yarı bir kimseydi. Dişleri düşmemişti. Dişlerinin kökü yekpare idi.

Bir gün Harun Reşid'e şöyle dedi: "Ey mü'minlerin emiri! Şu mecliste halifenin amcası, amcasının amcası ve amcasının amcasının amcası bir araya gelmişlerdir." Yani Harun Reşid'in amcası Süleyman b. Ebi Cafer, Süleyman'ın amcası Abbas b. Muhammed b. Ali ve Seffah'ın amcası Abdüssamed b. Ali bu mecliste bir araya gelmişlerdi. Şunu da belirtelim ki Abdüssamed, Harun Reşid'in amcasının amcasının amcası idi. Çünkü o, dedesinin amcasıydı.

Abdüssamed, Abdullah b. Abbas'tan Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etti:

"Başkalarına iyilik yapmak ve sıla-i rahimde bulunmak ömrü uzatır, yurdu şenlendirir, malı fazlalaştırır. Bunu yapanlar facir bir kavim olsalar bile bu şeyler gerçekleşir."

Yine Abdüssamed b. Ali'nin rivayetine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"İyilik yapmak ve sıla-i rahimde bulunmak, kıyamet gününde hesabı hafifletir." Böyle dedikten sonra şu ayet-i kerimeyi okumuştur:

"Onlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi birleştirirler, Rablerinden korkarlar, kötü hesaptan ürkerler." (er-Ra'd, 21.)

Abdüssamed b. Ali, daha başka hadisler de rivayet etmiştir.

Bu senede, "imam" diye bilinen Muhammed b. İbrahim b. Ali b. Abdullah b. Abbas da vefat etti. Bu zat hac emirliği yapardı. Mansur'un zamanında birkaç sene müddetle sikayet görevini de ifa etmişti. Bu senenin şevval ayında Bağdat'ta vefat etti. Emin, cenaze namazını kıldırdı ve Abbasiye mezarlığına defnedildi.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında hadis şeyhlerinden Temmam b. İsmail, Amr b. Ubeyd, Muttalib b. Ziyad, Muafa b. İmran, Yusuf b. Macişun, Evzaî'den sonra megazi, ilim ve ibadet hususunda Şamlıların imamı olan Ebu İshak el-Fezarî de bulunmaktadır.

RABİATÜ'L-ADEVİYE

Rabia binti İsmail el-Adeviye el-Basriye. Ali Atik'in azadlısıdır. Meşhur âbidlerdendir. Ebu Nuaym, "el-Hilye ve'r-Resail" adlı eserde; İbn Cevzî, "Safvetü's-Safve" adlı eserde, Şeyh Şihabüddin es-Sühreverdî "el-Maarif" adlı eserde ondan bahsetmişlerdir. Kuşeyrî de onu anlatmış ve hakkında gerekli bilgileri vermiştir. İnsanların çoğu onu övmüşlerdir.

Yalnız Ebu Davud es-Sicistanî, onun aleyhinde konuşmuş ve onu zındıklıkla itham etmiştir. Belki de ondan Ebu Davud'u rahatsız edecek bazı haller sadır olmuştur. es-Sühreverdî, "el-Maarif" adlı eserde onun için şu şüri söylemiştir:

"Seni gönlüme sohbetçi olarak yerleştirdim.

Benimle sohbet meclisine oturmak isteyenlere bedenimi mübah kıldım.

Benim bedenim, sohbet meclisinde oturanlara arkadaştır.

Kalbimin sevgilisi, gönlümde hemdemimdir."

Rabia hakkında güzel haller ve salih ameller nakledilmiştir. Onun gündüzleri oruçlu olup geceleri de namaz kıldığını söylemişlerdir. Onun hakkında salih rüyalar görülmüştür. Doğrusunu Allah bilir. Kudüs'te vefat etti. Mezarı, Tur dağının doğusundadır. Doğrusunu Allah bilir.

HİCRETİN YÜZSEKSENALTINCI SENESİ

Bu senede Ali b. İsa b. Mahan, Ebü'l-Hasib ile savaşmak üzere Merv şehrinden çıkıp Nesa'ya gitti. Burada Ebü'l-Hasib'le savaştı. Çoluk çocuğunu ve kadınlarını esir aldı. Böylece Horasan'da düzen sağlandı.

Bu senede Harun Reşid, oğulları Muhammed el-Emin ve Abdullah el-Emin'le birlikte insanlara haccettirdi. Mekke ve Medine halkına verdiği bağışların toplamı 1.000.050 dinarı buldu. Şöyle ki: Kendisi insanlara bağışta bulunuyor, bağışı alanlar bu defa oğlu Emin'e gidiyorlar, Emin de onlara bağışta bulunuyor, sonra bu defa Me'mun'a gidiyorlar, Me'mun da onlara bağışta bulunuyordu.

Şam ve Irak'ın yönetimi Emin'e, Hemedan'dan doğu sınırına kadar olan yerlerin yönetimini de Me'mun'a verilmişti. Sonra Harun Reşid bu iki oğlunun ardısıra oğlu Kasım'ı da kolladı. Ona Mü'temen lakabını verdi. Onu Cezire'ye, bazı büyük kentlere ve sınır bölgesine vali tayin etti. Onu bu işi yapmaya sevkeden sebep şuydu: Oğlu Kasım, Abdülmelik b. Salih'in yanında bulunuyor ve onun tarafından yetiştiriliyordu.

Harun Reşid, oğlu Emin ile Me'mun için veliahdlık bey'atı alınca Kasım ona şu şiiri yazıp gönderdi:

"Ey o hükümdar ki, eğer kendisi yıldız olsaydı, suat yıldızı olurdu.

Oğlun Kasım için de veliahdlık bey'atı al.

Hükümdarlıkta onun için de bir çakmak çak.

Allah bir ve tektir.

Veliahdların sayısını da çiftten teke çıkar."

Harun Reşid bu tavsiyeye uydu ve oğlu Kasım'ı da veliahd tayin

ederek onun için de bey'at aldı. Onun bu icraatını bazı kimseler beğendiler, bazıları beğenmediler. Fakat neticede Kasım, hilafete geçemedi. Aksine kader ve ölüm, onun bu arzusuna ulaşmasına engel oldular. Onu alıp bu dünyadan götürdüler.

Harun Reşid, haccını tamamladıktan sonra beraberindeki emir ve vezirleri huzuruna çağırdı. Oğulları ve veliahdları Muhammed el-Emin ile Abdullah el-Me'mun'u da huzuruna getirtti. Bunların veliahdlığına bey'at alındığına dair yazıyı yazdırdı. Oradaki emir ve vezirleri de kendi imzalarını bu belgeye attırarak şahit tuttu. Sonra bu belgeyi Ka'be'nin tavanına asmak istedi. Fakat belge yere düştü. "Bu, çabucak bozulacak bir iştir." denildi ve gerçekten de öyle oldu.

İbrahim el-Musilî, Ka'be'de yapılan bu bey'atla ilgili olarak şöyle dedi:

"İşlerin sonuç bakımından en hayırlısı ve tamamlanmaya da en layık olanı,

Rahman'ın kutsal beldede hükmettiği iştir."

Ebu Cafer b. Cerir, bu konuda tafsilatlı bilgiler vermiştir.

İbn Cevzî de "el-Muntazam" adlı eserde onun bu yolunu tutmuştur.

HİCRETİN YÜZSEKSENALTINCI SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Asbağ b. Abdülaziz b. Mervan b. Hakem Ebu Reyyan ve Kirman kadısı Hasan b. İbrahim bulunmaktadır. Asbağ, bu senenin ramazan ayında vefat etti. Hassan b. İbrahim ise 100 yaşında iken bu senede vefat etti.

ŞAİR SÜLLEM EL-HASİR

Süllem b. Amir b. Hammad b. Atâ. Kendisine, Hasir (ziyan eden) denilmesinin sebebi şuydu: Bir mushaf-ı şerif satmış ve eline geçen parayla İmrü'l-Kays'ın divanını satın almıştı. Bir başka sebep de şudur: O, edebiyat öğrenmek için 200.000 dinar harcamıştı.

Mantığa dayalı şiirlere sahip bir şairdi. Tek harfle inşa kudretine sahipti. Nitekim Musa el-Hadi hakkında şöyle bir şiiri vardır:

"Musa sağanak ve sabah erken yağan bir yağmurdur.

Sonra sel gibi aktı. Ne kadar da ibret verici oldu.

Sonra yağışı dindi. Ne kadar da ölçülü oldu.

Sonra âdilane bir yönetimde bulunarak bağışladı, eserleri baki kaldı.

Beşeriyetin en hayırlısı Mudar kabilesinin Bedir koludur.
Bunlar bakan kimsenin gözüne ilk görünen kimselerdir.
O, yanında bulunana yük, geçip gidene de iftihar vesilesidir."

Hatib'in anlattığına göre Süllem el-Hasir, laübalilik, ciddiyetsizlik ve fasıklık yaptığından ötürü nafoş bir yoldaydı. Beşşar b. Bürd'ün talebelerindendi, ama onun nazmı Beşşar'ınkinden daha güzeldi. Örneğin Beşşar, bir şiirinde şöyle diyordu:

"İnsanların gözetiminden korkan kişi amacına ulaşamaz.
Hoş ve güzel şeyleri atak davranıp acele eden kimse elde eder."

Göröldüğü gibi bu şiirin lafızları ağırdır. Süllem, buna karşı aynı manada ama daha kolay lafızlarla şu şiiri söylemişti:

"İnsanların gözetiminden korkan kişi kederden öölür.
Cesur kişi lezzete kavuşur."

Beşşar ona kızdı ve şöyle dedi: "Benim şiirim manalarını almış, bu manalara benimkinden daha hafif lafızlar giydirmiş."

Süllem el-Hasir, halifelerden ve Bermek ailesinden 40.000.000 dinar kadar ödöl almıştı. Daha fazla aldığı da söylenir. Vefat ettiğinde Ebu Şimr el-Gassanî'nin yanında 36.000 dinar emanet parası vardı.

İbrahim el-Musılî, bir gün Harun Reşid'in huzurunda şarkı söyledi. Harun Reşid coştı ve ona şöyle dedi:

– Dile benden ne diler sen.

– Ey mü'minlerin emiri, senden birşey isteyeceğim ki, o şeyde senin hiç malın yoktur. Ondan başka senden hiçbir şey istemiyorum.

– Neymiş o istediğin şey?

İbrahim, ona, Süllem el-Hasir'in vefat ettikten sonra falan adam yanındaki emanet parasını anlattı. Ayrıca Süllem'in varisi bulunmadığını da söyledi. Bunun üzerine Harun Reşid, Süllem el-Hasir'in bıraktığı emanet paranın İbrahim el-Musılî'ye verilmesini emretti. Bir rivayette anlatıldığına göre Süllem el-Hasir'in bıraktığı emanet para, 50.000 dinardır.

ABBAS B. MUHAMMED

Abbas b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas. Harun Reşid'in amcasıydı. Kureyş'in önde gelen şahsiyetlerindendi. Harun Reşid'in

hilafeti döneminde Cezire valiliğine atandı. Harun Reşid ona bir günde 5.000.000 dirhem verdi.

Abbasi mezarlığı, adını Abbas b. Muhammed'in adından almaktadır. Kendisi altmışbeş yaşında vefat etti. Cenaze namazını Emin kıldırdı. Abbasiye mezarlığına defnedildi.

YAKTİN B. MUSA

Abbasi devletinin kurulması için propaganda yapanlardandı. Görüş sahibi dahilerdendi. Mervan el-Himar, İbrahim b. Muhammed'i Harran'da hapsedtiğinde, Yaktin büyük bir hile yapmıştı. Abbasiler, İbrahim b. Muhammed'in hapsedilmesinden sonra onun yerine kimi geçireceklerine karar veremediler, şaşıp kaldılar. Onun öldürülmesi durumunda kime bey'at edeceklerine karar veremediler. Bunun üzerine Yaktin, Mervan el-Himar'ın yanına gitti. Bir tacir kılığına bürünerek huzuruna çıktı ve şöyle dedi:

– Ey mü'minlerin emiri! Ben İbrahim b. Muhammed'e mal sattım, ama paramı ondan alamadan adamların onu yakaladılar. Eğer uygun görürsen, onunla görüşeyim ve malımı ne yaptığını sorayım, paramı isteyeyim.

– Olur.

Böyle dedikten sonra Mervan, onu bir kölesiyle birlikte zindana, İbrahim b. Muhammed'in yanına gönderdi. İbrahim b. Muhammed'i görür görmez ona şöyle dedi:

– Ey Allah'ın düşmanı! Yakalandıktan sonra paramı bana ödemesi için kime vasiyette bulundun, söyler misin?

– İbn Harisiye'ye (kardeşim Abdullah es-Seffah'a) vasiyette bulundum.

Bu cevabı alır almaz Yaktin, Abbas oğullarının dailerine (propagandacılarına) döndü ve İbrahim b. Muhammed'in söylediklerini onlara bildirdi. Onlar da Seffah'a bey'at ettiler.

HİCRETİN YÜZSEKSEN YEDİNCİ SENESİ

Bu senede Bermekiler Harun Reşid tarafından öldürüldüler. Harun Reşid Cafer b. Yahya b. Halid el-Bermekî'yi öldürdü, evlerini yıktı. Eserlerini yok etti. Büyük küçük hepsi kayboldular.

Bunun sebebi hakkında çeşitli rivayetler vardır. İbn Cerir ve diğerleri bu rivayetleri nakletmişlerdir. Anlatıldığına göre, Harun Reşid, kendi yanında hapsedmesi için Yahya b. Abdullah b. Hasan'ı Cafer el-Bermekî'ye teslim etmişti. Yahya da, Cafer'den merhamet dilemeye başlamış, nihayet Cafer de onu serbest bırakmıştı. Fadl b. Rebi

bu durumu Harun Reşid'e ihbar etmiş, Harun Reşid ona: "Yazıklar olsun sana! Benimle Cafer'in arasına girme. Belki de ben farkında olmadan bu hususta ona emir vermişim de bu nedenle onu salıvermiştir." dedi. Sonra Harun Reşid, bu durumu Cafer'e sordu, Cafer doğruladı. Harun ona öfkelenildi ve onu öldürmeye yemin etti. Bermekiler'e kızdı, sonra onları öldürdü. Onlara şiddetle gazaplandı. Halbuki daha önce Bermekiler, onun nazarında insanların en kıymetlileriydiler. En çok sevdiği kimseler idiler.

Cafer ile Fadl'ın anneleri, Harun Reşid'in süt annesiydi. Harun Reşid bunlara; kendilerinden önceki veya sonraki ekabir ve reislere nasib olmayacak miktarda çok mal ve dünyalık, yüksek payeler vermişti. Cafer bir ev yaptırmış, bu eve 20.000.000 dirhem sarfetmişti.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Harun Reşid'in onları öldürmesinin sebebi şuydu: Harun hangi şehire, hangi bölgeye, hangi kasabaya, hangi çiftliğe, hangi bahçeye rastlarsa mutlaka burası Cafer'indir, deniliyordu. Yine başka bir rivayette anlatıldığına göre Bermekiler, Harun Reşid'in halifeliğini ortadan kaldırmak ve zındıklığı açığa vurmak istemişlerdi de Harun bu nedenle onları öldürmüştü.

Başka bir rivayette de anlatıldığına göre Harun Reşid'in kız kardeşi Abbase nedeniyle Harun onları öldürmüştü. Her ne kadar İbn Cerir bunu anlatmaktaysa da bazı âlimler bunu inkar etmişlerdir.

İbn Cevzi'nin anlattığına göre Harun Reşid'e, Bermekiler'i öldürmesinin sebebi sorulduğunda o şu cevabı vermiştir: "Eğer bu sebebi gömleğimin bildiğini anlasam gömleğimi yakarım!"

Cafer, izin almaksızın Harun Reşid'in yanına girerdi. Öyle ki, Harun Reşid gözdeleleriyle yatağında iken dahi Cafer onun yanına girebiliyordu. Bu, elbette ki büyük bir şeref ve yüksek bir derece idi. İçki sofrasında Cafer, Harun Reşid'in en yakın arkadaşıydı. Harun Reşid halifeliğinin son günlerinde sarhoş edici içkiler kullanmaya başlamıştı. Aile efradı arasında en çok sevdiği, kız kardeşi Abbase binti Mehdi idi. Abbase de onun içki sofrasında hazır bulunurdu. Cafer el-Bermekî de aynı sofrada bulunduğu için Cafer'in Abbase'ye bakmasının helallliğini sağlamak amacıyla Abbase'yi Cafer'e nikahladı. Ama Cafer'e, Abbase ile cinsel ilişkide bulunmamasını şart koştu. Harun Reşid bazan sofradan kalkar, Cafer ile Abbase'yi sarhoş halde sofrada bırakırdı. Bir defasında Cafer onunla cinsel ilişkide bulunmuş. Bu ilişki neticesinde Abbase gebe kalmış ve bir erkek çocuk doğurmuş, bu çocuğu cariyelerinden biriyle Mekke'ye göndermiş, bakması için orada bir kadının yanına bırakmıştı.

İbn Hallikan'ın anlattığına göre Harun Reşid, kız kardeşi Abbase'yi Cafer'e nikahlayınca Cafer, Abbase'ye aşırı derecede bir sevgi duymaya başlamıştı. Adeta ona meftun olmuştu. Onu baştan çıkar-

maya çalıştı. Abbase ise Harun Reşid'den korktuğu için onun bu isteğine olumlu cevap vermedi. Fakat Abbase, Harun Reşid'e bir hile yaptı. Şöyle ki: Cafer'in annesi, her cuma gecesi bakire ve güzel bir cariyeyi Cafer'in odasına bırakırdı. Bir gün Abbase, Cafer'in annesine: "Beni bir cariyeye kılığında Cafer'in odasına sok." dedi. Cafer'in annesi korktu ama Abbase onu tehdit edince isteğini yerine getirdi. Abbase, cariyeye kılığında Cafer'in odasına girdiğinde yüzünü ona iyice göstermedi. Cafer onunla cinsel ilişkide bulunduktan sonra Cafer'e şöyle dedi: "Nasıl, hükümdar kızlarının hilesini gördün mü?" Ve o gece hamile kaldı. Bunun üzerine Cafer, annesinin yanına gidip: "Valla-hi, beni ucuza sattın." dedi.

Sonra Cafer'in babası Yahya b. Halid, Harun Reşid ailesinin nafakasını kısmaya başladı. Öyle ki Zübeyde, bu durumu defalarca Harun Reşid'e şikayet etti. Sonradan Abbase'nin sırrı da Harun Reşid'e ifşa edildi. Harun öfkeden kudurdu, köpürmeye başladı. Abbase, doğurduğu çocuğu Mekke'ye gönderdiğini ona bildirince, Harun, o sene bu işi açığa çıkarmak ve tahkik etmek amacıyla hacca gitti.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre ise, cariyelerden biri Abbase'nin bu durumunu Harun Reşid'e jurnallemiş ve Cafer'le olan cinsel ilişkisini ihbar etmişti. Çocuğunun da Mekke'de bulunduğunu, orada ayrıca bol miktarda para, ziynet ve cariyeye de bulunduğunu söylemişlerdi. Harun Reşid bunu tasdik etmemişti. Nihayet bunu öğrenmek için aynı sene hacca gitti. Orada durumu bütün çıplaklığıyla açığa çıkardı.

Harun Reşid'in haccettiği bu senede hac emirliğini Yahya b. Halid yapmıştı. O, Ka'be'nin yanında şöyle dua etmeye başlamıştı: "Allah'ım! Eğer tüm malımın, çoluk çocuğumun ve aile efradımın benden alınması seni razı edecekse bunu yap. Sadece Fadl'ı bana bırak." Böyle dedikten sonra Ka'be'nin yanından ayrılmıştı. Mescid-i Haram'ın kapısına vardığında tekrar dönüp şöyle dua etmişti: "Allah'ım, diler-sen Fadl'ı da diğer çocuklarımla beraber al. Yeter ki, sen benden razı ol. Sen razı olursan ben de razıyım. Çocuklarımdan hiçbirini müstes-na kılma."

Harun Reşid hac dönüşünde Hire'ye gitti. Sonra gemiye binerek Enbar'a bağlı Gamr'a gitti. Bu senenin muharrem ayının sonunda cumartesi gecesi, hadimi Mesrur'u Hammad b. Salim Ebu İsmet'le birlikte bir askeri birlikle yola çıkardı. Bunlar, geceleyin Cafer b. Yahya'nın etrafını kuşattılar. Hadim Mesrur, sahte tabip Bahtiyeşu ile birlikte şarkıcı Ebu Rikane el-Kelvezanî adındaki a'ma bir adamı da yanına alarak Cafer'in meclisine girdi. Cafer son derece şen, şakrak ve neşeliydi. Ebu Rikane o esnada kendisine şu şarkıyı okuyordu:

"Çok uzak görme, her yiğidin yanına ölüm gelecektir.
Ya gece ya da sabaha karşı gün doğmadan önce ölüm gelir."

Hadim ona dedi ki: "Ey Fadl'ın babası Cafer, işte ölüm geceleyin sana geldi. Halifenin çağrısına uy ve gel."

Cafer kalkıp hadimin ayaklarını öpmeye başladı. Ailesinin yanına gidip onlara vasiyetini yapması ve onlarla vedalaşması için kendisine izin vermesini rica etti. Ama hadim ona şu karşılığı verdi: "Ailenin yanına gitmene imkan yok, fakat vasiyetini yap."

Cafer de vasiyetini yaptı. Bütün kölelerini ya da kölelerinden bir grubu azad etti. Harun Reşid'in elçileri gelip bir an evvel yola koyulmasını söylediler ve onu yaka paça dışarı çıkarıp götürdüler. Nihayet Harun Reşid'in bulunduğu yere getirdiler ve eşek bukağısına vurarak hapse attılar. Ona ne yapacaklarını Harun Reşid'e sordular, boynunun vurulmasını emretti. Cellat, Cafer'in yanına gidip şöyle dedi:

– Mü'minlerin emiri, senin başını koparmamı ve kendisine götürmemi bana emretti.

– Ey Haşim'in babası, belki de mü'minlerin emiri sarhoştur. Aylığına bu yaptığından ötürü seni kınayabilir.

Cafer'in bu uyarısı üzerine cellat tekrar dönüp Harun Reşid'in yanına gitti ve Harun Reşid'e şöyle dedi:

– Cafer belki de senin başka şeylerle meşgul olduğundan ötürü farkında olmadan bu emri bana vermiş olduğunu söylüyor.

– Ey annesinin bızırını emen cellat! Haydi git, onun başını kopar ve bana getir!

Cellat ikinci kez Cafer'in yanına gitti. Ama Cafer yine aynı sözleri tekrarlayınca cellat, yine Harun Reşid'in yanına döndü. Harun Reşid emrini üçüncü kez tekrarlayıp şöyle dedi:

– Eğer Cafer'in başını bana koparıp getirmezsen Mehdi'nin oğlu olmayayım ki hem senin hem de onun başını koparıp bana getirecek bir celladı görevlendireceğim!

Bunun üzerine cellat, Cafer'in yanına gitti. Başını kesip Harun Reşid'in yanına getirdi ve önüne bıraktı. Harun Reşid, aynı gecede adamlarını Bağdat'ta ve diğer şehirlerde bulunan Bermekiler'e gönderdi. Hatta yollardaki Bermekiler'i de yakalattı. Hepsini muhafaza altına alırdı. Bermekiler'den kurtulan hiçbirisi olmadı. Yahya b. Halid, kendi evinde gözetim altına alındı. Fadl b. Yahya, başka bir menzile gönderildi. Sahip oldukları bütün servetler ellerinden alındı.

Harun Reşid, Cafer'in başını ve gövdesini asmaları için gönderdi. Baş, yüksek köprünün yanında asıldı, gövdesi ikiye bölündü. Yarısı aşağı köprünün yanına, diğer yarısı ise başka bir köprünün yanına asıldı. Bundan sonra da yakıldı.

Bağdat'ta; "Bermekiler'e ve onları barındıranlara eman yoktur. Sadece Muhammed b. Yahya b. Halid bundan müstesnadır. Çünkü o, halifeye samimi davranmıştır." diye duyuru yapıldı.

Cafer'in arkadaşı ve zındıklıkla itham edilen Enes b. Ebi Şeyh, Harun Reşid'in huzuruna getirildi. Onunla Harun Reşid karşılıklı konuştu. Sonra Harun Reşid, yatağının altından bir kılıç çıkardı ve bu kılıçla onun boynunun vurulmasını emretti. Harun Reşid, bundan önce Enes'in öldürülmesiyle ilgili olarak şu şiiri okudu:

"Kılıç Enes'e olan özlemiyle zevk aldı.
Kılıç göz atar, kaderler ise onu beklerler."

Enes'in boynu vuruldu. Kılıç vücuduna değer değmez kan fışkırdı. Harun Reşid: "Abdullah b. Mus'ab'a Allah rahmet etsin." dedi. Bu kılıç ondan kendisine miras kalmıştı. Çünkü insanların anlattıkları göre bu kılıç Zübeyr b. Avvam'a aitti.

Sonra zindanlar, Bermekiler'le dolup taştı. Bütün malları müsadere edildi. Ellerindeki nimetler yok oldu.

Harun Reşid, Cafer'i, akşamleyin öldürtmüştü. Öldürtmeden önce, ikisi birlikte bineklerine binerek sabahleyin ava çıkmışlardı. Yanlarında veliahdlar yoktu, başbaşa kalmışlardı. Cafer'e izzet ve ikramda bulundu. Akşam olunca Harun Reşid onunla vedalaştı ve onu bağrına basıp şöyle dedi: "Eğer bu gece karılarımla başbaşa kalacak olmasaydım senden ayrılmazdım. Haydi evine git, içkini iç, neşelen. Rahat yaşa ki, benim gibi olasın. Ben ve sen lezzette eşit olalım." Cafer de ona şu karşılığı verdi: "Ey mü'minlerin emiri! Vallahi seninle olmadan ben bu çilingir sofrasını kurmak istemiyorum." Harun Reşid ona: "Hayır, mutlaka evine git." deyince Cafer evine döndü. Gecenin bir kısmı geçer geçmez başına o ceza ve felaket geldi. Nitekim bunu önceki kısımlarda da anlatmıştık.

Bu hadise, bu senenin muharrem ayının son gecesi olan cumartesi gecesinde meydana gelmişti. Başka bir rivayette anlatıldığına göre bu hadise bu senenin safer ayının ilk gecesinde meydana gelmiştir. Öldürüldüğü sırada Cafer otuzyediydi.

Oğlunun ölüm haberi Yahya b. Halid'e ulaştırıldığında: "Allah da Harun Reşid'in oğlunu öldürsün." diye cevap verdi. Ona: "Harun senin evini yıktı." denildiğinde: "Allah da onun evlerini yıksın." diye cevap verdi.

Anlatıldığına göre Yahya b. Halid, evlerinin perdelerinin yırtıldığını, köşklerindeki mahremiyetin çiğnendiğini, evlerindeki eşyaların yağmalandığını gördüğünde: "Kıyamet işte böyle kopar!" demiştir. Başına gelen bu felaketlerden ötürü arkadaşlarından biri kendisine

teselli mektubu yazmıştı. Kendisi de onun mektubuna yazdığı cevaptaki şöyle demişti:

"Biz Allah'ın hükmüne razıyız. Onun bizim hakkımızda tercih ettiği hükmü biliyoruz. Allah, kulları ancak günahlarından sorumlu tutar. Allah kullara zulmedici değildir ve onun bağışlayacağı şeyler daha çoktur. Hamd Allah'adır."

Şairler, Bermekiler'in başına gelen bu felaketler için birçok ağıt yakmışlardı. Bu ağıtlardan biri Rakkaşî'nin (veya Ebu Nüvas'ın) aşağıdaki ağıtıdır:

"İşte şimdi biz rahata kavuştuk. Bineklerimiz de dinlendi.
Yüksek sesle bağırıp çağıran yakalandı.
Bineklerle de ki; artık geceleyin yürümekten kurtuldunuz.
Çölleri peşpeşe kat etmekten, sahralara düşmekten de emin oldunuz.

Ölümlere de ki; artık sen Cafer'i ele geçirdin.
Ondan sonra hiçbir lideri ele geçiremeyeceksin.
Bağışlara de ki; Fadl'dan sonra artık durdurulacaksın.
Musibetlere de de ki; artık sen her gün yenileneceksin.
Senden bir kılıç Bermekiler'e ulaştı ki, o keskindir.
Haşimilerin keskin kılıcıyla Cafer vuruldu."

Rakkaşî, darağacına asılı Cafer'e bakıp şöyle demişti:

"Vallahi, jurnalcıların korkusu ve halifenin kapanmayan gözleri (casusları) olmasaydı;

Senin şu sehpanın çevresinde tavaf eder ve şu asılı olduğun ağacı öperdik.

Tıpkı insanların Hacer-i Esved'i öptükleri gibi.
Ey Yahya'nın oğlu Cafer, senden önce görmedim.
Bir kılıcı ki, kılıçlar onu vurdu.
Dünyanın tümüne ve Bermek ailesinin iktidarına selam olsun."

Harun Reşid, Rakkaşî'yi huzuruna çağırıp ona şöyle dedi:

– Cafer, her sene sana ne kadar para verirdi?

– O bana 1.000 dinar verirdi.

Harun Reşid, ona 2.000 dinar verilmesini emretti.

Zübeyr b. Bekkar, amcası Mus'ab ez-Zübeyrî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Harun Reşid, Cafer'i öldürttüğü zaman kadının biri güzel bir merkebe binmiş ve fasih bir lisanla şöyle demişti: "Allah'a yemin ederim ki ey Cafer, her ne kadar bugün bir ibret haline gelmişsen de da-

ha önce sen iyiliklerde zirveye ulaşmıştın." Böyle dedikten sonra şu şiiri okumaya başladı:

"Kılıcın Cafer'in vücuduna değdiğini gördüğümde, halifenin mü-nadisi Yahya ailesine yüksek sesle bağırıştı.

İşte o zaman dünyaya ağladım ve şunu anladım ki;

Seçkin yiğitler bir gün mutlaka dünyadan ayrılacaklardır.

Bu, nimet sahiplerine verilen bir dünyalık ve devlettir. Peşpeşe gelir, nöbetleşedir. Belalar bunun ardısıra gelir.

Kişi bu yüksek mertebelere ulaştıktan ve iktidara erdikten sonra, Bir gün son derece aşağılara düşürülür."

Kadın böyle dedikten sonra merkebinin sürdüyü ve çekip gitti. Sanki eseri kalmayan bir rüzgardı. Nereye gittiği de bilinemedi.»

İbn Cevzi'nin anlattığına göre Cafer'in Fetine adında şarkıcı bir cariyesi vardı. Bu cariyenin dünyada bir eşi daha yoktu. Cafer, bunu ve beraberindeki hizmetçilerini 100.000 dinara satın almıştı. Harun Reşid bu şarkıcı cariyeyi ondan istemiş, ama o, bunu vermek istememişti.

Harun Reşid, Cafer'i öldürttükten sonra bu cariyeyi yanına aldı. Bir gece içki meclisinde hazır bulundurdu. Meclisinde diğer arkadaşları ve sohbetçileri de vardı. Fetine'nin yanındaki şarkıcı cariyelere birer şarkı okumalarını emretti. Herbiri birer şarkı okudu. Sıra Fetine'ye gelmişti. Harun ona da bir şarkı okumasını emredince gözyaşını sildi ve: "Lider Cafer'den sonra mı şarkı okuyacağım! Hayır, okumayacağım." dedi. Harun ona çok öfkelen-di. Meclisindeki arkadaşlarından birine bu cariyeyi alıp götürmesini emretti ve kendisine hediye ettiğini söyledi. Arkadaşı cariyeyi alıp götürürken Harun ona gizlice: "Sakın onunla cinsel ilişkide bulunmayasın." diye tenbih etti. Arkadaşı da bu cariyeyi kendisine vermekle cariyenin onurunu kırmak istediğini anladı.

Bir süre sonra arkadaşları cariyeyi Fetine'yi tekrar Harun'un huzuruna getirdi. Harun ondan memnunmuş gibi bir intiba sergiledi. Fetine adındaki bu cariyeye bir şarkı okumasını emredince Fetine okumadı. Gözyaşları boşaldı ve: "Lider Cafer'den sonra mı şarkı okuyacağım? Hayır, okumayacağım." dedi. Harun bu defa öncekine nisbetle daha çok öfkelen-di ve: "Getirin postu ve kılıcı!" diye emir verdi. Cellat geldi, Fetine'nin yanı başında durdu. Harun Reşid ona: "Sana üç kez emir verdiğimde ve üç parmağımı yumduğumda şunun boynunu vur!" dedi. Bundan sonra da Fetine'ye: "Haydi, şarkı oku!" dedi. Fetine ağlayıp: "Lider Cafer'den sonra mı şarkı okuyacağım? Hayır, okumayacağım." dedi. Harun Reşid serçe parmağını yumdu. Sonra ikinci kez

Fetine'ye şarkı okumasını emretti, yine okumadı. Bu defa yüzük parmağını yumdu. Mecliste bulunanlar sarsıldılar, çok korktular. Fetine'ye dönüp, kendisini ölümden kurtarması için şarkı okumasını rica ettiler. Halifenin buyruğunu yerine getirmesini ısrarla istediler. Sonra Harun Reşid üçüncü kez Fetine'ye emir verdi. O da istemeyerek şarkı okumaya başladı:

"Dünyanın fersude olduğunu gördüğümde;
Anladım ki artık nimetler geri dönmeyecek."

Bu şarkıyı okumaya başlayınca Harun Reşid onun üzerine atıldı. Udu elinden alıp yüzüne ve başına vurup kırdı ve parçaladı. Fetine'nin başından kanlar akmaya başladı. Etrafındaki cariyeler sağa sola kaçışmaya başladılar. Nihayet Fetine'yi Harun'un huzurundan alıp götürdüler. Üç gün sonra da vefat etti.

Rivayet olunduğuna göre Harun Reşid şöyle dermiş: "Beni, Bermekiler'e karşı kıskırtana Allah lanet etsin. Onlardan sonra artık ne lezzet gördüm, ne rahat buldum, ne de ümidim kaldı. Allah'tan isterdim ki, ömrümün ve hükümdarlığımın yarısını alsaydı da Bermekiler'i kendi hallerine bıraksaydım."

İbn Hallikan'ın anlattığına göre Cafer, bir adamdan 40.000 dinara bir cariyeye satın almış, satın alırken cariyeye satıcısına dönüp şöyle demiş: "Benimle arandaki ahdi unutma. Sakın benim bedelimi yemeyesin." Cariyenin böyle demesi üzerine efendisi ağlamış ve: "Şahid olun, bu cariyeye hürdür. Ben bununla evlenmişim." dedi. Cafer de: "Ey burada bulunanlar, siz de şahit olun ki ben cariyeyi efendisine geri verdim ve ödediğim para da onların olsun." dedi.

Cafer, bir valiye şu mealde bir mektup yazmıştı:

"İmdi şikayetçilerin çoğaldı. Teşekkür edenlerin azaldı. Ya adaletli olursun, ya da görevden alınırsın."

Cafer'in, Harun Reşid'in keder ve üzüntüsünü gidermek için yaptığı şakaların en güzeli şudur: Bir defasında Yahudi bir müneccim Harun Reşid'in yanına gitmiş ve Harun Reşid'e, bu senede öleceğini bildirmişti. Bunun üzerine Harun Reşid çok kederlenmiş ve üzülmüştü. Cafer bir süre sonra yanına geldiğinde Harun Reşid'in üzüntülü olduğunu görmüş, "Ne haber?" diye sormuştu. Harun Reşid de Yahudinin sözlerini ona aktarmış ve bu nedenle üzüntülü olduğunu bildirmişti. Bunun üzerine Cafer, Yahudi müneccimi çağırarak ona: "Senin ne kadar ömrün kalmıştır?" diye sormuş. Yahudi müneccim de uzun bir süre daha yaşayacağını söylemişti. Bunun üzerine Cafer: "Ey mü'minlerin emiri, şunu öldür ki uzun bir süre daha yaşayacağına dair söylediği sözün yalan olduğunu anlayasın." demişti. Harun Reşid

de Yahudinin öldürülmesini görevlilere emretti ve Cafer'in bu yaptığına memnun oldu.

Bermekiler'in öldürülmesinden sonra İbrahim b. Osman b. Nüheyk, halife Harun Reşid'i öldürmeye kasdetti. Çünkü Bermekiler'in başına gelen felakete, özellikle Cafer'in öldürülmesine çok üzülmüştü. Onlar için çok ağlıyordu. Daha sonra ağlamaktan vazgeçip onların intikamını almaya niyetlendi. Kendi evinde içki içerken cariyesine: "Kılıcımı getir." der, kılıcı getirilince kınından çıkarır, sonra: "Vallahi Cafer'in katilini öldüreceğim." derdi. Bu sözü çok defa tekrarladı.

Oğlu Osman, halifenin bu durumdan haberdar olmasından ve bu nedenle kendi ailelerini baştan sona öldürmesinden korktu, ama babasının da bu tavrından vazgeçmeyeceğini anladı. Fadl b. Rebi'in yanına gidip durumu ona anlattı. Fadl da gidip halifeye aktardı. Halife Harun, onu çağırıp: "Senin bu söylediğini doğrulayacak başka şahidin var mı?" diye sordu. O da: "Falan hizmetçi şahidimdir." dedi. Hizmetçi gelip şahidlik yapınca Harun Reşid şöyle dedi: "Büyük bir komutan, sadece bir köle ve testisi buruk hizmetçinin şahitliğiyle öldürülemez. Belki bu ikisi ona karşı bir ittifakta bulunmuşlardır."

Harun Reşid, İbrahim b. Osman b. Nüheyk'i yanına çağırdı. İçki sofrası kurdurdu. Onunla başbaşa sofraya oturdu. Ona şöyle dedi:

– Bak hele sen ey İbrahim! Benim bir sırrım var, onu sana açıklamak istiyorum. Bu sır gece gündüz rahatımı kaçırıyor.

– O sır nedir ey mü'minlerin emiri?

– Ben Bermekiler'i öldürdüğüme pişman oldum. Keşke hükümdarlığımın yarısı, ömrümün de yarısı gitseydi de onlara bu haksızlığı yapmasaydım. Çünkü onları öldürdükten sonra artık ne lezzet gördüm, ne de rahat buldum.

– Allah Cafer'e rahmet etsin.

Böyle dedikten sonra ağladı ve sözünü şöyle sürdürdü:

– Allah'a yemin ederim ki ey efendim, sen Cafer'i öldürmekle hata ettin!

– Kalk, Allah sana lanet etsin!

Böyle dedikten sonra İbrahim b. Osman'ı hapsedti. Üç gün sonra da öldürttü. Ama çoluk çocuğuna ilişmedi.

Bu senede Harun Reşid, halifeliği elde etmek istediğine dair haberlerini duyunca Abdülmelik b. Salih'e gazaplandı. Hapisteki Bermekiler'den yana olduğunu duyunca daha da gazaplandı. Sonra onu zindana attırdı. Harun Reşid ölünceye kadar Abdülmelik zindanda kaldı. Emin, halifelğe geçince, onu zindandan çıkardı ve Şam valiliğine atadı.

Bu senede Şam'da Mudarlılarla Nizarlılar arasında asabiyet savaşı başladı. Harun Reşid bunların üzerine Muhammed b. Mansur b.

Ziyad'ı gönderdi ve bu iki kabileyi barıştırdı.

Bu senede Masisa'da büyük bir deprem oldu. Masisa'nın bazı surları yıkıldı, suları kurudu. Bu hadise gecenin bir saatinde meydana gelmişti.

Bu senede Harun Reşid, oğlu Kâsım'ı Anadolu gazasına gönderdi. Onu bu işe vakfetti ve bunu kendisi için bir sevap vesilesi yaptı. Avasıma tayin etti. O da Bizans'a gidip onları kuşatma altına aldı. Bizanslılar, esirlerinden bazısını kurtarmak için fidye verdiler ve Kâsım'ın geri dönmesini istediler. Harun Reşid, bu isteklerini kabul etti.

Bu senede Bizanslılar, daha önce Harun Reşid'le Bizans imparatoriçesi İrene arasında yapılmış olan barış antlaşmasını bozdular. Çünkü Bizanslılar, İrene'yi başlarından atıp yerine Alikoforos'u imparator yapmışlardı. Bu, yiğit bir adamdı. Alicefne sülalesinden olduğu da söylenir. Bunlar İrene'yi başlarından atıp gözlerine mil çekmişlerdi. Yeni imparator Nikoforos, Harun Reşid'e şöyle bir mektup yazmıştı:

"Bizans imparatoru Nikaforos'tan Arapların hükümdarı Harun'a:

İmdi, benden önceki imparatoriçe seni satrançtaki vezir yerine, kendini de piyon yerine koymuştur. Aslında senin vermen gereken malları kendisi sana göndermiştir. Bu da kadınların zaaf ve beyinsizliğindendir. Bu mektubumu okuduğunda onun sana göndermiş olduğu malları bana iade et ve kendin için de fidye öde. Aksi takdirde aramızda kılıç konuşacaktır."

Harun Reşid, bu mektubu okuyunca çok öfkelen-di. Öyle ki, yanında bulunanlardan hiç kimse onun yüzüne bakamadı, onunla konuşmadı. Öfkesinden ötürü kendisine bir zarar gelmesinden korkan arkadaşları onun için korktular. Sonra Harun Reşid bir okka ve kalem getirilmesini emretti. Mektubun üzerine şu ibareyi yazdı:

"Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla.

Mü'minlerin emiri Harun'dan Bizans köpeği Nikoforos'a!

Ey kafir kadının oğlu! Senin mektubunu okudum. Cevabını dinlemeyeceksin, bizzat göreceksin vesselam."

Bundan sonra hemen harekete geçip yola koyuldu. Hirakl kapısına vardı, kapıyı açtı. Bizans imparatorunun kızını esir olarak aldı. Bol miktarda ganimet elde etti, yakıp yıktı. Nikoforos'a gelince, o da her sene Harun Reşid'e belli miktarda harac vermek şartıyla ateşkeş talebinde bulundu. Harun Reşid onun bu talebini kabul etti.

Bu gaza dönüşünde Müslümanların ordusu Rakka'ya vardığında, kafir Nikoforos aralarındaki antlaşmayı bozdu. Ahde hıyanet etti. Ama kış iyiden iyiye bastırmış ve soğuklar şiddetlenmişti. Kışın şiddetinden korktukları için hiç kimse bu haberi gelip Harun Reşid'e ulaştıramadı. Nihayet kış mevsimi sona erdi. Ancak bundan sonra

durumu kendisine iletiler.

Bu senede Abdullah b. Abbas b. Muhammed b. Ali, insanlara hac-cettirdi.

HİCRETİN YÜZSEKSEN YEDİNCİ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

CAFER B. YAHYA

Cafer b. Yahya b. Halid b. Bermek, Ebü'l-Fadl el-Bermekî. Vezir-di, babası da vezirdi. Harun Reşid onu Şam'a ve diğer beldelere tayin etti. Havran'da Kays ve Yemenliler arasında aşiret davası başlayıp fitne koptuğu zaman, Harun Reşid onu Şam'a göndermişti. Bu, İslâm ülkesinde Kayslılarla Yemenliler arasında çıkan ilk fitne ateşi olmuş-tu. Bu ateş, cahiliyet zamanında söndürülmüştü. Fakat bu iki kabile, bu sırada bu ateşi yeniden eşip alevlendirdi. Cafer, ordusuyla Şam'a geldiğinde fitne ateşini söndürdü. Sevinç ve ferah ortaya çıktı. Bu ko-nuda güzel şiirler söylendi. İbn Asakir, Cafer b. Yahya'nın biyografi-sini kendi tarihinde anlatırken bu şiirlerden birini örnek olarak gös-termiştir:

"Şam'da fitne ateşi tutuşturuldu.

İşte şu Şam'ın zamanıdır, ateşi küllenecektir.

Bermek ailesinin denizinin dalgası koşup,

Buraya geldiğinde fitne ateşinin alevleri ve kıvılcımları söndürül-dü.

Mü'minlerin emiri Harun, bu fitne ateşine Cafer'i görevlendirdi ki söndürsün.

İşte onun sayesinde fitne çatlakları onarıldı ve fitne yok edildi.

O, iyilik ve takvası ümit edilen hükümdardır.

Hücumlarına karşı kılıçlar direnemez."

Bu, uzun bir kasidedir.

Cafer b. Yahya; fesahat, belagat, zeka ve aşırı bir cömertlik sahi-biydi. Babası onu, Kadı Ebu Yusuf'un yanına vermişti. Onun yanında fıkıh öğrendi. Böylece Harun Reşid'in gözüne girdi. Bir gece Harun Reşid'in huzurunda binden fazla imza attı. Bu imzaladığı hükümler-den hiçbirisi fıkha aykırı değildi.

Cafer b. Yahya; babasından, katip Abdülhamid'ten, Abdülmelik b. Mervan'dan, vahiy katibi Zeyd b. Sabit'ten hadisler rivayet etmiş-tir.

O, Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

«Bismillahirrahmanirrahim ibaresini yazdığın zaman bundaki sinii iyice beyan et.»

Amr b. Bahr el-Cahiz, Cafer b. Yahya'nın Harun Reşid'e şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Ey mü'minlerin emiri, babam Yahya bana şöyle demişti: "Dünya sana yönelse de fakir fukaraya ver. Dünya sana sırt çevirse de fakir fukaraya ver. Çünkü dünya kalıcı değildir."»

Babam bana şu şiiri de okumuştur:

"Dünya sana yöneldiği zaman cimrilik yapma.

Aşırı harcamalar ve israflar dünyalığı eksiltmez.

Dünya senden yüz çevirse de daha fazla cömert olman gerekir.

O senden yüz çevirip gittiğinde hamededersen, verdiğin malların yeri dolar."»

Hatib Bağdadî dedi ki: Cafer, kadri yüce kimselerden ve emri geçerli emirlerdendi. Mertebesi yüksekti. Harun Reşid'in yanında o kadar yüksek payelere ermişti ki, onun dengi yoktu, yüksekliğinde ortaklıydı. Müsamahakardı, güler yüzlüydü. Cömertliğine, bağışının fazlalığına gelince bunu anlatmaya gerek görmüyoruz. Çünkü bu alanda da çok tanınmış ve meşhur bir kimseydi. Fesahat ve belagatta namı insanlardandı.

İbn Asakir'in rivayetine göre; Abbas b. Muhammed'in hacibi Mühezzeb, sıkıntıya maruz kalmış, borçlanmış. Alacaklıları onu sıkıştırmışlar ve borcunu ödemesini istemişler. Yanında da 1.000.000 dinar değerinde mücevherlerle süslü bir zembil varmış. Bu zembili alıp Cafer'e götürmüş, durumunu arzetmiş. Alacaklıların kendisini sıkıştırdıklarını ve bu zembilden başka bir malı bulunmadığını söylemiş. Cafer b. Yahya da ona: "Bu zembili 1.000.000 dinara senden satın aldım." demiş. Parayı vermiş ve zembili ondan teslim almıştı. Bu hadise geceleyin cereyan etmişti. Sonra 1.000.000 dinarı Mühezzeb'in evine götürmesi için bir adama vermiş, Mühezzeb'i ise gece sohbetine alıkoyup yanında oturtmuştu. Mühezzeb evine döndüğünde zembilin kendisinden önce evine gittiğini görmüştü.

Sabah olunca da teşekkür için Cafer'in evine dönmüş. Onu kardeşi Fadl ile birlikte Harun Reşid'in yanına girmek üzere izin almak için kapıda beklerlerken görmüştü. Cafer ona şöyle demişti: "Durumunu kardeşim Fadl'a anlattım, o da sana 1.000.000 dinar verilmesini görevlilere emretti. Öyle sanıyorum ki bu para senden önce evine gidecektir. Senin durumunu halifeye de anlatacağım." Böyle dedikten sonra Cafer ve kardeşi Fadl, halife Harun'un huzuruna girdiler. Mühezzeb'in durumunu ve borç altında ezildiğini anlattılar. Bunun üze-

rine Harun Reşid ona 300.000 dinar verilmesini emretti.

Cafer, bir gece arkadaşlarıyla sohbet halindeyken domuzlan böceği geldi ve meclisteki arkadaşlarından birinin elbisesine tırmanarak üzerine çıktı. Cafer, domuzlan böceğini alıp attı ve: "İnsanlar derler ki: Bir kimsenin üzerine domuzlan böceği çıkarsa ona bir miktar para ulaşacaktır." dedi ve o adama 1.000 dinar verilmesini emretti. Sonra domuzlan böceği tekrar gelip aynı adamın üzerine tırmanınca Cafer aynı adama 1.000 dinar daha verilmesini emretti.

Cafer b. Yahya, bir defasında Harun Reşid'le hacca gitmişti. Medine'de iken arkadaşlarından birine: "Burada son derece güzel, sevimli ve sevişmesini iyi bilen bir cariye satın almak istiyorum." dedi. Arkadaşı da araştırdı. Onun istediği evsafa bir cariye buldu. Efendisi -Cafer'in gelip görmesi şartıyla- cariye için çok yüksek bir meblağ istedi. Neticede Cafer, cariyenin bulunduğu eve gitti, görünce çok beğendi. Cariye ona bir şarkı okuyunca daha da beğendi. Bundan sonra efendisi, Cafer'le pazarlığa girişti. Cafer ona şöyle dedi: "Bir miktar para getirdik. Kabul ediyorsan alalım, yoksa daha da artıralım." Efendisi dönüp cariyeye şöyle dedi: "Şimdiye kadar yanımda her türlü nimete sahiptin ve yanımda zevk ve safa içindeydin. Ama durumum kötüleşti, sıkıntıya düştüm. Seni şu melike satmak istiyorum ki bundan sonra da eski günlerin gibi rahat yaşantını sürdüresin."

Cariye, efendisine şu cevabı verdi: "Allah'a yemin ederim ki ey efendim, senin benden elde ettiğin şeyi ben senden elde etmiş olsaydım seni dünyaya ve dünya malına satmazdım. Hani bana vermiş olduğun söz? Beni satmayacaktın ve satış bedelimi yemeyecektin."

Cariyenin bu dokunaklı ifadeleri karşısında efendisi, Cafer'e ve arkadaşlarına: "Şahid olun, bu cariye Allah rızası için artık hürdür ve ben onu zevce edindim." dedi. Onun bu cevabı karşısında Cafer ve arkadaşları kalkıp gittiler. Arkadaşları, bu malları alıp geri götürmesini hammala emrettiler. Fakat Cafer: "Hayır, vallahi bu paralar ve mallar benimle birlikte gelmeyecektir." dedi. Sonra da cariyenin efendisine şöyle dedi: "Bu paraları ve malları sana verdim. Götür, bunları ailene harca." Böyle dedikten sonra paraları ve malları o evde bırakıp gitti.

Yine de Cafer, kardeşi Fadl'a göre biraz cimriydi. Şu da var ki Fadl, ondan daha zengindi. İbn Asakir'in rivayetine göre Cafer öldürüldüğü zaman bir çömleğinde 1.000 dinar bulmuşlardı. Bu dinarlardan her biri 100 dinar ağırlığındaydı. Dinarlardan herbirinin üzerinde de Cafer yazılıydı.

"Hükümdar evinin darphanesinde vurulan sarı dinarlar.
Üzerlerinde Cafer adı parıldar.

Her biri yüz dinardan daha ağırdır.
Birini bir yoksula verirsen zengin olur."

Ahmed b. Mualla er-Raviye dedi ki: Latife'nin cariyesi Anan, Cafer'e bir mektup yazarak, babası Yahya'yı Harun Reşid'in yanına göndermesini ve Harun Reşid'ten, kendisini satın alması için tavsiyede bulunmasını istemişti. Ayrıca, Cafer hakkında yazmış olduğu şu beyitleri de mektubuna eklemiştir:

"Ey cahilliğinden ötürü beni kınayan, kınamadan geri durma.
Kişi aşkın sıcaklığına dayanır.

Ben bu heva şarabını katıksız içtiğimde su katmam için bana ısrarda bulunma.

Çünkü su karıştırılarak içilen heva şarabı insanı sarhoş eder.

Aşk beni kuşattı, arkamda aşk denizi vardır.

Önümde ise aşk denizleri vardır.

Aşk bayrakları üzerimde, altımda, çevremde, her tarafımda dalgalanırlar.

Çevremde aşk askerleri vardır.

Aşkımla dolayısıyla beni kınayanlar beni az da kınasalar çok da kınasalar aynıdır.

Sen ey hayırların Cafer'i,

Bermek ailesinin en seçkinisin.

Vasfeden kimseler sendeki faziletleri vasfetmeye muktedir olamazlar.

Kendi amaçları için mal biriktiren kimse başarılı olamaz. Cafer'in amaçları daha çoktur.

Hükümdarlığın dibacesi onun yüzünde okunur.

Onun ellerinde sağanak şeklinde yağın cömertlik suları vardır.

Ellerinden üzerimize sürekli olarak çil çil altınlar yağmur gibi yağdılar.

Eğer elini büyük bir kayaya sürse,

O kayadan parlak yeşil yapraklar çıkar.

Yiğit adam, bağışta bulunmaya, malını savurmaya karşı sabırlı olamazsa,

O yiğit, şerefini tamamlayamaz.

Hükümdarlık tacı onun üzerinde iftiharla titreşir.

Minberler onun ayakları altında sarsılır ve güzelleşir.

Dolunay ortaya çıktığında onu andırır.

Yüzündeki parlaklık çiçek gibi ışıltı saçar.

Allah'a yemin ederim ki bilemiyorum, karanlıkların dolunayı mı onun yüzündedir, yoksa onun yüzü daha mı nurludur?

Ziyaretçilerin senden cömertlik yağmurunu bekler.
Sen de ziyaretçilerine müjdeler verirsin."

Cariye, bu beyitlerin altına kendi ihtiyacını da yazmıştı. Bu mektubu alır almaz Cafer, babasının yanına gitti. Onu Harun Reşid'in yanına gönderdi. Babası da Harun Reşid'e, cariyeye Anan'ı satın almasını tavsiye etti. Ama Harun: "Vallahi, onu satın almam." dedi.

Şairler, cariyeye Anan hakkında çok şiirler söylemişlerdi. Böylece durumu herkes tarafından öğrenilmiş oldu. Şöhrete kavuştu. Şair Ebu Nüvas, Anan hakkında şöyle demişti:

"Cariye Anan'ı ancak zinakar kadının oğlu,
Ya da ne olduğu belirsiz kaltabanlar satın alır."

Sümame b. Eşres dedi ki: Bir gece Cafer b. Yahya b. Halid'le aynı odada yattım. Bir ara panik içinde ağlayarak uykudan uyandı. Kendisine: "Neyin var, ne oldu?" diye sorunca şu cevabı verdi: Yaşlı bir adam gelip şu kapının iki tarafından tuttu ve şöyle dedi:

"Sanki Hacun ile Safa tepesi arasında hiçbir dost ve arkadaş yok.
Ve Mekke şehrinde gece sohbeti yapan kimseler yok."

Ben de kendisine şu cevabı verdim:

"Hayır, senin dediğin gibi değil. Biz Mekke halkı idik, ama gecelerin geçmesi ve çok sayıdaki dedeler bizi helâk ettiler."

Sümame dedi ki: Ertesi gece olunca Harun Reşid, Cafer'i öldürttü. Başını köprünün yanında bir sütunun başına dikti. Sonra kendisi çıkıp o sütun üzerindeki kesik başa baktı. Biraz düşündü sonra şu şiiri okumaya başladı:

"Zaman daha önce sana verdiği borcu şimdi senden tahsil etti.
Sade ve rahat yaşantını bulandırdı.

Gururlanma. Çünkü zaman, birleştirdiği şeyleri mutlaka ayıracaktır."

Ben de Cafer'in kesik başına bakıp şöyle dedim: "Bugün her ne kadar bir ibret haline gelmişsen de daha önce cömertlik ve âlicenâb-lıkta zirvede idin." Ben böyle deyince Harun Reşid bana baktı. Tıpkı hücumu geçecek bir deve gibiydi. Sonra şu şiiri okudu:

"Âlemin Cafer'de gördüğü ve beğendiği faaliyet ve icraatlar bizim sayemizde gerçekleşmiştir.

Eğer bizler olmasaydık Cafer'in babasının ve bütün Bermekiler'in icraatları gerçekleşmezdi."

Böyle dedikten sonra atının yüzünü başka tarafa yöneltti ve oradan ayrılıp gitti.

Cafer b. Yahya, hicri 187. senenin safer ayının başında cumartesi gecesinde öldürüldü. Öldürüldüğünde otuzyedi yaşındaydı. Onyedi sene müddetle vezirlik yaptı.

Cafer'in annesi Abbade, bir kurban bayramı gününde ısınabilmek için insanlardan bir koyun postu istedi. Kendilerinden bu postu dilendiği kimseler, ona daha önce sahip olduğu nimetleri sordular. O da şu cevabı verdi: "Bir zamanlar böyle bir bayram gününde ben sabaha vardığımda etrafımda 400 cariyeye vardı ve oğlum Cafer, bana asi olmuş, diyordum."

Hatib Bağdadî'nin rivayetine göre Süfyan b. Uyeyne, Cafer b. Yahya'nın Harun Reşid tarafından öldürüldüğünü ve diğer Bermekiler'in musibete uğradıklarını duyduklarında kibleye yönelerek şöyle demiş: "Allah'ım, Cafer benim dünyadaki ihtiyaçlarımı gidermişti. Sen de onun ahiretteki ihtiyaçlarını gider."

GARİP BİR HİKAYE

İbn Cevzî'nin, "el-Muntazam" adındaki eserinde anlattığına göre; Me'mun, bir adamın her gün Bermekiler'in mezarlığına gittiğini ve orada Bermekiler için ağlayıp figan ettiğini duymuştu. Bunu duyar duymaz o adamı bulup getirmeleri için görevlileri harekete geçirmiş, görevliler de gidip onu getirmişlerdi. Adam, halife Me'mun'un huzuruna gelirken yaşamaktan ümidini kesmişti. Halife Me'mun ona şöyle dedi:

– Yazıklar olsun sana! Böyle yapmana sebep nedir?

– Ey mü'minlerin emiri, Bermekiler bana çok iyilikte bulundular.

– Sana yaptıkları iyilik neydi?

– Ben, Şamlı Münzir b. Muğire'yim. Daha önce Şam'da büyük bir servet sahibiydim. Bolluk içinde yaşıyordum, ama servetimi kaybettim. Evimi satmak mecburiyetinde kaldım, hiçbir şeyim kalmadı. Arkadaşlarımdan biri Bağdat'ta bulunan Bermekiler'in yanına gitmemi tavsiye etti. Ben de eve döndüm. Çoluk çocuğumu toplayıp Bağdat yoluna koyuldum. Yanımda yirmiden fazla kadın bulunuyordu. Bağdat'a varınca onları terkedilmiş bir mescide bıraktım. Sonra namazımı kılayım diye cemaati olan bir mescide yöneldim. Mescide girdiğim-

de öyle bir cemaatla karşılaştım ki, onlardan daha güzel yüzlü kimse-ler görmemiştim. Yanlarında oturdum. Çoluk çocuğuma azık isteye-bilmek için cemaata ne söyleyeceğimi düşünmeye başladım. Ama di-lenmekten utandığım için birşey söyleyemiyordum.

Ben o halde iken bir hizmetçi camiye geldi. Cemaatı düğüne da-vet etti. Hepsi kalktılar. Ben de onlarla birlikte kalktım. Mescid dışı-na çıkıp yola koyulduk. Büyük bir eve vardık. O evde vezir Yahya b. Halid oturmakta imiş. Cemaat onun çevresine oturdu. Vezir Yahya, kızı Aişe'yi amcası oğluna nikahladı. Misk ve anber saçıldı. Sonra hizmetçiler davetlilerden herbirine, içinde 1.000 dinar bulunan birer gümüş tepsi getirip sundular. Ayrıca misk saçan birer şişe de verdi-ler. Davetliler bu armağanları alıp kalktılar. Ama ben orada oturma-ya devam ettim. Hizmetçilerin önüme bıraktıkları altınlarla dolu gü-müş tepsi de duruyordu. Bana göre büyük birşey olduğu için o arma-ğanı almaktan çekiniyordum. Mecliste bulunanlardan biri: "Alıp git-sene." dedi. Elimi tepsiye uzatıp aldım, içindeki altınları cebime bo-şalttım. Tepsiyi de koltuğumun altına koyup kalktım. Ama benden geri alacaklarından korkuyordum. Sağa sola bakmaya başladım.

Vezir Yahya da bana bakıyormuş, ama beni gözüyle süzdüğünün farkında değildim. Kapı ağzındaki perdenin yanına vardığımda gö-revlilere emir verdi, beni tekrar içeri döndürdüler. Artık o paraların benden alınacağına kesinlikle inandım ve paradan ümidimi kestim.

Yanına döndüğümde vezir Yahya bana: "Neyin var, niçin korku-yorsun?" diye sordu. Ben de durumumu kendisine anlattım, ağladı. Sonra çocuklarına: "Şunu yanınıza alın." dedi. Bir hizmetçi yanıma geldi. Elimdeki gümüş tepsiyi ve altınları aldı. Yanlarında on gün kaldım, her gün bir oğlunun yanında kaldım. Ama bu süre zarfında hep çoluk çocuğumu düşünüyordum. Ama oradan ayrılp çoluk çocu-ğumun yanına gidemiyordum.

On günlük süre dolunca bir hizmetçi yanıma gelip: "Çoluk çocu-ğunun yanına gitmeyecek misin?" diye sordu. Ben de: "Evet, vallahi gitmek istiyorum." diye cevap verdim. Hizmetçi önümde, ben arkada yürümeye başladık. Ama ne gümüş tepsiyi, ne altınları bana vermedi. Kendi kendime, "Keşke bu olup bitenler, gümüş tepsiyle altın parala-rın benden alınmasından önce gerçekleşmiş olsaydı. Keşke çoluk ço-cuğum bu durumu görselerdi." diye söylenmeye başladım.

Hizmetçi önden gidiyor, ben de onu takip ediyordum. Öyle bir eve girdi ki, onun kadar güzel bir ev görmemiştim. İçeriye girdiğimde ço-luk çocuğumun altınlar ve ipekler içinde debelendiklerini gördüm. Vezir Yahya, adamlarıyla evime 100.000 dirhem ve 10.000 dinar gön-dermişti. İçinde bulundukları o güzelim evin mülkiyetini bize ait kı-lan bir ferman ile iki kıymetli köyün mülkiyetini bize bahsettiğine

dair bir senet de göndermişti.

Ben Bermekiler'in sayesinde çok güzel bir hayat sürdüm. Ama onlar bu musibete uğradıktan sonra Amr b. Mes'ade o iki köyü benden aldı ve o köylerin haracını ödemekle beni yükümlü kıldı. Her ne zaman yoksulluğa düştümse Bermekiler'in evlerine ve mezarlarına uğrayıp üzerlerine ağladım.

Adamın böyle demesi üzerine halife Me'mun, iki köyün kendisine iade edilmesini emretti. Yaşlı adam hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Me'mun ona sordu:

– Neyin var? Sana yine ikramda bulunmadık mı?

– Evet ama, bu da Bermekiler'in bereketi sayesinde oldu.

– Haydi benim dostum oldun. Onlara olan dostluğunu da devam ettir. Vefakarlık mübarek bir huydur. Ahde vefa ve dostluğu devam ettirmek iman alametlerindendir.

Bu senede vefat edenler arasında meşhur şahsiyetlerden Fudayl b. İyaz da bulunmaktadır.

FUDAYL B. İYAZ

Künyesi Ebu Ali'dir. Temim kabilesindendir, abid ve zahid imamlardandır. Âlimlerden ve veli kullardandır. Horasan'a bağlı Dinever mıntıkasında doğdu. Kûfe'ye yaşlı iken geldi. Orada A'meş, Mansur b. Mutemer, Atâ b. Saib, Husayn b. Abdurrahman'dan ve diğer âlimlerden ders aldı. Sonra Mekke'ye gitti. Kendini orada ibadete verdi. Çok güzel Kur'ân okurdu. Çokça namaz kılar ve oruç tutardı. Kadri yüce, lider şahsiyetli ve mutemed bir kimse olup rivayet imamlarındandı. Allah ona rahmet etsin ve ondan razı olsun.

Onunla Harun Reşid arasında geçen uzun bir kıssa vardır. Bunu, Harun Reşid'in onun evini ziyaretini anlatırken detaylı olarak nakletmiştik. Fudayl b. İyaz'ın da ona söylediği sözleri, Harun Reşid'in ona mal teklifinde bulunuşunu, onun bu malı kabul etmeyişi uzun uzadıya anlatmıştık.

Fudayl, bu senenin muharrem ayında Mekke'de vefat etti.

Fudayl b. İyaz, daha önce yaramaz bir kimse olup yol keserdi. Bir cariye aşık olmuştu. Bir gece cariye'nin evinin duvarlarına tırmanırken, bir kişinin Kur'ân okuduğunu işitti. Adam şu ayet-i kerimeyi okuyordu:

«İnananların gönüllerinin Allah'ı anması ve ondan inen gerçeğe içten bağlanması zamanı daha gelmedi mi?» (el-Hadid, 16.)

Bu ayeti duyan Fudayl, "Evet, artık zamanı geldi!" dedi. Tevbe etti ve yaptığı kötülüklerden artık vazgeçti. Bir harabeye gitti ve geceyi orada geçirdi.

Bu sırada harabenin önünden geçmekte olan bir kervandaki adamların; "Tedbirli olun, ileride yolunuza Fudayl çıkacak ve yolunuza kesecektir!" dediklerini işitti. Fudayl, hemen ortaya çıkıp onlara eman verdi. Kendilerine ilişmeyeceğini bildirdi, tevbesini tuttu. O kadar ıslah oldu ki, abid, zahid ve lider bir şahsiyet haline geldi. Sonra kendisine uyulan meşhur bir önder oldu. Sözüne ve fiillerine bakarak insanlar doğru yola erdiler.

Fudayl şöyle demişti: "Bütün dünya helal olsa bile ben onu önemsemem. Çünkü sizden biri bir leşin yanından geçerken elbisesi ona bulaşmasın diye nasıl ondan uzak durup tiksiniyorsa, ben de dünyadan uzak durup tiksiniyorum.

İnsanlar için salih amel işlemek şirktir. İnsanlardan ötürü salih amelde bulunmamak riyakârlıktır. İhlas ise Cenâb-ı Allah'ın insanı şirkten ve riyâdan korumasıdır."

Halife Harun Reşid bir gün ona şöyle demişti:

– Ey Fudayl, ne kadar da zahidsin.

– Sen benden daha çok zahidsin. Çünkü ben değeri bir sivrisineğin kanadından daha az olan dünyada zahidlik yapıyorum. Sense değeri ölçülemeyecek kadar büyük olan ahirette zahidlik yapıyorsun. Ben fani olan bu diyarda zahidlik yapıyorum. Sen ise baki olan ahiret diyarında zahidlik yapıyorsun. Bir inciden uzak durup zahidlik yapan kişi, bir deve kığından uzak durup zahidlik yapandan daha zahiddir.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Ebu Hazim, bu sözleri Süleyman b. Abdülmelik'e söylemiştir.

Yine Fudayl b. İyaz şöyle demiş: «Eğer kabul edilecek bir duam olsaydı, onu devlet başkanı için yapardım. Çünkü halkın salâhı, devlet başkanının vasıtasıyladır. Eğer o salih olursa, kullar ve beldeler güvene kavuşur.

Ben Allah'a karşı günah işlediğimde bunu eşeğimin, hizmetçimin, karımın ve evimdeki farelerin huyundan anlıyorum.

Yüce Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyurmuş: "Hanginizin daha güzel iş işleyeceğini ortaya koymak için..." Yani hanginizin daha halisane ve daha doğru işler işleyeceğini ortaya koymak için gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah'tır.

Salih amel sırf Allah rızası için işlenmelidir. Peygamber (s.a.v.)'e uymak için işlenmelidir.»

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Bişr b. Mufaddal, Abdüsselam b. Harb, Abdülaziz b. Muhammed ed-Deraverdî, Abdülaziz el-A'ma, Ali b. İsa, (Bu zat Bizans illerinde Kasım b. Reşid'le birlikte gaza yapmış bir komutandı.), Mutemir b. Süleyman, Ebu Şuayb el-Berranî ez-Zahid de bu senede vefat ettiler.

Ebu Şuayb, Beras'ta kendi kulübesine yerleşip orada ibadet eden bir kimseydi. Reislerin kızlarından biri ona aşık oldu. Sahip olduğu dünyalıktan debdebe ve ihtişamdan el çekip onunla evlendi. İbadet etmekte olduğu mağarada onunla birlikte ikamete başladı. Nihayet ikisi bu halde iken vefat ettiler. Bir rivayette anlatıldığına göre onunla evlenen reis kızının adı Cevhere'dir.

HİCRETİN YÜZSEKSENKİZİNCİ SENESİ

Bu senede İbrahim b. İsrail, yaz mevsiminde gazaya gitti. Safsaf yolundan giderek Bizans'a girdi. İmparator Nikoforos onun karşısına çıktı. Ama Nikoforos üç yerinden yaralandı ve bozguna uğradı. Adamlarından 40.000'den fazlası öldürüldü. Müslümanlar, Bizanslılar'dan 4.000'den fazla bineği ganimet olarak aldılar.

Bu senede Kasım b. Reşid, Mercidabık'ta cihad etti.

Bu senede Harun Reşid insanlara haccettirdi. Bu onun son haccı oldu.

Ebu Bekir, Harun Reşid'in hac dönüşünde Kûfe'yi geçtiğini görünce: "Artık bundan sonra Harun Reşid haccedemeyecektir ve ondan sonra başka bir halife de haccetmeyecektir." dedi.

Harun Reşid bu dönüşü esnasında Behlül Dana ile karşılaştı. Behlül ona güzel öğütler verdi.

Hacib Fadl b. Rebi'den rivayet olunduğuna göre o şöyle demiştir:

«Harun Reşid'le birlikte haccettim. Kûfe'ye uğradık, orada Behlül Dana'nın saçmaladığını gördüm. Kendisine: "Sus, halife geliyor!" dedim, sustu. Ancak halifenin bineği onun önünden geçerken Behlül ona şöyle seslendi: "Ey mü'minlerin emiri! Kudame b. Abdullah el-Amirî şöyle demiş: Peygamber (s.a.v.)'i Mina'da bir deve üzerinde iken gördüm. Yanında yaya yürümekte olan pejmürde bir adam vardı. Kovdular, geri gitmedi. Dövdüler, geri gitmedi. Her ne yaptılarsa geri gitmedi."

Ben halifeye, Behlül'ün deli olduğunu söyledim. Halife de onu tanıdığını söyledi ve Behlül'e şöyle dedi:

– Konuşmana devam et ey Behlül!

Onun böyle demesi üzerine Behlül şöyle dedi:

– Farzet ki, bütün yeryüzüne sahip oldun. Her tarafa hakim oldun. Bütün insanlar sana boyun eğdiler. Şöyle oldu, böyle oldu. Ama yarın nihayet mezarın içine gitmeyecek misin? Şu, bu, herkes senin üzerine toprağı örtmeyecek mi?

Halife ona şöyle dedi:

– Güzel söyledin ey Behlül, daha söyleyeceklerin var mı?

– Evet ey mü'minlerin emiri! Cenâb-ı Allah, bir kimseye mal ve

güzellik verirse o kişi güzelliğine iffetle sahip olur. Malı ile iyilikte bulunursa o kişi Allah divanında iyi insanlar arasına yazılır.

Halife Harun, onun birşeyler istediğini sanarak şöyle dedi:

– Ey Behlül, borçlarının ödenmesini emrettik.

– Böyle yapma ey mü'minlerin emiri, borç borçla ödenmez. Hakkı sahiplerine ver, kendi nefsinin borcunu nefsin ile öde.

– Ey Behlül, sana yetecek kadar rızık verilmesini emrettik.

– Yapma ey mü'minlerin emiri, noksanlıklardan münezze olan yüce Allah sana verir de beni unuttur mu hiç? İşte bir ömür yaşadım. Bana bol rızık verilmedi, ama sen var yoluna git. Senin vereceğin rızık ihtiyacım yok.

– Al sana, şu 1.000 dinar senin olsun.

– Bu parayı sahiplerine ver. Böylesi senin için daha hayırlı olur. Ben bu parayı ne yapacağım? Haydi yoluna devam et. Beni rahatsız ettin ve incittin.

Harun Reşid, Behlül'ün önünden geçip gitti. Dünya, Behlül'ün nazarında önemsiz ve küçük birşeydi.»

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında şu zatlar da bulunmaktadır:

EBU İSHAK EL-FEZARÎ

Ebu İshak el-Fezarî. İbrahim b. Muhammed b. Haris b. İsmail b. Harice. Meğazi ilminde Şamlıların imamı idi. Diğer ilimlerde de imamdı. Sevrî, Evzaî ve daha başka âlimlerden ders aldı. Bu senede vefat etti. Bundan bir sene önce vefat ettiğine dair zayıf bir rivayet de vardır.

İBRAHİM EL-MUSİLÎ

Harun Reşid'in nedimlerinden idi. İçki meclisine katılırdı. Asıl adı İbrahim b. Mahan b. Behmen Ebu İshak'tır. Şairlerden ve şarkıcılardandı. Harun Reşid'in ve diğer halifelerin içki meclislerinde bulunurdu. Fars asıllıdır. Kûfe'de doğdu. Kûfeli gençlerle arkadaşlık yaptı, onlardan şarkılar öğrendi. Sonra Musul'a gitti, tekrar Kûfe'ye döndü. Bu nedenle ona Musilî demişlerdir.

Daha sonra, ilki Mehdi olmak üzere halifelerle temas kurdu. Harun Reşid'in yanında yükselip itibar sahibi oldu. Onun gece sohbetlerine, içki meclislerine katıldı, ona şarkılar okudu. Bu vesile ile büyük bir servet sahibi oldu. Cidden pek çok para biriktirdi. Hatta anlatıldığına göre 24.000.000 dirhem miras bırakmıştır. Fıkraları ve garip hikayeleri vardı.

İbrahim, hicretin 115. senesinde Kûfe'de doğdu. Beni Temim'in yanında büyüdü. Onlardan ilim öğrendi, onlara mensub oldu. Faziletli, parlak zekalı, musiki sanatında deha idi. Mansur'un Zelzel lakabı ile tanınan kız kardeşiyle evlendi. Zelzel, onunla birlikte def çalar, kendisi de şarkı okurdu. Veya kendisi şarkı okur, o def çalar, böylece meclis yerinden oynardı. Sahih kavle göre bu senede vefat etmiştir.

İbn Hallikan'ın "el-Vefeyat" adlı eserinde anlattığına göre; İbrahim el-Musılî, Ebü'l-Atahiye ve Ebu Amr eş-Şeybanî, Bağdat'ta hicretin 213. senesinde aynı günde vefat etmişlerdir. Ama birinci rivayet sahihtir.

İbrahim el-Musılî can çekişirken şöyle bir şiir söylemişti:

"Vallahi, artık tabibim de bendeki bu hastalıktan ve dertten bıkip usandı.

Yakın zamanda ölüm haberim dosta düşmana ulaşacaktır."

Bu senede Cerir b. Abdülhamid, Rüşt b. Sa'd, Abde b. Süleyman, Ukbe b. Halid, İmam Ahmed b. Hanbel'in üstadlarından Ömer b. Eyyüb el-Abid ve bir kavle göre de İsa b. Yûnus vefat etmişlerdir.

HİCRETİN YÜZSEKSENDOKUZUNCU SENESİ

Bu senede halife Harun Reşid hacdan döndükten sonra Rey şehrine gitti. Bazı valileri görevden aldı. Yerlerine yeni valiler atadı. Yine bu senede Ali b. İsa'yı Horasan valiliğine yeniden atadı. Beldelerin valileri hediye ve armağanlarla Harun Reşid'i ziyarete geldiler. Türlü türlü hediyeler takdim ettiler.

Bundan sonra Harun Reşid Bağdat'a döndü. Kurban bayramında Kasrû'l-Lusus'ta kurbanını kesti. Böylece zilhicce ayının bitimine üç gün kala Bağdat şehrine girmiş oldu. Köprüden geçerken orada asılı bulunan Cafer b. Yahya el-Bermekî'nin cesedinin yakılmasını ve defnedilmesini emretti. Ceset, öldürüldüğünden o güne kadar darağacında asılı duruyordu.

Bundan sonra Harun Reşid, yerleşmek üzere Bağdat'tan ayrılıp Rakka'ya gitti. Bağdat'ın güzelliğinden ayrıldığına üzülyordu. Rakka'daki bazı bozguncuları ve müfsitleri hizaya getirmek amacıyla buraya gitmişti. Harun Reşid'le birlikte Bağdat'tan çıkışlarını anlatan Abbas b. Ahnef, şöyle bir şiir söylemişti:

"Develerimizi çöktürmeden tekrar harekete geçtik. Mola ile harekete geçmeyi birbirinden ayırd edemedik.

Geldiğimizde durumumuzu bize sordular.

Soru sorarak halimizi öğrenmek istemeleri ile vedalaşmaları bizi tatmin etti."

Bu senede Harun Reşid, Bizans'taki Müslüman esirler için fidye verdi. Anlatıldığına göre orada bir tek esir dahi bırakmadı. Şairlerden biri bu hususta şöyle demişti:

"Senin sayende esirler salıverildiler. Bağları çözüldü.
O esirler ki, zindanlarda prangalara vurulmuşlardı.
Bir tek dostları dahi onları ziyaret etmiyordu.
Öyle ki, o zaman Müslümanlar onları kurtaramaz olmuşlardı ve;
Müşriklerin zindanları Müslüman esirlerin mezarı oldu, demişlerdi."

Bu senede Kasım b. Reşid, Mercidabık'ta Bizanslıları kuşatma altına aldı.

Bu senede Abbas b. Musa b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas, insanlara haccettirdi.

HİCRETİN YÜZSEKSENDOKUZUNCU SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

KİSAÎ

Ali b. Hamza b. Abdullah b. Feyruz, Ebü'l-Hasan el-Esedî. Esed kabilesinin azadlısı idi. Kûfeliydi, Kisaî lakabıyla tanınıyordu. Kisa'da ihrama girdiği için kendisine bu lakab takılmıştı. Başka bir rivayette anlatıldığına göre Kisa'da Hamza ez-Zeyyad ile meşgul olduğu için bu lakabı almıştır.

Nahivci ve lugatçı idi. Kıraat imamlarındandı. Kûfelidir. Sonra Bağdat'ı vatan edinmiştir. Harun Reşid'e ve onun oğlu Emin'e mürebbilik yapmıştır. Hamza b. Habib ez-Zeyyad'ın kıraatına göre Kur'an okumuş ve bu kıraata göre ders vermiştir. Sonra kendi şahsı için bir kıraat benimsemiş ve bu kıraata göre okumaya başlamıştır.

Ebu Bekir b. Ayyaş, Süfyan b. Uyeyne ve diğer zatlardan hadis rivayet etmiştir. Yahya b. Ziyad el-Ferra ve Ebu Ubeyd de ondan rivayetlerde bulunmuşlardır.

İmam Şafî: "Nahiv öğrenmek isteyenler Kisaî'nin çocuklarıdır." demiştir. Kisaî; nahiv ilmini Halil'den öğrenmiştir. Bir gün Halil'e: "Bu ilmi kimden aldın?" diye sormuş, Halil de: "Hicaz vadisinde bulunan bir adamdan aldım." diye cevap vermişti. Kisaî de oraya gitmiş, Araplar hakkında çok şeyler yazmıştı. Tekrar Halil'in yanına dön-

müş, ancak onun vefat ettiğini görmüştü. Onun yerinde Yunus ders vermeye başlamıştı. İkisi arasında birçok münazaralar cereyan etmişti. Bu münazaralar neticesinde Yunus onun üstünlüğünü kabul etmiş ve onu kendi yerine oturtmuştu.

Kisaf dedi ki: Bir gün Harun Reşid'in önünde namaz kıldırıldım. Kıraatımı beğenirdim. Bu yüzden de öyle bir hata yaptım ki, çocuk dahi o hatayı yapmazdı. Kıraatı düzeltmelerini kendilerine söylemek istedim, ama sonra vazgeçtim. Belki kendiliklerinden düzeltirler, dedim. Harun Reşid de bu kıraatımı düzeltme cesaretini gösteremedi. Selam verdikten sonra Harun bana: "Bu hangi lügattı?" diye sordu. Ben de ona şu cevabı verdim: "Rahvan at da bazan tökezler." Bu cevabım karşısında Harun: "İşte bu olur." dedi.

Ravinin biri diyor ki: «Kisaf'nin yanına gittim, kederliydi. Kendisine sordum:

– Neyin var?

– Yahya b. Halid bana bazı sorular yöneltmiş. Korkarım ki ona yanlış cevaplar veririm.

– Sen de dilediğin gibi cevap ver. Sen Kisaf'sin.

– Eğer bilmeden cevap verirsem Allah dilimi koparsın!»

Kisaf dedi ki: «Bir gün bir marangoza: "Şu iki kapı kaç?" diye sordum. O da bana şu cevabı verdi: "Ey tokatlanmış adam, bunlar iki sacadır."»

Meşhur rivayete göre Kisaf, bu senede yetmiş yaşında vefat etmiştir. Rey'de Harun Reşid'in sohbetinde bulunmuş, Rey'e bağlı bir kasabada vefat etmiştir. Muhammed b. Hasan'la aynı günde vefat etmişti. Harun Reşid şöyle diyordu: "Fıkıh ve Arapça ilmi Rey şehrinde defnedildi."

İbn Hallikan dedi ki: «Bir rivayette anlatıldığına göre Kisaf, hicretin 182. senesinde Tus şehrinde vefat etmiştir.

Adamın biri Kisaf'ı rüyasında ay yüzlü bir halde iken görmüş ve ona şöyle sormuş:

– Rabbin sana ne yaptı?

– Kur'an vesilesiyle Rabbim beni bağışladı.

– Ya Hamza'ya ne yaptı?

– O, Cennet'in İlliyyin (en yüksek) tabakasındadır. Onu ancak yıldızları gördüğümüz gibi görebiliyoruz.»

MUHAMMED B. HASAN B. ZÜFER

Ebu Abdillâh künyesi ile çağırılırdı. Şeyban kabilesinin azadlısıdır. Ebu Hanife'nin talebesidir. Aslı Şam'ın köylerindendir. Babası Irak'a gelmişti. Kendisi hicretin 132. senesinde Vasıt şehrinde doğ-

muş, Kûfe'de yetişmiş; Ebu Hanife, Mis'ar, Sevrî, Ömer b. Zer ve Malik b. Miğvel'den ders almıştır. Malik b. Enes, Evzaî ve Ebu Yusuf'tan da nakillerde bulunmuştur. Bağdat'a yerleşmiş, orada hadis rivayet etmiştir. İmam Şafî, hicretin 184. senesinde Bağdat'a geldiğinde ondan dinlediklerini yazmıştır. Harun Reşid, kendisini Rakka kadılığına tayin etmiş, daha sonra bu görevden almıştır.

Muhammed b. Hasan b. Züfer, ailesine şöyle derdi: "Dünyevi ihtiyaçlardan hiçbirini benden istemeyin. İstedığınız takdirde kalbimi meşgul ediyorsunuz. Ama malımdan ve paramdan dilediğiniz kadarını alın. Çünkü bu beni çok az ilgilendiriyor. Malım ve param giderse beni hemen hemen hiç etkilemiyor ve kalbim mala, paraya bağlı değildir."

İmam Şafî, onun hakkında şöyle demiştir: "Onun kadar derin bir âlim görmedim. Onun kadar hafif ruhlu, onun kadar fasih bir kimse görmedim. Kur'ân okuyuşunu dinlediğimde sanki Kur'ân onun diliyle nazil olmuş gibi bir hisse kapılıyordum. Ondan daha akıllı birini görmedim. Gözü ve gönlü doyuruyordu."

Tahavî dedi ki: «İmam Şafî, Muhammed b. Hasan'dan Siyer kitabını talep etmiş, ama Muhammed b. Hasan onun bu isteğini yerine getirmemişti. Bunun üzerine İmam Şafî ona şöyle bir yazı yazmıştı:

"Gözlerimin kendisi gibi bir başkasını görmediği adama de ki;
Ta ki onu gören, ondan öncekilerini görsün.
İlim, âlimleri öğrencilere ilim vermemekten meneder.
Öğrencilere ilim aktarmalı ki, onlar da ehil olan kimselere aktar-sınlar."

Bu yazı üzerine Muhammed b. Hasan b. Züfer, İmam Şafî'ye, istediği kitabı hemen hediye olarak göndermişti.»

İbrahim el-Harbî dedi ki: «İmam Ahmed b. Hanbel'e şöyle bir soru sordular:

- Şu ince meseleleri nereden öğrendin?
- Muhammed b. Hasan merhumun kitaplarından öğrendim.»

Önceki paragraflarda da anlatıldığı gibi Muhammed b. Hasan b. Züfer ile Kisaî bu senenin içinde aynı günde vefat etmişlerdir.

Harun Reşid, onun ölümü üzerine şöyle demişti: "Bugün lügat ve fıkıh ilimleri birlikte defnedildiler."

Vefat ettiğinde Muhammed b. Hasan b. Züfer, ellisekiz yaşındaydı.

HİCRETİN YÜZDOKSANINCI SENESİ

Bu senede Semerkand valisi Rafi b. Leys b. Nasr b. Sayyar, hali-feye başkaldırdı ve insanları kendisine bey'ata davet etti. Kendi bel-desinin ahalisi ve o mıntıkalarındaki birçok gruplar ona tabi oldular. Böylece durumu kuvvetlendi. Bunun üzerine Horasan valisi Ali b. İsa onun üzerine gitti. Ne var ki Rafi, Ali b. İsa'yı bozguna uğrattı, böyle-ce fitne daha da büyüdü.

Bu senenin receb ayının bitimine on gün kala, Harun Reşid, Bi-zans'a gazaya gitti. Başına bir takke geçirmişti. Bu durumla ilgili ola-rak şair Ebü'l-Mualla el-Kilabî şöyle bir şiir söyledi:

"Haremeyn'de veya en uzak sınırlarda seninle karşılaşmak iste-yen veya istemeyen,

Gerek düşman toprağında eski püskü elbiseler içinde,

Gerek yüksek mıntikalarda refah içindeki diyarlarda;

Hiç kimse senin gibi bu sınırlara sahip olamadı.

İşlerin başına geçen halifelerden hiçbiri senin gibi bu sınırları ko-ruyamadı."

Harun Reşid yoluna devam etti. Tüvane şehrine vardı, orada or-dugah kurdu. Bizans imparatoru Nikoforos, itaatını bildiren bir mek-tubu ona gönderdi. Harac ve cizyeleri de gönderdi. Kendi oğlunun, kendisinin ve memleket ahalisinin tümünün haraclarını gönderdi. Her sene 15.000 dinar vermeyi taahhüd etti. Ayrıca Müslümanların esir aldığı bir cariyeyi kendilerine geri göndermesini de Harun Re-şid'den istedi. Bu cariyeye, Hirakle valisinin kızı olup Nikoforos bu cariyeyi kendi oğluyla nişanlamıştı. Harun Reşid, cariyeyi birçok arma-ğanla birlikte gönderdi. Yalnız, her sene kendisine 300.000 dinar gön-dermesini ve ayrıca Hirakle şehrini onarıp şenlendirmemesini şart koştu.

Bundan sonra Harun Reşid geri dönüp gitti. Savaş işlerinin başı-na Ukbe b. Cafer'i tayin etti.

Bu esnada Kıbrıslılar, barış antlaşmasını bozdular. Ma'yuf b. Yahya, üzerlerine gidip onlarla savaştı. Kıbrıslıların bir kısmını esir aldı, birçoklarını öldürdü.

Bu senede Abdülkays kabilesinden bir adam isyan etti. Harun Reşid onu öldürecek adamları gönderdi.

Bu senede İsa b. Musa el-Hadi insanlara haccettirdi.

HİCRETİN YÜZDOKSANINCI SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

ESED B. AMR B. AMİR

Esed b. Amr b. Amir Ebü'l-Münzir el-Beceli el-Kûfi. Ebu Hani-fe'nin arkadaşıdır. Bağdat'ta ve Vasıt'ta kadılık yaptı. Gözlerini kaybedince kendisi kadılıktan istifa etti.

İmam Ahmed b. Hanbel: "O, çok doğru sözlü bir kimseydi." demiştir. İbn Main de onun sika bir ravi ve güvenilir bir kimse olduğunu ifade etmiştir. Ali b. el-Medinî, Buharî ve Sa'dun el-Mecnun ise onu eleştirmişlerdir.

Esed b. Amr, altmış sene müddetle oruç tuttu, dimağı hafifledi. Bu nedenle insanlar onu deli diye adlandırdılar.

Bir gün Zünnun el-Mısrî'nin ders halkasına gitti. Onun söylediklerini dinledi, sonra bir çığlık atıp şöyle dedi:

"Şikayet merciinden başkasına yapılan şikayette hayır yoktur. Sabır olmayınca şikayet kaçınılmazdır."

Asmaî dedi ki: «Esed b. Amr'a uğradım. Kendisine söven yaşlı bir adamın yanı başında oturmuştu. Kendisine dedim ki:

– Nasıl olur! Bu ihtiyarın yanında oturuyorsun?

– Bu delidir.

– Sen mi delisin yoksa o mu?

– Hayır, o delidir. Çünkü ben öğle ve ikindi namazını cemaatla kıldım. Ama o ne cemaatla ne de yalnız başına bu namazları kılmadı. Ayrıca içki de içti, ben içki içmedim.

– Bu konuda başka birşey der misin?

– Evet.

Böyle dedikten sonra şu şiiri okumaya başladı:

"Nebizi ehline bıraktım.

Ben saf su içmeye başladım.

Çünkü nebiz, yüksek şahsiyetleri alçaltır;

Ak yüzlülerin simalarını karartır.

Bu her ne kadar gençlere caiz ise de;

Saçı sakalı ağardıktan sonra bunu içenlerin mazereti kalmaz."

Asmaî dedi ki: Ben de ona şu karşılığı verdim: Doğru söyledin. Sen akıllısın, bu delidir.»

Bu senede vefat edenler arasında Ubeyde b. Humeyd b. Suhayb, Ebu Abdirrahman et-Temimî el-Kûfî gibi meşhur şahsiyetler de vardır. Bu zat, halife Emin'in eğiticisi idi. A'meş'ten ve diğerlerinden rivayetlerde bulundu. İmam Ahmed b. Hanbel de kendisinden rivayetlerde bulunmuş ve onu methetmiştir.

YAHYA B. HALİD B. BERMEK

Künyesi Ebu Ali'dir. Vezirlik yapmıştır. Cafer el-Bermekî'nin babasıdır. Halife Mehdi, oğlu Reşid'i onun yanına verdi. O da Reşid'i terbiye edip yetiştirdi. Hanımı da Reşid'e süt verdi. Onu Fadl b. Yahya ile birlikte emzirdi. Reşid, halifelığe geçince onun hukukuna riayet etti ve Yahya b. Halid'den bahsederken: "Babam şöyle dedi, babam böyle dedi." derdi. Halifeliğin işlerini ve tüm yönetimi ona bıraktı. Bermekiler gözden düşünceye kadar bu hal böyle devam etti. Nihayet bir zaman geldi ki, Cafer öldürüldü, babası Yahya da müebbed hapse mahkum edildi. Daha sonra bu senede hapiste iken vefat etti.

Yahya b. Halid, cömert, fasih, doğru görüşlü bir kimseydi. İşlerinde ve icraatlarında hayır ve salah görünürdü. Bir gün oğluna şöyle dedi: "Herşeyden birazını alın, o konuda birşeyler öğrenin. Çünkü kişi, birşeyden habersiz ve cahil kalırsa ona düşman olur. Duyduğunuz şeylerin en güzelini yazın, yazdığınız şeylerin en güzelini de hafızanıza yerleştirin. Hafızanıza yerleştirdiğiniz şeylerin en güzelini başkalarına anlatın. Dünya size yöneldiğinde muhtaçlara infakta bulunun. Çünkü dünya ve dünyalık, kalıcı değildir. Dünya size dirsek çevirdiği zamanda muhtaçlara infakta bulunun. Çünkü dünya kalıcı değildir."

Kendisi binek üzerinde yolda gitmekte iken bir dilenci karşısına çıkar da ondan birşey isterse ona en azından 200 dirhem verilmesini emrederdi. Bir gün dilencinin biri ona şöyle dedi:

"Ey iffetli ve Yahya adını alan kişi;
Rabbimizin lütuf ve fazlından sana iki Cennet verildi.
Her kim yolda size uğrarsa,
Ona ikiyüz dirhem verirsiniz.
Benim gibi birine ikiyüz dirhem azdır;
O para, çabuk gitmekte olan süvari içindir."

Yahya, o dilenciye: "Doğru söyledin." dedi ve görevlilere emir vererek kendisinden önce dilenciye eve götürmelerini istedi. Kendisi eve dönünce, dilencinin nerede olduğunu sordu. Baktı ki dilenci evlenmiş,

ailesiyle gerdeğe girmek istiyordu. Bunun üzerine Yahya b. Halid ona mehir için verdiği 4.000 dirhem yanında 4.000 dirheme bir ev, 4.000 dirhemlik ev eşyası, 4.000 dirhem evlenme masrafı ve 4.000 dirhem de harçlık verdi.

Bir gün adamın biri kendisine gelip birşeyler isteyince, Yahya b. Halid ona şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana. Hiç param olmadığı bir zamanda yanıma geldin. Ama bir arkadaşım bana haber göndermiş. En çok sevdiğim birşeyi bana hediye etmek istediğini bildiriyor. Duyduğuma göre sende bir cariyeye varmış. Onu satmak istiyormuşsun ve onu 3.000 dinara satın almışsın. Şimdi ben o arkadaşşımdan sendeki bu cariyeyi bana hediye etmesini isteyeceğim. Satın almak için sana geldiklerinde sakın 30.000 dinardan eksikçe satma."

Adam diyor ki: "Yanıma geldiler ve benimle pazarlığa başladılar. Cariyeyi 20.000 dinara alacaklarını söylediler. Ben 20.000 dinar sözünü duyunca dayanamadım, reddedemedim ve cariyeyi bu fiyata satmayı kabul ettim. Adam cariyeyi 20.000 dinara satın aldı ve bana bedelini ödedi. Cariyeyi alıp Yahya'ya götürdü ve ona hediye etti. Bir süre sonra Yahya ile buluştuğumda bana sordu:

– Cariyeyi onlara kaç para sattın?

– 20.000 dinara sattım.

– Sen hasis bir adamsın. Hadi cariyeni al. Yalnız Fars hükümdarı arkadaşım bana haber salmış. Kendisinden birşey hediye olarak istememi söylüyor. Ben de sendeki bu cariyeyi bana hediye etmesini ondan isteyeceğim. Sakın 50.000 dinardan eksikçesine satmayasın.

İlgililer yanıma geldiler. Yapılan pazarlık sonunda ben 30.000 dinara onlara sattım. Bir süre sonra Yahya'nın yanına gittiğimde yine beni kınadı ve cariyeyi bana geri verdi. Ben de ona şöyle dedim:

"Şahid ol ki, bu cariyeye artık hüzdür ve onunla evlendim. Bir cariyeye ki bana 50.000 dinar kazandırdı. Artık bugünden sonra ona haksızlık yapmayacağım ve onu küçük düşürmeyeceğim."

Hatib Bağdadî'nin anlattığına göre Harun Reşid, Mansur b. Ziyad'dan 10.000.000 dirhem para istemiş. Ancak Mansur'un yanında sadece 1.000.000 dirhem varmış. Bu nedenle Mansur sıkıntıya düşmüştü. Harun Reşid bu parayı ödememesi halinde onu öldüreceğini, evini yıkacağını söyleyip tehditler savurdu. Mansur, Yahya b. Halid'e gitti. Durumunu anlattı. Yahya b. Halid de ona 5.000.000 dirhem verdi. Ayrıca oğlu Yahya'dan da 2.000.000 dirhem alıp Mansur'a verdi. Oğluna da şöyle dedi: "Ey oğulcuğum, duyduğuma göre sen bu parayla bir çiftlik almak istiyormuşsun. Şimdi Mansur'a bu parayı vermekle geliri şükür olan ve ömür boyunca devam edecek olan bir çiftlik satın almış olacaksın." Oğlu Cafer'den de 1.000.000 dirhem alıp Mansur'a verdi. Cariyesinden de değeri 100.000 dinar olan bir gerdanlık

ve ayrıca 20.000 dinar para aldı. Vergi memuruna da: "Biz bu gerdanlığı ve 20.000 dinarı sana 2.000.000 dirhem olarak saydık." dedi. Toplanan paralar Harun Reşid'e gerdanlıkla birlikte sunulduğunda Harun Reşid gerdanlığı geri verdi. Çünkü gerdanlığı Yahya'nın cariyesine o armağan etmişti. Armağan ettiği şeyi almak istemedi.

Prangalara vurulmuş olarak zindanda iken, oğullarından biri Yahya b. Halid'e şöyle dedi:

– Ey babacığım, iktidarda yetki sahibi olup nimetler içinde yüzerken bak hele şu hale düştük.

– Ey oğulcuğum! Biz farkında olmaksızın bir mazlumun bedduası geceleyin bize isabet etmiş. Demek ki Allah, o bedduadan habersiz kalmamış.

"Nice topluluklar var ki, nimet içinde yüzmüşlerdir bir zaman.

Zaman çok yağmur yağdırır, susuzluğu giderir.

Zaman bir süre sustu. Onlardan yana sesini çıkarmadı.

Sonra konuşunca da onları, gözlerinden yaş yerine kan akıtacak şekilde ağlattı."

Yahya b. Halid, Süfyan b. Uyeyne'ye her ay 1.000 dirhem para verirdi. Süfyan da her secdeye kapanışında ona dua edip şöyle derdi: "Allah'ım, o benim azağımı üstlendi. Kendimi ibadete vermeme imkan verdi. Sen de onun ahiretini kendisine kazandır."

Yahya b. Halid vefat ettikten sonra arkadaşlarından biri onu rüyasında görmüş ve: "Allah sana nasıl muamele etti?" diye sorunca Yahya şu cevabı vermiş: "Allah, Süfyan'ın duası bereketiyle beni bağışladı."

Yahya b. Halid, Rafika şehrinde, bu senenin muharrem ayının üçünde yetmiş yaşında iken vefat etti. Cenaze namazını oğlu Fadl kıldırdı ve Fırat kıyısına defnedildi.

Cebinde kendi el yazısıyla yazılmış bir mektup gördüler. Mektupta şunlar yazılıydı: "Davacı da davalı da bu dünyadan göçüp gittiler. Öyle bir hakimin huzuruna vardılar ki, o asla zulmetmeyen ve beyyineye de ihtiyaç duymayan adil bir hakimdir." Bu mektup Harun Reşid'e götürüldü. Okuyunca o gün akşama kadar ağladı. Üzüntüsü günlerce yüzünde görülüyordu.

Bir şair, Yahya b. Halid hakkında şöyle bir şiir söylemiştir:

"Cömertliğe sordum: Sen hür müsün?

Dedi ki: Hayır, ben Yahya b. Halid'in kölesiyim.

Dedim ki: O seni satın mı aldı?

Dedi ki: Hayır, ben ona atadan oğula miras kaldım."

HİCRETİN YÜZDOKSANBİRİNCİ SENESİ

Bu senede Irak Sevadı'nda, Servan b. Seyf adında bir adam isyan etti. Şeh'irden şehire dolaştı. Harun Reşid onun üzerine, Tavk b. Malik'i gönderdi. Tavk, onu bozguna uğrattı. Servan yaralandı, arkadaşlarının çoğu öldürüldü. Tavk, fetih haberini Harun Reşid'e bir mektupla bildirdi.

Bu senede Şam'da Ebü'n-Nida adında bir adam isyan etti. Harun Reşid onun üzerine, Yahya b. Muaz'ı gönderdi ve Yahya'yı Şam valiliğine de atadı.

Bu senede Bağdat'a kar yağdı. .

Bu senede Yezid b. Muhalled el-Hübeyrî, 10.000 askerle Bizans'a gazaya gitti. Bizanslılar onu pusuya düşürdüler. Tarsus'a iki konaklık mesafedeki bir yerde, elli arkadaşı ile birlikte onu öldürdüler. Diğer arkadaşları bozguna uğrayıp kaçtılar.

Harun Reşid, Bizans'a gazaya gitmek üzere Herseme b. A'yün'ü görevlendirdi. Aralarında hadim Mesrur'un da bulunduğu 30.000 askeri onun emrine verdi. Hadim Mesrur, harcama işlerinden sorumluydu.

Harun Reşid de onlara yakın olmak için Hades'e gitti. Kilise ve manastırların yıkılmasını emretti. Zımmileri, Bağdat'ta ve diğer şehirlerde, Müslümanlardan ayırd edici giysiler giymekle yükümlü kıldı.

Bu senede Harun Reşid, Ali b. Musa'yı Horasan valiliğinden azledip yerine Herseme b. A'yün'ü atadı.

Harun Reşid, şevval ayında Hirakle şehrini fethetti, orayı yaktı. Ahaliyi esir aldı. Askerleri ve esirleri Bizans'a bağlı Aynizerbe'ye ve Kara Kilise'ye gönderdi. Her gün Hirakle şehrine 135.000 garip insan giriyordu. Bunlar maaşlarını devletten alıp geçiniyorlardı.

Harun Reşid bu sene Humeyd b. Ma'yuf'u Şam kıyılarına ve Mısır'a kadar uzanan yerlere vali tayin etti. Humeyd, Kıbrıs adasına giderek ahalisini esir aldı, onları yanına alıp getirdi. Rafika şehrinde köle diye sattı. Öyle ki, bir papazı 2.000 dinara sattı. Satma işini Kadı Ebü'l-Buhtürî gerçekleştirdi.

Bu senede Fadl b. Sehl, Me'mun vasıtasıyla İslâm'a girdi.

Bu senede Fadl b. Abbas b. Muhammed b. Ali el-Abbâsî, insanlara haccettirdi. Fadl, Mekke valisiydi.

Bu seneden sonra, hicretin 215. senesine kadar Müslümanlar Bizans'a gazaya gitmediler.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Seleme b. Fadl el-Ebreş, fakih Abdurrahman b. Kasım da vardı. Abdurrahman, Malik b. Yunus b. Ebi İshak'tan rivayetlerde bulunmuştu. Harun Re-

şid'in yanına gelmiş, Harun Reşid ona 50.000 dirheme yakın para verilmesini emretmiş, ama Abdurrahman bu parayı kabul etmemiştir.

Bu senede, meşhur şahsiyetlerden Fadl b. Musa eş-Şeybanî, Muhammed b. Seleme ile sika ravilerden, zahid insanlardan biri olan Muhammed b. Hüseyin el-Masisî de vefat etmişti. Bu zat şöyle demişti: "Elli seneden beri özür dilememi gerektirecek bir tek kelime dahi konuşmamışım."

Bu senede Muammer er-Rakî de vefat etmişti.

HİCRETİN YÜZDOKSANİKİNCİ SENESİ

Bu senede Herseme b. A'yün, vali olarak Horasan'a gitti. Ali b. İsa'yı tutukladı. Mallarını ve servetini elinden aldı. Onu bir deveye ters vaziyette bindirerek Horasan diyarında dolaştırdı. Aleyhinde duyuru yaptırdı. Bu durumu bir mektupla Harun Reşid'e bildirdi. Harun Reşid de bu icraatından ötürü ona teşekkür etti. Sonra Herseme, Ali b. İsa'yı Harun Reşid'e gönderdi. Harun Reşid de onu Bağdat'taki evinde hapsedti.

Bu senede Harun Reşid, Sabit b. Nasr b. Malik'i, serhat valiliğine gönderdi. O da Bizans'a girdi ve Matmure'yi fethetti.

Bu senede Sabit b. Nasr tarafından, Bizanslılarla Müslümanlar arasında barış antlaşması gerçekleştirildi.

Bu senede Cebel ve Azerbaycan taraflarında Hürremiler ortaya çıkıp başkaldırdılar. Harun Reşid de üzerlerine 10.000 süvari ile birlikte Abdullah b. Malik b. Heysem el-Huzaf'i gönderdi. Abdullah, onların bir kısmını öldürdü. Bir kısmını esir aldı. Çoluk çocuklarını da esirler arasına katarak onları alıp Bağdat'a getirdi. Harun Reşid; erkeklerinin öldürülmesini, esir alınan kadınlarının ve çocuklarının satılmasını emretti. Bu emir yerine getirildi. Daha önce Hürremilerle, Huzeyme b. Hazim de savaşıyordu.

Bu senenin rebiyülevvel ayında Harun Reşid, gemiyle Rakka'dan Bağdat'a geldi. Rakka'da yerine oğlu Kasım'ı vekil bırakmıştı. Kendisinden önce Huzeyme b. Hazim de Bağdat'a gelmişti.

Harun Reşid, başkaldıran ve Semerkant ile diğer birçok şehirleri istila eden Rafi b. Leys ile savaşmak üzere Horasan'a gitmek istiyordu. Sonra bu senenin şaban ayında Horasan yoluna koyuldu. Bağdat'ta yerine oğlu Muhammed el-Emin'i vekil bıraktı. Oğlu Me'mun ise, kendisiyle birlikte bu sefere katılmak için babasından izin istedi. Me'mun, kardeşi Emin'in ihanetine uğramaktan korkuyordu. Babası kendisine bu izni verince, o da babasıyla birlikte yola çıktı.

Yolda iken Harun Reşid, maiyetindeki komutanlardan birine, veliahd olan üç oğlunun kendisinden sonra anlaşılamayacaklarını ve bir-

birlerine haksızlık yapacaklarını söyleyip dert yandı. Vücudunda bir hastalık da belirmişti. Komutana şöyle dedi: "Benim yanımda, oğlum Emin, Me'mun ve Kasım tarafından görevlendirilmiş birer casus var. Bu casuslar benim nefesimi sayıyorlar. Bir gün önce ölmemi istiyorlar. Aslında bilseler, bu onlar için çok kötüdür." O komutan, Harun Reşid'e dua etti. Sonra Harun Reşid, işinin başına gitmesini söyleyip komutanla vedalaştı. Bu, o komutanla son görüşmesi olmuştu.

Bu senede Harurilerden Servan harekete geçti. Taff-ı Basra'da halifenin valisini öldürdü.

Bu senede Harun Reşid, Heysem el-Yemanî'yi öldürdü.

İsa b. Cafer de halife Harun'a ulaşmak için yola koyulmuştu. Yol-
da iken vefat etti.

Bu senede Abbas b. Abdullah b. Cafer b. Ebi Cafer el-Mansur, insanlara haccettirdi.

HİCRETİN YÜZDOKSANİKİNCİ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

İSMAİL B. CAMİ

İsmail b. Cami b. İsmail b. Abdullah b. Muttalib b. Ebi Vedaa Ebü'l-Kasım. Şarkıcılığıyla meşhur kimselerdendi. Bu konuda kendisi örnek gösterilirdi. Daha önceleri Kur'ân'ı ezberlemişti. Ama bir süre sonra Kur'ân'ı bırakıp kendini musikiye verdi.

"el-Eğânî" adlı eserin sahibi Ebü'l-Ferec b. Ali b. Hüseyin, ondan garip bir hikaye nakletmiştir:

«Bir gün Harran'da, evimin balkonundan dışarı bakmaktaydım. Siyahi bir cariyeye su almak için testisiyle pınarbaşına geliyordu. Yolda oturup testiye yanına koydu ve şu şarkıyı okumaya başladı:

"Onun cimriliğini ve benim cömertliğimi Allah'a arz edip şikayet-
te bulunuyorum.

Ben ona bal veriyorum, ama o bana acı şeyleri veriyor.

Gönül vurgununu bırak, onu sen öldürdün.

Onu gönlü şaşkın ve aşık halde bırakma."

Dayanamayacağım bir şarkı dinlemiştim. Tekrarlamasını ümid ediyordum, ama kalkıp yoluna gitti. Evden aşağı indim, peşine düştüm. Şarkıyı tekrarlamasını istedim. Bana: "Efendime her gün iki dirhem harac vermem gerekiyor. Bırak da işime gideyim." dedi. Ona iki dirhem verdim. Şarkıyı tekrarladi, sözlerini kafama yerleştirdim. O günü o şarkıyı okuyarak geçirdim. Sabah olunca yine unuttum. Si-

yahi cariyeye tekrar evimize taraf geldi, şarkıyı tekrarlamasını istedim. İki dirhem daha almadan tekrarlamayacağını söyledi ve bana: "Bu dört dirhemi çok mu görüyorsun? Oysa ben senin bu şarkı sebebiyle 4.000 dinar kazanacağını şimdiden görür gibi oluyorum." dedi. Bir zaman sonra gecenin birinde bu şarkıyı Harun Reşid'e okudum. Bana 1.000 dinar verdi. Sonra tekrarlamamı istedi. Üç kez okudum. Böylece bana 3.000 dinar vermiş oldu. Gülümsedim. Niçin gülümsediğimi sorunca cariyeye ile aramda geçen hikayeyi ona anlattım. Güldü ve bana içinde 1.000 dinar bulunan bir kese daha verdi. Sonra da: "O siyahı cariyeyi yalancı çıkarmam." dedi.»

Ebü'l-Ferec, İsmail b. Cami'in şöyle bir olayını daha nakleder:

«Bir gün Medine'de sabahladım. Yanımda sadece üç dirhem vardı. Yolda omuzunda testisi bulunan bir cariyeye ile karşılaştım. Su almaya gidiyordu. Koşar adımlarla gidiyor ve hüznü bir sesle şu şarkıyı mırıldanıyordu:

"Dostlarımıza gecelerimizin uzunluğunu şikayet ettik.
Onlarsa; gece bizim nazarımızda çok kısadır, dediler.
Doğrudur. Çünkü uyku onların gözlerini çabucak bürür.
Bizimse gözlerimize uyku girmez.
Zararlı gece, heves sahiplerine yaklaştığında;
Biz sızlanırsınız; onlarsa gece yaklaştığında sevinip müjdelenirler.
Eğer onlar da bizim çektiğimizi çekseler;
Onlar da yataklarda bizim gibi olurlardı."

Bu şarkıyı tekrarlamasını istedim. Ona üç dirhem verdim. Cariye bana: "Bu dirhemlerden her birine karşılık 1.000'er dinar kazanacaksınız." dedi. Bir gece bu şarkıyı kendisine okuduğumda Harun Reşid bana 3.000 dinar verdi.»

BEKİR B. NATTAH

Bekir b. Nattah Ebu Vail el-Hanefî. Basralıdır, meşhur şairlerdendir. Harun Reşid zamanında Bağdat'a gelip yerleşti. Ebu Atahiye ile beraber dolaşırdı.

Ebu Affan dedi ki: "Hadisçilerden, adalet sahibi olup aynı zamanda şair olan dört kişi vardır. Bunların birincisi Bekir b. Nattah'tır."

Müberra dedi ki: «Hasan b. Reca'nın şöyle dediğini işittim: Şairlerden bir grup biraraya gelip toplantı yaptılar. Aralarında Bekir b. Nattah da vardı. Bunlar karşılıklı bazı şiirler okudular. Uzun şiirlerini tamamladıktan sonra Bekir b. Nattah kendi kendine şu şiiri okumaya başladı:

"Ona zarar vermezdi, eğer rıza ile yazmış olsaydın.
 Gözlerin kirpikleri kurudu, ya da yumuldu.
 Reddedilen bir şefa'at onun yanında,
 Bir aşık içindi. Keşke o şefa'at geçerli olsa, diyordu.
 Ey nefis, sabret; bil ki, geçerli olan şefa'at gibisini ümid ediyor on-
 dan.
 Kirpikler, kendisini süzen katilden ötürü hastalanmadı.
 Onu zorla hasta ettiler."

Mecliste bulunan şairler, koşup Bekir b. Nattah'ın başını öpmeye başladılar.»
 Bekir b. Nattah vefat ettiğinde Ebü'l-Atahiye ona şu ağıtı yaktı:

"İbn Nattah Ebu Vail Bekir vefat etti.
 Şiir artık ortaya çıktı."

Bu senede Behlül Dana diye tanınan mecnun kişi vefat etti. Kûfe mezarlığına gider, orada güzel sözler söylerdi. Önceki sayfalarda da anlatıldığı gibi Harun Reşid'e vaaz ve öğütler vermişti.

ABDULLAH B. İDRİS

Evd kabilesindendir. Kûfelidir. A'meş'ten, İbn Cüreyc'ten, Şu'-be'den, Malik'ten ve diğerlerinden hadis dinlemiştir. İmamlar cemaatı da ondan hadis rivayet etmişlerdir. Kendisini kadılığa tayin etmek üzere Harun Reşid onu huzuruna çağırılmış, fakat o: "Hayır, ben bu işi yapamam." demiş. Bu görevi kabul etmeyeceğini kesinlikle ifade etmişti. Harun Reşid, ondan önce de Veki'den, kadılığı kabul etmesini istemiş, ne var ki Veki de kabul etmemişti. Hafs b. Gıyas'tan, kadılığı kabul etmesini istemiş, o kabul etmişti. Harun Reşid bunlardan herbirine yolculuk masrafı olarak 5.000.000 dirhem vermiş; Veki ile İbn İdris bu parayı kabul etmemiş, Hafs ise kabul etmişti. Bunun üzerine Abdullah b. İdris, ömrü boyunca Hafs'la konuşmayacağına yemin etmişti.

Bir sene Harun Reşid hacca gitmek üzere yola çıkmıştı. Kûfe'nin yakınından geçmekte iken yanında Kadı Ebu Yusuf ile oğulları Emin ile Me'mun da vardı. Harun Reşid, çocuklarına hadis okutmaları için Kûfe'deki hadis âlimlerinin toplanmasını emretti. Âlimler toplandılar, sadece Abdullah b. İdris ile İsa b. Yunus bu toplantıya gelmediler. Emin ile Me'mun, âlimlerden hadis dinledikten sonra kalkıp Abdullah b. İdris'in yanına gittiler. Abdullah onlara yüz hadis okudu. Me'mun ona şöyle dedi: "Amcacığım, istersen bana okuduğun bu ha-

disleri sana tekrarlayayım." Me'mun, ondan dinlediği hadisleri ezber olarak kendisine okudu. Abdullah b. İdris, onun hafızası karşısında hayrete düştü. Bundan sonra Me'mun, Abdullah b. İdris'e bir miktar para verilmesini görevlilere emretti. Ama Abdullah b. İdris parayı kabul etmedi.

Daha sonra Emin ile Me'mun, İsa b. Yunus'un yanına gittiler. Ondan hadis dinlediler ve dinlediklerini tekrarladılar. Me'mun ona da 10.000 dirhem verilmesini görevlilere emretti. Ama o da parayı kabul etmedi. Me'mun, parayı azımsadığını sanarak iki kat verilmesini emretti, ama o şu karşılığı verdi:

"Vallahi, şu mescidi yerden tavana kadar dolduracak kadar para versen dahi Rasûlullah'ın hadisi karşılığında kabul etmem."

Abdullah b. İdris can çekişirken kızı ağladı. Kızına şöyle dedi:

"Ne diye ağlıyorsun kızım? Bu evde 4.000 hatim yapılmıştır."

SA'SAA B. SELAM

Kendisine İbn Abdillâh da denilir. Künyesi Ebu Abdillâh'tı. Şamhydı. Sonra Endülüs'e göçerek Abdülmelik b. Muaviye ve oğlu Hişam zamanında orada kaldı. Endülüs'e hadis ilmini ilk olarak götüren ve Evzaî'nin mezhebini Endülüs'e yayan oydu. Kurtuba'da imamlık yaptı. Onun zamanında Kurtuba'nın büyük camiine ağaçlar dikildi. Evzaî ve Şamhlılar, mescide ağaç dikilmesine muvafakat ederler. Ama İmam Malik ve arkadaşları bunu mekruh sayarlardı.

Sa'saa b. Selam, İmam Malik'ten, Evzaî'den ve Said b. Abdülaziz'den rivayetlerde bulunmuştur. Aralarında fıkıhçı Abdülmelik b. Habib'in bulunduğu bir cemaat da ondan rivayetlerde bulunmuşlardır. Abdülmelik b. Habib, onu "Kitabü'l-Fukaha" adlı eserinde anmıştır. "Tarihu Mısır" adlı eserinde İbn Yunus, "Tarihu Endülüs" adlı eserinde de Humeydî kendisinden bahsetmişlerdir. Humeydî, onun bu senede vefat ettiğini açık olarak ifade etmiş ve üstadı İbn Hazm'dan nakilde bulunarak Evzaî mezhebini Endülüs'e ilk sokan kişinin Sa'saa olduğunu söylemiştir.

İbn Yunus da dedi ki: "Hadis ilmini Endülüs'e ilk götüren kişi Sa'saa'dır. Hicretin 180. senesine yakın bir zamanda vefat etti."

Ama Humeydî'nin, Sa'saa b. Selam'ın bu senede vefat ettiğine dair kesin ifadesi daha doğrudur.

ALİ B. ZİBYAN

Künyesi, Ebü'l-Hasan'dır. Abs kabilesinden idi. Bağdat'ın doğu yakası kadılığını yapmıştır. Onu bu göreve Harun Reşid getirmişti.

Ebu Hanife'nin ashabından olup sika bir âlimdi. Sonra Harun Reşid onu kadi'l-kudathğa tayin etti.

Harun Reşid, kendisini ziyarete geldiği zamanlarda Ali b. Zibyan'ı sarayın dışına kadar uğurlardı.

Ali b. Zibyan, bu senede Kumeysin'de vefat etti.

ABBAS B. AHNEF

Abbas b. Ahnef b. Esved b. Talha. Meşhur şairlerdendir. Horasan Araplarından olup Bağdat'ta yetişmiştir. Zarif, makbul ve latif bir kimse olup güzel şiirleri vardı.

Ebü'l-Abbas dedi ki: Abdullah b. el-Mu'tez şöyle demiştir: Bana tanıdığım en iyi şairin kim olduğunu sorsalardı, "Ebü'l-Abbas'tır." derdim. Çünkü onun şu güzel şiirini görmüşümdür:

«İnsanlar zan eteklerini üzerimize çektiler,
İnsanlar bizim hakkımızda çeşit çeşit sözler söylediler.
Bir yalancı sizden başkasına zanla yalan okunu fırlattı.
Bir doğru sözlü kişiye gelince o da doğru kişi olduğunu bilmiyor.»

Bir gece Harun Reşid, onu yanına çağırttığında korktu. Zevceleri de paniğe kapıldılar. Saraya vardığında Harun Reşid ona şöyle dedi:

– Bak bakalım hele! Bir cariyem bir beyit söyledi, o beytin bir mislini söylemeni istiyorum.

– Ey mü'minlerin emiri, bu gece korktuğum kadar başka hiçbir zaman korkmamıştım.

– Neden?

Abbas, muhafızların geceleyin evine geldiklerini Harun Reşid'e anlattı. Sonra oturdu, korkusunu üzerinden attı ve şöyle dedi:

– Ey mü'minlerin emiri, sen ne dedin? O beyit nasılmış?

«Şefkatli bir kadını gördük, onun gibi başka bir beşer görmedik.
Onun yüzü -daha fazla baktığın zaman- daha fazla güzelleşir.»

Harun Reşid ona şöyle dedi:

– Daha da oku bakalım.

«Gece, karanlığıyla senin üzerine doğru geldiğinde ve zifiri karanlık olduğunda;

Karanlığını üzerine sarkıtığında artık fecri göremezsin.

Ama o şefkatli kadın ortaya çıkınca Ay'ı görürsün.»

– Evet Ay'ı gördük ve sana da 10.000 dirhem verilmesini emrettik.»

Abbas b. Ahnefin, aşağıda nakledeceğimiz şu şiirini Beşşar b. Bürd, onun şairliğine delil saymış ve bu nedenle onu şairler arasına katmıştır. Şiir şöyledir:

«Dostluklarını bana tattıranlar beni ağlattılar.

Ta ki behi uykudan kendi hevesleri için uyandırdılar, ama kendileri uyudular.

Beni uykudan kaldırdılar, kalkıp doğrulduğumda;

Omuzuma ağır yük vurdular, ama kendileri oturdular.»

Onun şiirlerinden biri de şudur:

«Ey Sa'd, bana ondan bahsettin, cinnetimi artırdın.

Ey Sa'd, konuşmana devam et, daha da konuş.

Onun aşkı öyle bir aşktı ki, gönül ondan başkasını tanımaz.

Onun ne öncesi vardır, ne sonrası.»

Asmaî dedi ki: Basra'da Abbas b. Ahnefin yanına gittim; yatağında can çekişiyor ve şöyle diyordu:

"Ey vatanından uzakta olan kişi;

Yalnızsın, hüznle ağlıyorsun.

Bu garibin üzerine ağıladığında bedenindeki hastalıklar daha da fazlalaşıyor."

Bundan sonra bayıldı, bir ağaç üzerinde öten bir kuşun sesiyle uyandı ve şöyle dedi:

"Gönül daha da hüznlendi.

Görünmeyen bir sesin sahibi, dal üzerinde ağlıyor.

Bana zor gelen ona da zor geldi ve ağladı.

Hepimiz kendi durgunluğumuza ağlıyoruz."

Tekrar bayıldı. Ben kendisini hareket ettirmek istedim, baktım ki ölmüş.»

Solî'nin ifadesine göre Abbas b. Ahnef, hicretin 192. senesinde vefat etmiştir. Sonraki bir tarihte vefat ettiği de söylenir. Hicretin 188. senesinde vefat ettiğine dair zayıf bir rivayet de vardır.

Bazı tarihçilerin iddiasına göre Abbas b. Ahnef, Harun Reşid'ten sonra da yaşamıştır.

İSA B. CAFER

İsa b. Cafer b. Ebi Cafer el-Mansur. Zübeyde'nin kardeşidir. Harun Reşid'in hilafeti zamanında Basra valiliği yapmış ve hicretin 192. senesinde vefat etmiştir.

FADL B. YAHYA

Fadl b. Yahya b. Halid b. Bermek. Cafer'in ve bacılarının kardeşidir. Fadl, Harun Reşid'le birlikte süt emmiştir. Hayzuran, Fadl'ı emzirdi, Ümmü Fadl Zübeyde binti Berih de Harun Reşid'i emzirdi. Sözüünü ettiğimiz bu Zübeyde, cariyeye idi. Şairlerden biri bu konuda şöyle bir şiir söylemişti:

«En üstün hür kadının seni ve halifeyi aynı meme ile emzirmesi,
Senin için bir üstünlük olarak yeter ey Fadl.
Yahya'nın babası Halid'i bütün ortamlarda süslediği gibi;
Sen de baban Yahya'yı bütün ortamlarda süsledin.»

Dediler ki: Fadl, kardeşi Cafer'den daha cömert ve âlicenâptı. Ama kendisinde aşırı derecede kibir vardı, asık çehreliydi. Cafer ise, ondan daha güler yüzlü, ama daha az bağışta bulunan bir kimseydi. Bu nedenle insanlar Fadl'a daha meyilli idiler. Çünkü cömertlik, insanın bütün çirkinliklerini örter. Nitekim cömertliği, Fadl'ın kibrini ve asık çehresini örtmüştü. Fadl, mutfakçısına 100.000 dirhem vermiş, bu nedenle babası onu kınamıştı. O da babasına şöyle diyerek kendini savunmuştu: «Babacağım, bu adam; darlıkta ve genişlikte, bollukta ve yoksullukta benimle beraber bulunuyor. Bu halde de benimle beraber oluyor ve bana güzel arkadaşlık yapıyor.»

Şairin biri şöyle demiş:

«Âlicenâb kimseler, elleri genişlediği vakit;
Sakıntılı yerde kendilerine arkadaşlık edenleri anarlar.»

Fadl b. Yahya, bir gün şairin birine 10.000 dinar vermiş, şair ağlamıştı. Fadl ona şöyle sormuştu:

– Neden ağlıyorsun, yoksa bu parayı az mı buldun?
– Hayır, vallahi buna ağlamıyorum ben, toprağın senin gibi birini yiyeceğine ağlıyorum.

Ali b. el-Cehm, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: «Bir gün sabahladığımda hiçbir şeyim yoktu, bineğimin yemi dahi yoktu. Fadl b. Yahya'ya gittim, onun da bir grup maiyetiyle birlikte hilafet sara-

yından çıkıp gelmekte olduğunu gördüm. Beni görünce benimle merhabalaşarak: "Haydi, benimle gel." dedi. Ben de onunla birlikte gittim. Yolda iken bir çocuğun bir cariyeye bir evden seslendiğini duydum. Çocuk, Fadl'ın aşık olduğu bir cariyenin adıyla o cariyeye seslenmekteydi. Bundan rahatsız oldu ve rahatsızlığını dile getirdi. Ben de: Ey Fadl, Beni Amir'in kardeşinin başına gelen sana da gelmiştir. Beni Amir'in kardeşi bir şiirde şöyle demiş:

"Biz Mina'nın Mescid-i Hayf'ında iken bir çağırıcı seslendi,
Bu seslenme gönüllerdeki hüznüleri harekete geçirdi ama ne yaptığını bilmiyordu.

O, Leyla'nın adıyla başkasını çağırdı.

Bu çağırışıyla sanki göğsümde bir kuş gibi duran Leyla'yı uçurdu."

Fadl bana: "Şu iki beyiti benim için bir kağıda yaz." dedi. Ben de bir bakkala gittim, yüzüğümü rehin bıraktım, ondan bir kağıt aldım ve bu beyitleri yazarak ve Fadl'a verdim. Fadl da bana: "Haydi, doğruca yoluna git." dedi. Evime döndüm, hizmetçim bana: "Yüzüğünü ver de biraz yiyecek yanında bineğimize yem almak için rehine verelim." dedi. Ben de: "Yüzüğümü başkasına rehin bıraktım." diye cevap verdim. Bir süre sonra, henüz akşama varmadan Fadl bana 30.000 altın gönderdi. Ayrıca 10.000 de gümüş gönderdi. Bu parayı her ay bana aylık olarak ödedi, bir aylığını da peşin verdi.»

Büyüklerden biri, günün birinde Fadl'ın yanına gitti. Fadl ona ikramda bulundu, onu oturmakta olduğu kanepede yanı başına oturttu. Ziyaretine giden adam borçlu olduğunu ve bu hususta halifenin nezdinde kendisine yardımcı olmasını istedi. Fadl da ona: «Olur, yardımcı olurum, borcun ne kadar?» diye sordu. Adam da, 300.000 dirhem olduğunu söyledi ve Fadl'ın yanından -borcunu ödemekten aciz olduğu için- üzüntülü bir halde çıkıp gitti. Sonra arkadaşlarından birine uğradı, yanında biraz dinlendi, ondan sonra da evine döndü. Borçlu olduğu miktardaki paranın kendisinden önce evine gönderildiğini gördü. Şairin biri bu konuda ne güzel bir şiir söylemiş:

«Ey Fadl b. Yahya b. Halid, fazilet senin içindir.

Faziletli olduğunu iddia eden herkes faziletli değildir.

Cenâb-ı Allah, insanlar arasında sende büyük bir fazilet gördü.

Bu nedenle sana Fadl adını verdi, böylece hem isim hem icraat birleşti, (yani isminle müsemma oldun).»

Fadl'ın, Harun Reşid nezdindeki değeri Cafer'inkinden daha bü-

yüktü. Ama Cafer, Harun Reşid'in daha çok gözüne girmiş ve has adamlarından biri olmuştu. Fadl, Horasan valiliği ve diğer görevler gibi büyük işler yapmıştı. Harun Reşid, Bermekiler'i öldürdüğünde bunlardan bir kısmını hapse atmış, Fadl'ı da yüz kırbaç cezasına mahkum etmiş, sonra da zindana atmıştı. Nihayet Fadl, hicri 192. senede zindanda iken, Harun Reşid'in ölümünden beş ay önce Rakka'da vefat etti. Vefat ettiği konakta arkadaşları cenaze namazını kıldılar, sonra cenazesi konaktan dışarı çıkarıldı. Halk da cenaze namazını kıldı ve Rakka'ya defnedildi. Vefatı sırasında kırkbeş yaşındaydı. Dilinde, perşembe ve cuma günü boyunca devam eden bir ağırlık meydana gelmiş ve cumartesi günü sabah namazından önce vefat etmişti. İbn Cerir'in ifadesine göre hicri 193. senenin muharrem ayında vefat etmiştir. İbn Cevzî'nin ifadesine göre 192. senede vefat etmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

İbn Hallikan, Fadl'ın biyografisini uzun uzadıya anlatmış ve bu arada onun güzellik ve yüceliklerinin bir kısmını da dile getirmiştir. Yaptığı iyiliklerden biri de şuydu: Horasan valisi iken, Belh şehrine gelmişti, burada Mecusilerin mabedi olan bir atesgede vardı. Dedesi Bermek o mabedin hizmetçilerindendi. Bu mabedin bir kısmını yıktı, fakat hepsini yıkamadı. Çünkü çok sağlam bir şekilde inşa edilmişti. Yıkta kısmın yerine, Allah rızası için bir mescid yaptırdı.

Anlatıldığına göre kendisi zindanda iken şu beyitleri okuyup ağ-larmış:

«Başımızdaki musibetten ötürü şikayetlerimizi Allah'a arz ederiz.
Sıkıntı ve musibeti gidermek, onun kudret elindedir.
Dünyadan çıktık biz dünya ehli iken;
Şimdi ne ölümler arasındayız, ne de diriler arasında.
Bir gün bir iş için zindancı bize geldiğinde;
Şaşarız ve "Bu dünyadan bize gelmiş" deriz.»

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında, yazar ve şair Muhammed b. Ümeyye de vardı. O, bütün fertleri şair olan bir aile-dendi. Öyle ki, bu aile fertlerinin şiirleri birbirine karışmıştır.

MANSUR B. ZİBRİKÂN

Mansur b. Zibrikan b. Seleme Ebü'l-Fadl en-Nümeyrî. Şairdi, Ha-run Reşid'i övdü. Aslı Cezire'dendir. Bağdat'ta ikamet etti.

Dedesine, «Kartala koç yediren» denilirdi. Bunun sebebi şuydu: Bir gün dedesi, bir topluluğa ziyafet vermişti. Ziyafet esnasında bir kartal gelip misafirlerin etrafında uçuşmaya başlamış. Dedesi de mi-

safirleri rahatsız etmesin diye bir koç kesip kartala verilmesini emretmiş ve bu emri yerine getirilmişti. İşte bu olayı şairin biri şöyle dile getirmişti:

«Senin deden Beni Kasıt kabilesinin lideridir.
Dayın da kartala koç yediren kimsedir.»

Mansur b. Zibrikan'ın çok güzel şiirleri vardı. Külsüm b. Amr'dan rivayette bulunurdu. Külsüm, ona musiki öğreten üstadı idi.

KADI EBU YUSUF'UN OĞLU YUSUF

Yusuf, Sırrı b. Yahya ve Yunus b. Ebi İshak'tan hadis dinledi. Re'yi derinlemesine inceledi ve fakih öğrendi. Babası Ebu Yusuf'un sağlığında Bağdat'ın doğu yakasında kadılık görevine atandı. Harun Reşid'in emri üzerine Mansur Camii'nde halka cuma namazı kıldırdı. Bağdat kadısı iken bu senenin receb ayında vefat etti.

HİCRETİN YÜZDOKSANÜÇÜNCÜ SENESİ

İbn Cerir dedi ki: Bu senenin muharrem ayında Fadl b. Yahya vefat etti.

İbn Cevzi de şöyle demiştir: Fadl -önceki sayfalarda da anlatıldığı gibi- hicretin 192. senesinde vefat etti.

İbn Cerir'in sözü, doğruya daha yakındır.

Bu senede Said el-Cevherî de vefat etmiştir. Yine bu senede Harun Reşid, Cürcan'a gitti. Ali b. İsa'nın hazineleri kendisine sunuldu. Bu hazineler 1.500 deve üzerinde taşınıyordu. Cürcan'a gidişi, safer ayında olmuştu. Oradan da hasta halde iken Tus şehrine gitti ve orada iken vefat etti.

Irak valisi Herseme, orada Rafi b. Leys ile karşılaştı. Herseme, Rafi'i yenip bozguna uğrattı, Buhara'yı fethetti. Rafi'in kardeşi Beşir b. Leys'i esir alıp yolculuğa dayanamayacak duruma geldiği için Tus'ta bulunan Harun Reşid'e gönderdi.

Beşir, Harun Reşid'in huzuruna vardığında ondan merhamet dilendi, ama Harun Reşid onun bu dileğini kabul etmeyip şöyle dedi: «Allah'a yemin ederim ki, ömrüm sona erse de sadece senin öldürülmeni emredecek kadar dudağımı kımıldatacak ömrüm kalsa, yine de seni öldürtürüm!» Böyle dedikten sonra bir kasabı huzuruna çağırttı ve Beşir'i gözlerinin önünde ondört parçaya ayırttı. Bundan sonra ellerini semaya kaldırıp Beşir'in kardeşi Rafi'i de eline geçirmesi için Allah'a dua etti.

HARUN REŞİD'İN VEFATI

Harun Reşid, Kûfe'de iken bir rüya görmüş, çok korkmuş ve üzül-müştü. Cibril b. Bahtiyeşu, huzuruna girdiği zaman halifeye şöyle sormuştu:

– Neyin var ey mü'minlerin emiri, niçin üzüntülüsün?

– Rüyada şu kanepenin altından bir elin bana doğru uzandığını gördüm, avucunda kırmızı bir toprak vardı. Gaipten bir ses de: «İşte bu, Harun'un defnedileceği topraktır.» diyordu.

Cibril, onu teselli edip şöyle dedi:

– Bu, nefsinin kuruntularından ve karışık rüyalardandır. Sen bu-nu unutmaya çalış ey mü'minlerin emiri.

Harun Reşid, Horasan'a gitmek üzere yola koyuldu. Tus şehrine uğradı. Hastalığı ağırlaşınca yola devam edemez oldu. Kûfe'de gör-müş olduğu rüyayı hatırladı, korkuya kapıldı ve Cibril'e şöyle dedi:

– Yazıklar olsun sana ey Cibril! Sana anlatmış olduğum rüyayı hatırlamıyor musun?

– Hatırlıyorum.

Bunun üzerine Harun Reşid, hizmetçisi Mesrur'u çağırdı ve ona şu buyruğu verdi:

– Bana şu yerin toprağından biraz getir.

Mesrur da avucunda biraz kırmızı toprak getirdi. Harun Reşid onu görünce şöyle dedi:

– Vallahi bu el, rüyada gördüğüm eldi, bu toprak da rüyada gör-düğüm topraktı.

Cibril diyor ki: «Vallahi, üç gün geçmeden Harun vefat etti.»

Harun Reşid, ölmeden önce bulunduğu evde mezarının kazılması-nı emretti. Tus şehrinde oturmakta olduğu ev, Hamid b. Ebi Ganim et-Ta'î'ye aitti. Kazdırdığı mezara bakıp şöyle diyordu:

– Ey âdemoğlu! İşte sonunda böyle bir yere varacaksın.

Mezar kazılması bitirildikten sonra oracıkta Kur'ân okunmasını emretti. Kur'ân okudular, hatmettiler. Kendisi de mezarın yanı ba-şında, bir çarşafa bürünmüştü. Ölümü sırasında çarşafa büründü ve can çekişmeye başladı. Yatağa uzanmamış, aksine oturmaktaydı.

Yanıdakilerden biri:

– Biraz uzansan senin için daha iyi olur, deyince o; hasta olma-yan bir adam gibi güldü, sonra şöyle dedi:

– Sen, şairin şu sözünü duymamış mısın?:

«Ben öyle asil bir kavimdenim ki,
Musibetlerin şiddeti onların güç ve sabırlarını daha da artırır.»

Harun Reşid, hicri 193. senenin cemaziyelahir ayının başında cumartesi (veya pazar) gecesi kırkbeş (veya kırkyedi) yaşında vefat etti. Yirmi üç sene müddetle hüküm sürmüştü.

HARUN REŞİD'İN BİYOGRAFİSİ

Harun Reşid b. Mehdi Muhammed b. Mansur Ebu Cafer Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib el-Kureyşi el-Haşimî. Künyesi, Ebu Muhammed idi. Ebu Cafer olduğu da söylenir. Annesi, bir carieye olan Hayzuran idi.

Harun Reşid, hicretin 146., 147., 148. veya 150. senesinde şevval ayında doğmuştur. Babası Musa el-Hadi'nin hicri 170. senenin rebiyülevvel ayında ölümünden sonra veliahdlığı nedeniyle kendisine halife olarak bey'at edildi. Babasından ve dedesinden hadis rivayet etti. Mübarek b. Fudale tariki ile Enes b. Malik'ten rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

«Bir hurmanın yarısını (sadaka olarak) vermekle de olsa ateşten sakının.» Bu hadisi, minberde cemaate hutbe irad ederken nakletmişti. Oğlu, İshak'ın babası Süleyman el-Haşimî ve Nebate b. Amr da bu hadisi kendisinden rivayet etmiştir.

Harun Reşid; beyaz tenli, uzun boylu, yakışıklı, birazda şişman bir adamdı.

Babasının sağlığında defalarca Bizans'a gazaya gitti. Kostantine'yi kuşattıktan sonra Bizanslılarla barış antlaşması yaptı. Müslümanlar, kuşatma esnasında çok zahmet çektiler ve şiddetli korkuya kapıldılar. Barış antlaşmasını, İlyon'un, Augusta lakabıyla tanınan karısı ile yapmıştı. Bizanslılar bu antlaşma gereğince her sene Müslümanlara büyük meblağda paralar ödeyeceklerdi. Müslümanlar, bu antlaşma nedeniyle sevindiler. Yaptığı bu antlaşmadan dolayı, babası, hicretin 166. senesinde kardeşinden sonrası için onu veliahd tayin etti. Hicretin 170. senesinde halifelik kendisine geçince o, insanların en güzel davrananı, en çok gaza yapıp haccedeni oldu. Bu hususta şair Ebü's-Su'la şöyle demişti:

«Haremeyn'de veya üç bölgede, serhad boylarında kim seninle karşılaşıp savaştırmak ister;

Düşman toprağında eski püskü elbiseler içinde.

Refah bölgesinde, yüksek yerlerde de olsa kimse seninle karşılaşıp savaştırmak istemez.

İşleri yöneten halifeler arasında hiçbiri senin kadar sınırları muhafaza altına alamadı.»

Harun Reşid, her gün kendi öz malından 1.000 dirhem sadaka verirdi. Hacca gittiğinde de yüz kadar fıkıhçı ve bunların çocuklarını da beraberinde götürürdü. Haccetmediği senelerde 300 kişiyi hacca gönderir, bunların harçlık ve giysilerini tam olarak verirdi. Dedesi Ebu Cafer el-Mansur'a her bakımdan benzemek isterdi. Ama sadece bağışlar hususunda ona benzemezdi. Çünkü kendisi insanlara bolca bağışta bulunan bir kimseydi. Fakihleri ve şairleri sever, onlara armağanlar verirdi. Onun yanında hiçbir iyilik ve ihsan boşa gitmezdi. Yüzüğünün kaşında "Lâ ilahe illallah" ibaresi yazılıydı.

Her gün nafile olarak üç rekat namaz kılardı. Vefat edinceye, dünyadan ayrılıncaya kadar bu halini devam ettirdi. Yalnız hastalandığı günlerde bunu yapamazdı.

İbn Ebi Meryem, onu neşelendirip güldürürdü. Onun, Hicaz haberleri ve diğer konularda çok bilgisi vardı. Harun Reşid, onu kendi sarayına yerleştirmiş, aile efradıyla bir arada oturtmuştu.

Bir gün Harun Reşid, onu sabah namazına uyandırmıştı. Kalkıp abdest almış, sonra namaza durmuş olan Harun Reşid'in arkasına gelip ona tabi olarak namaza durmuştu, o esnada Harun Reşid şu ayet-i kerimeyi okuyordu:

«Beni yaratana ne diye kulluk etmeyeyim?» (Yâsin, 22.)

Onun bu ayet-i kerimeyi okuduğunu duyan İbn Ebi Meryem: «Vallahi bilmiyorum.» dedi. Onun böyle demesi üzerine Harun Reşid gülmeye başladı, namazını kesti, sonra dönüp onu şöyle azarladı: «Yazıklar olsun sana! Namazda ve Kur'ân okunması esnasında böyle sakalar yapma, başka zaman dilediğin gibi konuş.»

Bir gün Abbas b. Muhammed, elinde gümüşten bir kap ile Harun Reşid'in huzuruna geldi. Bu kapta çok güzel bir esans vardı, değerine paha biçilemezdi. Abbas, bu kabı ve içindeki esansları övmeye başladı, Harun Reşid'ten bu hediye kabul etmesini istedi. Harun Reşid onu kabul edince, bu defa İbn Ebi Meryem: «Bu esans kutusunu bana ver ey mü'minlerin emiri.» dedi. Harun Reşid de bunu ona hediye etti. Bunun üzerine Abbas, İbn Ebi Meryem'e şöyle çıktı:

– Yazıklar olsun sana! Kendimden, çoluk çocuğumdan esirgediğim ve halifemize layık gördüğüm bu hediye getirip kendisine takdim ettim, ama sen bunu onun elinden aldın.

Bunun üzerine İbn Ebi Meryem yemin ederek, bu esansı kendi kışına süreceğini söyledi ve bir miktar esans alıp kışına sürdü. Sonra da bütün organlarına sürdü. Onu bu halde gören Harun Reşid, kendini tutamayıp gülmeye başladı. Sonra İbn Ebi Meryem, huzurda duran Hakan adındaki hizmetçiye: «Kölemi çağır.» dedi. Harun Reşid de hizmetçi Hakan'a:

– Kölesini çağır bakalım hele, dedi.

Kölesi huzura girince, İbn Ebi Meryem ona şu talimatı verdi:

– Esans kutusunu alıp hanımına götür ve ona bu esansı kışına sürmesini söyle ki, eve geldiğimde kendisiyle yatayım.

Bu konuşmasını duyan Harun Reşid, artık kendini tutamayıp katala katıla gülmeye başladı. Sonra İbn Ebi Meryem, Abbas b. Muhammed'e dönüp şöyle dedi:

– Bu esansı getirmişsin; gökler yağmur yağdırırken, yerler bitki bitirirken mutlaka halifemizden izin alırlar. Herşey onun kudret ve tasarrufu altındadır. Dahası, ölüm meleğine Allah tarafından şu buyruk verilmiştir: «Harun sana ne emrederse emrini yerine getir.» Sen kalkmışsın, sanki kendisi bir bakkal veya fırıncı veya lokantacı veya hurmacıymış gibi bu esansı halifemize medhedyorsun.

Onun bu konuşması karşısında Harun Reşid o kadar kahkaha ile güldü ki, nerede ise helak olacaktı. Bundan sonra halife Harun, İbn Ebi Meryem'e 100.000 dirhem para verilmesini emretti.

Harun Reşid, bir gün bir ilaç içti. İbn Ebi Meryem, Harun Reşid'in bu ilacı içmesi neticesinde ayıp karşılanacak bir durum meydana gelirse, kendisiyle Harun Reşid arasında bir sır olarak kalsın ve kimse benden bundan haberi olmasın diye, ondan bu gün için kapıcılık görevini kendisine vermesini istedi. O gün Zübeyde'den, Bermekîlerden ve diğer büyük komutanlardan birçok hediyeler getirildi. İbn Ebi Meryem, bugün böylece 60.000 dinar kazanç sağlamış oldu. İkinci gün Harun Reşid, sağladığı bu hasılatı kendisine de pay vermesini isteyince İbn Ebi Meryem ona şu karşılığı verdi: «Elde ettiğim bu hediyelerin, 10.000 elmayı sana verme karşılığında bana verilmesi için seninle anlaşma yaptım.»

Gözlerini kaybetmiş bir a'la kişi olan Ebu Muaviye Muhammed b. Hazim, Harun Reşid kendisinden hadis dinlesin diye huzuruna davet edilmişti.

Ebu Muaviye diyor ki: «Onun yanında her bir hadisi okuduğum esnada o, "Allah, efendimize salat-ü selam etsin." diyordu. O, bir öğüt dinlerken, gözlerinden akan yaşlar toprağı ıslatacak şekilde ağlıyordu. Bir gün yanında yemek yedim, sonra ellerimi yıkamak için sofradan kalktım. Elime su döktü, ama ben onu göremiyordum. Sonra kendisi bana dedi ki:

– Ey Ebu Muaviye, ellerine su döken adamın kim olduğunu biliyor musun?

– Hayır.

– Mü'minlerin emiri Harun senin eline su döktü.

– Allah seni muradına kavuştursun. Niçin böyle yaptın?

Şöyle cevap verdi:

– Ben ilme saygı göstermek istedim.»

Ebu Muaviye, bir gün ona, Hz. Adem ile Hz. Musa'nın tartışmasını anlatan bir hadisi nakletti. Orada bulunan Harun Reşid'in amcası: «Bu iki peygamber nerede karşılaşmışlar, ey Ebu Muaviye?» diye itirazda bulundu. Harun Reşid de onun bu itirazı karşısında çok gazaplandı ve: «Sen hadise mi itiraz ediyorsun?» dedi. Sonra da amcasının boynunu vurdurmak için kılıç ve pöstekinin getirilmesini emretti. İsteddiği malzemeler hazırlandı. Orada bulunan dinleyiciler kalkıp ricaçı oldular, amcasını bağışlamasını istediler. Harun Reşid de: «Onun bu yaptığı zındıklıktır!» dedi. Sonra onun zindana atılmasını emretti ve bu itirazı ona kimin telkin ettiğini kendisine bildirmemesi durumunda zindandan onu asla çıkarmamaya yemin etti. Amcası da büyük yeminler ederek bu itirazı hiç kimsenin kendisine telkin etmediğini beyan etti. Bunu sadece bir dil sürçmesi neticesinde söylemiş olduğunu ifade etti. Allah'tan mağfiret dileyip tevbesini dile getirdi. Bunun üzerine Harun Reşid, onu serbest bıraktı.

Ravinin biri diyor ki: «Harun Reşid'in huzuruna gittim, yanında boynu vurulmuş bir adam vardı. Cellat da öldürülen adamın ensesine kılıcını sürerek temizliyordu. Harun Reşid: «Bu adam, "Kur'ân mahluktur." dediği için kendisini öldürttüm.» dedi. O, yüce Allah'a yakın olmak için, böyle diyen o kişiyi öldürtmüştü.»

İlim ehlerinden biri dedi ki: «Ey mü'minlerin emiri! Şu Ebu Bekir ve Ömer'i seven ve onları herkese takdim eden kimselere bak ve sultanlığının otoritesini kullanarak bunlara ikram et.» Harun Reşid, bunu diyen adama şu karşılığı verdi: «Ben zaten öyle biri değil miyim? Allah'a yemin ederim ki, o iki zatı severim, onları seveni de severim, onlara öfke duyanları da cezalandırırım!»

İbn Semmak, Harun Reşid'e şöyle demişti: «Allah, hiç kimseyi senin üstüne koymadı, seni herkesten üstün kıldı. Sen de öyle olmaya çalış ki, insanlar arasında senden daha fazla Allah'a boyun eğip itaat eden başka bir kimse bulunmasın.»

Harun Reşid ona şu karşılığı verdi: «Her ne kadar sözü kısa tuttunsa da tesirli bir öğüt verdin.»

Fudayl b. İyaz -veya başka biri- Harun Reşid'e şöyle demişti: «Cenâb-ı Allah, dünyada senin üzerine hiç kimseyi koymamıştır, seni herkesten üstün kılmıştır. Sen de öyle çalış ki, bu dünyadan sonra ahirette hiç kimse senden üstün olmasın. Nefsini çalıştır ve Rabbine itaat içinde yor.»

Bir gün İbn Semmak, Harun Reşid'in huzuruna girdi. Bu sırada Harun Reşid, kendisine biraz içecek getirilmesini istedi. Kendisine bir testi soğuk su getirdiler. O esnada İbn Semmak'a şöyle dedi:

– Bana biraz öğüt ver.

– Ey mü'minlerin emiri! Eğer senden esirgenecek olsaydı şu so-

ğuk suyu kaç a satın alırdın?

- Hükümdarlığımın yarısını vererek satın alırdım.
- Öyleyse afiyetle iç.

Harun Reşid soğuk suyu içtikten sonra İbn Semmak ona şöyle sordu:

- Eğer içtiğin bu su senin bedeninden dışarı çıkmayacak olsaydı, bedeninden çıkarıp rahata kavuşman için ne kadar para verirdin?
- Hükümdarlığımın ikinci yarısını verirdim.
- Öyle bir hükümdarlık ki, bir içim su için yarısını, bu içtiğin suyu idrar olarak dışarıya atmak için de diğer yarısını veriyorsun. İşte böyle bir hükümdarlık için insanların birbirleriyle kapışıp boğuşmalarına ve yarışa girmelerine gerek yoktur.

İbn Semmak'ın bu öğüdü üzerine Harun Reşid ağladı.

İbn Kuteybe, Asmaî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Bir gün Harun Reşid'in huzuruna girdim, tırnaklarını kesiyordu. Günlerden de cuma idi. Neden bu günde tırnaklarını kestiğini sordum. Bana şu cevabı verdi:

- Perşembe günü tırnak kesmek sünnettir, yalnız duyduğuma göre cuma günü kesmek, fakirliği ortadan kaldırırmış.
- Ey mü'minlerin emiri, sen de mi fakirlikten korkuyorsun?
- Ey Asmaî, benim kadar fakirlikten çok korkan başka biri var mı?»

İbn Asakir, İbrahim el-Mehdi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Bir gün Harun Reşid'in yanındaydım. Mutfakçısını çağırıldı ve ona şöyle sordu:

- Yemekte deve eti var mı?
- Hem de her çeşidinden var.
- Öyleyse sofraya deve eti de koy.

Sofra kurulduğunda önüne bir miktar deve eti konuldu. Etten bir lokmayı alıp ağzına koyduğunda Cafer el-Bermekî gülmeye başladı. Harun Reşid lokmayı çiğnemeyi bırakıp Cafer'e döndü ve şöyle sordu:

- Neden gülüyorsun?
- Hiçbir şey, ey mü'minlerin emiri, yalnız dün benimle carivem arasında geçen bir konuşmayı hatırladım da onun için güldüm.
- Sende olan hakkım için bu gülüşünün sebebini bana anlatmanı istiyorum.

– Ama şu lokmayı yut, ondan sonra anlatayım.

Harun Reşid ağzındaki lokmayı çıkardı ve şöyle dedi:

- Vallahi bu gülüşünün sebebini bana anlatacaksın.
- Ey mü'minlerin emiri, sence sofradaki şu deve eti kaç a mal oldu dersin?
- Dört dirheme mal oldu bence.

– Hayır, vallahi durum öyle değil ey mü'minlerin emiri, bu et sana 400.000 dirheme mal olmuştur.

– Nasıl olur?

– Bundan çok uzun bir zaman önce mutfakçıdan deve eti istemiştin, ama o esnada mutfakta deve eti bulunmamıştı. Ben de mutlaka deve etinin her zaman hazır olması gerekir, diye karar verdim. O zamandan bu yana her gün halife mutfağında deve eti hazır bulunsun diye birer deve kesiyoruz. Çünkü çarşıdan deve eti satın almadığımız için mutfağınıza özel olarak deve kestirmek mecburiyetinde kalıyoruz. Bu yüzden o günden bu yana mutfakta deve eti bulundurabilmek için 400.000 dirhem para harcadık. Fakat gel gör ki, o günden bugüne kadar halifemiz deve etini hiç istemedi, sadece bugün istedi. İşte bu nedenle güldüm. Çünkü mü'minlerin emiri, bu bir lokmalık deve etini 400.000 dirheme mal etmiştir.

Bunun üzerine Harun Reşid hıçkırarak hıçkırarak ağlamaya başladı ve sofranın kaldırılmasını emretti, kendini suçlayıp: «Vallahi helak oldun ey Harun!» dedi. Ağlamasını sürdürdü. Nihayet müezzinler öğle ezanı okuyup namaz vakti geldiğini ona bildirdiler. O da çıkıp camiye gitti ve cemaata namaz kıldırdı. Sonra evine dönüp tekrar ağlamaya başladı. Nihayet müezzinler ikindi ezanını okuyup namaz vakti geldiğini kendisine bildirdiler. Mekke ve Medine fakirlerine 2.000.000, Bağdat'ın doğu ve batı yakasındaki fakirlere 2.000.000, Basra ve Kûfe'deki fakirlere de 1.000.000 dirhem sadaka verilmesini emretti. Sonra çıkıp mescide gitti, cemaata ikindi namazını kıldırdı. Tekrar evine dönüp ağlamaya başladı. Akşam namazı vakti olunca çıkıp mescide gitti, cemaata namaz kıldırdıktan sonra evine döndü.

Bu sırada Kadı Ebu Yusuf, yanına geldi ve ona: «Ey mü'minlerin emiri, neyin var? Bugün hep ağlıyorsun?» diye sordu. O da başından geçenleri ve kendi arzusu uğruna harcadığı paraları anlattı. Bu ağlayışının bir lokma etten ötürü olduğunu öğrenince Ebu Yusuf, Harun Reşid'e şu cevabı verdi: «Ey mü'minlerin emiri, geçmiş günlerde Müslümanların yediği etler için sarfettiğin paralardan ötürü Allah'ın sevabına nail olduğunu sana müjdeliyorum. Allah'ın vermeni sana müyesser kıldığı sadaka ve sana nasip ettiği bugünkü ilahi korku nede niyle seni müjdeliyorum. Zira yüce Allah, bir ayet-i kerimede şöyle buyurmuştur: «Rabbine karşı durmaktan korkan kimseye iki Cennet vardır.» (er-Rahmân, 46.).»

Bundan sonra Harun Reşid, Kadı Ebu Yusuf'a 400.000 dirhem verilmesini emretti. Sonra da yemeğinin getirilmesini istedi. Getirilen yemeği yedi. O gün, kuşluk vakti yemeğini ancak akşamleyin yiye bilmişti.»

Amr b. Bahr el-Cahiz dedi ki: «Harun Reşid'de, başkasında asla

görölmeyecek şekilde şaka ve ciddiyet bir arada bulunuyordu. Ebu Yusuf, onun kadısıydı, Bermekiler vezirleriydi, hacibi de Fadl b. er-Rebi idi. Fadl; insanların en uyanığı, Harun Reşid'e en çok saygı göstereni idi. Harun Reşid'in nedimi de Amr b. Abbas b. Muhammed idi. Bu zat, Abbasiye'nin sahibiydi. Harun Reşid'in şairi Mervan b. Ebi Hafsa, şarkıcısı da İbrahim el-Musılî idi. Bu şarkıcı kendi çağında emsalsiz bir sanatçıydı. Harun Reşid'in maskarası ise, İbn Ebi Mer-yem'di. Zurnacısı Bersuma, zevcesi Ümmü Cafer (Zübeyde) idi. Zübeyde, insanların hayra en fazla rağbet edeni, her türlü iyiliğe ve maruf işe koşanı idi. Daha önceleri çok zor olduğu için teşebbüs edilemeyen Harem suyu projesini gerçekleştirdi, Harem'e su getirtti. Cenâb-ı Allah onun eliyle daha çok güzellikler yarattı.

Hatib Bağdadî'nin rivayetine göre Harun Reşid şöyle dermiş:

«Biz musibeti büyük olan, bi'seti güzel olan bir kavimdeniz. Rasûlullah (s.a.v.)'a mirasçı olduk. Allah'ın hilafeti de bizde baki kaldı.»

Harun Reşid, bir gün Ka'be'yi tavaf etmekte iken, adamın biri karşısına çıkıp şöyle dedi:

– Ey mü'minlerin emiri, sana biraz sertçe konuşacağım, kabaca sözler sarfedeceğim.

– Hayır, böyle yapma, bu uygun değildir. Allah, senden çok daha hayırlı birini benden daha şerli birine göndermişti ve o elçiye (Musa peygambere), gideceği benden daha şerli kişiye (Firavun'a) yumuşak konuşmasını emretmişti. Sen de yumuşak konuş.

Şuayb b. Harb dedi ki: «Harun Reşid'i, Mekke yolunda gördüm. Kendi kendime: "İşte, iyiliği emredip kötülüğü menetmek işi sana vacip oldu." dedim. Ama, nefsim beni korkutup, "Böyle yaparsan şimdi senin boynun vurulur." diye beni korkuttu. Ama ben, "Hayır, bu görevi yerine getirmem gerekir." dedim ve Harun Reşid'e dönüp: "Ey Harun! İnsanlar ve hayvanlar artık yoruldu, bitkin düştüler." diye seslendim. Harun Reşid: "Şunu yakalayın!" diye emir verdi. Beni yakalayıp huzuruna götürdüler. Elinde küçük bir balta vardı, onunla oynuyordu. Bir kürsünün üstünde oturmaktaydı. Bana sordu:

– Ey adam, sen kimlerdensin?

– Müslümanlardan bir kişiyim.

– Anan ağlasın, sen kimlerdensin?

– Enbar'danım.

– Beni kendi adıyla çağırmana seni iten sebep neydi?

Daha önce hatırlamadığım birşey o anda hatırıma geldi ve kendisine şu cevabı verdim:

– Ben, Cenâb-ı Allah'ı «Ya Allah!» diye kendi adıyla çağırıyorum, seni mi kendi adınla çağırmayacağım? Noksanlıklardan münezzeh olan yüce Allah da yaratıklarından en çok sevdiği kimseleri kendi ad-

larıyla çoğarmıştır: Ey Adem! Ey Nuh! Ey Hud! Ey Salih! Ey İbrahim! Ey Musa! Ey İsa! Ey Muhammed! Halbuki, yaratıklarından en çok öfke duyduğu kimseye de künyesi ile seslenip şöyle buyurmuştur: «Ebu Leheb'in elleri kurusun!»

Benim bu cevabım üzerine Harun Reşid, yanındaki görevlilere:

– Şunu dışarı çıkarın, dışarı çıkarın! diye emir verdi.»

Bir gün İbn Semmak, Harun Reşid'e şöyle dedi: «Sen ölürken yalnız öleceksin, mezara yalnız başına konulacaksın, mezardan da yalnız başına diriltilip çıkarılacaksın. Aziz ve Celil olan Allah'ın huzurunda durmaktan kork ve tedbirini al. Oradan da ya Cennet'e ya ateşe gideceksin. İşte o zaman gırtlığından yakalanacaksın, ayaklar kayacak, pişmanlık meydana gelecek, tevbe kabul edilmeyecek, mazeret nazarı itibara alınmayacak. Para ve mal vererek kendini kurtarmayacaksın!»

İbn Semmak'ın bu sözleri üzerine Harun Reşid, hıçkırarak hıçkırarak yüksek sesle ağlamaya başladı. Yahya b. Halid de İbn Semmak'a şöyle dedi: «Bu gece halifemizi çok sıkıntıya düşürdün!» Harun Reşid ağlayarak oradan çıkıp gitti.

Fudayl b. İyaz, Mekke'de bir gece Harun Reşid'e çok öğütler vermiş, söz arasında ona şöyle demişti:

«Ey yüzü aydın kişi! Sen bütün bu nimetlerden sorumlu tutulacaksın. Bir ayet-i kerimede yüce Allah şöyle buyurmuştur: «Aralarındaki bağlar kopacaktır.» (el-Bakara, 166.)

Mücahid'in ifadesine göre; yani, dünyada iken kişi ile diğer varlıklar arasındaki mevcut bağlar ahirette kopacaktır.»

Fudayl'ın bu sözleri üzerine, Harun Reşid hıçkırarak hıçkırarak ağlamaya başladı.

Fudayl dedi ki: «Bir gün Harun Reşid, beni yanına çağırdı. Bulunduğu yeri süslemiş, çokça yiyecek ve içecekler hazırlamış, lezzetli şeyleri sofrasına koydurtmuştu. Sonra Ebu Atahiye'yi de çağırmış ve ona şöyle demişti: İçinde bulunduğumuz şu yaşantıyı ve nimetleri anlat, tasvirini yap.

Ebu Atahiye ona şu şiiri söylemişti:

"Elimden geldiği kadar yüksek saraylarda, gölgeliklerde salimen yaşa bakalım, hele.

Arzu ettiğin ve iştahının çektiği şeyler sabah akşam çabucak sana gelir.

Canlar göğüs kafesinde sıkıştıkları zamanda;

İşte o zaman biz kesin olarak anlarız ki,

Sen sadece aldanma ve gurur içindesin."

Ebu Atahiye'nin bu şiirini dinleyen Harun Reşid şiddetle ağladı, Fadl b. Yahya da Ebu Atahiye'ye: "Mü'minlerin emiri, kendisini neşelendiresin diye seni yanına çağırdı, ama sen onu üzdün." dedi. Harun Reşid de Fadl'a: "Onu bırak, çünkü o bizim gözlerimizin köreldiğini gördü, körlülüğün daha da fazlaşmasını istemedi." dedi.»

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Harun Reşid, Ebu Atahiye'ye: «Bize birkaç beyitlik veciz bir şiirle öğüt ver.» demiş, Ebu Atahiye de ona şu şiiri okumuştur:

«Bir göz açıp kapama veya bir nefes alıp verme anında da olsa hiçbir zaman ölümü unutma.

Etrafında muhafızlar ve mabeyinciler de bulunsalar ölümü hatırlından çıkarma.

Bil ki, zırhlanan ve kendini kalkanla koruyan herkese ölüm okları isabet eder.

Sen kurtuluşu ümid ediyorsun ama kurtuluş yoluna koyulmuyorsun.

Bilesin ki gemi karada yürümez.»

Bu şiiri dinleyen Harun Reşid, bayılarak yere düştüverdi.

Harun Reşid, bir gün Ebu Atahiye'yi hapse attırdı, onun neler söylediğini gelip kendisine anlatması için başına da bir gözcü dikti. Ebu Atahiye'nin, bulunduğu hapishanenin duvarına şöyle bir yazı yazdığını bildirildi:

«Ama vallahi, zulüm uğursuzluktur.

Kötülük yapan kişi aslında kendine zulmetmektedir.

Kıyamet gününün cezacısı olan Allah'ın huzuruna gideceğiz.

Allah katında hasımlar bir araya gelecektir.»

Bu yazıyı yazdığını duyan Harun Reşid, kendisini acilen huzuruna çağırıp hemen salıverilmesini emretti ve ona 1.000 dinar verdi.

Hasan b. Ebi Fehm, Süfyan b. Uyeyne'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Harun Reşid'in yanına gittim. Bana: "Ne haber?" diye sordu. Ben de kendisine şu cevabı verdim:

"Evler Allah'ın gözü karşısında gizli kalamaz.

Tahammül ve susmak artık çok uzadı."

Bunun üzerine Harun Reşid, yanındaki görevliye şu emri verdi:

– Ey falan! İbn Uyeyne'ye 100.000 dirhem vererek onu ve çocukluğunu zengin kılsın, ama bu parayı vermekle Harun Reşid'e asla zarar veremezsin.»

Asmaî'den şöyle rivayet edilmiştir:

«Hac yolunda Harun Reşid'le beraberdim. Bir vadinin yanından geçiyorduk. Vadinin kenarında güzel bir kadın vardı, önünde bir çanak duruyordu. O çanağa para atmaları için insanlara yalvarıp yakarıyor ve dilencilik yapıyordu. Şu şiiri de okuyordu:

"Senelerin darbeleri bizi ezip parçaladı.

Günlerin musibet okları bize isabet etti.

Size geldik, avuç açıyoruz, ağzınızdan ve yiyeceğinizden birşeyler istiyoruz.

Ey Beyt-i Haram'ın ziyaretçileri;

Bize ihsanda bulunarak sevap talep edin.

Ey beni ve yükümü gören kimseler;

Garipliğime ve şu zelil durumuma acıyın."

Gidip kadının durumunu Harun Reşid'e anlattım. Kendisi gelip kadının yanı başında durarak şarkısını dinledi, ona acıyıp ağladı. Hizmetçisi Mesrur'a: "Şu kadının çanağını altınla doldur." diye emir verdi. Mesrur da çanağı altınla doldurdu, öyle ki sağa sola döküldü.»

Harun Reşid, bir defasında hac yolunda devesini süren bir bedevinin şu şiiri okuduğunu işitti:

«Ey içi kederle dolup taşan kişi, kederlenme.

Borcunu ödeyeceksin, sıtma nöbeti seni yakalayacak.

Kader kaleminin mürekkebi artık kurumuş iken sen nasıl şifa bulursun.

Sağlığın düşüp gitti, hastalık sana geldi.»

Harun Reşid, yanında bulunan hizmetçilerden birine sordu:

– Yanında ne kadar para var?

– 400 dinar var.

– O parayı şu bedeviye ver.

Bedevi o parayı alınca, yanındaki arkadaşı, eliyle omuzuna vurup şu şiiri okudu:

«Ben Ka'ka' b. Amr'ın yanında oturan kişiydim.

Onun yanında oturan kimse nasipsiz kalmaz.»

Harun Reşid, bir başka hizmetçisine emir vererek bu şiiri okuyan o bedevinin arkadaşına da yanındaki altınları vermesini emretti. Hizmetçinin yanında 200 dinar vardı, bu 200 dinarı, o şiiri okuyanının yanındakine verdi.

Ebu Ubeyd dedi ki: «Bu darbimeselin aslı şudur: Bir gün Muaviye b. Ebi Süfyan'a altın kaseler hediye edilmişti. O, bu kaseleri meclisinde bulunan arkadaşlarına dağıttı. Yanında da Ka'ka' b. Amr vardı. Ka'ka' b. Amr'ın bitişliğinde de bir bedevi vardı. Bu kaselerden o bedeviye pay düşmedi. Bedevi, utandığından ötürü başını önüne eğdi. Ka'ka' ise payına düşen altın kaseyi o bedeviye verdi. Bedevi de yerinden kalkıp giderken:

"Ben Ka'ka' b. Amr'ın yanında oturan kişiydim.
Ka'ka'nın yanında oturan kişi nasipsiz kalmaz."

mealindeki bu şiiri okudu.»

Harun Reşid, bir gün karısı Zübeyde'nin yanından çıkarken gülüyordu. Kendisine niçin güldüğünü sorduklarına şu cevabı verdi:

«Bugün şu kadının yanına gittim, yanında az bir miktar kaldıktan sonra uyudum. Uyanır uyanmaz, bir kaba boşaltılan altın seslerini duydum. "Şu 300.000 dinar Mısır'dan geldi." diyorlardı. Zübeyde de: "Ey amca oğlu, bu altınları bana hibe et." dedi. Ben de: "Senin olsun." dedim. Daha sonra yanından çıkarken bana bağırarak: "Senden ne hayır gördüm ki?" dedi.»

Harun Reşid, bir defasında Mufaddal ed-Dabbî'ye şöyle dedi:

– Kurt hakkında söylenen söz ne güzeldir. Şu yüzük senin olsun, bunun alış fiyatı 1.600 dinardır.

Harun Reşid böyle dedikten sonra Mufaddal şu şiiri okudu:

«Gözlerinden biri ile uyur, diğeriyle gelecek musibetleri gözetler.
O, uyurken dahi uyanık durur.»

Harun Reşid:

– Şu yüzüğü elimizden almak için bu şiiri bize okudun, dedi. Sonra yüzüğü Mufaddal'a verdi.

Fakat Harun Reşid'in karısı Zübeyde, Mufaddal'a haber göndererek 1.600 dinar ödeyip yüzüğü satın aldı ve Harun Reşid'e gönderdi. Sonra da Harun'a: «Senin bu yüzüğü beğendiğini gördüğüm için böyle yaptım.» dedi. Ama Harun Reşid, yüzüğü ve dinarları tekrar Mufaddal'a verdi ve: «Biz hediye ettiğimiz şeyi geri almayız.» dedi.

Harun Reşid, bir gün Abbas b. Ahnef'e şöyle bir soru sordu:

– Arapların söyledikleri en güzel beyit hangisidir?

– Şair Cemil'in sevgilisi Besine hakkında söylediği şu beyittir:

«Keşke kör ve sağır bir kişi olsaydım da Besine beni gütseydi;
Böylece onun sözlerinden hiçbirini benden gizli kalmazdı.»

– Senin şu şiirin Cemil'inkinden daha güzeldir:

«Aşk, Allah'ın bütün kulları arasında dolaştı;
Nihayet gelip bende durdu.»

– Ey mü'minlerin emiri, senin şu şiirin de benimkinden daha güzeldir:

«Bütün insanlar bana kul oldukları halde senin bana sahip olman sana yetmiyor mu?

Sen ellerimi ve ayaklarımı kessen de sana olan aşkımdan derim ki: Güzel yaptın, daha da yap.»

Harun Reşid güldü ve Abbas'ın bu sözünü beğendi.

Harun Reşid'in, yanındaki üç gözdesi hakkında söylediği şöyle bir şiiri vardır:

«Üç genç kız benim yularımı ellerine geçirdiler;
Kalbimdeki bütün yerleri işgal ettiler.

Bana ne olmuş ki bütün yaratıklar bana boyun eğdiği halde,
Ben bu gözdelere itaat ediyorum, bunlarsa bana isyandadırlar.

Bunun sebebi sadece şudur ki; aşkın otoritesi ile bunlar,

Benim saltanatımdan daha güçlü bir saltanata sahip olup güçlendiler.»

"el-Ikd" adlı eserin sahibi, kitabında Harun Reşid'in şu şiirini nakletmiştir:

«Aşık olan kadın sevgisini gizler, maşukundan yüz çevirdiği izlenimini verir.

Gönlü maşukundan razıdır, ama gözleri ona kızmış gibi görünür.»

İbn Cerir ve diğerlerinin anlattıklarına göre, Harun Reşid'in sarayında cariyeye, gözde, hizmetçi ve kendi zevceleriyle kardeşlerinin hizmetçileri olmak üzere 4.000 cariyeye varmış. Bütün bunlar bir gün Harun Reşid'in huzurunda toplanmışlar, mutribeler ona şarkı okumuşlar, o da neşelenip kendinden geçmiş ve para getirtip üzerlerine saçmıştı. Huzurundaki cariyelerden herbirinin payına 3.000 dirhem düşmüştü, İbn Asakir de böyle bir rivayette bulunmuştur.

Rivayete göre Harun Reşid, Medine'de bir cariyeye satın almış, bu cariyeyi gerçekten çok beğenmişti. Yakınlarının ve onların bakmakla yükümlü oldukları kimselerin ihtiyaçları karşılasın diye yanına ge-

tirilmelerini emretti. Seksen kişi Harun Reşid'in yanına geldi. O da hacibi Fadl b. Rebi'e emir vererek onlarla görüşmesini ve ihtiyaçlarını yazmasını istedi. Bu gelenler arasında bir genç adam vardı ki, Medine'de ikamet ediyordu. O, cariyenin aşığı idi. Cariye haber saldı, o adam da geldi. Fadl ona sordu:

– Senin ihtiyacın nedir?

– İhtiyacım şu ki; mü'minlerin emiri beni falan cariye ile aynı mecliste oturtsun, üç kase şarap içeyim, o da bana üç kez şarkı okusun.

– Sen deli misin?

– Hayır, yalnız bu ihtiyacımı halifeye arz ediyorum.

Gencin bu sözünü Harun Reşid'e aktardılar. O da gencin getirilmesini ve cariye ile birlikte kendisinin görebileceği ama onların kendisini göremeyecekleri bir yerde oturtulmasını emretti. Cariye bir kürsünün üzerine oturdu, önünde hizmetçiler vardı. Genç aşık da başka bir kürsünün üzerine oturtuldu. Bir kase şarap içti ve cariyeye «Bana şarkı oku.» dedi, cariye de ona şu şarkıyı okudu:

«Ey dostlarım; dönün, Allah size bereket versin.

Hind doğrudan toprağımızda değilse de;

Ona deyin ki: Sapıklık yanımızdan geçmedi.

Ama sizinle buluşabilmek için kasten biz sapıklıktan geçip geldik.

Yarın bizden ve sizden ortaya çıkanlar çoğalacak;

Benim evim de sizin diyarınızdan çok daha uzaklarda olacak.»

Cariye bu şarkıyı genç aşık okuduktan sonra hizmetçiler çabucak şarap getirdiler, orada ikinci kaseyi içti ve cariyeye: «Sana kurban olayım, bana bir şarkı daha oku.» dedi. Cariye şu şarkıyı okudu:

«Yüzlerimizdeki gözlerimiz bizim halimizi anlatıyor.

Biz susuyoruz, aşk konuşuyor.

Bazan öfkeli de olsak gözlerimiz memnuniyet izlenimini veriyor.

Bu da bizim aramızda olan ama başkalarınca bilinmeyen bir işarettir.»

Cariye ona bu şarkıyı okuduktan sonra genç aşık üçüncü kaseyi içti ve: «Allah beni sana kurban etsin, bana şarkı oku.» dedi. Cariye de ona şu şarkıyı okudu:

«Bizim için en iyisi ayrı kalmaktır.

Zaman bize hıyanet etti, ama biz hıyanet etmedik.

Keşke şu felek bir defa da bizden yana olsa;
Önceleri gibi tekrar bizim lehimize dönse.»

Bundan sonra genç aşık kalkıp oradaki bir merdivenin yukarısına çıktı, sonra da kendini baş aşağı yere attı ve öldü. Harun Reşid: «Genç aşık acele etti, vallahi acele etmeseydi cariyeyi ona bağışlayacaktım.» dedi.

Harun Reşid'in fazilet ve üstünlükleri cidden çoktur. Âlimler, bu konuda çok şeyler anlatmışlardır. Biz de bu konuda yetecek kadar örnekler sunduk.

Fudayl b. İyaz şöyle derdi: «Harun Reşid'in ölümü kadar bize çok ağır gelecek başka bir ölüm yoktur. Çünkü ondan sonra bazı hadiselerin meydana gelmesinden korkuyorum. Allah'tan, ömrümden birazını alıp onunkine katmasını diliyorum.»

Dediler ki: Harun Reşid vefat edip ondan sonra fitneler, olaylar, ihtilaflar ve Kur'ân'ın mahluk olduğu iddiaları ortaya çıkınca Fudayl b. İyaz'ın onun ölümünden neden korkmuş olduğunu anladık.

Harun Reşid'in ölmeden önce yatağının altından kendisine bir elin uzandığını ve o elin içinde kırmızı toprak gördüğüne dair rüyasını önceki sayfalarda nakletmiştik. O rüyasında: «Bu toprak mü'minlerin emirinin gömüleceği topraktır.» diye bir ses işitmişti. Harun Reşid, Tus şehrinde vefat etti.

İbn Asakir'in rivayetine göre Harun Reşid, rüyasında bir adamın şöyle dediğini görmüş: «Ben şu köşkün içindeki insanların öldüğünü görür gibi oluyorum!...» Önceki sayfalarda anlatıldığına göre bu rüyayı Harun Reşid'in kardeşi Musa el-Hadi ve babası Muhammed el-Hadi görmüşlerdir. Doğrusunu Allah bilir.

Yine önceki kısımlarda da anlatıldığı gibi, Harun Reşid, bulunduğu bu evde mezarının kazılmasını, kazılan mezarının başında bir hatim indirilmesini emretmişti. Kendisi de hasta haliyle orada mezarına bakınca: «İşte ey âdemoğlu, buraya döneceksin.» demiş ve ağlamıştı. Mezarın göğüs hizasına gelecek kısmının genişletilmesini, ayağına gelecek kısmın da uzatılmasını emretmiş; sonra da şu ayet-i kerimeyi okuyup ağlamıştı:

«Malım bana fayda vermedi, gücüm de kalmadı.» (el-Hakka, 28-29.)

Başka bir rivayete anlatıldığına göre Harun Reşid, can çekişirken şöyle demiş: «Allah'ım, bizi ihsan ile faydalandır, günahlarımızı bağışla, ey ölümsüz olan zat, ölümlü olana rahmet et.»

Kan hastalığına (başka bir rivayete göre ise verem hastalığına) yakalanmıştı. Tabip Cibril, hastalığını ondan gizliyordu. Harun Reşid bir adamı çağırarak idrarını bir şişeye koydu ve bunu tabip Cibril'e götürüp göstermesini, idrarın kendisine ait olduğunu ona söylemememe-

sini, şayet sorarsa: «Bu yanımızdaki bir hastaya aittir.» demesini emretmişti. Tabip Cibril, idrarı görüne yanındaki arkadaşına:

– Şu idrar o adamınkine benziyor, demişti.

İdrar şişesini götüren adam da tabip Cibril'in bu sözle Harun Reşid'i kasdettiğini anlamış ve ona şöyle demişti:

– Allah aşkına, şu idrarın sahibinin durumunu bana anlat. Çünkü benim ondan alacağım vardır. Eğer iyileşmesinden ümid varsa ne âlâ, yoksa gidip kendisindeki alacağımı tahsil edeyim.

Tabip Cibril de ona:

– Git ve alacağımı kendisinden tahsil et. Çünkü onun sadece birkaç günlük ömrü kalmıştır, dedi.

Adam gidip durumu Harun Reşid'e anlattığında Harun Reşid, tabip Cibril'i yakalamaları için adamlarını göndermişti. Ama Cibril, Harun Reşid'in ölümüne kadar kaçıp gizlenmişti.

Hasta halinde iken Harun Reşid şöyle demişti:

«Ben Tus'ta mukimim, ama Tus'ta dostum yoktur.

Hastalığımı iyileştirmesini Rabbimden umuyorum.

Çünkü o, bana merhamet edendir.

O'nun mutlaka uygulanacak olan hükmü beni Tus'a getirdi.

Ben de onun bu kesin yargısına ancak razı olur,

Sabır ve teslimiyet gösteririm.»

Harun Reşid, hicretin 193. senesinin cemaziyelahir ayının üçünde cumartesi günü Tus şehrinde vefat etti. Cemaziyelevvel veya rebiyülevvel ayında vefat ettiğine dair başka rivayetler de vardır. Vefat ettiği sırada kırkbeş veya kırkyedi veya kırksekiz yaşında olduğuna dair muhtelif rivayetler vardır. Yirmiüç sene bir ay onsekiz gün süreyle halifelik yapmış olduğuna dair başka bir rivayet de vardır. Cenaze namazını oğlu Salih kıldırdı ve Tus şehrine bağlı Senabas köyünde defnedildi.

Ravinin biri dedi ki: Harun Reşid'in ölümünden sonra insanlar Tus şehrine dönerlerken medfun olduğu Senabas köyündeki mezarının üzerinde şu yazıyı okudum:

«Askerlerin menzilleri şen ve mamurdur.

Ama en büyük menzil ise terkedilmiştir.

Allah'ın halifesi, çürüme evinde (mezarda) dir.

Bedeninin üzerine, uçuşan tozlar gelmektedir.

Kervanlar gelir, onunla övünür.

Kervanlar döner, onun üzerine ağlar.»

Harun Reşid'in ölümü üzerine şair Ebu Şis, şu ağıtı yakmıştı:

«Doğuda bir güneş battı;
O güneşin yaşaran iki gözü vardı.
Doğduğu yerde batan başka bir güneş görmedik.»

Şairler onun ölümüne çeşitli kasidelerle ağıtlar yakmışlardı.

İbn Cevzî dedi ki: «Harun Reşid, başka hiçbir halifenin bırakamadığı miktarda çok miras bıraktı. Mücevher, ev eşyası, çiftlikler, evler gibi miraslar bıraktı ki, mücevher ve eşyalarının kıymeti 100.035.000 dinardı.»

İbn Cerir dedi ki: «O zaman beytü'l-malda 700 küsur milyon dinar vardı.»

HARUN REŞİD'İN ZEVCELERİ, OĞULLARI VE KIZLARI

Harun Reşid, hicretin 165. senesinde babası Mehdi'nin sağlığında, amcası Cafer b. Ebi Cafer el-Mansur'un kızı Ümmü Cafer (Zübeyde) ile evlendi. Zübeyde ona Muhammed el-Emin adındaki oğlunu doğurdu. Zübeyde, hicretin 216. senesinde vefat etti. Nitekim bu ileride anlatılacaktır.

Harun Reşid, kardeşi Musa el-Hadi'ye ait bir cariye olan Emetü'l-Aziz ile evlendi. Bu cariye ona, Ali adındaki oğlunu doğurdu.

Harun Reşid, Ümmü Muhammed binti Salih el-Miskin ve amcası Süleyman b. Ebi Cafer'in kızı Abbase ile Rakka'da hicretin 187. senesinde aynı gecede evlendi ve ikisi ile aynı gecede gerdeğe girdi.

Harun Reşid, annesi Hayzuran'ın kardeşi olan dayısının kızı Aziz binti Gıtrif ile evlendi.

Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affan el-Osmaniye ile de evlendi. Bu karısına Cüreşiye deniliyordu. Çünkü bu, Yemen'e bağlı Cüreş kasabasında doğmuştu.

Harun Reşid, vefat ederken geride şu dört karısını bırakmıştı: Zübeyde, Abbase, İbnetü's-Salih ve Osmaniye.

Harun Reşid'in gözdelelerine gelince; bunların sayısı cidden çoktu. Hatta ravinin birinin ifadesine göre Harun Reşid'in sarayında 4.000 güzel cariye varmış.

Harun Reşid'in erkek evladına gelince adları şöyledir:

Muhammed el-Emin. Bu, Zübeyde'nin oğludur.

Abdullah el-Me'mun. Bu, Meracil adındaki bir cariyeden doğmadır.

Muhammed Ebu İshak el-Mutasım. Bu, Mirada adlı bir cariyeden doğmadır.

Kasım el-Mütemen. Bu, Kasr adındaki bir cariyeden doğmadır.

Ali. Bunun annesi Emetü'l-Aziz'dir.

Salih. Bu, Riem adlı bir cariyeden doğmadır.

Muhammed Ebu Yakub,

Muhammed Ebu İsa,

Muhammed Ebu Abbas,

Muhammed Ebu Ali. Bunlar da cariyelerden doğmadır.

Harun Reşid'in kızlarına gelince, bunlar da şöyle sıralanabilir:

Sekine. Bu, Kas adlı cariyeden doğmadır.

Ümmü Habib. Bu, Maride adlı cariyeden doğmadır.

Erva.

Ümmü Hasen.

Ümmü Muhammed (Hamdune).

Fatıma. Bunun annesi Gusas'tır.

Ümmü Seleme.

Hatice.

Ümmü Kasım Remle.

Ümmü Ali.

Ümmü Ğaliye.

Reyta. Bunlar da cariyelerden doğmadırlar.

MUHAMMED EMİN'İN HALİFELİĞİ

Hicretin 193. senesinin cemaziyelahir ayında Harun Reşid, Tus şehrinde vefat edince oğlu Salih, babasından sonraki dönem için veliahd tayin edilmiş olan kardeşi Muhammed Emin b. Zübeyde'ye bir mektup yazarak babasının vefat ettiğini bildirdi ve başsağlığı diledi. O esnada Muhammed Emin, B ğdat'ta bulunuyordu. Hizmetçi Reca, bu mektubu ona ulaştırdı. Mektupla birlikte mühür, kırbaç ve hırka da vardı.

Cemaziyelahir ayının 14'ünde perşembe günü bu mektubu alan Muhammed Emin, Huld Sarayından çıkıp Bağdat kıyısında bulunan ve Altın Sarayı denilen Ebu Cafer el-Mansur'un sarayına gitti. Cemaata namaz kıldırды, sonra minbere çıkıp onlara bir hutbe irad etti. Harun Reşid'in vefatı sebebiyle cemaata başsağlığı diledi. İnsanlara çokça vaadlerde bulundu, onlara ümitler verdi. Kavminin ileri gelenleri, Haşimilerin önde gelenleri ve ümera, ona bey'atlarını sundular. Muhammed Emin, askerlerin iki senelik maaşlarının dağıtılmasını emretti.

Sonra minberden inip amcası Süleyman b. Cafer'e geri kalan cemaatin bey'atını kendisi adına kabul etmesini emretti.

Muhammed Emin'in işi yoluna girip durumu düzelince, kardeşi

Me'mun onu kıskandı. İleride de anlatacağımız gibi ikisi arasında anlaşmazlık başgösterdi.

EMİN İLE ME'MUN ARASINDAKİ ANLAŞMAZLIK

Bu anlaşmazlığın sebebi şuydu: Harun Reşid, Horasan diyarının topraklarına ulaştığında oradaki ürünlerin, bineklerin ve silahların tümünü oğlu Me'mun'a hibe etti, sonra da onun veliahdlık bey'atını yeniledi. Emin, Harun Reşid'in ölmesi durumunda ümeraya ulaştırması için bazı gizli mektupları Bekir b. Mutemen'e verip yollamıştı. Harun Reşid vefat edince bu gizli mektuplar ümeraya ve Salih b. Reşid'e teslim edildi. Bu mektuplar arasında Me'mun'a gönderilen bir mektup da vardı ki, Emin, bu mektubunda Me'mun'dan, kendisinin emirlerini dinlemesini ve itaat etmesini istiyordu. Salih b. Reşid, Emin adına insanlardan bey'at aldı, Fadl b. Rebi de askerlerle birlikte Bağdat'a göçtü. Fakat bunlar, Me'mun için alınan bey'attan ötürü rahatsız olmuşlardı. Me'mun onlara mektup yazarak kendisine bey'at etmelerini istiyordu. Onlar bu isteğe olumlu cevap vermediler. Bu sebeple Emin ile Me'mun arasında hoşnutsuzluk meydana geldi. Askerlerin çoğu Emin'den yana oldu.

Bu sırada Me'mun, kardeşi Emin'e mektup yazarak emrini dinleyeceğini, saygı göstereceğini ve itaat edeceğini bildirdi. Ayrıca Horasan'dan ona binek hayvanı, misk kokusu ve diğer hediyeler gönderdi. Çünkü kendisi o esnada Horasan valisi idi.

Emin, cuma günü bey'at aldıktan sonra cumartesi sabahı av için iki meydan yapılmasını emretti. Şairlerden biri bu hususta şöyle dedi:

«Allah'ın Emin'i bir meydan yaptırdı;
Sahayı bahçe yaptı.
O meydandaki ceylanlar dan ağacına döndüler.
O meydana kendisine ceylanlar hediye ediliirdi.»

Bu senenin şaban ayında Zübeyde, beraberindeki hazinelerle birlikte Rakka'dan geldi. Ayrıca çeşitli hediyeler ve kumaşlar getirdi. Bunlar Harun Reşid'den kendisine miras kalmışlardı. Oğlu Emin, ayan ve eşrafla birlikte Enbar şehrine kadar gelerek onu karşıladı.

Emin, kardeşi Me'mun'u, idaresi altında bulunan Horasan, Rey ve diğer şehirlerin valiliğinde bıraktı. Kardeşi Kasım'ı da Cezire ve sınır boyları valiliğinde bıraktı.

Babasının -çok azı dışında- valilerini eski beldelerindeki görevlerinde bıraktı.

Bu senede Bizans imparatoru Nikoforos, Bürçan tarafından öldürüldü. Nikorofos, dokuz sene müddetle imparatorluk yapmıştı. Ondan sonra oğlu İstebrak iki ay süreyle tahtta oturdu, sonra öldü. Bizanslıların başına, Nikoforos'un eniştesi Mihail geçti. Allah hepsine lanet etsin.

Bu senede Horasan valisi Herseme ile Rafi b. Leys karşı karşıya geldiler. Rafi, Türklerden yardım istedi. Türkler, önce yardımına geldiler, fakat daha sonra kaçtılar. Böylece Rafi yalnız başına kaldı, durumu zayıfladı.

Bu senede Hicaz valisi Davud b. İsa b. Musa b. Muhammed b. Ali insanlara haccettirdi.

HİCRETİN YÜZDOKSANÜÇÜNCÜ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

İSMAİL B. ALİYYE

Bu zat, âlimlerin ve yüksek tabakadaki muhaddislerin öncülerindendir. İmam Şafî ve Ahmed b. Hanbel ondan hadis rivayet ettiler. Bağdat'ta, mezalim mahkemesinin başına getirildi. Basra'da zekat işlerinin hazırlığını yaptı. Sika, mutemed, asaletli ve kadri yüce bir şahsiyetti. Az gülerdi. Manifaturacılık yapardı. Bu ticaretten elde ettiği gelirle çoluk çocuğunu geçindirir ve haccederdi. İki Süfyan ve diğer bazı arkadaşlarına bu kazancı ile iyilikte bulunurdu.

Harun Reşid, onu kadılığa tayin etti. Abdullah b. Mübarek, onun kadılığa tayin edildiğini duyunca onu kınayan manzum ve mensur mektuplar gönderdi. O da bunun üzerine kadılıktan affını istedi. Harun Reşid de onu bu görevden afetti.

Bu senenin zilkade ayında vefat etti. Abdullah b. Malik mezarlığına defnedildi.

MUHAMMED B. CAFER

Gunder lakabıyla bilinirdi. Şu'be, Said b. Ebi Arube ve diğer birçok kimselerden rivayetlerde bulundu. Aralarında Ahmed b. Hanbel'in de bulunduğu bir cemaat ondan rivayetlerde bulunmuşlardır.

Sika, kadri yüce, hafızası sağlam bir zattı. Onun, dünya işleriyle ilgilenmediğini ve dünyevi işlerden habersiz olduğunu gösteren bazı hikayeler nakledilmiştir.

Muhammed b. Cafer, bu senede Basra'da vefat etti. Bundan bir sene önce veya bir sene sonra vefat ettiğine dair zayıf rivayetler de vardır.

Mütekaddimin ve müteahhirinden bir grup âlim de bunun lakabıyla lakaplanmıştır.

EBU BEKİR B. AYYAŞ

İmamlardan biridir. Ebu İshak es-Sebiî, A'meş, Hişam, Hemmam b. Urve ve bir cemaattan ders almıştır. Aralarında İmam Ahmed b. Hanbel'in de bulunduğu bir grup zevat ondan hadis rivayet etmişlerdir.

Yezid b. Harun, onun hakkında şöyle demişti: «Salih bir âlimdi. Faziletliydi, kırk sene müddetle böğrünü yere dayayıp yatmadı.»

Dediler ki: Altmış sene müddetle her gün Kur'ân'ı hatmederdi. Seksen ramazan oruç tuttu. Doksanaltı yaşında iken bu senede vefat etti. Can çekişirken, kendisi için ağlayan oğluna dönerek şöyle dedi: «Ey oğulcuğum, niçin ağlıyorsun? Allah'a yemin ederim ki, senin baban asla bir fuhuş ve günah işlememiştir.»

HİCRETİN YÜZDOKSANDÖRDÜNCÜ SENESİ

Bu senede Humuslular, valilerini hal' ettiler. Emin de onların bu isteği üzerine valilerini görevden aldı. Başlarına Abdullah b. Said el-Hireşî'yi atadı. O da Humusluların önde gelenlerinden bir grup insanı öldürdü ve çevreyi yaktı. Halk ondan eman dileyince onlara eman verdi. Sonra tekrar ayaklandıklarında, birçoklarının boynunu vurdu.

Bu senede Emin, kardeşi Kasım'ı, Cezire ve sınır boyları valiliğinden azlederek yerine Huzeyme b. Hazim'i atadı, kardeşi Kasım'ın da Bağdat'ta, yanında ikamet etmesini emretti.

Emin, bütün şehirlerde minberler üzerinde oğlu Musa, ondan sonra da kardeşi Me'mun, Me'mun'dan sonra da kardeşi Kasım için dua edilmesini emretti. Kendisinden sonra oğlu Musa'yı veliahd tayin etti ve onu «Hakkı söyleyen» diye adlandırdı.

Emin, aralarında anlaştıkları gibi kardeşlerine vefakarca davranma niyetindeydi ve bu niyetine bağlı kaldı. Fakat bir süre sonra Fadl b. Rebi, onun kardeşleri hakkındaki bu niyetini değiştirdi. Fadl, Me'mun ile Kasım'ı veliahdlıktan azletme işini ona güzel gösterdi, Me'mun'u onun gözünde küçük düşürdü. Fadl b. Rebi, Me'mun'dan korktuğu için halifeyi bu işe sürükledi. Me'mun halifelığe geçtiği takdirde, kendisini haciblikten azledecek diye düşünüyordu, Emin de Fadl'ın bu isteğine uydu. Oğlu Musa için minberlerde dua edilmesini emretti ve kendisinden sonra oğlu Musa'nın veliahd olacağını ilan etti. Bu hadise bu senenin rebiyülevvel ayında vuku buldu.

Me'mun, postanın kendisinden kesildiğini, adının sikkelerde vu-

rulmadığını duyunca Emin'i protesto etti.

Rafi b. Leys de Me'mun'a adam göndererek eman diledi. Me'mun ona eman verince beraberindeki adamlarıyla birlikte yanına gitti. Me'mun kendisine ikramda bulunup saygı gösterdi. Rafi'in ardı sıra Herseme geldi. Me'mun, onu ayan ve eşrafla birlikte karşıladı ve muhafız kuvvetleri komutanlığına tayin etti.

Emin, askerlerin, kardeşi Me'mun'un etrafında toplandıklarını duyunca bundan hoşlanmadı ve Me'mun'a bir mektup yazdı. Büyük komutanlardan üçünü de elçi olarak gönderdi. Kendisine, oğlu Musa'yı veliahdlıkta Me'mun'dan önceye almasını onaylamasını emretti ve oğlu Musa'ya «Hakkı söyleyen» adını verdiğini bildirdi.

Ancak Me'mun, bu işe muvafakat etmeyeceğini açıkladı. Emirler ve komutanlar, kardeşi Emin'in bu tasarrufunu onaylaması konusunda onu yumuşatmaya çalıştılar. Fakat o kesinlikle bunu onaylamadı. Abbas b. Musa b. İsa ona şöyle dedi: «Babam da kendini veliahdlıktan hal' etmişti, ne oldu?» Me'mun ona: «Senin baban yaramaz bir kimseydi.» diye karşılık verdi. Sonra Me'mun, Abbas'ı ümitlendirdi, ona vaadlerde bulundu. Nihayet o da Me'mun'un halifeliğine bey'at etti. Sonra Bağdat'a dönünce Emin'in durumunu bildirdi, bu hususta ona nasihat verdi.

Elçiler Emin'in yanına döndüklerinde, kardeşi Me'mun'un söylediklerini ona iletiler. O esnada Fadl b. Rebi de Me'mun'u hal' etmesi için Emin'i iyiden iyiye teşvik etmekteydi. Neticede Emin, Me'mun'u hal' etti. Bütün beldelede oğlu Musa için minberlerde dua edilmesini emretti. Ayrıca, Me'mun'un aleyhinde konuşacak ve onun kötülüklerini anlatacak bazı kimseleri görevlendirdiler. Mekke'ye adam göndererek Harun Reşid'in yazıp Ka'be'ye koyduğu yazıyı aldılar. Emin, o belgeyi parçaladı. "Hakkı söyleyen" adıyla adlandırdığı oğlu Musa için bey'atı te'kid ettirdi.

Böylece Emin ile Me'mun arasında, anlatımı burada uzun sürecektir bazı yazışmalar cereyan etti. İbn Cerir, bu yazışmaların tümünü "Tarih"inde anlatmıştır.

Sonra Emin ile Me'mun'dan her biri, bulundukları bölgeyi ellerinde tutmakla yetindiler. Buraları istihkam ettiler, askerlerini ve ordularını hazırlayıp teçhiz ettiler, reayayı etraflarında topladılar.

Bu senede Bizanslılar, imparatorları Miha'il'e ihanet ederek suikastta bulunma teşebbüsünde bulundular. O da tahtı bıraktı ve kaçtı. Bizanslılar da ondan sonra başlarına İlyon'u imparator olarak geçirdiler.

Bu senede Hicaz valisi Davud b. İsa, insanlara haccettirdi. Haccettiren kişinin, Ali b. er-Reşid olduğu da söylenir.

HİCRETİN YÜZDOKSANDÖRDÜNCÜ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR SAHSİYETLER

SALİM B. SALİM EBU BAHR EL-BELHÎ

Bağdat'a geldi. Orada İbrahim b. Tahman ile Sevrî'den hadis der- si aldı. Hasan b. Arefe de ondan hadis dinledi. Abid ve zahid bir kişiy- di. Kırk sene müddetle yatağa uzanıp yatmadı. Bayram günleri dışın- da bu sürenin tümünü oruçlu geçirdi. Başını asla göğe kaldırıp bak- madı. Mürcie mezhebinin propagandasını yaptı. Hadisi zayıftır, an- cak o iyiliği emredip kötülüğü menetme görevini ifa etmede lider bir kimseydi. Bağdat'a gelip Harun Reşid'i protesto etti, icraatını yerdı. Harun Reşid de onu hapsedti ve ona oniki zincir bağı vurdu. Ebu Mu- aviye, onun için şefaatte bulundu. Nihayet oniki bağını dörde indirdi- ler. Sonra o, Cenâb-ı Allah'tan kendisini ailesine göndermesini dile- yip dua ve niyazda bulundu.

Harun Reşid vefat edince, Zübeyde onu serbest bıraktı, o da Mek- ke'de hac vezifesini ifa için bulunan ailesinin yanına döndü. Mekke'de hastalandı. Bir gün kar yemek istedi, o esnada gökten bir parça kar düştü ve yedi.

Bu senenin zilhicce ayında vefat etti.

ABDÜLVEHHAB B. ABDÜLMECİD

Sakif kabilesindendi. Yıllık geliri 50.000 dinara yakındı. Bu geli- rinin tümünü hadisçilere harcardı. Bu senede seksendört yaşında iken vefat etti.

EBÜ'N-NASR EL-CÜHENÎ EL-MUS'AB

Medine-i Nebeviye'de, peygamber mescidinin kuzey duvarının bi- tişiğindeki suffada ikamet ederdi. Uzun süre konuşmadan, sessizce dururdu. Bir soru sorulunca, güzelce cevap verirdi. Kendisinden nak- ledilip kayda geçirilecek ve kitaplara yazılacak faydalı sözler söylerdi. Cuma günü, vakit gelmeden önce namaza çıkardı. İnsanların toplu bulunduğu yerde durup şu ayet-i kerimleri okurdu:

"Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Babanın oğlu, oğulun da babası için birşey ödeyemeyeceği günden korkun." (Lokman, 33.) "Kimşenin kimseden faydalanamayacağı, kimseden bir şefaât ka- bul edilmeyeceği, kimseden bir fidye alınmayacağı ve yardım göröl- meyeceği günden korunun." (el-Bakara, 48.)

Bulunduğu toplulukta bu ayetleri okuduktan sonra başka bir top-

luluğa gider, orada da bu ayetleri okur, sonra başka bir topluluğa gider ve bu ayetleri yine tekrarlar, nihayet böylece mescide varırdı. Mescide vardıktan sonra cuma namazını kılardı. Yatsı namazını da kılmadan mescitten çıkmazdı.

Bir defasında Harun Reşid'e şu güzel sözlerle vaaz vermişti:

«Şunu bil ki, Cenâb-ı Allah, peygamberinin ümmetine nasıl muamelede bulunmuş olduğunu sana soracaktır. Bunun için şimdiden cevap hazırla. Unutma, Ömer b. Hattab hazretleri: "Eğer Irak'ta bir kuzu zayı olup ölürse, korkarım ki Cenâb-ı Allah o kuzunun hesabını bana sorar!" demişti.»

Harun Reşid de ona şu cevabı vermişti: "Ben Ömer gibi değilim, zamanım da onun zamanı gibi değildir." Ebü'n-Nasr, ona: "Böyle demek seni kurtarmaz!" diye karşılık verdi. Harun Reşid de ona 300 dinar verilmesini görevlilere emredince şöyle dedi: "Ben suffa halkından bir adamım. Emir ver de bu parayı onlara paylaştırsınlar. Ben onlardan sadece biriyim."

HİCRETİN YÜZDOKSANBEŞİNCİ SENESİ

Emin, bu senenin safer ayında halktan, üzerlerinde kardeşi Me'mun'un adı yazılı dirhem ve dinarlarla muamele yapmamalarını istedi ve Me'mun için minberlerde dua yapılmasını yasakladı. Kendisi ve kendisinden sonra oğlu için dua edilmesini emretti.

Bu senede Me'mun kendini, "Mü'minlerin imamı" diye adlandırdı.

Bu senenin rebiyülahir ayında Emin, Ali b. İsa b. Mahan'ı; Cebel, Hemedan, İsfahan, Kum ve oralara bağlı mıntıkaların valisi olarak tayin etti. Ona, Me'mun ile savaşmasını emretti, ayrıca onunla birlikte büyük bir askeri birliği de harekete geçirdi. Bu askeri birliğe çok masraf yaptı. Ali b. İsa'ya 200.000, oğluna 50.000 dinar, 2.000 süslü kılıç, 6.000 de hil'at verdi.

Neticede Ali b. İsa b. Mahan, 40.000 süvari savaşçı ile Bağdat'tan çıktı. Yanında bir gümüş pranga vardı, bununla Me'mun'u bağlayıp getirecekti. Emin, onu uğurlamaya çıkıp onunla birlikte gitti.

Nihayet Rey şehrine vardığında, emir Tahir 4.000 askerle Ali b. İsa'nın karşısına çıktı. Karşılıklı müzakereler sonucunda anlaşamadılar ve savaşa tutuştular. Ali b. İsa öldürüldü. Arkadaşları dağılıp bozguna uğrayıp dağıldılar. Ali'nin başı ve gövdesi, emir Tahir'e gönderildi. Emir Tahir, bu durumu Me'mun'un veziri Zürriyaseteyn'e bildirdi.

Ali b. İsa'yı, Tahir es-Sagir adında biri öldürmüştü. Ona "İki elli" anlamına gelen "Zülyemineyn" adı verildi. Çünkü o, kılıcı iki eliyle tutarak Ali b. İsa b. Mahan'ı boğazlamıştı.

Me'mun ve maiyeti, bu duruma çok sevindiler. Bu haber Dicle ırmağında balık avlamakta iken Emin'e ulaştı. Emin: "Yazıklar olsun size, bırakın beni hele. Kevser iki balık avladı, ben henüz avlayamadım!" dedi.

İnsanlar, Bağdat'ta fitne çıkarıp kötü haberlere daldılar. Bu işin kötü sonla biteceğinden korktular.

Muhammed el-Emin, ahdi bozduğuna ve kardeşi Me'mun'u hal' ettiğine üzüldü, çok pişman oldu. Meydana gelen bu feci durumdan dolayı endişeye kapıldı. Bu haber kendisine bu senenin şevval ayında ulaşmıştı.

Emin, Abdurrahman b. Cebile-el-Enbarî'yi, 20.000 savaşçıyla Tahir b. Hüseyin b. Mus'ab ve beraberindeki Horasanlılarla savaşması için Hemedan'a gönderdi.

Abdurrahman b. Cebile ve beraberindeki savaşçılar, Tahir b. Hüseyin'e yaklaştıklarında karşılıklı iki cephe kuruldu ve iki taraf şiddetlice savaşa tutuştular. Neticede her iki taraftan da çok ölü verildi. Sonra Abdurrahman b. Cebile'nin adamları bozguna uğrayıp Hemedan'a kaçtılar ve oraya sığındılar. Tahir, onları çembere aldı. Nihayet onlar da barış talebinde bulunmak mecburiyetinde kaldılar. Tahir onlarla barış antlaşması yaptı, kendilerine eman verdi ve barış antlaşmasına riayet etti.

Abdurrahman b. Cebile, Bağdat'a dönmek üzere yola koyuldu. Kimseye ilişmeyeceğini söyledi. Sonra Abdurrahman, Tahir'in adamlarına ihanet etti. Aniden onların gaflet hallerinden yararlanarak üzerlerine saldırdı ve bazılarını öldürdü. Onlar Abdurrahman'a karşı direndiler, sonra hücumla geçip Abdurrahman'ı öldürdüler ve adamlarını bozguna uğrattılar. Abdurrahman'ın adamları, perişan bir halde kaçmaya başladılar. Bağdat'a döndüklerinde işler alt üst oldu, çeşitli ve yalan haberler çoğaldı. Bu hadise, bu senenin zilhicce ayında meydana geldi.

Tahir, Emin'in Kazvin ve oraya bağlı yerlerdeki amilini kovdu. Böylece Me'mun'un durumu o mıntikalarda cidden kuvvetlendi.

Bu senenin zilhicce ayında Şam'da, Süfyanî olayı meydana geldi.

Süfyanî'nin asıl adı, Ali b. Abdullah b. Halid b. Yezid b. Muaviye b. Ebi Süfyan'dır. Bu kişi Şam valisini Şam'dan azledip kovmuş, insanları kendisine bey'ata davet etmişti. Emin de onun üzerine bir askeri birlik gönderdi. Bu askeri birlik, Şam'a gelmeyip Rakka'da ika-met etti. Sonra ileride anlatacağımız bazı olaylar meydana geldi.

Bu senede Hicaz valisi Davud b. İsa, insanlara haccettirdi.

HİCRETİN YÜZDOKSANBEŞİNCİ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

İSHAK B. YUSUF EL-EZRAK

Bu zat, hadis imamlarındandır. İmam Ahmed b. Hanbel ile başkaları kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Ondan hadis rivayet edenler arasında Bekkar b. Abdullah b. Mus'ab b. Sabit b. Abdullah b. Zübeyr de vardır.

BEKKAR B. ABDULLAH

Bekkar b. Abdullah b. Mus'ab b. Sabit b. Abdullah b. Zübeyr. Harun Reşid tarafından Medine valiliğine atanmış; oniki sene bir ay müddetle bu görevi sürdürmüştü. Harun Reşid ona, 1.200.000 dinar vererek Medine halkına dağıtmasını emretmişti. Bekkar; asil, cömert ve saygın bir şahsiyetti.

ŞAİR EBU NÜVAS

Asıl adı, Hasan b. Hani b. Sabbah b. Abdullah b. Cerrah b. Hünneb b. Davud b. Ganem b. Süleym'dir. Abdullah b. Sa'd, onun soyunun Cerrah b. Abdullah el-Hikemî'ye dayandığını söylemiştir. Kendisine Ebu Nüvas el-Basrî denilirdi.

Babası Şamlılardan olup Mervan b. Muhammed'in ordusunda asker idi. Sonra Ahvaz'a gitti ve Helban adındaki bir kadınla evlendi. Helban ona, Ebu Nüvas ile başka bir erkek çocuk doğurdu. Ebu Nüvas'ın bu erkek kardeşi, Ebu Muaz'dı. Ebu Muaz, Basra'ya gitti, orada Ebu Zeyd ile Ebu Ubeyde'den edebiyat dersleri aldı. Sibeveyhî'nin kitabını okudu ve Halef el-Ahmer'in derslerine devam etti. Mahivci Yunus b. Habib el-Ceremî ile arkadaşlık etti.

Kadı İbn Hallikan dedi ki: «Ebu Nüvas, Ebu Üsame ile İbn Habbab el-Kûfî'nin arkadaşı oldu. Ezher b. Sa'd, Hammad b. Zeyd, Hammad b. Seleme, Abdülvahid b. Ziyad, Mu'temir b. Süleyman ve Yahya el-Kettan'dan hadis rivayet etti. Muhammed b. İbrahim b. Kesir es-Sufi ve aralarında İmam Şafî, İmam Ahmed b. Hanbel ve Gunder'in de bulunduğu bir cemaat da ondan hadis rivayet etmişlerdir. Meşhur âlimler de ondan rivayetlerde bulunmuşlardır. Onun meşhur hadislerinden biri şudur: Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Sizden biri ölürken mutlaka Allah'a hüsn-ü zanda bulunarak ölsün. Çünkü Allah'a hüsn-ü-zanda bulunmak, Cennet'in bedelidir."

Muhammed b. İbrahim dedi ki: "Ebu Nüvas'ın ziyaretine gittik,

ölmek üzereydi. Salih b. Ali el-Haşimî kendisine şöyle dedi:

– Ey Ali'nin babası! Bugün sen dünyadaki günlerinin sonunda ve ahirette yaşayacağın günlerin de ilkindesin. Seninle Allah arasında bazı şeyler geçmiştir (Bazı günahlar işlemişsindir.). Bu yaptığın işlerden ötürü Allah'a tevbe et.

– Beni mi korkutuyorsun? Hele Allah için beni biraz kaldırıp oturtun.

Kendisini kaldırıp oturttuk. Bize şöyle dedi:

– Rasûlullah (s.a.v.), buyurdu ki:

"Her peygamberin şefaati vardır. Ben de şefaati ümmetimden büyük günah işleyenler için kıyamet gününe sakladım."

Sen beni peygamber şefaatine nail olacak kimselerden saymıyor musun?»

Ebu Nüvas dedi ki: "Aralarında Hansa ve Leyla'nın da bulunduğu altmış kadından nakil yapmadan ben şiir söylemedim. Bu kadar kadından şiir naklettiğime göre, erkeklerden ne kadarından şiir nakletmiş olduğumu artık siz düşünün."

Yakub b. es-Sikkit dedi ki: "İmrü'l-Kays ve A'şa gibi cahiliye devri şairlerinden, Cerir ve Ferazdak gibi İslâm dönemi şairlerinden, muhaddislerden de Ebu Nüvas'tan şiir nakledersen bu senin için yeter."

Aralarında Asmaî, Cahiz ve Nezzam'ın da bulunduğu birçok kimseler Ebu Nüvas'ı övmüşlerdir.

Ebu Amr eş-Şeybanî dedi ki: "Eğer Ebu Nüvas, şiirlerini çirkin şeylerle lekelemeseydi, yani içkiciler ve tüysüz oğlanlara meyilli olmasaydı, biz onun sözlerini hüccet sayardık."

Bir grup şair, Me'mun'un yanında toplanmışlardı. Kendilerine denildi ki:

– Şu şiirin sahibi hanginiz:

"İçkiyi yudumladığında durduk, sanki bizler,
Yeryüzünde bir ay gördük de o, yıldızlara ulaşıyordu."

– Bu şiirin sahibi Ebu Nüvas'tır.

– Ya şu şiirin sahibi kimdir?

"İçki yudumu delikanlının küçük dilinin aşağısına inince;
Kalbinde bulunan kederler, ayrılıp gideceklerini söylerler."

– Ebu Nüvas'tır.

– Demek ki Ebu Nüvas, sizden çok daha üstün bir şairmiş.

Süfyan b. Uyeyne, İbn Münzir'e şöyle demişti: "Sizin zarif şairiniz

Ebu Nüvas, şu şiirinde ustalığını ne kadar da mükemmel ispatlamıştır:

"Ey hilal, seni bir matemde gördüm;
Akranların arasında hüznle feryad ediyordun.

Kapıcı ve perdecilere rağmen matem istemeyerek onu bana gösterdi.

Ağlıyor, gözlerinden inciler saçıyordu.
İnnap ile gülü tokathyordu.
Onun ahbaplarının âdetleridir, hep ölmek;
Onu görmek de hep âdetim oldu."

İbn Arabî dedi ki: Ebu Nüvas, şu şiirinde insanlar arasında en yüksek şair olduğunu göstermiştir:

"Felekten bütün kanatları ile kendimi gizleyip sakladım.
Gözlerim feleği görüyor ama o beni göremiyor.
Eğer zamana beni soracak olursan, o beni bilemez.
Ben neredeyim, yerimi de bilemez."

Ebu Atahiye dedi ki: Zahitlik hakkında 20.000 beyit inşad ettim. Keşke o 20.000 beyit yerine Ebu Nüvas'ın şu üç beyitini inşad etmiş olaydım. Bu beyitler onun mezar taşına yazılmıştı:

"Ey Nüvasi, ağır ol, ister kendini değiştir ister sabırlı olup dayan.
Eğer felek sana kötülük yapmak isterse,
Üzülme; çünkü feleğin sana verdiği sevinçler daha çoktur.
Ey günahı çok adam;
Allah'ın affı senin günahından daha büyüktür."

Ebu Nüvas, şu şiirinde emirlerden birini medhetmişti:

"Allah onu icad etti, onun benzeri yoktur.
Bunu onun gibi talep eden ve onun gibi arayan yoktur.
Cenâb-ı Allah'ın bütün âlemi bir kimsenin şahsında bir araya getirmesi olmayacak birşey değildir."

Süfyan b. Uyeyne'ye Ebu Nüvas'ın şu şiirini okudular:

"Onun mutlaka bir sebebi vardır ki, o sebepten ortaya çıkar ve dal budak salar.

Kalbim meftun oldu ona, yüzünü peçelemişt; güzelliği peçe altın-

daydı.

Güzelliğin onu aldığını sandım.

Güzellik ondan seçilip ayıklanıyordu.

Etrafını o güzelliikle örttü; güzelliğe hibe etmiş olduğu bazı şeyleri geri aldı.

Onun içinde olsaydım eğer;

Artık başka bir amacım kalmazdı.

Bu söylediklerim ciddidir, onunla şaka etmedim.

Bazı ciddi şeyler var ki, onu oyun ve şaka meydana getirir."

İbn Uyeyne dedi ki: "Onu yaratan Allah'a iman ettim."

İbn Düreyd, Ebu Hatim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Eğer bütün halk bu iki beyiti değiştirmeye kalksaydı bile ben bunları altın suyu ile yazardım:

"Üzerimdeki belalardan daha fazlasını senden isteseydim,

Fazlaştırmaya mutlaka ihtiyacın olacaktı.

Eğer benim hayatım ölümlere arzedilseydi,

Benim gibi bir hayatı yaşamaları teklif edilseydi,

Bu teklifi asla kabul etmezlerdi."

Ebu Nüvas, Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisini dinlemişti:

"Kalpler, çeşitli gruplardaki askerlerdir. Bunlardan (âlem-i er-vahta) tanışmış olanlar birbirleriyle ülfet ederler, (orada) birbirleri ile tanışmayanlar ihtilaf ederler."

Bu hadisi dinledikten sonra şöyle bir kaside söylemişti:

"Kalpler, Cenâb-ı Allah'ın yeryüzünde çeşitli gruplara ayrılmış askerleridir. Bunlar kendi görüşleri ile tanışırlar.

Tanışmayanlar ve birbirleriyle anlaşmayanlar ihtilafa düşerler. Tanışıp anlaşılanlar ise birbirleriyle ülfet ederler."

Bir gün Ebu Nüvas, bir muhaddis cemaatiyle birlikte Abdülvahid b. Ziyad'ın yanına gitti. Abdülvahid onlara: "Sizden her biriniz on hadis seçsin ki, onlara bu hadisi okuyayım." dedi. Her biri on hadis seçti, sadece Ebu Nüvas seçmedi. Abdülvahid ona: "Niçin arkadaşların gibi sen de on hadis seçmedin?" diye sorunca Ebu Nüvas şu şiiri okumaya başladı:

"Biz Said'den, Katade'den, Said b. Müseyyeb'ten, sonra Sa'd b. Ubade'den, Şa'bî'den hadis rivayet ettik.

Şa'bî; dayanıklı, kuvvetli, sabırlı bir şeyhti.

Seçkin kimselerden, ifade ehlinden de hadis naklettik.
Rivayete göre aşık olarak ölen kimse için şehitlik sevabı vardır."

Abdülvahid ona dedi ki: "Kalk buradan ey facir, ne sana ne de senden ötürü buradaki arkadaşlarına hadis nakledecek değilim."

Abdülvahid'in bu sözünü Malik b. Enes ile İbrahim b. Yahya duyduklarında, şöyle dediler: "Ebu Nüvas'a hadis nakletmesi daha uygun olurdu. Belki Allah onu böylece ıslah ederdi."

Ben derim ki: Ebu Nüvas'ın inşad ettiği bu şiirdeki hadis, "Kamil" adlı eserinde İbn Adiy tarafından, mevkuf ve merfu olarak İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:

"Bir kimse aşık olur da bu aşkını gizleyip iffetli davranarak vefat ederse, şehit olarak vefat etmiş olur."

Yani bir kimse kendi iradesi dışında aşıklıkla müptela olur da sabreder ve iffetli davranarak fuhuş işlemmez, bu aşkını ifşa etmez de bu sebeple vefat ederse çok sevap kazanır. Eğer bu hadis sahih ise, böyle bir kişi bir nevi şehit sayılır. Doğrusunu Allah bilir.

Hatib Bağdadî'nin rivayetine göre Şu'be, Ebu Nüvas'a rastlamış ve şöyle demiş:

– Bize kendi tarafından bir hadis naklet.

O da hiç duraksamadan şöyle demişti:

– Bir kıza temiz ahlaklı bir adamın gönlü bağlanır da o kız onunla vuslata erer ve bu vuslatını zakirlere yaraşırçasına muhafaza ederse Cennet kapısı ona açılır ve Cennet'in çiçekli bahçesinde dolaşır. Bir maşuk da yardımcı olarak devamlı bir vuslatla aşığı ile bir araya gelir ve ona cefa ederse o, Allah'ın azabına düşer. Nimetler ondan uzak olsun, ona devamlı ve sonu gelmeyen bir azap olsun.

– Sen güzel ahlaklı birisin, bunu senin için ümid ediyorum.

Ebu Nüvas, şöyle bir şiir söylemişti:

«Ey gözleri ve gerdanı büyüleyici olan ve vaadleriyle beni öldüren.

Bana vuslatı vaad ediyorsun, sonra bu vaadini yerine getirmiyorsun.

Bana vaad ettiğin şeyi yerine getirmediğinden ötürü vay benim halime!

Muhaddis Ezrak, Şehr ile Avf tariki ile İbn Mes'ud'tan şöyle bir hadis rivayet etti bana:

"Kafir erkek ve kafir kadından başkası, vaadine muhalefet etmez."

Öyleleri de Cehennem ateşinde zincire vurulurlar!»

Ebu Nüvas'ın bu şiirini duyan İshak b. Yusuf el-Ezrak: "Allah'ın düşmanı Ebu Nüvas; bana, tabiilere ve Muhammed (s.a.v.)'in ashabına yalan isnad etmiştir!" dedi.

Selim b. Mansur b. Ammar dedi ki: «Ebu Nüvas'ı, babamın meclisinde gördüm. Hıçkırma hıçkırma ağlıyordu. Kendisine: "Ümid ederim ki, bu ağlayışından sonra Cenâb-ı Allah seni azaplandırmayacaktır." dedim. O da şu şiiri okudu:

"Mansur'un meclisinde Cennet ve huri aşkıyla ağlamadım; mezarıdan ve onun korkulu hallerinden ve Sûr'a üfleneceğinden korkarak da ağlamadım

Cehennem ateşinden, Cehennem'in zincir ve bukağlarından ve yalnız, yardımsız bırakılmaktan, zulme uğramaktan korkarak da ağlamadım.

Ama geyik yavrusuna ağladım. Nefsim onu her tehlikeden korumaya çalışır."

Bu şiiri okuduktan sonra Ebu Nüvas bana şöyle dedi: "Ben, babamın yanbaşımda oturan şu tüysüz ve bıyığı bitmemiş genç için ağladım."

Babamın yanında oturan genç, güzel suretli biri idi, vaaz dinliyor, Aziz ve Celil Allah'tan korktuğu için ağlıyordu.»

Ebu Nüvas dedi ki: «Dokumacılarından biri bir gün beni evine misafirliğe davet etti. Israr edince davetine icabet ettim. Evine gittim, evinde anormal birşey yoktu. Dokumacı, yemeğe dokumacı arkadaşlarını da çağırmişti. Yeyip içtik, sonra bana şöyle dedi: "Efendim, isterim ki cariyem hakkında şiirler okuyasın."

Bir cariyesi vardı ve ona çok tutkundu. Kendisine: "Cariyeni bana göster ki, onun şekil ve güzelliğine bakarak bir nazım hazırlayayım." dedim. Cariyesinin yüzünü açtı. Allah'ın yaratıkları arasında en çirkin, en korkunç suretli, siyah tenli, saç başı dağınık, saçının bir kısmı ağarmış, ağzının salyası göğsünün üzerine akmış biri olarak gördüm. Efendisine: "Bunun adı nedir?" diye sordum. Adının Tesnim olduğunu söyleyince şu şiiri okumaya başladım:

"Tesnim'in aşkı gece uykularını kaçırdı.
Öyle bir cariyeye ki, güzellikte baykuş gibidir.
Ağzının kokusu sanki iştah şurubudur.
Ya da bir demet sarımsaktır.
Ona olan aşkımdan öyle bir yellendim ki,
Bu yellennememden Bizans imparatoru ürktü!"

Dokumacı kalkıp oynamaya ve alkış tutmaya başladı. Gününün kalan kısmını öylece sevinçle geçirip şöyle dedi: "Vallahi Ebu Nüvas, Tesnim'i Bizans imparatoruna benzetti."»

Ebu Nüvas bir şiirinde de şöyle demişti:

"İnsanlar güya çok günah işlediğimi söyleyerek beni rahatsız etmeye başladılar.

Ben Cehennem'de de olsam, Cennet'te de olsam;

Size ne ey zinakarların çocukları!"

Hülasa, Ebu Nüvas hakkında çok şeyler söylenmiş, onun laübalı, müstehcen ve çirkin şiirler söylediği nakledilmiştir. Kötü şeylere, içki ve tüysüz oğlanlara, kadınlara fena halde düşkün olduğu anlatılmıştır. Bazı kimseler onu fasıklık ve fuhuşla itham etmişlerdir. Bazısı zındık olduğunu söylemiştir. Bazısı ise, "O sadece kendi nefsinin harab etmiştir." demişlerdir. İçkiye, tüysüz oğlanlara ve kadınlara düşkün olduğu daha doğrudur. Çünkü şiirlerinde bu tür ifadelerle rastlanmaktadır. Zındıklığa gelince, bunun onda bulunması uzak bir ihtimaldir. Ama laübalice sözler, müstehcen bazı kelimeler kullandığı doğrudur. Gençliğinde ve ihtiyarlığında birçok çirkinlikleri ona isnad etmişlerdir. Bunun doğruluğunu Allah bilir.

Fakat şu da var ki, halk tabakası onun hakkında pek çok şeyler nakletmişlerdir ama bunların çoğunun aslı yoktur. Dımışk caminin sahnında fiskiyeli bir kubbe vardır ki Dımışıklılar buna, "Ebu Nüvas kubbesi" derler. Bu, onun ölümünden 150 senelik bir süreden fazla bir zaman sonra inşa edilmiştir. Neden dolayı bunun ona nisbet edildiğini bilmiyorum. Bunun da doğrusunu Allah bilir.

Muhammed b. Ebi Ömer dedi ki: «Ebu Nüvas'ın şöyle dediğini işittim: "Vallahi harama uçkur açmadım."»

Harun Reşid'in oğlu Muhammed el-Emin ona: "Sen zındıksın." demiş, o da şu cevabı vermişti:

– Ey mü'minlerin emiri, ben zındık değilim ve ben şöyle diyorum:

"Vakti gelince beş vakit namazı kılarım, boyun eğerek Allah'ın birliğine şahadet ederim.

Cünüb olduğumda güzelce guslederim, düşkün kimse bana geldiğinde onu mahrum bırakmam.

Sakiye bey'at etmek için ondan bana bir kase gelirse, çağrısına hemen icabet ederim.

İçkiyi, oğlak veya kuzu gibi yağlı etlerin yanında katıksız içerim.

Helva, badem ve şekere gelince, bunlar da mahmurluğa fayda verir.

Rafizilerin karıştırmalarına gelince bütün bunları, Bahtiyeshu'un ateşe gönüllü olarak üflemesi gibi sayarım."

– Yazıklar olsun sana! Bahtiyeshu'un üflemesinden ne diye burada bahsettin?

– Bununla kafiye tamamlandı.

Bunun üzerine Muhammed el-Emin ona armağan verilmesini emretti. Şiirde adı geçen Bahtiyeshu, halifelerin tabibi idi."

Cahiz dedi ki: Ebu Nüvas'ın şu şiirinde kullandığı kadar güzel ve letafetli kelimeleri başka bir şairin şiirinde görmedim:

"Çakmakçı hangi ateşi çaktı, şakacı hangi ciddiyete ulaştı?

Saç baş ağarması gibi bir vaiz ve öğütçü yoktur. Eğer öğütçüler yanılırlarsa bunlardan iyi öğütçü yoktur.

Yiğit ve delikanlı kimseler ancak heveslerine uyarlar. Ama yine de hak yolu onlara açık ve belirgindir.

Gözlerini, öyle kadınlara dik ki, onların mehirleri salih amel olsun.

Örtüsü ve perdesi altında gizlenen, iri gözlerinin beyazı tam beyaz, siyahı da tam siyah olan kadınlara,

Ancak terazisindeki günahlar ağır basan kimseler kem gözle baklarlar.

Allah'tan sakınan kimseye gelince; işte kazançlı tüccar bu hedefe ulaşır.

Dininde sabit kadem ol, dinde yanlışlık yoktur, bu gittiğin yola devam et."

Ebu Affan, "Leyla'yı unutma ve Hind'e bakma" cümlesiyle başlayan kasidesini okumasını Ebu Nüvas'tan istemişti. Ebu Nüvas bu kasideyi okuyup tamamlayınca Ebu Affan ona temenna secdesinde bulundu. Ebu Nüvas da: "Vallahi, seninle asla konuşmayacağım." dedi. Ebu Affan buna üzüldü. Ebu Nüvas oradan kalkıp gidecek olunca Ebu Affan ona: "Seni ne zaman görebileceğim?" diye sordu. Ebu Nüvas da: "Seninle konuşmamaya yemin etmedim mi?" deyince Ebu Affan şu cevabı verdi: "Zaman o kadar kısadır ki, insanın insana küsmesi doğru olmaz."

Ebu Nüvas'ın güzel şiirlerinden bazıları da şunlardır:

"Nice yüzler toprakta eskimiş, nice güzellikler toprakta incelmıştır.

Nice akıllar ve kuvvetler topraktır.

Nice görüşler toprağa bağlanmıştır.

Evi yakında olana de ki; sen çok uzak bir diyara göç edeceksin. Bütün canlıların öleceğini görüyorum; onlar da ölümlerin oğullarıdır.

Onların nesepleri ölümler arasına kök salmıştır.

Akıllı bir kimse dünyayı deneyecek olursa,

Dünyanın dost kılığında bir düşman olduğunu açığa çıkarır."

"Şımarma, çünkü alçaklık ve zillet, şımarıklıktır.

Yücelik, yumuşak huyluluktur; zorbalık ve sapıklıkta değildir.

Ahmaklığı nedeniyle şaşkınlığa imrenen kimseye de ki;

Şaşkınlıkta neler olduğunu bilseydin şaşkın olmazdın.

Ahmaklık nedeniyle kişinin kendini kaybetmesi, dini fesada sürükler ve akli eksiltir;

İrzi da mahveder; uyan, kendine gel."

Ebu Atahiye Kasım b. İsmail, bir kırtasiyeci dükkanında oturdu. Bir defterin üzerine şu beyitleri yazdı:

"Şaşıyorum, inkarcı kişi Allah'ı nasıl inkar eder ve ona nasıl isyanda bulunur?

Oysa herşeyde bir alamet vardır ki;

Allah'ın birliğine delalet eder."

Sonra Ebu Nüvas gelip bu beyitleri okudu ve şöyle dedi: "Vallahi bunu söyleyen çok güzel söylemiş. Allah'a yemin ederim ki bütün şiirlerimi söylemektense ben bu şiiri söylemiş olmayı çok isterdim. Bu kimin şiiridir?" Kendisine, Ebu Atahiye'nin şiiri olduğunu söylemeleri üzerine o da kalkıp o şiirin yanına şunları yazdı:

"Mahlukatı zayıf ve güçsüz birşeyden (bir damla sudan) yaratan Allah, noksanlıklardan münezzehtir.

İnsanı babasının belinden anasının rahmi gibi sağlam ve muhafazalı bir yere sevkeder.

Onun yaratılışını peyderpey tamamlar. O, gözlerin görmediği perde arkasında ana rahminde gelişmeye başlar.

Derken hareketleri belirmeye başlar ve hareketsiz iken canlı bir mahluk haline gelir."

Ebu Nüvas'ın bazı güzel şiirleri de şunlardır:

"Gücüm kalmadı, eğlenceleri bıraktım; çünkü ihtiyarlık, başıma musibetler getirdi, eklemlerimi gevşetti.

Aklım beni yasakladı, kötülüklerden adalete yöneldim.
 Nehyedicinin sözlerinden korktum, o bana şöyle diyecekti:
 «Ey yanılığda ısrar eden gafil!
 Ahirette gaflet sahibi kimselerin mazeretleri kabul edilmez!»
 Biz kendi amellerimizle kurtulamayız o günde ki;
 Sema, alınların üzerinde belirmeye başlar.
 Her ne kadar günah işleyip kusurda ısrar ediyorsak da,
 Allah'ın güzel affını ümid ediyoruz."

"Ölüp çürüyeceğiz; yalnız günahlarımız,
 Biz öldükten sonra ölmeyecek ve çürümeyecektir.
 Nice iki gözlü kimseler var ki, gözleri kendisine hiçbir fayda ver-
 miyor.

Kalbi kör olan bir kimseye baş gözleri ne fayda sağlar?"

"Bir göz ki, nefsi vehimlere düşürürse,
 Hesap gününde o göz açılır, asla kapanamaz, korkudan.
 Yüksek âlemlerin sahibi olan yüce Allah.
 Hangi gecede sabah olunca kıyamet kopacak?
 Allah, bütün mahlukatının ölümüne ve yokluğuna hükmetti;
 İnsanların kimi gelmekte, kimi de mezara gitmektedir."

Anlatıldığına göre Ebu Nüvas, hac için ihrama girerken şu şiiri okumuştur:

"Ey Malik, sen ne kadar da adilsin! Bütün hükümdarların hükümdarısın. Buyur ey Rabbim, hamd sanadır, mülk senindir, ortağın yoktur.

Kulun senin için ihrama niyet etti. Sen onun gittiği yoldasın. Eğer sen olmasaydın ya Rab, o helak olurdu. Buyur ey Rabbim, hamd sanadır.

Mülk senindir, ortağın yoktur, gece kararlığında yıldızlar gökte dolaştığında, her biri kendi yörüngesine koyulduğunda, mülk yine senindir.

Bütün peygamber ve hükümdarlar, senin için ihrama niyet edenler, tesbih getirip namaz kılanlar hep senindir. Buyur ey Rabbim, hamd senindir.

Mülk senindir, ortağın yoktur. Ey günahkar kişi, sen ne kadar da cahilsin. Sana adaletle davranan, sana güç veren ve süre tanıyan bir Rabbe isyan ettin.

Acele davran. Amellerine koş, ömrünü hayırlı amellerle sona erdir.

Buyur ey Rabbim, hamd senindir, mülk senindir, ortağın yoktur senin."

Muafa b. Zekeriya el-Hariri, Ahmed b. Yahya b. Sa'leb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Ahmed b. Hanbel'in yanına gittim. Kendi başının çaresini düşünmekte, kendi derdiyle ilgilenmekte olan bir adam gördüm. Kendisiyle çok konuşulmasını istemiyordu. Sanki önünden ateş alevleri yükseliyordu. Bir yolunu bularak yanına yaklaşmak istedim. Konuşma talebinde bulundum, Şeyban kabilesinin azadlılarından olduğumu söyledim. Nihayet benimle konuştu ve bana sordu:

– Hangi ilimlerden nasib aldın?

– Lügattan ve şiirden.

– Basra'da bir cemaat gördüm. Bir adamdan şiirler dinleyip deftere yazıyorlardı. Bana o adamın Ebu Nüvas olduğunu söylediler. Safları yarararak ileriye geçtim, yanına gidip oturdum. Bana şu şiiri yazdırdı:

"Günlerden bir gün yalnız başına kalsan da deme ki, kimseler beni görmüyor. Issız yerde de seni gözetleyen biri vardır.

Cenâb-ı Allah'ı bir an dahi gafil sanma ve günah işleyen bir kimsenin günahının gizli kalacağını da asla düşünme.

Günahlara aldırış etmedik, umursamaz olduk. Böylece, peşpeşe günahlar üzerimizde yığıldı.

Keşke Cenâb-ı Allah geçmiş günahlarımızı bağışlasa ve tevbemize izin verse de tevbe etsek."

Bazıları, Ebu Nüvas'ın yukarıdaki beyitlerine şu aşağıdaki beyitleri de ilave etmişlerdir:

"Yollarım daraldığında, kalbime kederler çöktüğünde ve musibetler üzerime yığıldığında derim ki:

Bütün bunlar, benim uzun süre günah işlememden ve büyük günahları irtikab etmemden dolayıdır.

Keşke tevbe uğruna malımın tümünü verseydim. Çünkü ben helak oldum.

Ümidimi keserek korkular denizinde boğuldum.

Nefsim keşke bir gün dönse de tevbe etse ve yüce Rabbin mahlukatını affını bana hatırlatsa.

Utandırım, ama onun affını ümid eder ve ona tevbe ederek dönerim.

Sözümü söylerken boyun eğirim, ondan af dileyip ümid ederim.

Umarım ki, bela ve musibetleri kaldıran Allah, tevbemi kabul buyuracaktır."

İbn Terraz el-Cerirî dedi ki: «Ben bu beyitleri rivayet ettim. Ama kime aittir? diye sordum. Ebu Nüvas'a ait olduğunu söylediler. Bu beyitler onun zühdle ilgili şiirleri arasındadır. Nahivciler, birçok yerlerde onun bu beyitlerini delil olarak göstermişlerdir.»

Hasan b. ed-Daye dedi ki: «Can çekişmekte iken Ebu Nüvas'ın yanına gittim. Kendisine: "Bana öğüt ver." dedim. O da şu şiiri okumaya başladı:

"İşleyebildiğin kadar günah işle, ama eninde sonunda bağışlayan Rabbin huzuruna çıkacaksın.

Huzuruna vardığında affı göreceksin ve muktedir bir hükümdarla karşılaşacaksın.

O zaman ateş korkusuyla işlemediğin günahlardan ötürü pişman olarak ellerini ısıracaksın!"

Kendisine dedim ki: "Yazıklar olsun sana! Can çekişirken dahi bana böyle mi öğüt veriyorsun?"

Bu çıkışmam üzerine bana şöyle karşılık verdi:

– Sus; Hammad b. Seleme, Sabit tariki ile Enes'ten rivayet etti ki, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Şefaati ümmetimden büyük günah işleyenlere sakladım."

Yine Ebu Nüvas, yukarıdaki aynı senedle şöyle bir hadis rivayet etmiştir:

"Sizden biri ölürken mutlaka Allah'a hüsn-ü zanda bulunarak ölsün."

Rebi' ile diğerleri İmam Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmişlerdir:

«Öldüğü günde Ebu Nüvas'ın yanına gittik. Henüz can vermemişti, yatağında çırpınıyordu. Kendisine: "Böyle bir gün için önceden neler hazırladın?" diye sorduk. O da şu şiiri okumaya başladı:

"Günahlarım bana çok büyük göründü. Ey Rabbim, o günahları senin affınla karşılaştırdığımda affın daha büyük göründü.

Sen günahları hep affedersin.

Bunu kendi lütfun ve keremin olarak cömertlik yapıp affedersin.

Eğer sen olmasaydın abid, iblis ile baş edemezdi.

Yoksa nasıl oldu da iblis senin seçkin kulun Adem'i baştan çıkardı?"»

İbn Asakir, bunu böyle rivayet etmiştir.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre, Ebu Nüvas'ın baş ucunda kendi el yazısıyla yazılmış bir kağıtta şunların olduğunu gördüler:

"Ey Rabbim! Günahlarım büyük ve çoktur. Ama bildim ki, senin affın daha büyüktür.

Ey Rabbim! Tıpkı senin emrettiğin gibi yalvararak sana dua ediyorum.

Sen ellerimi boş çevirirsen bana kim merhamet eder?

Eğer sadece iyilik sahibi kimseler senden af ümid ediyorlarsa,

Ya günahkar ve mücrimler kimden ümid bekleyecek?

Benim sana vesilem ancak ümittir;

Ve senin güzel affındır. Sonra ben Müslüman bir insanım."

Yusuf b. ed-Daye dedi ki: «Ebu Nüvas'ın yanına gittim, can çekiyordu. Kendisine: "Kendini nasıl hissediyorsun?" diye sordum. O da uzun bir süre başını önüne eğdi. Sonra başını kaldırıp şöyle dedi:

"Yok oluş, tepemden ve ayaklarımın altından vücuduma girmeye,

Vücudumun parça parça, organ organ ölmeye başladığını gördüm.

Geçen her anda mutlaka vücudumdan birşeyler eksiltildiğini ve koparılıp götürüldüğünü gördüm.

Gayretim, gücüm, kuvvetim ve hayatımın lezzeti gitti.

Güçsüz kaldıktan sonra Allah'a taati hatırladım.

Bütün kötülükleri işledik Allah'ım, sen günahlarımızı affet. Bizi bağışla."

Böyle dedikten sonra o anda vefat etti. Allah bizi de onu da bağışlasın. Amin.»

Ebu Nüvas'ın yüzüğünün kaşında "İhlasla söylüyorum ki, Allah'tan başka ilah yoktur." diye yazılı idi. Öldüğünde yıkandıktan sonra bu yüzüğü ağzına koymalarını vasiyet etmişti. Bu vasiyeti yerine getirildi. Vefat ettiğinde sadece 300 dirhem parası, elbiseleri ve birkaç tane ev eşyası vardı.

Bu senede Bağdat'ta vefat etti. Yahudi tepesinde Şonizi mezarlığına defnedildi. Vefatında elli yaşındaydı. Altmış yaşında veya ellidokuz yaşında olduğuna dair bazı rivayetler de vardır.

Vefat ettikten sonra arkadaşlarından biri onu rüyasında görmüş, kendisine: "Allah sana nasıl muamele etti?" diye sormuş, o da şu cevabı vermiş: «Allah, nergiz hakkında söylediğim şu beyitlerim nedeniyle beni bağışladı:

"Yeryüzünün nebatına bakıp tefekkür et ve Allah'ın yaptıklarına

ve eserlerine bak.

Fal taşı gibi açılmış gümüşten gözler;
 Bunlar kalıba dökülmüş altınları andırır.
 Zeberced sapın üzerinde işlenmiş şahidlerdir bunlar,
 Allah'ın ortağının bulunmadığına tanıklık ederler."»

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Ebu Nüvas, kendisini rüya-
 da gören ve Allah'ın kendisine nasıl muamelede bulunduğunu soran
 arkadaşına şu cevabı vermiş: "Allah, yastığının altındaki bazı beyit-
 lerim nedeniyle beni bağışladı." Rüwayı gören kişi, gidip onun yastığı-
 nın altından kendi el yazısıyla yazdığı şu beyitleri çıkardı:

"Ya Rab, her ne kadar günahlarım çok fazla ise de;
 Bildim ki, senin affın daha büyüktür."

İbn Asakir'den gelen bir rivayette anlatıldığına göre adamın biri
 şöyle demiştir:

"Ebu Nüvas'ı rüyada, çok güzel bir kılıkta, nimetler içinde gör-
 düm. Kendisine sordum:

- Allah sana nasıl muamelede bulundu?
- Beni bağışladı.
- Nefsini günahlara bulaştırmıştın, nasıl oldu da seni bağışladı?
- Ben bu mezarıma gömüldükten sonra, bir gece salih bir adam mezarlığa gelip abasını yere serdi ve üzerinde iki rekat namaz kıldı. Bu namazında 2.000 İhlas-ı Şerif okudu. Sonra bu okuduğu İhlas-ı Şeriflerin sevabını mezarlıktaki ölümlere bağışladı. Onların arasında olduğum için Allah beni de bağışladı."

İbn Hallikan dedi ki: Ebu Nüvas, ilk şiirini, Ebu Üsâme Valibe b. Habbab ile arkadaşlık yaptığında söylemişti:

"Heva ve hevesatın taşıyıcısı yorgunluk yüklenir, ama bu ağır yü-
 künü neşesi hafif gösterir.

Eğer ağlarsa ağlaması haktır, ama bu ağlamakta oyun ve eğlence yoktur.

Eğlenerek gülersin, aşık ise inler.

Sen benim hastalığımın hayrete düşüyorsun. Aslında benim sağlıklı olmam tuhaftır."

Me'mun dedi ki: Ebu Nüvas'ın şu şiiri, ne kadar da güzeldir:

"İnsanların hepsi ölümlü ve ölenin oğludur.

Nesebleri de ölenlerin arasında kök salmıştır.

Akıllı kimse dünyayı deneyecek olursa anlar ki;
Dünya, dost kılığında bir düşmandır."

İbn Hallikan dedi ki: Şair Ebu Nüvas, şu şiirinde Rabbine ne kadar çok ümid beslediğini gösteriyor:

"Taşıyabildiğin kadar günah yüklen, sonunda bağışlayan Rabbin huzuruna varacaksın.

Huzuruna vardığında affı göreceksin. Büyük bir hükümdarı ve yüksek zatı göreceksin.

O zaman Cehennem korkusuyla işlemediğin günahlardan ötürü pişman olup ellerini ısıracaksın!"

HİCRETİN YÜZDOKSANALTINCI SENESİ

Bu senede hadis âlimlerinden, sika ve meşhur ravilerden biri olan a'ma Ebu Muaviye vefat etti. Velid b. Müslim ed-Dımaşkı de vefat etti. Bu zat, Evzaî'nin talebesiydi.

Bu senede Emin, halkın yönetimini hafife aldığı, işi çocuk oyunu gibi sandığı ve kendini ava verdiği nedeniyle kendisine karşı cephe alan Esed b. Yezid'i hapsetti.

Emin bu senede Ahmed b. Yezid ile Abdullah b. Hamid b. Kahtabe'yi, Me'mun tarafından komutan olarak görevlendirilen Tahir b. Hüseyin'le savaşmaları için 40.000 askerle Hulvan'a gönderdi. Bunlar Hulvan'a yaklaştıklarında Tahir, ordugahının çevresine hendek kazdırdı. Emin'in gönderdiği iki komutan arasına fitne düşürmek için hile ve tuzak kurmaya başladı. Bu hile ve tuzak neticesinde Emin'in iki komutanı anlaşmazlığa düştüler. Tahir b. Hüseyin'le savaşmadan geri döndüler. Tahir, Hulvan'a girdi. O esnada Me'mun'un mektubu kendisine geldi. Mektupta, eli altında bulunan yerleri Harseme b. A'yün'e teslim etmesi ve kendisinin Ahvaz'a yönelmesi emrediliyordu. Bu emri yerine getirdi.

Bu senede Me'mun, veziri Fad b. Sehl'i yükseltti. Onu büyük işlerin başına getirdi ve ona Zürriyaseteyn adını verdi.

Bu senede Emin, Şam valiliğine Abdülmelik b. Salih b. Ali'yi atadı. Onu Harun Reşid'in zindanından çıkarmıştı. Abdülmelik'e, Tahir ve Harseme ile savaşmak üzere asker göndermesini emretmişti. Rakka'ya vardığında orada ikamet etti. Şam reislerine mektuplar yazarak onları kendinden yana olmaya ve itaati altına girmeye davet etti. Çok sayıda insan gelip ona itaatlerini arzettiler. Sonra ilki Humuslularla olmak üzere, bazı savaşlar meydana geldi. İş büyüdü, insanlar arasında savaşlar uzadı. Abdülmelik b. Salih, orada vefat etti. Asker-

leri ise, Hüseyin b. Ali b. Mahan komutasında Bağdat'a döndü. Bağdat halkı onu saygı ve ikramla karşıladı. Bu hadise bu senenin receb ayında meydana geldi.

Hüseyin b. Ali b. Mahan, Bağdat'a vardığında Emin'in elçileri kendisine gelerek onu saraya davet ettiler. O da: "Vallahi, ben ne evlenecek, ne de gülecek durumdayım. Emin için bir iş yapmadım ve mal da toplamadım. Daha ne diye bu gece beni saraya çağırıyor?"

EMİN'İN HİLAFETTEN HAL'İ VE KARDEŞİ ME'MUN'UN HİLAFETE GEÇİŞİ

Hüseyin b. Ali b. Mahan, o gecede halife Emin'in çağrısına icabet etmeyip saraya gitmedi. Askerleriyle Şam'a geldikten sonra o gecenin sabahında kalkıp insanlara bir hutbe irad etti ve onları Emin'e karşı kıskırttı. "Emin'in işi, eğlence ve oyundan ibarettir. Ayrıca birçok günahlar da irtikab ediyor. Bu durumda olan bir kimse, halifelğe layık değildir. İnsanlar arasına fitne ve fesat koymak istiyor. Onları birbirine kırdırıyor." diyerek onları Emin'e karşı kıyama teşvik etti. Onlara, bu adama karşı ayaklanmaları için çağrıda bulundu. Etrafında çok büyük kalabalıklar meydana geldi. Muhammed el-Emin de onun üzerine süvari birlikleri gönderdi, gün boyunca savaştılar. Hüseyin, adamlarına, bineklerinden inip yerde kılıç ve mızrakla savaşmalarını emretti. Emin'in askerleri bozguna uğradı. Hüseyin onu hal' etti ve Abdullah el-Me'mun'un halifeliği için bey'at aldı. Bu hadise bu senenin receb ayının onbirinde, pazar günü meydana geldi.

Salı günü olunca Emin'in sarayından çıkıp Ebu Cafer'in Bağdat ortasındaki sarayına taşındı. Sıkıştırıldı, zincire vuruldu. Kendisine işkence yapıldı. Abbas b. İsa b. Musa, Emin'in annesi Zübeyde'ye de, bu saraya yerleşmesini emretti. Ama o bu emre uymayınca Abbas onu kırbaçladı ve taşınmaya zorladı. O da çocuklarıyla birlikte Bağdat'ın ortasındaki Ebu Cafer sarayına taşındı.

Çarşamba sabahı Hüseyin b. Ali'den maaşlarını isteyen kimseler ona karşı harekete geçtiler. Böylece Bağdatlılar iki gruba ayrıldılar. Bir grup Emin'den taraf, bir grup da ona karşı oldu. İki taraf şiddetle savaştılar. Halife Emin'in taraftarları, karşılarındakileri mağlup ettiler. Hüseyin b. Ali b. İsa b. Mahan'ı esir alıp zincire vurdular. Halife Emin'in huzuruna götürerek orada zincirlerini çözdüler. Onu tahtına oturtular. Bu esnada halife, halktan silahsız olan kimselerin hazine-den silah almalarını emretti. Bunun üzerine insanlar, silah ambarlarını yağmaladılar.

Emin, emir verdi; Hüseyin b. Ali b. İsa, huzuruna getirildi. Halife, Hüseyin'i bu yaptıklarından ötürü kınadı, o da halifenin affının

kendisini bu işe sürüklediğini söyleyerek özür diledi. Halife Emin, onu bağışladı ve ona hil'at giydirdi, vezirlik verdi. Mührünü teslim etti, kapı arkasına tayin etti. Onu savaş komutanı yapıp Hülvan'a gönderdi. Köprü yanına vardığında maiyetiyle birlikte kaçtı. Emin, onu yakalayıp geri getirmek üzere adamlarını peşine taktı. Süvariler peşine düşüp onu yakaladılar. İki taraf şiddetle savaştı. Nihayet onu receb ayının ortasında öldürüp başını keserek Emin'in huzuruna getirdiler. Halk, cuma günü Emin'in hilafetine bey'atını yeniledi.

Hüseyin b. Ali b. İsa öldürülünce, hacib Fadl b. er-Rebi' kaçtı. Tahir b. Hüseyin de Me'mun'a ait beldelerin çoğunu istila etti. Oraya valiler atadı. Birçok beldelerin halkı Emin'in halifeliğini hiçe sayıp Me'mun'a bey'at ettiler. Tahir de Medain'e yaklaştı. Vasit şehri ve kasabaları ile birlikte buraları ele geçirdi. Hicaz, Yemen, Cezire, Musul ve diğer vilayetlere kendi tarafından valiler tayin etti. Emin'in haki-miyetinde çok az sayıda şehir kaldı.

Bu senenin şaban ayında Emin 400 sancak hazırlattı. Bunlardan herbirini bir emire verdi ve Harseme ile savaşmaya gönderdi. Ramazan ayında Harseme ile karşılaştılar. Harseme, bunları kırıp geçirdi. Öncü kuvvetlerinin komutanı Ali b. Muhammed b. İsa b. Nüheyk'i esir alıp Me'mun'a gönderdi.

Tahir'in askelerinden bir grup, kaçtılar ve Emin'in yanına gittiler. Emin, onlara çok miktarda mal ve para verdi. Kendilerine ikramda bulundu, yorganlarına misk kokusu saçtı. Bu yüzdendir ki bu askerlere, miskli askerler denildi. Sonra Emin bunları savaşa çağırdı ve büyük bir ordu ile Tahir'in üzerine gönderdi. Tahir bunları bozguna uğrattı, darmadağın etti. Yanlarındaki malları ganimet olarak aldı. Daha sonra Bağdat'a yürüyüp orayı kuşatma altına aldı. Askerler arasında fitne meydana getirsinler ve onları gruplara ayırsınlar diye casus ve fesatçılar gönderdi. Bu amacı gerçekleştirdi ve orduda askerler arasında anlaşmazlıklar başgösterdi. Küçükler büyüklere karşı cephe oluşturdular. Zilhicce ayının altısında Emin'e başkaldırdılar. Bağdatlılardan biri bu konuda şöyle bir şiir söyledi:

"Nefsinde Allah'ın Emin'ine de ki; askerlere misk kokusundan başka birşey dağıtmadı.

Tahir'e nefsim feda olsun.

Elçilerine de feda olayım, onun yeteri kadar teçhizatı vardır.

Bütün hakimiyet onun ellerine geçti, asi grupla savaştı.

Ey ahdini bozan kişi, ayıpların seni ele verdi, murdarlığın açığa çıktı.

Bütün kuvveti ile aslan sana geldi. O aslan ki kükreyen aslana saldırdı.

Kaç, ama artık bunun gibi bir aslanın önünden de kaçamazsın; ya ateşe, ya da çukura gidersin!"

Emin'in askerleri dağıldı, ne yapacaklarını bilemez oldular.

Tahir b. Hüseyin de ordusuyla gelerek, bu senenin zilhicce ayının onikisinde salı gecesi, Enbar kapısında ordugah kurdu. Halkın durumu zorlaştı. Ayak takımı kimseler, salih insanları korkuttular. Yurt, harabeye döndü. İnsanlar arasında fitne ateşleri alevlendi. Öyle ki, görüş ayrılıkları nedeniyle kardeş kardeşiyle, oğul da babasıyla savaştı. Çok büyük kötülükler meydana geldi. Görüşler muhtelif oldu, fesat ve öldürme olayları şehirde çoğaldı.

Bu senede insanlara, Tahir tarafından atanan Abbas b. Musa b. İsa el-Haşimî haccettirdi. Mekke ve Medine'de, insanları Me'mun'un halifeliğine bey'at etmeye davet etti. İlk olarak bu yılki hacda Me'mun'un halifeliğine bey'ata davet edilmiş oldu.

Bu senede Humus halkının imamı, fakihi ve muhaddisi Bakiyye b. Velid el-Humusî vefat etti.

KADI HAFS B. GİYAS

Doksan seneden fazla yaşadı. Can çekişirken, yanındaki arkadaşlarından biri ağlayınca ona şöyle uyarıda bulunmuştu: "Ağlama! Allah'a yemin ederim ki, harama asla uçkur açmadım. Huzuruma iki kişi dava için geldiklerinde yakınımla da olsa uzağımla da olsa, hükümdar da olsa, halk tabakasından biri de olsa; aleyhine hüküm verilmesi gereken kimsenin aleyhine hüküm verirken asla hiçbir iltimasta bulunmadım."

Bu senede vefat edenler arasında Harun Reşid'in veziri Abdullah b. Merzuk Ebu Muhammed ez-Zahid de vardı. O, vezirliği bırakıp kendini zahidane bir hayata verdi. Ölmeden önce, kendisini bir çöplüğe atmalarını vasiyet etti. Allah kendisine merhamet etsin.

EBU ŞİS

Şairdi. Asıl adı, Muhammed b. Rezzin b. Süleyman idi. Şairlerin üstadıydı. Şiir inşad edip nazmetmek, onun için su içmekten daha kolaydı. İbn Hallikan ile diğerleri böyle demişlerdir.

Ebu Şis ile Şariülğevani lakabıyla tanınan Ebu Müslim b. Velid, Ebu Nüvas ve Da'bül bir araya toplanıp karşılıklı şiirler okurdular.

Ebu Şis, ömrünün sonunda gözlerini kaybetti. Onun, güzel şiirlerinden biri şudur:

"Aşkım senin bulunduğun yerde durdu. Artık oradan ne ileriye geçebildim, ne de geri dönebildim.

Senin aşkın uğruna beni kınamalarında bir lezzet buldum.

Senin hatıran için sevinç duydum; kınayanlar, istedikleri kadar beni kınasınlar.

Senden aldığım payı kendilerinden de aldığım zaman düşmanlarımı dosta benzeterek onları da sevmeye başladım.

Sen beni horladın. Ben de nefsimi küçültüp horladım. Senin ikram ettiğin kimse sana nasıl hakaret edebilir?"

HİCRETİN YÜZDOKSANYEDİNCİ SENESİ

Bu senenin başında Tahir b. Hüseyin, Harseme b. A'yün ve beraberindeki askerler Bağdat kuşatmasını sıkıştırdılar ve Emin'i daha da zorlamaya başladılar. Kasım b. Reşid ile amcası Mansur b. Mehdi, Me'mun'un yanına gittiler. Me'mun onlara ikramda bulundu. Kardeşi Kasım'ı Cürcan valiliğine atadı. Bağdat muhasarası şiddetlendi. Bağdat şehri üzerine mancınıklarla taşlar atıldı.

Emin, çok zor durumda kalmıştı. Yanında orduya sarfedecek parası yoktu. Gümüş ve altın kapları eriterek dirhem ve dinarlar bastırıldı. Askerlerinin çoğu Tahir'in yanına kaçtılar. Bağdat halkından çoğu öldürüldü. Onlardan çok miktarda mal alındı. Emin, birçok köşklere, meşhur ve süslü evler ile bazı mahallere adamlarını göndertip buraları yaktırdı. Bunu, maslahatın gereği olarak yaptırdı. Belki ölümünden kurtulmak ve halifeliğini devam ettirmek ümidiyle böyle yapıyordu. Ama halifeliği devam etmedi. Kendisi öldürüldü, diyarı tahrip edildi. Nitekim bu husus, yakında detaylı olarak anlatılacaktır.

Tahir de Emin'in yaptıklarını yaptı. Öyle ki, Bağdat tümüyle harap hale gelmişti. Şairlerden biri bu konuda şöyle demişti:

"Ey Bağdat, sana kim göz değdirdi?

Sen bir zamanlar göz aydınlığı değil miydin?

Sende bir kavim yurt tutmuştu, meskenleri senin içindeydi.

Yakınlarında çok güzel ziynetler vardı.

Kargalar onların arasında ötünce dağıldılar.

İşte ayrılıktan ötürü yandıklarını gördüm.

Kendilerini andığım kavmi Allah'a emanet ediyorum. Onları andıkça gözlerimden yaşlar boşanıyor.

Zaman onları ayırıp parçaladı.

Zaman iki grubun arasını açtı."

Şairler, bu konuda çokça şiirler söylemişlerdi. İbn Cerir, bu konu-

da yeterli miktarda şiirler nakletmiştir.

Tahir, kasabalarda ve şehirlerdeki ürünleri, gelirleri ele geçirdi. Komutan ve halk tabakası demeden herkesin malına el koydu. Onları Me'mun'dan eman dilemeye ve onun halifelğine bey'atta bulunmaya davet etti. Hepsi de onun bu davetine icabet ettiler. Bunlar arasında Abdullah b. Hamid b. Kahtabe, Yahya b. Ali b. Mahan, Muhammed b. Ebü'l-Abbâs et-Tusî de vardı. Haşimilerden ve ümeradan bir grup insan bu hususta Tahir'le mektuplaştılar. Gönülleri onunla beraber oldu.

Günlerden bir gün tesadüfen Emin'in askerleri, Tahir'in bazı askerlerine galip oldular. Onlardan bir kısmını Kasr-ı Salih yanında öldürdüler. Emin, bu haberi duyunca sevindi. Şırmarmaya başladı, içki ve oyuna yöneldi. İşlerin idaresini Muhammed b. İsa b. Nüheyk'e verdi.

Fakat, daha sonra Tahir'in adamları güçlendiler. Emin'in taraftarları ise zayıfladılar. Bu durumda insanlar Tahir'in askerlerine katıldılar. Tahir'in tarafı, güvenliydi. Kimse orada hırsızlıktan, yağmadan ve diğer kötülüklerden korkmuyordu.

Tahir b. Hüseyin, Bağdat'ın birçok mahallerini ve meralarını ele geçirdi. Kaptanlardan kendi muhaliflerine yiyecek taşımamalarını istedi, bunu yasakladı. Muhalifleri tarafında fiyatlar cidden yükseldi. Daha önce Bağdat'tan çıkmamış olanlar bu duruma pişman oldular. Tahir, tüccarların Bağdat'a eşya veya un getirmelerini yasaklayınca, gemiler, Basra'ya ve diğer şehirlere doğru yöneldiler.

İki taraf arasında çok savaşlar cereyan etti. Bu savaşlardan biri Darbülhicare savaşıydı ki, Emin'in adamları bunda galip oldular. Bu savaşta Tahir'in adamlarından bir kısmı öldürüldü. Emin'in askerlerinden olan bazı ayak takımı Bağdatlılar, çıplak olarak geliyorlar, üzerlerinde sadece ziftlenmiş bir hasır, hasırın altında da içi taş dolu bir torba bulunuyordu. Tahir'in süvarileri uzaktan onlara ok attığı zaman hasırı kalkan gibi kullanıyorlar, böylece oktan korunuyorlardı. Süvar yaklaşınca ellerindeki sapanla taş atıyorlardı. İşte bu nedenle bu savaşta Emin'in askerleri Tahir'in askerlerini bozguna uğratmışlardı.

İki taraf arasında meydana gelen savaşlardan biri de Şemmasiye savaşıydı. Bu savaşta Harseme b. A'yün esir düştü. Tahir buna çok üzüldü. Şemmasiye'de Dicle nehri üzerine bir köprü kurulmasını emretti. Bu köprüden yanındaki adamlarıyla birlikte karşı tarafa geçti. Emin'in askerleriyle şiddetlice savaştı. Nihayet onları mevzilerinden geri püskürttü. Harseme ile beraberindeki diğer esirleri kurtardı.

Muhammed el-Emin, buna çok üzüldü ve bu hususta şöyle bir şiir söyledi:

"Cinlerin ve insanların en yüreklişi ile imtihan edildim. Bu iş uzadığında. Ama bu kadar uzamamalıydı.

Her güç sahibi ile birlikte onun yanında bir gözetici vardır.

Onu gözetir ve ne söylediğini bilir.

Hiçbir işten asla gafil olmaz; gafiller bir işi zayi ettiklerinde onun haberi olur."

Emin'in durumu cidden zayıfladı. Yanında, askerlerine ve kendine harcayarak parası kalmamıştı. Adamlarının çoğu dağılıp gittiler. Kendisi zelil ve kahra uğramış bir halde yalnız başına kaldı.

Bu sene sona ererken Bağdat'ta insanlar tedirginlik içindeydiler. Ortada çeşitli görüşler dolaşıyordu. Her taraf yanıyor, adamlar öldürülüyor, hırsızlık yapıyordu. Bağdat'ın durumu cidden kötüleşmişti. Orada her fitne zamanında olduğu gibi kimsenin kimseyi koruduğu da yoktu.

Bu senede Me'mun tarafından görevlendirilmiş olan Abbas b. Musa el-Haşimî insanlara haccettirdi.

Bu senede zahidlerden biri olan Şuayb b. Harb, Mısırlıların imamı Abdullah b. Vehb, Ali b. Mezher'in kardeşi Abdurrahman b. Mezher, Nafi b. Ebi Nuaym'dan rivayette bulunan meşhur kurralardan Verş lakabıyla tanınan Osman b. Said, hadisçilerin önde gelenlerinden Veki' b. Cerrah er-Revasî vefat ettiler. Veki', vefatında altmışaltı yaşındaydı.

HİCRETİN YÜZDOKSANSEKİZİNCİ SENESİ

Bu senede Hüzeyme b. Hazim, Muhammed el-Emin'den ayrılarak Tahir'den eman aldı. Harseme b. A'yün de doğu tarafından Bağdat şehrine girdi. Bu senenin muharrem ayının sekizinde çarşamda günü Hüzeyme b. Hazim ile Muhammed b. Ali b. İsa, Bağdat köprüsüne hücum ederek köprüyü ele geçirdiler. Bayraklarını köprüye diktiler. Halkı, Abdullah el-Me'mun'un halifeliğine bey'ata bulunmaya ve Muhammed el-Emin'i halifelikten hal' etmeye çağırdılar. Perşembe günü de Tahir, doğu yakasından şehre girdi ve bizzat savaşa girişti. Evine kapanan kimselerin güvende olacaklarını duyurdu. Darürrekik ve Kerh mıntıkasında ve diğer yerlerde savaşlar cereyan etti. Ebu Cafer, Huld ve Zübeyde saraylarını kuşattılar. Surlar üzerinden ve Zübeyde kasrı hizasından mancınıklarla şehri dövdüler.

Emin, annesini ve oğlunu yanına alarak Ebu Cafer sarayına taşındı. Yolda iken insanların çoğu ondan kaçıyordu. Kimsenin kimseye baktığı yoktu. Nihayet Emin, Ebu Cafer sarayına girdi. Daha önceki ikametgahı olan Huld sarayına mancınıklarla çok taşlar yağdırıldı-

ğından ötürü oradan çıkıp bu saraya taşınmıştı. Huld sarayındaki kıymetli eşyaların, halıların yakılmasını emretti. Sonra kendisini şiddetli bir kuşatma altına aldılar. Bu kadar sıkıntılı bir halde bulunuyorken ve kuşatma altında olup ölümle yüzyüze gelmiş olduğu halde, bir gece ay ışığında saraydan çıkıp Dicle kıyısına gitmiş, kendisine içki ve cariyeye getirilmesini emretmişti. Yanına gelen cariyeye şarkı okumaya başlamıştı. Ama hep ayrılık ve veda şarkılarıyla ölümü işleyen ifadeler kullandı. Emin ona başka şarkılar okumasını söyleyince cariyeye buna benzer başka şarkıları okuyordu. Nihayet en son şu şarkıyı okumaya başladı:

"Hareket ve sükunun Rabbine yemin ederim ki,
Ölümlerin pek çok tuzağı vardır.

Gece ile gündüzün birbirlerini izlemesi ve gökteki yıldızların kendi yörüngelerinde dönmeleri ancak hakimiyetin bir sultandan başka bir sultana geçmesi ve eski sultanın hükmünün sona erip başka bir sultanın başa geçmesi içindir.

Arşın hükümdarına gelince onun hakimiyeti ebedidir.
Fani değildir, ortağı da yoktur."

Emin, bu şarkıyı okuyan cariyeye sövdü ve onu yanından kovdu. Bu sırada bir bardak kırıldı. Emin de bunu uğursuzluk alameti saydı. Cariye gittikten sonra Emin, bir adamın yüksek sesle şu ayet-i kerimeyi okuduğunu işitti:

"Sorduğunuz iş, işte böylece kesinleşmiştir." (Yûsuf, 41.)

Emin bu ayet-i kerimeyi duyunca, yanında oturmakta olan arkadaşına: "Yazıklar olsun sana, birşey duymadın mı?" diye sordu. Aradan bir veya iki gece geçtikten sonra, bu senenin safer ayının dördünde pazar günü, Emin öldürüldü.

Emin, çok sıkıntı çekmişti, kuşatma altında iken durumu cidden zorlaşmıştı. Öyle ki, yiyecek ve içeceği kalmamıştı. Bir gece acıkmıştı; kendisine, ancak bütün aramalardan sonra ancak bir parça ekmek ve de tavuk eti getirmişlerdi. Yemekten sonra su istemişti, ama kendisine su getirememişlerdi, o da sussuz olarak yatmıştı. Sabah olunca da su içmeden öldürüldü.

MUHAMMED EL-EMİN'İN ÖLDÜRÜLMESİ

Emin'in durumu zorlaşınca, beraberindeki komutanları, askerleri ve hizmetçileri toplayıp içinde bulunduğu durum hakkında onlardan görüş istedi. Bazıları: "Yanında kalan adamlarınla birlikte Cezire'ye veya Şam'a git. Orada haraç toplar, vergi tahsil eder, adamları çalış-

tırırırsın. Böylece güçlenirsin." dediler. Bazıları da: "Tahir'in yanına gider, ondan eman alır ve kardeşin Me'mun'a bey'at edersin. Bunu yapınca kardeşin sana ve ailene yetecek dünyalık verir. Senin amacın rahat ve huzurdur. Bu da tamamıyla eline geçer." dediler. Başka bir grup ise: "Harsemi'nin yanına gidip ondan eman dilemen daha uygun olur. Çünkü o sizin azadınızdır ve o sana daha çok şefkat gösterir." dedi.

Emin, bu görüşe taraftar oldu, safer ayının dördüncü gecesi olan pazar gecesinde yatsıdan sonra buluşmak üzere Harsemi ile randevulaştı. Sonra hilafet elbisesini ve şalını giyerek oğullarını yanına çağırdı. Onları koklayıp bağrına bastı. "Sizi Allah'a emanet ediyorum." dedi. Yeninin ucuyla gözyaşlarını sildi. Sonra siyah bir ata bindi. Önünde bir mum vardı.

Harsemi'nin yanına gittiğinde Harsemi kendisine saygı ve tazim gösterdi. Dicle kıyısındaki bir kayığa bindiler. Tahir bunu duyunca öfkeleni ve: "Bütün bu işi gerçekleştiren benim, bundan sonra Emin kalkıp Harsemi'nin yanına gidiyor. Bütün bu yararlılıklar Harsemi'ye mal olacak!" dedi ve gidip onları kayıkta yakaladı. Kayığı yana eğdi, içindeki adamlar suya düşüp boğuldular. Yalnız Emin, yüzerek karşı kıyıya geçti. Askerlerden biri onu esir aldı, gelip durumu Tahir'e bildirdi. O da birkaç Acem askerini göndererek Emin'in öldürülmesini emretti.

Askerler, Emin'in bulunduğu eve vardılar. İçeride Emin'in bir arkadaşı da vardı. Emin ona şöyle diyordu: "Yanıma gel hele. Bu gece şiddetli bir yalnızlık ve huzursuzluk hissediyorum." Böyle dedikten sonra elbisesine sıkıca büründü, kalbi hızla çarpıyordu. Göğsünden dışarı fırlayacak gibiydi. Acem askerleri içeri girince Emin: "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve ona dönücüleriz." dedi. Sonra askerlerden biri ile ri atılıp başına bir kılıç darbesi vurdu. Kendisine vururlarken Emin şöyle diyordu: "Yazıklar olsun size! Ben Rasûlullah (s.a.v.)'ın amcasının oğluyum. Ben Harun Reşid'in oğluyum. Ben Me'mun'un kardeşiyim. Beni öldürmekten Allah'tan korkun, Allah'tan!" Askerler onun bu sözlerine aldırmadılar. Hep birlikte üzerine çullandılar. Başını kestiler. Yüz üstü yere düşmüştü. Başını alıp Tahir'e götürdüler, cesedini yerde bıraktılar. Sonra sabahleyin gelip onu bir at çuluna sarak alıp götürdüler. Bu hadise bu senenin safer ayının dördünde, pazar gecesi vuku bulmuştu.

MUHAMMED EL-EMİN'İN BİYOGRAFİSİ

Muhammed el-Emin b. Harun er-Reşid b. Muhammed el-Mehdi b. Mansur Ebu Abdullah. Künyesinin Ebu Musa olduğu da söylenir.

Haşimî ve Abbasîdir. Annesi, Ümmü Cafer Zübeyde binti Cafer b. Ebi Cafer el-Mansur'du. Emin, hicretin 170. senesinde Rusafe'de doğmuştu.

Ebu Bekir b. Ebi'd-Dünya dedi ki: "Muhammed el-Emin b. Harun Reşid, hicretin 170. senesinin şevval ayında doğdu."

Hicretin 193. senesi cemaziyelahir ayının bitimine onüç gün kala (başka bir rivayete göre ise bu senenin muharrem ayının bitimine beş gün kala) pazar gecesi, Medinetü's-Selam (Bağdat) şehrinde kendisine halifelik geldi. Hicretin 198. senesinde öldürüldü. Kureyş ed-Dendanî adındaki bir asker onu öldürdü. Başını alıp Tahir b. Hüseyin'e götürdü ve kesik başını bir mızrağa geçirip şu ayeti okudu: «De ki: Mülkün sahibi olan Allah'ım...» (Âl-i İmrân, 26.)

Dört sene yedi ay sekiz gün süreyle halifelik yaptı. Uzun boylu, şişman, beyaz tenli, gözleri küçük ve burun kemeri kalkık bir kimse idi. Mafsal kemikleri iri ve iki omuzurun arasındaki mesafe biraz fazla idi.

Bazıları onu çokça oyun oynamak, içki içmek ve namazı az kılmakla itham etmişlerdir.

İbn Cerir; onun, Sudanlı ve hadım kimseleri çokça yanında bulundurmasından, onlara mal ve mücevher vermesinden, eğlence meclisleri tertiplemesinden, çeşitli beldelerdeki şarkıcıları yanına getirtmesinden, beş tane kayık yaptırmışından bahsetmiştir. Bu kayıklardan biri fil, biri aslan, biri kartal, biri yılan, biri de at şeklinde idi. Bunları yaptırmak için cidden çok para sarfetmişti.

Şair Ebu Nüvas, çok çirkin manalı bir şiirle Emin'i bu yaptıklarından ötürü övmüştü:

«Cenâb-ı Allah, Emin'e öyle binekler müsahhar kıldı ki, bu binekleri mihrab sahibine (Hz. Süleyman'a) müsahhar kılmamıştı.

Bu bineklere binen kimseler, karada yürüdükleri gibi suda da orman aslanına binmiş gibi giderler.»

Sonra Ebu Nüvas, bu kayıklardan herbirini ayrı ayrı şiirinde vasfetmişti.

Emin, eğlenmek ve gezmek için çok muazzam binalar yaptırmaya özen göstermişti. Bu uğurda cidden çok para harcamıştı. Bu nedenle çok defalar protesto edilmişti.

İbn Cerir'in anlattığına göre Emin, Huld Sarayı'nı yaptırmak için bol miktarda para sarfetmiş, oraya ipek halılar serdirmiş, altın ve gümüş kaplar yaptırmıştı. Nedimlerini meclisinde toplamış, odacısına da kendisi için yüz güzel cariyeye hazırlamasını ve onları onar onar huzura almasını, bunların sırayla gelip şarkı okumalarını, ilk gelenler

görevlerini ifa ettikten sonra diğer on cariyenin gelmesini ve koro halinde şarkı okumalarını emretmişti. İlk on cariyeye gelip huzura girdiklerinde koro halinde şu şarkıyı okudular:

«Reislerden birinin Kısra'ya günün birinde ihanet edişi gibi,
Yerini almak için onu öldürdüler.»

Emin, bu şarkıdan ötürü odacısına gazaplandı. Başına şarap bardağıyla vurdu ve adamın kendisini aslanın önüne atmasını istedi. O da kendisini aslanın önüne attı. Aslanlar onu parçalayıp yediler. Sonra on kişilik diğer cariyeye grubunun gelmesini emretti. Bunlar da gelip ona şu şarkıyı okudular:

«Malikin öldürülmesine sevinen kimse,
Güpe gündüz karılarımızın yanına gelsin.

Karılarımızın saçı başı açık halde ona ağıt döktüklerini ve sabah ağarmadan önce yüzlerini tokatladıklarını görecektir.»

Emin, bu cariyeleri de kovdu ve on kişilik başka bir grubun gelmesini emretti. Bunlar huzuruna gelir gelmez koro halinde şu şarkıyı okumaya başladılar:

«Ömrün hakkı için Küleyb senden daha çok yardım edici,
Suç bakımından da kanlı suçlara senden daha yatkındır.»

Emin, bunları da kovdu ve hemen ayağa kalkıp oturmakta olduğu meclisin yakılıp yıkılmasını emretti.

Emin, edebiyattan iyi anlayan bir kimseydi. Fesahat sahibiydi, şiir söylerdi. Şiir için şairlere çok armağanlar verirdi. Kendisinin şairi, Ebu Nüvas idi. Onun için çok güzel medhiyeler yazmıştı. Ebu Nüvas'ı, Harun Reşid'in hapisanesinde, zındıklarla bir arada görmüş, onu huzuruna getirip serbest bırakmıştı. Ona para ve mal vermiş, nedimleri arasına katmıştı. Sonra bir defasında içki içmesi yüzünden onu hapse atmış, uzun müddet hapiste tutmuştu. Sonra serbest bırakmış ve bir daha içki içmemek üzere ondan kesin söz almış, ayrıca tüysüz oğlanlarla cinsel ilişkide bulunmaması için kati söz vermesini istemiş; o da, bu sözü vermiş ve sözünü tutmuştu. Emin'in kendisine tevbe ettirmesinden sonra Ebu Nüvas asla bu kötülükleri irtikab etmemişti.

Kısra'den edebiyat öğrenmiş, onun yanında Kur'an okumuştur.

Hatib Bağdadî'in rivayetine göre, Mekke'de vefat eden bir oğlu için kendisine başsağlığı dilekleri sunulduğunda şöyle demişti: Rasû-

lullah (sa.v.), bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

«İhramlı iken ölen kişi telbiye getirerek haşrolunacaktır.»

Emin ile kardeşi Me'mun arasında meydana gelen ayrılık ve ihtilafı önceki sayfalarda anlatmıştık. Bu ihtilaf, onun hal' edilip azledilmesi ile neticelenmişti. Sonra muhasara altına alınıp sıkıştırılmış ve neticede öldürülmüştü. Muhasaranın son zamanlarında Harseme ile anlaşmak ve eman almak mecburiyetinde kalmıştı. Harseme ile birlikte bir kayıkta iken suya atılmış, yüzerek karşı kıyıya geçmişti. Halktan birinin evine girmiş ve saklanmıştı. Orada son derece korku ve dehşete kapılmış, aç ve çıplak kalmıştı. Ev sahibi, ona sabır telkin etmiş, günahından ötürü mağfiret dilemesini tavsiye etmişti. O da gecenin bir kısmında sabır ve istiğfarla meşgul olmuştu.

Tahir b. Hüseyin b. Mus'ab'ın askerleri onu aramaya başlamışlar ve gelip bulunduğu evde yakalamışlardı. Evin kapısı çok dardı. Kendini askerlere karşı elindeki yastıkla korumaya çalışmıştı. Ona ulaşamamışlar, nihayet arkadan gelerek başına veya böğrüne kılıçla vurmuşlar, sonra başını kesmişler, kafasını ve gövdesini alıp Tahir'e götürmüşlerdi. Tahir buna çok sevinmişti. Kesik başının bir mızrağa geçirilmesini, belirli bir yere dikilmesini, sabah olunca insanların Enbar kapısı yanında onu seyretmelerini istemişti. Ona bakan kimselelerin sayısı çoktu.

Sonra Tahir, Emin'in kesik başını, amcası oğlu Muhammed b. Mus'ab ile birlikte Me'mun'a göndermişti. Onunla birlikte bir aba, bir kırbaç ve bir de ayakkabı göndermişti. Bu ayakkabı, hurma yaprağından ve lifinden yapılmış olup içi astarlıydı. Bunlar Zürriyaseteyn'e teslim edilmiş, o da bunları bir kalkan içine koyarak Me'mun'un huzuruna götürmüştü. Me'mun, Emin'in kesik başını görünce secdeye kapandı ve başı getirene 1.000.000 dirhem para verilmesini emretti.

Emin'in kesik başı getirildiği zaman Zürriyaseteyn, Tahir'i kınayarak: «Biz kendisine Emin'i esir olarak getirmesini emretmiştik. Ama o Emin'i, boğazlanmış halde bize gönderdi.» demişti. Me'mun da: «Geçti, geçti.» karşılığını vermişti.

Tahir, Me'mun'a bir mektup yazarak olup biten hadiseler hakkında bilgi vermiş ve aralarındaki olayları anlatarak onu herşeyden haberdar etmişti.

Emin öldürülünce, fitne sakinleşti. Şer alevleri söndü ve halk güvene kavuştu. Gönüller huzur buldu. Tahir de cuma günü Bağdat'a girdi. Halka belîğ bir hutbe irad etti. Bu hutbede birçok Kur'ân ayeti okudu. Cenâb-ı Allah'ın dilediği gibi hüküm verip dilediği işi yapacağını anlattı. Halka, cemaattan ayrılmamalarını, emir dinleyip itaat etmelerini bildirdi. Sonra ordugaha gitti ve orada ikamete başladı.

Emin'in annesi Zübeyde'nin, Ebu Cafer kasrından eski ikametga-

hı olan Huld Sarayı'na dönmesini emretti. Zübeyde de bu senenin rebiyülevvel ayının 12'sinde cuma günü buraya gitti. Oğulları Musa ile Abdullah'ı; amcaları Me'mun'un yanında kalmaları için Horasan'a gönderdi. Böyle yapması, gerçekten isabetli olmuştu.

Emin'in öldürülmesinden beş gün sonra, bir grup asker Tahir'e karşı ayaklandılar ve ondan erzaklarını istediler. O esnada Tahir'in yanında para ve mal yoktu. Askerler gruplara ayrıldılar, çeşitli topluluklar meydana getirdiler ve Tahir'in bazı eşyalarını yağmalayarak: «Ya Musa, ya Mansur!» diye seslendiler. İsyancılar, Emin'in oğlu ve "Hakkı söyleyen" lakabıyla bilinen Musa'nın orada olduğunu sandılar. Oysa Tahir, Musa'yı amcası Me'mun'a göndermişti. Tahir de beraberindeki komutanlarla bir tarafa çekildi ve bu ayaklanan askerlerle savaşıma karar verdi. Sonra ayaklanan asiler Tahir'e dönüp özür dilediler. Pişman oldular. Tahir onlara, halktan borç almış olduğu 20.000 dinarla dört aylık maaşlarının verilmesini emretti. Böylece gönüller hoş oldu.

Sonra İbrahim b. Mehdi, Zübeyde'nin oğlu Muhammed el-Emin'in öldürülmesine acıdı ve ona ağıt yaktı. Me'mun bunu duyunca, onu kınayıp azarlayan bir mektup gönderdi.

İbn Cerir, halkın Emin için yaptığı bazı ağıtları nakletmiş ve onu hicveden bazı şairlerin şiirlerinden de bir miktar aktarmıştır. Ayrıca Tahir b. Hüseyin'in, onu öldürürken söylemiş olduğu şu şiiri nakletmiştir:

«Zor ve güç kullanarak insanlara hakim oldun, zorbaları öldürdün.

Halifeliği Merv tarafına Me'mun'a doğru yönlendirdin.»

HARUN REŞİD'İN OĞLU ABDULLAH EL-ME'MUN'UN HALİFELİĞİ

Kardeşi Muhammed el-Emin'in, bu senenin safer ayının dördünde (başka bir rivayete göre muharrem ayında) öldürülmesi üzerine memleketin doğusunda ve batısında Me'mun'un halifeliğine kesin olarak bey'at edildi. Me'mun; Hasan b. Sehl'i Irak, Fars, Ahvaz, Kûfe, Basra, Hicaz ve Yemen vilayetlerine vali atamakla görevlendirdi. Hasan b. Sahl de bu vilayetlere valiler tayin edip gönderdi. Tahir b. Hüseyin'e mektup yazarak Nasr b. Şebes'le savaşıması için Rakka'ya gitmesini emretti. Onu Cezire, Şam, Musul ve Mağrib valiliklerine atadı. Harseme b. A'yün'e de bir mektup yazarak onu Horasan valiliğine tayin ettiğini bildirdi.

Bu senede Abbas b. İsa el-Haşimî insanlara haccettirdi.

Bu senede Süfyan b. Uyeyne, Abrurrahmen b. Mehdi ve Yahya el-Kettan vefat ettiler. Bu üç kişi hadis, fıkıh ve kişilerin adları hususunda âlimlerin önde gelenleri idiler.

HİCRETİN YÜZDOKSANDOKUZUNCU SENESİ

Bu senede Me'mun tarafından vali olarak atanan Hasan b. Sehl Bağdat'a geldi. Bağdat'ın çeşitli kasabalarına kendi vekillerini gönderdi. Tahir; Cezire, Şam, Mısır ve Mağrib beldelerinin valiliğine; Harseme de Horasan valiliğine gitti.

Geçen senenin sonlarında zilhicce ayında Hasan el-Hereş ortaya çıkarak Muhammed ailesinden Rıza'ya bey'at etmeleri için halka çağrıda bulunmuş ve vergiler toplamıştı. Hayvanları yağmalayıp ülkede fesad çıkarmıştı. Me'mun, onun üzerine bir grup asker gönderdi ve bu senenin muharrem ayında kendisini öldürttü.

Bu senede Kûfe'de Muhammed b. İbrahim b. İsamail b. İbrahim b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib, cemaziyelahir ayının onunda perşembe günü ortaya çıkarak halkı Muhammed ailesinden Rıza'ya bey'at etmeye, kitap ve sünnetle amelde bulunmaya davet etti. Kendisine İbn Taba Taba deniliyordu. İbn Taba Taba, kendi işlerinin idaresi ve savaş işlerinin yürütülmesi için Ebü's-Seraya es-Sırrı b. Mansur eş-Şeybanî'yi görevlendirmişti. Kûfeliler, ona muvafakat ettiler. Uzaklardan gelerek etrafında toplandılar. Kûfe çevresindeki bedeviler de ona geldiler.

Kûfe'de, Hasan b. Sehl tarafından atanan naib Süleyman b. Ebi Cafer el-Mansur vardı. Hasan b. Sehl, İbn Taba Taba'ya haber göndererek kendisini kınayıp ayıpladı. Onun üzerine, Zahir b. Zübeyr b. Müseyyeb komutasında 10.000 süvari gönderdi. İki taraf Kûfe dışında savaştılar. Taba Taba'nın askerleri Zahir'i bozguna uğrattılar, ordugahındaki eşyaları yağmaladılar. Bu hadise bu senenin cemaziyelahir ayının sonunda, çarşamba günü meydana gelmişti. Ertesi gün Şiilerin emiri İbn Taba Taba, ani bir şekilde öldü. Bir rivayette anlatıldığına göre, Ebü's-Seraya onu zehirlemiş, yerine Muhammed b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib adında genç bir delikanlıyı geçirmişti. Zahir de beraberindeki geri kalan adamlarıyla geri çekilerek İbn Hübeyre kasrına gitmişti.

Hasan b. Sehl, Abdus b. Muhammed komutasında 4.000 süvariye Zahir'e takviye kuvveti olarak gönderdi. Bu birlik, Ebü's-Seraya ile karşılaştığında Ebü's-Seraya bunları bozguna uğrattı ve Abdus'un adamlarından bir kişi dahi kurtulamadı. Bundan sonra Talibiler bu beldelere yayıldılar. Ebü's-Seraya, Kûfe'de kendi adına dirhem ve dinar bastırdı, üzerine de şu ayet-i kerimeyi yazdırdı:

«Doğrusu Allah, kendi uğrunda, kenetlenmiş bir duvar gibi sıra halinde savaşılanları sever.» (es-Saff, 4.)

Sonra Ebü's-Seraya, askerlerini Basra, Vasıt ve Medain'e gönderdi. Bu birlikler, oradaki naipleri bozguna uğratarak sözü edilen şehirlere zorla girdiler. Kuvvetleri fazlalaştı.

Hasan b. Sehl, bu durumdan kaygılanarak Harseme'ye bir mektup yazıp Ebü's-Seraya ile savaşmak üzere kendisinin yardıma çağırıldı. Ama Harseme önce bu çağrıya icabet etmedi. Daha sonra geldi, Ebü's-Seraya'nın karşısına çıktı. Ebü's-Seraya defalarca mağlup oldu. Geri püskürtüldü. Nihayet Kûfe'ye kadar geri gitti. Talibiler, Kûfe'deki Abbasilerin evlerine hücum edip oraları yağmaladılar. Tarlaları ve çiftlikleri tahrib ettiler. Çok çirkin işler yaptılar.

Ebü's-Seraya, Medain halkına haber gönderip onları yardıma çağırdı. Onlar da bu çağrısına icabet ettiler.

Sonra Mekke'ye hac işlerini yürütmek üzere Hüseyin b. Hasan el-Eftas'ı gönderdi. Ama Hüseyin alenen Mekke'ye girmekten korktu. Mekke naibi Davud b. İsa b. Musa b. Ali b. Abdullah b. Abbas onun gelmekten olduğunu duyunca korkarak Mekke'den kaçıp Irak'a gitti. İnsanlar üç gün imamsız kaldılar. Müezzîn Ahmed b. Muhammed b. Velid el-Ezrakî'den imamlık yapmasını istediklerinde, o imamlık yapmaya yanaşmadı. Mekke kadısı Muhammed b. Abdurrahman el-Mahzumî'den imamlık yapmasını istediler. O da bu isteği yerine getirmedi ve: «Kim için dua edeceğim? Artık beldelerin naipleri kaçıp gitmişler.» dedi. Bunun üzerine Mekkeliler bir adamı öne geçirdikler. O adam halka öğle ve ikinci namazlarını kıldırdı.

Bu haber Hüseyin el-Eftas'a ulaştırılınca o akşam namazı vaktinden önce on adamıyla birlikte Mekke'ye girdi. Ka'be'yi tavaf etti. Sonra geceleyin Arafat'a gidip vakfe yaptı. Cemaata sabah namazını Müzdelife'de kıldırdı. Hac menasikinin ifa edileceği diğer günlerde Mina'da kaldı. Halk, imamsız olarak Arafat'tan Mekke'ye döndü.

Bu senede İshak b. Süleyman, İbn Nümeyr, İbn Sabur, Muti el-Belhî'nin babası Amr el-Anbarî ve Yunus b. Bükeyr vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZÜNCÜ SENESİ

Bu senenin ilk gününde Hüseyin b. Hasan el-Eftas, üçgen şeklinde yapılmış bir hasır üzerinde Makam-ı İbrahim'in arkasında oturdu. Ka'be'nin üzerinde bulunan Abbasi örtülerinin çıkarılmasını emretti. «Ka'be'yi onların örtülerinden temizleyeceğiz.» dedi ve Ka'be'ye, üzerinde Ebü's-Seraya'nın adı yazılı iki sarı örtü geçirdi. Sonra Ka'be'deki malları aldı.

Abbasilerin buradaki mallarını araştırdı ve ganimet kabul ederek bu mallara el koydu. Öyle ki, bazı kimselerin mallarını ellerinden alıyor ve bunların, siyah giyinen Abbasilere ait olduğunu iddia ediyordu. Halk, onun yüzünden dağlara kaçıp gitti. Sütunların tepelerindeki altın işlemleri alarak erittirdi. Çok uğraştıktan sonra, sütunların tepesindeki altınlardan ancak az bir miktar elde edilebiliyordu. Mes-cid-i Haram'daki şebekeleri söküp ucuz fiyata sattılar. Çok kötü bir durum ortaya koydular.

Hüseyin b. Hasan el-Eftas, bu arada Ebü's-Seraya'nın öldürüldüğünü duyunca, bunu etrafındakilerden gizledi. Talibilerden yaşlı bir adamı Mekke'ye emir tayin etti. Kötü yönetimini devam ettirdi. Sonra muharrem ayının 16'sında Mekke'den kaçtı. Bunun sebebi, Harse-me'nin Ebü's-Seraya'yı mağlub etmesi, ordusunu bozguna uğratması onu ve beraberindeki Talibileri Kûfe'den kovması idi. Harseme ile Mansur b. Mehdi, Kûfe'ye girdiler. Halka eman verdiler, kimseye ilişmediler.

Ebü's-Seraya, beraberindeki adamlarıyla Kadisiye'ye gitmiş, oradan ayrılıp yola koyulduğu sırada Me'mun'un bazı askerleri karşısına çıkmıştı. Bu askerler onu bozguna uğrattılar ve ağır şekilde yaraladılar. Sonra bunlar Cezire'ye, Ebü's-Seraya'nın Re'sül-Ayn'daki konağına gittiler. Yine bunların karşısına bazı askerler çıktı ve Ebü's-Seraya'yı esir alıp Hasan b. Sehl'in bulunduğu Nahrevan şehrine götürdüler. O da Ebü's-Seraya'nın boynunun vurulmasını emretti. Kendisinden son derece korkmuştu. Kesik başı şehirde dolaştırıldı. Gövdesinin de ikiye bölünerek Bağdat köprülerine asılmasını emretti.

Ebü's-Seraya'nın isyan hareketini başlatmasıyla öldürülmesi arasında on aylık bir süre geçmişti.

Hasan b. Sehl b. Muhammed, Me'mun'a Ebü's-Seraya'nın başını

gönderdi. Şairin biri bu konuda şöyle demişti:

«Ey mü'minlerin emiri! Hüseyin b. Sehl'in, senin kılıcınla onu vurduğunu görmedin mi?

Onun, yani Ebü's-Seraya'nın kesik başını Merv şehrinde dolaştırdı ve bu, âlemler için kalıcı bir ibret oldu.»

Basra şehri, Talibilerden Zeyd b. Musa b. Cafer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali'nin elinde bulunuyordu. Buna Zeyd en-Nar deniliyordu. Çünkü Abbasilere ait çok evleri yakmıştı. Ali b. Said, onu esir aldı, kendisine eman verdi. Onu ve beraberindeki komutanları, Talibilerle savaşmak üzere Yemen'e gönderdi.

Bu senede İbrahim b. Musa b. Cafer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali ortaya çıkıp isyan hareketini başlattı. Yemenlilerden çok kimseyi öldürdüğü için kendisine "Kasap" anlamına gelen "Cezzar" deniliyordu. Yemenlilerin mallarını ganimet edindi. Önceki sayfalar da da anlattığımız gibi İbrahim b. Musa Mekke'de kalmış, orada birçok kötülükler icra etmişti. Ebü's-Seraya'nın öldürüldüğünü duyunca Yemen'e kaçmıştı. Yemen naibi onun durumunu haber alınca Yemen'i bırakarak Horasan'a gitti. Mekke'den geçerken oradaki annesini de yanına aldı. İbrahim b. Musa, Yemen ülkesini istila etmiş ve anlatımı burada uzun sürecek savaşlar cereyan etmişti.

Muhammed b. Cafer el-Alevî, kendi görüşünden ve iddialarından vazgeçti. Mekke'de iken, halifelik iddiasında bulunuyordu. İddiasından vazgeçerken şöyle demişti. «Ben Me'mun'un vefat ettiğini sanıyordum. Oysa hayatta olduğu kesinlik kazanmıştır. Daha önce halifelik için iddiada bulunduğumdan ötürü Allah'tan mağfiret diliyor ve ona tevbe ediyorum. Halifeye itaate dönüyorum. Ben Müslümanlardan biriyim.»

Har seme, Ebü's-Seraya ile bareberindeki hilafet valilerinden Muhammed b. Muhammed'i bozguna uğrattığında, bazı kimseler Me'mun'a giderek, Har seme'nin Ebü's-Saraya ile haberleştiğini ve isyanı başlatmasını ona kendisinin emrettiğini söyleyip iftirada bulundular. Bunun üzerine Me'mun, Har seme'yi Merv şehrine çağırdı. Görevlilere emir vererek huzurunda onu dövdürdü, sonra hapse attırdı. Bundan birkaç gün sonra da öldürttü. Bu haber tümüyle gizlendi. Böylelikle onun defteri dürülmüş oldu.

Har seme'nin ölüm haberi Bağdat'a ulaştığında, halk tabakası ve isyancılar, Irak naibi Hasan b. Sehl ile alay etmeye başlayarak: «Biz Har seme'ye ve onun valilerine, ülkemizde kalmaları hususunda rıza göstermiyoruz.» dediler. Yerine naib olarak İshak b. Musa el-Mehdi'yi geçirdiler. Bağdat'ın iki tarafı da bu hususta görüş birliği yaptılar.

Hasan b. Sehl'in etrafında, ümera ve askerlerden oluşan bir cemaat toplandı. Halkın kendilerine uyacağı komutanları halka göndererek onları savaşa teşvik ettirdi. Böylece bu senenin şaban ayında aralarında üç gün süreyle savaş cereyan etti. Sonra ramazan ayında sarfedecekleri erzakı vermesinin vakti geldi. Fakat vermedi, zilkade ayına, hasat mevsimine kadar geciktirdi.

Zilkade ayında kendisine Zeyd en-Nar denilen ve Ebü's-Seraya'nın kardeşi olan Zeyd b. Musa ortaya çıkıp isyan hareketini başlattı. Enbar taraflarında ortaya çıkmıştı. Bağdat naibi Ali b. Hişam, onun üzerine adamlar gönderdi. Kendisini yakalatıp huzuruna getirtti. Böylece Allah onun isyan ateşini söndürdü.

Halife Me'mun, bu senede geride kalmış Abbasileri aratmaya başladı. Ne kadar Abbasi bulunduğunu tesbit ettirdi. Bunların sayısı kadın erkek olmak üzere 33.000'i buluyordu.

Bu senede Bizans imparatoru İlyon öldürüldü. İlyon, Bizanslılara yedi yıl süreyle imparatorluk yapmıştı. Ölümünden sonra imparatorluğa onun naibi Mihail geçti.

Bu senede Me'mun, Yahya b. Amir b. İsmail'i öldürdü. Çünkü o, Me'mun'a: «Ey kafirlerin emiri!» diye hitab etmişti. Bu nedenle eli kolu bağlı olarak Me'mun'un huzurunda öldürüldü.

Bu senede Reşid'in oğlu Muhammed b. el-Mutasım insanlara hac-cettirdi.

Bu senede Esbat b. Muhammed, Ebu Damre Enes b. İyaz, Müslim b. Kuteybe, Ömer b. Abdülvahid, İbn Ebi Füdeyk, Mübeşşir b. İsmail, Muhammed b. Cübeyr ve Muaz b. Hişam vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZBİRİNCİ SENESİ

Bu senede Bağdat halkı, Mansur b. Mehdi'ye halife olması için teşvikte bulundular, ama o buna yanaşmadı. Bu defa Me'mun'un vekili olmasını ve hutbede onun için dua etmesini teklif ettiler. Bu tekliflerini kabul etti. Bağdatlılar, bu yüzden aralarında cereyan eden birçok savaşlardan sonra, Hasan b. Sehl'in naibi olarak Bağdat'ta bulunan Ali b. Hişam'ı kovdular.

Bu senede hırsızlar, yankesiciler ve fasıklar Bağdat ve çevresindeki köylerde umumi bir bela haline geldiler. Bunlar, adama gelip önce kendisinden ödünç para istiyorlar, adam vermeyince evindeki tüm eşyalarını alıp götürüyorlardı. Bazan genç oğlanlara ve kadınlara da saldırıyorlardı. Köy halkına geliyorlar, davarlarını ve sürülerini önlerine katıyorlar, beğendikleri oğlan ve kadınları da alıp götürüyorlardı. Katr-ü Bel kasabasının mallarını yağmalamışlar, geride hiçbir şey bırakmamışlardı.

Halid ed-Deryuş adında bir adam, halkı bunlara karşı birleşmeye çağırdı. Horasanlılardan Sehl b. Selame Ebu Hatim el-Ensârî adında bir adam da bu iş için halka çağrıda bulundu. Bunların etrafında bir topluluk oluştu. Bu fasık, yankesici ve gaspçıların şerlerinden insanları korudular, onlarla savaştılar, yeryüzünde fesat çıkarmalarına engel oldular. İşler tekrar düzeldi ve eski haline döndü. Bu hadise, bu senenin şaban ve ramazan ayında vuku bulmuştu.

Bu senenin şevval ayında Hasan b. Sehl, Bağdat'a döndü, askerlerle barış yaptı. Mansur b. el Mehdi ile kendisine uyan ümera, birbirlerinden ayrıldılar.

Bu senede Me'mun, Ali er-Rıza b. Musa el-Kazım b. Cafer es-Sadık b. Muhammed b. Hüseyin eş-Şehid b. Ali b. Ebi Talib'in kendisinden sonra veliaht olması için halktan bey'at aldı ve bu veliahdına da Âl-i Muhammed'den Rıza adını verdi. Artık siyah giysilerin çıkarılmasını, yerine yeşil giysilerin giyilmesini emretti. Kendisi ve askerleri de siyah giysiler yerine yeşil giysiler giydiler. Bu hükmünü bütün beldelere ve mıntakalara yazdı. Veliahdına hicri 201. senenin ramazan ayının ikinci gecesinde, salı gecesi bey'at edildi.

Me'mun, Ali er-Rıza'nın, Ehl-i Beyt'in en hayırlı kişisi olduğunu anlamıştı. Abbasiler içerisinde; onun gibi liyakatli, onun gibi salih amel işleyen, onun gibi dindar olan başka bir kimse yoktu. Bu nedenle Me'mun onu kendisinden sonrası için veliaht tayin etti.

BAĞDATLILARIN İBRAHİM B. MEHDI'YE BEY'AT ETMELERİ

Me'mun'un veliahd olarak Ali er-Rıza için bey'at aldığına dair haberler ulaşınca, halk kendi arasında ayrılığa düştü. Kimi bu habere uyup bey'at etti, kimi uymayıp bey'attan imtina etti. Abbasilerin tümü bu bey'ata yanaşmadı. Bu nedenle Mehdi'nin oğulları İbrahim ile Mansur, karşı harekete geçtiler.

Zilhicce ayının bitimine beş gün kala salı günü, Abbasiler, İbrahim b. Mehdi'ye bey'atlarını açığa vurdular ve ona "Mübarek" lakabını taktılar. İbrahim, siyah renkliydi. Ondan sonra da kardeşinin oğlu İshak b. Musa b. Mehdi'nin veliahtlığına bey'at ettiler ve Me'mun'un halifeliğini tanımadılar. Zilhiccenin bitimine iki gece kala cuma günü olduğunda, halk, önce Me'mun, sonra da oğlu İbrahim için dua yapmak isteyince büyük çoğunluk; «Sadece İbrahim için dua edin.» dediler. Bu nedenle arkalarında ihtilaf ve kararsızlık görüldü. Cuma namazı kılınmadı. İnsanlar o gün yalnız başlarına dörder rekât öğle namazı kıldılar.

Bu senede Taberistan naibi, o bölgenin dağlarını, Lariz ve Şirez

beldelerini fethetti. İbn Hazm'ın anlattığına göre Süllem el-Hasir bu konuda bir şiir söylemiştir. İbn Cevzî ile diğerlerinin anlattığına göre ise Süllem bundan iki sene önce vefat etmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

Bu senede Horasan, Rey ve İsfahan halkı şiddetli bir kıtlığa maruz kaldılar. Gıda maddeleri aşırı şekilde pahalılandı.

Bu senede Bebek el-Hürremî harekete geçti. Aşağı tabakadan ve cahillerden bir grup kendisine tabi oldular. Bunlar, ruh göçünün varlığını iddia ediyorlardı. Bunun akibeti hakkında bilgiler, ilerideki sayfalarda verilecektir.

Bu senede İshak b. Musa b. İsa el-Haşimî insanlara haccettirdi.

Bu senede meşhur şahsiyetlerden Ebu Üsâme Hammad b. Üsâme, Hammad b. Mes'ade, Haresi b. Ammare, Ali b. Asım, Ebü's-Seraya'nın arkadaşı Muhammed b. Muhammed vefat ettiler. Kûfe halkı, İbn Taba Taba'dan sonra Muhammed b. Muhammed'e bey'at etmişti.

HİCRETİN İKİYÜZİKİNCİ SENESİ

Bu senenin ilk gününde, Bağdat şehrinde İbrahim b. el-Mehdi'nin halifeliğine bey'at edildi ve Me'mun halifelikten hal' edildi. Muharrem ayının beşinde cuma günü, İbrahim b. Mehdi minbere çıktı. Halk ona bey'atta bulundu ve kendisine, "Mübarek" lakabı takıldı. Kûfe ve Sevad topraklarına sahip oldu. Askerler kendisinden erzaklarını istediler. Biraz geciktirdi, sonra herbirine 200'er dirhem verdi. Ayrıca Sevad toprağından da her birine birşeyler verilmesine hükmetti. Bunun üzerine askerler Sevad'a giderek buldukları herşeyi yağmaladılar. Çiftçilerin ürünlerini ellerinden aldılar, sultanın payına düşen ürünlere de el koydular.

İbrahim b. Mehdi, Bağdat'ın doğu yakasına Abbas b. Musa el-Hadi'yi; batı yakasına da İshak b. Musa el-Hadi'yi naib tayin etti.

Bu senede Mehdi b. Ulvan adında bir Harici ortaya çıkarak isyan hareketi başlattı. İbrahim de Harun Reşid'in oğlu Ebu İshak el-Mutasım'ın komutasında bir ümera cemaatını bir grup askerle birlikte onun üzerine gönderdi. Onu bozguna uğrattı, tuzakını başına geçirdi.

Bu senede Ebü's-Seraya'nın kardeşi ortaya çıktı. Kûfe'de beyaz elbiseler giydi. İbrahim b. Mehdi, onu öldürecek birini üzerine saldı. Gönderilen bu adam, Ebü's-Seraya'nın kardeşini öldürdü ve kesik başını İbrahim'e gönderdi.

Bu senenin rebiyülahir ayının 14. gecesinde gökte bir kırmızılık belirdi, sonra bu kırmızılık gitti. Semada gecenin sonuna kadar iki kızıl çizgi görüldü, gecenin sonunda bunlar da kayboldu.

İbrahim ile Me'mun'un askerleri arasında, Kûfe'de savaşlar cere-

yan etti. İki taraf şiddetlice çarpıştılar. İbrahim'in askerleri siyahlar giyinmiş, Me'mun'un askerleri ise yeşiller giyinmişlerdi. Aralarındaki savaş, receb ayının sonuna kadar devam etti.

Bu senede İbrahim b. Mehdi, Sehl b. Selame adındaki gönüllüyü yakalatıp zindana attı. Çünkü Sehl'in etrafında iyiliği emredip kötülüğü meneden bir grup insan oluşmuştu. Bunlar her ne kadar bu güzel görevi ifa ediyorlarsa da; hadlerini aşip sultanın aleyhinde bulunmaya başlamışlar; halkı, kitap ve sünnete uyup kıyamda bulunmaya davet etmişlerdi. Sehl'in evinin kapısı, sultan kapısına dönmüştü. Kendisinin ve adamlarının üzerinde, silahlar ve hakimiyet debdebesi vardı. Sultanın askerleri onunla savaştılar ve kendisi ile adamlarını kırıp geçirdiler. O da silahı bıraktı, kadınlar ve seyirciler arasına kaçıp evlerden birinde gizlendi. Yakalanıp İbrahim'in huzuruna getirildi. İbrahim onu zindana attı. Zindanda tam bir sene kaldı.

Bu senede Me'mun, Irak'a gitmek üzere Horasan'dan yola çıktı. Bunun sebebi de şuydu: Ali b. Musa er-Rıza, Me'mun'a, insanların Irak'ta fitne ve ihtilafa düştüklerini; Haşimilerin halka, Me'mun'un büyülenip zindana atıldığını bildirdiklerini, halkın Ali b. Musa'nın veliahtlığı için bey'at alınmasına karşı çıktığını ve Hasan b. Sehl ile İbrahim b. el-Mehdi arasında savaşlar cereyan ettiğini bildirmişti. Me'mun da ümera ve yakınlarından bir grubu yanına toplantıya çağırarak, bu durumu onlara sormuştu. Onlar da söylediklerinden sorumlu tutulmayacaklarına dair kendisinden söz aldıktan sonra, Ali er-Rıza'nın sözlerini doğrulamış ve şöyle demişlerdi:

«Fadl b. Sehl, sana Harseme'nin öldürülmesini güzel gösterdi. Oysa Harseme senin samimi adamındı. Şimdi sen, Fadl b. Sehl'i hemen öldür. Tahir b. Hüseyin'e gelince; o, senin halifeliğine zemin hazırlayıp ve halifeliğin tümüyle senin eline geçmesine yardımcı olmasına rağmen, sen onu Rakka'ya sürgün ettin. O da orada pasif bir şekilde oturmakta ve sen onu hiçbir işe karıştırmamaktasın. Her taraf kötülük kaynıyor; fitne, memleketin her tarafına dal budak salmış!»

Me'mun, bu haberlerin doğrulanması üzerine, Bağdat'a hareket etmek için etrafına emir verdi.

Fadl b. Sehl, ümera ve yakınlarının Me'mun nezdinde kendisi aleyhinde ittifak kurduklarını anlayınca; bir kısmını dayağa çekti, bir kısmının sakallarını yoldu. Me'mun da Bağdat'a gitmek üzere yola koyuldu. Serahs'a vardığı sırada, halktan bir grup, hamamda bulunan Me'mun'un veziri Fadl b. Sehl'e saldırarak kendisini kılıçla öldürdüler. Bu hadise, bu senenin şevval ayının ikisinde, cuma günü vuku bulmuştu. Fadl, öldürüldüğünde altmış yaşında idi.

Me'mun, onu öldürenlerin peşine adamlar takıp aratmaya başladı, yakalanıp getirildiler. Bunlar dört köle idi. Sonra Fadl b. Sehl'in

kardeşi Hasan'a mektup yazarak başsağlığı dileğini iletti ve Fadl'ın yerine kendisini vezirliğe atadı. Me'mun, ramazan bayramının birinci gününde Serahs'tan hareket ederek Irak yoluna koyuldu. İbrahim b. Mehdi ise Medain'de bulunuyordu. Karşısında, Me'mun tarafından gönderilen ve kendisiyle savaştan bir askeri birlik vardı.

Bu senede Hasan b. Sehl'in kızı Boran evlendi. Ali b. Musa er-Rıza, kızı Ümmü Habib'i gelin etti, oğlu Muhammed b. Ali b. Musa'yı da diğer kızı Ümmü Fadl ile berdel yaptırarak evlendirdi.

Bu senede Ali er-Rıza'nın kardeşi İbrahim b. Musa b. Cafer, insanlara haccettirdi ve Me'mun'dan sonra kardeşi için dua yaptı. Hac vazifesini ifa ettikten sonra Yemen'e döndü. Çünkü Yemen'i Handeveyh b. Ali b. Musa b. Mahan istila etmiş ve orada hakimiyetini ilan etmişti.

Bu senede Eyyüb b. Süveyd, Damüre, Amr b. Habib, vezir Fadl b. Sehl ve Ebu Yahya el-Hammanî vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZÜÇÜNCÜ SENESİ

Bu senede Me'mun Irak'a ulaştı. Tus şehrine uğrayıp orada mola verdi. Babasının mezarı yanında, safer ayının birkaç gününü geçirdi.

Bu ayın sonunda, bir gün Ali b. Musa er-Rıza, üzüm yerken ansızın öldü. Me'mun, cenaze namazını kıldırıp babası Harun Reşid'in bitişğine defnetti. Görünüşte onun için çok üzüldü. Hasan b. Sehl'e mektup yazarak başsağlığı diledi ve ne kadar çok üzüldüğünü anlattı. Abbasilere de mektup yazarak şöyle dedi: «Benden sonraki dönem için Ali b. Musa er-Rıza'yı veliaht tayin ettiğimden ötürü bana kızmıştınız. İşte şimdi o vefat etti. Tekrar emrimi dinlemeye ve bana itaat etmeye dönün.»

Abbasiler de ona, bayağı bir kimseye yazılacak şekilde, en ağır cevapları içeren bir mektup yazıp gönderdiler.

Bu senede bazı asiler, Hasan b. Sehl'e saldırdılar. Onu zincire vurup bir eve hapsedtiler. Emirler, bu durumu bir mektupla Me'mun'a bildirdiler. O da gönderdiği cevabi mektupta: «Şu mektubumun ardı sıra hemen yanınıza geliyorum.» dedi.

Daha sonra İbrahim ile Bağdatlılar arasında, çok savaşlar cereyan etti. Bağdatlılar kendisine karşı protesto hareketleri yaptılar ve öfke duydular.

Bu yüzden Bağdat'ta, birçok fasıklar ve yağmacılar ortaya çıktı, fitne ateşleri alevlendi. İşler iyiden iyiye kötüleşti. Halk cuma günü, cuma namazını değil de öğle namazını kıldılar. Hutbe okumaksızın müezzinler onlara imamlık ettiler ve dörder rekât öğle namazını kıldılar. İş cidden zorlaştı, insanlar kendi aralarında İbrahim'in taraf-

tarları ve Me'mun'un taraftarları olmak üzere ikiye ayrıldılar. Daha sonra Me'mun'un taraftarları, İbrahim'in taraftarlarına galip oldular.

BAĞDATLILARIN İBRAHİM B. MEHDİ'Yİ HAL' ETMELERİ

Bir sonraki cuma günü olduğunda, halk Me'mun'a dua etti ve İbrahim'i halifelikten hal' etti. Humeyd b. Abdülhamid de Me'mun tarafından bir askeri birlikle gelerek Bağdat'ı kuşatma altına aldı. Askerlerine maaşlarını vereceğini söyleyerek ümitlendirdi. Onlar da emrini dinleyip Me'mun'a itaat edeceklerini söylediler.

İsa b. Muhammed b. Ebi Halid, İbrahim b. Mehdi'nin taraftarlarıyla savaştı. Sonra İsa tuzak kurarak, İbrahim'in Me'mun taraftarlarının eline esir düşmesine zemin hazırladı. Tekrar İbrahim bu senenin sonunda kaçıp gizlendi. O, bir yıl onbir ay oniki gün süreyle hüküm sürdü. Bu esnada Me'mun da Hemedan'a geldi. Askerleri Bağdat'ı kurtarmış, halkın ona itaatini sağlamışlardı.

Bu senede Süleyman b. Abdullah b. Süleyman b. Ali insanlara haccettirdi.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Ali b. Musa da vardı.

ALİ B. MUSA

Ali b. Musa b. Cafer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib el-Kuraşi el-Haşimi el-Alevî. Rıza lakabını almıştı. Me'mun, onun için halifelikten feragat ederek onu halifeliğe geçirmeye niyetlenmişti. Ama o bunu kabul etmeyince, Me'mun onu, kendisinden sonraki dönem için veliaht tayin etmişti. Nitekim bunu önceki kısımlarda da anlatmıştık.

Ali b. Musa, bu senenin safer ayında Tus şehrinde vefat etti.

Babasından ve başka kimselerden hadis rivayet etti. Aralarında Me'mun, Ebü's-Salt el-Herevî, nahivci Ebu Osman el-Mazinî gibi kimselerin bulunduğu bir cemaat da kendisinden hadis rivayet etmiştir.

Nahivci Ebu Osman el-Mazinî şöyle demiştir:

«Ben, Ali b. Musa er-Rıza'nın: "Cenâb-ı Allah, kulları yapamayacakları işlerle yükümlü kılmayacak kadar adildir, kullar ise yapmak istediklerini yapmaktan acizdirler." dediğini rivayet ettim.»

Ali b. Musa'nın şiirlerinden biri şudur:

«Hepimiz ecel çerçevesinde bir miktar emel besleriz.

Ölümlerse emelin afetleridirler.

Asılsız kuruntular insanı aldatmasın,
Çalışmaya bak, sakatlıkları kendinden uzaklaştır.
Dünya, yok olucu bir gölge gibidir.
Kişi o gölgede gelip dinlenir, sonra kalkıp gider.»

HİCRETİN İKİYÜZDÖRDÜNCÜ SENESİ

Bu senede Me'mun Irak diyarına geldi. Bunun sebebi de şuydu: O Cürcan'a gelmiş, orada bir ay ikamet etmiş, sonra da oradan ayrılıp yola koyulmuştu. Her bir konakta, bir iki gün dinleniyordu. Sonra Nahrevan'a geldi, orada sekiz gün ikamet etti. Rakka'da bulunan Tahir b. Hüseyin'e mektup yazıp Nahrevan'a, yanına gelmesini emretti. O da bu emir üzerine Nahrevan'a gitti. Kendisini, Me'mun'un ailesinin önde gelenleri, komutanlar ve kalabalık bir askeri birlik karşıladı.

Safer ayının 14'ünde cumartesi günü öğleye doğru Me'mun, deb-debe ve gösteriş içinde Bağdat'a girdi. Beraberinde büyük bir ordu bulunuyordu. Kendisinin, adamlarının ve savaşçılarının üzerinde yeşil giysiler vardı. Bunun üzerine Bağdatlılar ve tüm Haşimiler, yeşil giysiler giydiler.

Me'mun, önce Rusafe'de konakladı, daha sonra Dicle köşkünde ikamet etti. Emirler ve devlet erkanı, normal âdetleri üzere yanına girip çıkıyorlardı.

Bağdatlılar, eski elbiselerini bırakıp yeşil elbiseler giymeye başladılar. Buldukları tüm siyah elbiseleri de yaktılar. Bu hal sekiz gün devam etti. Sonra Tahir b. Hüseyin, Me'mun'a ihtiyaçlarını arzetti. Ona sunduğu ilk maruzat arasında, tekrar siyah elbiselere dönülmesi isteği vardı. Çünkü bu elbise, peygamber mirasçısı olan babalarının devletinin bir sembolü idi.

Bunun üzerine Me'mun, safer ayının 28'inde, cumartesi günü halkın huzuruna yeşil elbiselerle çıktı. Sonra siyah bir elbise getirilmesini emretti. Getirilen bu siyah elbiseyi Tahir'e giydirdi. Ondan sonra emirlerin bir kısmı siyah elbiseler giyindiler. Halk bu durumu görünce, tekrar eski âdetlerine dönerek siyah elbiseler giymeye başladılar. Me'mun, böylece halkın kendisine itaat ettiğini ve muvaffak olduğunu anladı.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre o, Bağdat'a gelişinden sonra yirmiyedi gün müddetle yeşil elbiseler giymişti. Doğrusunu Allah bilir.

Gizlendikten altı ay ve birkaç gün sonra, amcası İbrahim b. Mehdi yanına geldiğinde Me'mun ona şöyle dedi: «Sen siyahların halifesisin.» İbrahim, özür dileyip kendisini affetmesini istedi. Sonra şöyle

dedi: «Ey mü'minlerin emiri, ben, senin affederek kendisine lütufta bulunmuş olduğun kimseyim.» Böyle dedikten sonra da ona şu şiiri okudu:

«Şehametli adamlara siyah elbiseler, hakaret sebebi olamaz.
Bu, edepli ve dahi yiğitlere de hakaret nedeni değildir.
Eğer siyahlıkta senin nasibin olmuşsa benden,
Ben de senden ak bir ahlakı pay olarak aldım.»

İbn Hallikan dedi ki: Müteahhirinden sonra Nasrullah b. Kalanis el-İskenderî de bu anlamda şu şiiri nazmetmiştir:

«Nice siyahlar var ki, o filiyyatta beyazdır.
Onun yanında miski, kafur kokusu kıskanır.
Gözün kara kısmı gibi ki, insanlar onu siyah sanırlar.
Ama aslında o nurdur.»

Halife Me'mun, amcası İbrahim b. Mehdi'yi öldürmek hususunda arkadaşlarından bazılarına danıştı. Ahmed b. Halid adındaki şaşı vezir ona şöyle dedi: «Ey mü'minlerin emiri! Eğer sen onu öldürürsen bu hususta muhaliflerin olacaktır, ama onu affedersen muhalifin olmayacaktır.»

Bundan sonra Me'mun, Dicle kıyısında kendi sarayının bitişiğinde köşkler yaptırmaya başladı. Fitneler dindi, şerler uzaklaştı.

Me'mun, Sevad halkının ürünlerinin ellide birinin alınmasını emretti. Daha önce ürünlerinin yarısı ellerinden alınıyordu. Çeşitli beldelelerdeki haraçların çoğunu da kaldırdı. Birçok konuda halka merhametle muamelede bulundu. Kardeşi Ebu İsa b. Reşid'i Kûfe valiliğine, kardeşi Salih'i Basra valiliğine, Ubeydullah b. Hüseyin b. Abdullah b. Abbas b. Ali b. Ebi Talib'i Haremeyn valiliğine tayin etti. Bu senede bu Haremeyn valisi insanlara haccettirmişti.

Bu senede Yahya b. Muaz, Babek el-Hürremî ile savaşmış, ancak onu yenememişti.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında şu isimler vardı:

İMAM ŞAFİİ

"Tabakatü's-Şafiiyyin" adlı kitabımızın evvelinde İmam Şafî'nin biyografisini uzun uzadıya anlatmıştık. Burada kendisinden kısaca bahsedeceğiz. Bu hususta Allah'ın yardımını diliyoruz.

Muhammed b. İdris b. Abbas b. Osman b. Şafî b. Saib b. Ubeyd

b. Abdi Yezid b. Haşım b. Muttalib b. Abdimenaf b. Kusay el-Kuraşî el-Muttalibî. Saib b. Ubeyd, Bedir savaşında Müslüman olmuştu. Oğlu Şafî b. Saib, küçük yaştaki sahabelerdendi.

İmam Şafî'nin annesi Ezdiye'dir. Kendisine hamile kaldığında, rahminden Müşteri yıldızının çıktığını ve Mısır'a gidip indiğini görmüştü. Sonra her beldeye onun ışıkları yayılmıştı.

İmam Şafî, Gazze'de doğdu. Askalan'da veya Yemen'de doğduğuna dair bazı rivayetler de vardır. Doğum tarihi hicretin 150. senesidir. Kendisi küçük yaşta iken babasını kaybetti. Annesi, nesebi zayı olmasın diye onu iki yaşında iken alıp Mekke'ye götürdü. Mekke'de yetiştirdi, yedi yaşında iken Kur'ân okudu, on yaşında iken Muvatta'ı ezberledi. Onbeş yaşında iken fetva vermeye başladı. Başka bir rivayette anlatıldığına göre ise onsekiz yaşında iken fetva vermeye başlamıştır. Fetva vermesine şeyhi Müslim b. Halid ez-Zencî izin vermişti.

Lügat ve şiirle ilgilendi. Hüzeyl kabilesi arasında on sene kadar kaldı. Yirmi sene kadar kalmış olduğuna dair zayıf bir rivayet de vardır. Hüzeyliler'den Arap lügatlerini ve fesahatini öğrendi. Şeyhlerden ve imamlardan oluşan bir cemaattan çok hadis dinledi. Ezberlediği "Muvatta"ı İmam Malik'in huzurunda okudu. İmam Malik, onun okuyuş ve gayretini beğenip takdir etti.

Müslim b. Halid ez-Zencî'den sonra, İmam Malik'ten Hicazlıların ilmini öğrendi. Birçok kimseler de kendisinden rivayetlerde bulundular ki, bunların adlarını alfabetik sıraya göre iki mertebede anlatmışızdır.

Şebl, İbn Kesir, Mücahid, İbn Abbas, Übey b. Ka'b, Rasûlullah (s.a.v.), Cebrail ve yüce Allah silsilesine riayet ederek İmam Şafî, Kur'ân-ı Kerim'i İsmail b. Konstantin'in yanında okudu.

İmam Şafî, fıkıh derslerini; Müslim b. Halid, İbn Cüreyc, Atâ, İbn Abbas, İbn Zübeyr ve bu son ikisinden başka diğer bir grup sahabeden almıştır ki, bunların arasında Amr b. Ali, İbn Mesud, Zeyd b. Sabit yanında diğer sahabeler de vardır. Bunların tamamı, fıkıh Rasûlullah (s.a.v.)'tan öğrenmişlerdi. İmam Şafî ayrıca İmam Malik'ten ve diğer üstadlarından fıkıh dersleri aldı. Bir cemaat da ondan fıkıh dersleri aldılar ki, onların adlarını zikretmişizdir. Onlardan sonra zamanımıza kadar birçok kimseler onun yazmış olduğu kitaplardan fıkıh ilmini öğrenmişlerdir.

İbn Ebi Hatim'in rivayetine göre İmam Şafî, Yemen'e bağlı Necran'da hakimlik yapmıştır. Sonra bazı kimseler, ona karşı taassuba yeltenerek Harun Reşid'e jurnallediler ve hilafete niyeti olduğunu söylediler. Bunun üzerine zincire vuruldu ve katıra bindirilerek, hicretin 184. senesinde, otuz yaşında iken Bağdat'a, halife Harun Reşid'in huzuruna götürüldü.

Halifenin huzurunda Muhammed b. Hasan ile münazara yaptı. Muhammed b. Hasan, onun hakkında güzel sözler söyledi. Harun Reşid de kendisine yapılan isnadların asılsız olduğunu anlayarak suçsuzluğuna karar verdi.

Muhammed b. Hasan, onu alıp kendi yanında konuk etti. Ebu Yusuf, bundan bir sene önce vefat etmişti. Bundan iki sene önce vefat etmiş olduğuna dair zayıf bir rivayet de vardır. Muhammed b. Hasan, İmam Şafiî'ye ikramda bulundu. İmam Şafiî de bir deve yükü ağırınca ondan nakiller yazdı. Sonra Harun Reşid, ona 2.000 dinar (başka bir rivayete göre ise 5.000 dinar) verdi.

Sonra İmam Şafiî, Mekke'ye döndü. Elde ettiği paraları akrabalarına, amcazadelerine ve hısımlarına dağıttı. Sonra hicretin 195. senesinde Irak'a döndü.

Bu defa aralarında Ahmed b. Hanbel, Ebu Sevr, Hüseyin b. Ali el-Kerabisî, Haris b. Şüreyh el-Bakkal, Ebu Abdurrahman eş-Şafiî, Zafarani ve diğerlerinin de bulunduğu bir âlimler topluluğu etrafında toplandı. Buradan da Mekke'ye döndü. Mekke'den, hicretin 198. senesinde tekrar Bağdat'a döndü. Bağdat'tan da Mısır'a intikal etti ve hicretin 204. senesinde vefat edinceye kadar Mısır'da kaldı.

Mısır'da, "el-Ümm" adlı kitabını tasnif etti. Bu, onun cedit kitaplarındandı. Çünkü bu kitap, Mısırlı Rebi' b. Süleyman'ın rivayetindedir. İmamü'l-Haremeyn ile diğerlerinin iddiasına göre ise bu kitap kavli kadimdir. Ama bu, doğruluktan uzak bir ifade ve yadırganacak bir iddiadır. Doğrusunu Allah bilir.

Aralarında Abdurrahman b. Mehdi'nin de bulunduğu birçok büyük imam, İmam Şafiî'yi övmüşlerdir. Abdurrahman, usulle ilgili bir kitap yazmasını ondan istemiş, o da onun bu isteğine uyarak "er-Risale"sini yazmıştı. Abdurrahman, her namazdan sonra onun için dua ederdi.

İmam Şafiî'nin üstadları şunlardır: Malik b. Enes, Kuteybe b. Said (Bu, İmam Şafiî'nin imam olduğunu söylerdi.), Süfyan b. Uyeyne, Yahya b. Said el-Kettan (Bu da namazlarında İmam Şafiî'ye dua ederdi.), Ebu Ubeyd (Bu da; İmam Şafiî'den daha fesahatli, daha takvalı birini görmedim, demiştir), Yahya b. Eksem el-Kadî, İshak b. Rahaveyh, Muhammed b. Hasan ve daha başkaları. Üstadlarının tümünün adını anmak, burada çok yer işgal edecektir.

İmam Ahmed b. Hanbel, kırk sene kadar bir süre namazlardan sonra İmam Şafiî için dua ederdi.

Ebu Davud, Ebu Hüreyre'den rivayet etti ki; Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

«Doğrusu Cenâb-ı Allah, her yüz senenin başında bu ümmete, dini işlerini yenileyecek birini gönderir.»

İmam Ahmed b. Hanbel, bu hadis ile ilgili yorumunda şöyle demişti: «Ömer b. Abdülaziz, ilk yüz senenin başında gönderilmişti. Şafî ise ikinci yüz senenin başında gönderilmiştir.»

Ebu Davud et-Tayalisi, Abdullah b. Mesud'dan rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

«Kureys'e sövmeyin, çünkü Kureys'in âlimi yeryüzünü ilimle dolduracaktır. Allah'ım, sen Kureys'in evveline azab ve kötü akibet tattırdığına göre ahirine bağış tattır.»

Bu hadis, bu bakımdan gariptir. Hakim de "Müstedrek" adlı eserinde Ebu Hüreyre'den böyle bir hadis rivayet etmiştir.

Ebu Nuaym Abdülmelik b. Muhammed el-İsferayînî; «Bu hadis, ancak Muhammed b. İdris eş-Şafî'ye uymaktadır.» demiştir. Bu rivayeti, Hatib nakletmiştir.

Yahya b. Maîn, İmam Şafî'den bahsederken; «O, çok doğru sözlü bir kimseydi. Onda sakıncalı hiçbir durum yoktur.» demiştir.

Yine bir başka defasında Yahya b. Maîn onun hakkında şöyle demiştir:

«Eğer yalan söylemek İmam Şafî için mutlak surette mübah olsaydı bile mürüvveti, onu yalan söylemekten menederdi.»

İbn Ebi Hatim, babasının şöyle dediğini nakletmiştir: «Şafî, be-denen fakihti, lisanen de doğru sözlüydü.»

Ravinin biri Ebu Zür'a'nın şöyle dediğini nakletmiştir: «Şafî'nin bildiklerinde, içinde yanlışlık bulunan bir hadis yoktur.»

Ebu Davud'dan da buna benzer bir söz nakledilmiştir.

İmamlar imamı Muhammed b. İshak b. Hüzeyme'ye: «Şafî'ye ulaşmayan bir sünnet var mıdır?» diye sorduklarında: «Hayır.» diye cevap vermişti. Bu demektir ki: Sünnet, bazen senediyle ona ulaşmış; bazen mürsel olarak ulaşmış, bazen de kitaplarında mevcut olduğu gibi münkati olarak ona ulaşmıştır. Doğrusunu Allah bilir.

Harmele, İmam Şafî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: «Bağdat'ta, sünnetin yardımcısı (Nasirus-sunne) diye adlandırıldım.»

Ebu Sevr dedi ki: «Şafî'nin benzeri birini göremedik. O da kendi benzeri birini görememiştir.»

Zaferanî ile diğerleri de böyle demişlerdir.

İmam Şafî'nin faziletleri ve üstünlükleri konusunda derlemiş olduğu kitabında Davud b. Ali ez-Zahirî şöyle demiştir:

«Şafî'de öyle üstünlük ve faziletler vardı ki, başkalarında bu kadar üstünlük ve faziletler bir araya gelmemişti. Nesebi yüksekti, dini sahihti. İnancı sağlamdı. Nefsi cömertti. Hadisin sağlam ve sakat olanını, nasihini, mensuhunu bilirdi. Kitab ve sünneti, halifelerin yaşantılarını ezbere bilirdi. Güzel eserleri vardı. Arkadaşları ve öğrencileri, sağlam kimselerdendi. Mesela İmam Ahmed b. Hanbel, onun, za-

hidlik ve takva bakımından, sünneti uygulama cihetinden eşi görülmemiş derecede sağlam arkadaşlarındandı.»

Böyle dedikten sonra Davud b. Ali onun Bağdatlı ve Mısırlı arkadaşlarının adlarını sıralamıştır.

Ebu Davud, onun fıkıh öğrencileri arasında Ahmed b. Hanbel'i de zikretmiştir.

İmam Şafî, Kur'an ve sünnetin manalarını en iyi bilenlerdendi. Kur'an ve sünnetten en iyi delil çıkaranlardandı. Doğru yol ve ihlaslı olma bakımından da insanların en ileri mertebede olanlarındandı.

Şöyle derdi: «İsterdim ki, hiç bana nisbet edilmeksizin insanlar bu ilmi öğrensinler, ben bundan sevap kazanayım, ama beni övmesinler.»

Birçok kişi, onun şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Rasûlullah (s.a.v.)'ın sahih hadisini gördüğünüz zaman o hadise göre amel edin ve benim kavlimi bir tarafa bırakın. Çünkü siz o sahih hadisi benden duymamış olsanız bile, ben de o hadise göre amel etmek ve ona göre konuşmak mecburiyetindeyim. Beni taklid etmeyin, kavlime iltifat etmeyin. Sahih bir hadisi gördüğünüzde, benim kavlime ters düşüyorsa kavlimi duvara çalın. Çünkü Rasûlullah'ın hadisine karşı benim kavlime itibar edilmez. Kulun şirk koşma dışında bütün günah çeşitleri ile Allah'ın huzuruna çıkması, onun kendi görüşüne ve hevesine uyması gibi bir kötü durumla Allah'ın huzuruna çıkmasından daha hayırlıdır.»

Başka bir rivayete göre ise: «Kulun kelim ilmi ile Allah'ın huzuruna çıkmasından daha hayırlıdır.» demiştir.

Yine bir başka ravi tarafından anlatıldığına göre İmam Şafî şöyle demiştir:

«Eğer insanlar kelimdaki görüşleri bilselerdi, aslandan kaçır gibi kelim ilminden kaçarlardı. Kelamcılarla ilgili olarak vereceğim hüküm şudur ki; onlar, hurma ağacının dalı ile dövülsünler, kabileler arasında dolaştırılarak teşhir edilsinler ve onların aleyhinde yüksek sesle ilan edilerek: "Bu, kitab ve sünneti terkedip kelama yönelen kimsenin cezasıdır!" denilsin.»

Buvaytî, Şafî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: «Hadisçilere sarılın; çünkü onlar, insanlar arasında en doğru kimselerdir. Hadisçilerden birini görürsen, sanki Rasûlullah'ın ashabından birini görmüş gibi olursun. Allah onlara hayır versin, onlar bizim için dinin aslını muhafaza ettiler. Onlara minnet borçluyuz.»

İmam Şafî'nin bu manada şöyle bir şiiri vardır:

«Kur'an'dan başka bütün ilimler insanı boş yere meşgul eder. Sadece hadis ve dinin fıkıh bilgisi hariç.

İlim dediğin; içinde "Bize rivayet etti ki..." ibaresi bulunandır. Bundan başkası şeytanların vesveseleridir.»

İmam Şafî şöyle derdi: «Kur'ân, Allah kelmamıdır; mahluk değildir. Mahluk olduğunu söyleyen kafirdir.»

Rebi'den ve onun önde gelen arkadaşlarının birçoğundan rivayet olunduğuna göre İmam Şafî, Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın sıfatlarını anlatan ayetlere ve bu konuda varid olan hadislerle rastlandığında; bunları keyfiyetsiz, teşbihsiz, tarifsiz bir şekilde selef metoduna göre kabul eder, hiçbir yoruma girmezdi.

İbn Hüzeyme dedi ki: Müzenî, bana şu şiiri okudu ve şöyle dedi: İmam Şafî, kendi nefisini kastederek bize şöyle bir şiir okumuştur:

«Ey Allah'ım! Ben istemesem de senin istediğin olur.
Sen istemedikten sonra benim istediğim olmaz.
Kulları kendi bildiğince yarattın.
Genç ve yaşlı kişi, ilmin çerçevesinde akıp gider.
Kullardan kimi şaki, kimi saiddir.
Kimi çirkin, kimi güzeldir.
Şuna lutufta bulundun, şunu lutufsuz bıraktın.
Şuna yardım ettin, şunu yardımsız bıraktın.»

Rebi', İmam Şafî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:
«Rasûlullah (s.a.v.)'tan sonra insanların en üstünü Ebu Bekir, ondan sonra Ömer, ondan sonra Osman, ondan sonra da Ali'dir.»
Rebi', İmam Şafî'nin kendisine şu şiiri okuduğunu söylemiştir:

«İnsanlar eğri yola gittiler, nihayet dinde kendi görüşlerine uyup bid'atlar çıkardılar ki, peygamberler bu bid'atları getirmemişlerdi.
Nihayet çokları Allah'ın haklarını hafife aldılar, omuzlarına almakla yükümlü kıldıkları hakkı hiçe saydılar.»

"Tabakatü's-Şafiiyye" adlı kitabımızın baş kısmında, İmam Şafî'nin sünnetle ilgili şiir, mensur, hikmet ve mev'izelerinden yeteri kadarını nakletmiştik.

İmam Şafî, hicretin 204. senesinin receb ayının sonunda cuma günü (veya perşembe günü) Mısır'da ellidört yaşında iken vefat etti. Uzun boylu, beyaz tenli, heybetli bir kimseydi. Saçına sakalına kına yakardı. Şiilere muhalifti Allah ona rahmet etsin, makamını yüce kılsın.

Bu senede İshak b. Fûrat, Eşheb b. Abdülaziz el-Mısri el-Malikî, Hasan b. Ziyad el-Lu'lu el-Kûfi el-Hanefî, "Müsned" adlı eserin sahi-

bi ve hadis hafızlarından biri olan Ebu Davud Süleyman b. Davud et-Tayalisi, Ebu Bedir Şüca' b. Velid, Ebu Bekir el-Hanefi, Abdülkerim, Abdülvehhab b. Atâ el-Haffaf, lügat âlimlerinden Nadr b. Şümeyl ve tarih âlimlerinden Hişam b. Muhammed b. Saib el-Kelbî gibi meşhur şahsiyetler vefat etmişlerdir.

HİCRETİN İKİYÜZBEŞİNCİ SENESİ

Bu senede Me'mun, Tahir b. Hüseyin b. Mus'ab'ı Bağdat, Irak, Horasan ve doğudaki en uç bölgelere kadar yetkili vali olarak tayin etti. Ondan hoşnud oldu, onun mertebesini yükseltti. Çünkü Hasan b. Sehl, Sevad bölgesinde hastalanmıştı.

Me'mun, Tahir'in yerine Rakka ve Cezire valiliklerine Yahya b. Muaz'ı atadı. Abdullah b. Tahir b. Hüseyin, bu senede Bağdat'a geldi. Babası onu Rakka'da halef bırakmış ve Nasr b. Şebes'le savaşmasını kendisine emretmişti.

Me'mun, Zutlarla savaşması için İsa b. Yezid el-Celudî'yi görevlendirdi. İsa b. Muhammed b. Ebi Halid'i de Azerbaycan valiliğine atadı. Mısır valisi Sirri b. Hakem, bu senede Mısır'da vefat etti. Sind valisi, Davud b. Yezid idi. Me'mun, onun yerine kendisine yıllık 1.000.000 dirhem haraç getirmesi şartıyla Bişr b. Davud'u atadı.

Bu senede Haremeyn valisi Ubeydullah b. Hasan, insanlara haccettirdi.

Bu senede İshak b. Mansur es-Selulî, Bişr b. Bekr ed-Dımsıkî, Ebu Amir el-Akdî, Muhammed b. Ubeyd et-Tenafüsi, Yakub el-Hudari, Ebu Süleyman ed-Daranî Abdurrahman b. Atiyye gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

EBU SÜLEYMAN ED-DARANÎ

Ebu Süleyman ed-Daranî'nin adının, Abdurrahman b. Ahmed b. Atiyye ya da Abdurrahman b. Asker Ebu Süleyman ed-Daranî olduğuna dair çeşitli rivayetler vardır. İlmiyle amel eden imamlardan biriydi. Aslı Vasit şehridendir. Dımsık'ın batısında, Dariya isminde bir kasabaya yerleşti.

Ebu Süleyman ed-Daranî, hadisi, Süfyan-ı Sevrî ve başkalarından dinledi. Ahmed b. Ebi'l-Havarî ile bir topluluk da ondan rivayetlerde bulundular.

Hafız İbn Asakir, Ebu Süleyman ed-Daranî tariki ile Enes b. Malik'ten rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

«Bir kimse ögle namazından önce dört rekat namaz kılsa, Cenâb-ı Allah onun o günkü günahlarını bağışlar.»

Ebü'l-Kasım el-Kuşeyrî, Ebu Süleyman ed-Daranî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Bir kıssacının meclisine gittim. Sözleri kalbime tesir etti. Yanından kalkıp eve döndüğümde kalbimde sözlerinin tesiri kalmadı. İkinci kez yanına gidip kendisini dinledim, sözleri kalbime tesir etti. Yanından ayrılp eve dönerken yolda sözlerinin tesiri kalbimde kalmamıştı. Üçüncü kez yanına gittim, sözleri kalbime tesir etti. Evime döndüğümde de bu tesir devam etti. Allah'a muhalefet aletlerini kırdım ve doğru yola koyuldum. Ben başımdan geçen bu hikayeyi Yahya b. Muaz'a anlattığımda şöyle dedi: "Bir serçe, bir turnayı avlamış."»

Bu sözündeki serçe kelimesi ile kıssacıyı, turna kelimesiyle de Ebu Süleyman ed-Daranî'yi kasdetmişti.

Ahmed b. Ebi'l-Havârî, Ebu Süleyman ed-Daranî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Bir kimseye birşey ilham edilir de o şeyin tesirini kalbinde duymazsa, o şeyle amel etmesi durumunda kendisi için bir hayır yoktur. Ama o şeyin tesirini kalbinde duyarak onunla amel ederse bu, nur üzerine nur olur.»

Cüneyd, Ebu Süleyman ed-Daranî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Milletin nüktelerinden bir nükte bazen kalbime tesir eder, ama o nükteyi kitab ve sünnet gibi iki adil şahid olmadan kabul etmem.»

Ebu Süleyman ed-Daranî, şöyle demişti:

«Amellerin en faziletlisi, nefsin heveslerine muhalefet etmektir.

Herşeyin bilgisi vardır. Allah'tan uzaklaşmanın bilinmesi ise Allah korkusundan ötürü ağlamayı terketmektir.

Herşeyin bir pası vardır. Kalp nurunun pası ise karın tokluğudur.

Seni Allah'tan alıkoyan aile, mal veya çocuk gibi herşey uğursuzluktur.

Bir gece mihrapta dua ediyordum. Ellerimi açıp göğü doğru çevirmiştim. Üşüdüm. Ellerimden birini yumdum ve koltuğumun altına koydum, diğeri ise açık kaldı. Öylece dua ettim. Dua halindeyken gözlerim kapandı, uykuya daldım. Rüyada görmediğim biri bana şöyle sesleniyordu:

– Ey Ebu Süleyman! Sana verdiğimiz bu kazancı açık duran tek eline koyduk. Diğeri de açık olsaydı, ona da bu manevi kazancı koyacaktık.

Kendi nefsimi yemin verdim. Bundan sonra sıcak veya soğuk her zaman iki elim açıkta ve göğü doğru çevrilmiş olarak dua etmeye karar verdim.

Bir gece virdimi tamamladıktan sonra uyudum. Rüyada gözleri

iri ve siyah bir huri ile karşılaştım. Bana şöyle diyordu: "Sen uyuyorsun, ama ben şu perdelerin gerisinde beşyüz seneden beri senin için besleniyorum ve hazırlanıyorum."

Ahmed b. Ebi'l-Havarî, Ebu Süleyman'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Cennet'te nehirler vardır. Bu nehirlerin kıyılarında kurulan çadırlarda huriler yaşarlar. Cenâb-ı Allah, bu hurileri çok güzel bir şekilde, eşsiz ve benzersiz olarak yaratmıştır. Bunların yaratılışları tamamlanınca melekler, üzerlerine çadırlar kurarlar. Bunlardan herbiri altından yapılmış, eni ve genişliği birer mil uzunluğunda olan kürsüler üzerinde otururlar ki, arkaları kürsünün kenarından dışarıya çıkmıştır. Cennetliklerden her biri, köşklerinden çıkıp şu nehirlerin kıyılarında dolaşırlar. Sonra dolaşan erkeklerden her biri bu hurilerin yanına giderler. Dünyada iken Cennet nehirleri kıyısında bakire hurilerle cinsel ilişkide bulunan kimsenin durumu nasıl olur?»

Ahmed b. Ebi'l-Havarî, Ebu Süleyman'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Dünya ve ahirette her hayır ve iyiliğin aslı, Aziz ve Celil olan Allah'tan korkmaktır. Dünyanın anahtarı tokluk, ahiretin anahtarı ise açlıktır. Ey Ahmed! Az bir açlık, az bir çıplaklık, az bir fakirlik, az bir sabır gerek. Bunu yaparsan dünyadaki günlerin zaten sona erer.»

Ahmed b. Ebi'l-Havarî dedi ki: «Ebu Süleyman ed-Daranî, bir gün sıcak bir ekmek ve tuz yemek istedi. Kendisine istediklerini getirdim. Ekmeğin bir parçasını ısırdı, sonra atıp ağlamaya başladı ve şöyle dedi: "Ey Rabbim! İştahımın çektiği şeyi bu dünyada bana peşin olarak verdin. Uzun süre zahmet çektim. Şekavet içinde oldum, ben bu halimden dönecek miyim?" Böyle dedikten sonra yanındaki tuzu tatmadı ve nihayet yüce Allah'ın katına vardı.»

Onun şöyle dediğini işittim: «Bir göz açıp kapayacak kadarlık bir sürede dahi nefsimden razı olmadım. Yeryüzündeki bütün insanlar beni, kendimi alçattığım kadar alçaltmak isteseler bunu başaramazlar.

Bir kimse kendini kıymetli görürse, kıymetin tadını alamaz.

Bir kimse Allah'a hüsn-ü zanda bulunur da sonra ondan korkmaz ve itaat etmezse, o aldanmıştır.

Kulun Allah'tan korkması, Allah'a olan ümidini bastırmalıdır. Eğer ümidi korkuyu bastıracak olursa kalbi bozulur.»

Ahmed b. Ebi'l-Havarî dedi ki: «Ebu Süleyman ed-Daranî, bir gün bana şöyle bir soru sordu:

– Sabırdan daha üstün bir mertebe var mıdır?

– Evet, rıza mertebesi vardır.

Benim bu cevabım üzerine bir çılgılık atfı, sonra bayıldı. Bir süre

sonra ayılıp şöyle dedi:

– Eğer sabredenler ücretlerini (sevaplarını) hesapsız bir şekilde alırlarsa diğerlerini, yani rıza ehli kimseleri sen düşün. Onlar ki, Allah onlardan hoşnud olmuştur.»

Ebu Süleyman, şöyle demiştir:

«Bir göz açıp kapayacak kadar kısa bir süre dahi Allah'tan gafil olmam durumunda bütün dünya ve içindeki şeyler baştan sona benim olsa ve bütün bu şeyleri hayır yoluna sarfetsem, infakta bulunsam yine de hoşuma gitmez.»

«Zahidin biri, bir başka zahide şöyle dedi:

– Bana tavsiyede bulun.

– Allah seni yasakladığı yerde görmesin ve sana emrettiği yerde de seni bulmaması, söz konusu olmasın.

– Bana biraz daha tavsiyede bulun.

– Bende bundan başka bir tavsiye yok.»

Ebu Süleyman, şöyle demişti:

«Gündüz ihsanda bulunan bir kimseye, gecelerinde bunun karşılığı verilir. Gecelerinde ihsanda bulunan kimseye de gündüzlerinde bunun karşılığı verilir. Bir kimse şehveti terketme hususunda samimi ve dürüst olursa, Cenâb-ı Allah, onun kalbindeki şehveti giderir. Cenâb-ı Allah, kendi rızası için terkedilen bir şehvet sebebiyle bir kalbi azaplandırmayacak kadar yücedir.

Dünya bir kalbe yerleşirse, o kalpteki ahiret göçer. Ahiret bir kalpte bulunursa, dünya gelip onu sıkıştırır. Dünya bir kalpte bulunursa, ahiret gelip onu sıkıştırmaz. Çünkü dünya alçaktır, ahiret yücedir. Yüce olanın, alçakla bir arada bulunmak için onu sıkıştırması uygun düşmez.»

Ahmed b. Ebi'l-Havarî dedi ki: Bir gece, Ebu Süleyman ed-Daranî'nin yanında kaldım. Onun şöyle dediğini işittim:

«Ey Rabbim! Senin onur ve üstünlüğüne yemin ederim ki, eğer günahlarım sebebiyle beni hesaba çekecek olursan, ben, affımı illa da bana ver diye talepte bulunmam. Eğer cimriliğim sebebiyle beni hesaba çekecek olursan, ben, cömertliğini illa da bana ver diye talepte bulunmam. Eğer beni Cehennem'e götürmelerini emreder sen, ben cehennemliklere seni sevdiğimi söylerim.»

Ebu Süleyman şöyle derdi:

«Eğer bütün insanlar hakta şüphe etseler de ben yalnız başıma kalsam, yine de hakta şüphe etmem.

Cenâb-ı Allah, bana göre iblis kadar zayıf bir varlığı yaratmış değildir. Eğer Cenâb-ı Allah, iblisten kendisine sığınmamı bana emretmiş olmasaydı, asla iblisten Allah'a sığınmazdım. Eğer iblis bana görünecek olursa yüzüne sadece bir tokat vururum.

Hırsız, bir harabeye duvarı delerek girmez. Çünkü o, harabeye dediği yerden girme gücüne sahiptir. Hırsız ancak sağlam evlere duvar delerek girer. İblis de aynı şekilde, sağlam olan kalplere bir yolunu bulup girmeye, o kalbi bulunduğu kürsüden indirmeye ve ondaki en kıymetli şeyi (imanı) yağmalamaya çalışır.

Kul ihlâşlı olursa, vesveseler ve rüyalar kendisinden kesilir. (Buradaki rüyadan kasıt hamamcı olmaktır.)

Yirmi sene müddetle hamamcı olmadım. Bir gece tavan arasına girdim. Yatsı namazını cemaatla kılamamıştım. İşte o gece hamamcı oldum.

Allah'ın öyle kulları vardır ki, Cennetler ve oralarındaki nimetler kendilerini meşgul etmez. Böyleleri dünya ile hiç meşgul olurlar mı?

Dünya, Allah katında bir sinek kanadından daha az kıymetlidir. Böyle olunca dünyadaki zahidliğin ne önemi olur? Zahidlik ancak Cennetler ve iri, siyah gözlü huriler için olabilir. O kadar ileri derecede zahid olmalısın ki, Cenâb-ı Allah, senin kalbinde kendinden başkasını görmemelidir.»

Cüneyd dedi ki: Ebu Süleyman ed-Daranî'den bir söz rivayet edildi. Ben onun bu sözünü çok beğendim: «Kendi nefsiyle meşgul olan kimse, insanların ayıplarını göremez. Rabbi ile meşgul olan kimse ise, hem kendi nefsini, hem de insanları unuttur.»

Ebu Süleyman şöyle demişti:

«Cömertliğin en hayırlısı, ihtiyaca muvafık olanıdır.

Dünyayı, dilencilikten kurtulmak ve insanlara muhtaç olmamak için helal yolla elde etmek isteyen kimse, kıyamet gününde yüzü dolunay gibi parlak bir şekilde Allah'ın huzuruna çıkar.

Ama bir kimse de övünmek ve servet yağmak amacıyla dünyayı helal yolla elde etmek isterse, kıyamet gününde Rabbinin huzuruna vardığında Rabbi ona çok gazab eder.»

Bu manada merfu hadisler de rivayet edilmiştir.

Ebu Süleyman şöyle demişti:

«Bazı kimseler zenginliği, malda ve mal biriktirmekte aradılar. Fakat bu zanlarında yanıldılar. Bilesiniz ki, zenginlik ancak kanaattedir. Bazı kimseler rahathı çoklukta aradılar. Ashında rahatlık sadece azlıktadır. Üstünlüğü halkta aradılar. Ashında üstünlük sadece takvadır. Lüksü ve refahı, ince ve yumuşak elbiselerde, lezzetli yiyeceklerde, rahat ve yüksek evlerde aradılar. Ashında bunlar İslâm'da, imanda, salih amelde, afiyette, Allah'ın zikrinde ve kişinin kendini muhafaza etmesindedir.

Geceleri namaz kılmak olmasaydı, dünyada kalmayı istemezdim. Dünyayı ağaç dikmek, nehir yatakları kazıp sular akıtmak için değil, aksine öğle sıcakları oruçlu geçirmek ve geceleri namaz kılmak için

seviyorum.

Taat ehli kimseler, oyun ve eğlence sahiplerinin oyun ve eğlence-
de aldıkları lezzetten daha fazlasını geceleyin ibadet ederken bulur-
lar.

Çoğu kez sevinç ve ferah, gece yarısında benimle karşılaşır. Çoğu
kez kalbimin gece yarısında sevinip güldüğünü görürüm.

Kalbin öyle zamanları olur ki, o zamanlarda sevinç ve neşeden
ötürü raksa gelir.»

Ben derim ki: Eğer cennetlikler bu halde iseler, demek ki onlar
çok hoş ve rahat bir yaşantı içindedirler.

Ahmed b. Ebi'l-Havarî dedi ki: Ebu Süleyman'ın şöyle dediğini
işittim:

«Bir ara ben secde halinde iken uykuya daldım. Uykuda iken bir
huri ayağıyla bana vurup şöyle dedi:

– Sevgilim! Gözlerin uyuyor, Allah ise uyanık duruyor, teheccüd
namazı kılanlara bakıyor. Uykunun lezzetini, yüce Allah ile münacatta bulunmanın lezzetine tercih eden gözün vay haline! Kalk, boşal-
ma vakti geldi. Sevgililer birbirlerine kavuşuyorlar. Bu uyku da ne-
yin nesi? Sevgilim, gözümün nuru! Gözlerin uykuya dalmış, bense şu
kadar zamandan beri perde gerisinde beslenip seni bekliyorum?

Ben panik içinde yerimden fırladım. Hurinin beni azarlayıp kına-
masından ötürü utanç içinde terlemiştim. Onun sözlerinin ve konuş-
masının tatlılığı hâlâ kulaklarımda ve kalbimdedir.»

Ahmed b. Ebi'l-Havarî dedi ki: Ebu Süleyman'ın yanına gittim,
ağlıyordu, kendisine sordum:

- Neyin var?
- Dün gece uyumakta iken azarlandım.
- Kim seni azarladı?
- Dün mihrabımda uyumakta iken güzellikte dünyada eşi bulun-
maya bir cariye yanıma geldi. Elinde bir kağıt vardı bana şöyle dedi:
- Uyuyor musun ey ihtiyar?
- Gözlerini uyku bürüyen kimse elbette ki uyur.
- Hayır, Cennet'i isteyen kimse uyumaz. Sen okur yazar mısın?
- Evet.

Ben, evet dedikten sonra elindeki kağıdı aldım, baktım. Üzerinde
şunlar yazılıydı:

«Dünyevi lezzetler, seni Cennet odalarında iyi huylu güzel kadın-
larla rahatça yaşamaktan alıkoydu.

Cennet'te ölümsüz bir şekilde ebedi yaşayacaksın.

Orada güzel kadınlarla lüks ve refah içinde olacaksın.

Uykudan uyan.

Geceleyin teheccüd namazı kılmak ve Kur'ân okumak, uykudan daha hayırlıdır.»

Ebu Süleyman dedi ki: «Sizden biri kalbinde beş dirhemlik şehvet varken üç dirhem değerinde bir aba giymekten utanmaz mı?

Bir kimsenin kalbinde dünya arzuları ve şehvetleri varken, insanlara zahidlik görünümünü sergilemesi caiz olmaz. Eğer kalbinde arzu ve şehvetlerden hiçbir şey kalmazsa, işte o zaman aba giyerek zahidlik görünümünü insanlara sergilemesi caiz olur. Çünkü aba giymek zahidlerin alametlerinden biridir. Bir kimsenin kendini ve zahidliğini insanlardan gizlemek için iki beyaz elbise giymesi, zahidliğini aba giymekten daha çok korur.

Bir sofinin yün elbiseler içinde sıklığa özen gösterdiğini görürsen, bil ki o sofi değildir. Bu ümmetin hayırlıları, pamuklu elbise giyenlerdir ki, onlar da Ebu Bekir es-Sıddık ile arkadaşlarıdır.»

Ebu Süleyman'dan başka biri dedi ki: «Fakirin ışığını elbisesinde görürsen, elini onun kurtuluşundan yıka ve ümidini kes.»

Ebu Süleyman dedi ki: «Kardeş odur ki; konuşmadan önce görüntüsüyle sana öğüt verir. Ben Irak'taki arkadaşlarımdan birine baktığımda, onun görüntüsünden bir ay yararlanırım. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ey kulum! Sen benden utandığın sürece ben senin ayıplarını insanlara unuttururum. Bütün yeryüzüne senin günahlarını unuttururum. Levh-i Mahfuz'daki hatalarını silerim ve kıyamet gününde seni hesaba çekmem."»

İmam Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: «Ebu Süleyman ed-Darani'ye sabrı sordum, o: "Vallahi, sen sevdiğin şeylerden mahrum kalırken sabredemiyorsun. Hoşlanmadığın şeylerle karşılaştığında nasıl sabredeceksin?" diye cevap verdi.

Bir gün onun yanında iken sabırsız davrandım. Bana şöyle dedi: "Sen kıyamet gününde bundan ötürü sorguya çekileceksin. Eğer daha önce işlediğin bir günahtan ötürü bu şekvada bulunuyorsan, sana ne mutlu. Ama elden kaçırdığın bir dünyalık veya şehvetten ötürü ise, vay senin haline."»

Ebu Süleyman ed-Darani şöyle demişti: «Dönen kişi, aslında hedefe ulaşmadan yolda iken dönen kişidir. Eğer bunlar Allah'a ulaşmış olsalardı geri dönmezlerdi.

Asiler, Allah katında değersiz olduklarından ötürü Allah'a isyan ederler. Eğer bunlar Allah katında değerli kimseler olsalardı, Cenâb-ı Allah bunların isyan etmelerine engel çıkarırdı.

Kendilerinde âlicenâblık, yumuşak huyluluk, ilim, hikmet, şevkat, merhamet, lütuf, müsamaha, ihsan, iyilikseverlik, affedicilik ve yumuşaklık bulunan kimseler; kıyamet günü Rahman'ın meclisinde

oturacak kimselerdir.»

"Mihenü'l-Meşayih" adlı kitapta Ebu Abdurrahman es-Sülemî'nin anlattığına göre Ebu Süleyman ed-Daranî, Şam'dan kovulmuş ve Şamlılar onun hakkında: «O, güya melekleri görüp onlarla konuşuyormuş iddiasında bulunuyor!» demişlerdi. O da Şam'dan ayrılarak sınır kasabalarından birine gidip yerleşmişti. Onun gidişinden sonra Şamlılardan biri rüyasında, Ebu Süleyman kendilerine dönmemesi halinde bütün Şamlıların helak olacaklarını görmüştü. Bunun üzerine Şamlılar onu aramaya gittiler. Yalvarıp yakardılar, boyun eğdiler. Nihayet onu Şam'a geri getirdiler.

Ebu Süleyman ed-Daranî'nin vefat tarihiyle ilgili çeşitli kaviller ileri sürülmüştür. Kimine göre hicretin 204. senesinde, kimine göre 205. senesinde, kimine göre 215. senesinde, kimine göre 235. senesinde vefat etmiştir. Bu kavillerden hangisinin doğru olduğunu ancak Allah bilir.

Mervan et-Tanrarî, Ebu Süleyman ed-Daranî'nin vefat ettiği gün: «Onun vefatı nedeniyle bütün ehl-i İslâm musibete uğradı.» demiştir.

Ben derim ki: Ebu Süleyman ed-Daranî, Dariya kasabasının kible tarafına defnedildi. Mezarı orada herkes tarafından bilinmektedir. Üzerine bir de bina yapılmıştır. Mezarının kible tarafında, emir Nahidüddin Ömer en-Nahrevanî'nin yaptırmış olduğu bir mescid vardır. Nahidüddin, onun yanında ikamet eden kimseler için belirli bir geliri bulunan bir vakıf kurmuştu. Zamanımızda, onun mezarını da yenilemiştir. İbn Asakir'in, Ebu Süleyman'ın defni konusuna değindiğini hiç görmedim. Bu, onun için yadırganacak bir durumdur.

İbn Asakir'in rivayetine göre Ahmed b. Ebi'l-Havarî şöyle demiştir: «Vefatından sonra Ebu Süleyman'ı rüyada görmeyi çok arzuluyordum. Ancak bir sene sonra onu rüyada görebildim. Kendisine şöyle sordum:

– Ey üstad, Allah sana nasıl muamele etti?

– Ey Ahmed! Bir gün, Babü's-Sagîr'den içeri girdim. Bir ihtiyarın yükünü gördüm. Yükünden bir çöp aldım. Bilemiyorum, o çöple dışımı mi temizledim, yoksa attım mı? İşte ölümünden şimdiye kadar onun hesabını vermekteyim.»

Ebu Süleyman ed-Daranî'nin oğlu Süleyman, babasının vefatından iki sene kadar sonra vefat etti. Allah ikisine de rahmet etsin.

HİCRETİN İKİYÜZALTINCI SENESİ

Halife Me'mun, bu senede Davud b. Mascur'u Basra, Yemame, Bahreyn ve Dicle mıntakalarına vali olarak atadı. Ona, Zutlarla savaşmasını emretti.

Bu senede sel baskını oldu. Sevad toprağı sular altında kaldı. İnsanların çok malları telef oldu.

Bu senede Me'mun, Abdullah b. Tahir b. Hüseyin'i Rakka'ya vali olarak tayin etti ve ona, Nasr b. Şebes'le savaşmasını emretti. Bunun sebebi şuydu: Rakka valisi Yahya b. Muaz vefat etmiş, vefat ederken yerine oğlu Ahmed'i halef olarak bırakmıştı. Ama Me'mun, bunu onaylamamıştı. Onun yerine, basiretli ve şehametli oluşu nedeniyle Abdullah b. Tahir'i atamış ve onu, Nasr b. Şebes'le savaşmaya teşvik etmişti. Abdullah'ın babası Tahir, Horasan'dan oğluna bir mektup göndererek iyiliği emretmesini, kötülüğü yasaklamasını, kitaba ve sünnete tabi olmasını emretmişti. İbn Cerir, bu mektupta yazılı olan ifadelerin tümünü nakletmiştir. İnsanlar bu mektupta anlatılan şeyleri birbirlerine nakletmişler, güzel bulmuşlar ve mektubun suretlerini birbirlerine hediye etmişlerdi. Nihayet Me'mun da bu durumdan haberdar olunca mektubun bir suretini temin ederek huzurunda okutmuş ve cidden güzel bulmuştu. Mektubun çoğaltılarak ülkenin diğer vilayetlerine de gönderilmesini emretmişti.

Bu senede Haremeyn valisi Ubeydullah b. Hasan, insanlara hac ettirdi.

Bu senede "el-Mübteda" adlı kitabın sahibi Ebu Huzeyfe İshak b. Bişr el-Kahilî, Haccac b. Muhammed el-A'ver, "el-Akl" adlı kitabın müellifi Davud b. Muhibir, Sebbabe b. Suvar (Şebabe), Muhadir b. Mevrid, "el-Müsselles fi'l-Lüga" adlı eserin sahibi Kutrat, Vehb b. Cerir ve İmam Ahmed b. Hanbel'in üstadı Yezid b. Harun vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZYEDİNCİ SENESİ

Bu senede Abdurrahman b. Ahmed b. Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Talib, Yemen'e bağlı Akh beldelerinde ortaya çıkarak insanları Âl-i Muhammed'den Rıza'ya bey'ata davet etti. Bunun sebebi de, oradaki valilerin kötü muamelede bulunmaları ve halka zulmetmeleriydi. Halk kendisine bey'at etti. Bunun üzerine Me'mun, Dinar b. Abdullah komutasında büyük bir ordu gönderdi. Dinar b. Abdullah'ın yanında Abdurrahman için eman verildiğini bildiren bir mektup vardı. Şayet emir dinleyip itaat edecek olursa halifenin ona eman verdiği mektupta yazılıydı. Dinar b. Abdullah komutasındaki ordu, hac vazifelerini ifa ettikten sonra Yemen'e gittiler. Halifenin mektubunu Abdurrahman'a gönderdiler. O da emri dinleyip itaat etti ve gelip Dinar b. Abdullah'la el sıkıştı. Hepsi birlikte Bağdat'a gittiler. Oraya varınca Abdurrahman siyah elbiseler giyindi.

Bu senede Irak ve tüm Horasan'ın naibi Tahir b. Hüseyin b. Mus'ab vefat etti. Tahir, yatsı namazını kıldıktan sonra yatağına bü-

rünmüş olarak ölü bulundu. Sabah namazına geciktiğini gören aile efradı durumdan şüphelendiler. Kardeşi ile amcası, onun bulunduğu odaya girdiler. Ölü olduğunu gördüler. Me'mun, onun ölümünü duyunca: «Onu öldüren eller, bu haberi bize getiren ağız dert görmesin. Tahir'i bizden önce öldürüp bizi ondan sonraya bırakan Allah'a hamdolsun.» dedi. Çünkü Me'mun onun bir gün hutbe irad ettiğini ve minberde Me'mun'a dua etmediğini duymuştu. Bununla birlikte oğlu Abdullah'ı babası Tahir'in yerine tayin etti ve ona ayrıca Cezire ve Şam valiliklerini de verdi.

Abdullah, Horasan'da, kendi adına kardeşi Talha'yı naib olarak görevlendirdi. O bu görevi, yedi sene sürdürdü. Bundan sonra Talha vefat edince, Abdullah o beldelerin tümünde tek başına hüküm sürdü.

Bağdat'taki naibi İshak b. İbrahim idi. Bağdat ve Irak'ı Emin'in elinden alıp onu öldüren kişi, Tahir b. Hüseyin idi.

Bir gün Tahir, halife Me'mun'un huzuruna girdi. Bir dilekte bulundu. Me'mun da dileğini yerine getirdi. Sonra Me'mun, ona baktı ve gözleri buğulandı. Tahir ona: «Ey mü'minlerin emiri, seni ağlatan nedir?» diye sorduysa da halife ağlayış sebebini bildirmedi. Bunun üzerine Tahir, Hüseyin adındaki bir hizmetçiye 200.000 dirhem vererek halife Me'mun'un ağlayış sebebini anlamasını ve kendisine bildirmesini istedi. O da bir ara bunu halifeye sorduğunda halife Me'mun, niçin ağladığını hizmetçi Hüseyin'e anlattı ve: «Sakın bunu kimseye bildirme. Yoksa seni öldürürüm! Ben, Tahir'in, kerdeşim Emin'i öldürdüğünü hatırladım. Kardeşim Emin'in ondan gördüğü hakaretleri anımsadım. Allah'a yemin ederim ki, Tahir elimden kurtulmayacaktır!» dedi.

Tahir, halife Me'mun'un bu söylediklerini öğrenince, hilafet merkezinden uzaklaşmak için çaba sarfetti. Halife Me'mun'dan bu hususta ısrarla taleplerde bulundu. Nihayet Me'mun onu Horasan valiliğine atadı. Horasan'a giderken halife Me'mun onun yanına hizmetçilerinden birini verdi ve hizmetçiye: «Eğer Tahir'de şüpheli bir durum görürsen onu zehirle!» dedi. Ayrıca hizmetçiye, içilmesi durumunda asla kurtulmaya imkan olmayan bir zehir verdi. Horasan'da iken Tahir bir hutbe irad ettiğinde halife Me'mun için dua etmeyince, hizmetçi, iştah açıcı bir şuruba bu zehiri katıp Tahir'e içirdi ve Tahir aynı gecede öldü.

Sözünü ettiğimiz bu Tahir'e, "İki sağ elli ve tek gözlü" denilirdi.

Onunla ilgili olarak şair Amr b. Nebate şöyle demiştir:

«Ey iki sağ el ve tek göz sahibi!

Bir göz noksan, bir el fazla.»

Kendisi bir adama sol eliyle vurarak adamı ikiye yarmıştı. Bu nedenle kendisine iki sağ eli denilmişti. Başka bir rivayete göre ise hem Irak hem de Horasan valiliğine atandığı için kendisine iki sağ eli denilmiştir. Âlicenâb, övülen, şairleri seven, onlara bol armağanlar veren bir kimseydi.

Bir gün bir gemiye bindi. Bu durumla ilgili olarak şairin biri şöyle dedi:

«Hüseyin'in oğlununun (Tahir'in) gemisine şaştım.

Batmasın, nasıl batmasın ki,

İki deniz var. Biri üstünde, biri de altında.

Bundan daha da tuhafı; o geminin direkleridir.

Tahir ona elini sürdüğü halde o direk nasıl olur da yaprak vermez?»

Böyle demesi üzerine Tahir o şaire 3.000 dinar verdi ve: «Eğer bi-zi daha fazla övseydin sana daha fazla verirdik.» dedi.

İbn Hallikan dedi ki: Deniz yolculuğu yapan reislerden biri hakkında şairin söylediği şu şiir ne kadar da güzeldir:

«Denize bindiğinde ben Allah'a yalvarıp dedim ki: Ey rüzgarları kendi lutfuyla estiren Allah;

Sen bu reisin elindeki cömertliği deniz dalgası gibi yaptın.

Reisi koru ve denizin dalgasını onun eli gibi yap.»

Biyografisini anlatmakta olduğumuz Tahir b. Hüseyin, hicri 207. senenin cemaziyelahir ayının bitimine beş gün kala, cumartesi günü vefat etti. Hicretin 175. senesinde doğmuştu.

Halife Me'mun'un emri üzerine kadı Yahya b. Eksem, Rakka'da bulunan oğlu Abdullah'a giderek babasının vefatı nedeniyle başsağlığı diledi ve o beldelere vali olarak atandığından ötürü kendisini tebrik etti.

Bu senede Bağdat, Kûfe ve Basra'da fiyatlar yükseldi. Öyle ki, bir ölçek buğdayın fiyatı kırk dirheme vardı.

Bu senede Me'mun'un kardeşi Ebu Ali b. Reşid, insanlara haccettirdi.

Bu senede Bişr b. Ömer ez-Zehranî, Cafer b. Avn, Abdüssamed b. Abdülvaris, Kurad b. Nuh, Kesir b. Hişam, Muhammed b. Künase, Bağdat kadısı ve siyer, meğazi âlimi Muhammed b. Ömer el-Vakidî, Ebü'n-Nadr Haşim b. Kasım ve çeşitli eserlerin sahibi Heysem b. Adıyy gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

YAHYA B. ZİYAD B. ABDULLAH B. MANSUR

Ebu Zekeriya el-Kûfî. Bağdat'a yerleşmişti. Beni Sa'd kabilesinin azatlısıydı. Ferra lakabıyla meşhur olmuştu. Nahivcilerin, lügatçıların ve kurraların şeyhi idi. Kendisine "Nahivde mü'minlerin emiri" denilirdi.

Hazım b. Hasan el-Basrî tariki ile yaptığı bir rivayette, Enes b. Malik'in şöyle dediğini nakletmiştir:

«Rasûlullah (s.a.v.), Ebu Bekir, Ömer ve Osman, Fâtiha sûresindeki (Maliki yevmiddiyni) cümlesinde bulunan "malik" kelimesini, "mim" harfini uzatarak okumuşlardır.» Bunu Hatib rivayet etmiş ve Ebu Zekeriya'nın sika ve imam olduğunu söylemiştir.

Yine Hatib'in anlattığına göre halife Me'mun, Ebu Zekeriya'ya bir nahiv kitabını yazmasını emretmiş, o da bu kitabı yazmış. Bütün insanlar bu kitabını çoğaltarak birbirlerine aktarmışlar, Me'mun da onun bu kitaplarının hazinelere konmasını emretmişti. Ayrıca ondan, kendisinden sonraki dönem için veliahtları olan iki oğlunu eğitmesini istemişti.

Ebu Zekeriya, bir gün ayağa kalktığında, Me'mun'un iki oğlu hemen ileriye atılmışlar ve hocalarının ayakkabılarını önüne koymak için birbirleriyle yarışmışlar ve çekişmişlerdi. Sonra her biri onun bir ayakkabısını getirip önüne koymak üzere anlaşılmışlardı. Babaları da, bu anlaşmaları ve hocalarına gösterdikleri saygıları nedeniyle onlara 20.000, Ebu Zekeriya Ferra'ya da 10.000 dirhem vermiş ve ona şöyle demişti:

«Senden daha şerefli bir kimse yoktur. Çünkü ayakkabılarını, halifenin oğulları ve kendisinden sonraki dönemin veliahtları önüne bırakıyorlar.»

Bişr el-Merisî ya da Muhammed b. Hasan, Ferra'ya şöyle bir soru sormuştu:

«— Sehv secdesi yapmakta olan bir adamın bu secdelerden birinde yanılması durumunda ne yapması gerekir?

• — Bir şey yapması gerekmez.

— Neden?

— Zira arkadaşlarımız demişler ki: "Küçültülmüş olan daha da küçültülmez."

— Anaların senin gibisini doğurduğunu görmedim.»

Meşhur rivayete göre ona bu soruyu soran kişi Muhammed b. Hasan'dır. Çünkü o, Ferra'nın teyzesinin oğluydu.

Ebu Bekir b. Muhammed b. Muhammed b. Yahya es-Solî'nin ifadesine göre Ferra, hicretin 207. senesinde vefat etmiştir.

Hatib Bağdadî, «O, Bağdat'ta vefat etti.» demiştir. Mekke yolun-

da vefat ettiğine dair zayıf bir rivayet de vardır.

Âlimler, eserleri sebebiyle onu methetmiş ve ona layık olduğu övgüleri yağdırmışlardır.

HİCRETİN İKİYÜZSEKİZİNCİ SENESİ

Bu senede Tahir'in kardeşi Hasan b. Hüseyin b. Mus'ab, Horasan'dan kaçarak Kirman'a gitti ve orada isyan etti. Ahmed b. Ebi Halid, onun üzerine gitti ve onu kuşatma altına aldı. Nihayet o da mecbur kalarak teslim oldu. Me'mun'un huzuruna götürüldü. Me'mun kendisini affetti. Me'mun'un bu âlicenâblığı hoş karşılandı.

Bu senede Muhammed b. Semma'a, halifeden, kadılıktan affını istedi. Me'mun da onu bu görevden affedip yerine İsmail b. Hammad b. Hanife'yi tayin etti.

Me'mun, bu senenin muharrem ayında, Muhammed b. Abdurrahman el-Mahzumî'yi, Mehdi garnizonunun kadılığına tayin etti. Fakat kısa bir süre sonra onu bu görevden aldı ve rebîyülevvel ayında Bişr b. Said b. Velid el-Kindî'yi atadı. Mahzumî, bu konuda şöyle bir şiir söylemiştir:

«Ey Rabbini birleyen hükümdar,

Senin kadılığını yapacak olan, Bişr b. Velid, eşektir.

Kitabın ve sünnetin emirlerine uyan kimsenin şehidliğini reddetmektedir.

Ama o, vücuduyla bütün ülkeyi kuşatan bir şeyh olduğunu söyleyen kimsenin adil şahid olduğunu kabul etmektedir.»

Bu senede kardeşi Me'mun'un emri üzerine Salih b. Harun Reşid, insanlara haccettirdi.

Bu senede Esved b. Amir, Said b. Amir, hadis âlimlerinden Abdullah b. Bekr, Hacıb Fadl b. er-Rebi', Muhammed b. Mus'ab, Musa b. Muhammed el-Emin gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

Muhammed el-Emin, Musa'yı kendisinden sonraki dönem için veliaht olarak tayin etmiş ve onu "Hakkı söyleyen" lakabıyla lakaplandırmıştı. Ama Musa, halifelğe geçemedi. Nihayet babası Muhammed el-Emin öldürüldü ve önceki sayfalarda anlattığımız hadiseler cereyan etti.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında ayrıca Yahya b. Ebu Bekir, Yahya b. Hassan, Yakub b. İbrahim ez-Zührî ve Yunus b. Muhammed el-Müeddeb de vardır.

SEYYİDE NEFİSE'NİN VEFATI

Nefise binti Ebi Muhammed el-Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib el-Kuraşiye el-Haşimiye. Babası, halife Mansur tarafından Medine valiliğine atanmış ve bu görevi beş yıl süreyle devam ettirmişti. Sonra Mansur, ona gazaplanarak bu görevden almış ve sahip olduğu, biriktirdiği bütün malları elinden alıp onu Bağdat'ta zindana atmıştı.

Mansur'un ölümüne kadar zindanda kalmış, Mehdi halifelige geçince onu serbest bırakmış ve elinden alınan bütün mallarını kendisine iade etmişti. Sonra hicretin 168. senesinde onunla birlikte hacca gitmişti. Hicir'de iken seksenbeş yaşında vefat etmişti.

Neseî, onun tariki ile İbn Abbas'tan şu hadisi rivayet etmiştir:

«Rasûlullah (s.a.v.), ihramlı iken hacamat yaptırdı.»

Ancak İbn Maîn ile İbn Adiy, onun zayıf ravilerden olduğunu ifade etmişlerdir. İbn Hibban ise, onu sika raviler arasında saymıştır. Zübeyr b. Bekkar da ondan söz etmiş, reisliği ve şehameti hususunda onu övmüştür.

Hülasa olarak diyeceğimiz şudur:

Ebu Muhammed Hasan b. Zeyd'in kızı Nefise, kocası Mü'temen İshak b. Cafer'le birlikte Mısır'a gitmiş ve orada ikamete başlamıştı. Servet sahibi idi. İnsanlara, cüzzamlılara, kötürümlere, hastalara ve hülasa herkese iyilikte bulunmuştu. Abide, zahide ve çok hayır yapan bir hatundu.

İmam Şafî Mısır'a geldiğinde, Nefise ona da ihsanda bulunmuştu. Ramazan ayında çoğu kez onun arkasında namaz kılardı. İmam Şafî vefat edince, Nefise, onun cenazesinin evine getirilmesini istemiş, cenaze onun evine getirilmiş ve orada üzerine namaz kılmıştı. Kendisi vefat edince kocası İshak b. Cafer onu Peygamber şehri Medine'ye götürmek istemiş, ancak Mısırlılar onun bu isteğine engel olmuşlar ve Nefise'nin Mısır'da, yanlarında defnedilmesini istemişlerdi. Eskiden beri Mısır ile Kahire arasında Derbû's-Siba' denilen ve kendisinin yaşadığı mahalledeki evine defnedildi. İbn Hallikan'ın anlattığına göre Seyyide Nefise, hicretin 208. senesinin ramazan ayında vefat etmiştir. Mısır halkı onun, keramet sahibi bir hatun olduğuna inanmıştı.

Ben derim ki: Şu ana kadar halk, Seyyide Nefise ve diğerleri hakkında cidden çok yanlış itikatlara sahip olmuşlardır. Özellikle Mısır halkı, Seyyide Nefise hakkında insanı küfre ve şirke kadar götürecek çirkin ibareler kullanmışlardır. Aslında bu tür ibareleri kullanmasının caiz olmadığını bilmeleri gerekir.

Bazıları da Seyyide Nefise'nin Zeynelabidin sülalesinden olduğunu,

nu iddia etmişlerdir; ama onun sülalesinden değildir. Onun hakkında inanılması gereken şey, diğer salih hatunlar hakkında inanılması gereken şey olmalıdır. Zaten putperestlerin putlara tapmalarının aslı, mezarlar ve mazarlarda yatan kimseler hakkında abartılı ve asılsız inançlara sahip olamalarıdır. Peygamber (s.a.v.), mezarların yerle bir edilip dümdüz hale getirilmesini emretmiştir. İnsanların olağanüstü güçlere sahip olduklarına inanıp abartılı ifadeler kullanmak haramdır. Allah'ın iradesi dışında insanın bir başkasına fayda veya zarar verdiğine inanmak şirktir. Bu inanca sahip olan kimse müşriktir. Allah Seyyide Nefise'ye rahmet etsin. Makamını yüce kılsın.

FADL B. ER-REBİ'

Fadl b. er-Rebi' b. Yunus b. Muhammed b. Abdullah b. Ebi Ferve Keysan. Keysan, Hz. Osman'ın azathıydı. Biyografisini anlatmakta olduğumuz Fadl, Harun Reşid nezdinde itibar sahibi bir kimse idi. Bermekilerin iktidarına son veren kişi Fadl'dır. Bir müddet Harun Reşid'e vezirlik de yaptı. Bermekilere çok benzerdi. Onlar da ona çok benzerlerdi. Onları yıkmaya çok çalıştı. Nihayet, önceki sayfalarda da anlatıldığı gibi Bermekiler helak oldular.

İbn Hallikan'ın anlattığına göre Fadl b. er-Rebi', bir gün Yahya b. Halid'in yanına gitmişti Yahya'nın oğlu Cafer, babasının önünde evraklara imza atıyordu. Fadl'ın elinde ise on mesele vardı. Bunlardan hiçbirini çözümleyemediler. Fadl, bu meseleleri ihtiva eden kağıtları toplayıp şöyle dedi: «Ziyan ve hüsranda kalarak geri dönün.» Böyle dedikten sonra meclislerinden kalkıp şu şiiri okudu:

«Olur, olur ki zaman bir gün yularını gevşetir,
İşler başka işlere dönüşür, zamanın ayağı sürçer.
Biz ihtiyaçları gideririz. Gönüllerdeki kin ateşleri diner.
İşlerden sonra başka işler ortaya çıkar.»

Vezir Yahya b. Halid, Fadl'ın böyle dediğini işitince ona: «Sana yemin verdiriyorum, yanıma geri gel» dedi. Elindeki kağıtları alıp imzaladı. Daha sonra Fadl onların kuyusunu kazmaya başladı, nihayet onların iktidarlarına son verdi. Yerlerine vezirliğe geçti. Şair Ebu Nüvas bu hususta şöyle demişti:

«Zaman, Bermek ailesinin hukukuna riayet etmedi. Onların iktidarlarına feci şekilde son verdi.

Bir zaman ki, Yahya'nın hukukuna riayet edilemedi;
Rebi' ailesinin hukukuna da riayet etmemiştii.»

Fadl, Harun Reşid'den sonra onun oğlu Emin'in de vezirliğini yaptı. Me'mun Bağdat'a girdiğinde Fadl gizlendi. Me'mun ona eman verdiğini bildiren mektubunu kendisine gönderince ortaya çıktı. Gelip Me'mun'un huzuruna çıktı. Me'mun ona eman verdi. Sonra da bu senede vefat edinceye kadar gözden düşmüş olarak yaşadı. Vefatı sırasında altmışsekiz yaşındaydı.

HİCRETİN İKİYÜZDOKUZUNCU SENESİ

Bu senede Abdullah b. Tahir, kendisiyle beş sene müddetle savaştıktan sonra Nasr b. Şebes'i kuşatma altına aldı. Onu cidden zor duruma soktu. Nihayet o da boyun eğip Abdullah'tan eman diledi. Abdullah, bu durumu bir mektupla Me'mun'a bildirdi. Me'mun ona gönderdiği cevabi mektubunda Nasr b. Şebes'e eman verdiğini bildirdi. O da Me'mun'un bu emri üzerine Abdullah'a bir eman mektubu yazdı. Abdullah'ta içinde kendini koruma altına aldığı şehrin tahrip edilmesini, kendi askerlerine emretti. Böylece Abdullah tehlikesi ortadan kaldırılmış oldu.

Bu senede Babek el-Hürremî ile savaşlar cereyan etti. Babek, öncü askerlerin başındaki İslâm komutanlarından birini esir aldı. Bu olay, Müslümanların çok ağrına gitti.

Bu senede Mekke valisi Salih b. Abbas b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas insanlara haccettirdi.

Bu senede Bizans imparatoru Mihail b. Nikoforos öldü. Mihail, otuz yıl müddetle imparatorluk yapmıştı. Ölümünden sonra Bizanslılar onun oğlu Tofil b. Mihail'i başlarına imparator yaptılar.

Bu senede hadis üstadlarından Hasan b. Musa el-Eşyeb, Ebu Ali el-Hanefî, Nişabur kadısı Hafs b. Abdullah, Osman b. Ömer b. Faris ve Ya'lâ b. Ubeyd et-Tenafüsî vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZONUNCU SENESİ

Bu senenin safer ayında Nasr b. Şebes, Bağdat'a girdi. Onu Abdullah b. Tahir göndermişti. Hiçbir askerle karşılaşmadı. Yalnız başına şehire girdi ve Ebu Cafer sarayına yerleşti. Sonra başka bir yere intikal etti.

Bu senede Me'mun, İbrahim b. Mehdi'ye bey'at etmiş olan önde gelen şahsiyetlerden bir topluluğu ele geçirdi. Onlara işkence yaptı ve müebbet hapse mahkum etti.

Bu senenin rebiyülahir ayının 13'ünde pazar gecesı İbrahim b. Mehdi, altı yıl ve birkaç aylık süreden beri gizlenmekte olduğu evden, kadın kılığına bürünerek kaçtı. Yanına iki hatunu aldı. Gece vakti Bağdat sokaklarından birinden geçerken bekçinin biri onları yakalayıp: «Gecenin bu saatinde nereden geliyor ve nereye gidiyorsunuz?» diye sordu. Sonra onları tutuklamak isteyince İbrahim elindeki yakut yüzüğü ona verdi. Bekçi, yüzüğe bakınca durumlarından şüphelendi ve: «Bu yüzük, şanı yüce bir adamın olmalıdır.» dedi. Onları alıp gece nöbetçi amirine götürdü. Nöbetçi amiri, yüzlerini açmalarını emredince İbrahim açmak istemedi. Ancak zorla açtıklarında, İbrahim olduğunu gördüler ve onu köprü mıntıkasının amirine teslim ettiler. O da onu bir üst amire gönderip Me'mun'un sarayına yetiştirdi.

İbrahim hilafet sarayında; halk kendisini bu şekilde görsün ve nasıl yakalandığını anlasınlar diye peçesi başında, çarşafı da üstünde olarak bekletildi. Me'mun, İbrahim'in bir süre nöbetçi nezaretinde tutulmasını emretti. Sonra onu serbest bıraktı ve ondan razı oldu. Şunu da belirtelim ki, İbrahim yüzünden zindana atılan bir grup insan, gardiyanları öldürmek teşebbüsünde bulunduklarından ötürü sorgulandılar ve bunlardan dördü idam edildi.

Anlatıldığına göre İbrahim, kardeşi oğlu Me'mun'un huzuruna girdiğinde halife Me'mun kendisini bu yaptıklarından ötürü azarlamıştı. İbrahim ise ondan merhamet dilemiş, kendisini acındırarak şöyle demişti:

– Ey mü'minlerin emiri, eğer beni cezalandıracak olursan bu senin hakkındır, ama affedecek olursan bu da senin lutfun olur.

– Aksine seni affedeceğim, ey İbrahim! Çünkü muktedir olmak, tedbir almayı gereksiz hale getirir. Pişman olmak da tevbe etmek de-

mektir. Bu ikisinin arasında, Aziz ve Celil olan Allah'ın affı vardır ki, o da senin istediğinden çok daha büyük şeydir.

Me'mun'un bu sözü üzerine İbrahim tekbir alarak, Aziz ve Celil olan Allah'a bir şükran ifadesi olarak secdeye kapandı.

İbrahim b. Mehdi, kardeşi oğlu Me'mun'a çok tesirli ve abartılı ifadeler içeren bir kaside okuyarak övgüde bulunmuş, Me'mun onun bu övgüsünü dinleyince şöyle cevap vermişti: Ben, Hz. Yusuf'un kendi kardeşlerine söylediği şu sözü söylüyorum: «Bugün siz azarlanacak değilsiniz. Allah sizi bağışlar. O, merhametlilerin merhametlisidir.»

İbn Asakir'in anlattığına göre halife Me'mun, amcası İbrahim'i affedince, onu zengin kılacak kadar malın kendisine verilmesini emretmişti. İbrahim de: «Ben malı terkettim.» demiş; Me'mun, illa da almasını emredince o, bir değneği alıp kucağına koymuş ve şöyle demişti:

«Bu durum, bir sevinç durumu ve makamıdır. Evleri barkları harap olasıca düşmanlarım, yalanlar uydurarak beni halife katında jurnallediler. Emirim de beni cezalandırdı.»

Sonra sözünü şu şiiri okuyarak devam ettirdi:

«Dünyadan gider oldum. Gözlerimi kaybettim.

Zaman beni eğip büktü. Gözlerimi de benden alıp götürdü.

Eğer ben ağlayacak olursam kıymetli bir şahsiyete ağlarım.

Eğer onu tahkir edecek olursam, kinimden ötürü tahkir etmiş olurum.

Ben her ne kadar gözlerime kötülük yaptıysam da,

Ben Rabbime kesin olarak inanıyorum ve ona hüsn-ü zan besliyorum.

Nefsime düşmanlık ettim ama o beni affetti.

Affederek bize lutuf üstüne lutufta bulundu.»

Me'mun ona: «Gerçekten güzel söyledin.» dedi. İbrahim, kucağındaki değneği attı ve bu söylediklerinden ötürü korkup ayağa fırlayarak yerinden kalktı.

Me'mun ise: «Sakin ol, yerinde otur. Sana hoş geldin, safalar getirdin, diyorum. Bu sözlerim korkmana sebep olmamalıdır. Allah'a yemin ederim ki, halifelikim süresince korkacak hiçbir şeyle karşılaşmayacaksın.» dedi. Amcası İbrahim'e 10.000 dinar verilmesini emretti ve ona bir kaftan giydirdi. Sonra da elinden alınan bütün mallarının, çiftliklerinin, evlerinin kendisine iade edilmesini emretti. Böylece İbrahim, halife Me'mun'un yanından, saygı görmüş ve ağırlanmış olarak çıktı.

ME'MUN'UN BORAN'LA GERDEĞE GİRMESİ

Bu senenin ramazan ayında Me'mun, Hasan b. Sehl'in kızı Boran ile gerdeğe girdi. Anlatıldığına göre Me'mun, Hasan b. Sehl'in hastalıktan kurtulup iyileşmesi üzerine, bu senenin ramazan ayında, onun Femü's-Sulh mıntıkasında bulunan kışlasına gitmişti. Me'mun, maiyetindeki emir, reis ve Haşimilerin ileri gelenleri ile birlikte Hasan'a konuk oldu. Bu senenin şevval ayında bir gece Boran'la gerdeğe girdi. Huzurunda anber mumları yakıldı. Boran'ın başı üzerine inci ve mücevherler saçıldı. Bu inci ve mücevherler, kızıl altından örülme bir hasır içerisinde etrafa savuruldu. Bu hasırdaki incilerin sayısı bin idi. Me'mun, bu saçılan incilerin toplanıp altın bir tepsiye konulmasını emretti. Oradakiler: «Ey mü'minlerin emiri; biz, cariyeler yerden toplasınlar diye bu incileri saçtık.» dedilerse de Me'mun: «Hayır, bunların yerine cariyelere ben kendim birşeyler veririm.» dedi ve etrafa saçılan incilerin tümünü toplattı.

Gelin Boran, ninesi Zübeyde (yani Me'mun'un kardeşi Emin'in annesi) ile geldi ve Me'mun'un yambaşına oturdu. Me'mun da bu inci ve mücevherleri Boran'ın eteğine döktü ve: «Bu benim sana bahşışımdır. Dile benden ne dilersen.» dedi. Boran, utanarak başını önüne eğdi. Ninesi Zübeyde ona dedi ki:

– Efendinle konuş ve dileğini ona söyle. Çünkü dileğini söylemeni o sana emretti.

Boran, Me'mun'a şöyle dedi:

– Ey mü'minlerin emiri, amcam İbrahim b. Mehdi'yi affetmeni ve ondan razı olup onu tekrar eski makamına iade etmeni istiyorum.

– Olur.

– Ümmü Cafer'i (Zübeyde'yi) hacca gitmesi için serbest bırak.

– Olur.

Boran'ın bu şefaati üzerine Ümmü Cafer (Zübeyde) Boran'a bir emirlik hil'ati giydirdi ve ona büyük bir köy bağışladı.

Boran'ın babası Hasan b. Sehl'e gelince; o da köylerinin, çiftliklerinin ve emlakinin adlarını kağıt parçaları üzerine yazarak bu kağıtları oradaki insanların üzerine saçtı. Her kim bu kağıtlardan birini ele geçirdiyse Hasan b. Sehl onu oradaki kahyalarına gönderdi ve o köy, çiftlik veya mülkü o adama teslim etti.

Hasan b. Sehl, Me'mun ve maiyetindeki askerlerin yanında ika-met ettikleri onyedü günlük süre içinde 50.000.000 dirhem kadar harcamada bulundu.

Me'mun, ayrılıp gitmek istediğinde, kendisine 10.000.000 dirhem verdi. Konuk olduğu beldeyi de ona ikta' olarak verdi. Oraya Femü's-Sulh mıntıkası deniliyordu. Burayı daha önce sahip olduğu ikta' ara-

zilerine ek olarak Hasan b. Sehl'e verdikten sonra, bu senenin şevval ayının sonlarına doğru Bağdat'a döndü.

Bu senede Abdullah b. Tahir, Mısır'a gitti. Orayı Me'mun'un emri üzerine asi ve mütegalibeden Ubeydullah b. Sırrı b. Hakem'in elinden kurtardı. Aralarında geçen uzun muharebelerden sonra orayı tekrar eski haline döndürdü.

Bu senede meşhur şahsiyetlerden lügatçı Ebu Amr eş-Şeybanî (İshak b. Murad), Mervan b. Muhammed et-Tatarî ve Yahya b. İshak vefat ettiler. Doğrusunu, noksanlıklardan münezze olan yüce Allah daha iyi bilir.

HİCRETİN İKİYÜZONBİRİNCİ SENESİ

Bu senede Ebü'l-Cevab, Talk b. Ganem, "Musannaf" ve "Müsned" isimli eserlerin sahibi Abdürrezzak b. Hemmam es-San'anî ile Abdullah b. Salih el-İclî vefat ettiler.

MEŞHUR ŞAİR EBÜ'L-ATAHIYE

Bu zatın asıl adı şöyledir: İsmail b. Kasım b. Süveyd b. Keysan. Hicaz asıllıdır. Mehdi'nin Utbe adındaki bir cireyesine aşık olmuş ve onu Mehdi'den defalarca istemişti. Mehdi cariyeyi ona vermeye razı olunca bu defa cariyeye ona gitmeyip halifeye: «Beni çömlek satan çirkin bir adama mı veriyorsun?» demişti. Ebü'l-Atahiye, Utbe adındaki o cariyeye aşık olmuştu. Aşkı dillere destan olmuştu. Mehdi de onun bu durumunu anlamıştı.

Bir zaman Mehdi, şairleri meclisine çağırmişti. Gelen şairler arasında Ebü'l-Atahiye ile a'ma bir kişi olan Beşşar b. Bürd de vardı. Beşşar, Ebü'l-Atahiye'nin sesini duyunca yanında oturan arkadaşına; «Ebü'l-Atahiye burada mı?» diye sordu. Arkadaşı da «Evet» diye cevap verdi. Bunun üzerine Ebü'l-Atahiye şu beyitle başlayan kasidesini okumaya başladı:

«Benim hanımefendimde neler var neler!
O nazlandı, nazlanması onu güzelleştirdi.»

Beşşar, arkadaşına: «Bundan daha cesaretli birini görmedim.» dedi. Nihayet Ebü'l-Atahiye, kasidesinin şu kısmına geldi:

«Halifelik teslim olup ona geldi, eteklerini yerden sürüdü.
Halifelik ancak ona yaraşır.
O da ancak halifelğe yaraşır.

Eğer ondan başkası halifelige yönelseydi,
Yer şiddetle sarsılırdı.
Eğer kalplerin banileri ona itaat etmezlerse,
Cenâb-ı Allah onun amellerini kabul etmez.»

Beşşar, yanbaşımda oturmakta olan arkadaşına: «Bakın hele; halife, minderinden uçtu mu uçmadı mı?» diye sordu. Arkadaşı da: «Allah'a yemin ederim ki, o gün şairlerden Ebü'l-Atahiye dışında hiçbiri ne ödül verilmedi.» dedi.

İbn Hallikan dedi ki: «Ebü'l-Atahiye ile Ebu Nüvas bir araya geldiler. İkisi de aynı tabakadaki şairlerdendi. Ebü'l-Atahiye, Ebu Nüvas'a şöyle sordu:

- Günde ne kadar şiir yazabiliyorsun?
- Bir ya da iki beyit.
- Ama ben günde 100-200 beyit yazabiliyorum.
- Demek ki, sen de şu sözünde anlattığın gibi çalışıyorsun:

"Ey Utbe, bana ve sana ne olmuş ki? Ben kim, sen kim?
Keşke seni görmemiş olsaydım."

Eğer ben de böyle çalışmış olsaydım, günde 1.000-2.000 beyit yazardım. Ama ben şu aşağıdaki sözümde anlattığım gibi çalışıyorum:

"Erkek kılığındaki ateşlinin elinden ah!..
Onun iki seveni vardır: Biri homoseksüel biri zinakar!.

Eğer sen de benim gibi yapmak isteseydin, zaman seni aciz bıraktırdı."»

İbn Hallikan dedi ki: «Ebü'l-Atahiye'nin güzel ve letafetli şiirlerinden biri de şudur:

"Sana öyle meftun oldum ki, aşırı aşkımdan ötürü;
Yanımdaki kişi bana yaklaştığında, elbisemdeki aşk kokusunu hissedebiliyor."»

Ebü'l-Atahiye, hicretin 130. senesinde doğmuştu. Hicretin 211. (veya 213.) senesinin cemaziyelahir ayının üçüncü pazartesi günü vefat etti. Bağdat'taki mezarı taşına şu beytin yazılmasını vasiyet etti:

«Bir hayat ki, sonu ölüm oluyor;
O hayat insanı çabucak kederlendirir.»

HİCRETİN İKİYÜZONİKİNCİ SENESİ

Bu senede halife Me'mun, Azerbaycan diyarındaki Babek el-Hürremî ile savaşıması için Muhammed b. Hamid et-Tusî'yi Musul yolundan gönderdi. O da gidip Babek'in etrafındakilerden bazılarını yakalayıp Me'mun'a gönderdi.

Me'mun, bu senenin rebiyülevvel ayında insanlara, birbirini bastırarak kadar çirkin iki bid'at çıkardı. Bunlardan biri Kur'an'ın mahluk olduğuna, diğeri de Hz. Ali'nin Rasûlullah'tan sonra insanların en faziletlisi olduğuna dair iddia idi. Me'mun, bu iddiaların her ikisinde de fahiş şekilde büyük bir yanılgıya düşmüş ve çok büyük günah işlemişti.

Bu senede Abdullah b. Ubeydullah b. Abbas el-Abbasi, insanlara haccettirdi.

Bu senede kendisine "Sünnetin aslanı" denilen Esed b. Musa, Hasan b. Cafer, asıl adı Dahhak b. Muhalled olan Ebu Asım en-Nebil, Ebü'l-Muğire Abdülkuddüs b. Haccac eş-Şami ed-Dımişkî ve Buharî'nin şeyhi Muhammed b. Yunus el-Feryabî vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZONÜÇÜNCÜ SENESİ

Bu senede Abdüsselam ve İbn Celis adında iki kişi isyan ettiler. Me'mun'un halifeliğini tanımadılar ve Mısır'ı istila ettiler. Kays ve Yemen kabilelerinden bir grup insan da bunlara tabi oldular.

Me'mun, kardeşi Ebu İshak'ı Şam valiliğine, oğlu Abbas'ı Cezire, sınır boyları ve o mıntıkalarındaki merkezlerin valiliğine atadı. Bunlardan her biri ile Abdullah b. Tahir'e, 1.500.000 dinar verdi. O günkü kadar fazla bağışta bulunduğu hiç görülmemişti. Me'mun, bu senede Sind valiliğine de Hassan b. Abbad'ı tayin etti. Bu sene de insanlara geçen senenin hac emiri haccettirdi.

Bu senede Abdullah b. Davud el-Cerinî, Abdullah b. Yezid el-Mukri el-Mısırî, Abdullah b. Musa el-Absî, Amr b. Ebi Seleme ed-Dımişkî gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

İbn Hallikan'ın anlattığına göre bazı kimseler demişler ki: Bu senede ayrıca nedimlerden İbrahim b. Mahan el-Musilî, Ebü'l-Atahiye, nahivci Ebu Amr eş-Şeybanî aynı günde Bağdat'ta vefat etmişlerdir. Ama İbn Hallikan'ın ifadesine göre sahih olan rivayet şudur ki, nedimlerden İbrahim, hicretin 198. senesinde vefat etmiştir.

Süheylî dedi ki: İbn İshak'tan sired rivayet eden Abdülmelik b. Hişam da bu senede vefat etmiştir. Sahih rivayete göre o, hicretin 218. senesinde vefat etmiştir ki, "Tarihu Mısır" adlı eserde Ebu Said b. Yunus da bunu kat'i bir dille ifade etmiştir.

ŞAİR AKUK

Ebü'l-Hasan b. Ali b. Cebele el-Horasanî. Akuk lakabı ile lakaplanmıştı. Mevalidendi. A'ma olarak doğdu. Başka bir rivayette anlatıldığına göre yedi yaşında iken çiçek hastalığına yakalanması neticesinde gözlerini kaybetmiştir. Siyah tenli ve alaca renkli idi. Meşhur şairlerdendi. Fesahat ve belagat sahibi idi.

Ölümünden sonra Cahiz onu bir şiirinde övmüş ve: «Ondan daha güzel ifadeli, ne bir bedevi ne de bir kentli gördüm.» demiştir.

"Babam sana feda olsun, ey beni gizlice ziyaret eden kişi;
Herşeyden ürkererek ve korkarak sakınan kişi.
Sen beni ziyaret ettin ama güzelliğin seni ele verdi.
Doğan dolunayı gece karanlığı nasıl gizleyebilir?
Sessizliği ve tenhahlığı gözetledi, nihayet bu ortamı buldu.
Geceleyin oturup konuşanların uyumalarını bekledi.
Ziyaretinde korkulu hallere maruz kaldı.
Sonra selam verir vermez geri döndü."

Akuk, Ebu Dülef Kasım b. İsa el-İclî hakkında da şöyle demişti:

«Dünya ancak Ebu Düleftir. Onun gazaya gidişi ile ikameti arasında;

Ebu Dülef arkasını dönüp gidince,
Dünya da onun peşine takılıp gider.
Yeryüzündeki bedevi ve kentli Arapların tümü,
Onun cömertliğinden nasibdar olmayı umarlar.
Övüneceği günde ona gelirler.»

Akuk bu beyitlere geldiğinde -ki bu çok uzun bir kaside idi- şair Ebu Nüvas'a taşlamada bulundu. Bunun üzerine Me'mun onu yakalatmak istedi. Fakat o saraydan kaçıp gitti. Daha sonra yakalanıp Me'mun'un huzuruna getirilince Me'mun ona şöyle dedi:

– Yazıklar olsun sana, Kasım b. İsa'yı (Ebu Dülefi) bizden daha üstün görüyordun.

– Ey mü'minlerin emiri! Siz, Cenâb-ı Allah'ın kulları arasında seçtiği ve kendilerine büyük bir mülk verdiği bir ailedensiniz. Ben Kasım b. İsa'yı ancak kendi emsallerine ve akranlarına nisbetle üstün saydım.

– Allah'a yemin ederim ki, sen; "Yeryüzündeki bütün kentli ve bedevi Araplar..." derken herkesi kasetmiş oldun. Bununla beraber ben bu şiirinden ötürü senin öldürülmeni helal görmüyorum. Fakat

şu zelil kul hakkında söylediğin şiirindeki şirkin ve küfrün nedeniyle senin öldürülmeni helal sayıyorum:

"Sen o kimsesin ki, günler onun menziline inerler.
Sen o kimsesin ki, zamanı halden hale döndürürsün.
Bir kimseye bakışını uzattığında;
Mutlaka onun rızık ve eceline hüküm verirsin."

Bak işte; bu senin dediğin işleri ancak Allah yapar!»

Bundan sonra Akuk'un dilini çıkarıp çektiler. O da bu yüzden bu senede öldü.

O, Hamid b. Abdülhamid et-Tusî'yi şu şiirinde övmüştü:

«Dünya ancak Hamid'dir, Hamid'ten ibadettir. Onun lutufları ortada durmaktadır.

Hamid bu dünyadan göçüp gittikten sonra artık biz de dünyaya "Selam sana deriz."»

Hamid ölünce Ebü'l-Atahiye de şu şiiriyle ona ağıt yakmıştı:

«Ey Ebu Ganim (Hamid), senin saçtığın nimetler çok ve geniştir.
Mezarının etrafı da sağlam ve mamurdur.
Bedeni içinde yıkılıp çürüdüktan sonra,
Mezarının mamurluğu ölüye fayda vermez.»

İbn Hallikan, biyografisini anlatmakta olduğumuz Akuk'un çok güzel şiirlerini nakletmiştir, ama biz konuyu kısa tutmak için o şiirleri buraya almadık.

HİCRETİN İKİYÜZONDÖRDÜNCÜ SENESİ

Bu senenin rebiyülevvel ayının bitimine beş gün kala cumartesi günü Muhammed b. Hamid ile mel'un Babek el-Hürremî karşılaştılar ve savaşa tutuştular. Hürremî, Muhammed b. Hamid'i ve askerlerinden birçoğuru öldürdü. Muhammed b. Hamid'in geride kalan askerleri bozguna uğradılar. Me'mun, İshak b. İbrahim ve Yahya b. Eksem'i, Abdullah b. Tahir'e gönderdi. Bunlar ona; Horasan, Cibal, Azerbaycan, Ermeniyeye valiliklerinden birini ve Babek'le savaşma işini üstlenmeyi tercih etmesini söyledi. O da fazlaca disipline ihtiyacı olduğundan ve Haricilerin ortaya çıkmalarından korktuğundan ötürü Horasan'da kalmayı tercih etti.

Bu senede Ebu İshak b. Reşid, Mısır'a gitti ve orayı Abdüsselam ile İbn Celis'in ellerinden alıp ikisini öldürdü.

Bu senede Bilal ed-Dababî adında bir adam ortaya çıkıp isyan hareketi başlattı. Me'mun da onun üzerine oğlu Abbas'ı bir grup komutanla gönderdi. Bunlar Bilal'ı öldürdüler ve Bağdat'a döndüler.

Bu senede Me'mun, Ali b. Hişam'ı Cebel, Kum, İsfahan ve Azebaycan valiliğine atadı.

Bu senede İshak b. Abbas b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas insanlara haccettirdi.

Bu senede Ahmed b. Halid el-Mevhibî vefat etti.

AHMET B. YUSUF B. KASIM B. SABİH

Künyesi Ebu Cafer'di. Katiplik yapardı. Me'mun'un yazışmalar divanı müdürlüğünü yaptı. İbn Asakir, bu zatın biyografisini nakletmiş ve şiiirlerinden bazılarını bizlere aktarmıştır:

«Kişi kendisinden sadır olmayan bir çaba sarfetmeksizin de rızıklanır.

Ama çok zeki, dahi ve çalışkan kimse de bazen rızıktan mahrum kalır.

Hangi gün bana zenginlik veya yoksulluk gelmiş ise, mutlaka ona karşı ben, elhamdülillah demişimdir.»

«Bir şeye evet dersen o şeyi tamamla.

Çünkü evet demek, hür kimsenin ödemesi vacib olan bir borçtur.

Eğer yapmayacaksan hayır de ve böylece kurtul ki, insanlar senin yalancı olduğunu söylemesinler.»

«Kişi sırrını kendi diliyle açığa vurur;

Bu yüzden başkası da onu kınarsa o ahmaktır.

Kişi kendi sırrını saklamayıp sıkıntı duyarsa,

Sırrını aktaracağı kişinin kalbi daha da dardır. O da bu sırrı başkasına açıklar.»

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında İmam Ahmed b. Hanbel'in şeyhi Hasan b. Muhammed el-Mervezî, Mısırlı Abdullah b. Hakem ve Muaviye b. Ömer de vardır.

EBU MUHAMMED ABDULLAH B. A'YÜN

Ebu Muhammed Abdullah b. A'yün b. Leys b. Rafi el-Mısri. İmam

Malik'in huzurunda Muvatta'ı okuyanlardan biridir. Onun mezhebinin fıkhnı öğrenmiştir. Mısır'da saygı gören bir kimseydi. Çok servet sahibiydi. Mısır'a gelişi esnasında İmam Şafî'ye 1.000 dinar vermişti. Ayrıca arkadaşlarından da 2.000 dinar toplayarak İmam Şafî'ye vermişti. O, İmam Şafî'nin arkadaşı Muhammed b. Abdullah b. Hakem'in babasıdır.

Ebu Muhammed Abdullah, bu senede vefat edince İmam Şafî'nin mezarının yanına defnedildi. Oğlu Abdurrahman da vefat edince babasının yan tarafına, kible cihetine defnedildi. Bu hususta İbn Hallikan şöyle demişti: «Bunlar üç mezardır. Şafî, bunların Şam'a bakan tarafındadır. İkisinin mezarı ise Şafî'nin mezarının kible cihetindedir. Allah hepsine rahmet etsin.»

HİCRETİN İKİYÜZONBEŞİNCİ SENESİ

Me'mun, bu senenin muharrem ayının sonlarında Bizanslılarla gaza yapmak niyetiyle askerleriyle birlikte Bağdat'tan çıkıp Bizans'a yöneldi. Bağdat ve bağlı mıntıkalara vekil olarak İshak b. İbrahim b. Mus'ab'ı bıraktı. Tikrit'e vardığında, Medine-i Nebeviyye'den gelmekte olan Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib ile karşılaştı. Me'mun, ona kendi kızı Ümmü Fadl ile gerdeğe girmesine izin verdi. Muhammed ile Ümmü Fadl'ın nikahları, babası Ali b. Musa'nın sağlığında kıyılmıştı ve Tikrit'te gerdeğe girdiler. Sonra Muhammed b. Ali, karısı Ümmü Fadl'ı alıp Hicaz'a götürdü.

Me'mun, bu yolculuğunda Musul'a varmadan önce, Mısır'dan gelmekte olan kardeşi Ebu İshak b. Reşid ile karşılaştı.

Sonra Me'mun, büyük bir orduyla Tarsus'a gitti. Bu senenin cemaziyelevvel ayında oraya girdi. Oradaki kaleyi fethetti ve yıkılmasını emretti. Sonra Şam'a döndü ve orada konakladı. Kasyon dağının eteklerindeki Merrat kiliseni onardı. Şam'da bir süre ikamet etti.

Bu senede Abdullah b. Ubeydullah b. el-Abbâsî insanlara haccettirdi.

Bu senede Ebu Zeyd el-Ensârî, Muhammed b. Mübarek es-Surî, Kabise b. Ukbe, Ali b. Hasan b. Şakik ve Mekki b. İbrahim vefat ettiler.

EBU ZEYD EL-ENSÂRÎ

Bu zatın asıl adı Said b. Evs b. Sabit'tir. Basralıdır. Lügat âlimlerindendir. Sebatkar ve sika ravilerdendir. Anlatıldığına göre o, kadir gecesini doğru olarak tesbit edermiş.

Ebu Osman el-Mazinî dedi ki: Asmaî'nin, Ebu Zeyd el-Ensârî'nin

yanına gelip başını öptüğünü ve huzurunda oturup kendisine şöyle dediğini gördüm: «Sen elli seneden beri reisimiz ve efendimizsin.»

İbn Hallikan dedi ki: «Ebu Zeyd'in birçok eserleri vardır. Bazıları şunlardır: "Halku'l-İnsan, Kitabü'l-İbl, Kitabü'l-Miyah, Kitabü'l-Fürs ve't-Tırs."»

Ebu Zeyd, bu senede vefat etti. Bundan bir sene önce veya bir sene sonra vefat ettiğine dair rivayetler de vardır. Vefatı sırasında doksan yaşını aşmıştı. Yüz yaşına yaklaştığı da söylenmiştir.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetlerden Ebu Süleyman'a gelince, onun biyografisini önceki sayfalarda vermiştik.

HİCRETİN İKİYÜZONALTINCI SENESİ

Bu senede Bizans imparatoru Tofil b. Mihail, Tarsus diyarında Müslüman cemaata saldırdı ve onlardan 1.600 kadarını öldürdü. Sonra bu durumu bir mektupla Me'mun'a bildirdi. Mektupta önce kendi adını yazdı. Me'mun, mektubunu okuyunca hemen kalkıp tekrar Bizans'a döndü. Beraberinde Şam ve Mısır naibi kardeşi Ebu İshak b. Reşid de vardı. Bizans'ta birçok yerleri barışla veya zorla fethetti. Kardeşi de otuz kaleyi fethetti. Yahya b. Eksem'i ise gizlice Tuvana'ya gönderdi. Orada birçok beldeleri fethetti. Bazı insanları esir aldı. Kalelerin birkaçını da yaktı. Sonra garnizona döndü. Me'mun, bu senenin cemaziyelahir ayının ortasından şaban ayının ortasına kadar Bizans beldelerinde ikamet etti. Sonra Dımışk'a döndü.

Bu senenin şaban ayında Mısır'da, Abdus el-Fihri isimli bir adam ayaklandı ve Ebu İshak b. Reşid'in naiblerine galip oldu. Bu isyanda birçok kimse kendisine tabi oldular. Me'mun, bu senenin zihicce ayının 14'ünde çarşamba günü Şam'dan çıkarak Mısır'a doğru yola koyuldu ve ileride anlatacağımız durumlar meydana geldi.

Bu senede Me'mun, Bağdat naibi İshak b. İbrahim'e mektup yazarak beş vakit namazdan sonra tekbir getirmeleri için insanlara emir vermesini söyledi. Bu uygulama ilk olarak ramazanın 14'ünde cuma günü Bağdat ve Rusafe camilerinde başlatıldı. Şöyle ki: Cemaat, namazı eda edince ayağa kalkıp üç kez tekbir alıyorlardı. Bu uygulama diğer namazlarda da sürdürüldü. Me'mun'un, hiçbir delile ve dayanağa istinad etmeksizin çıkardığı bu bid'ati, daha önce hiç kimse yapmamıştı. Ama İbn Abbas'tan rivayet edilen sahih bir hadiste sabit olduğuna göre, Rasûlullah (s.a.v.)'in zamanında cemaatle kılınan farz namazdan sonra insanların namazın eda edildiğini bilmeleri için yüksek sesle zikir yapıldı. İbn Hazm ve diğer bazı âlimler bunu müstehab saymışlardır. İbn Battal ise: «Dört mezheb de bunun müstehab olmadığını görüşündedir.» demiştir.

Nevevî de Şafîî'den rivayette bulunarak şöyle demiştir: «İnsanlar namazlardan sonra zikrin meşru olduğunu bilmeleri için böyle bir uygulama başlatılmıştı. Ama bu bilindikten sonra artık cehren tekbir almanın anlamı kalmamıştır. Nitekim İbn Abbas da cenaze namazında -insanların bunu sünnet olduğunu bilmeleri için- Fatiha'yı cehren okurdu. Buna benzer başka şeyler de vardır. Doğrusunu Allah bilir.

Ama Me'mun'un çıkardığı bu bid'at, seleften hiçbirinin kendisiyle amel etmediği uydurma bir bid'attır.

Bu senede şiddetli bir soğuk görüldü.

Bu senede insanlara geçen senenin hac emiri haccettirdi. Başkasının haccettirmiş olduğuna dair bir rivayet de vardır. Doğrusunu Allah bilir.

Bu senede Hibban b. Hilal; lügat, nahiv ve şiirde ilim sahibi olan Abdülmelik b. Karib el-Asmaî, Muhammed b. Bekkar b. Hilal ve Hevze b. Halife gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

HARUN REŞİD'İN ZEVCESİ VE AMCASI KIZI ZÜBEYDE

Zübeyde, kendisinin lakabıdır. Asıl adı Ümmü Aziz'dir. Soy kütüğü şöyledir: Zübeyde binti Cafer b. Mansur el-Abbasiye el-Haşimiyye el-Kureşîye. Harun Reşid, onu herkesten çok severdi. Göz alıcı bir güzelliğe sahipti. Temiz bir kadındı. Harun Reşid'in başka gözdeleri, cariyeleri ve zevceleri de vardı. Nitekim Harun Reşid'in biyografisini anlatırken bunlardan söz etmiştik.

Ümmü Aziz'e Zübeyde lakabının takılması şu sebeptendir: Dedesi Ebu Cafer el-Mansur küçüklüğünde onunla oynar, eğlenir ve onu ay-natırdı. Kendisine, bembeyaz bir tene sahib olduğundan ötürü, «Sen Zübeyde (köpük)sin.» derdi. İşte bu lakabı yerleşti ve böyle tanındı. Asıl adı Ümmü Aziz'dir. Zübeyde, çok güzel bir hatun olup dindar, hayırsever, çok miktarda sadaka veren ve iyilik yapan biriydi.

Hatib Bağdatî'nin rivayetine göre hacca gitmiş ve altmış günlük hac yolculuğu esnasında 54.000.000 dirhem harcamıştı.

Halifelîğe geçişi esnasında Me'mun'a tebrikini sunarken şöyle demişti: «Seni görmeden önce ben senin yerine bu iş için kendimi tebrik ettim. Her ne kadar bir halifenin iki oğlunu kaybettimse de onların yerine bir halifenin doğurmamış olduğum oğlu bana bedel olarak verilmiş oldu. Senin gibi birisi kendisine bedel olarak verilen kimse ziyanda değildir. Elini seninle dolduran bir ana ağlamasın. Elimden aldığı çocuklarımdan ötürü bana sevap vermesini ve bana verdiği çocuklarla da beni yararlandırmasını Allah'tan diliyorum.»

Zübeyde, hicretin 216. senesinin cemaziyelevvel ayında Bağdat'ta vefat etti.

Hatib Bağdadî, Abdullah b. Mübarek'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Zübeyde'yi rüyada gördüm. Kendisine sordum:

– Allah sana nasıl muamel etti?

– Mekke yolunu yaptırmak için vurduğum ilk kazma nedeniyle Allah beni bağışladı.

– Ya bu rengindeki sarılık nedir?

– Aramıza, Bişr el-Merisi denenen bir adam defnedildi. Cehennem ona öyle bir uğuldadı ki o uğultudan ötürü vücudum tiril tiril titredi. Vücudumdaki bu sarılık işte o uğultudan ötürü meydana geldi.»

İbn Hallikan'ın anlattığına göre Zübeyde'nin yüz cariyesi vardı ve hepsi de Kur'ân-ı Azim'i ezberlemişlerdi. Bunlar onun Kur'ân okuyan cariyeleriydi. Kur'ân okumamış olanlar da vardı. Kur'ân okuyan cariyelerinin sesleri saraydan arı vızıltısı gibi duyulurdu. Cariyelerinden her birine Kur'ân'ın onda birini okumasını vird olarak vermişti.

Rivayet olunduğuna göre ölümünden sonra kendisini rüyada görenler onun sağlığında yaptığı iyilikleri, verdiği sadakaları ve hac yolunda harcadığı emekleri kendisine sormuşlar, o da sorana şu cevabı vermişti:

«Bütün bunların sevapları sahiblerine gitti. Bize ancak seher vaktinde kıldığımız birkaç rekat namazın faydası dokundu.»

Bu senede anlatımı burada uzun sürecektir daha birçok hadiseler meydana geldi.

HİCRETİN İKİYÜZONYEDİNCİ SENESİ

Bu senenin muharrem ayında Me'mun Mısır'a girdi. Abdus el-Fihri'yi yakalatıp huzurunda boynunu vurdurdu. Sonra Şam'a döndü.

Me'mun bu senede yine Bizans'a gitti. Lü'lüe'yi yüz gün süreyle kuşatma altında tuttu. Sonra oradan ayrılp gitti. Kuşatmayı sürdürmesi için Uceyfi bıraktı. Bizanslılar Uceyfe bir oyun oynadılar. Kurdukları komplo neticesinde onu esir aldılar. Aralarında sekiz gün kaldı. Sonra kaçıp kurtuldu ve tekrar onları kuşatma altına aldı. Bizans imparatoru bizzat gelip onu arkadan kuşattı. Me'mun bunu duyunca tekrar oraya gitti.

İmparator Tofil, Me'mun'un gelmekte olduğunu duyunca kaçtı. Veziri Sangal'ı Me'mun'a gönderdi. Ondandır eman ve barış talebinde bulundu. Ama o, barış dileğini bildiren mektuba önce kendi adını yazıp Me'mun'un ismini sonraya bıraktı. Me'mun da onu azarlayıcı belgi bir mektubu cevap olarak gönderdi. Mektubunda şöyle dedi: «İslâm'a girmeni kabul ederim. Yoksa aramıza kılıç girer ve seninle savaşırım! Selam, hidayete tabi olanlara olsun.»

Bu senede Süleyman b. Abdullah b. Süleyman b. Ali insanlara haccettirdi.

Bu senede Haccac b. Minhal, Şüreyh b. Numan, Musa b. Davud ed-Dabbî vefat ettiler. Doğrusunu, noksanlıklardan münezze olan yüce Allah daha iyi bilir.

HİCRETİN İKİYÜZONSEKİZİNCİ SENESİ

Bu senenin cemaziyelevvel ayının ilk gününde Me'mun, oğlu Abbas'ı -Tuvane'yi onarmak ve elden geçirmek üzere- Bizans'a gönderdi. Diğer mıntikalara da işçi toplanıp oraya gönderilmesi için emir gönderildi. Mısır'dan, Şam'dan ve Irak'tan birçok işçi toplanarak oraya gönderildi. Tuvane şehrinin bir mil uzunluğunda ve bir mil genişliğinde yapılmasını, surlarının da üç fersah uzunluğunda olmasını, ayrıca surlarda üç kapı açılmasını emretti.

İLK FİTNE VE İMTİHAN

Bu senede Me'mun, Bağdat valisi İshak b. İbrahim b. Mus'ab'a mektup yazarak kadılarla hadisçileri «Kur'ân mahluktur» dedirtmek üzere imtihan etmesini, bu sözü söylemeyenlerin de kendisine gönderilmesini emretti. İbn Cerir'in, tümünü de naklettiği birçok mektubu Bağdat valisine peşpeşe göndererek bu imtihanı sıkı tutması için teşvikte bulundu. Bu mektuplardaki iddiası; Kur'ân'ın muhdes olduğu, muhdes olan herşeyin de mahluk olacağı sonucunun ortaya çıkacağı idi. Bu istidlal, bırakınız hadisçileri, kelimcilerin bile uygun görmedikleri bir istidlaldi. Çünkü ihtiyarî fiilerin Cenâb-ı Allah'ın zatı ile kaim olduğunu söyleyenler, onun mukaddes zatıyla kaim olan fiilinin mahluk olduğunu söylemezler. Bilakis onun fiileri mahluk değildir. İslâm âlimleri Kur'ân'ın muhdes olduğunu, ama mahluk olmadığını söylerler. Bilakis Kur'ân, Allah'ın mukaddes zatı ile kaim olan kelimadır. Onun zatı ile kaim olan şey mahluk olamaz.

Yüce Allah, şu ayet-i kerimelerde şöyle buyurmuştur:

«Rablerinden kendilerine gelen her muhdes (yeni) ihtarı...» (el-Enbiyâ, 2.)

"Andolsun ki, biz sizi yarattık. Sonra şekil verdik. Sonra meleklerle 'Adem'e secde edin' dedik." (el-A'râf, 11.)

Bu ayet-i kerimede sözü edilen secde emri, Adem'in yaratılışından sonra Cenâb-ı Allah'tan sadır olmuştur. Allah'ın zatı ile kaim olan kelim mahluk değildir. Bu konu başka bir yerde anlatılacaktır.

Buharî, bu konuda, "Halku Efa'li'l-İbad" adını vermiş olduğu bir kitap tasnif etmiştir.

Özetle diyeceğimiz şudur ki, Me'mun'un mektubu Bağdat'a ulaştığında halka okundu. Me'mun, yanına gönderilmesi için şu kişilerin adlarını vermişti: Muhammed b. Sa'd (Vakidî'nin katibi), Ebu Müslim el-Müstemlî, Yezid b. Harun, Yahya b. Maîn, Ebu Hayseme Zübeyr b. Harb, İsmail b. Ebi Mesud ve Ahmed b. ed-Devrakî. Bağdat valisi bu âlimleri Rakka'ya, Me'mun'un yanına gönderdi. Me'mun da bunları "Kur'ân mahluktur" dedirtmek için imtihan etti. Bu âlimler, onun bu görüşüne icabet ettiler. Ona -istemeyerek de olsa- muvafakat ettiklerini açıkladılar. Bunun üzerine Me'mun kendilerini Bağdat'a geri gönderdi.

Bu durumun fıkıhçılar arasında duyulup yayılması işini ise Bağdat valisi İshak üstlendi. Hadis ve fıkıh âlimlerinden, cami imamlarından ve diğerlerinden bir grubu meclisinde topladı. Sonra, yukarıda adları geçen kişileri huzuruna çağırdı. Toplanan cemaata bu muhaddislerin, Me'mun'un "Kur'ân mahluktur" görüşüne muvafakat ettiklerini anlattı. Onlar da adları geçen muhaddislerin cevabına benzer cevaplar vererek muvafakatlarını bildirdiler. Böylece insanlar arasında büyük bir fitne meydana geldi. "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn." (Doğrusu bizler Allah'a aidiz ve bizler O'na dönücüleriz.)

Bundan sonra Me'mun ikinci bir mektubunu daha Bağdat valisi İshak'a gönderdi. Bu mektubunda asılsız ve sonuçsuz bazı deliller ileri sürerek Kur'ân'ın mahluk olduğuna dair isdidlalde bulundu. İleri sürdüğü deliller, müteşabih ayetlerdi. Aslında bu deliller kendisinin aleyhine olmuştu. İbn Cerir, bütün bunları anlatmıştır.

Me'mun, bu mektubunda vali İshak'a mektubunu insanlara okumasını ve onları Kur'ân'ın mahluk olduğu görüşünü kabul etmeye çağırmasını emrediyordu. Vali İshak da aralarında İmam Ahmed b. Hanbel, Kuteybe, Ebu Hayyan ez-Ziyadî, Bişr b. Velid el-Kindî, Ali b. Ebi Mukatil, Sadeveyh el-Vasitî, Ali b. Ca'd, İshak b. Ebi İsrail, İbn Hereş, İbn Aliyye ve el-Ekber, Yahya b. Abdülhamid el-Ömerî, Ebu Nasr et-Temmam, Ebu Muammer el-Katî, Muhammed b. Hatim b. Meymun, Muhammed b. Nuh el-Cündisaburî el-Madrub, İbn Ferhan, Nadr b. Şümeyl, Ebu Ali b. Asım, Ebu Avvam el-Barid, Ebu Şüca', Abdurrahman b. İshak, Hz. Ömer sülalesinden olan Rakka kadısı gibi meşhur şahsiyetlerin bulunduğu bir ulema cemaatini huzuruna davet etti.

Bunlar huzuruna girdiklerinde, İshak onlara Me'mun'un mektubunu okudu. Mektup dinlenilip muhtevası anlaşıldıktan sonra vali İshak, Bişr b. Velid'e şöyle bir soru sordu:

- Kur'ân hakkında ne diyorsun?
- O Allah kelimidir.
- Ben sana bunu sormuyorum, Kur'ân'ın mahluk olup olmadığını

soruyorum.

- Kur'ân halik (yaratıcı) değildir.
- Ben sana bunu da sormuyorum.
- Bundan daha başka bir diyeceğim yoktur. Bütün söyleyeceklerim bundan ibarettir.

– Sen Allah'tan başka ilah bulunmadığına, O'nun bir ve tek olduğuna, O'ndan önce birşey olmadığına, O'ndan sonra da birşey olmadığına, hiçbir bakımdan yaratıklarından birinin kendisine benzemediğine şahadet ediyor musun?

– Evet!

Bu karşılıklı konuşmadan sonra vali, katibe: "Bunun söylediklerini yaz." dedi. Katip de yazdı.

Sonra vali onları birer birer imtihan etti. Çoğu, Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylemeyi kabul etmedi. Onlardan biri Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylemeyi kabullenmeyince bu defa vali onu Bişr b. Velid el-Kindî'nin, "Yaratıklarından hiçbirisi hiçbir bakımdan Allah'a benzemez." sözünü benimseyip benimsemediğini sorarak imtihan ediyordu. O da, "Bişr'in dediğine muvafakat ediyorum." diyordu.

Sıra İmam Ahmed b. Hanbel'e geldiğinde, vali İshak ona şöyle bir soru sordu:

- Sen Kur'ân'ın mahluk olduğunu söyleyecek misin?
- Kur'ân Allah kelmamıdır. Bundan fazla birşey söylemem.
- Bişr b. Velid'in şu kağıtta yazılı sözlerine ne diyorsun?
- Ben derim ki: "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir." (eş-Şûrâ, 11.) (Mutezile'den biri dedi ki: O şöyle diyor: Allah kulakla işitir, gözle görür.)

İshak bu cevabı karşısında İmam Ahmed b. Hanbel'e şöyle bir soru sordu:

- İşitendir, görendir demekle neyi kastediyorsun?
- Ben bununla Cenâb-ı Allah'ın kastedtiğini kastediyorum. O, kendi nefisini nitelediği gibidir. Bundan fazla birşey söyleyecek değilim.

Vali İshak, imtihan ettiği âlimlerden her birinin söylediği cevapları birer birer kayda geçirip Me'mun'a gönderdi. Huzurda bulunanlardan bazıları istemiyerek de olsa işi geçiştirmek için Kur'ân'ın mahluk olduğu fikrini kabul ediyordu. Çünkü Me'mun yönetimi, bu fikri benimsemeyenleri görevlerinden azlediyordu. Beytü'l-maldan maaş alıyorsa, maaşı kesiliyordu. Müftü ise fetva vermekten menediliyordu. Hadis âlimi ise, hadis okumaktan ve dinlemekten alıkonuyordu. Bu nedenle büyük bir fitne, şiddetli bir mihnet ve büyük bir musibet meydana geldi. Güç ve kuvvet ancak Allah iledir.

FASIL

Vali İshak'ın gönderdiği cevaplar kendisine ulaşınca Me'mun ona, bu yaptığı işleri övücü cevabi bir mektup gönderdi. Ayrıca imtihan edilen fertlerden her birinin sözlerine cevaplar yazarak valiye, onları tekrar imtihan etmesini emretti. Kur'ân'ın mahluk olduğunu kabul edenlerin durumlarını halka duyurmasını, kabul etmeyenlerin ise zincire vurulmuş ve muhafaza altına alınmış olarak haklarında uygun göreceği cezayı vermesi için kendisine gönderilmesini bildirdi. Me'mun, Kur'ân'ın mahluk olduğunu kabul etmeyen âlimlerin boyunlarını vurmaya niyetlenmişti.

Me'mun'un bu mektubunu alan Bağdat valisi İshak, ikinci bir oturum düzenledi. Önceki kısımda adları geçen ulemayı meclisine çağırdı. Aralarında Bişr b. Velid el-Kindî'nin arkadaşı İbrahim b. Mehdi de vardı. Me'mun, bunların Kur'ân'ın mahluk olduğunu benimsemeleri halinde hemen öldürülmelerini kesin bir ifade ile emretmişti.

Vali İshak bunları imtihan edince hepsi de, "Gönlü imanla dolu olduğu halde, zor altında olan kimse müstesna..." (en-Nahl, 106.) mealindeki ayet-i kerimeyi tevil ederek, Kur'ân'ın mahluk oluşu görüşünü istemeye istemeye kabul ettiler.

Yalnız şu dört kişi Kur'ân'ın mahluk olduğunu kabul etmedi: Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Nuh, Hasan b. Hammad Seccade ve Ubeydullah b. Ömer el-Kavarirî. Vali İshak, halife Me'mun'a göndermek üzere bunları zincire vurup nezarethaneye attı. Sonra ikinci gün tekrar bunları huzuruna çağırıp imtihan etti. Seccade, Kur'ân'ın mahluk olduğu görüşünü kabullendi ve serbest bırakıldı. Üçüncü gün yine bunları huzuruna çağırıp imtihan etti. Bu defa da Kavarirî bu görüşü kabullendi. O da serbest bırakıldı. İmam Ahmed b. Hanbel ile Muhammed b. Nuh el-Cündisaburî ise nezarethanede bırakıldılar. Çünkü bunlar Kur'ân'ın mahluk olduğu görüşünü kabullenmemekte ısrar ettiler. Vali İshak da bunların bağlarını pekiştirdi, prangaya vurup Tarsus'ta bulunan halife Me'mun'a gönderdi. Ayrıca halifeye, bunlar hakkında bir mektup yazıp gönderdi. Ahmed b. Hanbel ile Muhammed b. Nuh, karşılıklı oturacak şekilde bir mahfele konulup deveye bindirilerek yola çıkarıldılar.

İmam Ahmed b. Hanbel, kendileri ile Me'mun'u bir araya getirmemesi, kendilerini Me'mun'a göstermemesi, Me'mun'u da kendilerine göstermemesi için Aziz ve Celil olan Allah'a dua etmeye başladı.

Bu sırada Me'mun, Bağdat valisine bir mektup göndererek şöyle dedi: «Duyduğuma göre o hadisçi ve kelamcılar, Kur'ân'ın mahlukluğu görüşünü, "Gönlü imanla dolu olduğu halde zor altında olan kimse müstesna..." (en-Nahl, 106.) mealindeki ayet-i kerimeyi tevil ederek ka-

bullenmişlerdir. Oysa onlar bu tevillerinde çok büyük hata yapmışlardır. Sen bunların tümünü bana gönder.»

Vali İshak da bunları yanına çağırarak Tarsus'a gitmelerini emretti. Hepsi Tarsus yoluna koyuldular. Yolda iken Me'mun'un ölüm haberini aldılar. Bunun üzerine Rakka'ya döndürüldüler. Sonra da Bağdat'a dönmelerine izin verildi. İmam Ahmed b. Hanbel ve Muhammed b. Nuh el-Cündisaburî, diğer âlimlerden önce yola koyulmuşlar ve Tarsus'a yaklaşmışlardı. Ama Me'mun'la karşı karşıya gelmemişlerdi. Onlar Tarsus'a girmeden ve Me'mun'la buluşmadan, Cenâb-ı Allah, Me'mun'u öldürdü. Noksanlıklardan münezze olan yüce Allah, kulu ve velisi İmam Ahmed b. Hanbel'in duasına icabet etti. Onları Me'mun'a göstermedi, Me'mun'u da onlara göstermedi. Aksine bunlar Bağdat'a döndürüldüler.

Bunların, Mutasım b. Reşid'in hilafetinin ilk zamanlarında karşılaştıkları sıkıntıları ve feci durumları ileriki kısımlarda detaylı olarak anlatacağız. Bu husustaki tam bilgiyi, İmam Ahmed b. Hanbel'in hicri 241. senede vefat edişini ve biyografisini anlatırken vereceğiz. Yardımına başvurulacak olan zat, yüce Allah'tır.

ABDULLAH EL-ME'MUN

Abdullah el-Me'mun b. Harun er-Reşid el-Abbasi el-Kuraşî el-Haşimî Ebu Cafer. Emirül-mü'minin idi. Annesi, Meracil el-Bazgisiye adında bir cariyeye idi.

Hicretin 170. senesinin rebiyülevvel ayında, amcası Hadi'nin vefat ettiği gecede doğdu. Amcası Hadi'nin vefatından sonra babası Harun Reşid halifelige geçti. Amcasının ölümü ve babasının hilafete geçişi, önceki kısımlarda da anlatıldığı gibi bir cuma gecesinde olmuştu.

İbn Asakir dedi ki: Abdullah el-Me'mun; babasından, Haşim b. Bişr'den, a'ma Ebu Muaviye'den, Yusuf b. Kahtabe'den, Abbad b. Avvam'dan, İsmail b. Aliyye'den ve Haccac b. Muhammed el-A'ver'den hadis rivayet etmiştir. Ebu Hüzeyfe İshak b. Bişr -ki bu ondan daha yaşlı idi-, Yahya b. Eksem (kadı), Fadl b. Me'mun, Muammer b. Şebib, Ebu Yusuf (kadı), Cafer b. Ebi Osman et-Tayalisi, Ahmed b. Harris eş-Şa'bî (ya da Yezidî), Amr b. Mes'ade, Abdullah b. Tahir b. Hüseyin, Muhammed b. İbrahim es-Sülemî ve Da'bül b. Ali el-Huzafî de kendisinden rivayetlerde bulunmuşlardır.

Abdullah el-Me'mun, defalarca Şam'a gelmiş ve orada bir süre ikamet etmiştir.

İbn Asakir, Ahmed b. İbrahim el-Musilî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Şemmasiye'de at yarışları düzenleniyordu. İnsanlar bu yarış

seyretmeye gelmişti. Halkın kalabalıklığına bakan Me'mun, Yahya b. Eksem'e: "İnsanların ne kadar kalabalık olduklarını görüyor musun?" diye sordu. Sonra, Enes'ten rivayet ederek Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu söyledi:

"Halkın tümü Allah'ın ayalidir, Allah'ın en çok sevdiği kişi, O'nun ayaline en fazla faydalı olandır."

Me'mun, Ebu Bekre'den rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Haya imandandır."

Cafer b. Ebi Osman et-Tayalisi'nin rivayetine göre, kendisi arefe gününde Rusafe şehrinde Me'mun'un arkasında ikinci namazını kılmış. Selam verdikten sonra cemaat tekbir almaya başlamış, o da şöyle demişti: «Gürültü etmeyin, gürültü etmeyin, yarın tekbir almak Ebû'l-Kasım (s.a.v.)'in sünnetidir.» Ertesi gün olunca minbere çıkarak tekbir aldı, sonra şöyle dedi: «Hüseyin b. Beşir, Ebu Bürde b. Dinar'dan rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Bayram namazını kılmadan önce kurbanını kesen kimsenin kestiği kurban, kendi ailesine sunduğu bir ettir; ama namazdan sonra kurbanını kesen kimse, sünnetin hükmünü yerine getirmiştir."

Allah en büyüktür. O'na çok hamdler olsun. Sabah akşam O'nu tesbih ederim. Allah'ım beni islah et, beni doğru yola ilet ve ellerimi de doğru iş yapar hale getir.»

Me'mun, kardeşinin hicri 198. senede öldürülmesinden sonra muharrem ayının bitimine beş gün kala halifelige geçti. Yirmi sene beş ay müddetle halifelik yaptı. Kendisinde Şiflik ve Mutezile mezhebinin görüşleri vardı, sahih sünneti bilmiyordu.

Hicretin 201. senesinde kendisinden sonraki dönem için Ali er-Rıza b. Musa el-Kazım b. Cafer es-Sadık b. Muhammed el-Bakır b. Ali Zeynelabidin b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib'in veliahtlığı için bey'at aldı. Önceki kısımlarda da anlattığımız gibi üzerindeki siyah elbiseleri çıkarıp yeşil elbiseler giydi. Bağdat'ta ve diğer yerlerdeki Abbasiler bundan çok rahatsız oldular, üzüldüler ve Me'mun'u hal' ederek yerine İbrahim b. Mehdi'yi geçirdiler. Sonra Me'mun onları yendi, tek başına halife oldu ve otoritesini yerleştirdi.

Me'mun, Bişr b. Gıyas el-Merisi'nin de aralarında bulunduğu bir Mutezile cemaatıyla bir araya gelmiş, bunlar onu aldatmışlar, o da kendilerinden bu batıl mezhebin fikirlerini öğrenmiş ve onlara uymuştu. Bu yüzden Mutezile mezhebi görüşlerine bağlanmıştı. İlmi se-verdi, ama basiretsizdi. Bu nedenle batıl fikirlere bulaştı, bu görüşlere rağbet etti. Halkı da Mutezile mezhebine davet etti ve bu mezhebe uymaları için onları zorladı. Bu hadise, onun hilafetinin sonlarında ve devletin yıkılmaya yüz tuttuğu zamanlarda olmuştu.

İbn Ebi'd-Dünya dedi ki: «Me'mun, beyaz tenli, orta boylu, güzel yüzlü bir kimseydi. Kır sakallı, sarı gözlü, uzun sakallı idi. Sakalı biraz inceydi, alnı dardı, yanağında bir ben vardı. Annesi, Meracil adında bir cariye idi.»

Hatib Bağdadî, Kasım b. Muhammed b. Abbad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: «Halifelerden, Osman b. Affan ile Me'mun'dan başka Kur'an'ı ezberleyen biri yoktur.» Bu, asla muvafakat edilmeyecek, cidden garip bir sözdür. Çünkü birçok halife Kur'an'ı ezberlemiştir.

Denilmiştir ki: Me'mun, ramazan ayında otuzüç hatim indirdi. Bir gün hadis okumak üzere oturdu. Yanında Kadı Yahya b. Eksem ile bir cemaat toplandı. Onlara ezberindeki otuz hadisi okudu.

Çeşitli ilimlerden haberdardı. Fıkıh, tıp, şiir, feraiz, kelam, nahiv, mahvin gariplikleri ve garibü'l-hadis hakkında bilgi sahibiydi. İlm-i nücumdan da anlardı. Gezegenlerin hareketlerinden bahseden "Zic-i Meymunî" adlı eser ona nisbet edilir. Kendi vatanında, Sincar'a, derecelerini miktarını tespit etmesini emretti. Sincar'ın yaptığı çalışmaların sonucu ile önceki fıkıhçıların çalışmalarının sonuçları arasında farklılık görüldü.

İbn Asakir'in rivayetine göre Me'mun bir gün halk için meclis kurdu. Meclisinde emirler ve âlimler de vardı. Kadının biri gelerek ona şikayette bulundu, kardeşinin öldüğünü ve 600 dinar bıraktığını ama eline sadece bir dinar geçtiğini söyleyince Me'mun hiç beklemezsiniz ona şu cevabı verdi:

– Hakkını almışsın, kardeşin geride iki kız çocuğu, bir anne bir zevce, oniki erkek kardeş ve bir de kız kardeş bırakmıştır. O bir kız kardeş de sensin. Öyle değil mi?

– Evet ey mü'minlerin emiri.

– İki kız çocuğuna terekesinin üçte ikisi (400 dinar), annesine terekesinin altıda biri (yüz dinar), zevcesine terekesinin sekizde biri (yetmişbeş dinar) düşer. Geriye yirmibeş dinar kalır ki, erkek kardeşlerden her birine ikişer dinar, sana da bir dinar düşer.

Orada bulunan âlimler; onun zekiliğine, keskin zekasına ve harcıcevaplılığına hayran oldular.

Böyle bir hikaye, Hz. Ali hakkında da rivayet edilmiştir.

Şairlerden biri, Me'mun'un huzuruna girdi. Onun hakkında -kendisinin çok kıymetli gördüğü- bir beyitlik şiir okudu. Me'mun ona hiç iltifat etmedi. Şair, mecliste daha fazla duramadan eli boş olarak dışarı çıktı. Yolda yürürken başka bir şairle karşılaştı. Ona dart yanarak: «Hayret etmiyor musun? Me'mun'a şu beyti okudum ama, başını kaldırıp bana bakmadı bile.» Karşılaştığı şair ona: «Neymiş senin o beytin?» diye sormuş, Me'mun'un yanından mahrum olarak çıkan şair de şu beyti okumuştı:

«Hidayet imamı Me'mun, din ile meşgul oldu. İnsanlarsa dünya ile meşgul olmaktadırlar.»

Diğer şair ona dedi ki: «Daha ne söyleyeceksin? Sen onu kendi mihrabında oturan aciz bir adama benzetmişsin. Keşki Cerir'in Abdülaziz b. Mervan hakkında söylediği şu şiiri okusaydın:

«O, dünyadaki nasibini zayi etmez, dünya malı da onu dinden alıkoymaz.»

Me'mun, bir gün meclisinde oturanlardan birine şöyle dedi:

– İki şaire ait iki beyit var ki, hiçbir şiir bunların güzelliğine ulaşamaz. Bunlardan biri Ebu Nüvas'ın şu beytidir:

«Akıllı kişi dünyayı denerse, dünya ona dost kılığında bir düşman olarak görünür.»

Diğeri de Şüreyh'in şu beytidir:

«Melami kişi dünyaya boş verir. O, kendisini kınayanları ıslah etmeye tutkundur.»

Me'mun demiştir ki: «Bir gün, maiyetimle birlikte çarşıda gitmekte iken kalabalık arasına girdim. Öyle ki, halktan olan insanlarla bir-birimize karıştık. Bir dükkanda bulunan eski püskü elbiseler giymiş bir adam, bana acıyan ya da durumumu hayretle karşılayan bakışla baktı ve şöyle dedi: «Mağrur olan herkesi görüyorum ki bir sene geçince nefsi ona, gelen senenin selametli olacağı kuruntusunu veriyor.»»

Yahya b. Eksem dedi ki: Me'mun'un, bir bayram günü halka hutbe irad ederken Allah'a hamd-ü senada bulunup Rasûlullah'a salat-ü selam getirdikten sonra şöyle dediğini işittim:

«Ey Allah'ın kulları! İki diyarın işi büyüdü. Âlimlerin cezası yükseldi. İki fırkanın müddeti uzadı Allah'a yemin ederim ki bu oyun değil, ciddi bir iştir. Yalan değil, gerçek birşeydir. Bu ölümdür, ölümden sonraki diriliştir, hesaptır, yargılamadır, mizandır, sırat köprüsüdür. Sonra ise ceza ya da mükafattır. Kıyamet gününde kurtulan kimse ebedi kurtuluşa erer. O günde çukura yuvarlanan kimse ise hüsrana maruz kalır. Hayrın tümü Cennet'te, şerrin de tümü Cehennem'dedir!»

İbn Asakir, Nadr b. Şümeyl'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Me'mun'un huzuruna girdim. Bana şöyle sordu:

- Ey Nadr, nasıl sabahladın?
- Afiyetle sabahladım, ey mü'minlerin emiri.
- Mürcie ne demek?
- Hükümdarlara muvafakat edenin dinidir. Bunlar dünyalıklarını hükümdarlardan elde ederler, ama bu sebeple dinlerini eksiltirler.
- Doğru söyledin. Peki ey Nadr, benim bu sabah ne söylediğimi biliyor musun?
- Ben kimim ki uzaktaki gaipleri bileyim?
- Ben bu sabah şu beyitleri okudum:

«Yarın kendisine bağlı olduğumdan ötürü mazeret beyan etmeyeceğim dinim şudur:

Peygamberden sonra Ali'yi sevmektir. Ebu Bekir'e ve Ömer'e sövmem.

Sonra Osman b. Affan, iyi kimselerle birlikte Cennet'tedir. O, öldürülen ve sabreden kimseydi. Savunmasızdı.

Bakın ha! Ben Zübeyr'e ve Talha'ya da sövmüyorum. Her ne kadar başkası onların hainlik yaptıklarını söylerse de.

Ben Aişe anaya da sövmem.

Ona iftira edenlerden biz uzağız. Böyleleri ile alakamız yoktur.»

Bu şiirde anlatılan mezhep, Şiîlerin ikinci mertebesidir ki; buna göre Hz. Ali diğer sahabelerden üstün sayılır.

Selef ulemasından bir cemaat ve Darekutnî şöyle demiştir:

«Hz. Ali (r.a.)'yi, Hz. Osman (r.a.)'dan üstün sayan bir kişi, (Hz. Osman'ı halife olarak seçmek için üç gün ictihad etmiş olmalarından ötürü) Muhacirler ile Ensâr'a hakarete bulunmuş olur.»

Çünkü Muhacirler ve Ensâr, Hz. Ömer'in öldürülmesinden sonra Hz. Osman'ı halife olarak Hz. Ali'ye tercih etmişlerdi.

Şunu da belirtelim ki, Şiîlikte onaltı mertebe vardır. "Kitab-ı Belâğî'l-Ekber" ve "Namusu A'zam" adlı eserlerin sahibi böyle demiştir. Namusu A'zam adlı kitapta, küfrün en ileri derecesine varılmaktadır.

Biz, mü'minlerin emiri Ali b. Ebi Talib hazretlerinin şöyle dediğini rivayet etmişizdir:

«Benî Ebu Bekir ve Ömer'e tercih edip onlardan üstün sayan bir kişi bana getirilirse ona, iftira etmiş kimselerin haddini uygular ve kırbaçlarım!»

Yine mütevatir bir rivayette anlatıldığına göre Hz. Ali (r.a.) şöyle buyurmuştur:

«Peygamber (s.a.v.)'den sonra insanların en hayırlısı Ebu Bekir, sonra da Ömer'dir.»

Hal böyle olunca; demek ki Me'mun, bütün sahabelere hatta Ebu

Talib oğlu Ali hazretlerine muhalefet etmiştir.

Me'mun, Muhacirler ve Ensâr'ı tahkir edici bu bid'atına başka bir bid'at ve büyük bir musibet daha eklemiştir ki, o da Kur'ân'ın mahluk olduğunu iddia etmesiydi. Ayrıca o, sarhoş edici içkileri içmeye düşkün olup daha başka birçok münkeratı irtikab etmişti. Fakat onda büyük bir şehamet ve savaş tutkusu ile düşmanları muhasara altında tutup çembere alma, Bizanslılara karşı sabırla savaşp onları çembere alma gibi iyi yönler de vardı. Bizanslı erkekleri öldürür, kadınlarını esir alırdı.

Me'mun şöyle derdi: «Ömer b. Abdülaziz ile Abdülmelik'in mabeyincileri vardı. Ben ise halkla yüzyüzeyim.»

Me'mun, adaleti araştırır, adaletin yerini bulması için çaba sarfeder ve halkın meseleleri için bizzat hüküm verir, çözüm bulurdu. Bir zaman, zayıf bir kadın ona gelerek, oğlu Abbas'ın kendisine haksızlık ettiğini şikayet etti. Halifenin oğlu Abbas da bu sırada yanbaşımda duruyordu. Hemen mabeyincisine emir vererek oğlu Abbas'ın elinden tutturdu ve getirip karşısında, şikayetçi kadının yanında oturttu. Kadın ifadesini vererek Abbas'ın kendisine ait bir çiftliğe el koyduğunu söyledi. Kadın ile Abbas bir saat tartıştılar. Kadının sesi Abbas'ın sesinden daha yüksekti, onun sesini bastırıyordu. Mecliste hazır bulunanlardan biri kadını azarladı. Me'mun, o adama: «Sus! Hak bu kadını konuşturuyor, batıl da Abbas'ı susturuyor.» dedi. Sonra da kadının lehinde hüküm verdi. Hakkını teslim etti ve oğlu Abbas'ın ona 10.000 dirhem vermesini emretti.

Me'mun, ümeradan birine şöyle bir mektup göndermişti: «Mürüvvet; senin evinin altın ve gümüşten olması, alacaklının çıplak, komşunun büzülmüş, yoksulun aç kalması değildir.»

Adamın biri Me'mun'un huzuruna gelip durdu. Me'mun ona şöyle dedi:

- Vallahi seni öldüreceğim.
- Ey mü'minlerin emiri, acele karar verme. Merhamet, affın yarısidir.
- Yazıklar olsun sana! Ben seni öldürmeye yemin ettim.
- Ey mü'minlerin emiri! Yeminini bozmuş olarak Allah'ın huzuruna çıkacak olman, katil olarak onun huzuruna çıkmış olmandan daha hayırlı olacaktır.

Adamın bu cevabı üzerine Me'mun onu affetti.

Me'mun şöyle derdi: «Keşke suçlular benim prensibimin affetmek olduğunu bilseler. Böylece korkuları gider, kalplerine sevinç girer.»

Me'mun bir gün bir gemiye bindi. Kaptanın, arkadaşlarına şöyle dediğini işitti: «Şu Me'mun'u görüyor musunuz, gözüme hiç de hoş görünmüyor. Çünkü o, kardeşi Emin'i öldürdü.» Kaptan, Me'mun'un ya-

kınlarda bulunduğundan habersiz olarak böyle konuşuyordu. Onu duyan Me'mun, gülümsemeye başladı ve arkadaşlarına dönüp şöyle dedi: «Şu adamın gözüne kadri yüce bir adam olarak görünebilmenin çaresi sizce nedir?»

Hedbe b. Halid, öğle yemeğini yemek için Me'mun'un yanına geldi. Yemeği yediler. Sofra kaldırılınca Hedbe, yere düşmüş ekmek kırıntılarını bir bir alıp yemeye başladı. Me'mun ona:

– Ey ihtiyar, hâlâ doymadın mı? diye sorunca Hedbe şu cevabı verdi:

– Evet doyumdum. Ama Hammad b. Seleme, Enes'ten rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

«Sofrasının altında kalan şeyleri yiyen kimse, fakirlikten emin olur.»

Bu cevap üzerine Me'mun, Hedbe'ye 1.000 dinar verilmesini görevlilere emretti.

İbn Asakir'in rivayetine göre Me'mun, bir gün Muhammed b. Abbad b. Mühelleb'e şöyle demiş:

– Ey Abdullah'ın babası, sana bir milyon, bir milyon, bir milyon ve bir dinar verdim.

– Ey mü'minlerin emiri, mevcut olan şeyi esirgemek kulun mabuda su-i zanda bulunması demektir.

– Doğru söyledin ey Abdullah'ın babası! (Görevlilere dönerek şöyle dedi:) Şuna bir milyon, bir milyon ve bir milyon daha verin.

Me'mun, Hasan b. Sehl'in kızı Boran'la gerdeğe girmek istediğinde, halk, Boran'ın babasına kıymetli eşyaları hediye olarak sunmaya başladı. Boran'ın babasının değer verdiği kimseler arasında bir edip vardı. Bu kişi, Boran'ın babasına iki dağarcık hediye etti. Dağarcıklardan birinde iyi kaliteden tuz, diğerinde de güzel bir çöğen otu vardı ve ayrıca şu mektubu yazdı:

«Ben, iyilikseverlerin sayfalarının dürülmesini istemedim. Hayırhah kimselerin defterinde adımın anılmamasından hoşlanmayacağım için bu hediyeleri gönderdim. Birincisi ki, tuzdur; bereketli ve uğurlu birşey olduğu için onu sana sundum. İkincisi de çöğen otudur ki, onu da temizliği ve kokusunun hoşluğu nedeniyle sana sundum.

Sana sunduğum hediyelerim himmetimden daha azdır.

Malıma gelince o kadar çoktur ki, himmetim ondan daha azdır.

Ey efendim, tuz ve çöğen otu;

Emsallerimin sana sunduğu hediyelerin en güzelleridir.»

Boran'ın babası Hasan b. Sehl, bu dağarcıkları Me'mun'un huzuruna götürdü. Me'mun bunu yadırgadı. Dağarcıkların boşaltılmasını

emretti ve boşaltılan dağarcıklara dinar doldurtup o garip kişiye gönderdi.

Me'mun'un oğlu Cafer dünyaya geldiğinde, halk gelip kendisini çeşitli sözlerle tebrik ettiler. Şairlerden biri de huzuruna gelerek oğlunun doğumu nedeniyle onu şu sözlerle tebrik etti:

«Allah senin ömrünü çok uzatsın,
Öyle ki oğlunun dede olduğunu göresin.
Sonra o da senin bağışta bulunduğun gibi bağışta bulunsun.
Tıpkı seni andırsın ortaya çıktığında;
Boyu posu sana benzesin.
Şerefiyle ağırlık kazansın ve bağışlarda bulunsun.»

Me'mun bu şaire 10.000 dirhem verilmesini emretti.

Me'mun, Şam'da iken parasız kaldığı zaman durumunu kardeşi Mutasım'a bildirmişti. Horasan hazinelerinden ona 30.000.000 dirhem geldi. Çıkıp bunlara baktı. Develer ve yükler süslenmişti. Beraberinde Kadı Yahya b. Eksem de bulunmaktaydı. Şehre girerken şöyle dedi: «Halkın gözü önünde bütün bu mallara el koymamız, kimseye birşey vermememiz mürüvvet değildir.» Böyle dedikten sonra kendisine gelen bu paraların 24.000.000'ünü halka dağıttı. Kendisi atından inmemiş, ayağı hâlâ üzengide idi.

Onun güzel şiirlerinden biri şudur:

«Dilim sizin sırlarınızı saklar, kimseye birşey söylemez.
Gözyaşlarım ise ihbarcılık yapar, sırrımı ifşa eder.
Eğer gözyaşlarım olmasaydı, aşkımı gizlerdim.
Eğer aşk olmasaydı gözlerim yaşarmazdı.»

Me'mun bir gece, kendisine bir cariyeyi getirmesi için hizmetçisini gönderdi. Cariyenin yanına giden hizmetçi çok gecikti. Cariye gelmek istemiyordu. Nihayet Me'mun'un kendisi cariyenin yanına giderek şu şiiri okumaya başladı:

«Ben özlem duyarak sana haber gönderdim. Sen bir bakış kazandın. Beni gafil bıraktın, ben de sana kötü zanda bulundum.
Uzakta olduğun halde aşıkına fısıldadın.
Ah keşke bilseydim, sana yakın olmanın fayda vermeyeceğini.
Onun yüzünün güzelliklerine bir bakış fırlattın.
Nağmesini dinleterek kulaklarını faydalandırdın.
Gözlerinde onun izini apaçık olarak görüyorum,
Gözlerim onun gözlerinden güzellik çalmıştır.»

Me'mun, Şifilik ve Mutezililik bid'atını ortaya koyduğunda Bişr el-Merisî buna çok sevindi. Sözünü ettiğimiz bu Bişr, Me'mun'un hocasıydı. Bunun üzerine Bişr şu şiiri okumaya başlamıştı:

«Me'mun'umuz ve efendimiz öyle bir söz söyledi ki, sözü kitaplar-da tasdik edilmiştir:

Hasan'ın babası Ali, hidayet peygamberinden sonra Ebu Bekir'-den daha üstündür.

Amellerimizin yaratıcısı biziz. Kur'ân da mahluktur.»

Ehl-i Sünnet şairlerinden biri, Bişr'e şu cevabi şiirini okudu:

«Ey insanlar! "Allah'ın kelamı mahluktur" diyenin sözü ve ameli yoktur.

Ebu Bekir, Ömer ve Peygamber böyle birşey söylememişlerdir. Sıddik böyle bir şeyden bahsetmemiştir.

Bunu, ancak Rasûlullah'a karşı bid'at uyduran kimseler söyler. Böyleleri de Allah katında zındıktır.

Bişr, böyle söylemekle Müslümanların dinini yok etmek istedi.

Kendilerinin dini vallahi boştur ve batıldır.

Ey millet, halifenizin aklı zincire vuruldu. O, bukağılara vurulup bağlanmıştır.»

Bişr, Me'mun'dan bu şiirin sahibini yakalatıp cezalandırmasını istedi. Me'mun ona: «Yazıklar olsun sana! Eğer bu bir fakih olsaydı cezalandırırdım. Ama bu bir şairdir, ben buna karışmam.» dedi.

Me'mun, son seferi olan Tarsus gazasına gideceği zaman, çok sevdiği ve ahir ömründe satın aldığı bir cariyesini yanına çağırdı. Onu tutup bağrına bastı. Cariye ise ağlayıp: «Ey mü'minlerin emiri, bu seferinle beni kahrettin ve öldürdün.» dedi. Sonra şu şiiri okudu:

«Ey Rabbim! Sana, dara düşmüş kimsenin duasıyla dua ediyorum.

Ey Rabbim! Sen dualara icabet eden ve karşılık verensin.

Ey Efendim! Umarım ki Allah, savaşmana gerek bırakmaz ve bizi gönüllerin a-zu ettiği gibi bir araya getirir.»

Bundan sonra Me'mun onu tekrar bağrına basıp şu şiiri okudu:

«Şu güzelliğe bakın hele. Gözyaşları, gözündeki sürmeleri yıkıyor. O kadar çok ağlıyor ki, gözyaşları parmak ucundan akıyor. Sabahleyin beni kınarken söylediği sözlerle beni öldürdü.

Ey cariyeye, sen şurada söylediğin sözlerle beni öldürmeye adeta çabaladın.»

Bu şiiri okuduktan sonra Me'mun, hadım Mesrur'a emir vererek cariyeye iyi davranmasını ve dönüşüne kadar muhafaza etmesini istedi. Sonra da şöyle dedi:

– Biz, şair Ahtal'ın şu şiirinde anlattığı durumdayız:

«Biz öyle bir milletiz ki, savaştıklarında kadınlara karşı uçkurlarını sıkı bağlarlar, onlarla ilgilenmezler.»

Bundan sonra Me'mun, cariyesiyle vedalaşıp yola koyuldu. Yokluğunda cariyesi hastalandı. Kendisi de bu seferde vefat etti. Cariyeye ölüm haberi geldiğinde can çekişti ve şu şiiri okudu:

«Zaman bize tatlılıktan sonra acılık şerbetini içirdi, hemde kaselelerle. Bizi kandırdı.

Bazen bize güzel günler gösterdi ve bizi güldürdü;

Sonra bizden yüz çevirdi ve bizi ağlattı.

Biz Allah'a dönücüleriz. O hep bizim hakkımızda hüküm verir ve takdirde bulunur. Dünyamızı renklenirir.

Öyle bir dünya ki, tasarruflarında ne hep sefa verir ne de hep keder verir. Bazan sefa, bazan da keder gösterir.

Biz bu dünyada sanki yaşarken ne ölüyüz ne de diriyiz.»

Me'mun, hicretin 218. senesinin recep ayının bitimine onüç gece kala perşembe günü öğle (ya da ikindi) vaktinde Tarsus'ta vefat etti. Vefatı sırasında kırksekiz yaşındaydı. Yirmi sene birkaç ay süre halifelik yaptı. Cenaze namazını kardeşi ve kendisinden sonraki veliahd Mutasım kıldırdı. Tarsus'ta Hadi b. Hakan'ın evine defnedildi. Bir rivayette anlatıldığına göre bu senenin çarşamba, başka bir rivayete göre ise salı günü vefat etmiştir. Yine bir rivayette anlatıldığına göre, Tarsus'un dört konak uzağında iken vefat etmiş, cenazesi Tarsus'a götürülüp defnedilmiştir. Başka bir rivayete göre ise Adana'ya nakledilerek ramazan ayında oraya defnedilmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

Şair Ebu Said el-Mahzumî şöyle demişti:

«Yıldızların Me'mun'a ya da onun bit taramış mülküne fayda verdiğini gördün mü?

Babasını Tus'ta bıraktıkları gibi onu da Tarsus arsasında bıraktılar.»

Me'mun, kardeşi Mutasım'a vasiyette bulunmuştu. Bu vasiyetini Mutasım'ın ve oğlu Abbas'ın ayrıca orada hazır bulunan kadı, emir, vezir ve katiplerin huzurunda yapmıştı.

Vasiyetinde, Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylüyor ve bundan tevbe etmiyordu. Hatta bu fikre sahip olarak öldü ve ameli kesildi. O bu fikrinden vazgeçmedi ve tevbe etmedi. Öldükten sonra cenaze namazını kıldırarak kişinin cenazesi üzerine tekbir almasını vasiyet etmişti. Mutasım'a da; Allah'tan korkmasını, halka merhametli muamele etmesini, kendisinin de Kur'ân'ın mahlukluğu inancına bağlanmasını ve halkı bu inanca bağlanmaya davet etmesini vasiyet etmişti. Abdullah b. Tahir, Ahmed b. İbrahim ve Ahmed b. Ebi Davud'a iyi davranmasını, idarede bunlara danışmasını, fikirlerine başvurmasını, onlardan asla ayrılmamasını da vasiyet etmişti. Yahya b. Eksem'le arkadaşlık etmemesini, ondan uzak durmasını vasiyet ederek onu yermiş ve şöyle demişti: «O bana ihanet etti. Halkı benden nefret ettirdi. Ben ondan razı değilim. Onunla ilişkilerimi kopardım.» Vasiyetinin sonunda, Alevilere iyi davranmasını, onların iyilik yapanlarının iyiliklerin kabul etmesini, kötülük yapanlarını bağışlamasını, her sene onlara maaş vermesini de vasiyet etmişti.

İbn Cerir, Me'mun'un oldukça uzun bir biyografisini nakletmiştir. Bu biyografide İbn Asakir'in -nakilleri çok olmasına rağmen- duymadığı birçok şeyleri de anlatmıştır. Her bilen üstünde daha iyi bilen biri vardır.

MUTASIM BİLLAH'IN HALİFELİĞİ

Mutasım Billah, Ebu İshak b. Harun er-Reşid.

Hicri 218. senenin receb ayının 12'sinde perşembe günü Tarsus'ta kardeşi Me'mun'un vefat ettiği gün kendisinin halifeliğine bey'at edildi. Me'mun Tarsus'ta hastalanıp ölünce, cenaze namazını Mutasım Billah kıldırıldı. Komutanlardan bazıları Me'mun'un oğlu Abbas'ın halife seçilmesi için girişimde bulundular. Ancak Abbas onlara karşı çıkarak: «Bu ne soğuk muhalefettir! Ben amcam Mutasım'a bey'at ettim.» dedi. Bunun üzerine insanlar sakinleştiler, fitne alevleri söndü. Posta, Mutasım'a bey'at edildiği haberini ve Me'mun'un başsağlığı ile ilgili bildiriye ülkenin her tarafına ulaştırdı.

Mutasım, Me'mun'un Tuvana şehrinde yaptırdığı binaların yıkılmasını ve oraya taşıdığı silahların tekrar Müslümanların kalelerine aktarılmasını emretti. İşçilerin kendi beldelerine dönmesine izin verdi. Sonra kendisi Me'mun'un oğlu Abbas'ı da yanına alarak ordusuyla Bağdat'a yöneldi. Ramazan başında cumartesi günü büyük bir ihtişam ve debdebe ile Bağdat'a girdi.

Bu senede Hemedan, İsfahan, Masebezan ve Menrecan halkından büyük bir kalabalık grup, Hürremilik dinine girdi. Bunların etrafında çok kalabalıklar oluştu. Mutasım, bunların üzerine birçok askeri birlikler sevketti ki, bu birliklerin sonuncusu İshak b. İbrahim b. Mus'ab komutasındaki büyük bir askeri birlikti.

Bunun üzerine Mutasım, İshak b. İbrahim'i Cebel mıntıkasına vali tayin etti. O da bu senenin zilkade ayında yola koyuldu. Görevlendirildiği yere gidince fetih gerçekleşti. İshak b. İbrahim bir mektupla, terviye gününde (zilhicce ayının sekizinci gününde) fethin gerçekleştirildiğini, Hürremilerin mağlub edildiklerini, onlardan çok sayıda adamın öldürüldüğünü, kalanların ise Bizans'a kaçtıklarını Mutasım'a bildirdi.

İbrahim b. İshak vasıtasıyla, İmam Ahmed b. Hanbel'e işkence edilmiş, o büyük zat bunun huzurunda dövülmüş ve çeşitli eziyetlere maruz bırakılmıştı. Nitekim hicretin 241. senesi olaylarından bahsedilirken İmam Ahmed b. Hanbel'in biyografisi anlatılacak ve bu husus orada teferruatlı olarak açıklanacaktır.

HİCRETİN İKİYÜZONSEKİZİNCİ SENESİNDE VEFAT EDEN MEŞHUR ŞAHSİYETLER

BİŞR EL-MERİSÎ

Bişr b. Gıyas b. Ebi Kerime Ebu Abdurrahman el-Merisi. Kelamcıdır. Mutezile'nin şeyhidir. Me'mun'u sapıklığa sürükleyenlerdendir. Bu adam önceleri biraz fıkıh okudu. Kadı Ebu Yusuf'tan ders aldı. Ondan, Hammad b. Seleme'den, Süfyan b. Uyeyne'den ve diğerlerinden hadis rivayet etti. Ama daha sonra kelam ilmine saplandı. İmam Şafî, kendisini kelam öğrenmekten, öğretmekten menetmiş, ama o buna kulak vermemişti. İmam Şafî, kelam ilmiyle ilgili olarak şöyle demiştir: «Kulun şirk koşma dışındaki bütün günahlarla Allah'ın huzuruna çıkması, bence kelam ilmi ile birlikte Allah'ın huzuruna çıkmasından daha hoştur!»

Bişr, Bağdat'a geldiğinde İmam Şafî ile görüşmüştü.

İbn Hallikan dedi ki: «Bişr, Kur'ân'ın mahluk olduğuna dair sözünü yenilemiş, kendisinden çok çirkin sözler nakledilmiştir.»

Bişr, Mürcie mezhebindendi. Mürcie'nin Merisiye kolu kendisine nisbet edilir. O şöyle derdi: «Güneşe ve Ay'a secde etmek küfür değildir. Ancak küfür alametindendir.»

Bişr, İmam Şafî ile münazara ederdi. Nahvi iyi bilmezdi. Çok fahiş hatalar yapardı. Babasının Kûfe'de Yahudi bir boyacı olduğu söylenir. Kendisi Bağdat'ın Derbû Merisi mıntıkasında ikamet ederdi.

Merisi, yağ ve hurmayla yapılan bir yufka ekmektir.

Başka bir rivayete göre ise Meris, kışın çok soğuk rüzgarların estiği Nobe beldesinin bir nahiyesidir.

Bu senede vefat etmiş olan meşhur şahsiyetler arasında Abdullah b. Yusuf eş-Şeybî, Ebu Mesher Abdüla'lâ b. Mesher el-Gassani ed-Dımsşkî ve Yahya b. Abdullah el-Babiletî de bulunmaktadır.

EBU MUHAMMED ABDÜLMELİK B. HİŞAM

Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişam b. Eyyub el-Maafirî. Ziyad b. Abdullah el-Bekkaî tariki ile İbn İshak'tan siret rivayet etmiştir. İbn İshak, "es-Sîret" adlı eserin yazarı idi. Ancak bu eser, Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişam'a nisbet edilerek İbn Hişam Sireti diye bilinmiştir. Çünkü kendisi bu eseri tehzib etmiş, ilaveler yapmış ve gereksiz bazı yerleri eserden çıkarmıştır. Bazı yerleri düzeltmiş ve hataları telafi etmiştir.

Kendisi lügatte ve nahivde büyük âlimdi. Mısır'da ikamet ederdi. Mısır'a geldiğinde İmam Şafî ile görüşmüştü. Karşılıklı olarak Arap şiirleri okumuşlardı. Bu senenin rebiyülahir ayının 13'ünde Mısır'da vefat etti. "Tarihu Mısır" adlı eserinde İbn Yunus, böyle demiştir. Süheylî'nin iddiasına göre ise o, hicretin 213. senesinde vefat etmiştir. Nitekim bu husus önceki sayfalarda da anlatılmıştı. Doğrusunu Allah bilir.

HİCRETİN İKİYÜZONDOKUZUNCU SENESİ

Bu senede Muhammed b. Kasım b. Ömer b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib, Horasan'a bağlı Talikan kasabasında ortaya çıktı ve insanları Muhammed ailesinden Rıza'nın halifeliğine davet etti. Etrafına çok sayıda adam topladı. Abdullah b. Tahir'in komutanlarından birkaçı defalarca onunla savaştılar. Nihayet onu mağlup ettiler ve Muhammed b. Kasım kaçtı. Sonra yakalanıp Abdullah b. Tahir'e götürüldü. Abdullah, onu Mutasım'a gönderdi. Bu senenin rebiyülahir ayının ortasında Mutasım'ın huzuruna çıkartıldı. Mutasım, onun 3x2 zira' ebadında dar bir yere hapsedilmesini emretti. O daracık yerde üç gün kaldıktan sonra daha geniş bir mekana nakledildi. Kendisine erzak ve hizmetçi verildi. Ramazan bayramı gecesine kadar orada mahpus kaldı. Bu gece insanlar bayram hazırlığıyla meşgul iken, ılık penceresinden kendisine bir ip sarkıtılarak çıkarılıp götürüldü. Nereye gittiği bilinmemektedir.

Bu senenin cemazielevvel ayının 11'inde pazar günü İshak b. İbrahim, Hürremilerle yaptığı savaştan dönerek beraberindeki esirlerle

birlikte Bağdat'a geldi. O, bu savaşta Hürremilerden 100.000 savaşçıyı öldürmüştü.

Mutasım bu senede Uceyfi, Basra'da çok fesat çıkaran Zutlarla savaşması için büyük bir orduyla harekete geçirdi. Zutlar, Basra'da yol kesiyor ve halkın ürünlerini yağmalıyorlardı. Uceyf, bunlarla dokuz ay süreyle savaştı ve mağlup etti. Onların şerlerine engel oldu. Köklerini kazıdı.

Zutların işlerini Muhammed b. Osman adında bir adam, Semlak adlı yardımcısı ile birlikte yürütmekteydi. Semlak, Zutların şeytanı ve dahisi idi. Cenâb-ı Allah, Müslümanları, ondan ve onun şerrinden kurtardı.

Bu senede İmam Ahmed b. Hanbel'in üstadı Süleyman b. Davud el-Haşimî, "Müsned" adlı eserin sahibi ve İmam Şafî'nin talebesi Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Ali b. Ayyaş, Buharî'nin üstadı Ebu Nuaym Fadl b. Dükeyn ve Ebu Bihar el-Hindî gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZYİRMİNCİ SENESİ

Bu senenin aşura gününde Uceyf, gemilerle Bağdat'a girdi. Bera-berinde 27.000 Zutlu vardı. Bunlar eman alarak halifenin yanına gelmişlerdi. Önceleri Bağdat'ın doğu yakasına yerleştiler. Sonra Ayn-ı Rume'ye sürgün edildiler. Bizanslılar bunlara hücum ettiler. Baştan sona hepsini ezdiler. Bunlardan bir kişi dahi kurtlamadı. Bu, onların Bağdat'ı son görmeleri idi.

Bu senede Mutasım, asıl adı Haydar b. Kavus olan Afşin Bey'i, Babek el-Hürremî adlı lanetli ile savaşmak üzere büyük bir ordu ile harekete geçirdi. Babek'in içi gerçekten büyümüş, gücü artmış, Azerbaycan ve çevresinde tabileri etrafa yayılmıştı. O, ilk olarak hicretin 201. senesinde ortaya çıkmıştı. Büyük bir zındık ve mel'un bir şeytandı.

Afşin yola koyuldu. Gözetleme, kaleleri onarma ve takviye kuvvetlerini yedekte tutma konularında usta bir savaşçı idi. Mutasım, Büyük Boğa ile ona ve beraberindeki askerleriyle tabilerine bol miktarda nafaka ve harçlık gönderdi. Afşin ile Babek karşı karşıya geldiler. Aralarında şiddetli savaşlar cereyan etti. Afşin, Babek'in etrafındaki zındıklardan 100.000'den fazlasını öldürdü. Babek kendi şehrine kaçtı. Aşağılanmış ve mağlup olmuş bir halde burada gizlendi. İlk olarak bu savaşta Babek'in gücü kırılmıştı. Babek ile Afşin arasında, anlatımı burada uzun sürecek savaşlar olmuştu. İbn Cerir, bu savaşları teferuatı ile anlatmıştır.

Mutasım, bu senede Bağdat'tan dışarı çıktı. Katol'a gidip orada ikamet etti.

Bu senede Mutasım, büyük bir itibara sahip olmasına rağmen, Fadl b. Mervan'a gazaplandı. Onu vezirlikten azledip hapse attı. Mallarını elinden aldı. Yerine Muhammed b. Abdülmelik b. Zeyyad'ı tayin etti.

Bu senede geçen senenin hac emiri Salih b. Ali b. Muhammed insanlara haccettirdi.

Bu senede Adem b. Ebi İyas, Abdullah b. Reca, Affan b. Mesleme, meşhur kurralardan Kalun ve Ebu Hüzeyfe el-Hindî gibi tanınmış şahsiyetler vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZYİRMİBİRİNCİ SENESİ

Bu senede Büyük Boğa ile Babek arasında korkunç bir savaş cereyan etti. Babek, Büyük Boğa'yı bozguna uğrattı. Adamlarından bir kısmını öldürdü. Sonra Afşin ile Babek savaştılar. Afşin onu mağlup etti. Uzun süren muharebelerden sonra Babek'in adamlarından bir kısmını öldürdü. Bu savaşları, İbn Cerir tüm teferruatıyla anlatmıştır.

Bu senede Mekke valisi Muhammed b. Davud b. İsa b. Musa el-Abbasi insanlara haccettirdi.

Bu senede Asım b. Ali, Abdullah b. Müslim el-Ka'nebi, Abdan ve Hişam b. Ubeydullah er-Razi gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZYİRMİİKİNCİ SENESİ

Bu senede Mutasım, Babek'le yaptığı savaşta Afşin'e takviye olsun diye büyük bir askeri birliği hazırladı ve ona -askerlerine sarfet-sin diye- 30.000.000 dirhem para gönderdi. Afşin'le Babek savaşa tutuştular. Afşin, Babek'in şehri Bezz'i fethetti ve oradaki herşeyi yağmaladı. Bu hadise, bu senenin ramazan ayının bitimine on gün kala, cuma günü vuku buldu. Şehrin fethedilmesi; kuşatmadan, korkunç muharebelerden, şiddetli çatışmalardan ve büyük çabalardan sonra gerçekleşmişti ki, İbn Cerir bunu tüm teferruatlarıyla anlatmıştır. Özetle diyecek olursak Afşin, Bezz şehrini fethetti. Oradaki bütün malları ganimet edindi.

BABEK'İN YAKALANMASI

Müslümanlar onun Bezz adıyla bilinen şehrini ele geçirdiklerinde -ki burası onun başkenti ve kuvvetlerinin bulunduğu yer idi- beraberrindeki aile efradı, oğlu, annesi ve karısı ile kaçtı. Etrafında çok az kimse kalmıştı. Yiyecekleri tükenmişti. Yolda giderlerken bir çiftçiye gördüler. Kölesini çiftçiye gönderdi ve ona birkaç altın verdi. «Şu adama git ve yanındaki ekmeği satın al.» dedi. Öte yandan çiftçinin ortağı uzak bir yerden onları seyrediyordu. Kölenin çiftçiden ekmeği aldığını görünce, gasbettiğini sanarak halifenin naibi Sehl b. Sinbaz'ın bulunduğu kaleye gitti. Sehl b. Sinbaz'a gidip o kölenin haddini bildirmesi için durumu anlattı. Sehl, bizzat bineğine binerek olay yerine geldi. Köleyi yakaladı ve ona şöyle sordu:

– Sen necisin, durumun nedir?

– Birşey yok. Sadece şu çiftçiye birkaç dinar verdim ve kendisinden ekmek satın aldım.

– Sen kimsin?

Köle, durumu gizlemeye çalıştı. Sehl ısrar edince şu cevabı verdi:

– Ben, Babek'in kölelerindenim.

– Babek nerede?

– İşte şu ilerde oturmuş, yemek yiyor.

Sehl b. Sinbaz, Babek'in yanına yaklaştı. Onu görünce bineğinden indi ve gidip Babek'in elini öperek şöyle dedi:

– Efendim, nereye gitmek istiyorsun?

– Bizans'a gitmek istiyorum.

– Benim kaleminden daha muhafazalı bir yer bulamazsın. Ben de kölen olur, senin hizmetinde bulunurum.

Böyle diyerek Babek'i aldattı ve onu alıp beraberinde kaleye götürdü. Yanında misafir etti. Ona çok masraflarda bulundu ve bol miktarda armağanlar sundu. Öte yandan Afşin'e bir mektup yazarak Babek'in yanında bulunduğunu söyledi. Afşin de Babek'i yakalamaları için oraya iki komutan gönderdi. Bunlar, kaleye yakın bir yere gelip konakladılar ve Sehl b. Sihbaz'a mektup yazarak yerlerini bildirdiler. O da kendilerine; «Bizden size bir haber gelince kadar bulduğunuz yerden ayrılmayın.» diye bildirdi. Sonra Babek'e: «Mutlaka şu kalenin içinde sıkılmışsındır. Ben bugün ava gitmeye karar verdim. Yanımızda şahinler ve köpekler var. Eğer ferahlamak ve sıkıntını gidermek istiyorsan bizimle gel.» dedi. Babek de "Olur" deyince, hep birlikte ava çıktılar. Sehl b. Sinbaz, Afşin'in komutanlarına haber göndererek, «Falan vakitte falan yerde olun.» dedi.

Bunlar belirtilen yere vardıklarında Afşin'in komutanları beraberlerindeki askerlerle oraya hücum ettiler, Babek'i çembere aldılar. Sehl b. Sinbaz da kaçtı. Komutanlar Babek'i görünce: «Bineğinden in!» dediler. Babek: «Siz kimsiniz?» diye sorunca onlar, Afşin'in yanından geldiklerini söylediler. O zaman Babek bineğinden indi. Üzerinde beyaz bir zırh, kısa bir bot ve elinde de bir şahin vardı. Sehl b. Sinbaz'a bakıp şöyle dedi: «Allah seni kahretsin! Benden para isteseydin, sana bunların verdiklerinden daha fazlasını verirdim.» Komutanlar onu bineğe bindirip beraberlerinde Afşin'e götürdüler.

Afşin'in karargahına yaklaştıklarında, Afşin dışarı çıktı ve etrafındaki insanlara iki saf halinde dizilmelerini emretti. Babek'e de bineğinden inip yaya olarak insanların arasına katılmasını emretti. O da bu emri yerine getirdi. O gün, gerçekten görülmeye değer bir gündü. Bu hadise, bu senenin şevval ayında vuku buldu. Sonra Afşin onu muhafaza altına alıp yanında hapsedti.

Bundan sonra Afşin, durumu bir mektupla Mutasım'a bildirdi. O da Babek'in ve onunla birlikte yakalanan kardeşi Abdullah'ın kendisine gönderilmelerini emretti. Afşin, bu senenin sonuna doğru bun-

larla birlikte Bağdat yoluna koyuldu. Bağdat'a ulaşmadan bu yıl sona erdi.

Bu sene de önceki senenin hac emiri insanlara haccettirdi.

Bu senede Ebü'l-Yeman Hakem b. Nafi, Ömer b. Hafs b. Ayyaş, Müslim b. İbrahim ve Yahya b. Salih el-Vahatî gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZYİRMİÜÇÜNCÜ SENESİ

Bu senenin safer ayının 3'ünde, perşembe günü Afşin, beraberinde Babek bulunmak üzere Samarra'daki Mutasım'ın yanına gitti. Afşin'in beraberinde ayrıca Babek'in kardeşi de vardı. Mutasım, oğlu Harun el-Vasık'a, Afşin'i karşılamasını emretmişti. Onun haberleri her gün Mutasım'a geliyordu. Mutasım, Babek olayıyla dikkatle ilgileniyordu. Babek'in kendisine ulaşmasından iki gün önce Mutasım, ulağına emir vererek yola koyulmuş ve tanımadığı halde Babek'i görmüştü. Ona bakmış sonra geri dönmüştü. Babek yanına geldiği günde Mutasım hazırlandı. İnsanları iki saf halinde sıraya dizdi. Ve insanlar onu iyice tanısnlar diye Babek'in bir file bindirilmesini emretti. Babek'in üzerinde ipek bir kaftan ve samur kürkünden yapılmış bir takke vardı. Fili hazırlamışlar, üzerindeki eşyaları boyamışlar ve ona çok değerli eşyalar ve ipek giysiler giydirmişlerdi. Şairin biri bu konuda şöyle bir şiir söylemişti:

«Fil adeti üzere boyandı. Horasan şeytanını taşıyor.

Filin azalarının boyanması ancak çok büyük durumlarda olur.»

Babek, huzura getirildiğinde Mutasım onun ellerinin ve ayaklarının kesilmesini, başının koparılmasını, karnının yarılmasını emretti. Sonra da kesik başını Horasan'a gönderdi. Gövdesi de Samarra'da bir ağaca asıldı. Babek öldürüldüğü gecede, yani bu senenin rebiyülahir ayının 13'ünde perşembe gecesı içki içmişti.

Bu mel'un, ortaya çıktığından öldürüldüğü güne kadar yirmi senelik süre zarfında hep Müslümanları öldürmüştü. İbn Cerir'in ifadesine göre öldürdüğü Müslümanların sayısı 255.500 kişiyi bulmuştu. Ayrıca Babek, sayılamayacak kadar çok insanı esir almıştı. Afşin, onun esir aldığı insanlardan 7.600 kişiyi kurtarmış; çocuklarından 17 tanesini, karılarından, gelinlerinden ve hısımlarından da 23 kadını esir almıştı. Babek'in annesi, şekli cidden çirkin ve hakir bir cariyeye idi. Ama kader onu bu mertebelere çıkardı. Birçok insan ve halk tabasından da büyük bir topluluk onun sebebiyle fitneye maruz kaldıktan sonra, Cenâb-ı Allah, Müslümanları onun şerrinden kurtardı.

Mutasım, Babek'i öldürdükten sonra Afşin'e taç giydirdi ve ona mücevherlerle işlenmiş iki kemer taktı. Ayrıca ona 20.000.000 dirhem verip Sind valiliğine tayin etti.

Mutasım, şairlere de; Afşin'in yanına gitmelerini ve Müslümanlar için yaptığı yararlılıklardan ötürü onu övmelerini emretti. Babek'in Bezz adındaki şehrini yıkıp harabeye döndürmesinden ve dümdüz hale getirmesinden ötürü onu methetmelerini istedi. Şairler, bu hususta çok güzel şiirler inşad ettiler. Afşin'i şiirleriyle öven şairlerden biri de Ebu Temmam et-Taî idi. Ebu Temmam, tamamı İbn Cerir tarafından nakledilen kasidesinde Afşin'i şöyle övmüştü:

«Bezz şehrinin celladı mağlup oldu, şimdi o defnedilmiştir.

Bezz şehrinde sadece canavarlar ve vahşi hayvanlar kalmaktadır.

Bu kılıç, savaşta bu sebatı gösterdikçe bu din yükseldi.

O daha önce efendiliğin bakiresiydi, kılıçla bekaretini giderdi Afşin denen doğunun yiğit adamı.

Orayı tekrar eski haline döndürdü. Şimdi orada tilkiler vardır.

Oysa dün orası bir aslanın iniydi.

Halkının kafataslarından duvarlar ve binalar meydana geldi. Daha önce oranın emirliği ve önemli işleri vardı.

Orası çöle döndürülmeden önce kalbe can veren bir kan gibiydi.

Ama şimdi orada darlık ve sıkıntı meydana geldi; daha önce orası bir tatlı su pınarı gibiydi.»

Hicretin 223. senesinde Bizans imparatoru Tofil b. Mihail, Malatya ve çevresindeki Müslümanlara saldırdı. Birçok Müslümanı öldürdü, sayılamayacak kadar çok Müslümanı esir aldı. Bunlar arasında 1.000 Müslüman kadın da vardı. Esir aldığı Müslümanlara işkence yaptı. Kulaklarını ve burunlarını kesti, gözlerine mil çekti. Allah onu kahretsin. Bunun sebebi de şuydu: Babek, Bezz şehrinde kuşatma altına alınıp etrafında askerler yığıldığında, Bizans imparatoruna şu mealde bir mektup yazıp gönderdi:

«Arapların hükümdarı, askerlerinin tümünü üzerime sevketmiştir. Ülkesinin sınırlarında muhafızları kalmamıştır. Eğer ganimet elde etmek istiyorsan çevrendeki beldelere çabucak saldır ve oraları ele geçir. Çünkü bu saldırı esnasında sana karşı koyacak birini bulamayacaksın.»

Bunun üzerine Tofil, 100.000 askerle harekete geçti. Dağlara çıkan Hürremiler de ona katıldılar. İshak b. İbrahim b. Mus'ab, bunlarla savaştı, ama güç yetiremedi. Çünkü onlar, dağlarda kendilerini koruma altına almışlar, gerekli istihkamları kurmuşlardı. Bizans imparatoru gelince Hürremiler Müslümanlara karşı onlarla birlik oldular.

Malatya'ya vardılar. Oradaki Müslümanların çoğunu öldürüp kadınlarını esir aldılar.

Halife Mutasım, bunu duyunca çok üzüldü, sarayda feryad ve fiğan etmeye başladı. Sonra hemen harekete geçti. Orduların hazırlanıp gazaya sevk edilmesini emretti. Kadıyı ve şahitleri huzuruna çağırarak sahip olduğu bütün malların üçte birini sadaka olarak bıraktığını, üçte birini oğluna verdiğini, üçte birini de kölelerine bıraktığını söyledi. Bağdat'tan yola çıktı. Bu senenin cemaziyelevvel ayının ikisinde, pazartesi günü Dicle'nin batısında ordugah kurdu. Zibatra halkına yardım için de Uceyfi, birkaç komutanı ve bunların maiyetinde büyük bir askeri birliği yola çıkardı. Bunlar da çabucak oraya gittiler. Bizans hükümdarının çeşitli kötülükler yapıp kendi ülkesine döndüğünü gördüler. Her taraf harap olmuştu, telafisine de imkan yoktu. Bunlar, durumu bildirmek için geri döndüklerinde halife, emirlere; «Bizans'ın hangi beldesi daha müstahkemdir?» diye sordu. Onlar da şu cevabı verdiler: «İslâmiyet ortaya çıktığından bu yana Ammuriye şehrine hiç kimse saldıramamıştır. En müstahkem yerleri Ammuriye şehridir. Bizanslılar nazarında Ammuriye, Konstantiniyye'den daha kıymetlidir.»

MUTASIM'IN AMMURİYE'Yİ FETHETMESİ

Mutasım, Babek işini tamalayıp onu öldürdükten ve ülkesini ele geçirdikten sonra, ordunun yanına gelmesini istedi. Orduyu daha önce hiçbir halifenin hazırlamadığı şekilde hazırladı. Yanına misli duyulmamış şekil ve miktarda savaş aletleri, yükler, develer, su tulumları, binekler, neft, atlar ve katırlar aldı. Dağlar misali büyük bir orduyla Ammuriye'ye doğru yola koyuldu. Afşin Haydar b. Kavus'u Suruç tarafına gönderdi. Askerlerini misli duyulmamış bir şekilde tabiye etti. Savaşçılıkta meşhur komutanlarının bir kısmını kendinden önce yola çıkardı. Bu senenin receb ayında kendisi Tarsus'a yakın Lisi nehrine kadar ulaştı.

Öte yandan Bizans imparatoru da askerleriyle birlikte harekete geçerek Mutasım'a doğru geldi. İkisi birbirlerine yaklaştılar. Öyle ki, iki ordu arasında dört fersahlık bir mesafe kalmıştı. Afşin ise diğer taraftan Bizans ülkesine girdi. Bizanslılar da onun peşinden geldiler. Bu durumda Bizans imparatoru sıkıntıya düşmüştü. Çünkü o halife ile uğraşacak olursa arkadan Afşin gelip onunla savaşacak ve kendisi mahvolacaktı. Eğer biriyle uğraşır, diğerini bırakırsa bıraktığı arkadan gelip onun hakkından gelecekti. Nihayet Bizans imparatoru, askerlerinden az bir grupla Afşin'e doğru ilerledi. Gerideki asıl ordunun başına komutan olarak yakınlarından birini bıraktı. Bu senenin şa-

ban ayının bitimine beş gün kala, perşembe günü, imparatorla Afşin karşı karşıya gelip savaşmaya başladılar. Afşin, sebat etti. Bizanslılardan bir kısmını öldürdü, bir kısmını yaraladı. Zor durumda kalan Bizans imparatoru, bu esnada gerideki ordunun, vekil bıraktığı yakınının komutasına itaat etmediklerini, dağıldıklarını duydu. Acele olarak geri döndü. Ordunun disiplininin bozulduğunu, askerlerin dağıldığını, düzenin kalmadığını gördü. Vekil bıraktığı yakınına öfkeleni ve boynunu vurdurdu.

Bütün bu haberler Mutasım'a ulaştı. Mutasım, buna sevindi ve hemen harekete geçip Ankara'ya gitti. Afşin de beraberindeki askerlerle birlikte Ankara'da Mutasım'la buluştu. Ankaralıların kendilerinden kaçtıklarını gördüler. Yerli halkın bıraktığı erzakı alarak güçlendiler.

Sonra Mutasım, askerlerini üç gruba ayırdı. Bunlardan sağ cenanın başına Afşin'i, sol cenanın başına da Eşnas'ı komutan olarak tayin etti. Kendisi de merkez birliklerinin başında kaldı. Ordusunun sağ ve sol cenahları arasında iki fersahlık mesafe vardı. Sağ ve sol cenahlardan her birinin komutanına, kendi birliklerini sağ ve sol cenahlara, merkeze, öncü ve artçı gruplara ayırmasını, uğradıkları bütün köy ve kasabaları yakıp yıkmalarını, insanları esir edip mallarını ganimet almalarını emretti. Kendisi de askerleriyle birlikte Ammuriye'ye doğru ilerledi.

Ammuriye ile Ankara arasında yedi konaklık mesafe vardı. Ammuriye'ye ulaşan ilk askeri birlik, Eşnas komutasındaki sol cenahtı. Bunlar, ramazan ayının 5'inde perşembe günü, kuşluk vaktinde oraya ulaşmışlardı. Şehrin çevresinde bir tur atmışlar, sonra iki mil mesafedeki bir yere konaklamışlardı. Daha sonra cuma gününün sabahında Mutasım oraya geldi. O da şehrin etrafında bir tur attıktan sonra yakınlarda bir yere ordugah kurdu. Ammuriyeliler, sağlam istihkam tedbirleri almışlar, kalelerinin burçlarını asker ve silahlarla doldurmuşlardı. Burası gerçekten büyük bir şehir olup müstahkem, surları yüksek ve çok büyük burçları vardı.

Mutasım, burçları kendi komutanları arasında taksim etti. Her komutan, Mutasım tarafından ele geçirilmesi kendisine görev olarak verilen burcun karşısında askerlerini tabii etti. Mutasım'ın kendisi de oradaki Müslümanlardan birinin kendisine gösterdiği yere yerleşti. O Müslüman kişi, Ammuriyeliler arasında Hristiyanlığa girmiş ve onlardan bir kadınla evlenmişti. Fakat mü'minlerin emiri Mutasım ile Müslümanları görünce tekrar İslâmiyet'e döndü. Halifenin yanına gelerek selam verdi. Surun bir yerinde, sel sularının yıktığı ve zayıf bir şekilde, temelsiz olarak onarılmış yeri bildirdi.

Mutasım, Ammuriye çevresine mancınıklar kurdurdu. Surlardan

yıkılan ilk yer, o Müslüman esirin kendilerine göstermiş olduğu yerdi. Şehir halkı hemen harekete geçerek yıkılan yeri birbirine bitişik büyük ağaçlarla kapatmaya uğraşırlarsa da mancınıklar oraya ısrarlı şekilde atışlarını sürdürdüler. Bunun üzerine Ammuriyeliler o surun üzerine mancınık taşlarının şiddetini püskürtsün diye yün keçeleri koydular, ama bunun da bir yararı olmadı. O kısımdaki surlar yıkılıp dağıldı.

Şehrin valisi Bizans imparatoruna bir mektup yazarak bu durumu bildirmek istedi. Mektubunu iki köle ile imparatora gönderdi. Bu köleler İslâm ordusunun yanından geçerlerken, Müslümanlar bunların durumlarından şüphelendiler ve kendilerine «Siz kimlerdensiniz?» diye sordular. Onlar da Müslüman komutanlardan birinin adının vererek onun askerleri olduklarını ifade ettiler. Mutasım'ın yanına götürüldüler. Mutasım onları sorgulayınca, yanlarında Ammuriye valisi Münatis'in yazıp Bizans imparatoruna gönderdiği mektubu ele geçirdi. Bu mektupta Müslümanlar tarafından kuşatılmakta olduklarını, her ne pahasına olursa olsun kale kapılarından kendi maiyetiyle birlikte ansızın çıkıp Müslümanlara saldıracağını ve onlarla savaşma niyeti taşıdığını yazıyordu. Mutasım bu duruma vakıf olunca iki köleye kaftan giydirilmesini ve her birine birer kese altın verilmesini emretti. Köleler de hemen Müslüman oldular. Halife Mutasım, bunların, kaftanlarını giyinmiş olarak şehir çevresinde dolaştırılmasını, Münatis'in kalesinin aşağısında durdurularak üzerlerine dirhemler saçılmasını emretti. Kölelerin yanında Münatis'in imparatora gönderdiği mektup da vardı. Bu manzarayı gören Rumlar, kölelere lanet okumaya ve onlara sövmeye başladılar.

Bundan sonra Mutasım kaledeki Rumların ansızın çıkış yapmalarına mani olabilmek için ihtiyat tedbirleri alınmasını ve muhafızların değiştirilip yenilenmesini emretti. Rumlar, bu durumda çok sıkıntıya düştüler. Müslümanlar kuşatmayı sıkıca sürdürmeye devam ettiler. Mutasım, mancınıkların, debbabelerin ve diğer savaş aletlerinin artırılmasını sağladı. Mutasım, Ammuriye çevresindeki hendeğin derinliğini ve surların yüksekliğini görünce, mancınıkları surlara mukavemet edecek şekilde yerleştirdi. Yolda iken çok miktarda koyunu ganimet olarak ele geçirdi ve bunu akserlere dağıttı. Askerlerden her birinin koyunu kesip başını ve de derisine toprak doldurup getirmesini ve hendeğe atmasını emretti. Askerler böyle yapınca hendek yolla ve yerle aynı seviyeye geldi. Sonra toprak getirildi ve bu koyun postları ile kellelerinin üzerine örtüldü. Böylece dümdüz ve geçişe hazır bir yol meydana geldi. Debbabelerin de getirilip bunların üzerine konulmasını emretti. Allah insanı böyle birşeye muhtaç kılmasın.

İnsanlar yıkık köprü üzerinde iken mancınıklar, surlardaki o ge-

dikli yeri yıktılar. İki burç arasındaki kısımlar yıkılıp taşları yere düşünce Müslüman askerler büyük bir gürültü duydular. Bunu görmeyenler, Rumların ansızın kaleden çıkıp Müslümanlara saldırdıklarını zannettiler. Mutasım, münadisine emir vererek: "Bu gürültü, surların çökmesidir." diye duyuru yaptırdı. Müslümanlar buna çok sevindiler. Ne var ki, yıkılan yerden askerler ve atlar kaleye girme imkanı bulamamışlardı. Kuşatma sıkılaştırıldı. Bizanslılar, kalelerinin burçlarından her birinin üzerine muhafaza için bir komutan tayin etmişti. Yıkılan burcun görevli komutanı, karşılaştığı muhasaraya mukavemet edemeyince vali Münatis'in yanına giderek yardım istedi. Rumlardan hiçbiri ona yardım etmek istemeyip şöyle dediler: "Biz korumakla görevli olduğumuz burcu bırakıp da sana yardıma gelemeyiz."

Komutan, yardımdan ümidini kesince görüşmek üzere Mutasım'ın yanına gitti. Yanına vardığında Mutasım, surlarda yıkılan ve Rum savaşı kalmayan yerden içeri girmeleri için Müslüman askerlere emir verdi. Müslümanlar da oraya hücum ettiler. Rumlar, ok atıyorlarsa da kaleyi koruyamıyorlardı. Müslümanlar onlara aldırış etmediler, hep birlikte zorla şehre girdiler. Müslümanlar peşpeşe şehre girerlerken tekbir ahyorlardı. Rumlar, yerlerinden dağılıp sağa sola kaçıştılar. Müslümanlar onları gördükleri her yerde öldürüyorlardı. Nihayet onlar, çok muazzam yapısı olan bir kilisede toplandılar. Müslümanlar orayı zorla ele geçirdiler. Oradaki insanları da öldürdüler. Kilisenin kapısını yıktılar, sonra kilise tümüyle yandı. Oraya sığınmış olan Rumlar da yapıp kül oldular.

Ammuriye'de, sadece vali Münatis'in bulunduğu yer sağlam kalmıştı. Mutasım, atına binerek o kalenin karşısına geldi. Yüksek sesli münadisi valiye şöyle seslendi: "Yazıklar olsun sana ey Münatis! İşte mü'minlerin emiri Mutasım karşında duruyor!" Kaledekiler iki kez: "Münatis burada değildir." dediler. Mutasım buna öfkelenildi. Oradan ayrılp döneceği esnada Münatis yüksek sesle bağırıp: "İşte Münatis, işte Münatis!" dedi. Halife Mutasım oraya döndü. Kaleye çıkmak için merdivenleri diktirdi, elçiler çıkıp surların üzerinden Münatis'e şöyle seslendiler: "Yazıklar olsun sana! Mü'minlerin emirinin hükmüne boyun eğip teslim ol." Münatis teslim olmadı. Sonra kılıcını kuşanarak kaleden indi. Kılıç boynunun üzerine konuldu. Sonra Mutasım'ın huzuruna getirildi. Mutasım onu kırbaçladı. Başına birkaç kırbaç vurdu, sonra halifenin otağına horlanmış olarak getirilmesini emretti. Otağa getirilip bağlandı.

Müslümanlar Ammuriye'den, miktarı ve evsafi belirtilemeyecek kadar mal aldılar, taşıyabildikleri kadar ganimet taşıdılar. Mutasım, orada kalan eşyanın yakılmasını emretti. Oradaki mancınık, debbabe gibi savaş aletlerinin de ileride Rumlar onlarla kuvvetlenerek Müslü-

manlarla savaşmasını diye yakılmasını emretti.

Daha sonra bu senenin şevval ayının sonlarında halife Mutasım, Tarsus taraflarına döndü. Ammuriye'de yirmibeş gün kalmıştı.

ABBAS B. ME'MUN'UN ÖLDÜRÜLMESİ

Abbas b. Me'mun, Ammuriye savaşında amcası Mutasım'ın yanında idi. Uceyf b. Anbese, kendisini, babası Tarsus'ta yefat ettikten sonra hilafeti ele geçirmediğine pişman etmiş ve amcası Mutasım'ın halifeliğine bey'at ettiğinden ötürü onu ayıplayıp kınamıştı. Ona o kadar ısrarla bu telkinlerde bulunmuştu ki, nihayet o da amcasına suikastta bulunmak ve komutanlardan kendisinin halifeliği için bey'at almak yolundaki sözlerine olumlu cevap verdi.

Uceyf, Abbas'ın nedimlerinden Haris es-Semerkindî adında birini harekete geçirip gönderdi. O da gizlilik içerisinde bazı komutanlardan Abbas'ın halifeliği için bey'at aldı, bu hususta onlardan kesin söz ve teminat aldı. Sonra da Abbas'ın, amcasını öldürmek üzere teşebbüste bulunduğunu söyledi. Abbas bu işe artık girişmişti. Ankara'ya gidiyorlarken Derbürrum'a geldiklerinde -ki, Ankara'dan da Ammuriye'ye gideceklerdi- Uceyf, şu daracık yerde amcası Mutasım'ın öldürmesi fikrini Abbas'a kabul ettirdi ve burada kendisinin halifeliği için komutanlardan ve askerlerden bey'at alıp Bağdat'a dönmesini söyledi. Ancak Abbas: "Ben askerleri bu gazadan alıkoymak istemiyorum." dedi.

Ammuriye'yi fethedip askerler ganimet toplamakla meşgul olduklarında Uceyf, amcası Mutasım'ı öldürmesini Abbas'a tavsiye etti ve Derbürrum'dan geçerlerken, gaza dönüşünde amcasını öldüreceğine dair olan sözünü kendisine hatırlattı.

Ammuriye dönüşünde Mutasım bu durumdan haberdar oldu. Abbas'ın yakalanıp başına nöbetçi dikilmesini emretti. Sonra da Haris es-Semerkindî'yi huzuruna çağırıp onu sorguladı. O da bütün yaptıklarını ve adını belirlediği bir grup komutandan Abbas b. Me'mun'un halifeliği için bey'at aldığını itiraf etti. Mutasım, bey'at eden komutanların sayısının çok olduğunu gördü ve kardeşinin oğlu Abbas'ı huzuruna çağırdı. Onu tekrar içki meclisine davet etti. Onunla başbaşa kalıp içki içirdi ve kurduğu tuzağı kendisine baştan sona anlatmasını istedi. Abbas da meseleyi olduğu gibi anlattı. Durumun, Haris es-Semerkindî'nin anlattığı ile aynı olduğunu gördü. Sabah olunca Haris'i çağırdı. Onunla başbaşa görüştü. O da meseleyi ikinci kez olduğu gibi anlattı. Daha önce anlattıklarıyla aynı olduğunu görünce Haris'e şöyle dedi:

"Yazıklar olsun sana! Ben de bu işi yaptırmak istiyordum ama

buna bir yol bulamıyordum."

Sonra Mutasım, kardeşi oğlu Abbas'ın zincire vurulup Afşin'e teslim edilmesini emretti. Uceyfin ve adları verilen komutanların yakalanıp hapse atılmalarını istedi. Sonra onlara uygun gördüğü çeşitli cezaları tatbik etti. Onlardan her birini diğerininkine benzemeyen bir ölümle öldürdü. Abbas b. Me'mun da Menbiç'te öldü ve oraya defnetildi. Ölüm sebebi şuydu: Mutasım onu aç bırakmıştı, çok şiddetli bir şekilde acıkmıştı. Sonra ona çok yemek getirildi. Getirilen yemekleri yedi, su istedi, ama kendisine su verilmedi. Nihayet susuzluktan öldü. Mutasım, minber üzerinde ona lanet okunmasını emretti ve ona lanetli adını verdi. Mutasım, Me'mun'un çocuklarından bir kısmını da öldürdü.

Bu senede Muhammed b. Davud insanlara haccettirdi.

Bu senede Babek el-Hürremî (Bu öldürülüp darağacına asılmıştı), Halid b. Harraş, Leys b. Sa'd'ın katibi Abdullah b. Salih, Muhammed b. Sinan el-Avfî ve Musa b. İsmail gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZYİRMİDÖRDÜNCÜ SENESİ

Bu senede Taberistan'a bağlı Amil mıntıkasında Mazyar b. Karin b. Yezdihürmüz adında bir adam ortaya çıkıp isyan etti. Bu, haraçların Horasan valisi Abdullah b. Tahir b. Hüseyin'e verilmesine razı olmayıp halifeye bizzat gönderilmesini istiyordu. Halifenin haraçları teslim alacak birisini göndermesini, sonra da Tahir'e teslim etmesini talep etmişti. Sonra neticede bu adam isyan etti. Ülkeyi istila etti ve Mutasım'a muhalif olduğunu açığa vurdu.

Mazyar, Babek el-Hürremî ile mektuplaşıyor ve ona yardımcı olacağını vaad ediyordu. Anlatıldığına göre onu bu isyana teşvik edip destekleyen kişi Afşin idi. Böylelikle Abdullah b. Tahir'in ona karşı mukavemetten aciz kalıp Mutasım'ın da kendisini Abdullah b. Tahir'in yerine Horasan valiliğine tayin etmesini istiyordu. Nihayet Mutasım, Mazyar üzerine, İshak b. İbrahim'in kardeşi Muhammed b. İbrahim b. Mus'ab'ı büyük bir orduyla gönderdi. İkisi arasında uzun muharebeler cereyan etti ki, bunların safahatını İbn Cerir, bütün detaylarıyla anlatmıştır. Neticede Mazyar esir alınarak Abdullah b. Tahir'e gönderildi. O da Afşin'in kendisine mektup gönderip göndermediğini sordu. Mazyar, gönderdiğini itiraf etti. Abdullah b. Tahir, onu ve halife hesabına muhafaza altına aldığı çok miktardaki mallarını, mücevher, altın ve kumaşlarını Mutasım'a gönderdi.

Mazyar, halife Mutasım'ın huzuruna götürüldüğünde Mutasım, Afşin'in kendisiyle mektuplaştığını iddia etti, ama o bu iddiaları in-

kar etti. Mutasım, onun ölünceye kadar kırbaçlanmasını emretti. Nihayet kırbaç altında can verdi. Bağdat köprüsü üzerinde Babek el-Hürremi'nin yanbaşına asıldı. Adamlarının ve tabilerinin önde gelenleri de öldürüldü.

Bu senede Hasan b. Afşin, Eşnas'ın kızı Etrece ile evlendi ve Mutasım'ın Samarra'daki sarayında cemaziyelevvel ayında gerdeğe girdi. Bu çok ihtişamlı bir düğün olmuştu. Düğünün masraflarını bizzat Mutasım üstlenmişti. Bu düğüne katılan halkın sakalları misk kokusuyla ıslatılmıştı, denilmiştir.

Bu senede Afşin'in yakınlarından Mengücür el-Eşrosenî, Azerbaycan'da isyan etti ve halifeyi tanımadığını ilan etti. Bu olay şöyle gelişmişti: Afşin, Mengücür'ü, Babek'in işini hallettikten sonra Azerbaycan'da naib olarak bırakmıştı. Mengücür de Babek'e ait bazı beldelelerdeki hazineleri ve çok malları ele geçirip kendine mal etti ve bunları Mutasım'dan gizledi. Abdullah b. Abdurrahman adında bir kişi bu durumdan haberdar olarak meseleyi bir mektupla halife Mutasım'a bildirdi. Mengücür de halifeye bir mektup yazarak bu durumu yalanladı ve o adamı öldürmek istedi. Ama bu kişi Erdebil halkına sığınarak kendini koruma altına aldı. Mengücür'ün yalan söylediğini anlayan Mutasım onun üzerine Büyük Boğa'yı gönderdi. İkisi savaştılar. Mengücür, Büyük Boğa'dan eman aldı. Bunun üzerine halifeye götürüldü.

Bu senede Ammuriye valisi Rum Münatis öldü. Mutasım onu esir alıp yanında götürmüş ve Samarra'da hapse atmıştı. Nihayet o bu senede hapiste iken ölmüştü.

Bu senenin ramazan ayında Mutasım'ın amcası İbrahim b. Mehdi b. Mansur vefat etti. O, "İbnü Şeklihi" adıyla biliniyordu. Siyah tenli, iri yarı, faziletli ve fesahat sahibi biri idi.

İbn Makula dedi ki: İbrahim b. Mehdi, siyah tenli olduğundan dolayı kendisine "Çinli" deniliyordu. İbn Asakir onun biyografisini uzun uzadıya anlatmış ve onun, kardeşi Reşid'e niyabeten iki sene müddetle Dımeşk valiliği yaptığını, sonra bu görevden azledildiğini; sonra ikinci kez tekrar Dımeşk valiliğine atanarak orada dört yıl süreyle görev yaptığını; adaletli, keskin zekalı bir kimse olduğunu yazmıştır. Ayrıca o, hicretin seksendördüncü senesinde insanlara haccettirmiş, sonra Dımeşk'a dönmüştü.

Me'mun'un hilafetinin ilk zamanında, yani hicretin 202. senesinde Me'mun'a halifelik bey'atı yapıldığında, Bağdat valisi Hasan b. Sehl onunla savaşmış, ama Hasan mağlup olmuştu. Bunun üzerine Humeyd et-Tusî onun üzerine gelince, İbrahim bozguna uğramış ve Me'mun'un gelişi esnasında Bağdat'ta gizlenmiş. Sonra Me'mun onu yakalatmış, sonra affetmiş ve ona ikramda bulunmuştu.

İbrahim, bir yıl on ay ve oniki gün süreyle halifelik yapmıştı. İlk gizlenmesi, hicretin 203. senesinin zilhicce ayının sonlarında başlamış ve altı yıl dört ay on gün müddetle gizli kalmıştı.

Hatib Bağdatî dedi ki: Sözü edilen İbrahim b. Mehdi, bol lütufta bulunan, edep sahibi, geniş ahlaklı, eli açık, cömert bir kimseydi. Musiki sanatıyla tanınmıştı, musikide mütehassıstı. Halifeliği zamanında Bağdat'ta mali sıkıntıya düşmüştü. Bedeviler maaşlarını almak için onu sıkıştırmışlar, o da onlara yakın bir zamanda maaşlarını alma ümidi vermişti. Sonra bir kimse bedevilere giderek, halifenin parası olmadığını söylemiş, bunun üzerine bedevilerden biri şöyle demişti: "Madem parası yok, öyleyse halife yanımıza gelsin ve şu taraftaki adamlara üç şarkı ve şu taraftaki adamlara da üç şarkı okusun."

Bu olay üzerine Me'mun'un şairi Da'bül, İbrahim b. Mehdi'yi şöyle hicvetmişti:

"Ey bedevi topluluğu! Sakın yanılmayın, maaşlarınızı alın ve kızmayın.

Halife ileride size nağme verecektir ki, keseye girmez ve ağzı bağlanmaz.

Komutanlarınıza da mabedi nağmeleri verecektir ve bu sebeple de kimse sizi kıskanmayacaktır.

İşte o, adamlarına böyle erzak verir.

O öyle bir halifedir ki; mushafı, barbut çalgısıdır."

İbrahim b. Mehdi, gizlenmesi uzun sürünce, halife Me'mun'a şöyle bir mektup yazdı: "Senin intikam alma hakkın kısas gereğince vardır. Ama affetmek, takvaya daha yakındır. Cenâb-ı Allah, halifeyi her affin üzerine çıkarmıştır. Tıpkı her nesebi onun aşağısına koyduğu gibi. Eğer affedersen kendi fazlınla lütfedersen, eğer cezalandıracak olursan bu senin hakkındır."

Me'mun ona şu cevabı yazıp gönderdi: "Muktedir olmak, tedbire gerek bırakmaz; pişman olmak da tevbe için yeterlidir. Allah'ın affi herşeyden daha geniştir."

Me'mun'un bu cevabından oldukça ümitlenen İbrahim b. Mehdi, gelip onun huzuruna girdi ve şu şiiri okudu:

"Eğer ben suç işlemişsem kendi payımda yanılmışım; sen de fazla azarlamaktan vazgeç.

Tıpkı Yusuf'un Yakub oğullarına (kardeşlerine) yanına geldiklerinde, "Bugün size kınama yok." deyişi gibi de."

Me'mun da ona: "Bugün kınama yok." dedi.

Hatib Bağdadî'nin rivayetine göre İbrahim b. Mehdi, huzura geldiğinde Me'mun, işlediği suçlardan ötürü onu kınamaya ve azarlama-ya başlamış, o da Me'mun'a şöyle cevap vermişti:

«Ey mü'minlerin emiri, senin deden olan babamın meclisinde hazır bulunduğum esnada suçlu bir adam yanına getirilmişti. Onun suçu benimkinden daha büyüktü. Babam öldürülmesini emredince orada hazır bulunan Mübarek b. Fudale babama şöyle demişti:

"Ey mü'minlerin emiri, eğer uygun görürsen sana bir hadis okuyuncaya dek şu adamın öldürülmesini ertele."

Me'mun, babama: "Oku bakalım o hadisi." deyince babam şöyle dedi: «Hasan-ı Basrî, İmran b. Husayn'dan rivayet etti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet günü olduğunda arşın ortasından bir münadi "insanları affeden halifeler en yüksek mükafatı almak üzere ayağa kalksınlar!" diye seslenecek ve ancak affedenler o zaman ayağa kalkacaklardır.»

Bunun üzerine Me'mun, İbrahim b. Mehdi'ye şöyle dedi: "Bu hadisi kabul ettim ve amca, seni de affettim."»

Bu hadiseleri, hicretin 204. senesinden bahsederken fazlasıyla anlatmıştık. Me'mun'un cidden beliğ şiirleri vardı. Allah onu affetsin. İbn Asakir, onun bu güzel şiirlerinden bir kısmını nakletmiştir.

Sözünü ettiğimiz İbrahim b. Mehdi, hicretin 162. senesinin zilka-de ayı başında doğmuş ve bu senenin yedinci gününde cuma günü altmışiki yaşında iken vefat etmişti.

Bu senede Said b. Ebi Meryem el-Mısrî, Süleyman b. Harb, Ebu Muammer el-Muk'id, kendi zamanında siyer imamlarından biri olan Ali b. Muhammed el-Medainî, Buharî'nin üstadı Amr b. Merzuk (bu adam bin kadınla evlenmiştir); lügat, fıkıh, hadis, Kur'ân, haberler ve tarihle ilgili ilimlerde imam olan, ayrıca halk arasında meşhur olmuş eserlerin sahibi Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam el-Bağdadî vefat etmiştir. Anlatıldığına göre İmam Ahmed b. Hanbel, "el-Garib" adlı kitabını kendi eliyle yazmıştır. Abdullah b. Tahir, Ebu Ubeyd'i keşfedince ona aylık 500 dirhem maaş bağlamış, ölümünden sonra da çoluk çocuğuna maaş vermeye devam etmişti. İbn Hallikan'ın ifadesine göre Abdullah b. Tahir, onun kitabını güzel bulmuş ve şöyle demiştir: "Kendisini böyle bir eseri yazmaya sevkeden akla sahip bir kimseyi geçim derdine düşürmememiz gerekir." Böyle dedikten sonra ona aylık 10.000 dirhem maaş bağlamıştı.

Muhammed b. Vehb el-Mesudî, Ebu Ubeyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu kitabı tasnif etmeye kırk senemi harcadım."

Hilal b. Mualla, Müslümanların şu dört kişiye sahip çıkmaları gerektiğini söylemişti: "Şafîî, fıkıh ve hadiste âlimdi. Ahmed b. Hanbel, bela ve mihnetlere maruz kalmıştı. Yahya b. Maîn, yalanı reddetme-

de meşhur olmuştu. Ebu Ubeyd de garibü'l-hadisi tefsir etmekte mahirdi. Eğer bunlar olmasaydı insanlar tehlikelere maruz kahlardı."

İbn Hallikan dedi ki: "Ebu Ubeyd, onsekiz sene müddetle Tarsus kadılığı yaptı. Çok ibadet eder, kendini fazlasıyla ibadete verirdi."

Ebu Zeyd el-Ensârî, Asmaî, Ebu Ubeyde Ma'mer b. Müsenna, İbn Arabî, Ferra, Kisaî ve diğerlerinden garip hadisler rivayet etti.

İshak b. Rahaveyh dedi ki: "Biz Ebu Ubeyd'e ihtiyaç duyardık. Ama o bize ihtiyaç duymazdı."

Ebu Ubeyd, Bağdat'a geldi. İnsanlar kendisini dinlediler; eserlerini okudular.

İbrahim el-Harbî dedi ki: "Ebu Ubeyd, sanki içine ruh üflenmiş bir dağdı, herşeyi güzel bilirdi."

Kadı Ahmed b. Kamil dedi ki: «Ebu Ubeyd; faziletli, dindar, rabbanî bir âlimdi. İman, itkan ve İslâm ehlinin ilimlerinin çoğunda mazbut bilgiye sahipti. Kur'ân, fıkıh, Arapça ve hadisi iyi bilirdi. Rivayeti güzel, nakli sahihti. Herhangi bir kimsenin ona, ilmine ve kitaplarına eleştiri yönelttiğini bilmiyorum. Onun "el-Emval", "Kitabu Fazail-i Kur'ân ve Ma'anihi" adlı eserleri vardır. Müslümanların yararlandığı birçok kitapları daha vardır. Allah ona rahmet etsin.»

Buharî'nin ifadesine göre Ebu Ubeyd, hicretin 224. senesinde vefat etmiştir. Bundan bir sene önce Mekke'de veya Medine'de vefat ettiğine dair muhtelif rivayetler vardır. Vefatı sırasında altmışyedi yaşındaydı. Yetmiş yaşını aştığı da söylenir. Doğrusunu Allah bilir.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında hadis âlimlerinden Muhammed b. Osman Ebü'l-Cemahir ed-Dımskı el-Kefertutî, Muhammed b. Fadl Ebu Numan es-Sedusî (Arim lakabını taşıyan bu zat Buharî'nin şeyhi idi), Muhammed b. İsa b. Tabba, kendi zamanının büyük âlimlerinden Yezid b. Abdu Rabbih el-Circisi el-Humusî de bulunmaktadır.

HİCRETİN İKİYÜZYİRMİBEŞİNCİ SENESİ

Bu senede Büyük Boğa, itaatı karşılığında kendisine eman verdiği Mengüçür de yanında olmak üzere Bağdat'a geldi.

Bu senede Mutasım, Cafer b. Dinar'ı Yemen valiliğinden azletti. Çünkü ona gazablanmıştı, yerine İtah'ı tayin etti.

Bu senede Mutasım, Abdullah b. Tahir'i Mazyar'ın üzerine gönderdi. O da gidip Mazyar'ı yakaladı ve semerli bir katıra bindirerek Bağdat'a getirdi. Mutasım, kendi huzurunda ona 450 kırbaç vurdurdu. Mazyar su istedi, su verilmedi. Nihayet o da susuzluktan öldü. Cesedini Babek'in yanına astılar.

Mazyar, kırbaçlandığı esnada Afşin'in kendisiyle mektuplaştığını

ve halifeye isyan hususunda kendisini teşvik ettiğini itiraf etti. Bunun üzerine Mutasım Afşin'e gazaplandı ve hapsedilmesini emretti. Hilafet sarayının yanında minare gibi bir yer yaptırarak onu orada hapsetti ki oraya "küve" deniliyordu. Sadece kendisi içine sığabiliyordu.

Bunun sebebi de şuydu: Afşin'in Mutasım'a muhalefet ettiği ve ona karşı isyan etmek istediği, ayrıca halife ve etrafına karşı asker toplamak için Hazar'a gitmeye niyetlendiği kesinlik kazanmıştı. Bunun üzerine halife Mutasım, tez davranarak bu işleri yapmasından önce onu yakalattı. Onun için bir meclis akdetti. Bu mecliste kadılık görevini Mutezile'den Ahmed b. Duad yapmaktaydı. Veziri Muhammed b. Abdülmelik b. Zeyyad, Bağdat naibi İshak b. İbrahim b. Mus'ab da bu meclise katıldı. Bu mecliste Afşin, kendi atalarının dini Mecusilikte kalmakla itham edildi. Ayrıca sünnetsiz olduğu iddia edildi. Afşin de sünnet acısına dayanamadığı için kendini sünnet ettirmekten korktuğunu söyleyerek savundu. Mecliste iddia makamında bulunan vezir ona şöyle karşılık verdi: "Sen savaşlarda mızraklarla düşmanlarınla vuruşuyorsun ve mızrak darbesi yemekten korkmuyorsun da bedeninden sadece penisinin ucunun kesilmesinden mi korkuyorsun?"

Yine Afşin'in, bir putgedeyi yıkıp yerine mescid yaptıkları gerekçesi ile bir imamla müezzine biner kırbaç vurduğu; yanında küfrü tasvir eden, altın ve mücevherlerle süslenmiş olan "Kelile ve Dimne" kitabı bulunduğu iddia edildi. O da bu kitabın atalarından miras kaldığını söyleyerek kendini savundu.

Acemlerin kendisiyle mektuplaştıkları ve gönderdikleri mektuplarında kendisine hitaben, "Sen ilahlar ilahısın." dedikleri ve kendisinin de bu ifadeleri onayladığı iddia edildi. O da; Acemleri bu şekilde mektup yazmaya ve bu tür ifadeler kullanmaya babasının ve dedelerinin sürüklediğini, kendisinin onları bu tür ifadeler kullanmaktan menetmekten korktuğunu, aksi takdirde Acemler nezdinde itibarının kaybolacağını söyleyerek kendini savundu. Vezir, şöyle cevap verdi:

"Yazıklar olsun sana! Sen o zaman, "Ben sizin en yüce rabbinizim" diyen Firavun'a ne bıraktın!"

Afşin'in; Mazyar'la mektuplaşarak onun isyan hareketini başlatmasını istediği, kendisinin sıkıntıda olduğunu bildirdiği, eski dinleri olan Mecusiliğe böylece yardım etmek ve Arap dinine üstün kılmak gerektiğini ifade ettiği, boğulmuş hayvanı yemeyi boğazlanmış hayvanı yemeye tercih ettiği, her çarşamba günü siyah bir koyun getirterek kılıçla ikiye yarıp bu iki parça arasında yürüdükten sonra etlerini yediği iddia edildi. Bunun üzerine Mutasım, Büyük Boğa'ya emir vererek, Afşin'i horlanmış ve zelil kılınmış bir şekilde zindana atmasını

emretti. O da: "Ben de bunu sizden bekliyordum." dedi.

Bu senede Afşin'in oğlu Hasan ile zevcesi Etrece binti Eşnas, Abdullah b. Tahir tarafından Samarra'ya sevkedildiler.

Bu senede Asbağ b. Ferec, Sa'deveyh, Buhari'nin şeyhi Muhammed b. Selam el-Baykentî, Ebu Amr el-Ceremî, cömert emirlerden Ebu Dülef el-İclî et-Temimî gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

SAİD B. MES'ADE

Künyesi Ebü'l-Hasan eh-Ahfeş el-Evsat'tır. Belhli idi, sonra Basra'ya göçtü. Nahivciydi. Nahiv ilmini Sibeveyhî'den öğrendi. Çok kitaplar tasnif etti. Bunlardan bazıları şunlardır: "el-Kitab fî Ma'ani'l-Kur'ân", "Kitabü'l-Evsat fî'n-Nahiv".

Onun aruzla ilgili bir kitabı da vardır. Bahrü'l-habep adında bir aruz bahrını bu kitabına ilave etmiştir. Gözleri küçük ve fersiz olduğundan dolayı kendisine "Ahfeş" adı verilmiştir. Dudakları dişlerini örtmediği için kendisine "Edlağ" da denilirdi. "Büyük Ahfeş"e nisbetle önceleri kendisine "Küçük Ahfeş" denilirdi.

Bu senede Ebü'l-Hattab Abdülhamid b. Abdülmecid el-İclî de vefat etti. Bu, Sibeveyhî'nin ve Ebu Ubeyde'nin şeyhleri idi. Daha sonra Ali b. Süleyman ortaya çıkınca, kendisine de "Ahfeş" lakabı verildi. Bunun üzerine Said b. Mes'ade'ye "Orta Ahfeş", Hicrî'ye "Büyük Ahfeş", Ali b. Süleyman'a da "Küçük Ahfeş" denildi. Ebü'l-Hattab Abdülhamid, bu senede vefat etti. Hicretin 221. senesinde vefat ettiğine dair bir rivayet de vardır.

NAHİVCİ CEREMÎ

Bu zatın asıl adı Salih b. İshak'tır. Basralıydı. Bağdat'a geldi ve orada Ferra ile münazara yaptı. Nahiv ilmini Ebu Ubeyde, Ebu Zeyd ve Asmaî'den öğrendi. Bu konuda birçok kitap tasnif etti. Kitaplarından biri "Ferh"dir. Fıkahçıydı, faziletli bir nahiv âlimiydi. Parlak bir zekası vardı. Lügatı bilir, lügat ilmini muhafaza ederdi. Dindar, takvalı, hüsnü hal sahibi, sağlam itikatlı bir kimseydi. Hadis rivayet ederdi. İbn Hallikan, ondan böyle söz etmiştir. Müberred, ondan hadis rivayet etmiştir. "Tarih-i İsfahan" adlı eserinde Ebu Muaym da kendisini anlatmıştır.

HİCRETİN İKİYÜZYİRMİALTINCI SENESİ

Afşin, bu senenin şaban ayında hapisteye öldü. Mutasım onu astırdı, sonra yaktırıp külünü Dicle nehri üzerine savurdu. Mallarına ve

ürünlerine el konuldu. Terekesi arasında altın ve mücevherle taçlanmış bir put gördüler. Ayrıca Mecusiliğin fazilet ve üstünlüklerini anlatan birkaç kitap da buldular. Onun Mecusiliğine, küfür ve zındıklığına delalet eden birçok şey daha buldular. Atalarının dini Mecusiliğe mensubiyeti hakkında ileri sürülen iddialar işte bu sebeple kesinlik kazanmıştı.

Bu senede Muhammed b. Davud insanlara haccettirdi.

Bu senede İshak el-Kuravî, İsmail b. Ebi Evs, tefsir sahibi Muhammed b. Davud, Gassan b. er-Rebi', Müslim b. Haccac'ın şeyhi Yahya b. Yahya et-Temimî ve Muhammed b. Abdullah b. Tahir b. Hüseyin gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

EBU DÜLEF EL-İCLÎ

İsa b. İdris b. Makil b. Umeyr b. Şeyh b. Muaviye b. Huzai b. Abdülaziz b. Dülef b. Cüşem b. Kays b. Sad b. İcl b. Luhaym. Emir Ebu Dülef el-İclî. Me'mun'un ve Mutasım'ın komutanlarından. Emir Ebu Nasr b. Makula ona nisbet edilir. "el-İkmal" adlı kitabın sahibidir. Dımışk hatibi kadı Celaleddin el-Kazvinî, onun sülalesinden olduğunu, onun nesebinden geldiğini söylemiştir. Ebu Dülef, cömert, övgüye layık, âlicenâb bir kimse idi. Şairler her taraftan onun yanına gelmişler ve ona yönelmişlerdi. Ebu Temmam et-Taî, onun etrafında bulunan ve onun bağışlarını bekleyen şairlerden idi. Musiki ve edebiyatta üstünlüğü vardı. "Siyasetü'l-Mülük" adlı bir kitap tasnif etmiştir. Av, şahinler, silah ve diğer konularda da bilgi sahibi idi.

Şair Bekir b. en-Nattah, onun hakkında şöyle bir güzel şiir söylemiştir

"Ey kimyayı ve kimya ilmini talep eden kişi! Ebu Dülefi övmek en büyük kimyadır.

Yeryüzünde sadece bir tek dirhem mevcud olsa;

Sen de Ebu Dülefi medhetsen, mutlaka o bir dirhem sana gelir."

Anlatıldığına göre bu şifirden ötürü Ebu Dülef, Bekir en-Nattah'a 10.000 dirhem vermiştir.

Ebu Dülef, yürekli ve atak bir kimseydi. Borç alır ve borç verirdi. Babası Kerh şehrinin inşasına başlamıştı. Ama şehir tamamlanmadan vefat etmişti. Şehrin inşaatını Ebu Dülef tamamlamıştı. Kendisinde biraz Şiflik vardı ve şöyle derdi: "Şiflikte ileri derecelere gitmeyen kimse piçtir."

Oğlu Dülef de ona: "Babacığım, ben senin mezhebinden değilim." deyince Ebu Dülef, ona şöyle demıştır: "Vallahi, kendisini satın alma-

dan önce annenle cinsel ilişkide bulunmuştum; işte bundan dolayı sen böyle konuşuyorsun!"

İbn Hallikan'ın anlattığına göre Ebu Dülefin oğlu, babasının ve-fatından bir süre sonra şöyle bir rüya görmüştü:

«Adamın biri kendisine gelerek: "Emirin çağrısına icabet et." demiş, o da kalkıp o adamla birlikte gitmişti. Oğlu, olayın bundan sonrasını şöyle anlatıyor:

"Beni ıssız, korkunç, duvarları kara, tavanı ve kapıları örtülü bir eve soktu. Sonra beni içeriden bir merdivenle yukarı kata çıkardı, bir odaya soktu. Duvarlarında ateş izi, tabanında da kül kalıntısı vardı. Babam oradaydı. Çıplak olup başını iki dizi arasına koymuştu. Bana: "Sen Dülef misin?" diye sordu, ben de: "Evet, oyum." dedim. Şu şiiri okumaya başladı:

"Ailemize tebliğ et, şu daracık, boğucu yerde karşılaştığımız durumu onlardan gizleme.

Dünyada iken yaptığımız herşeyden ötürü sorgulandık, yalnızlığıma ve karşılaştığım hale acıyın."

Bundan sonra bana: "Anladın mı?" diye sordu. Ben de: "Anladım." diye cevap verdim, sonra şu şiiri okumaya başladı:

"Biz daha önce; ölüp kendi halimize bırakıldığımız takdirde ölüm her canlı için bir istirahat olur, diyorduk.

Ama biz ölünce diriltildik ve bundan sonra da dünyada iken yaptığımız herşeyden ötürü sorguya çekildik."

Sonra bana: "Anladın mı?" diye sordu. Ben de anladığımı söyledim ve uykudan uyandım.»

HİCRETİN İKİYÜZYİRMİYEDİNCİ SENESİ

Bu senede sınır boylarında, Ebu Harb el-Müberka el-Yemanî altında bir adam Şam'da ortaya çıkarak halifeye isyan etti. Onu tanımadığını söyledi ve halkı kendisine bey'ata çağırdı.

İsyan sebebi şuydu: Askerlerden biri, kendisinin yokluğu esnasında karısının yanına girmek istemiş, karısı ona karşı direnmiş, asker de eline bir darbe vurmuş, darbenin izi bileğinde kalmıştı. Kocası Ebu Harb eve dönünce kadın, askerinin suikastını ona anlatmış, o da askerinin yanına giderek bir punduna getirip onu öldürmüş, sonra yüzüne peçe örterek dağ başlarına gidip saklanmıştı.

Ebu Harb, bir kimse yanına geldiğinde onu iyilik yapmaya, kötü-

lükten menetmeye ve sultanı yermeye davet ediyordu. Çiftçiler ve birçok kimse ona tabi oldu. Etrafında çok kalabalıklar meydana geldi. Bunun Şam'a malik olan mezkûr Süfyanı olduğunu söylediler. Durumu cidden kuvvetlendi, 100.000 kadar savaşçı ona tabi oldu.

Mutasım, ölümüyle neticelenen hastalığı sırasında onun üzerine 100.000 kadar savaşçı gönderdi. Mutasım'ın gönderdiği komutan, beraberindeki askerlerle Ebu Harb'in yanına geldiğinde, etrafında çok büyük bir kalabalığın bulunduğunu gördü. Bu durumda onunla savaşmaktan çekindi. Çiftçilerin tarla sürme zamanına kadar bekledi. O zaman gelince, etrafındaki adamlar dağılıp kendi tarlalarına gittiler. Yanında çok az sayıda adam kaldı. İşte bu sırada Mutasım'ın komutanı ona saldırdı ve onu esir aldı. Etrafındaki adamları da dağılıp gittiler. Mutasım'ın gönderdiği müfrezenin komutanı Reca b. Eyyüb, onu alıp Mutasım'ın yanına getirdi. Ebu Harb'e saldırmakta geciktiği için Mutasım onu kınadı, fakat komutan Reca: "Beraberinde 100.000 veya daha fazla adamı vardı, Cenâb-ı Allah bana imkan verinceye kadar onu bekledim ve nihayet yakaladım." diyerek kendini savundu. Mutasım da bu yararlı faaliyetinden ötürü ona teşekkür etti.

Bu senenin rebiyülevvel ayının 18'inde perşembe günü Ebu İshak Muhammed el-Mutasım Billah b. Harun Reşid b. Mehdi b. Mansur vefat etti.

MUTASIM BİLLAH'IN BİYOGRAFİSİ

Ebu İshak Muhammed el-Mutasım b. Harun er-Reşid b. Mehdi b. Mansur el-Abbâsî. Abbas'ın sekizinci oğlu, onun soyundan gelen halifelerin sekizincisi olduğu, sekiz fetih gerçekleştirdiği, sekiz sene sekiz ay sekiz gün (veya iki gün) müddetle halifelik yaptığı, hicretin 180. senesinin sekizinci ayı olan şaban ayında doğduğu, kırksekiz yaşında iken vefat ettiği, sekiz erkek ve sekiz de kız çocuk bıraktığı, hicretin 218. senesinin sekiz ayı tamamlandıktan sonra ramazan ayında kardeşi Me'mun'un vefat etmesinden sonra Bağdat'a girdiği için kendisine "Müsemmen" (sekizlenmiş) denilirdi.

Dediler ki: Mutasım ümmi idi. Güzel yazı yazamazdı. Bunun sebebi de şuydu: Okuma yazma öğrenmek için kendisiyle birlikte bir köle de arkadaş olarak katiplerin yanına giderdi. Köle vefat etmişti. Babası Harun Reşid kendisine şöyle sormuştu:

– Kölene ne oldu?

– Öldü ve yazı yazmaktan kurtuldu.

– Yazı yazmaktan o kadar nefret ediyorsun ki ölmeyi yazı yazmaktan âdeta bir kurtuluş olarak görüyorsun. Öyle değil mi? Allah'a yemin ederim ki ey oğulcuğum, artık bugünden sonra katiplerin yanı-

na gitmeyeceksin.

Babası onu o halde bıraktı, o da ümmi oldu. Başka bir rivayette anlatıldığına göre yazı yazmayı biraz biliyordu.

Hatib Bağdadî, onun tariki ile babalarından iki münker hadis nakletmiştir ki, bunlardan biri Beni Ümeyye'nin yerilmesi ve Abbasi halifelerinin övülmesine dair; diğeri de perşembe günü hacamat vurdurmaktan menedilmeye dairdir.

Yine Hatib Bağdadî'nin rivayetine göre Bizans imparatoru, Mutasım'a bir tehdit mektubu göndermişti. Mutasım, katibine buyruk vererek şöyle dedi:

– İmparatora şöyle yaz:

"Mektubunu okudum, hitabını anladım, cevabını dinlemeyeceksin, göreceksin! Kafirler bu diyarda iyi sonucun kime ait olduğunu yakında bileceklerdir!"

Hatib dedi ki: Mutasım, hicretin 223. senesinde Bizans ülkesine gazaya gitti. Onlara çok büyük darbeler vurdu. Ammuriye'yi fethetti. Ammuriyelilerden 30.000 kişi kadarını öldürüp bir o kadarını da esir aldı. Esirleri arasında altmış komutan vardı. Ammuriye'nin çeşitli yerlerini tutuşturup her tarafı yaktı. Valisini yanına alıp Irak'a götürdü. Ammuriye kapısını da beraberinde Irak'a götürmüştü. O kapı şu anda Bağdat hilafet sarayının kapılarından birine takılmıştır. Bu kapı, sarayın Büyük Cami'ye bakan kısmındadır.

Kadı Ahmed b. Ebi Duad, şöyle demiştir: «Mutasım, bazen bileğini çıkarır ve bana: "Ey Abdullah'ın babası, bütün gücünle ısır bakayım!" derdi. Ben de: "Ey mü'minlerin emiri, senin bileğini ısırma hoşuma gitmez." derdim. O ise: "Hayır, bu bana zarar vermiyor." derdi. Ben de olanca gücümle bileğini ısırırdım, ama onun eline hiç tesir etmezdi.»

Mutasım, kardeşinin halifeliği zamanında bir gün askerlerin çadırları arasında dolaşıyordu. Bir kadının; "Oğlum, oğlum!" diye bağırdığını görünce: "Sana ne olmuş ey hatun?" diye sordu, kadın da: "Şu çadırdaki asker benim oğlumu yakaladı." dedi. Çadırdaki askere gitti ve: "Şu çocuğu hemen serbest bırak!" dedi. Asker bırakmak istemeyince Mutasım onun gövdesini eliyle tutup öyle sıktı ki, kemiklerinin sesi duyulmaya başladı. Sonra askeri bıraktı, ama asker cansız olarak yere düştü. Mutasım, çadırdaki çocuğun çıkarılıp annesine teslim edilmesini emretti.

Mutasım halifelğe geçince, şehametli biri oldu, savaşlarda üstün gayreti görülüyordu. Kalplerde büyük bir heybet salıyordu. Onun bütün düşüncesi saray ve bina yaptırmak değil, savaş masraflarını temin etmekte.

Kadı Ahmed b. Ebi Duad dedi ki: "Halife Mutasım, benim vası-

tamla mallarını dağıtırdı. Değeri 100.000.000 dirhem kadar olan eşyalarını hibe etti."

Başkası dedi ki: "Mutasım gazablanınca önüne geleni öldürür ve aklına eseni yapardı."

İşhak b. İbrahim el-Musilî dedi ki: «Bir gün, Mutasım'ın yanına gittim. Yanında bir cariyeye kendisine şarap sunuyor ve şarkı okuyordu. Mutasım bana sordu:

– Bunu nasıl buluyorsun?

– Görüyorum ki, onu maharetle kahrediyor, merhametle savuruyorsun ve herşeyin en güzel çıkış yolunu buluyorsun. Cariyenin sesinde altın parçacıkları var ki, gerdanlıklardaki incilerden daha güzeldir.

– Vallahi, senin bu tasvirin, cariyeden de şarkısından da daha güzeldir!"

Böyle dedikten sonra oğlu ve kendisinden sonraki dönem için veliahdı olan Harun el-Vasıt'a: "Şu adamın söylediklerini iyi dinle!" dedi.»

Mutasım, Türklerden çok sayıda kimseyi hizmetinde çalıştırdı. 20.000'e yakın Türk kölesi vardı. Başka bir hükümdarın sahip olamayacağı kadar savaş aletleri ve binekleri vardı. Ölüm döşeginde can çekişirken şu ayet-i kerimeyi okudu:

"Kendilerine verilene sevinince ansızın onları yakaladık da umutsuz kalıverdiler." (el-En'âm, 44.)

Bu ayet-i kerimeyi okuduktan sonra da şöyle dedi: "Ömrümün kısa olduğunu bilseydim, böyle yapmazdım. Ben bu halka söylüyorum; güç gitti, çare kalmadı. Allah'ım! Ben kendimden ötürü senden korkuyorum, yoksa senden ötürü senden bir korkum yok. Senden ümidim vardır, ama kendime bakınca senden ümidim yoktur."

Mutasım, hicretin 227. senesinin rebiyülevvel ayının 17'sinde, perşembe günü kuşluk vakti Samarra'da vefat etti. Hicretin 180. senesinin şaban ayının 10'unda pazartesi günü doğmuştu. Hicretin 218. senesinin receb ayında halifelğe geçmişti. Beyaz tenli, kızıl sakallı, sakalı uzun, orta boylu ve pembemsi bir renge sahipti. Annesi, Maride adında bir cariyeye idi. Harun Reşid'in, her birinin adı Muhammed olan altı oğlundan biridir. Harun Reşid'in Muhammed adındaki altı oğlu şunlardır: Ebu İshak Muhammed el-Mutasım, Ebü'l-Abbas Muhammed el-Emin, Ebu İsa Muhammed, Ebu Ahmed Muhammed, Ebu Yakub Muhammed ve Ebu Eyyüb Muhammed.

Hişam b. Kelbî dedi ki: «Mutasım'ın vefatından sonra yerine oğlu Harun el-Vasık halife oldu.»

İbn Cerir'in rivayetine göre veziri Muhammed b. Melik b. Zeyyad, Mutasım'ın ölümüne şu ağdı yakmıştır:

"Halk seni kaybedip de kabrinin başında eller üzerine toprak atmaya başlayınca ben şöyle dedim:

Güle güle git; çünkü sen dünyanın iyi bir muhafızı ve dinin güzel bir yardımcısı idin.

Allah senin gibi birisini kaybeden ümmetin yarasını ancak Harun gibisiyle sarar."

İbn Ahi Hafsa denilen Mervan b. Ebi Cenüb da onun için şöyle demişti:

"Ebu İshak (Mutasım) kuşluk vakti vefat etti, biz de öldük.

Ama Harun sebebiyle akşama doğru dirildik.

Perşembe günü, hoşumuza gitmeyen bir durumla geldi. Ama yine aynı perşembe, hoşumuza giden başka bir durumla geldi."

(Yani Mutasım öldü bundan ötürü üzüldük Harun el-Vasık halife oldu. Buna da sevindik).

HARUN EL-VASİK B. MUTASİM'İN HALİFELİĞİ

Babasının ölümünden önce bu senenin rebiyülevvel ayının 8'inde çarşamba günü kendisinin halifeliğine bey'at edildi. Kendisine Ebu Cafer künyesi takılmıştı. Annesi, Bizanslı Karatis adında bir cariyeye idi. Bu hatun bu sene hac yolculuğuna çıkmıştı, ama Hire'de iken vefat etmişti. Kûfe'de, Davud b. İsa'nın evine defnedilmişti. Defni bu senenin zilkade ayının dördüncü gününde olmuştu.

Bu sene, Cafer b. Mutasım, insanlara haccettirdi.

Bizans İmparatoru Tofil b. Mihail, bu sene öldü. Oniki yıl süreyle imparatorluk yapmıştı. Kendisinden sonra karısı Tedvire, Bizans'a hakim oldu. Oğlu Mihail b. Tofil, küçük bir çocuktı.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Bişr el-Hafî de vardır.

MÊŞHUR ZAHİD BİŞR EL-HAFÎ

Bişr b. Haris b. Abdurrahman b. Atâ b. Hilal b. Mahan b. Abdullah el-Mervezî, Ebü'n-Nasr. Zahid bir kişi idi. Hafî lakabıyla tanındı. Bağdat'a yerleşmişti.

İbn Hallikan dedi ki: «Bu zatın dedesi Abdullah el-Gayyur'du. Hz. Ali (r.a.) vasıtasıyla Müslüman oldu.»

Ben derim ki: Bişr, hicretin 150. senesinde Bağdat'ta dünyaya geldi. Orada Hammad b. Zeyd, Abdullah b. Mübarek, İbn Mehdi, Ma-

lik, Ebu Bekir b. Ayyaş ve diğerlerinden ders aldı. Aralarında Ebu Hayseme, Züheyr b. Harb, Sırrı es-Sakatî, Abbas b. Abdülazim ve Muhammed b. Hatim gibi kimselerin bulunduğu bir cemaat da kendisinden ders almıştır.

Muhammed b. Sa'd dedi ki: Bişr, çok şeyler dinledi. Dersler aldı. Sonra ibadetle meşgul oldu. İnsanlardan uzaklaşıp uzlete çekildi ve hadis dersi vermedi.

Abidliği, zahidliği, takvası ve uzlete çekilişi nedeniyle birçok imam onu övmüştür.

Ölüm haberini duyduğu gün İmam Ahmed b. Hanbel, onun hakkında şöyle demiştir: "Kendisinden sonra kendisi gibi birini bırakmadı."

İbrahim el-Harbî de onun hakkında şöyle demiştir. "Bağdat, ondan daha akıllı birini çıkarmadı. Ondan lisani daha sağlam birini de çıkarmadı. Herhangi bir Müslüman hakkında gıybet yaptığı bilinmemektedir. Vücudunun her tüyünde bir akıl vardı. Eğer Bişr'in aklı bütün Bağdat halkına paylaştırılısaydı, hepsi akıllı olurlardı ve onun aklından da birşey eksilmezlerdi."

Bişr, ilk zamanlarında yaramaz bir kimseydi. Tevbe etmesinin sebebi şöyle anlatılmıştır: Hamamda iken üzerinde Aziz ve Celil olan Allah'ın adının yazılı olduğu bir kağıt parçası görmüş ve bu kağıdı kaldırıp semaya bakarak şöyle demişti: "Ey efendim! Senin adın bu hamamda ayaklar altında kalmış." Böyle dedikten sonra bir aktara gitmiş ve bir dirheme misk satın alarak Allah adının yazılı olduğu o kağıda sürmüştü ve onu el değmeyecek bir yere koymuştu. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah onun kalbini diriltmiş ve ona doğru yolu göstermişti. Öyle ki, abid ve zahidlerin yoluna koyulmuştu.

Bişr'in şu güzel sözleri vardır: "Dünyayı seven kimse zillate hazırlansın."

Bişr, yavan ekmek yerdi. Kendisine: "Senin katığın yok mu?" diye sorduklarında; "Ben afiyeti düşünüyorum ve onu kendime katık sayıyorum." derdi. Ayakkabı giymez, yalınayak yürürdü. Bir gün bir kediye gelip kapıyı vurdu. Kendisine: "Kim o?" diye sorduklarında, "Bişr el-Hafî" (yalınayak Bişr) diye cevap verdi. Küçük bir cariyeye ona: "Şayet bir dirheme bir ayakkabı satın alsaydın yalınayaklı (Hafî) adın yok olurdu." dedi.

Dediler ki: Onun ayakkabı giymemesinin sebebi şuydu: Bir defasında bir ayakkabıcıya gitti. Ondan bir ayakkabı ipi istedi. Ayakkabıcı ona şöyle dedi: "Ey yoksullar! Bize ne kadar da külfet yüklüyorsunuz?" Ayakkabıcının bu sözü üzerine elindeki ayakkabıyı attı, diğerini de ayağından çıkardı ve asla ayakkabı giymemeye yemin etti.

İbn Hallikan dedi ki: Bişr, hicretin 227. senesinde aşura günü

Bağdat'ta vefat etti. Başka bir rivayete göre ramazan ayında vefat etmiştir. Merv şehrinde vefat ettiği de söylenir, ama sahih rivayete göre bu senede Bağdat'ta vefat etmiştir. Hicretin 226. senesinde vefat ettiğine dair zayıf bir rivayet de vardır, ama sahih rivayete göre 227. senesinde vefat etmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

Vefat ettiğinde, yediden yetmiş bütün Bağdat halkı cenazesine katılmıştı. Sabah namazından sonra defnedilmiş, ama ancak yatsıdan sonra mezarına yerleştirilebilmişti. Ali b. el-Medainî ve diğer hadis imamları onun cenaze töreninde yüksek sesle: "Vallahi bu, ahiret şerefinden önceki dünya şerefidir." diye söylemişlerdi.

Rivayet olunduğuna göre cinler, onun yaşamış olduğu evde ona ağıt yakmışlardı.

Vefatından sonra adamın biri onu rüyasında görmüş ve ona şöyle sormuştu:

– Allah sana nasıl muamele etti?

– Beni ve kıyamet gününe kadar beni sevecek olan herkesi affetti.

Hatib Bağdadî'nin ifadesine göre Bişr'in; Muhha, Mudğa ve Zübde adında üç kız kardeşi vardı. Hepsi de onun gibi abide ve zahide hatunlardı. Hatta ondan daha takvalı idiler. Bunlardan biri İmam Ahmed b. Hanbel'e gidip şöyle dedi:

– Bazen kandil sönüyor, ben de örekemi ay ışığında örüyorum. Ay ışığında ördüğüm iplerle kandil ışığında ördüğüm ipleri satış anında birbirinden ayırmam gerekir mi?

– Eğer iki ip arasında bir fark varsa bunu müşteriye söylemen gerekir.

Yine Bişr'in kız kardeşlerinden biri, İmam Ahmed b. Hanbel'e şöyle demişti.

"Bazen Beni Tahir'in meşguliyetleri geceleyin bizi meşgul ediyor. Biz de o esnada öreke örüyoruz. Bir iki, üç topak yün örüyoruz. Bizi bu angaryadan kurtar." Ahmed b. Hanbel de ona, elindeki örekenin ve iplerin tümünü sadaka vermesini tavsiye etti. Çünkü ne kadar ip ördüğünü bilemiyordu.

Bişr'in kız kardeşi, hastanın inleyişinin şikayet olup olmadığını İmam Ahmed b. Hanbel'e sorunca imam ona şu cevabı vermişti: "Hayır, bu ancak Aziz ve Celil olan Allah'a durumu arzetmektir." Bu cevabı aldıktan sonra Bişr'in kız kardeşi, İmam Ahmed'in yanından çıkıp gitmiş, İmam Ahmed de kendi oğlu Abdullah'a şu talimatı vermişti: "Ey oğulcuğum! Şu hatunun peşinden git de kim olduğunu öğrenerek gel, bana bildir."

Abdullah diyor ki: "Peşinden gittim. Bişr'in evine girdiğini gördüm ve Bişr'in kız kardeşi Muhha olduğunu anladım."

Hatib Bağdadî, Bişr'in kız kardeşi Zübde'nin şöyle dediğini riva-

yet etmiştir:

«Bir gece Bişr eve geldi. Bir ayağını kapıdan içeri attı. Diğer ayağı kapı dışında kaldı. O gece sabaha dek öylece durdu. Kendisine: "Bu gece neden o şekilde durup düşündün?" diye sorulduğunda Bişr şu cevabı verdi: "Hristiyan Bişr'i, Yahudi Bişr'i, Mecusi Bişr'i ve kendimi düşündüm. Çünkü benim adım da onlarınki gibi Bişr'dir. Kendi kendime dedim ki: Allah'ım, onlardan önce rahmeti neden bana ulaştı da onların arasından beni ayırıp Müslüman kıldı? İşte Allah'ın bana olan lütfunu düşündüm ve beni İslâm'a kavuşturduğundan, doğru yola erdirdiğinden ve kendi lütfuna mazhar kıldığından, ayrıca dostlarının elbisesini bana giydirdiğinden ötürü kendisine hamdettim."»

İbn Asakir, Bişr'in biyografisini bıkıp usanmaksızın uzun uzadıya anlatmış, onun güzel şiirlerini nakletmiş ve onun çoğu kez şu şiiri okuduğunu ifade etmiştir:

"Suda gördüğün pislikleri ayıklayamayınca ondan uzak duruyor ve tiksiniyorsun.

Oysa günahların havuzundan avuç avuç alıp içiyorsun.

Yiyeceklerin en lezzetlisini yemeyi tercih ediyorsun;

Ama seçkin ve temiz yiyeceklerin nereden kazanılacağını düşünmüyorsun.

Ey miskin, kadife döşekler üzerinde uyuyorsun.

Onların içinde seni yakan ve alevlenen bir ateş vardır.

Bu cahillikten ne zaman uyanacaksın?

Oysa yetmiş yaşına gelmişsin, hâlâ dininle oynuyorsun!"

Bu senede aralarında Ahmed b. Yunus, İsmail b. Amr el-Becelî, Said b. Mansur (Bu zat, ancak çok az sayıda kişinin ortak olabildiği meşhur Sünen'in sahibidir.), Muhammed b. Sabbah ed-Dolabî (Bunun da Sünen'i vardır), Ebü'l-Velid et-Teyalîsî ve Mutezile kelmacılarından Ebu Hüzeyl el-Allaf gibi meşhur şahsiyetler vefat etmişlerdir. Doğrusunu Allah bilir.

HİCRETİN İKİYÜZYİRMİSEKİZİNCİ SENESİ

Bu senenin ramazan ayında halife Vasık, komutan Eşnas'a hil'at giydirdi. Ona teveccühte bulundu. Ayrıca kendisine murassa iki kemer taktı.

Bu senede Muhammed b. Davud adındaki komutan, insanlara haccettirdi.

Mekke yolunda büyük bir pahalılık görüldü. Fiyatlar aşırı derecede yükseldi. İnsanlar Arafat'ta iken, şiddetli bir sıcaklığa maruz kal-

dılar. Bunun ardından da şiddetli bir soğuk oldu ve sağanak yağmurlar görüldü. Bütün bunlar, bir saat içinde cereyan etmişti. Hacılar Mina'da iken çok yağmur yağdı. Akabe cemresi yanında, dağdan büyük bir kaya kütlesi kopup yere düştü ve hacılardan bir grup bunun altında kalarak öldü.

İbn Cerir dedi ki: Siyer imamlarından Ebü'l-Hasan el-Medainî bu senede İshak b. İbrahim el-Musilî'nin evinde vefat etti. Şair Habib b. Evs et-Taî Ebu Temmam da bu senede vefat etti.

Ben derim ki: Ebü'l-Hasan el-Medainî'nin asıl adı, Ali b. el-Medainî'dir. Siyer imamlarından ve kendi zamanındaki habercilerdendir. Onun vefatını bundan önceki senede anlatmıştık.

ŞAİR EBU TEMMAM ET-TAÎ

Hemedan'da vezirin evinde kadınların faziletine dair derlediği "Hamaset" adlı şiir kitabının sahibidir. Asıl adı Habib b. Evs b. Haris b. Kays b. Eşecc b. Yahya Ebu Temmam et-Taî'dir. Edebiyatı kuvvetli bir şairdi.

Hatib Bağdadî, Muhammed b. Yahya es-Solî'den naklederek bazı insanların onun hakkında şöyle dediklerini nakletmiştir: "Ebu Temmam Habib b. Tedrüs en-Nasranî. Babası, Tedrüs adının yerine Evs kelimesini koyarak ona Ebu Habib Evs adını vermişti."

İbn Hallikan dedi ki: "Ebu Temmam'ın aslı, Taberiye yakınındaki Ceydûr kentinin Casım köyündendir. O, Dımaşk'ta bir dokumacının yanında çalışırdı. Sonra dokumacı gençliğinde onu alıp Mısır'a götürdü."

Hatib Bağdadî dedi ki: «Ebu Temmam, Şam asıllıdır. Gençliğinde Mısır'daki büyük camide su dağıtırdı. Sonra bazı ediplerin meclisine katıldı, onlardan edebiyat öğrendi. Zeki ve anlayışlı biriydi. Şiiri se verdi, şiire tutkun oldu, onunla meşgul oldu. Nihayet şiir söylemeye ve şiirini güzelleştirmeye başladı, şöhreti yayıldı. Mutasım, onun adını duyduğunda kendisini yanına davet etti. Onunla Samara'da buluştu. Ebu Temmam ona kasideler yazdı, Mutasım da ona armağanlar verdi. Onu, zamanının şairlerinin başına geçirdi. Bağdat'a gelip ediplerin meclisine katıldı. Âlimlerle oturup kalkmaya başladı. Zerafetle nitelenmişti, güzel ahlak sahibiydi. Ahmed b. Ebi Tahir, ondan bazı haberler rivayet etmiştir.»

İbn Hallikan dedi ki: "Ebu Temmam, kaside, makta ve diğerleri dışında Arapların 14.000 ercüzesini ezberlemişti."

Denilmiştir ki: "Tay kabilesinden şu üç meşhur kişi çıkmıştır: Cömertliği bakımından Hatim, zahidliği bakımından Davud et-Taî ve şairliği bakımından da Ebu Temmam."

Ebu Temmam'ın zamanındaki şairlerin en meşhurları; Ebü's-Şis, Dabül, İbn Ebi Kays idi. Ebu Temmam ise, bunlar arasında diyanet, edep ve ahlak bakımından en seçkin şairdi. Onun güzel ve latif şiirlerinden biri şudur:

"Ey cömertliğin müttefiki ve eli açıklığın madeni ve ey şiiri içerenlerin en hayırlısı.

Keşke sıtman bana bulaşsaydı da hastalığın sevabını sen alsaydın.

Ben hastalanaydım da sen rahatsız olup şikayetçi olmasaydın."

Hatib Bağdadî, İbrahim b. Muhammed b. Arefe'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ebu Temmam, hicretin 231. senesinde vefat etti." İbn Cerir de böyle demiştir. Bazılarından hikaye olunduğuna göre Ebu Temmam, hicretin 231. senesinde vefat etmiştir. Hicretin 232. senesinde vefat ettiği de söylenmiştir. Doğrusunu Allah bilir. Musul'da vefat etti. Mezarının üzerine bir kubbe yapıldı. Vezir Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyad ona şu ağıdı yakmıştı:

"Haberlerin en büyüklerinden bir haber geldi, o esnada içi ve bağırsakları ızdırıp duyan kişi acı çekti.

Dediler ki: Sevgili düşüp öldü, ben de onlara sizin şiirinizle icabet ettim. Sakın onu Ebu Temmam et-Taî kılmayın."

Başkası dedi ki:

"Hatemü's-şuaranın ölümüyle şiir musibete uğradı.

O şiir bahçesinin derinliğinde sevgili Ebu Temmam et-Taî vardır.

Şiir ve Ebu Temmam, birlikte öldüler ve yan yana gömüldüler.

Bu ikisi daha önce diriler arasında da komşuydular."

Solî, Ebu Temmam'ın şiirlerini alfabetik sıraya koyup derlemiştir.

İbn Hallikan dedi ki: Ahmed b. Mutasım (ona İbn Me'mun da denilir) bir kasidesinde şöyle demişti:

"Amr'ın; cömertlikte Hatem'i, yumuşak huylulukta Ahnefi ve zeka bakımından da İyas'ı geçtiği görülmüştür."

Yanında hazır bulunanlardan biri kendisine şöyle dedi: "Sen bu sözü mü'minlerin emiri için mi söylüyorsun? O, bunlardan kadri daha

yüce bir kişidir. Sen bu sözlerinle onu bedevi Araplardan ayak takımlarına benzetmiş oldun." O da bir süre başını önüne eğdi, sonra kaldırıp şöyle dedi:

"Benim onu kendisinden aşağı durumda olanlara cömertlik ve güç bakımından benzetmemi yadırgamayın.

Allah da kendi nuruna kandili ve gece lambasını örnek göstermiştir ki, bunlar onun nurundan daha aşağı derecededirler."

Ravi diyor ki: Bu kasidede, şu iki beyitten başka anlamlı sözler bulamadılar. O, bunları irticalen söylemişti. Bu kasidesini inşad ettikten sonra kısa bir süre yaşadı ve vefat etti.

Bir rivayette anlatıldığına göre kendisini bu kasidesiyle övdüğünden ötürü halife ona Musul valiliğini vermiş, o da Musul'a gidip kırk gün ikamet ettikten sonra vefat etmişti. Ama bu rivayet sahih değildir, aslı da yoktur. Her ne kadar Zemahşerî ve diğerleri böyle demişlerse de bunun bir dayanağı yoktur.

İbn Asakir, onun bazı şiirlerini nakletmiştir, şöyle ki:

"Eğer rızıklar akla göre dağıtılsaydı,

Akılsız hayvanlar açlıktan ölürlerd.

O zaman dolaşan kimse için doğu ve batı bir araya gelmezdi.

Kişinin avucunda şeref ve dirhem de bir arada bulunamazdı."

"Benim onu dikmekten başka bir gayretim yoktur.

Eğer ben ilim için gayretli olmazsam neye yararım.

İlim benim otuz seneden beri kalbimin tabibidir.

Kederimi gideren ve gamlarımı dağıtandır."

Hicretin 228. senesinde Ebu Nasr el-Farabî, Abesî, Ebu Cehm, Müsedded, Davud b. Amr ed-Dabbî ve Yahya b. Abdülhamid el-Hamânî gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZYİRMİDOKUZUNCU SENESİ

Bu senede halife Vasık, katiplerin cezalandırılmalarını, dayağa yatırılmalarını, mallarının müsadere edilmesini emretmişti. Çünkü onların hainlikleri ve yönetimde hadlerini aşmaları açığa çıkmıştı. Kimine bin kırbaç, kimine daha fazla, kimine daha az vurmuştu. Kiminden 1.000.000 dinar almış, kiminden daha az miktarda para tahsil etmişti. Vezir Muhammed b. Abdülmelik de diğer muhafız komutanlarına açıkça düşmanlık etmeye başlamıştı. Onlar da hapse atıl-

mırlar, şiddetli kötülüklerle karşılaşmışlar ve eziyetlere maruz kalmışlardı. İshak b. İbrahim, bunların durumunu araştırmak üzere görevlendirilmişti. Muhafız komutanları ve katipler halk nazarında rezil rüsvay olmuşlardı. Bunun sebebi de şuydu:

Vasık, bir gece hilafet sarayında oturmuş, bunlar da yanına gidip sohbetine katılmışlardı. Sohbet esnasında Vasık onlara şöyle sormuştu: "Sizlerden herhangi biri dedem Harun Reşid'in Bermekileri neden cezalandırdığını biliyor mu?"

Meclisinde hazır bulunanlardan biri şöyle cevap vermişti:

«Evet ey mü'minlerin emiri; bunun sebebi şuydu: Harun Reşid'e bir cariyeye arzedilmişti. Harun Reşid onun güzelliğine hayran kalmış ve onu satın almak için efendisiyle pazarlığa girişmişti. Efendisi de: "Ey mü'minlerin emiri! Ben bunu 100.000 dinardan aşağı fiyata satmamaya her türlü yemini etmişimdir." dedi. Harun Reşid, cariyeyi 100.000 dinara ondan satın aldı ve vezir Yahya b. Halid'e haber göndererek beytü'l-maldan 100.000 dinar ödemesini emretti. Vezir Yahya da çeşitli bahaneler ileri sürerek bu paranın yanında mevcut olmadığını söyledi. Harun Reşid haber salarak onu kınayıp azarladı ve: "Beytü'l-malımda 100.000 dinar yok mu?" dedi. Parayı ısrarla talep etmesi üzerine vezir Yahya b. Halid, görevlilere şöyle dedi: "Bu paraları bizzat Harun Reşid'in yanına götürün ki, görsün ve ne kadar çok olduğunu anlasın. Paraları görünce belki cariyeden vazgeçer ve sahibine iade eder." Görevliler, 100.000 dinarı ve dirhemleri götürüp Harun Reşid'in yolu üzerine bıraktılar. O da o esnada namaz için mescide gelmekteydi. Yoldan geçerken dinar ve dirhemler yığını görünce: "Bunlar nedir?" diye sordu. "Cariyenin bedelidir." dediklerinde bu paraların çok olduğunu gördü ve hizmetçilerinden birine bu parayı alıp hilafet sarayında bir kasada saklamasını emretti. Paraları bir fonda biriktirmeyi uygun gördü. Sonra beytü'l-maldaki paraların miktarını araştırmaya başladı. Bermekilerin bu paraları tükettiklerini gördü.

Halife Harun Reşid, bazen Bermekileri yakalayıp cezalandırmak düşüncesine kapılıyor, bazen de bu düşüncesinden vazgeçiyordu. Nihayet gecenin birinde sohbet meclisinde Ebü'l-Ud adında bir adam güzel sohbet edince Harun Reşid ona 30.000 dirhem verilmesini emretti. Ebü'l-Ud, Yahya b. Halid b. Bermek'e gidip bu parayı istedi, ama vezir onu bir süre oyaladı. Aradan birkaç gün geçtikten sonra yine gecenin birinde Harun Reşid'in sohbet meclisine katılan Ebü'l-Ud bir punduna getirip şair Ömer b. Ebi Rebia'nın şu şiirini Harun Reşid'e okudu:

"Hind bize daha önce hiç vaad etmediği birşeyi vaad etmişti.
Ancak tek bir gün bile bize vaad ettiğini yerine getirmede.

**Gerçekten bir sefer bir despotluk göstermişti
Ancak aciz olan kimse despotluk gösterir."**

Onun; "Ancak aciz olan kimse despotluk gösterir." sözünü Harun Reşid tekrarlamaya başladı. Bu sözden çok hoşlandı. Sabah olunca vezir Yahya b. Halid huzura geldiğinde Harun Reşid ona bu iki beyiti -çok beğendiği için- okudu. Yahya b. Halid, onun maksadını anladı ve korkuya kapılarak bu şiiri Harun Reşid'in huzurunda kimin okuduğunu araştırdı. Kendisine şiiri okuyanın Ebü'l-Ud olduğunu söylemeleri üzerine haber salıp onu yanına çağırdı ve ona 30.000 dirhem para verdi. Ayrıca kendi parasından 10.000 dirhem daha ekledi. Oğulları Fadl ile Cafer de Ebü'l-Ud'a aynı miktarda para verdiler. Kısa bir süre sonra Harun Reşid Bermekilere gazaplanıp onları yakaladı ve önceki kısımlarda anlatılan cezalara çarptırdı.»

Vasık bu hikayeyi dinleyince hoşuna gitti ve şairin, "Ancak aciz olan kimse despotluk gösterir" sözünü tekrarlamaya başladı. Sonra katipleri yakalayıp cezalandırdı. Onlardan cidden çok büyük paralar tahsil etti.

Bu senede, geçen senenin ve önceki iki senenin hac emiri insanlara haccettirdi.

Bu senede meşhur kurralardan Halef b. Hişam el-Bezzar, Abdullah b. Muhammed es-Sindî, daha önce Cehmiye mezhebinin büyüklere olup bilahare sünnet imamlarından biri haline gelen sünen ve diğer tasnif eserleri bulunan Nuaym b. Hammad el-Huzaî, kendisine mevzu hadis kitabı nisbet edilen Beşşar b. Abdullah gibi tanınmış kişiler vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZOTUZUNCU SENESİ

Bu senenin cemaziyelevvel ayında Medine-i Nebeviyye çevresinde Süleym oğulları ayaklanarak fesat çıkardılar. Yolları korkulu hale getirdiler. Medine halkı onlarla savaştı. Fakat bunlar Medine halkını bozguna uğratarak Mekke ve Medine arasındaki köyleri ve konakları istila ettiler. Halife Vasık bunların üzerine Büyük Boğa Ebu Musa et-Türki'yi bir müfreze ile gönderdi. O da bu senenin şaban ayında Süleym oğullarıyla savaştı. Onlardan elli süvariye öldürdü, bir kısmını esir aldı, diğerleri bozguna uğradılar. Büyük Boğa, onları eman almaya ve halifenin hükmüne boyun eğmeye çağırdı. Çocukları onun bu çağrısına icabet ettiler, o da bunlarla birlikte Medine'ye geldi. Elebaşlarını Yezid b. Muaviye'nin evinde hapsedti. Kendisi de bu senede hacca gitti. Beraberinde Irak valisi İshak b. İbrahim b. Mus'ab da haccetti.

Bu senede Muhammed b. Davud insanlara haccettirdi.

Bu senede Abdullah b. Tahir b. Hüseyin, vefat etti.

ABDULLAH B. TAHİR B. HÜSEYİN

Horasan ve çevre kasabalarının valisi idi. Yıllık olarak elinde 48.000.000 dirhem haraç toplanırdı. Vefatı üzerine halife Vasık onun yerine oğlu Tahir'i atadı. Abdullah b. Tahir'den dokuz gün önce ve bu senenin rebiyülevvel ayının onbirinde pazartesi günü Eşnas et-Türki de vefat etti.

İbn Hallikan dedi ki: «O, hicretin 228. senesinde Merv şehrinde vefat etti. Nişabur'da vefat ettiğine dair bir rivayet de vardır. Abdullah b. Tahir; kerem sahibi, cömert bir kimseydi, güzel şiirleri vardı. Hicretin 220. senesinden sonra Mısır valiliği yaptı. Vezir Ebü'l-Kasım b. Maazzi'nin anlattığına göre Mısır'da yetişen Abdelavi karpuzu, Abdullah b. Tahir'e nispet edilir. Adını onun adından alır.»

İbn Hallikan'ın ifadesine göre Abdullah b. Tahir bu karpuz türünü beğenmezmiş, yalnız önce kendisi bu karpuzu Mısır'da ektiğinden ötürü adını kendisinin adından almıştır. Doğrusunu Allah bilir.

Abdullah b. Tahir'in bazı güzel şiirlerine örnekler verelim:

"Hatamı bağışla ki, benden teşekkür lutfuna kavuşasın; mükafa-

tımı da kaçırmayasın.

Beni mazeret dilemek mecburiyetinde bırakma, belki de mazeret beyan etmesini beceremem."

"Biz öyle bir milletiz ki, yanaklar ve gerdanlar bizi yumuşatır, oysa biz demiri yumuşatırız.

Gözler bizim ellerimizi gönüllü olarak avladı.

Oysa biz aslanı avlayacak durumdayız.

Biz mülke sahibiz; ama beyaz ve aydınlık gözlerle yanaklar da bize sahip olurlar.

Aslanlar bizim gazabımızdan sakınırlar; oysa biz,

Oturduğunu gösterdiğinde yere düşen geyik yavrusundan korkarız.

Savaşlarda bizi hür kimseler olarak görürsün;

Ama barışta biz cariyelerin kulları olarak görünürüz."

İbn Hallikan dedi ki: «Abdullah b. Tahir, Huzaalı biriydi. Talha-tu't-Tulaha el-Huzaî'nin azatlılarındandı. Ebu Temmam onu överdi. Bir defasında Hemedan'da iken yanına gittiğinde ona konukluk olarak tuz ikram etti. O da kadınlarından birinin yanında onun için "Hamaset" kitabını tasnif etti.

Me'mun onu, Şam ve Mısır valiliklerine atadığı zaman oraya gitti. Mısır diyarındaki gelirlerin miktarı ona bildirilmişti.

Yolda iken kendisine 3.000.000 dinar getirildi. O da bu paraların tümünü aynı mecliste iken dağıttı. Kendisi Mısır'a giderken orayı gördü, küçümsedi ve şöyle dedi: «Allah Firavun'u kahretsin, o ne kadar da hasis ve zayıf himmetli bir kimseymiş ki, o zaman şu kasabanın hakimiyeti ile övünüp gururlanmıştı ve; "Ben sizin en büyük rabbinizim, Mısır mülkü benim değil mi?" demişti. Eğer Bağdat'ı ve diğer şehirleri görmüş olsaydı acaba ne yapar ve ne söylerdi?»

Hicretin 230. senesinde Ali b. Ca'd el-Cevherî, Vakidî'nin katibi ve "Kitabu't-Tabakat" ile diğer bazı eserlerin müellifi Muhammed b. Sa'd ve Said b. Muhammed el-Ceremî gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZOTUZBİRİNCİ SENESİ

Bu senenin muharrem ayında Rumların elinde bulunan Müslüman esirlerin fidyeleri hadim Emir Hakan tarafından ödendi ve 4.362 Müslüman esir kurtarıldı.

Bu senede Ahmed b. Nasr el-Huzaî öldürüldü. Allah ona rahmet etsin ve makamını yüce kılsın. Öldürülmesinin sebebi şuydu:

Ahmed b. Nasr'ın dedesi Malik b. Heysem, Abbasilerin devletlerinin kurulması için propaganda yapıpalarının en önde gelenlerinden idi. Abbasiler, onun bu oğlunu öldürdüler. Ahmed b. Nasr; itibarlı bir lider, şahsiyetli bir kimseydi. Babası Nasr b. Malik'in yanına hadis ehli kimseler gelirlerdi. Hicretin 201. senesinde Me'mun'un Bağdat'tan uzaklaşmış olduğu esnada, hırsız ve yankesicilerle yol kesenlerin çoğaldığı ortamda iyiliği emredip kötülüğü menetmesi için halk ona bey'at etmişti. Bunun adına Bağdat'ta, Nasr pazarı diye bir pazar kurulmuştu.

Ahmed b. Nasr; ilim, diyanet, salih amel ve hayır ehli kimselerdendi. İyiliği emredip kötülüğü meneden sünnet imamlarındandı. Allah'ın indirilen kelamının gayrı mahluk olduğunu söylemeleri için halka çağrıda bulunanlardandı.

Halife Vasık ise insanları, "Kur'ân mahluktur" demeye çağırıyor ve bu konuda şiddet kullanıyordu. Bu çağrısını gece gündüz, gizli aşık, her zaman yapıyordu. Daha önce babasının ve amcası Me'mun'un delilsiz, bürhansız, hüccetsiz, beyansız, sünnetsiz, Kur'ân'la alakasız olan bu iddialarına dayanarak kendisi de aynı iddiaya sahip çıktı. Ahmed b. Nasr ise, insanları Allah'a imana, iyiliği emredip kötülüğü menetmeye ve Allah'ın indirilen kelamı Kur'ân'ın mahluk olmadığını söylemeye ve daha birçok iyiliklere davet etti. Bağdat halından ve diğerlerinden birçok kişi onun etrafında birleştiler. Ebu Harun es-Serrac, Bağdat'ın doğu yakasındaki insanları; Talib de batı yakasındaki insanları Ahmed b. Nasr'ın yanında toplanmaya davet ettiler. Böylece etrafında binlerce insan toplandı. Büyük bir cemaat meydana geldi.

Bu senenin şaban ayında, iyiliği emredip kötülüğü menetmek üzere; bid'atçılığı ve insanları Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylemeye davet edişi nedeniyle insanları sultana başkaldırmaya gizlice davet eden Ahmed b. Nasr el-Huzaf'ye bey'at edildi. Çünkü sultan ve komutanlarıyla maiyeti; masiyet işliyor, fuhşiyatı irtikab ediyor ve daha birçok kötülükler işliyorlardı.

Ahmed b. Nasr'ın cemaatı, bu senenin şaban ayının üçüncü gecesinde, yani cuma gecesi karanlıkta def çalmak ve randevulaştıkları yerde toplanmak üzere sözleştiler. Bunların dinar dağıttığı kimseler arasında Beni Eşres kabilesinden içkici iki adam da vardı. Perşembe gecesi olunca onlar kendi arkadaşlarıyla içki içtiler ve sözleşilen gecenin o gece olduğunu sandılar. Oysa cuma gecesi toplanmaları gerekiyordu. Bunlar perşembe gecesi arkadaşlarıyla içki içtikten sonra insanların toplanmaları için kalkıp geceleyin def çalmaya başladılar. Hiç kimse onların bu gürültüsüne gelmedi, düzen bozuldu. Emniyet görevlileri durumdan haberdar olarak saltanat naibi Muhammed b.

İbrahim b. Mus'ab'ı bilgilendirdiler. O, kardeşi İshak b. İbrahim'in yerine vekalet ediyordu. Kardeşi Bağdat dışındaydı. İnsanlar sağa sola kaçışmaya başladılar. Saltanat naibi, o iki kişinin huzura getirilmesini emretti. Onları işkenceye tabi tutunca, Ahmed b. Nasr'ın adamları olduklarını itiraf ettiler. O da Ahmed b. Nasr'ı arattı. Onun bir hizmetçisini yakalattı. Hizmetçi de o iki kişi gibi aynı ikrarda bulundu.

Şaban ayının sonunda, Ahmed b. Nasr ile taraftarlarının elebaşlarından bir grup, Samarra'da bulunan halifeye gönderildiler. Halife, onları sorgulayacağı meclise ayandan bir cemaatı getirtip onları da hazır bulundurdu. Mutezile mezhebinden Kadı Ahmed b. Ebi Duad da bu mecliste hazır bulundu.

Ahmed b. Nasr, huzura getirildiğinde; bu yaptıklarından ve iyiliği emredip kötülüğü menetmek hususunda halktan bey'at alışından ötürü halife Vasık onu hiç azarlamadı. Bütün bunları bir tarafa bırakıp ona şöyle bir soru yöneltti:

- Sen Kur'ân hakkında ne diyorsun?
- O Allah kelimedir.
- Kur'ân mahluk mudur?
- O Allah kelimedir.

Ahmed b. Nasr ölmek istiyordu. Kendini feda etmişti, ölmeyi göze alarak vücuduna hanut kokusu ve nevre sürüp avret mahallerini örtetek giysiyi de sıkıca bağlayarak gelmişti.

Halife Vasık ona bu defa şöyle bir soru yöneltti.

– Sen Rabbin hakkında ne diyorsun, kıyamet günü onu görecek misin?

– Ey mü'minlerin emiri, onu göreceğimi Kur'ân ve hadisler söylüyor. Bir ayet-i kerimede yüce Allah şöyle buyurmuş: "O gün bir takım yüzler Rablerine bakıp parlayacaktır." (el-Kıyâme, 23.) Rasûlullah (s.a.v.) da bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: "Sizler bu Ay'ı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz. O'nu görürken de sıkışıklığa maruz kalmayacaksınız." Bizler Kur'ân ve hadisin haberlerine bağlıyız.

Hatib Bağdadî'nin rivayetine göre halife Vasık ona şöyle demiş:

– Yazıklar olsun sana! Allah, şekli şemali belirli cisim suretinde hiç görülebilir mi? O bir mekana sığar mı? Gören gözler onu göz çerçevesinde müşahade edebilir mi? Senin anlattığın nitelikteki bir Rabbe ben inanmıyorum!

Ben derim ki: Vasık'ın söyledikleri, caiz olmayan sözlerdir. Bu sözler karşı tarafı ilzam edici sözler değildir ve onun bu sözleriyle sahih hadis reddedilemez. Doğrusunu Allah bilir.

Sonra Ahmed b. Nasr, Vasık'a şöyle cevap vermişti: «Süfyan, bana şu merfu hadisi nakletti: "Ademoğlunun kalbi Allah'ın parmakla-

rından iki parmak arasındadır. Allah o kalbi dilediği gibi evirip çevirir." Peygamber (s.a.v.) de bir duasında Cenâb-ı Allah'a hitaben şöyle diyor: "Ey kalbleri evirip çeviren! Kalbimi bu dinin üzere sabit kıl."

Orada bulunan İshak b. İbrahim, Ahmed b. Nasr'a dönüp şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana, söylediklerine dikkat et!" Ahmed b. Nasr da ona: "Böyle söylememi sen bana emretmiştin." deyince İshak bundan korktu ve: "Ben mi sana emretmişim?" diye sordu. O da şu cevabı verdi: "Evet, sen bana, Vasık'a öğüt vermemi emretmiştin."

Vasık, çevresinde bulunan adamlara: "Şunun hakkında ne diyor-sunuz?" diye sordu. Orada bulunanlar, onun hakkında çok şeyler söylediler. Bağdat'ın batı yakasının kadılığını yapmakta olan ve azledilen ve daha önceleri Ahmed b. Nasr'ı seven bir kimse olan Abdurrahman b. İshak, halife Vasık'a: "Ey mü'minlerin emiri, bunun kanı helaldir!" dedi. Ahmed b. Ebi Duad'ın arkadaşı Ebu Abdillah el-Ermenî de halifeye: "Ey mü'minlerin emiri, bana şunun kanını içir." dedi. Halife Vasık: "İstedğin kanın mutlaka akıtılması gerekir." dedi. İbn Ebi Duad ise: "Bu kafirdir, tevbe etmesi istenilsin, belki kendisinde bir hastalık veya akıl noksanlığı vardır." dedi.

Vasık: "Üzerine gitmek için yerimden kalktığımı görürseniz hiç kimse kalkıp da bana müdahale etmesin. Ben adımlarımı hesaphıyorum." dedi. Sonra halifeliği zamanında Musa el-Hadi'ye hediye edilmiş, alt tarafı çivili, büyüğü ve enli bir kılıç olan Amr b. Madikerib ez-Zübeydî'nin kılıcı Samsama'ya elini uzattı. Kılıcı eline alıp Ahmed b. Nasr'ın omuzuna, sonra başına, sonra karnına üç darbe vurdu. İplere bağlanmış ve deri bir yaygı üzerinde bulunan Ahmed, can verip yere düştü. Allah ona rahmet etsin. Doğrusu bizler Allah'a aidiz ve ona dönücüleriz. Allah, Ahmed'e rahmet etsin, onu bağışlasın.

Sonra Sima ed-Dımışkı kılıcını alıp Ahmed'in boynuna vurarak başını kesti. Gövdesini alıp Babek el-Hürremî'nin asıldığı bahçeye götürdü ve orada astı. Ayaklarında çiftte bukağı, üzerinde bir gömlek ve şalvar vardı.

Kesik başı Bağdat'a götürülerek doğu yakasında birkaç gün, batı yakasında da birkaç gün mızrak üzerine dikildi. Kesik başının yanında gece gündüz bekçiler vardı. Kulağına, şu ifadelerin yazılı olduğu bir kağıt asılmıştı:

"Bu kafir, müşrik, sapık Ahmed b. Nasr el-Huzafî'nin başıdır. Abdullâh Harun, mü'minlerin emiri Vasık Billah'ın öldürdüğü bir kimse-dir. Halife, kendisine karşı Kur'ân'ın mahlukluğu, Allah'ı birşeye benzetmenin imkansızlığı hususunda hüccet beyan ederek tevbe teklif edip hakka dönme fırsatı vermesine rağmen kendisi inad edip küfrünü açıkça beyan ettikten sonra öldürülmüştür. Onu Cehennem'e ve elem verici azaba çabucak sevkeden ve küfrü nedeniyle azaplandırıran

Allah'a hamdolsun. Böylece onun kanı mü'minlerin emirine helal oldu. Allah ona lanet etsin."

Bundan sonra halife Vaskı, Ahmed b. Nasr'ın adamlarının önde gelenlerini ve reislerini takip ettirdi. Onlardan yirmidokuz kadar kişiyi yakalattı ve bunları zindana attırdı. Kendilerine, zalimler adını verdi. İnsanların onları ziyaret etmeleri yasaklandı, demir prangalara ve zincirlere vuruldular. Mahkumlara verilen erzak onlara verilmedi. Bu da büyük bir haksızlık ve zulümdü.

Kendisinden bahsettiğimiz Ahmed b. Nasr; iyiliği emredip kötülüğü meneden, ilmiyle amel eden büyük âlimlerdendi. Hammad b. Zeyd, Süfyan b. Uyeyne ve Haşım b. Beşir'den hadis dinledi. Yanında Haşım'ın bütün eserleri vardı. İmam Malik b. Enes'ten sahih hadisler dinledi, ama onun hadislerinin çoğunu nakletmedi.

Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî ile kardeşi Yakub b. İbrahim ve Yahya b. Maîn de kendisinden hadis rivayet ettiler. Yahya b. Maîn, bir gün Ahmed b. Nasr'ı andı, ona rahmet okudu ve: "Allah onun son nefesini şehitlik mertebesiyle birlikte aldı." dedi. Ahmed b. Nasr, hadis nakletmez ve: "Ben buna ehil değilim." derdi. Yahya b. Maîn onu çok övmüştü. İmam Ahmed b. Hanbel bir gün onu andı ve şöyle dedi: "Allah, Ahmed b. Nasr'a rahmet etsin. O, kendini Allah'a feda etti. Nefsini feda etmekle büyük bir cömertlik yaptı."

Cafer b. Muhammed es-Saiğ dedi ki: "Gözlerimle gördüm. Yalan söylüyorsam gözlerim çıksın. Kulaklarımla duydum, yalan söylüyorsam kulaklarım sağır olsun ki, boynu vurulduğu zaman Ahmed b. Nasr el-Huzafî'nin kesik başı "Lâ ilâhe illallah" diyordu. Kendisi ağaca asılı iken seyrine giden bazı kimseler onun kesik başının şu ayet-i kerimeyi okuduğunu duymuşlardı:

«Elif, Lâm, Mim. Andolsun, biz kendilerinden öncekileri de denemişken insanlar "inandık" deyince, denenmeden bırakılacaklarını mı sanarlar?» (el-Ankebût, 1.) Bunun üzerine benim tüylerim ürperdi.»

Öldürülmesinden bir süre sonra adamın biri onu rüyasında görmüş ve ona: "Ey Ahmed, Rabbin sana nasıl muamele etti?" diye sormuş, Ahmed b. Nasr da ona şu cevabı vermişti: "Benim öldürülmem sanki hafif bir uykuya dalmak gibiydi. Sonunda Aziz ve Celil olan Allah'ın huzuruna vardım. O da bana bakıp güldü."

Adamın biri rüyasında Rasûlullah (s.a.v.), Ebu Bekir ve Ömer'le birlikte Ahmed b. Nasr'ın kesik başının asılı olduğu ağacın yanından geçerlerken Rasûlullah (s.a.v.)'ın, mübarek yüzünü ondan başka tarafa çevirdiğini görmüş. Bunun üzerine kendisine: "Ya Rasûlallah, neden yüzünü Ahmed b. Nasr'dan öte yana çevirdin?" diye sorduklarında Rasûlullah (s.a.v.) şu cevabı vermiş: "Ehl-i beytimden olduğunu iddia eden bir adam onu öldürdüğü için kendisinden utanıp yüzümü

başka tarafa çevirdim."

Ahmed b. Nasr'ın kesik başı, hicretin 231. senesinin şaban ayının 28'i olan perşembe gününden, hicretin 237. senesinin ramazan bayramının bir iki gün sonrasına kadar asılı kalmıştı. Sonra başı ile gövdesi bir araya getirilerek Bağdat'ın doğu yakasında Malikiye adıyla bilinen mezarlığa defnedildi. Allah ona rahmet etsin.

Bu iş, kardeşi Vasık'tan sonra halifelğe geçen Mütevekkil Alallah'ın emri üzerine olmuştu. "Kitabü'l-Hayde" adlı eserin sahibi Abdülaziz b. Yahya el-Kettanî, halifelerin en hayırlılarından Mütevekkil'in yanına gitti. Mütevekkil'e, halifelerin en hayırlılarından dedik; çünkü o, kardeşi Vasık'ın, babası Mutasım'ın ve amcası Me'mun'un aksine Ehl-i Sünnet'e çok iyi davrandı. Oysa ki Vasık; babası Mutasım, amcası Me'mun, Ehl-i Sünnet'e çok kötülüklerde bulunmuşlar, bid'atçı ve sapık Mutezililerle diğerlerini kendilerine yakın tutmuşlardı. Abdülaziz, Mütevekkil'in yanına gidip bu konuyu anlatınca Mütevekkil, Ahmed b. Nasr'ın asılı duran gövdesinin ve kesik başının indirilip defnedilmesini emretti. Bu emri yerine getirildi. Mütevekkil, İmam Ahmed b. Hanbel'e fazlasıyla ikramda bulunurdu. Nitekim bu mesele, yeri gelince de anlatılacaktır.

Kısaca diyeceğimiz şudur: "Kitabü'l-Hayde" adlı eserin sahibi Abdülaziz, halife Mütevekkil'e şöyle demişti: "Ey mü'minlerin emiri! Vasık'ın, Ahmed b. Nasr'ı öldürmesinden daha acaip bir olay görmedim. Çünkü Ahmed defnedilinceye kadar onun lisanı Kur'ân okuyordu."

Mütevekkil, Abdülaziz'in bu sözlerinden korktu. Kardeşi Vasık hakkında duyduğu şeylerden ötürü üzüldü. Vezir Muhammed b. Abdülmelik b. Zeyyad, huzuruna geldiğinde ona şöyle dedi:

– Ahmed b. Nasr'ın öldürülmesi hususunda kalbimde bir şüphe var.

– Ey mü'minlerin emiri! Vasık onu kafir olarak öldürdü. Eğer yalan söylüyorsam Allah beni ateşte yaksın!

Bundan sonra Herseme huzura geldi. Halife Mütevekkil ona da şöyle sordu:

– Ahmed b. Nasr'ın öldürülmesi hususunda kalbimde bir şüphe var.

– Eğer o kafir olarak öldürülmemişse Allah beni paramparça etsin!

Bundan sonra Kadı Ahmed b. Ebi Duad huzura girdi. Halife Mütevekkil ona da aynı şeyi sorunca o şu cevabı verdi:

– Eğer Vasık onu kafir olarak öldürmemişse Allah beni felç etsin!

Mütevekkil diyor ki: «İbn Zeyyad'ı ben ateşte yaktım. Harseme'ye gelince o kaçıp gitti. Huzaa kabilesinin yanından geçerken kabileden bir adam onu tanıyıp çevresindekilere şöyle seslendi: "Ey Huzaa top-

luluğu! Bu, amcanız oğlu Ahmed b. Nasr'ı öldüren adamdır!" Adamın bu çağrısı üzerine kabilenin adamları gelip onu parçaladılar, lime lime ettiler. Kadı İbn Ebi Duad'a gelince, Cenâb-ı Allah, onu kendi cildine hapsetti. Yani onu felç etti. Allah, onu ölümünden dört yıl önce bu felç illetine mübtela kıldı.»

İleride de anlatılacağı üzere, onun çok miktarda malına el konuldu.

"Kitabü'l-Mesail" adlı kısımda Ebu Davud, Ahmed b. İbrahim ed-Devrakî tariki ile Ahmed b. Nasr'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«"Kalpler Allah'ın parmaklarından iki parmak arasındadır. Allah, pazarlarda kendisini ananlara güler." Bu hadisi Süfyan b. Uyeyne'ye sorduğumda bana şöyle dedi: "Siz bu hadisi hiç yorumlamadan olduğun gibi rivayet edin."»

Halife Vasık bu senede hacca gitmeye niyetlendi. Hazırlığa başladı. Ama yolda suyun az olduğu kendisine söylenince bu sene haccetmekten vazgeçti.

Bu senede Cafer b. Dinar, Yemen valiliğine atandı. O da 4.000 süvari ile oraya gitti.

Bu senede halktan bazı kimseler beytül-mala saldırdılar. Oradaki altın ve gümüşlerden birazını aldılar. Bu kimseler yakalanıp zindana atıldı.

Bu senede Rebia diyarında bir Harici ortaya çıkıp isyan hareketi başlattı. Musul valisi onunla savaşarak mağlup etti, adamlarını bozguna uğrattı.

Bu senede hadim Vasıf, yollarda fesat çıkarıp yolkesicilik yapan 500 kadar Kürdü zincire vurup getirdi. Bu yararlı faaliyetinden ötürü halife ona 75.000 dinar verdi. Ayrıca ona bir kaftan giydirdi.

Bu senede hadim Hakan, Bizans'tan geldi. Bizanslılarla barış anlaşması yapmış ve esirlerin mübadelesi hususunda onlarla anlaşmıştı. Ayrıca beraberinde sınır boylarının reislerinden bir grubu da getirmişti. Halife Vasık, Kur'an'ın mahluk olduğu ve Cenâb-ı Allah'ın ahirette görülmeyeceği hususunda bunların imtihan edilmelerini emretti. Bunların dördü dışında hepsi halifenin görüşüne göre cevap verdiler. Onun görüşüne icabet etmeyen dört kişinin, "Kur'an mahluktur ve Allah ahirette görülmeyecektir." dememeleri halinde boyunlarının vurulmasını emretti.

Halife Vasık ayrıca Frank esirleriyle mübadele yapılması hususunda anlaşmaya varılan Müslüman esirlerin de Kur'an'ın mahlukluğu ve Allah'ın ahirette görülmeyeceği hususunda imtihan edilmelerini, bunlardan "Kur'an mahluktur ve Allah ahirette görülmeyecektir." diyenlerin fidyelerinin verilmesini, aksi takdirde kafirlerin ellerinde bırakılmasını emretti. Bu da bomboş, kirli, körü körüne, sağır; kitap

ve sünnetten, sağlam akıldan dayanağı olmayan bir bid'atti. Aksine kitap, sünnet, sağlam akıl, bunun hilafıdır. Nitekim yeri gelince bu husus anlatılacaktır. Yardımına başvurulacak olan yüce zat Allah'tır.

Esir mübadelesi veya esirlerin fidyelerinin ödenmesi işi Tarsus yakınındaki Selükiye yanında akan Lames nehri kıyısında gerçekleşti. Her bir Müslüman erkek veya kadın esir karşılığında Müslümanların elinde bulunan Rum ve zımmi bir erkek veya kadın verilecekti. Her iki taraf da nehir üzerinde ayrı ayrı birer köprü kurdular. Rumlar bir Müslüman kadın veya erkek esiri kendi köprülerine salıyor, bu esir Müslümanların yanına ulaştığında tekbir ahyor, onunla birlikte diğer Müslümanlar da tekbir alıyorlardı. Bundan sonra Müslümanlar ona karşılık olmak üzere kendi köprülerine Rumlardan bir esiri salıyorlardı. Esir, Rumların yanına ulaştığında onlar da tekbiri andıran bir şeyler söylüyorlardı. Bu karşılıklı esir değişimi dört gün sürdü. Yine de hadim Hakan'ın yanında bir grup Rum esir kalmıştı. O da Rumlara bir iyilik ve ihsan olsun diye bu esirleri serbest bıraktı.

İbn Cerir dedi ki: «Bu senenin ramazan ayında Taberistan'da Tahir'in kardeşi Hasan b. Hüseyin, Hattab b. Vechülfüls, şaban ayının 13'ünde çarşamba günü, seksen yaşındaki Ebu Abdillah b. Arabi er-Raviye, Ali b. Musa er-Rıza'nın kız kardeşi Ümmü Ebiha binti Musa, Muharik el-Muğnî, Asmaî'nin ravisi Ebu Nasr Ahmed b. Hatim, Amr b. Ebi Amr eş-Şeybanî ve nahivci Muhammed b. Sa'dan gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.»

Ben derim ki: Bu senede ayrıca Ahmed b. Nasr el-Huzafî, İbrahim b. Muhammed b. Arare, Ümeyye b. Bestan, bir kavle göre Ebu Temmam et-Taî, Kamil b. Talha, Muhammed b. Sellam el-Cumahî, bunun kardeşi Abdurrahman, a'ma Muhammed b. Minhal (Haccac'ın kardeşi), Harun b. Maruf, İmam Şafî'nin arkadaşı ve Kur'an'ın mahluk olduğunu söylemeye yanaşmadığından ötürü zincire bağlı olarak zindanda vefat eden Büveytî ve İmam Malik'ten "Muvatta" adlı eserin ravisi Yahya b. Bükeyr gibi meşhur şahsiyetler de vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZOTUZİKİNCİ SENESİ

Bu senede Yemame'de, Beni Nümeyr kabilesi büyük bir karışıklık çıkardı. Vasık, Hicaz'da ikamet eden Büyük Boğa'ya mektup yazarak bunların üzerine gitmesini emretti. O da üzerlerine gidip savaştı ve onlardan bir topluluğu öldürdü. Diğerlerinden bazısını esir aldı, bazısı da bozguna uğrayıp kaçtı. Sonra maiyetindeki 2.000 süvari ile Beni Temim kabilesinden 3.000 kişilik bir savaşçı grubuyla karşılaştı. Aralarında muharebeler cereyan etti. Sonra Büyük Boğa onları mağlub etti. Bu hadise, cemaziyelahir ayının ortalarında vuku bul-

muştı. Bundan sonra mağlup ettiklerinin elebaşılarını reis ve ayanlarını zincire vurup esir alarak beraberinde Bağdat'a götürdü. Savaşlarda bu asi kabilelerin ayan tabakasından 2.000 kişi kadar öldürülmüştü. Bu 2.000 kişinin bir kısmı Beni Süleym, Beni Nümejr, Beni Mürre, Beni Kilab, Beni Fezare, Beni Sa'lebe, Beni Tay, Beni Temim kabilelerinden, bir kısmı da diğer kabilelerden idi.

Bu senede hac dönüşleri esnasında hacılar şiddetli bir susuzluğa maruz kaldılar. Öyle ki, bir içimlik su birçok dinara satılır oldu. İnsanlardan çoğu susuzluktan öldüler.

Bu senede halife Vasık, denizlerde seyreden gemilerden onda birlik tahsilatın alınmamasını emretti.

Bu senede halife Vasık b. Muhammed el-Mutasım b. Harun er-Reşid, Ebu Cafer Harun el-Vasık, zilhicce ayında istiska hastalığından öldü. Bayram namazına gidemedi. Bayram namazını kıldırmak üzere yerine Mutezile mezhebinden olan kadısı Ahmed b. Ebi Duad el-Eyadî'yi vekil tayin etti. Zilhicce ayının bitimine altı gün kala vefat etti. Hastalığı şiddetlenince sancıları dinsin diye ısıtılmış bir tandıra oturtuldu. Böyle yapılıncı sancıları azıcık dindi. Ertesi gün üzerine oturmakta olduğu tandırın daha fazla ısıtılmasını emretti. Üzerine oturtuldu, sonra çıkarılıp bir mahfeye yerleştirildi. Mahfesi, tandırın üzerine konuldu. Etrafında emirler, vezirler ile kadısı da vardı. Mahfeye oturtulmuş halde iken vefat etti. Başı mahfenin kenarına çarpmadan öldüğünü anlamamışlardı. Başı yana düşüp mahfenin kenarına çarptığında ölmüş olduğunu anladılar. Kadı gözlerini yumdu. Cenazesini yıkayıp namazını kıldırdı ve onu Hadi Sarayı'na defnetti. Allah, onun da Hadi'nin de müstahakkını versin.

Vasık, beyaz tenli idi, ama biraz pembemsi rengi vardı. Güzel görünümliydi, ama kalbi murdardı. Cismi güzeldi ama içi bozuktu. Sol gözü kızarıktı, içinde beyaz bir nokta vardı.

Vasık, hicretin 196. senesinde Mekke yolunda doğdu. Otuzaltı yaşındayken öldü. Beş sene dokuz ay beş gün süreyle halifelik yaptı. Halifelik süresinin beş sene dokuz ay yedi gün ve oniki saat olduğuna dair bir rivayet de vardır. Zulüm, fesat ve bid'at ehli kimselerin ömrü işte böyle kısa olur.

Hastalığı şiddetlendiği zaman Vasık, müneccimleri yanında toplantıya çağırmıştı. Ahmed b. Nasr el-Huzaî'yi öldürdükten sonra hastalığı şiddetlenmişti. Vasık, müneccimlere, kendisinin doğum tarihine bakmalarını ve astroloji ilmine göre halifelik süresinin ne kadar süreceğini tesbit etmelerini emretti. Aralarında Hasan b. Sehl, Fadl b. İshak el-Haşimî, İsmail b. Nobaht, Mecusi Muhammed b. Musa el-Harezmi el-Katrübî, Muhammed b. Heysem'in arkadaşı Sind ve diğer bazı müneccimlerin de bulunduğu bir grup Vasık'ın yanında top-

landılar. Doğum tarihine baktılar. Kendilerine göre durumun icabını tesbit ettiler. Neticede onun bir süre halife olarak yaşayacağı görüldüğünde karar kıldılar ve elli sene daha halifelik yapacağını takdir ettiler. Şu basiretsizlerin hallerine bir bakın hele! Oysa Vasık onların böyle demelerinden sonra ancak on gün daha yaşayabildi ve sonra öldü. İmam Ebu Cafer b. Cerir et-Taberî bunu böyle anlatmıştır. Allah ona rahmet etsin.

İbn Cerir dedi ki: «Mutasım'ın vefatından birkaç gün sonra, Vasık'ın düzenlediği ilk oturumda hazır bulunmuş olan Hüseyin b. Dahhak dedi ki: Bu oturumda ilk olarak İbrahim b. Mehdi'nin cariyesi Şariye şu şarkıyı okumuştı:

"Bu naşı taşıyanlar farkında değillerdi;
Onu ölüme mi, yoksa ebedi hayat sürmeye mi götürüyorlar.
Senin için ağlayan ağıtçı kadınlar,
Sabah akşam ağıt yakınlara ve dilediklerini söylesinler."

Şariye'nin bu şarkısı üzerine hem Vasık hem de biz ağlamaya başladık. Öyle ki, ağlamaktan ötürü içinde bulunduğumuz hallerin tümünü unuttuk. Sonra mecliste bulunanlardan biri şu şarkıyı okumaya başladı:

"Hüreyre ile vedalaş. Çünkü kervan göçmek üzeredir.
Ey adam, sen vedalaşacak güce sahip misin?"

Bu şarkıyı dinleyince Vasık daha da ağladı ve şöyle dedi:

"Bugünkü gibi bir başsağlığı mesajı dinlememiştim. Babamın ölümünden ötürü nefis azdı." Böyle dedikten sonra meclisi dağıttı.»

Hatib Bağdadî'nin rivayetine göre şair Dabül b. Ali, Vasık'ın hilafete geçmesi zamanında birkaç tomarı eline alıp üzerine beyitler yazdı. Sonra hacibe gidip şiirlerin yazılı olduğu o tomarları teslim etti ve şöyle dedi: Mü'minlerin emirine selam söyle ve ona de ki: "Bu beyitleriyle Dabül seni methetti."

Vasık o tomarları açıp baktığında üzerlerinde şunlar yazılıydı:

"Allah'a hamdolsun, ne sabra gerek var ne de mukavemete. Başsağılığına da ihtiyaç yok, heva ve heves sahipleri mezara yattıklarında;

Bir halife öldü, kimse onun için üzülmeydi.

Bir başkası hilafete geçti, kimse de bu nedenle sevinmedi.

Şu gitti; uğursuzluk da peşi sıra gitti.

Bu geldi; bununla beraber sıkıntı ve rezaletler de boy gösterdi."

Bunun üzerine Vasık, olanca gücüyle onu arattırdı, ama ölünceye kadar onu yakalatamadı.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Vasık, Ebu Duad'ı bayram gününde namaz kıldırarak görevlendirdiğinde, namazı kıldırdıktan sonra Vasık'ın yanına dönünce ona şöyle sormuştu:

– Ey Abdullah'ın babası, bayramınız nasıl oldu?

– Biz güneşi olmayan bir gündeyiz.

– Ey Abdullah'ın babası, ben de seni doğruluyorum, sana katılıyorum (Böyle diyerek güldü).

Hatib Bağdadî dedi ki: İbn Ebi Duad, Vasık'ın üzerinde otorite kurdu ve onu Kur'an'ın mahluk olduğunu benimsemeleri için insanlara zor kullanmaya teşvik etti. Anlatıldığına göre Vasık, ölmeden önce bu görüşünden vazgeçmişti. Abdullah b. Ebi'l-Feth'in Mehdi'den rivayet ettiğine göre Vasık, Kur'an'ın mahluk olduğu konusundaki sözlerinden tevbe etmiş olarak öldü.

Bir rivayette anlatıldığına göre bir gün hocası, Vasık'ın huzuruna girmiş, Vasık ona çok ikramda bulunmuştu. Niçin bu kadar ikrama mazhar kıldığını sorduklarında şu cevabı vermişti: "Bu adam dilimi ilk olarak Allah'ın zikri ile açan ve beni Allah'ın rahmetine yaklaştıran kişidir."

Şairlerden biri Vasık'a şu şiiri yazıp göndermişti:

"Nefsin daileri beni zenginliği talep etmeye çekti ama ben ona, "Önemsiz şeyi talep etmekten kendini uzak tut" dedim.

Çünkü mü'minlerin emiri değirmen taşı gibidir ki, rızıklar her zaman onun elinden insanların üzerine akar."

Vasık, bu şiirin yazılı olduğu kağıdın üzerinde şaire şu cevabı yazdı: "Nefsin seni, kendini horlamandan uzak tuttu ve seni nefsini korumaya davet etti. Sen de nefsinin istediği dünya malını bolca alabilirsin." Böyle dedikten sonra o şaire bolca armağan verdi.

Vasık'ın şiirlerine şu örnekleri verebiliriz:

"Kaderler kendi yörüngelerinde akıp giderler.
Sabret, kaderler için hiç bir halde sabır olmaz."

"Çirkinden uzak dur, onu isteme.

Bir kimseye ihsan edersen, bu ihsanı ve iyiliği fazlalaştır.

Bu iyiliğin ve ihsanın, seni düşmanın bütün tuzaklarından korur.

Düşmanın tuzak kurup sen kurmadığın zaman korunursun."

Kadı Yahya b. Eksem dedi ki: Abbasi halifeleri, Ebu Talib ailesine ne kadar da iyi davranıyorlardı. Vasık da onlara iyilikte bulunmuştu. O vefat ederken Ebu Talib ailesinden bir tek fakir kişi yoktu. Vasık vefat ederken şu iki beyiti tekrarlıyordu:

"Ölüm, insanlar arasında ortak bir özelliktir.
Ondan ne halktan biri ne de hükümdar kurtulabilir.
Yokluk çekenlerin fakirlikleri, onlara bir zarar vermemiştir.
Zenginlerin de malları onları ölümden kurtaramamıştır."

Bu şiiri okuduktan sonra altındaki yatağın dürülmesini emretti. Yatağı dürülüp kaldırıldı, sonra yanağını yere koyup şöyle dua etti:

"Ey hükümranlığına zeval olmayan yüce Allah! Hükümranlığı zeval bulana merhamet et."

Vasık'ın ölümü esnasında mecliste hazır bulunanlardan biri şöyle demiştir:

«Vasık can çekişirken biz etrafında oturmuştuk. Bayıldı, aramızdan biri bir diğerine dedi ki: "Bakın bakalım hele öldü mü?" Ben kalkıp yanına yaklaştım. Ölüp ölmediğini anlamak istedim. Gözlerini açtı, bana baktı. Ben de korkuyla gerisin geri döndüm. Kılıcımın ucu elbiseme takıldı. Ben de neredeyse ölecektim. Kısa bir süre sonra Vasık öldü. İçinde bulunduğu odanın kapısı üzerine kilitlendi. Cesedi içeride tek başına kaldı. İnsanlar, kardeşi Cafer el-Mütevekkil'e bey'at ile meşgul oldukları için onun cenazesini hazırlamayı biraz ertelediler. Ben kapıda nöbetçilik yapıyordum. O esnada içeriden bir sesler duydum. Odaya girdiğimde kocaman bir tarla faresinin, Vasık'ın az önce bana baktığı gözünü ve iki yanağını yemekte olduğunu gördüm.»

Vasık, Samarra'daki ikametgahı olan Kasr-ı Haruni'de hicretin 232. senesinin zilhicce ayının bitimine altı gün kala, çarşamba günü vefat etti. Vefat ederken otuzaltı yaşındaydı. Otuziki yaşındayken vefat ettiğine dair başka bir rivayet de vardır. Beş sene dokuz ay beş gün süreyle halifelik yaptı. Beş sene iki ay yirmibir gün süreyle halifelik yapmış olduğuna dair başka bir rivayet de vardır. Cenaze namazını kardeşi Cafer el-Mütevekkil Alallah kıldırdı. Doğrusunu Allah bilir.

MÜTEVEKKİL ALALLAH CAFER B. MUTASIM'IN HALİFELİĞİ

Kardeşi Vasık'ın zilhicce ayının bitimine altı gün kala çarşamba günü zeval vaktinde ölümünden sonra kendisinin halifeliğine bey'at edildi. Türkler, daha önce Vasık'ın oğlu Muhammed'i hilafete geçir-

meye niyetlenmişler, ama yaşını küçük gördükleri için onu bırakıp Cafer'i halifelğe geçirmeye yöneldiler. Mütevekkil Alallah Cafer, halifelğe geçtiğinde yirmialtı yaşındaydı. Kendisine halifelik kaftanını giydiren kişi, Kadı Ahmed b. Ebi Duad idi ve o, kendisine ilk halifelik selamını verdi. Sonra havas ve avam tabakası ona bey'atlarını sundular. Kendisine cuma günü sabahında Muntasır Billah adını vermeyi kararlaştırdılar. Sonra İbn Ebi Duad dedi ki: "Ben halifeye Mütevekkil Alallah lakabının verilmesini uygun gördüm." Onun böyle demesi üzerine hepsi, halifeye Mütevekkil Alallah lakabını vermek hususunda görüş birliği yaptılar. Bu haber İslâm ülkesinin her tarafına ulaştırıldı. Halife Mütevekkil, askerlerden şakirîlere sekiz aylık, mağribîlere dört aylık, diğerlerine de üç aylık bahşış verilmesini emretti. Onun hilafetine halk çok sevindi.

Mütevekkil, kardeşi Harun Vasık'ın sağlığında şöyle bir rüya görmüştü: Gökten üzerinde "Cafer Mütevekkil Alallah" yazılı birşey inmiş. Bu rüyasını yakınlarına anlattığında bunun halifelğe işaret olduğunu kendisine söylemişlerdi. Kardeşi Vasık bu olayı duyunca Mütevekkil'i bir süre hapse atmış, fakat daha sonra serbest bırakmıştı.

Bu senede hac emiri Muhammed b. Davud insanlara haccettirdi.

Bu senede Hakem b. Musa, Amr b. Muhammed en-Nakid gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZOTUZÜÇÜNCÜ SENESİ

Bu senenin safer ayının yedisinde çarşamba günü halife Mütevekkil Alallah, Vasık'ın veziri Muhammed b. Abdülmelik b. Zeyyad'ın yakalanmasını emretti. Mütevekkil, bazı sebeplerden ötürü ona öfke duyuyordu. Şöyle ki: Kardeşi Vasık halife iken, bazen Mütevekkil'e gazaplanır, İbn Zeyyad da onun bu gazabını artırmaya çalışırdı. Bundan ötürü Mütevekkil ona kızgındı. Sonra Vasık'ı kendisine karşı yumuşatan kişi de Kadı Ahmed b. Ebi Duad idi. Bu sebeptendir ki, Kadı Ahmed, Mütevekkil'in halifelği zamanında yükseldi ve itibarına itibar kattı.

İbn Zeyyad, babasının ölümünden sonra Vasık'ın halifelğini tavsiye etmiş ve bu fikrini birçok kimseler benimsemişti. Mütevekkil ise hilafet sarayının yanbaşında ikamet etmekteydi, ama ona iltifat edilmedi. Cafer Mütevekkil Alallah, İbn Zeyyad'a rağmen halife oldu. Bu nedenle onun çabucak yakalanmasını emretti ve onu arattırdı.

İbn Zeyyad, sabah kahvaltısını yaptıktan sonra halifenin kendisine davetiye gönderdiğini sanarak yola koyuldu. Görevliler kendisini muhafız kuvvetleri komutanı İtah'ın evine götürdüler. Orada etrafı kuşatıldı, zincire vuruldu ve derhal evine adamlar gönderilerek evin-

deki paralar, inciler, mücevherler, cariyeler ve diğer eşyalar müsadere edildi. Kendisinin hususi meclisinde de içki malzemeleri ve eşyaları görüldü. Mütevekkil ayrıca onun Samarra'daki mallarına el koymak için görevlilere haber gönderdi. Oradaki mal ve eşyalarına da el konuldu. İfadesi alınmaksızın işkence edilmesi emredildi. Kendisi uyumak istediği anda demir çubuklarla vücuduna vuruluyor ve uyumasına izin verilmiyordu. Bundan sonra tabanı tahta döşemeli ve üzeri çivili bir tandıra konuldu. Orada hapsedildi, oturmasına ve uyumasına müsaade edilmedi. Bu şekilde günlerce orada kaldı. Nihayet bu halde iken öldü

Başka bir rivayette anlatıldığına göre, tandırdan çıkarılırken ne-redeyse ölmek üzereydi. Karnına ve sırtına darbeler vuruldu, dayak altında öldü.

Yine bir rivayette anlatıldığına göre vücudu yakılmış, sonra evladına teslim edilmişti, evladı da onu defnetmişti. Köpekler, üzerine sürülmüş, vücudunda kalan et ve derileri yemişlerdi. Bu senenin rebiyülevvel ayının onbirinde öldü. El konulan malının kıymeti 90.000 dinar tutarındaydı.

Önceki kısımlarda da anlattığımız gibi halife Mütevekkil ona Ahmed b. Nasr el-Huza'i'nin öldürülmesini sormuş, o da şu cevabı vermişti: "Ey mü'minlerin emiri, eğer Vasık onu kafir olarak öldürmemişse Allah beni ateşte yaksın!"

Mütevekkil demiş ki: "Ben, İbn Zeyyad'ı ateşte yaktım."

Bu senenin cemaziyevvel ayında İbn Zeyyad'ın öldürülmesinden sonra Mutezile'den Kadı Ahmed b. Ebi Duad felç oldu. Felç olduktan dört sene sonra da hasta halde öldü. Zaten Mütevekkil ona Ahmed b. Nasr'ın öldürülmesini sorduğunda o, kendi şahsına beddua ederek felç olmasını istemişti.

Bundan sonra Mütevekkil, bir grup katib ve amile gazaplandı. Onlardan bol miktarda mal ve para aldı.

Bu senede halife Mütevekkil, oğlu Muhammed el-Muntasır'ı Hicaz ve Yemen valiliğine tayin etti. Bu senenin ramazan ayında onun için bir sancak hazırladı ve fermanını imzaladı.

Bu senede Bizans imparatoru Mihail b. Tofil, annesi Tedvire'nin hapse atılmasını emretti. Onu güneş altında bekletip işkence ettirdi ve sonra kiliseye kapattı. Annesi ile fuhuş yaptığı iddia edilen adamı da öldürdü. Mihail, altı yıl süreyle imparatorluk yapmıştı.

Bu senede Mekke emiri Muhammed b. Davud, insanlara haccettirdi.

Bu senede İbrahim b. Haccac eş-Şamî, Hayyan b. Musa el-Arabî, Süleyman b. Abdurrahman ed-Dıvışkî, Sehl b. Osman el-Askerî, Kadı Muhammed b. Semma'a, Muhammed b. Aiz ed-Dıvışkî (Megazi

adlı eserin sahibidir), Yahya el-Makabirî, cerh ve ta'dil ilminin imamlarından Yahya b. Maîn gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler. Yahya, kendi zamanında cerh ve ta'dilin üstadlarındandı.

HİCRETİN İKİYÜZOTUZDÖRDÜNCÜ SENESİ

Bu senede Azerbaycan'da Muhammed b. Buays b. Halbes, Mütevekkil'in öldüğünü söyleyerek isyan etti. O mintıkların ahalisinden bir cemaat etrafında toplandı. Sonra kaçarak Merend şehrine sığındı, orada istihkam tedbirleri aldı. Mütevekkil, onun üzerine arka arkaya askeri müfrezeler sevketti. Bulunduğu şehrin üzerine her taraftan mancınıklarla taş yağdırdı. Büyük bir kuşatma altına aldı. O da kendisine hücum eden askeri birliklerle korkunç bir şekilde savaştı, kendisi ve adamları gerçekten büyük sabır gösterip direndiler. Boğa eş-Şa-rabî, onu kuşatmaya gelmişti. Nihayet onu ele geçirdi, haremindeki kadınları esir aldı ve mallarını yağmaladı. Adamlarının elebaşlarından bir kısmını öldürdü, bir kısmını esir aldı. Böylece İbn Buays meselesi ortadan kaldırılmış oldu.

Bu senenin cemaziyevvel ayında Mütevekkil Medain'e gitti. Bu senede Mekke valisi ve büyük komutanlardan biri olan İtah, insanlara haccettirdi. Kendisi için minberlerde dua edildi. İtah, Hazarlı idi. Daha önce aşçıydı ve Sellam el-Ebraş adındaki bir adamın kölesiydi. Mutasım, hicretin 199. senesinde onu efendisinden satın aldı, kendisine kıymet verdi. Zamanla Mutasım'ın yanında itibar sahibi oldu. Mutasım'dan sonra Vasık'ın zamanında da rütbesinin yükselmesi devam etti. Vasık ona eski görevlerine ek birçok görevler de verdi. Mütevekkil de bahadırlığından, yiğitliğinden ötürü onu maiyetinde çalıştırdı.

Bu senede bir gece Mütevekkil'le İtah birlikte içki içtiler. Mütevekkil ona hakaretler yağdırdı. İtah da onu öldürmeye niyetlendi. Sabah olunca Mütevekkil ondan özür diledi. O da Mütevekkil'e: "Sen benim babamsın, beni sen yetiştirdin." dedi sonra Mütevekkil bazı adamları araya koyarak İtah'a gönderdi. İtah'a, hacca gitmek için Mütevekkil'den izin almasını söylediler. O da gidip halife Mütevekkil'den hac izni istedi. Mütevekkil ona bu izni verdi ve uğrayacağı her beldeye onu emir tayin ettiğini bildiren bir ferman yazdı. Komutanlar da yola çıktığı andan itibaren hac yolunda ona hizmetçi olarak görevlendirildiler. Mütevekkil, İtah'ın yerine hacib olarak hadim Vasık'ı görevlendirdi.

Bu senede önceki iki senenin de hac emiri ve aynı zamanda Mekke valisi olan Muhammed b. Davud insanlara haccettirdi.

Bu senede Ebu Hayseme Züheyr b. Harb, hafızlardan Süleyman

b. Davud eş-Şarkanî, Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî, Ebu Rebi' ez-Zehranî, hadis ilminde Buharî'nin şeyhi olan Ali b. Abdullah b. Cafer el-Medinî, Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr, Muhammed b. Ebi Bekr el-Makdemî, Muafa er-Resinî, İmam Malik'ten Muvatta'ı rivayet eden Yahya b. Yahya el-Leysî gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZOTUZBEŞİNCİ SENESİ

Bu senenin cemaziyelahir ayında İtah zindanda can verdi.

İtah, hacdan dönerken halife ona hediyelerini gönderdi. Samarra'ya yaklaştığında -ki Mütevekkil orada bulunuyordu- Bağdat valisi İshak b. İbrahim, halifenin emri üzerine ona haber göndererek Bağdat'a gelmesini ve Haşimilerle halkın önde gelenlerinin onu karşılayacaklarını söyledi. O da bu çağrı üzerine büyük bir debdebe ve gösterişle Bağdat'a girdi. İshak b. İbrahim onu, oğulları Muzaffer ile Mansur'u, katipleri Süleyman b. Vehb ile Kudame b. Ziyad en-Nasranî'yi yakaladı. İşkenceye tabi tutulan İtah, nihayet can verdi. Susuzluktan ölmüştü. Bir süre aç bırakılmış, sonra kendisine çok yemek verilmiş, bu verilen yemeklerin tümünü yedikten sonra su istemiş, ama kendisine su vermemişlerdi. Bu senenin cemaziyelahir ayının beşinde çarşamba gecesi susuzluktan öldü. Oğulları, halife Mütevekkil'in hilafeti müddetince zindanda tutuldular. Mütevekkil'in oğlu Muntasır halifelğe geçince oğullarını zindandan çıkardı.

Bu senenin şevval ayında Boğa, beraberinde Muhammed b. Buays, kardeşleri Sakar ile Halit, naibi Alâ ve ayrıca onların liderlerinden olan bir grupla -ki bunlar 180 kişi kadardılar- Samarra'ya girdi. Bunlar halk tarafından görülsünler diye develere bindirilerek şehire sokuldular.

Muhammed b. Buays, halife Mütevekkil'in huzuruna çıkartıldığında Mütevekkil, onun boynunun vurulmasını emretti. Kılıç ve deri yaygı getirildi. Cellatlar gelip Muhammed b. Buays'ın çevresinde durdular. Mütevekkil, Muhammed'e şöyle sordu: "Yazıklar olsun sana, bu işleri yapmaya seni sevkeden sebep neydi?" Mütevekkil'in bu sorusunu Muhammed şöyle cevaplamıştı: "Bedbahtlığım beni bu işe sevketti ey mü'minlerin emiri, sen Allah ile kulları arasına uzatılmış bir ipisin ve ben senin hakkında iki zanna sahibim. Bunlardan ilki ve öncelikli olanı daha evvelden kalbime yerleşmiştir ki, o da senin affedicisi olmandır."

Böyle dedikten sonra Muhammed irticalen şu şiiri okumaya başladı:

"Herkes bugün beni senin öldüreceğini sanıyor.

Fakat hidayetin ve affın önderi bir kimse için affetmek daha güzeldir.

Eğer ben günden bir dağ isem,

Senin affın da nübüvvet nurundan yoğrulmuştur.

Sen hayır yapanların en zirvede olanısın.

Şüphesiz ki hayır yapanların en iyisisin."

Onun bu sözleri üzerine Mütevekkil: "Bu adamın edebiyatı güçlüdür." demiş, sonra onu affetmişti.

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Mütevekkil'in oğlu Mutez onun için ricacı olmuş, Mütevekkil de oğlunun bu ricasını kabul ederek Muhammed b. Buays'ı affetmişti.

Anlatıldığına göre Muhammed b. Buays, zincirlere vurulmuş olarak zindana atılmış ve firar edinceye kadar zincirlere bağlı olarak zindanda kalmıştı. Firar ederken de şu şiiri okumuştur:

"Başkalarının ihmal ettiği nice işleri tamamladım, onlar susarak paralar elde etmişlerdi.

Bana yararlı olmayan işleri yapmadığımdan ötürü beni kınama;

Bana ilişme, kader kalemi ilahi takdiri yazmıştır.

Darlıkta da genişlikte de malı telef ederim.

Cömert kişi odur ki, yoklukta da verir."

Bu senede halife Mütevekkil zimmilere emir vererek giysileri, sarıkları ve elbiseleri bakımından Müslümanlardan farklı giyinmelerini, bal rengi başlıklar takmalarını, sarıkları üzerinde elbiselerinin renginden farklı ve önlü arkalı yamalar bulunmasını, elbiselerini sıkı bağlayacak çiftçi kemeri gibi zünnarlar bağlamalarını, boyunlarına tahtadan haçlar asmalarını, ata binmemelerini, eğerlerinin tahtadan yapılmış olmasını ve buna benzer onları tahkir edici diğer bazı hususlara riayet etmelerini; Müslümanlara tahakküm edemesinler diye resmi dairelerde çalıştırılmamalarını, yapılan kiliselerinin yıkılmasını, geniş evlerinin daraltılmasını, bu evlerinden öşür alınmasını, evlerinin geniş kısımlarının yıkılıp mescid yapılmasını, mezarlarının yerle bir edilmesini istedi ve bu hükmünü İslâm ülkesinin her tarafına, her beldeye ve her mıntıkaya ulaştırdı.

Bu senede Mahmud b. Ferec en-Nisaburî adında bir adam ortaya çıkarak isyan hareketi başlattı. O, Babek'in asılı bulunduğu ağacın yanına gider, Samarra'daki hilafet sarayının yakınındaki bu ağacın yanında otururdu. Kendisinin peygamber olduğunu iddia ederdi. "Ben Zülkarneyn'im." diyordu. Bu sapıklığına ve cahilliğine az sayıda

insanlardan oluşan bir topluluk muvafakat etti. Etrafında toplanan adamların sayısı yirmidokuzdu. Kendine ait bir mushafta, cemaati için bazı sözler düzenlemişti. Allah onu kahretsin. İddiasına göre bu mushafını Allah katından kendisine Cebrail getirmişti.

Mahmud yakalandı, durumu Mütevekkil'e bildirildi. Halife, onun huzuruna getirilip kırbaçlatılmasını emretti. Kırbaçlandıktan sonra, mensub olduğu davanın ve bağlı olduğu yolun mevcudiyetini itiraf etti, ama güya bütün bunlardan vazgeçip tevbe ettiği izlenimini verdi. Halife Mütevekkil de ona tabi olan yirmidokuz kişiden her birine onu tokatlamalarını emretti. Onlar da ona onar tokat vurdular. Yerin ve göklerin Rabbinin laneti onun ve adamlarının üzerine olsun. Sonra o, bu senenin zilhicce ayının üçünde çarşamba günü öldü.

Bu senenin zilhicce ayının bitimine üç gün kala cumartesi günü halife Mütevekkil Alallah kendisinden sonraki dönem için oğulları Muhammed el-Muntasır, Ebu Abdillah el-Mutez (bunun adı Muhammed'di, Zübeyr olduğu da söylenir), Müeyyed Billah (bunun da adı İbrahim'di) için veliahtlık bey'atı aldı. Ama bunlardan Müeyyed Billah İbrahim, halifelğe geçemedi.

Halife Mütevekkil, oğullarından herbirine, valilik yapacakları birer mıntıka verdi. Bunlar vali oldukları mıntikalarda kendi adlarına para bastırdılar.

İbn Cerir, onun oğullarından her birinin nerelerde valilik yaptıklarını saymıştır.

Halife Mütevekkil, oğullarından her biri için, biri veliahtlık için olmak üzere siyah, biri de valilik için olmak üzere iki sancak hazırlayıp teslim etti. Kendilerinden razı ve hoşnud olduğuna, ümeranın çoğunun onların veliahtlıklarına bey'at etmiş olduklarına dair bir ferman yazdı. Bu, görülmesi gereken büyük bir gündü.

Bu senenin zilhicce ayında Dicle nehrinin suyu üç gün süreyle sarı renge büründü. Sonra da bal tortusu rengine bürünmüştü ki, halk bundan oldukça korkmuştu.

Bu senede ülkenin uzak bir yerinde bulunan Yahya b. Ömer b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib, halife Mütevekkil'in huzuruna getirildi. Bunun etrafında Şiilerden bir grup oluşmuştu. Mütevekkil, onun dövülmesini emretti. Kendisine onsekiz değnek vuruldu. Sonra müebbed hapse mahkum edildi.

Bu senede Muhammed b. Davud insanlara haccettirdi.

İbn Cerir dedi ki: «Bu senede zilhicce ayının bitimine yedi gün kala çarşamba günü Bağdat valisi İshak b. İbrahim vefat etti. Yerine oğlu Muhammed'i tayin etti. Ona beş hil'at giydirildi ve kılıç kuşatıldı.»

Ben derim ki: Sözüünü ettiğimiz İshak b. İbrahim, Memun'un za-

manından beri Irak valiliği yapmaktaydı. O, büyüklerine ve efendilerine uymaları için halka davette bulunuyor ve Kur'ân'ın mahluk olduğu fikrini insanlara zorla kabul ettirmeye çalışıyordu. Efendilerine uyuyordu. Oysa yüce Allah bir ayet-i kerimeyle böyle kimseler hakkında şöyle buyurmuştur:

"Rabbimiz! Biz yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat etmiştik. Fakat onlar bizi yoldan saptardılar." (el-Ahzâb, 67.)

İshak b. İbrahim, Kur'ân'ın mahluk olup olmadığını söylemeleri hususunda insanları imtihan ediyor, sonra da onları halife Memun'a gönderiyordu.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında İshak b. Mahan da bulunmaktaydı:

İSHAK B. MAHAN

İshak b. Mahan el-Musilî. Edebiyatçıydı, babası da edebiyatçıydı. Kendi zamanlarında emsallerine az rastlanırdı. Halifenin içki sofrasının müdavimlerindendi. Bütün ilimlerden haberdardı. Zamanındaki insanlar onu bu yönüyle tanırlardı. Fıkıh, hadis, cedel, kelam, lügat ve şiirden yana nasibini almıştı. Ama musiki ile daha çok şöhret bulmuştu. Musikide dünyada onun bir benzeri yoktu.

Mutasım dedi ki: "İshak şarkı okuduğu zaman, sanki mülküme mülk katılmış olduğunu hayal ediyorum."

Memun da şöyle demişti: "Musiki ile meşhur olmasaydı; iffet, nezahet ve güvenirliliğini bildiğimden ötürü onu kadılığa tayin ederdim."

İshak'ın güzel şiirleri ve "Divan-ı Kebir"i vardır. Her ilimle ilgili birçok kitapları vardır. Bu senede vefat etti. Bundan bir sene önce veya bir sene sonra vefat ettiğine dair muhtelif rivayetler de vardır.

İbn Asakir, onun biyografisini geniş bir şekilde anlatmış, onun hakkında güzel şeyler, parlak şiirler, dehşet verici hikayeler nakletmiştir ki, bunların tümünü burada anlatmak çok yer işgal edecektir.

Bunların en garibi şudur: İshak, bir gün Yahya b. Halid b. Bermek'in huzurunda bir şarkı okumuş, Yahya da ona 1.000.000 dirhem vermişti. Yahya'nın oğulları Cafer ile Fadl da ona birer milyon dirhem vermişlerdi. Bunun uzun bir hikayesi vardır.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Şüreyh b. Yunus, Şeyban b. Ferruh, Ubeydullah b. Ömer el-Kavarirî, Ebu Bekir b. Ebu Şeybe de vardır. Ebu Bekir; önder şahsiyetlerden, İslâm imamlarından ve çeşitli eserlerin sahiplerindendir ki, onun eserleri gibi kıymetli kitapları, kendisinden önce ve sonra tasnif edebilen bir kimseye rastlanılmamıştır.

HİCRETİN İKİYÜZOTUZALTINCI SENESİ

Bu senede halife Mütevekkil, Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib'in mezarının ve çevresindeki evlerin yıkılmasını emretti. Halka: "Üç günden sonra burada bir kimse kalmasın, burada üç günden sonra bir kimseye rastlayacak olursak onu yeraltı zindanına götürürüz!" diye duyuru yapıldı. Bu duyuru üzerine herkes oradan uzaklaştı. Orada kimse kalmadı. Orası, ekilen biçilen bir tarla haline getirildi.

Bu senede Mütevekkil'in oğlu Muhammed b. Muntasır insanlara haccettirdi.

Bu senede Muhammed b. İbrahim b. Mus'ab vefat etti. Onu kardeşi oğlu Muhammed b. Mus'ab b. İbrahim zehirlemişti. Muhammed b. İbrahim, büyük komutanlardandı.

Bu senede vezir Hasan b. Sehl vefat etti. Bu, Memun'un zevcesi Boran'ın babasıydı. Değerli yöneticilerdendi. Anlatıldığına göre musiki üstadlarından İshak b. İbrahim de bu senede vefat etmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

Bu senede Ebu Said Muhammed b. Yusuf el-Mervezî, ani bir şekilde öldü. Yerine, oğlu Yusuf vekaleten Ermeniye valiliğine geçti.

Bu senede İbrahim b. Münzir el-Hirabî, Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, Hedbe b. Halid el-Kaysî ve zayıf ravilerden biri olan Ebu Salt el-Herevî gibi tanınmış kişiler de vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZOTUZYEDİNCİ SENESİ

Bu senede Ermeniye valisi Yusuf b. Muhammed b. Yusuf, oradaki büyük Ermeni komutanını yakalayıp halifenin naibine gönderdi. Onu yakalayıp gönderdikten sonra o bölgelere çok kar yağdı. Halk, toplanıp geldiler ve Yusuf'un bulunduğu beldeyi kuşattılar. Yusuf, savaşmak için karşılıklarına çıkınca, onu ve beraberindeki Müslümanlardan büyük bir topluluğu öldürdüler. İnsanların çoğu soğğun şiddetinden telef oldular.

Mütevekkil, meydana gelen bu feci durumdan haberdar olunca o mıntıkaların ahalisi üzerine Büyük Boğa'yı muazzam bir orduyla sevketti. Büyük Boğa oraya gitti ve Yusuf'un bulunduğu şehri kuşatan ahaliden 30.000 kadarını öldürdü, bir kısmını da esir aldı. Sonra Bosferrecan'a bağlı Elbak mıntıkasına gitti. Birçok bölgeleri katettikten sonra ülkeyi itaat altına aldı.

Bu senenin safer ayında halife Mütevekkil, mazlumların davalarına bakan Mutezile mezhebine mensub Kadı İbn Ebi Duad'a gazaplandı. Onu bu görevden azletti. Yahya b. Eksem'i çağırdı. Onu başkahlığa ve haksızlığa uğrayanların davalarını halletme işine (mezalim

mahkemesi) bakan mahkemenin reisliğine atadı.

Bu senenin rebiyülevvel ayında halife Mütevekkil, Kadı İbn Ebi Duad'ın mallarına el konulmasını emretti. Oğlu Ebü'l-Velid Muhammed'i de, bu senenin rebiyülahir ayının üçünde cumartesi günü hapse attı. Mallarının müsadere edilmesini emretti. 120.000.000 dinarı ayrıca yirmi dinar değerindeki nefis mücevherleri müsadere edildi. Sonra 16.000.000 dirhem vermesi hakkında kendisiyle anlaşma cihetine gidildi.

Önceki kısımlarda da anlattığımız gibi Kadı İbn Ebi Duad, felç olmuştu. Sonra ailesi horlanarak Samarra'dan Bağdat'a sürgün edildi.

İbn Cerir'in rivayetine göre şair Ebü'l-Atahiye bu konuda şöyle bir şiir söylemiştir:

"Eğer doğru görüşe mensub isen, azmin de sağlam ise başarı yolundasın.

Fıkıh sana yeterlidir, eğer onunla kanaat edersen, Allah'ın kitabı mahluktur demene gerek kalmaz.

Bu seni ne ilgilendirir! Teferruatla ilgili hükümleri dinin aslı bir araya getiriyor ki, o da fıkıhtır; ama cahillik ve ahmaklık olmasa!"

Bu senenin ramazan bayramında halife Mütevekkil, idam edilen Ahmed b. Nasr el-Huzaî'nin kesik başı ile gövdesinin bir araya getirilerek akrabalarına teslim edilmesini emretti. Bu olay üzerine insanlar çok sevindiler. Ahmed'in cenazesine büyük bir kalabalık iştirak etti. Tabutunun tahtalarına el sürüyorlardı. Bu, cidden görülmesi gereken büyük bir gündü. Sonra insanlar, onun aslı bulunduğu ağacın yanına gittiler, bu ağaca da el sürmeye başladılar. Halk büyük bir heyecana kapıldı. Aynı zamanda çok sevinip mutlu oldular. Halife Mütevekkil, naibine mektup yazarak halkı bir insan için bu kadar aşırı derecede saygı göstermekten menetmesini istedi.

Daha sonra Mütevekkil, ülkenin her tarafına mektup göndererek kelim konularına dalmaktan ve Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylemekten insanların menedilmelerini istedi. Kelim ilmini öğrenen kimselerin bu konuda konuşmamalarını emretti. Şayet kelimden bahsedilirse, edenlerin ölünceye kadar zindana mahkum edileceklerini bildirdi. İnsanların ancak kitap ve sünnetle meşgul olmalarını, başka şeylerle meşgul olmamalarını emretti.

Sonra Mütevekkil, İmam Ahmed b. Hanbel'e saygı ve ikramını izhar etti. Bağdat'tan yanına gelmesini istedi. O da gidip halifeyle görüştü. Mütevekkil kendisine ikramda bulundu. Kıymetli armağanlar verilmesini görevlilere emretti, ama İmam Ahmed bunları kabul etmedi. Ona kendi kaftanlarından kıymetli bir kaftan giydirdi. İmam

Ahmed utandığı için giydi, ama kendi evine gidince şiddetli bir şekilde üzerinden çıkarıp attı, ağlamaya başladı. Allah ona rahmet etsin.

Halife Mütevekkil ona kendi özel yemeğinden her gün gönderiyor ve İmam Ahmed'in bunları yediğini sanıyordu. Oysa İmam Ahmed yemek yemiyor, aksine o günlerde aç olarak visal orucu tutuyordu. Çünkü helal olduğuna inandığı bir yiyecek bulamıyordu. Fakat oğlu Salih ile Abdullah, kendisinin haberi olmadan gönderilen armağanları kabul ediyorlardı. Eğer Bağdat'a çabuk dönmemiş olsalardı, İmam Ahmed'in açlıktan ölmesinden korkulurdu.

Mütevekkil'in halifeliliği zamanında sünnetin şanı gerçekten yükseldi. Allah onu affetsin. İmam Ahmed'e danışmadan hiçbir yöneticiyi tayin etmiyordu. İbn Ebi Duad'ın yerine Yahya b. Eksem'i başkadılığa tayin ederken de İmam Ahmed'e danışmış ve onun olumlu görüşünü almıştı.

Yahya b. Eksem, sünnet imamlarından ve insanların âlimlerindendi. Fıkıhı ve hadisi tazim eder, sahabelerin kavline uyardı. Kendisi de Hibban b. Bişr'i Bağdad'ın doğu yakası kadılığına; Süvvar b. Abdullah'ı ise batı yakası kadılığına tayin etmişti. Bu ikisi de tek gözlü idiler. İbn Ebi Duad'ın arkadaşlarından biri bu hususta şöyle bir şiir söylemişti:

"Büyük acayıklıklardan sayılan iki kadı gördüm ki;
Her biri dünyanın bir tarafında masaldı.
Onların her biri körlüğü yarı yarıya paylaşmıştı;
Aynen ülkenin iki tarafının kadılığını paylaştıkları gibi.
Her birinin miras taksimi ve dinde hüküm vermek için,
Başını (bilgisizlikten) salladığını görürsün.
Onların her ikisi kaza işlerini iki tek gözlü ile açan,
Yahya'nın ölümü ile başlayan zamanın fallarıdır."

Bu senenin yaz mevsiminde Ali b. Yahya el-Ermeni, gazaya gitti.

Bu senede Hicaz valisi Ali b. İsa b. Cafer b. Ebi Cafer el-Mansur, insanlara haccettirdi.

Bu senede Hatim el-Asam, Abdü'lâ b. Hammad, Ubeydullah b. Muaz el-Anberî, Ebu Kamil Fudayl b. Hasan el-Cahderî gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZOTUZSEKİZİNCİ SENESİ

Bu senenin rebiyülevvel ayında Büyük Boğa, Tiflis şehrini kuşatma altına aldı. Öncü kuvvetlerinin başında Zeyrek et-Türkî vardı. Tiflis valisi İshak b. İsmail karşı çıkıp onunla savaştı. Boğa, onu esir

aldı, boynunun vurulmasını ve sehpaye asılmasını emretti. Ayrıca neftli bezlere ateş vererek şehrin birçok tarafını yaktı. Tiflis'in binalarının çoğu, çam ağacından yapılmış ahşap binalardı. Bu sebeple şehrin birçok yerleri yandı. 50.000 kadar insan ateşte yanarak can verdi. Bundan iki gün sonra yangın söndürülebildi. Çünkü çam ateşi kalıcı olmaz. Bundan sonra Boğa'nın askerleri şehre girdiler. Hayatta kalanları esir aldılar, mallarını ve davarlarını yağmaladılar. Bundan sonra Boğa, Tiflislilerle işbirliği içinde bulunan diğer şehirlerin üzerine gitti. Ermeniyeye valisi Yusuf b. Muhammed b. Yusuf'u öldürenlerden intikam aldı. Bu işe cür'et edenleri şiddetle cezalandırdı.

Bu senede 300 kadar süvari Frank askeri, Dimyat tarafından Mısır'a hücum edip ansızın şehre girdiler. Halkın bir kısmını öldürdüler. Büyük Cami'yi ve minberini yaktılar. 600 kadar kadını esir aldılar. Bu kadınlardan 125'i Müslüman, diğerleri ise Kıpti idi. Cidden çok miktarda mal, eşya ve silah aldılar. Halk, bunların karşısında çil yavrusu gibi dağılıp çeşitli yerlere gittiler. Bunların esir aldıklarından daha fazla sayıda insan Tenis gölünde boğuldu. Franklar daha sonra Hamiye'ye döndüler. Karşılarına çıkan kimse olmadı. Nihayet kendi ülkelerine döndüler. Allah onlara lanet etsin.

Bu senede Ali b. Yahya el-Ermenî, Bizans'a, gazaya gitti. Daha önceki senenin hac emiri, bu yıl da insanlara haccettirdi.

Bu senede büyük İslâm âlimlerinden ve meşhur müctehidlerden biri olan İshak b. Raheveyh, Hanefi fıkıhçısı Bişr b. Velid, Talun b. Abbad, Muhammed b. Bekkar b. Zeyyad, Muhammed b. Cürcanî ve Muhammed b. Ebi Sırrı el-Askalanî gibi meşhur şahsiyetler vefat ettiler.

HİCRETİN İKİYÜZOTUZDOKUZUNCU SENESİ

Bu senenin muharrem ayında halife Mütevekkil, farklı giysiler giymeleri hususunda zimmilere daha ağır ve şiddetli davrandı. İslâm döneminde yapılan kiliselerinin yıkılmasını emretti.

Bu senede halife Mütevekkil, Ali b. Cehm'i Horasan'a sürgün etti.

Bu senede Hristiyanların paskalyadan önceki pazar günü şaaneyn denilen ve Hz. İsa (a.s.)'nın Kudüs'e girişinin anıldığı bayramları ile nevruz günü aynı güne tesadüf etti. Bu iki bayram bu senenin zilkade ayının 20. pazar gününe denk geldi. Hristiyanlar, İslâm tarihinde bu seneden başka bu iki bayramın aynı günde bir araya gelmediğini iddia ettiler.

Ali b. Yahya el-Ermenî, bu sene de Bizans'a gazaya gitti. Bu sene de yine Mekke valisi Abdullah b. Muhammed b. Davud insanlara haccettirdi.

İbn Cerir dedi ki: «Bu senede Ebü'l-Velid Muhammed b. Kadı Ahmed b. Ebi Duad el-Eyadi el-Mutezili vefat etti.»

Ben derim ki: Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında Davud b. Reşid, Şamlıların müezzini Safvan b. Salih, Maliki fıkıhçısı ve meşhur âlimlerden biri olan Abdülmelik b. Habib, tefsir ve meşhur "Müsned" in sahibi Osman b. Ebi Şeybe, Muhammed b. Mehran er-Razî, Mahmud b. Gaylan ve Vehb b. Nüfeyh de vardır.

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler içerisinde Ahmed b. Asım el-Antakî de vardır:

AHMED B. ASIM EL-ANTAKÎ

Ahmed b. Asım el-Antakî Ebu Ali. Vaizdi, zahidti. Büyük abid ve zahidlerden biriydi. Zühdle ilgili güzel sözleri vardır. Kalplerin muamelesine dair güzel açıklamaları olmuştur. Ebu Abdurrahman es-Sülemî'nin ifadesine göre Ahmed b. Asım; Haris el-Muhasibî ve Bişr el-Hafî gibi zahidlerin sınıfındandır. Ebu Süleyman ed-Daranî, ferasetinin keskinliğinden ötürü ona, "Kalplerin casusu" demişti.

Ahmed b. Asım, âmâ Ebu Muaviye'den rivayetlerde bulunmuş olup onun sınıfındadır. Ahmed b. Ebi'l-Havarî, Mahmud b. Halid, Ebu Zür'a ed-Dımişkî ve diğerleri de kendisinden rivayetlerde bulunmuşlardır.

Ahmed b. Ebi'l-Havarî'nin rivayetine göre Ahmed b. Asım el-Antakî, Hişam b. Hassan'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

«Hasan-ı Basrî'nin yanına gittim. Oturmaktaydı, vakit seher vaktiydi. Kendisine şöyle dedim: "Ey Said'in babası! Senin gibi biri bu vakitte ne diye otursun?" Hasan-ı Basrî bana şu cevabı verdi: "Abdest aldım, namaz kılmak istedim, ama nefsim bana karşı geldi. İlla da uyumak istedim. Ben de uyumamaya çalışıyorum, işte onun için oturuyorum."»

Ahmed b. Asım'ın şu güzel sözlerini de nakletmekte yarar görüyorum:

"Kalbini düzeltmek istersen, önce organlarını muhafaza et.

Gönlü serinleten ganimetlerden biri şudur ki, baki kalan ömrünü düzelt, geçen günahlarını böylece affettir.

Azıcık yakını bir inanç, kalpteki bütün şüpheleri çıkarıp atar. Azıcık bir şüphe, kalpteki bütün yakını inancı söküp atar.

Allah'a karşı içi karanlık olandan daha korkunç birini bilmiyorum.

Dünyanda senin en hayırlı arkadaşın kederdir, o seni dünyadan koparıp ahiretine kavuşturur."

Ahmed b. Asım'ın şu güzel şiirleri de vardır:

"Niyetlendim ama azmetmedim; eğer doğru biri olsaydım, Azmederdim, fakat süttten kesilmek çocuğa zor gelir. Aklım ve kesin bir inancım olsaydı, Doğru yoldan sapmazdım. Eğer doğru yola koyulmaktan başka bir arzum olsaydı, Sağlam inancım ve aklım olduğunda yine doğru yoldan sapmazdım.

Ama kaderlerden nasıl uzaklaşabilirim?"

"Şaşkın ve mütereddit halde kaldık. Doğruluğu istiyoruz ama onun yolunu bulamıyoruz. Heveslere muhalefet etmek bize zor geliyor. Birçok yerde doğruluk kayboldu. Öyle ki, bugün doğruluğu tasvir etmek için bile bir delil bulamıyoruz. Korkulu bir kimseyi göremiyoruz, korku ise bizden ayrılmıyor. Söylediği söze gerçekten sahip çıkan doğru bir kimseyi de göremiyoruz."

"Rahat ol, kederlenme; her işin bir sonu vardır. Üzerindeki keder bulutlarını bırak, onlar açılıp gider. Her kederin sonunda bir rahatlama vardır. Her sıkıntı daraldıkça genişler. Bela her ne kadar uzun sürse bile; Ölüm onu keser ya da kendiliğinden kopup gider."

Hafız İbn Asakir, Ahmed b. Asım el-Antaki'nin biyografisini uzun uzadıya anlatmış, ama vefat tarihini bildirmemiştir. Ben onun vefat tarihini burada yaklaşık bir şekilde anlattım. Doğrusunu Allah bilir.

HİCRETİN İKİYÜZKIRKINCI SENESİ

Bu senede Humuslular, eşraftan bir adamı öldürdüğünden ötürü valileri Ebü'l-Gays Musa b. İbrahim er-Rafikî'ye karşı saldırıya geçtiler. Adamlarından bir kısmını öldürerek valiyi Humus dışına çıkardılar. Mütevekkil de Humuslulara yeni bir vali gönderdi. Valinin beraberindeki elçiye: "Eğer kabul ederlerse ne âlâ. Aksi takdirde durumu bana bildir." dedi. Humuslular, atanan yeni valiyi kabul ettiler. O da onlara hayret verici muamelelerde bulundu ve onları son derece tahkir etti.

Bu senede halife Mütevekkil, Yahya b. Eksem'i başkadılıktan azlederek 80.000 dinar tutarındaki malına el koydu. Ayrıca Basra'daki birçok arazilerini de elinden aldı. Yerine başkadılığa (kadi'l-kudatlığa) Cafer b. Abdülvahid b. Cafer b. Süleyman b. Ali'yi tayin etti.

İbn Cerir dedi ki: «Bu senenin muharrem ayında Ahmed b. Ebi Duad, oğlundan yirmi gün sonra vefat etti.» Şimdi onun biyografisini verelim:

AHMED B. EBİ DUAD

Babası Ebu Duad'ın asıl adı Ferec'di. Da'mi olduğu da söylenir. Sahih rivayete göre Ebu Duad, onun hem adı hem de künyesiydi. İyad kabilesindendi. Mutezile mezhebine mensuptu.

İbn Hallikan, onun nesebini şöyle nakletmiştir: Ebu Abdillah Ahmed b. Ebi Duad Ferec b. Cerir b. Malik b. Abdullah b. Abbad b. Selam b. Abdi Hind b. Abdi Necm b. Malik b. Feyz b. Men'a b. Bürçan b. Devs el-Hüzeli b. Ümeyye b. Huzeyfe b. Züheyr b. İyad b. Ed b. Maad b. Adnan.

Hatib Bağdadî dedi ki: «İbn Ebi Duad, Mutasım'ın, sonra Vasık'ın zamanlarında kadi'l-kudatlık yaptı. Cömertlik ve eli açıklıkla nitelenmişti. Güzel ahlak sahibiydi, edepli bir insandı. Şu var ki o, Cehmiye mezhebine mensub olduğunu ilan etti. Sultan onu, Kur'ân'ın mahluk olduğu ve Allah'ın ahirette görülmeceği hususunda insanları imtihan etmekle görevlendirdi.»

Solî dedi ki: «Bermekilerden sonra onun kadar halife tarafından ikram gören başka bir kimse yoktu. İnsanları Kur'ân'ın mahlukluğu

ve Allah'ın ahirette görülmeyeceği safsatasında sıkıntıya sokmuş olmasaydı, bütün insanlar onun etrafında toplanırlardı.»

Anlatıldığına göre Ahmed b. Ebi Duad hicretin 160. senesinde doğmuştur. Yahya b. Eksem'den yirmi yaş daha büyüktü.

İbn Hallikan'ın ifadesine göre Kinnesrin şehrindendir. Babası tacirdi, Şam'a gelip giderdi. Sonra Irak'a uğramaya başladı. Oğlu Ahmed'i beraberinde Irak'a götürdü. Orada ilimle meşgul oldu. Vasil b. Ata'nın arkadaşlarından Heyyac b. Alâ es-Sülemî'nin sohbetine katıldı. Ondan dersler almaya başladı. İşte böylece Mutezile mezhebinin esaslarını ondan aldı. Anlatıldığına göre o, Kadı Yahya b. Eksem'le de bir arada bulunur, ondan ilim tahsil ederdi.

İbn Hallikan, "el-Vefeyat" adlı kitabında onun biyografisini uzun uzadıya nakletmiştir.

Şairlerden biri Ahmed b. Ebi Duad'ı överek onun hakkında şöyle demiştir:

"Rasûlullah ve halifeler bizdendir,
Ahmed b. Ebi Duad da bizdendir."

Bir başka şair de ona şu reddiyeyi yazmıştı:

"Nizarlılara karşı övünenlere de ki: Onlar yeryüzünde kulların efendileridirler.

Rasûlullah ve halifeler bizdendir.

Beni İyad'ın veledizinalarından uzağız.

Ahmed b. Ebi Duad'ın fikirlerini benimserlerse,

İşte o zaman İyad bizden değildir."

Kadı Ahmed b. Ebi Duad, bu şairin kendisini hicvettiğini duyunca: "Eğer cezalandırmayı nahoş bir hareket olarak görmüş olmasaydım bu şairi, hiç kimsenin şimdiye kadar cezalandırmadığı bir şekilde cezalandırırdım." dedi ve şairi affetti.

Hatib Bağdadî, Cerir b. Ahmed b. Ebu Malik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Ahmed b. Ebi Duad, namaz kılacağı zaman ellerini semaya kaldırıp Rabbinin hitab eder ve şöyle derdi:

"Sen zayıf bir sebep değilsin,
İşler ancak kuvvetli sebeplerle başarılır.
Bu gün sana ihtiyacımız vardır.
Tabip ancak sancılı saatlerde davet edilir."»

Hatib Bağdadî'nin rivayetine göre şair Ebu Temmam, bir gün Ahmed b. Ebi Duad'ın yanına gitmişti. Ahmed ona şöyle demişti:

- Öyle sanıyorum ki beni kınayacaksın.
- Kişi ancak bir tek ferdi kınayabilir, oysa sen bütün insanlıksın.
- Bunu da nereden çıkarıyorsun?
- Şair Ebu Nevvas'ın şu sözünden çıkarıyorum:

"Bütün âlemi bir kişinin vücudunda toparlamak ve bir araya getirmek Allah'ın yapamayacağı bir iş değildir."

Yine şair Ebu Temmam, bir gün Ahmed b. Ebi Duad'ı şu sözlerle övmüştü:

"Ahmed b. Ebi Duad'ın iyilik ve ihsanları,
Zamanın bütün üzüntülerini ve kötülüklerini unutturdu.
Ülkenin her neresine sefer yapacak olursam,
Ey Ahmed, bineğimdeki azıkların senin cömertliğinin sayesinde
elde edilmiştir.

Senin hakkında çok güzel zanlarım ve ümitlerim vardır.

Her ne kadar muzdarip ve mütereddid bir şekilde ülkenin bazı yerlerine yolculuğa çıksam da..."

Ahmed b. Ebi Duad, Şair Ebu Temmam'a bu şiiriyle ilgili olarak "Bunu sen kendi düşüncenin ürünü olarak mı söyledin, yoksa başkasından mı esinlendin?" diye sordu. Ebu Temmam şöyle dedi: "Bu şiir tamamen bana aittir. Yalnız Ebu Nüvas'ın şu sözlerinden esinlendim:

"Şayet bir gün sürç-i lisan ederek bir başkasını övecek olursam;
Bilesin ki, övmek istediğim, sensin."

Muhammed b. Solî dedi ki: Şair Ebu Temmam'ın, Ahmed b. Ebi Duad'a yaptığı methiyelerin en seçkinlerinden biri de şudur:

"Ey Ahmed! Hasedçiler çoktur,
Âlicenâb kimselerin sayımı yapılacak olursa senin bir benzerin ve dengin yoktur.

Öyle bir makama oturdun ki; faziletlisin, herkesten öndesin, şerefe ve çok eskiye dayalı övünce sahip olan gururlu birisin.

Bütün zengin veya yoksul herkes göğe yükselseler bile sana muhtaçtırlar.

Her taraftan şeref gelip sende son bulur, senin bir adım dahi öte-ne gidemez.

Sen İyad kabilesinin dolunayısın, bunu onlar da inkar etmiyorlar. İyad kabilesinin fertleri de halk için birer dolunaydırlar. Tevazuundan ötürü sana emir denilmesini istemedin; Oysa emir diye çağırılanların emirisin sen. Bütün eller sana açılıp bir şeyler ister senden. Bütün yükseklikler de hep seni gösterir."

Ben derim ki: Şair, bu beyitlerde çok büyük hatalar yapmış, aşırı mübalağalara yönelmiştir. Bu şair böylesine zayıf, miskin, sapık ve saptırıcı bir mahluk hakkında ancak makam olarak Cehennem'i düşünmeliydi.

İbn Ebi Duad, bir gün adamın birine şöyle demiş:

– Niçin benden birşey istemiyorsun?

– Eğer senden birşey isteyecek olsaydım sana bu dostluğun bedelini de ödemem gerekirdi.

– Doğru söyledin.

Böyle dedikten sonra Ahmed b. Ebi Duad o adama 5.000 dirhem para göndermişti.

İbn Arabî dedi ki: «Adamın biri Ahmed b. Ebi Duad'dan kendisini bir bineğe bindirmesini istemiş, Ahmed de kölesine şu emri vermişti: "Ey köle; şu adama bir deve, bir katır, bir beygir, bir at ve bir de cariye ver." Kölesine bu emri verdikten sonra kendisinden deve isteyen adama şöyle demişti: "Eğer sana verilmesini emrettiğim bu hayvanlardan başka bir binek çeşidi bulunduğunu bilseydim onu da sana verirdim."»

Hatib Bağdadî, Ahmed b. Ebi Duad'ın cömertliğine, fesahatına, edebiyatına, yumuşak huyluluğuna ve ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılamada gayretli ve çabuk davranışına, halifeler nezdindeki makamının yüksekliğine delâlet eden haberleri, bir cemaatten senetleriyle birlikte rivayet etmiştir.

Muhammed el-Mehdi b. Vasık'tan rivayet olunduğuna göre; adamın biri bir gün Vasık'ın huzuruna girip selam vermiş, Vasık ise selamını almamış, aksine ona şöyle demişti:

– Allah seni salim kılmasın.

– Ey mü'minlerin emiri! Hocan seni ne kötü terbiye etmiş? Yüce Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyurmuş: "Size bir selam verildiği zaman, ondan daha iyisiyle selam verin veya aynıyla ona mukabele edin." (en-Nisâ, 86.) Sen bana selamımdan daha güzeli ile mukabele etmediğin gibi aynıyla da mukabelede bulunmadın.

Orada hazır bulunan Kadı Ahmed b. Ebi Duad, halife Vasık'a:

– Ey mü'minlerin emiri, bu adam kelamcıdır, deyince Vasık:

– Onunla münazara yap, dedi.

Ahmed b. Ebi Duad, o adama şöyle sordu:

– Ey şeyh, Kur'ân hakkında ne dersin? Kur'ân mahluk mudur değil midir?

– Sen bana insafılı davranmadın. Benim sana sormam gerekir.

– Sor bakalım.

– Senin bu söylediğin şey hakkında Rasûlullah, Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali de bilgi sahibiydiler. Onlar senin bu dediğini bilmiyorlar mıydı yoksa?

– Evet bilmiyorlardı.

– Demek ki, sen onların bilmediklerini biliyorsun öyle mi?

Adamın bu cevabı karşısında Kadı Ahmed b. Ebi Duad utandı ve sustu. Sonra da şöyle dedi:

– Beni affet. Gerçekten onlar biliyorlardı.

– Peki, senin insanları Kur'ân'ın mahlukluğunu kabule davet ettiğin gibi onlar niye davette bulunmadılar? Yoksa onlara yeterli olan bilgi sana yeterli olmadı mı?

Kadı Ahmed utandı, sustu. Halife Vasık o adama 400 dinar kadar ödül verilmesini görevlilere emretti. Fakat adam, verilen bu ödülü kabul etmedi.

Mehdi dedi ki: «Babam eve geldi. Sırtüstü uzandı ve o adamın söylediği; "Onlara yeterli olan bilgi sana yeterli olmadı mı?" sözü kendi kendine tekrarlamaya başladı. Sonra adamı serbest bıraktı, ona 400 dinar para verip kendi memleketine gönderdi. Bundan sonra Kadı Ahmed b. Ebi Duad, babamın gözünden düştü. Artık onu bu konuda başkalarını imtihan etmekle görevlendirmedim.»

Sa'leb, Ebu Haccac el-Arabî'nin Kadı Ahmed b. Ebi Duad hakkında şöyle bir şiir söylediğini rivayet etmiştir:

"Ey İbn Ebi Duad, dini başaşağı çevirdin.

Sana uyanlar mürted oldular.

Rabbinin kelimasının mahluk olduğunu iddia ettin.

Senin Rabbin nezdinde buluşacağın bir gün yok mudur?

Kur'ân, Allah'ın kelimasıdır. Onu kendi ilmi ile;

Cebrail vasıtası ile kulların en hayırlısına indirdi.

Senin kapına konuk olan kişi,

Çölde azıksız olarak mola veren kişi gibidir.

Ey İbn Ebi Duad!

"Ben İyadlı bir adamım" demekle ahmaklık ettin."

Hatib Bağdadî, Muhammed b. Yahya es-Solî'den rivayet etti ki; şairin biri Ahmed b. Ebi Duad'ı şu şiiriyle hicvetmiştir:

"Eğer sen doğru bir görüşe sahip olsaydın,
Azmin de sağlam olsaydı başarılı olurdu..."

Bu şiir, önceki kısımlarda da nakledilmişti.

Hatib Bağdadî, Ahmed b. Muvaffak'tan Yahya el-Cela'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Yakifilerden bir adam, Kur'ân'ın mahluk olup olmadığı hususunda benimle münazara yaptı. Hoşuma gitmeyen sözler sarfetti. Akşam olunca karımın yanına gittim. Önüme akşam yemeği koydu, ama bir şey yiyemedim, sonra uyudum. Rüyamda Rasûlullah (s.a.v.)'ı, Büyük Cami'de gördüm. İçeride iki ders halkası vardı. Birinde Ahmed b. Hanbel ile arkadaşları, diğerinde de Kadı Ahmed b. Ebi Duad ders veriyorlardı. Rasûlullah, Kadı Ahmed b. Ebi Duad'ın halkasını göstererek: "Kafirler onları inkar ederlerse..." ayetini okudu. Sonra İmam Ahmed b. Hanbel ve arkadaşlarının bulunduğu ders halkasını göstererek: "İnkar etmeyecek bir milleti onlara vekil kılıyorsunuz." (el-En'âm, 89.) ayet-i kerimesini okudu.»

Adamın biri dedi ki: «Rüyada bir kimsenin: "Bu gece Kadı Ahmed b. Ebi Duad öldü!" dediğini gördüm. Kendisine: "Onun ölüm sebebi neydi?" diye sorduğumda bana şu cevabı verdi: "Cenâb-ı Allah'ı kızdıracak bir iş yaptı ve Cenâb-ı Allah da yedi kat göğün üzerinden ona gazaplandı!"»

Bir başkası dedi ki: «Ahmed b. Ebi Duad'ın öldüğü gecede büyük bir ateşin uğuldadığını ve o ateşten alev çıktığını gördüm. Bu nedir, diye sordum. Bana: "Bu ateş, Kadı Ahmed b. Ebi Duad için tutuşturuldu" denildi.»

Kadı Ahmed b. Ebi Duad, bu senenin muharrem ayının bitimine yedi gün kala cumartesi günü öldü. Cenaze namazını oğlu Abbas kıldırdı. Bağdat'taki evine defnedildi. Seksen yaşındaydı. Ölmeden dört sene önce Cenâb-ı Allah onu felç hastalığıyla müptela kıldı. Ölünceye kadar kıyılayamayacak şekilde yatağında kaldı. Yiyecek ve içeceklerin lezzetinden, cinsel ilişkinin tadından ve diğer bazı arzulardan mahrum kaldı.

Hasta yatıyorken adamın biri yanına gitti. Ona; "Vallahi seni ziyarete gelmedim, yalnız gebereceğin için seni teselli etmeye geldim ve hapis cezasından daha ağır bir ceza olan vücudun kıyılayamaz hale gelişi gibi bir hastalığa seni müptela kıldığından ötürü Allah'a hamd ediyorum." dedi. Sonra beddua ederek Allah'ın, onun hastalığını arttırmasını ve içinde bulunduğu kötü durumu hafifletmemesini dileyerek yanından çıkıp gitti. Bu da onun hastalığını daha da arttırdı.

Ölmesinden bir sene önce, kendisinden çok miktarda para alınıp müsadere edildi. Şayet işkenceye dayanabilecek durumu olsaydı hali-

fe Mütevekkil ona işkence de edecekti.

İbn Hallikan dedi ki: «Ahmed b. Ebi Duad, hicretin 160. senesinde doğdu.»

Ben derim ki: Bu duruma göre Ahmed b. Ebi Duad, İmam Ahmed b. Hanbel'den de Yahya b. Eksem'den de yaşlıdır. Yahya b. Eksem ki, İbn Hallikan'ın ifadesine göre onu halife Me'mun ile tanıştırmış, böylece o, Me'mun'un yanında itibar sahibi olmuştu. Me'mun, onu kardeşi Mutasım'a tavsiye etmiş, bu tavsiye üzerine Mutasım da onu kadılığa ve haksızlığa uğrayan insanların haklarını teslim eden mahkemenin reisliğine atamıştı. Vezir İbn Zeyyad ona öfke duyardı. İkisinin arasında rekabet ve hicivleşme cereyan etmişti. Halife ona danışmadan hiçbir işe kesin karar vermezdi. İbn Eksem, kadılıktan azledildi. Yerine Ahmed b. Ebi Duad atandı. İşte bundan sonra Kadı Ahmed b. Ebi Duad, insanlara zulümler yaptı. Fitne kapılarının açılmasına neden oldu.

Sonra İbn Hallikan, Kadı Ahmed b. Ebi Duad'ın felç olduğunu ve kendisinden epey miktarda mal ve paranın müsadere edildiğini, oğlu Ebü'l-Velid Muhammed'den de 1.200.000 dinarın müsadere edildiğini ve onun, babasından bir ay önce vefat ettiğini anlatmıştır.

İbn Asakir'e gelince; o, Kadı Ahmed b. Ebi Duad'ın biyografisini bütün tafsilatıyla uzun uzadıya anlatmış ve güzel açıklamalarda bulunmuştur. Ahmed b. Ebi Duad; edebiyatçı, fesahatli, âlicenâb, cömert, övgüye layık bir kimse olup, vermeyi vermemeye tercih ederdi. Mal dağıtmayı biriktirmeye yeğlerdi.

İbn Asakir'in rivayetine göre Ahmed b. Ebi Duad, bir gün bazı arkadaşlarıyla oturarak halife Vasık'ın gelmesini bekliyormuş. O esnada Ahmed b. Ebi Duad şöyle demiş:

– Şu iki beyit benim çok hoşuma gidiyor:

"Benim öyle bir bakışım var ki, eğer bakış nedeniyle dişiler gebe kalsalardı benim bu bakışımdan ötürü bir kadın benden gebe kalırdı.

Ve o kadın dokuz ay sonra bir çocuk doğursaydı, bilesiniz ki o çocuk benim sulbümden olacaktı!"

Bu senede vefat eden meşhur şahsiyetler arasında tanınmış fıkıhçılardan Ebu Sevr İbrahim b. Halid el-Kelbî vardı. İmam Ahmed b. Hanbel: "Bizim nazarımızda o, Sevrî'nin derecesinde bir fıkıhçıdır." demiştir.

Bu senede tarih âlimlerinden Halife b. Hayyat, Süveyd b. Sa'd el-Hadnanî, Süveyd b. Nasr, tanınmış Malikî fıkıhçılarından ve Sahnun lakabıyla bilinen Ebü's-Selam b. Said, Abdülvahid b. Gıyas, imamların ve sünnetin şeyhi Kuteybe b. Said, Abdullah b. Tahir'in katibi ve

şairi olup lügat ilminden iyi anlayan, lügatla ilgili çeşitli eserleri bulunan Ebu Umeysil Abdullah b. Halid gibi meşhur şahsiyetler de bu senede vefat ettiler.

Ebu Umeysil, Abdullah b. Tahir'i şu şiirinde övmüştü:

"Ey sıfatlarının Abdullah'ın sıfatları gibi olması için uğraş veren kişi, sus ve dinle:

Sana bazı hususlarda öğüt vereceğim ki, o öğütlere meraklıları yönelirler. Bunlara kulak ver ya da bir tarafa at:

Doğru sözlü ol, iffetli ol, iyiliksever ol, sabırlı ol, mütehammil ol.

Bağışlayıcı ol, iyiliğe karşı iyilikle mukabelede bulun, insanlara idare-i maslahatla muamele et, yumuşak huylu ol, şecaatli ol.

Lütufkar ol, yumuşak davran, insanlara süre tanı, merhametli ol ve ağırbaşlı davran.

Akıllı ol, ciddiyetli davran, himayekar ol, başkalarının yükünü omuzlan ve başkalarını savun.

Sana nasihat verdim, eğer kabul edersen.

Böylece geniş ve doğru yola kavuşmuş olursun."

SAHNUN EL-MALİKİ

Adı, Ebu Said Abdüsselam b. Said b. Cündeb b. Hassan b. Hilal b. Bekkar b. Rebia et-Tenühî olup "Müdevvene" adlı eserin sahibidir. Aslı Humus şehridendir. Babası, askerleriyle birlikte onu Mağrib ülkesine götürdü. Orada ikamet etti. Mağrib ülkesinde Malikî mezhebinin reisliği kendisinin eline geçti. Ali b. el-Kasım'dan fıkıh öğrendi. Şöyle ki: İmam Malik'in arkadaşı Esed b. Furat, Arap beldelerinden Mısır ülkesine geldi. Orada Abdurrahman b. Kasım'ı bulup ona birçok sorular sordu. O da bu sorularını cevapladı. Bu cevapları aklında tutup Mağrib ülkesine gitti, Sahnun da bu cevapları ondan alıp istinsah etti. Sonra Mısır'a, İbn Kasım'ın yanına geldi. Ona tekrar bazı sorular sordu, sorularının üzerine ilaveler yaptı. Eski sorularından bazılarını yinelenmedi. Yeni bilgiler alarak geri döndü. Sahnun, bunları da bir tertip halinde kayda geçirdi. Mağrib ülkesine döndü. Onunla birlikte İbn Kasım, Esed b. Furat'a bir mektup yazarak bu nüshasının Sahnun'unki ile karşılaştırmasını, bazı düzeltmeler yapmasını istedi, ama Esed bunu kabul etmedi. Bu nedenle İbn Kasım, Esed b. Furat'a beddua etti. O da bu kitabından yararlanamadı. Sonra Sahnun'un yanına gitti. O, "Müdevvene" adlı eserini hazırladı. Zamanının ahalisinin reisi oldu. Kayrevan'da kadılık makamına geçti ve bu senede seksen yaşında vefat edinceye kadar kadılık görevinde kaldı. Allah ona ve bize rahmet etsin.

HİCRETİN İKİYÜZKIRKBİRİNCİ SENESİ

Bu senenin cemaziyevvel ya da cemaziyelahir ayında Humuslular yine valileri Muhammed b. Abdeveyh'e saldırdılar. Onu öldürmek istediler. Humuslu Hristiyanlar da bu hususta Müslüman halka destek verdiler. Vali, bu durumu bir mektupla halifeye bildirdi. Halife de ona yazdığı cevabi mektubunda asilere karşı direnmesini emretti. Ayrıca Dımaşk valisine bir mektup yazarak, kendi askerlerinden bir kısmını Humus valisine takviye olarak göndermesini emretti. Humus valisine yazdığı mektubunda; Humuslulardan şer ve fesatlarıyla meşhur olmuş üç kişinin ölünceye kadar kırbaçlatılmasını, sonra şehrin kapılarında asılmalarını, yirmi Humuslunun da üçyüzer kırbaç vurularak cezalandırılmalarını ve zincirlere vurularak Samarra'ya gönderilmelerini, Humus'taki bütün Hristiyanların da sürgün edilmelerini, Büyük Cami bitişiğindeki büyük kiliselerinin yıkılıp camiye katılmasını emretti. Valiye, 50.000 dirhem, kendisine destek veren komutanlara da kıymetli armağanlar verilmesini emretti. Vali, halifenin bu husustaki emirlerini yerine getirdi.

Bu senede halife Mütevekkil Alallah, Bağdat eşrafından İsa b. Cafer b. Muhammed b. Asım adında birine, öldürücü darbeler vurulmasını emretti. Adam, 1.000 kırbaç yiyince can verdi. Bunun sebebi de şuydu: Onyedî kişi, Bağdat'ın doğu yakasının kadısı nezdinde şahitlik yaparak İsa b. Cafer'in; Hz. Ebu Bekir, Ömer, Aişe ve Hafsa'ya sövdüğünü söylediler. İsa'nın durumu halifeye arzedildiğinde halife, Bağdat valisi Muhammed b. Abdullah b. Tahir b. Hüseyin'e mektup yazarak İsa b. Cafer'e halkın huzurunda sövme haddinin tatbik edilmesini, sonra ölünceye kadar onun kırbaçlatılmasını, öldükten sonra cenaze namazı kılınmaksızın Dicle nehrine atılmasını emretti ki, inat ve ilhad ehli kafirler bu durumu görüp kötülüklerinden ve küfürlerinden caysınlar. Vali de halifenin bu emrini İsa b. Cafer'e tatbik etti. Allah İsa'yı kahretsin ve ona lanet etsin. Böyle biri eğer Hz. Aişe'ye iftirada bulunmuşsa kafir olur. Bu hususta icma vardır. Fakat Peygamber Efendimiz'in diğer zevcelerine iftirada bulunmuşsa kafir olup olmadığı hususunda iki kavil ileri sürülmüştür. Sahih kavle göre yine kafirdir. Çünkü iftira ettiği hatunlar, Rasûlullah (s.a.v.)'ın zevceleridir ki, Allah onlardan razı olsun.

İbn Cerir dedi ki: «Bu senenin cemaziyelahir ayının birinci gecesi olan perşembe gecesinde Bağdat'ta, yıldızların sağa sola kaydıkları görüldü.»

Yine bu senenin ağustos ayında Bağdat'ta şiddetli şekilde sağanak yağmurları yağdı.

Bu senede birçok hayvan, özellikle sığırlar öldü.

Bu senede Bizanslılar, Ayn-ı Zerde'ye hücum edip oradaki Zutları esir aldılar. Kadınlarını, çocuklarını ve bineklerini ele geçirdiler.

Bu senede Tarsus'ta, kadi'l-kudat Cafer b. Abdülvahid'in huzurunda, halifenin bu konudaki iznine dayanılarak Müslümanlar ile Bizanslılar arasında esir değişimi yapıldı. Halife bu iş için İbn Ebi's-Şevarib'i görevlendirmişti. Bizanslılar'ın elinde 785 erkek ve 125 kadın esir vardı. İmparatorun mel'un annesi Tedvire, elinde bulunan ve sayıları 20.000'i bulan Müslüman esirlere Hristiyanlık dinini teklif etmiş, kabul etmeyen Müslüman esirleri öldüreceğini söylemişti. Bunlardan 12.000'ini öldürdü. Bir kısmı da Hristiyanlık dinini kabul etti. Geride, kadın erkek olarak 900 kadar Müslüman esir kalmıştı.

Bu senede Becceliler, Mısır'daki Müslümanlara hücum ettiler. Bu güne kadar Becceliler Müslümanlara saldırmamışlardı. Çünkü iki taraf arasında ateşkes antlaşması vardı. Fakat bu sene antlaşmayı bozdular ve muhalefetlerini açığa vurdular.

Becceliler, Mağrib ülkesindeki Sudanlılardan bir gruptular. Nobeliler, Şenunlular, Zağırlılar, Yeksumlular da böyleydiler. Bunların ülkelerinde altın madenleri ve mücevher yatakları vardı. Bunlar, her sene Mısır'a bu madenlerden bir miktar verirlerdi. Fakat halife Mütevekkil başa geçince bunlar, vermekle yükümlü oldukları altın ve mücevherleri birkaç sene müddetle ödemediler. Mısır valisi ve Kavse-re adıyla tanınan aynı zamanda Hadi'nin azatlısı olan Yakup b. İbrahim el-Bazgisî, bu durumu halife Mutevekkil'e bir mektupla bildirdi.

Halife Mütevekkil, buna çok öfkelen-di ve durum hakkında ümera ile müşavere yaptı. Komutanlardan biri şöyle dedi: "Ey mü'minlerin emiri! Becceliler deve sahibi ve çölde yaşayan kimselerdir. Ülkeleri de bizden çok uzakta ve susuz bir yerdir. Oraya gidecek askerlerin orada kalabilmeleri için beraberlerinde yiyecek ve su götürmeleri zorunludur." Adamın bu sözleri, halifeyi oraya asker sevk etmekten vazgeçirdi. Daha sonra halife, Beccelilerin Said taraflarına hücum ettiklerini duydu. Mısırlılar, çoluk çocuklarına bunların zarar vermelerinden korktular. Bunun üzerine halife Mütevekkil, oraya göndermek üzere Muhammed b. Abdullah el-Kummî'ye bir askeri birlik hazırladı. Onu, Beccelilerin diyarına komşu olan mıntıkaların valiliğine atadı. Sonra Mısır'da görevli valilere mektuplar yazarak Muhammed b. Abdullah'ın ihtiyaç duyduğu yiyecek ve diğer şeylerin temin edilmesini emretti.

Yapılan hazırlıklar tamamlandıktan sonra Muhammed b. Abdullah el-Kummî, 20.000 süvari ve piyadeyle Becce ülkesine girdi. Erzakını da beraberindeki yedi gemiyle oraya götürdü. Muhammed b. Abdullah, orada bulunan Müslüman askerlere, kendisinin Becce ülkesinin ortalarına ulaşması anında yanına gelmelerini emretti. Sonra ül-

kelerine girdi. Maden yataklarının yanından geçti. O esnada askerleri, Muhammed b. Abdullah'inkinden kat kat fazla olan Becce hükümdarı Ali Baba, putperest askerleriyle birlikte Muhammed'in karşısına çıktı.

Hükümdar Ali Baba, erzakları tükensin sonra da Müslümanları elleriyle yakalasın diye oyaladı. Müslümanların erzakları tükenince, Sudanlılar onlara galip gelecekleri umuduna kapıldılar, ama -kendisine hamdolsun- yüce Allah, erzak gemilerinin o esnada Müslümanlara ulaşmasını müyesser kıldı. Gemilerde gıda maddeleri, hurma ve zeytinyağı ile diğer ihtiyaç maddeleri vardı. Komutan Muhammed b. Abdullah, bu erzakı askerlere paylaştırıp ihtiyaçlarını karşıladı.

Bunun üzerine Sudanlılar, Müslümanların açlıktan öleceklerine olan ümitlerini yitirdiler. Artık Müslümanlarla savaşıma hazırlığına başladılar. Binek develeri, hecin cinsindendi. Az tüylü ve çok koşan cins develere biniyorlardı. Bunlar bir ses duyunca veya birşey görünce hemen kaçarlardı. Savaş günü olunca Müslümanların komutanı, yanlarındaki bütün çanların, atların boyunlarına takılmasını emretti. Savaş başlayınca Müslümanlar hep birlikte saldırıya geçtiler. Atlarının boyunlarındaki çanların sesini duyan develer kaçmaya başladılar. Sağa sola kaçıştılar. Müslümanlarda onları kovalamaya ve dilediklerini öldürmeye başladılar. Hiç kimse onlara karşı koyamıyordu. Müslümanların öldürdüğü müşrik askerlerin sayısını ancak yüce Allah bilir.

Sabah olunca Müslümanlar piyade olarak toplandılar. Muhammed b. Abdullah el-Kummî, düşmanı tahmin etmedikleri bir yerden kısıtıp hücumla geçti ve geride kalanlarının hepsini de öldürdü. Hükümdarları eman diledi. Üzerindeki herşeyi Müslümanlara verdi. Yakalanıp esir olarak halifeye götürüldü.

Bu savaş, bu senenin ilk savaşıydı. Halife, bu savaşın komutanı Muhammed b. Abdillah el-Kummî'yi, o muntıkaların valiliğine tayin etti. Hamd ve minnet Allah'a'dır.

İbn Cerir dedi ki: Bu senenin cemaziyelahir ayında Kavseri adıyla bilinen Yakub b. İbrahim vefat etti.

Ben derim ki: Bu adam, halife Mütevekkil tarafından atanan Mısır valisi idi.

Bu senede Abdullah b. Mahr b. Davud insanlara haccettirdi.

Mekke yolunun emniyet ve idaresinden, aynı zamanda hac mevsimindeki işlerin yürütülmesinden sorumlu Cafer b. Dinar da bu senede hacca gitti.

İbn Cerir, bu senede muhaddislerden herhangi birinin vefat ettiğini söylememiştir.

Bu senede meşhur şahsiyetlerden İmam Ahmed b. Hanbel, Ceb-

bare b. Muğassil el-Hammanî, Ebu Sevbe el-Halebî, İsa b. Hammad Seccade ve Yakup b. Humeyd b. Kasib de vefat ettiler.

İMAM AHMED B. HANBEL

Allah'tan yardım dileyerek söze başlarız.

İmam Ahmed'in soy kütüğü şöyledir: Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed b. İdris b. Abdullah b. Hayyan b. Abdullah b. Enes b. Avf b. Kasit b. Mazin b. Şeyban b. Zühl b. Salebe b. Akkabe b. Sa'b b. Ali b. Bekr b. Vail b. Kasit b. Huneb b. Aksa b. Duma b. Cedile b. Esed b. Rebia b. Nizar b. Maad b. Adnan b. Ed b. Eded b. Hümeysa b. Hamel b. Nebt b. Kayzar b. İsmail b. İbrahim Halil Ebu Abdillâh eş-Şeybani el-Mervezî el-Bağdadî. Hafız Ebu Bekir el-Beyhakî, üstadı hafız Ebu Abdullah Hakim (Müstedrek adlı eserin sahibi)'den nakilde bulunarak İmam Ahmed'in menkibelerine dair yazmış olduğu kitabında İmam Ahmed'in soy kütüğünü böyle nakletmiştir.

İmam Ahmed b. Hanbel'in oğlu Salih'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

«Babam bu soy kütüğünü bana ait bir kitapta görünce: "Sen bununla ne yapacaksın?" diye sordu, ama nesebi inkar etmedi.»

Dediler ki: İmam Ahmed b. Hanbel, annesinin rahminde iken babası, onun annesini Merv şehrinden alıp Bağdat'a getirdi. Annesi de hicri 164. senenin rebiyülevvel ayında onu Bağdat'ta doğurdu. Kendisi üç yaşındayken babası vefat etti. Annesi onun yetiştirilmesiyle ilgilendi.

Salih, babası İmam Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: «Küçüklüğümde annem kulaklarımı deldi ve kulaklarıma iki inci taktı. Ben büyüyünce bu incileri bana verdi. Ben de onları otuz dirheme sattım.»

Ebu Abdillâh Ahmed b. Hanbel, hicretin 241. senesinin rebiyülevvel ayının 12'sinde cuma günü, yetmişyedi yaşında iken vefat etti. Allah ona rahmet etsin.

Gençliğinde Kadı Ebu Yusuf'un meclisine devam ederdi. Sonra o meclisi terkedip hadis dinlemeye yöneldi. İlk olarak hicretin 187. senesinde üstadlarından hadis dinlemeye başladı. O zaman onaltı yaşındaydı. İlk defa hicretin 187. senesinde, sonra 191. senesinde hacctetti. O senede Velid b. Müslim de hacctemişti. Sonra 196. senede hacca gitti ve 197. senede de mücavir olarak Mekke'de kaldı. Hicretin 198. senesinde de hacca gitti. Hicretin 199. senesinde de mücavir olarak Mekke'de kaldı. Oradan da Yemen'e, Abdürrezzak'ın yanına gitti. Ondan hadis dinleyip yazdı. Yahya b. Maîn ile İshak b. Raheveyh de onunla ilim arkadaşlığı yaptılar.

İmam Ahmed b. Hanbel dedi ki: «Beş kez hacca gittim. Üçünde yaya gitmiştim, bu haclarımdan birinde otuz dirhem harcadım. Bir defasında yaya olarak gitmekteyken yolumu kaybettim, "Ey Allah'ın kulları, bana hac yolunu gösterin." demeye başladım. Sonra bu sözü tekrarlaya tekrarlaya doğru yolu buldum. Kûfe'ye gitmiştim. Öyle bir evdeydim ki, başımın altına yastık olarak bir kerpiç koymuştum. Yanımda doksan dirhem para olsaydı Rey şehrinde bulunan Cerir b. Abdülhamid'in yanına giderdim. Arkadaşlarımdan bazıları oraya gittiler, ama yanımda param olmadığı için ben gitme imkanını bulamamıştım.»

İbn Ebi Hatim, İmam Şafî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ahmed b. Hanbel, Mısır'a gelmek üzere bana söz vermişti, ama gelmedi."

İmam Ahmed b. Hanbel, birçok ülkeleri ve beldeleri dolaşmış, asrının âlimlerinden dersler almıştı. Âlimler ona saygı ve tazim gösterirler. Kendisi onlardan ders aldığı halde ona hürmet gösterirlerdi.

Şeyhimiz, İmam Ahmed b. Hanbel'in üstadlarının adlarını alfabetik sıraya göre iki sıra halinde tertiplemiştir. Onun ravilerini de bu şekilde sıralamıştır.

Beyhakî, İmam Ahmed b. Hanbel'in üstadlarından bir kısmının adlarını sıraladıktan sonra der ki: «Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde ve diğer eserlerinde Şafî'den rivayetlerde bulunmuş, Kureyş'in neseplerine dair bazı sözlerini nakletmiş, fıkhıta da onun meşhur kavillerini bizlere aktarmıştır. İmam Ahmed b. Hanbel vefat ettiği zaman, onun terekesinde, İmam Şafî'nin kadim ve cedit risalelerini bulmuşlardı.»

Ben derim ki: İmam Ahmed b. Hanbel'in, İmam Şafî'den naklettiği hadislerin sayısı yirmiye bulmaz. Onun İmam Şafî'den rivayet ettiği hadislerin en güzellerinden biri şudur:

Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyurmuştur:

"Mü'minin ruhu, Cennet ağaçlarına konan bir kuştur. Nihayet o ruh, haşr gününde cesedinin sahibine dönecektir."

Hicretin 190. senesinde İmam Şafî, Bağdat'a ikinci gelişinde otuz küsur yaşında olan İmam Ahmed b. Hanbel'e şöyle demişti: "Ey Abdullah'ın babası! Sizin yanınızda bulunan sahih bir hadis varsa onu bana bildirin ki, ona göre hareket edeyim ve ona uyayım. Bunu sana nakleden kişi ister Hicazlı olsun, ister Şamlı olsun, ister Iraklı olsun, ister Yemenli olsun, farketmez."

Yani İmam Şafî, Hicazlılardan başkalarının rivayetlerini kabul etmeyen Hicaz fıkıhçılarının görüşünde değildi. Çünkü Hicaz fıkıhçıları, kendilerinden başkaları tarafından rivayet edilen hadisleri Ehl-i Kitab'ın sözleri seviyesine indiriyorlardı.

İmam Şafî'nin İmam Ahmed b. Hanbel'e söylediği bu söz, İmam

Ahmed'e tazimde bulunup kıymet vermesi demektir. İmam Ahmed b. Hanbel de gerçekten âlimler ve imamlar nezdinde bu mertebede yüksek bir kimseydi. Ümmetin âlimleri ve imamları onun ilim ve hadiste yüksek mevki sahibi olduğunu itiraf ediyorlardı. Kendi zamanında ünü her tarafa yayılmış, gençliğinde adı İslâm ülkesinin her tarafına ulaşmıştı.

Beyhakî, İmam Ahmed b. Hanbel'in iman hakkındaki sözlerini nakletmiş; imanın hem söz hem amel olduğunu, artıp eksildiğini ifade ettiğini bildirmiştir. Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu ve mahluk olmadığını söylediğini iletmiştir. Kur'an'ın mahluk olduğunu söyleyenleri İmam Ahmed reddederdi. Ancak Kur'an'ın lafzının muhdes yani mahluk olduğunu kabul ederdi ve buna delil olarak da şu ayet-i kerimeyi gösterirdi: "Sağında ve solunda onunla beraber oturan iki alıcı melek, yanında hazır birer gözcü olarak söylediği her sözü zaptederler." (Kaf, 17-18.) Lafız, insanların ağızdan çıkan kelimelerdir. Tabii ki mahluktur.

Başkalarından rivayet olunduğuna göre İmam Ahmed b. Hanbel Kur'an hakkında şöyle demiştir:

"Kur'an'ın kelimeleri üzerinde her ne kadar tasarrufta bulunulsa da o mahluk değildir. Bizim fiillerimize gelince, onlar mahlukturlar."

Ben derim ki: Kulların fiilleri ile ilgili olarak Buharî de bu manayı kabul etmiş ve "Sahih"inde böyle demiştir. Bu görüşüne takviye olarak Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisini delil göstermiştir: "Kur'an'ı seslerinizle zinetlendirin." Birçok imam da demişler ki: "Kelam, yaratıcının kelamıdır. Ses ise okuyucunun sesidir." Beyhakî de bu görüşü benimsemiştir.

Beyhakî, İmam Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kur'an'ın muhdes olduğunu söyleyen kafirdir."

Ebü'l-Hasan el-Meymunî'nin rivayetine göre Ahmed b. Hanbel, kendisine: "Rablerinden kendilerine gelen her yeni ihtar mutlaka gönülleri gaflet içinde eğlenerek dinlerler." (el-Enbiyâ, 2.) ayetini okuyup delil olarak ileri süren Cehmiye mezhebi mensublarına şöyle cevap vermişti: "Kur'an'ın bize indirilmesinin muhdes olması mümkündür. Kur'an'ın bizzat kendisi muhdes değildir."

İmam Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yukarıdaki ayet-i kerime geçen ihtar kelimesiyle Kur'an'dan başka bir ihtarın kastedilmiş olması muhtemeldir ki, o da Rasûlullah (s.a.v.)'in ihtarı veya vaazıdır."

Sonra Beyhakî, İmam Ahmed b. Hanbel'in ahiret diyarında Cenâb-ı Allah'ın görüleceğine dair sözlerini nakletmiş ve Suhayb'in rüyetle ilgili hadisini delil olarak ileri sürmüştür. Onun, teşbihin reddi, kelamla ilgili konulara dalmanın terk edilmesi, kitap ve sünnetle

amel edilmesi, Rasûlullah'ın ashabının sözlerine bağlanılması gerektiğine dair tavsiyelerini de nakletmiştir.

Beyhakî, İmam Ahmed b. Hanbel'in, şu ayet-i kerimeyi şöyle yorumladığını nakletmiştir: "Rabbin geldi." (el-Fecr, 22.) Yani, Rabbinin sevabı geldi."

İmam Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Mesud'un: "Müslümanların güzel gördükleri şey, Allah katında da güzeldir. Onların çirkin gördükleri şey de Allah katında çirkindir." dediğini rivayet edip şöyle demiştir: Bütün sahabeler, Hz. Ebu Bekir (r.a.)'i halife seçmeyi uygun gördüler.»

Ben derim ki: Bu rivayetle ilgili bir hikaye vardır ki, sahabelerin Hz. Ebu Bekir'i hilafette diğerlerine öne geçirmeleri hususunda icma akdedilmiştir. Durum, İbn Mesud'un dediği gibidir. Birçok imam da bunu kesin ifade ile belirtmiştir.

İmam Ahmed b. Hanbel, mihnet zamanında Me'mun'un yanına götürülürken Humus'tan geçtiği esnada Amr b. Osman el-Humusî onun yanına gitmiş ve: "Halifelik hakkında ne diyorsun?" diye sormuş. O da Amr'a şu cevabı vermişti: "Hilafette önce Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra Osman, sonra da Ali'dir. Her kim Ali'yi Osman'a takdim ederse şura ashabına hakaret etmiş olur. Çünkü şura ashâbı, hilafette Hz. Osman'ı Hz. Ali'den önceye almışlardır."

İMAM AHMED B. HANBEL'İN TAKVASI, ZÜHDÜ VE UZLETİ

Beyhakî, Müzenî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«İmam Şafîî, Harun Reşid'e: "Yemen'e bir kadı tayin etmek gerekiyor." demiş. Harun Reşid de ona: "Bir adam seç de oraya kadı tayin edelim." demişti. Bunun üzerine İmam Şafîî, ders alan diğer arkadaşlarıyla birlikte yanına gidip gelmekte olan İmam Ahmed b. Hanbel'e: "Yemen kadılığını kabul eder misin?" diye sormuş, İmam Ahmed de bunu kesinlikle reddetmiş ve İmam Şafîî'ye şöyle demişti: "Ben insanı dünyada zahid kılan ilmi öğrenmek üzere senin yanına gelip gidiyorum. Sen de kalkmış, benim kadılığa tayin olmayı kabul etmemi tavsiye ediyorsun. Bu nasıl iştir? Eğer ilim tahsil etmek ihtiyacım olmasaydı, bu günden sonra seninle hiç konuşmazdım." Onun bu cevabı karşısında İmam Şafîî utanmıştı.»

Sultanın armağanlarını kabul ettikleri için İmam Ahmed b. Hanbel, amcası İshak ile amcası oğullarıyla konuşmaz ve arkalarında namaz kılmazmış.

Bir defasında üç gün aç kalmış, yiyecek birşey bulamamış, nihayet arkadaşlarından birine haber göndererek bir miktar un ödünç almıştı. Bunun üzerine ailesi de onun acıktığından ve yemek ihtiyacın-

dan haberdar olunca acele davranarak hamur yoğurmuşlar ve çabucak ekmek pişirmişlerdi. Bu durumu gören İmam Ahmed b. Hanbel: "Bu ne aceledir, ekmeği nasıl pişirdiniz?" diye sormuş, ailesi de: "Oğlun Salih'in tandırının yanmakta olduğunu gördük. Ekmeğini sana orada pişirdik." dediklerinde İmam Ahmed: "Haydi bu ekmeği kaldırın." demiş ve yememişti. Sonra da kendi evinden Salih'in evine açılan kapının kapatılmasını emretmişti. Beyhaki'nin rivayetine göre oğlu Salih, halife Mütevekkil Alallah'ın armağanını kabul ettiği için İmam Ahmed b. Hanbel onun tandırında pişirilen ekmeği yememişti.

İmam Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah dedi ki: "Babam orduda, halifenin yanında onaltı gün kaldı. Orada sadece dört avuç un yedi. Her üç günden sonra iftarını hurma lifinden örülmüş bir sofraya üzerinde açıyordu. Nihayet evine döndü. Fakat ancak altı ay sonra kendini toparlayabildi. Gözlerinin açlıktan ötürü çukurlaştığını gördüm."

Beyhaki dedi ki: "Halife, İmam Ahmed b. Hanbel'e içinde çeşitli yiyecekler bulunan bir sofraya gönderirdi, ama İmam Ahmed o sofradaki yiyeceklerden hiçbirini yemezdi.

Me'mun, bir defasında hadis âlimlerine paylaştırılmak üzere bir miktar altın gönderdi. Bütün hadisçiler paylarına düşen altınları aldılar. Sadece İmam Ahmed b. Hanbel almadı."

Süleyman eş-Şazkonî dedi ki: «İmam Ahmed b. Hanbel'i gördüm. Bir kovalasını Yemen'deki bir rehinciye bırakmıştı. Kovalasını rehinden kurtarmaya geldiğinde rehinci ona iki kova gösterdi ve: "Hangisi seninse onu al." dedi. İmam Ahmed, kovalardan hangisinin kendisine ait olduğunu bilemedi ve rehinciye: "Kovam sana helal olsun, onu geri almayacağım." deyip gitti.»

İmam Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah dedi ki: «Halife Vasık'ın zamanında şiddetli bir geçim sıkıntısına düştük. Adamın biri bu arada babama şöyle bir mektup gönderdi: "Yanımda babamdan miras olarak bana intikal etmiş 4.000 dirhem para var. Bu para ne sadakadır ne de zekattır. Bunu kabul etmeyi uygun görüyorsan sana vereyim." Babam o paraları kabul etmedi. Adam teklifini tekrarladı, babam yine kabul etmedi. Bir süre sonra bu durumu babama hatırlattığımızda babam bize şöyle dedi: "Bakın, o paraları o zaman almış olsaydık şimdi çoktan tüketmiştik. Yeyip bitirmiştik."

Tüccarlardan biri babama, kendi adına yaptığı ticaretten kazanç olarak sağladığı 10.000 dirhemi vermeyi teklif etti. Ama babam kabul etmedi ve şöyle dedi: "Biz ihtiyacımızı yeterince karşılamışız. Allah, bu hayırlı niyetinden ötürü sana mükafatını versin."

Başka bir tüccar da babama 3.000 dinar para vermeyi teklif etti babam onun bu teklifini kabul etmedi ve meclisinden kalkıp gitti.»

Yemen'de bulunuyorken, İmam Ahmed b. Hanbel'in harçlığı kal-

mamıştı. Üstadı Abdürrezzak ona bir avuç dolusu dinar vermeyi teklif etti, ama İmam Ahmed: "Bizim ihtiyacımız yeterince karşılanmış-
tır." dedi ve dinarları almayı kabul etmedi.

Yemen'de iken elbiseleri çalındı. Evine kapanıp oturdu, kapıyı üzerine kilitledi. Arkadaşları onu göremeyince evine geldiler. Durumunu sordular, o da elbiselerinin çalındığını söyledi. Ona altın vermeyi teklif ettiler, ama kabul etmedi. Sadece kağıt kalem alıp kendilerine gerekli dersleri yazabilmek için bir dinar aldı. Allah ona rahmet etsin.

Ebu Davud dedi ki: "Ahmed b. Hanbel'in meclisi, ahiret meclisleri gibiydi. Bu meclislerde, dünya işlerinden hiç bahsedilmezdi. Ahmed b. Hanbel'in dünyadan bahsettiğini hiç görmedim."

Beyhakî'nin ifadesine göre İmam Ahmed b. Hanbel'e tevekkülün manasını sormuşlar, o da şöyle cevap vermiş: "İnsanlara ihtiyacı bildirmemek ve onlardan ümidi kesmektir." Kendisine: "Bu hususta bir delilin var mı?" diye sormuşlar, o da şu cevabı vermişti: "Evet, bu hususta delilim vardır. Şöyle ki: İbrahim (a.s.), mancınıkla ateşe atılırken Cebrail yanına gelmiş ve: "Bir ihtiyacın var mı?" diye sormuş. O da: "Sana ihtiyacım yok." diye cevap vermiş, bunun üzerine Cebrail: "Bana yoksa, kime varsa ona ihtiyacını arzet." deyince İbrahim (a.s.) şöyle demişti: "Kendisine ihtiyacım olan Allah benim hakkımda şu iki şeyden hangisini istiyorsa ben de onu isterim."

Ebu Cafer Muhammed b. Yakub es-Saffar şöyle demiştir: «İmam Ahmed b. Hanbel'in yanında oturuyorduk. Yanımızda başka kimseler yoktu. Kendisine: "Bizim için Allah'a dua et." dedik. O da şöyle dua etti: "Allah'ım, sen de biliyorsun ki, sen; bizim isteyip arzuladıklarımızdan daha fazlasına sahipsin. Sen, devamlı sevdiğin şeylerin üzerinde bizi bulundur." Böyle dedikten sonra sustu. Kendisine: "Bizim için daha da dua et." dediğimizde şöyle dedi: "Allah'ım, göklere ve yere dediğin kudretini senden istiyoruz, hani onlara şöyle demiştin: "İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin." dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik." dediler." (el-Fussilet, 11.) Allah'ım, bizleri rızana uygun işler yapmaya muvaffak kıl. Allah'ım, fakirlikten sadece sana sığınıyoruz. Zilletten sadece sana sığınıyoruz. Allah'ım, bize fazla mal verme ki, şırmamayalım. Bizi yoksul kılma ki, unutulmayalım. Kendi rahmetinden ve bol rızkından dünyamıza yetecek kadarını bize ver. Kendi lütfunun zenginliğinden bize bağışta bulun.»

Hafız Beyhakî dedi ki: Ebü'l-Fadl et-Temimî'den rivayet olunduğuna göre İmam Ahmed b. Hanbel secde halinde Allah'a şöyle niyazda bulunurmuş:

"Allah'ım, bu ümmetten olup da hak yolda olduğunu zanneden ama hak yolda olmayan kimseleri hak yola ilet ki, hak ehli kimseler-

den olsunlar. Allah'ım, Muhammed ümmetinin asilerinin kurtulması için fidye verilmesini kabul edecek olursan beni onların kurtulması için fidye olarak kabul buyur."

İmam Ahmed b. Hanbel'in oğlu Salih dedi ki: «Babam, abdest almak için kendisinden su isteyen herkes için mutlaka kuyudan su çekti. Bu işi bizzat yapardı. Kuyudan çektiği kova suyla dolu olarak çıktığında, "Elhamdülillah." derdi. Kendisine: "Babacığım, bunun ne faydası var?" diye sorduğumda şöyle cevap verirdi: "Ey oğulcuğum! Sen Aziz ve Celil olan Allah'ın şu buyruğunu duymadın mı: "Suyunuz yere batarsa söyleyin, size kim bir temiz su kaynağı getirebilir?" (el-Mülk, 30.)»

Bu konudaki haberler cidden pek çoktur. Ayrıca, İmam Ahmed b. Hanbel, zühdle ilgili büyük bir kitap tasnif etmiştir. Bu kitap gibi bir kitap, önceleri yazılmadığı gibi ondan sonra da yazılamamıştır. Öyle sanıyorum ki, hatta kesin olarak inanıyorum ki o, bu kitapta yazılı zühd kurallarına imkanı nisbetinde riayet ederdi. Allah ona rahmet etsin.

İsmail b. İshak es-Serrac dedi ki: «İmam Ahmed b. Hanbel bana: "Senin evine geldiği zaman, Haris-i Muhasibî'yi bana gösterebilir misin?" diye sordu. Ben de ona: "Evet." diye cevap verdim ve buna sevindim. Sonra Haris'in yanına gittim: "Bu gece arkadaşların ile birlikte evime gelmeni çok arzuluyorum." dedim. O da: "Olur, ama arkadaşlarım çoktur, onlar için hurma hazırla." dedi. Akşamla yatsı arasında geldiler. İmam Ahmed b. Hanbel, onlardan önce gelmiş ve kendilerini göreceği, sözlerini duyabileceği, ama onların kendisini göremeyecekleri bir odaya oturmıştu. Yatsı namazını kıldıktan sonra başka bir namaz kılmadılar. Gelip Haris'in önünde başlarını eğmiş olarak oturdular. Sanki başlarının üzerinde rahatsız etmek istemedikleri bir kuş vardı. Gece yarısına yaklaşıldığı sırada adamın biri Haris'e bir mesele sordu. Haris de o meseleyi açıkladı. O meseleyle ilgili zühd, takva ve öğütleri dile getirdi. Bunun üzerine soruyu soran adam ağlamaya başladı. Ardından oradakilerin kimi ağladı, kimi hıçkırdı, kimi inledi. Sonra İmam Ahmed b. Hanbel'in bulunduğu odaya çıktım. Onun da bayılacak derecede ağlamakta olduğunu gördüm. Bu hal sabaha kadar devam etti. Haris-i Muhasibî ve arkadaşları, evinden kalkıp gitmek istedikleri zaman İmam Ahmed'e: "Ey Abdullah'ın babası! Bunları nasıl buldun?" diye sordum. O da şu cevabı verdi: "Haris kadar zühdle ilgili güzel konuşan birini görmedim ve arkadaşları gibi başka hoş insanlar da görmedim. Ama, yine de bunlarla aynı mecliste bulunmanı uygun görmüyorum."»

Beyhakî dedi ki: "Haris-i Muhasibî, her ne kadar zahitse de biraz kelim ilmiyle meşgul olduğu için İmam Ahmed b. Hanbel, İsmail b.

İshak er-Serrac'ın onunla aynı mecliste bulunmasını hoş görmemişti. Ya da Haris'in yolundan gidecek güce sahip olamadığı ve onların zühdüne ve takvasına ulaşamayacağı için İsmail b. İshak'ın onlarla aynı mecliste bulunmasını hoş görmemişti."

Ben derim ki: İmam Ahmed b. Hanbel'in, İsmail b. İshak'ın onlarla aynı mecliste bulunmasını hoş görmeyişinin sebebi bence şuydu: Haris-i Muhasibî ve arkadaşlarının konuşmalarında aşırı şekilde uzlete çekilmek, şeriatın istemediği ve uygun görmediği zahmetli bir hayat tarzı vardı. Kendilerini o kadar ince bir hesaba ve araştırmaya tabi tutuyorlardı ki, bunu hiç kimse kendi nefsine uygulayamaz. Bu nedenledir ki Ebu Zür'a er-Razî, Haris'in "er-Riaye" isimli kitabına baktığında; "Bu bid'attır." demiş, sonra da o kitabı kendisine getiren adama şöyle demişti: "Sen İmam Malik'in, Sevrî'nin, Evzaî'nin ve Leys'in yoluna tabi ol. Şunu bir tarafa bırak, çünkü bu bid'attır!"

İbrahim el-Harbî, İmam Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Cenab-ı Allah'ın hoşuna gidecek şekilde sana olan muamelesini devamlı kılmasını istiyorsan, sen de onun hoşuna gidecek muamelelerini devamlı kıl.

Fakirliğe sabretmek, ancak büyük insanların ulaşabileceği bir mertebedir.

Fakirlik zenginlikten daha şerefli. Çünkü fakirliğe sabretmek acıdır, fakirliğin verdiği sıkıntı ve rahatsızlık, şükürden daha muazam ve yüce bir haldir.

Fakirliğin faziletine denk olacak fazilete sahip başka birşey yoktur.

Kulun ümitsizlikten sonra rızka yönelmesi gerekir. Bir tamahkarlıktan veya başkasının avucuna göz diktikten sonra rızkı kabul etmesi uygun olmaz."

İmam Ahmed b. Hanbel, ahiretteki hesabının hafif tutulması için, dünyada az mala sahip olmayı severdi.

İbrahim dedi ki: "Adamın biri İmam Ahmed b. Hanbel'e şöyle bir soru sordu:

– Sen bu ilmi Allah rızası için mi öğrendin?

– Bu dediğin şart çok ağır bir şarttır, ama ilim biraz hoşuma gitti. Onun için ilmi nefsimde topladım."

Başka bir rivayette anlatıldığına göre İmam Ahmed b. Hanbel, kendisine bu soruyu yönelten adama şöyle cevap vermiş: "İlmi Allah rızası için tahsil etmek çok zor bir şarttır. Ama ilim biraz hoşuma gitti. Onun için ilmi nefsimde topladım."

Beyhakî'nin rivayetlerine göre adamın biri İmam Ahmed b. Hanbel'e gelerek şöyle demiş:

"Annem, yirmi seneden beri kötürümdür. Onun için dua etmeni isteyerek beni sana gönderdi." İmam Ahmed b. Hanbel, adamın bu sözüne biraz kızdı ve şöyle dedi: "Aslında bizim kendisine dua etmemizden çok onun bize dua etmesine muhtacız." Böyle dedikten sonra o kötürüm kadın için Aziz ve Celil olan Allah'a dua etti. Adam da annesinin yanına döndü, kapıya vurdu. Annesi ayaklarıyla yürüyerek kapıya gelip şöyle dedi: "Allah bana afiyet ihsan etti!"

Rivayete göre dilencinin biri İmam Ahmed b. Hanbel'den birşeyler istedi. İmam Ahmed b. Hanbel de dilenciye bir dirhemden az eksik bir gümüş parçası verdi. Daha sonra orada bulunan bir başkası kalkıp o dilenciye şöyle dedi: "Bana şu gümüş parçasını ver de karşılığında sana tam bir dirhem vereyim." Dilenci o gümüş parçasını vermedi. Adam bedelini elli dirheme yükseltti. Dilenci, gümüşü yine vermedi ve adama şöyle dedi: "Senin kadar, ben de bu gümüş parçasının bereketini umuyorum."

İMAM AHMED B. HANBEL'İN UĞRADIĞI MİHNETLER

Beyhakî'nin ifadesine göre İmam Ahmed b. Hanbel, Kur'an-ı Kerim sebebiyle Me'mun'un, ondan sonra Mutasım'ın, onun ardı sıra da Vasık'ın halifelikleri dönemlerinde büyük mihnetlere maruz kalmıştı. Uzun süre hapis yatmış, şiddetli dayaklara, ölüm tehditlerine maruz kalmıştı. Ağır işkencelere ve büyük cezalara tabi tutulmuştu. Ama o bütün bunlara aldırış etmemiş, sabırlı olmuş, bağlı olduğu dosdoğru dine ve sırat-ı müstakime daha da sarılmıştı. Kendi durumunu andıran ayetlerden ve sahih haberlerden malumatı vardı. Uyku ve uyanıklık halinde kendisine yapılan tavsiyeleri almış, uğradığı akibete razı olmuş, imanına iman katmış, sabredip ecrini Allah'tan beklemiş, dünyanın hayırlarını, ahiretin de nimetlerini elde etmişti. İşkenceler nedeniyle başına gelen hallerden ötürü Cenâb-ı Allah, veli kullarından belaya uğrayanların en yüksek mertebelerine onu hazırlamıştı. Allah'ın ikramına mazhar olduğundan ötürü dostlarının yanına kavuşmuştu. Cenâb-ı Allah, dilerse bazı kullarını belaya uğratmaksızın da bu yüce makamlara eriştirir. Tevfik ve muhafaza Allah'tandır. Yüce Allah, bu konuyla ilgili olarak bazı ayet-i kerimelerinde şöyle buyurmuştur:

"Elif, Lam, Mim. Andolsun, biz kendilerinden öncekileri de denemişken, insanlar, "İnandık." deyince, denenmeden bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Allah, elbette doğruları ortaya koyacak ve elbette yalancıları da ortaya çıkaracaktır." (el-Ankebût, 1-3.)

"Başına gelene sabret. Doğrusu bu, azmedilmeye değer şeylerdendir." (Lokman, 17.)

Bu anlattığımız manada başka ayet-i kerimeler de vardır.

Mihnetlere uğrayan İmam Ahmed b. Hanbel, "Müsned" adlı eserinde Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Rasûlullah (s.a.v.)'a: "İnsanların hangileri daha şiddetli belalara maruz kalırlar?" diye sordum; Rasûlullah (s.a.v.): "Önce peygamberler, sonra sırasıyla durumlarına göre mü'minler. Cenâb-ı Allah, kişiyi dindarlığı oranında belaya uğratar. Eğer dinî yönü zayıfsa az miktarda belaya uğratar; dinî yönü sağlamsa çok miktarda belaya uğratar. Kişi o kadar belaya uğrar ki, nihayet yer üzerinde günahsız olarak yürüyecek hale gelir." cevabını verdi.»

Müslim'in "Sahih" isimli eserinde, Enes'ten rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyurmuştur:

"Bir kimsede şu üç haslet varsa o kişi iman tadını alır. Şöyle ki: Bir kimseye Allah ve Rasûlu, o ikisinden başka herşeyden daha sevimli ise, kişi bir başkasını sırf Allah rızası için severse ve Cenâb-ı Allah'ın kendisini kurtarmasından sonra küfre dönmektense ateşe atılmayı daha çok severse, işte o kişi iman tadını alır."

Ebü'l-Kasım el-Begavî dedi ki: Ahmed b. Hanbel, Asım b. Humeyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Muaz b. Cebel'in şöyle dediğini işittim: "Siz bela ve fitneden başka birşey görmediniz. İş, daha da şiddetlenecektir, nefisler daha da cimrileşecektir."

Yine Muaz dedi ki: "İmamlardan sadece sertlik göreceksiniz. Sizi korkutan ve size zor gelen bir iş gördüğünüzde ondan sonra mutlaka daha zor ve şiddetli olanı gelecektir."

Begavî dedi ki: Bu sözleri dinleyen İmam Ahmed'in şöyle dediğini işittim: "Allah'ım, bizden razı ol."»

Beyhakî, Rebî'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«İmam Şafî, beni bir mektupla Mısır'dan Ahmed b. Hanbel'e gönderdi. Ben de Ahmed'in yanına gittim. Sabah namazını henüz kılmıştı. Mektubu kendisine verdim. Bana: "Sen bu mektubu okudun mu?" diye sordu. Ben: "Hayır." diye cevap verince mektubu aldı. Okumaya başladı. Gözleri yaşardı. Ben de kendisine: "Ey Abdullah'ın babası, bu mektupta neler var?" diye sorduğumda şu cevabı verdi:

"İmam Şafî, bu mektubunda diyor ki: Ben Rasûlullah (s.a.v.)'ı rüyada gördüm. Bana şu talimatı verdi: "Allah'ın kulu Ahmed b. Hanbel'e bir mektup yaz ve benden ona selam söyle. Sonra da ona de ki: "Sen mihnete uğrayacak ve Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylemeye davet edileceksin. Sakın onların bu davetine icabet etme. Cenâb-ı Allah, senin bayrağını kıyamet gününe kadar yükseklerde tutacaktır!"

Rebî diyor ki: «Ben ona: "İşte bu tatlı bir müjdedir." dedim. Bunun üzerine o da iç fanilasını çıkarıp bana verdi. Ben alıp İmam Şa-

fî'nin yanına döndüm, durumu anlattım. O da: "Bu gömleği elinden alıp seni üzecek değilim ama, hiç değilse bu gömleği biraz suyla ıslatıp bana ver ki onu teberrüken vücuduma ve yüzüme süreyim." dedi.»

Önceki kısımlarda da anlattığımız gibi Mutezile mezhebinden bir grup, halife Me'mun'u tesirleri altına alarak onu hak yoldan saptırıp batıla yönelttiler. Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylemeyi ve Allah'ın sıfatlarını nefyetmeyi ona hoş gösterdiler.

Beyhakî dedi ki: "Me'mun'dan önce Emevilerden ve Abbasilerden hiçbir halife yoktu ki, Selefiye mezhebinden olmasın ve onların yolundan yürümesin. Ama Me'mun halifelige geçince, Mutezile mezhebinden bir grup onun etrafını sardılar. Onu bu yanlış yola sevkedip bu kötü fikirleri kendisine hoş gösterdiler. O da Bizanslılarla savaşmak üzere Tarsus'a giderken Bağdat valisi İshak b. İbrahim b. Mus'ab'a bir mektup yazarak insanları Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylemeye davet etmesini emretti. Bu hadise ölümünden birkaç ay önce hicretin 218. senesinde meydana gelmişti.

Mektup valiye ulaşınca, vali İshak, hadis imamlarından bir grubu huzuruna çağırdı. Onları Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylemeye davet etti, ama onlar bunu söylemeye yanaşmadılar. Onları dayak ve yiyeceklerinin kesilmesi ile tehdit etti. Bunun üzerine birçoğu istemiyerek bu davete icabet edip Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylediler. Fakat İmam Ahmed b. Hanbel ve Muhammed b. Nuh Cündisaburî, bu davete icabet etmediler, Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylememekte ısrar ettiler. Bunun üzerine ikisi de zincire vurularak mahfe üzerine karşı karşıya oturtulup bir deveye bindirildiler. Yola çıkarıldılar.

Rahbe şehrine geldiklerinde, bedevilerden Cabir b. Amir adında biri gelip İmam Ahmed b. Hanbel'e selam verdi ve şöyle dedi:

"Ey adam! Sen insanların elçisisin. Onlar için uğursuzluk yapma. Sen, bugün insanların reisisin; sakın ola ki halifenin; "Kur'ân mahluktur." sözünü benimsemeyesin! Sen benimsersen diğer insanlar da bu görüşü kabul edecekler ve kıyamet gününe kadar onların günahlarını omuzunda taşıyacaksın. Eğer Allah'ı seviyorsan, içinde bulunduğu sıkıntılı hale sabret. Çünkü seninle Cennet arasında öldürülmen vardır. Eğer öldürülmesen de bir gün öleceksin; ama yaşarsan övgüye layık olarak yaşa."

İmam Ahmed b. Hanbel diyor ki: «Cabir b. Amir'in bu sözleri azmimi kuvvetlendirdi. Onların "Kur'ân mahluktur" sözünü söylemek için bana yaptıkları çağrıya karşı direnme gücümü arttırdı.»

İmam Ahmed b. Hanbel ile arkadaşı, halife ordusuna yaklaştıklarında bir konaklık mesafede bir yerde mola verdikleri esnada bir hizmetçi, yeninin ucuyla gözyaşlarını silerek geldi ve şöyle dedi: "Ey Abdullah'ın babası, çok ağırıma gidiyor. Çünkü Me'mun daha önce kı-

nından sıyırmadığı bir kılıcı kınından sıyırmış ve Rasûlullah'a olan akrabalığına yemin ederek diyor ki; eğer sen Kur'ân'ın mahluk olduğu sözünü söylemezsen o bu kılıcıyla seni öldürecekmiş!"

İmam Ahmed b. Hanbel diz üstü yere çöktü. Gözlerini semaya dikip şöyle dedi: "Ey efendim! Senin yumuşak huyluluğun bu facir Me'mun'u aldatmış ve ona senin velilerini dövüp öldürme cesaretini vermiştir. Allah'ım, eğer senin kelimelerin Kur'ân mahluk değil ise, bizi Me'mun'un şerrinden koru."

Henüz o konaklama yerinde bulunuyorlarken, gecenin son üçte birlik kısmında feryatlar duyuldu ve Me'mun'un öldüğü duyuruldu. İmam Ahmed b. Hanbel, bu duruma sevindi. Ama sonradan gelen bir haberde anlatıldığına göre, Me'mun'un yerine Mutasım halifelige geçmiş ve Ahmed b. Ebi Duad da onun yanında yer almış, işler daha da zorlaşmıştı.

İmam Ahmed b. Hanbel diyor ki: "Bazı esirlerle birlikte Bağdat'a gönderildik. Onlardan çok eziyetler gördüm. Ayaklarımda bukağılar vardı. Arkadaşım Muhammed b. Nuh, yolda vefat etti. Cenaze namazını kıldım. Bağdat'a ramazan ayında ulaştım. Tekrar zindana atıldım. Orada yirmisekiz ay mahpus kaldım."

Hapiste, otuz küsur ay kaldığı da söylenir. Sonra Mutasım'ın huzuruna çıkarılarak dayığa yatırıldı. İmam Ahmed b. Hanbel hapis-
teyken, ayakları bukağılı olarak mahpuslara namaz kıldırırdı.

İMAM AHMED B. HANBEL'İN MUTASIM'IN HUZURUNDA DÖVÜLMESİ

Mutasım onu zindandan çıkarıp huzuruna getirdiğinde zincirlerini ve bağlarını daha da fazlalastırdı.

İmam Ahmed diyor ki: "Bu zincirlerin ve bukağılının ağırlığından ve sıkılığından ötürü yürüyemez hale geldim. Zincirlerin bir ucunu uçkuruma bağlayıp elimle tuttum. Sonra beni bir bineğe bindirdiler. Prangaların ağırlığından ötürü neredeyse yüzüstü yere düşüyordum. Yanımda beni tutacak bir kimse de yoktu. Allah beni korudu, nihayet Mutasım'ın sarayına geldik. Bir odaya konuldum, kapı üzerime kilitlendi. Yanımda kandil yoktu. Abdest almak istedim. Elimi uzattım; baktım ki, bir kapta su var. O suyla abdest aldım. Sonra kalkıp namaza durdum. Ama kıblenin hangi taraf olduğunu bilmiyordum. Öylece namaz kıldım. Sabah olduğunda namaz kıldığım tarafın kible olduğunu anladım. Allah'a hamdolsun, sonra beni çağırdılar. Mutasım'ın huzuruna götürüldüm. Bana baktı, yanında İbn Ebi Duad vardı. Bakınca: "Bunun genç olduğunu söylememiş miydiniz? Oysa bu yaşlı bir adam." dedi. Ben yanına yaklaştığımda selam verdim. Bana:

"Yakınıma gel." dedi. Yaklaştım, yakınına kadar gittim. Sonra bana: "Otur!" dedi, oturdum. Prangaların ağırlıkları beni adeta eziyordu. Bir süre durdum, sonra şöyle dedim:

– Ey mü'minlerin emiri! Amcan oğlu Rasûlullah (s.a.v.), insanları neye davet etti?

– Allah'tan başka ilah bulunmadığına şahadet etmeye davet etti.

– İşte ben de Allah'tan başka ilah bulunmadığına şahadet ediyorum.

Böyle dedikten sonra ona Abdülkays heyetiyle ilgili olarak İbn Abbas'ın naklettiği hadisi okudum. Sonra: "İşte, Rasûlullah (s.a.v.)'ın davet ettiği şey buydu." dedim. Bu sırada İbn Ebi Duad, anlamadığım birşeyler söyledi. Ben onun sözlerini anlamıyordum. O zaman Mutasım şöyle dedi: "Eğer benden önceki halife seni tutuklamış olmasaydı ben sana ilişmeyecektim."

Bundan sonra da Abdurrahman'a şöyle dedi: "Ey Abdurrahman! Ben, eziyet ve işkenceleri ortadan kaldırmanı sana emretmemiş miydim?" Ben: "Allahü ekber! İşte bu Müslümanların genişliğe kavuşmalarıdır." dedim.

Sonra Mutasım, Abdurrahman'a: "Bununla konuş bakalım, kendisiyle münazara yap." dedi. Abdurrahman bana: "Kur'ân hakkında ne diyorsun?" diye sordu. Ona cevap vermedim. Mutasım: "Ona cevap ver." deyince ben, Abdurrahman'a: "İlim hakkında ne diyorsun?" diye sordum. Abdurrahman sustu. Ben: "Kur'ân, Allah'ın ilmindendir. Her kim Allah'ın ilminin mahluk olduğunu iddia ederse Allah'ı inkar etmiş olur." dedim. Abdurrahman sustu. Sonra halife Mutasım'la aralarında şöyle konuştular: "Ey mü'minlerin emiri, bu adam hem seni hem de bizi tekfir etti." Ama Mutasım, onun bu sözüne iltifat etmedi. Abdurrahman: "Allah varken Kur'ân yoktu." dedi. Ben de: "Allah vardı da o zaman ilim yok muydu?" diye sordum. Abdurrahman sustu. Şuradan buradan konuşanlar oldu. Ben de: "Ey mü'minlerin emiri, bana Allah'ın kitabından veya Rasûlü'nün sünnetinden bir kitab verin ki, onunla konuşayım." dedim. İbn Ebi Duad: "Sen ancak Allah'ın kitabından ve Rasûlünün sünnetinden mi bahsedersin?" deyince ben ona şu karşılığı verdim: "Bu ikisi olmadan İslâmiyet ayakta durabilir mi?!"

Aralarında uzun münazaralar cereyan etti. Halifenin adamları, Ahmed b. Hanbel'e karşı şu ayetleri delil olarak ileri sürdüler:

"Rablerinden kendilerine gelen her yeni ihtarı mutlaka gönülleri gaflet içinde, eğlenerek dinlerler." (el-Enbiyâ, 2.)

"Herşeyi yaratan Allah'tır." (er-Ra'd, 16.)

İmam Ahmed b. Hanbel ise özetle, bu ayetlerin umumi olduklarını ve şu aşağıda nakledeceğimiz ayet-i kerime ile tahsis edildiklerini

ifade etti: "Rabbin, buyruğu ile herşeyi yok eder." (el-Ahkâf, 25.)

İbn Ebi Duad dedi ki: "Ey mü'minlerin emiri, Allah'a yemin ederim ki bu adam sapıktır, saptırcıdır, bid'atçıdır. İşte, burada kadıların ve fıkıhçıların var. Onlara sor bu konuyu." Mutasım onlara: "Siz ne diyorsunuz?" diye sordu. Onlar da İbn Ebi Duad gibi cevap verdiler.

Mutasım, ikinci gün de onları huzurunda topladı. Yine İmam Ahmed b. Hanbel'le münazara ettiler. Üçüncü gün de bu münazaralar devam etti. Bütün bu münazaralar esnasında İmam Ahmed b. Hanbel'in sesi onlarınkinden daha yüksekti. Delili onların delillerini alt ediyordu. Sustuklarında İbn Ebi Duad konuşmayı başlatıyordu. O, arkadaşları arasında ilimden ve kelimadan yana en cahil olardı. Çeşitli meselelerde tartıştılar. Nakil bilgileri yoktu, eserleri inkar etmeye ve onlarla ihticac edilemeyeceğini söylemeye başladılar.

İmam Ahmed b. Hanbel diyor ki: «Herhangi bir kimsenin söyleyeceğini zannetmediğim sözleri onlardan duydum. İbn Gavs, benimle uzun uzadıya konuştu. Cisimden ve diğer şeylerden, fayda vermeyecek şekilde sözettirdi. Kendisine: "Ne dediğini anlamıyorum; yalnız şunu biliyorum ki, Cenâb-ı Allah birdir. Hiçbir şeye muhtaç değildir, herşey ona muhtaçtır. Onun misli yoktur." dedim. O da sustu. Bana birşey diyemedi. Ahirette Cenâb-ı Allah'ın görüleceğine dair hadisi onlara naklettirdim. Bu hadisin senedinin zayıf olduğunu ispatlamaya çalıştılar. Bazı hadisçilerin sözlerinden alıntılar yaparak bu hadisi çürütmek istediler, ama ne gezer. Bunu yapamadılar. Mızraklarını uzak yerlerden hedefe nasıl ulaştıracaklardı?»

Bu esnada halife Mutasım, İmam Ahmed b. Hanbel'e lütfekar davranıyor ve ona: "Ey Ahmed! Bu hususta bana icabet et ki, seni has adamlarım ve meclisimde bulunan arkadaşlarımla arasına katayım." diyordu. İmam Ahmed b. Hanbel de ona şu karşılığı veriyordu: "Ey mü'minlerin emiri, bana bu hususta Allah'ın kitabından veya Rasûlullah (s.a.v.)'ın sünnetinden deliller getirsinler ki görüşlerine muvafakat edeyim."

Onlar eserleri inkar ettikleri zaman, İmam Ahmed onlara karşı şu ayet-i kerimeleri delil olarak ileri sürdü:

"Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana faydası olmayan birşeye niçin tapıyorsun?" (Meryem, 42.)

"Allah, Musa'ya hitab etmişti." (en-Nisâ, 164.)

"Şüphesiz ben Allah'ım. Benden başka tanrı yoktur. Bana kulluk et." (Tâ-Hâ, 14.)

Karşısındakilerin artık ileri sürecekleri delilleri kalmayınca, bu defa halifenin otoritesini kullanmaya yönelip dediler ki: "Ey mü'minlerin emiri! Bu adam kafir, sapık ve saptırcıdır."

Bağdat valisi İshak b. İbrahim de halifeye şöyle dedi: "Ey mü'minlerin emiri! Bu adamı serbest bırakıp da iki halifeyi mağlup etmesine müsaade etmen, halifelığın tedbirinden değildir." Onun bu sözü üzerine halife hamiyete gelip şiddetle gazaplandı. Oysa halife onlar arasında en yumuşak huylu biriydi. Kendini birşey bilen ve doğru yolda olduğunu zanneden biriydi. O zaman halife, İmam Ahmed'e: "Allah sana lanet etsin. Bana icabet edeceğine ummuştum. Ama icabet etmedin." dedi. Sonra da görevlilere: "Şunu yakalayın, elbiselerini çıkarın ve sürüyüp götürün!" diye emir verdi.

İmam Ahmed b. Hanbel, olayın bundan sonrasını şöyle anlatıyor:

«Yakalanıp elbiselerim çıkarıldı ve beni sürüyüp götürdüler. Sonra işkenceciler ve kırbaççılar geldi. Ben onlara bakıyordum, yanımda elbisemin bir tarafına gizlenmiş Peygamber Efendimizin vücudunun birkaç tüyü vardı. Elbiselerimi çıkardılar, işkencecilerin önüne bıraktım.

Dedim ki: "Ey mü'minlerin emiri; Allah'tan kork, Allah'tan! Zira Rasûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki: "Allah'tan başka ilah bulunmadığına şahadet eden Müslüman bir kişinin kanı ancak şu üç şeyden biri nedeniyle helal olur." Bu hadisin tamamını kendisine okudum sonra yine dedim ki: Ey mü'minlerin emiri, Rasûlullah (s.a.v.) bir başka hadisinde de şöyle buyuruyor: "Allah'tan başka ilah yoktur deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Eğer bu kelimeyi söylerlerse kanlarını ve mallarını benden korurlar." Şimdi sen, bu işlerden birini işlemediğim halde ne diye benim kanımı mübah kılıyorsun? Ey mü'minlerin emiri, benim şimdi senin huzurunda duruşum gibi senin de yarın Allah divanında duracağını düşün!"

Ben böyle dedikten sonra biraz çekinir gibi oldu. Sonra etrafındakiler ısrarla ona: "Ey mü'minlerin emiri! Bu sapık, saptırıcı bir kafirdir." dediler. O da emir verdi, beni işkencecilerin önüne götürdüler. Bir kürsü getirildi ve kürsünün üzerine oturtuldum. İşkencecilerden biri ellerimle iki tahtadan birini tutmamı bana emretti. Bunun sebebini anlamadım. Elbiselerimi çıkardılar. Kırbaççılar, kırbaçlarıyla geldiler. Onlardan biri bana iki kırbaç vurunca halife Mutasım ona: "Şiddetle vur! Allah senin elini koparsın!" dedi. Bir başkası geldi, o da bana iki kırbaç vurdu. Sonra bir başkası geldi, o da aynı şekilde beni kırbaçladı. Bana birkaç kırbaç vurmalarından sonra bayıldım. Aklımı defalarca kaybettim. Dayak durunca aklım başıma geliyordu. Mutasım kalkıp yanıma geliyor ve adamlarının fikirlerini kabul etmemi istiyordu. Ben ise kabul etmiyordum. Onlar: "Yazıklar olsun sana, halife senin yanbaşıda duruyor!" demeye başladılar. Ben yine kabul etmeyince beni yine dövmeye başladılar. Halife Mutasım, tekrar yanıma geldi. Bu fikirleri kabul etmemi istedi. Ben kabul etmedim. Yine

dövmeye başladılar. Üçüncü kez halife yanıma geldi. Beni bu fikirleri kabul etmeye davet etti. Ama dayanın şiddetinden onun dediklerini anlayamıyordum. Tekrar beni dövmeye başladılar. Aklım gitti, artık dayanın şiddetini hissedemiyordum. Şiddetli derecede dayak yediğimden ötürü artık hissimi ve korkularımı kaybetmiştim. Halife Mutasım emir verdi. Beni serbest bıraktılar. Ama hiçbir şeyin farkında değildim. Sonra evimin bir odasında olduğumu gördüm. Ayaklarımdaki bağlar çözülmüştü. Bu hadise, hicretin 221. senesinin ramazan ayının 25. gününde vuku bulmuştu.»

Sonra halife onun, ailesine verilmesini emretti. Ona toplam olarak 300 küsur kırbaç vurulmuştu. Seksen kırbaç vurulduğu da söylenir. Ama çok şiddetli darbeler yemişti.

İmam Ahmed b. Hanbel; uzun boylu, ince endamlı, esmer tenli, çok mütevazi bir kimseydi. Allah ona rahmet etsin.

Ahmed b. Hanbel, hilafet sarayından İshak b. İbrahim'in makamına götürülürken oruçluydu. Kendisine iftar etmesi için un bulamacı getirdiler, ama orucunu bozmadı ve vaktine kadar tamamladı. Namaz vakti geldiğinde onlarla beraber öğle namazını kıldı. Kadı İbn Semma'a ona: "Sen kanlı kanlı mı namaz kıldın?!" deyince; "Hz. Ömer de yarasından kan sızdığı halde namaz kıldı." dedi. Kadı İbn Semma'a, onun bu cevabı karşısında sustu.

Rivayet olunduğuna göre dayaya çekilmek üzere yerinden kaldırıldığında şalvarının uçkuru kopmuştu. O da şalvarının düşmesinden ve avretinin açılmasından korktuğu için dudaklarını hareket ettirerek Allah'a dua etmişti ve şalvarı eski haline dönmüş, sapasağlam olmuştu. Başka bir rivayette anlatıldığına göre o esnada Allah'a şöyle niyazda bulunmuştu: "Ey imdat dileyenlerin imdadına yetişen! Ey âlemlerin ilahı! Eğer senin rızan için bu işi yaptığımı biliyorsan avretimi açığa çıkarma ve beni rüsvay etme."

Evine döndükten sonra cerrah ve pansumancılar gelip vücudundaki ölü bir parça eti kopardılar. Onu tedavi etmeye başladılar. Vali de her zaman gelip durumunu soruyordu. Çünkü halife Mutasım ona yaptığına çok pişman olmuştu. Halife Mutasım onun durumunu vali İshak'tan soruyor, vali İshak da durumunu halifeye bildiriyordu. Şifa bulduktan sonra halife Mutasım ve diğer Müslümanlar çok sevindiler. Allah kendisine şifa ihsan ettikten sonra bir süre daha ellerinin başparmakları soğuktan rahatsız oluyordu.

Kendisine eziyet eden herkese hakkını helal etti. Sadece bid'atçıları bağışlamadı. Bu hususta da şu ayet-i kerimeyi okuyordu:

"Affetsinler, geçsinler." (en-Nûr, 22.)

Ve şöyle diyordu: "Müslüman kardeşin senin sebebinle azap görürse bunun sana ne yararı olur? Oysa yüce Allah bir ayet-i kerimede

şöyle buyuruyor: «Ama kim affeder ve barışırsa onun ecri Allah'a aittir. Doğrusu o, zulmedenleri sevmez.» (eş-Şûrâ; 40)

«Kıyamet günü, bir münadi şöyle seslenecektir: "Sevabı Allah'a ait olan kimse ayağa kalksın!" Bu durumda ancak affedenler ayağa kalkacaklardır.»

Sahih-i Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivayet olunan bir hadis-i şerifte Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Ben üç şeye yemin ederim: Mal, sadaka vermekle eksilmez; bir başkasını affetmesi nedeniyle kulun Cenâb-ı Allah ancak izzetini fazlalaştırır, her kim Allah için tevazu gösterirse Allah onu yüceltir."

Kur'ân'ın mahluk olduğuna ve ahirette Cenâb-ı Allah'ın görülme-yeceğine dair sapık fikirleri kabule yanaşmayan kimseler şunlardı:

1- İmam Ahmed b. Hanbel. Bu, bid'atçılara karşı direnenlerin reisi idi.

2- Muhammed b. Nuh b. Meymun Cündisaburî. Bu zat, yoldayken vefat etmişti.

3- Nuaym b. Hammad el-Huzafî. Bu zat da zindanda vefat etmişti.

4- Ebu Yakub el-Buyeytî. Bu zat Vasık'ın zindanında vefat etmişti. Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylemediğinden dolayı hapse atılmıştı. Üzerinde çok ağır prangalar vardı.

5- Ahmed b. Nasr el-Huzafî. Bu zatın nasıl öldürüldüğünü önceki kısımlarda anlatmıştık.

DİĞER İMAMLARIN İMAM AHMED B. HANBEL'E ÖVGÜLERİ

Buharî dedi ki: Ahmed b. Hanbel, işkence maksadıyla dövüldüğünde biz Basra'daydık. Ebu Velid et-Tayalisi'nin şöyle dediğini işittim: "Eğer Ahmed b. Hanbel, İsrailoğulları arasında olsaydı efsane olurdu!"

İsmail b. Halil dedi ki: "Eğer Ahmed b. Hanbel, İsrailoğulları arasında olsaydı peygamber olurdu!"

Müzenî dedi ki: "Ahmed b. Hanbel, mihnet gününde; Ebu Bekir, irtidat savaşında; Hz. Ömer, Ensâr'ın Sakif oğulları yurdunda Hz. Ebu Bekir'e bey'at ettikleri günde; Hz. Osman, evinde şehid edildiği günde; Hz. Ali de Cemel ve Siffin savaşlarında birer kahramandılar."

Harmele, İmam Şafî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Irak'tan çıkıp gittiğimde orada Ahmed b. Hanbel'den daha faziletli, daha bilgili, daha vera'lı, daha takvah bir kimse bırakmadım."

Şeyh Ahmed Yahya b. Said el-Kattan dedi ki: "Bağdat'a, Ahmed b. Hanbel'den daha çok sevdiğim biri gelmedi."

Kuteybe dedi ki: "Süfyan-ı Sevrî öldü, takva da öldü. Şafî öldü, sünnetler de öldü. Ahmed b. Hanbel ölür, bid'atlar ortaya çıkar. Ah-

med b. Hanbel, bu ümmette peygamberlik makamına oturdu."

Beyhaki, bu son cümleyi şöyle yorumlamıştır: "Yani Allah yolunda uğradığı eziyetlere peygamberler gibi sabretti."

Bir gün İmam Ahmed b. Hanbel'den bahsediliyorken Ebu Ömer b. Nahhas şöyle dedi: "Allah ona rahmet etsin. Dinde ne kadar basiretliydi, dünyaya karşı ne kadar sabırlıydı, zühdde ne kadar tecrübeliydi. Salihlerden hiçbiri ona yetişemedi, geçmişlerden hiçbiri ona benzemedi. Dünya kendisine sunuldu da reddetti. Bid'atlar kendisine teklif edildi, geri çevirdi."

İmam Ahmed b. Hanbel işkence edilip dövüldükten sonra, Bişr el-Hafî şöyle demişti: "Ahmed b. Hanbel körüğe konuldu, çil altın olarak dışarı çıktı."

Meymunî dedi ki: «Ahmed b. Hanbel mihnete uğrayıp işkence gördükten sonra -ya da bundan önce- Ali b. el-Medinî bana şöyle dedi: "Ey Meymun! İslâmiyette Ahmed b. Hanbel'in yapabildiğini hiç kimse yapamadı!" Ben, onun bu sözüne çok hayret ettim. Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam'ın yanına gittim. Ali b. el-Medinî'nin sözlerini naklettim. O da şöyle dedi: "Doğru söylemiştir, irtidad savaşı esnasında Ebu Bekir (r.a.), yardımcı ve destekçiler gördü. Ahmed b. Hanbel ise bu mihnetinde yardımcı ve destekçiler görememişti." Böyle dedikten sonra Ebu Ubeyd, Ahmed b. Hanbel'i övmeye başladı ve: "İslâmiyette onun misli bir kimsenin bulunduğunu bilmiyorum." dedi.»

İshak b. Raheveyh dedi ki: "Ahmed b. Hanbel, Cenâb-ı Allah'ın yerinde kendisiyle kulları arasında bir hüccettir."

Ali b. el-Medinî dedi ki: «Ben bir mihnete uğradığımda durumumu Ahmed b. Hanbel'e anlatıyordum. O da: "Sen Rabbinin huzuruna vardıktan sonra bu dünyada nasıl olmuş, neler olmuş, önemli değil." diye teselli veriyordu. Ben Ahmed b. Hanbel'i, kendimle Aziz ve Celil olan Allah arasında bir hüccet edindim. Onun dayanabildiği mihnetlere kim dayanabilir?»

Yahya b. Maîn dedi ki: "Ahmed b. Hanbel'de öyle özellikler vardı ki, o özellikleri hiçbir âlimde görmedim: O hadisçiydi, hafızdı, âlimdi, takvalıydı, zahiddi, akıllıydı. İnsanlar bizden onun gibi olmamızı istediler. Vallahi, biz onun gibi olamayız, onun yolundan gidemeyiz, buna güç de yetiremeyiz."

Zühelî dedi ki: "Ahmed b. Hanbel'i, kendimle Allah arasında bir hüccet edindim."

Hilal b. Mualla er-Rakkî dedi ki: "Cenâb-ı Allah, bu ümmete şu dört kişiyi göndererek lütufta bulundu: Şafî'i gönderdi. O, hadisleri anlayıp tefsir etti. Mücmelini mufasssalından ayırd etti. Hâsını âmmından, nasihini mensûhundan seçti.

Ebu Ubeyd'i de göndererek hadislerin garip olanlarını açıklığa

kayuşturdu.

Yahya b. Maîn'i de gönderdi. O, yalan hadisleri sahih hadislerden ayırıp reddetti.

Ahmed b. Hanbel'i de gönderdi. O, mihnette sebat etti, işkenceye direndi. Eğer bu dört zat olmasaydı insanlar helak olurlardı."

Ebu Bekir b. Ebi Davud dedi ki: "Ahmed b. Hanbel, kendi asrında kalem ve okka tutan âlimlerin önündeydi."

Ebu Bekir Muhammed b. Reca dedi ki: "Ahmed b. Hanbel gibisini görmedim. Onun gibi birini göreni de görmedim."

Ebu Zür'a er-Razî dedi ki: "Arkadaşlarımız arasında onun kadar lider şahsiyetli, onun kadar fıkıhı iyi bilen biri bulunduğunu bilmiyorum."

Beyhakî dedi ki: "Ebu Abdillâh el-Pusendî, İmam Ahmed b. Hanbel hakkında bize şu şiiri söyledi:

"Eğer soracak olursan imamımız Ahmed b. Hanbel'dir.

Halk arasında imamlar ona sarılırlar.

Allah'tan sonra insanlar Muhammed'e bağlandılar,

Ondan sonra da halifelerin peşinden gittiler ve helak oldular;

Ayakkabı bağının birbirine bağlı oluşu gibi.

İnsanlar eğer doğru yoldan gitmek istiyor ve hakkı tutmak diliyorlarsa ancak Ahmed b. Hanbel gibi birinin peşinden gitmeliler."

Sahih bir hadiste sabit olduğuna göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Ümmetimden bir grup sürekli hak yolda olacaktır. Hakkı tutacaktır. Kendilerini yardımsız bırakanlar ve kendilerine muhalefet edenler onlara zarar vermeyecektir. Nihayet onlar bu halde iken Allah'ın emri (kıyamet) gelecektir."

Begavî, Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Bu ilmi adaletli olan herkes sırtında taşıyacak ve aşırı gidenlerin tahriflerini, batıla sapanların uydurmalarını ve cahillerin tevillelerini bu ilimden uzaklaştıracaktır."

Bu hadis mürseldir. Senedinde zayıflık vardır. Ancak hayret verici olan husus şudur ki, İbn Abdilberr bunu sahih görmüş ve ilmi taşıyan herkesin adaletli olduğuna bunu bir delil olarak ileri sürmüştür.

İmam Ahmed b. Hanbel de ilim ehlinin imamlarındandı. Allah ona rahmet etsin ve makamını yüce kılsın.

MIHNETTEN SONRA İMAM AHMED B.HANBEL'İN DURUMU

İmam Ahmed, hilafet sarayından çıkıp evine gittiğinde iyileşince-

ye kadar orada kaldı, Allah'a hamdolsun. Evine kapandı. Cumaya ve cemaate gitmiyordu. Hadis okumaktan vazgeçti. Aylık geliri, kendine ait bir mülkten elde ettiği onyedî dirhemdi ki, bunu çoluk çocuğuna kanaatle sarfeder ve bununla yetinirdi. Allah ona rahmet etsin. Allah'tan şevabını bekler, bu sıkıntılı hayata sabrederdi.

Mutasım'ın ve Mutasım'ın oğlu Muhammed el-Vasık'ın hilafetleri müddetince bu hali devam etti. Mütevekkil Alallah halifelîge geçince, insanlar onun başa gelmesine sevindiler. Çünkü o, sünneti ve sünnet ehlini seven bir kimseydi. İnsanların tabî tutuldukları bu işkencelere son verdi. Memleketin her tarafına mektuplar yazarak, artık kimse-nin Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylememesini emretti. Sonra Bağdat valisi İshak b. İbrahim'e mektup yazarak kendisine Ahmed b. Hanbel'i göndermesini emretti. İshak da İmam Ahmed b. Hanbel'i yanına davet etti. Ona saygı gösterip ikramda bulundu. Zira halifenin de ona saygı göstereceğini biliyordu.

Vali, İmam Ahmed ile başbaşa kalınca ona Kur'ân'ı sordu. İmam Ahmed de ona: "Senin bu sorun inat ve zorlama sorusu mudur, yoksa bilgi edinme sorusu mudur?" diye sordu. O da: "Hayır, bilgi edinmek için soruyorum?" dedi. Bunun üzerine İmam Ahmed ona: "Kur'ân, Allah'ın indirilmiş kelimasıdır. Mahluk değildir." dedi. O da bu cevaba kani oldu. Sonra onu hazırlayıp Samarra'ya, halifenin yanına gönderdi. Ama kendisi tez davranarak ondan önce halifeye ulaştı. Vali İshak, oğlu Muhammed'in yanından geçerken selam vermediği için çok öfkelenmiş ve Ahmed b. Hanbel'i halifeye şikayet etmişti. Halife Mütevekkil de: "Eğer o gelse de huzurumdaki halılara ayağını bassa bile geri çevrilecek!" demişti. İmam Ahmed b. Hanbel, yoldan, Bağdat'a geri dönmüştü. Halifenin yanına gitmekten hoşlanmıyordu. Fakat insanların çoğu buna aldırmadı. Ama o, kendisinin işkenceye uğramasına sebep olan İshak b. İbrahim'in sözünden ötürü geri dönmüştü. Sonra İbn Belhî adında bir bid'atçı, halifeye gidip İmam Ahmed b. Hanbel'i jurnalledi ve şöyle dedi: "Alevilerden birisi, Ahmed b. Hanbel'in evinde gizlenmiş, orada gizlice halkı kendisine bey'ata davet ediyor!"

Bunun üzerine halife, Bağdat valisine emir vererek geceleyin İmam Ahmed'in evinin basılmasını istedi. Geceleyin kimse farkında olmadan aniden İmam Ahmed'in evi her taraftan kuşatma altına alındı. Askerler evinin damına kadar çıktılar. Etrafta meşaleler yanıyordu. Ahmed b. Hanbel'in kendi evinde çoluk çocuğu ile birlikte oturmakta olduğunu gördüler. Ona Aleviyi sordular. O da: "Benim bu konuda bir bilgim yok. Benim bu işle alakam yok ve benim böyle bir niyetim de yok. Ben, gizli aşık her zaman, sıkıntıda ve darlıkta, kıvançta ve tasada halifeye itaat edilmesini uygun gören biriyim ve onu

kendime tercih ediyorum. Onu doğru yola iletip gece gündüz muvafak kılmasını Allah'tan diliyorum." dedi ve daha birçok sözler ekledi. Kütüphanesini, kadınlarının odalarını, tavan aralarını ve evinin her tarafını aradılar; birşey bulamadılar.

Halife Mütevekkil bu durumdan haberdar olunca, onun kendisine yapılan isnadlardan uzak olduğunu anladı ve ona iftirada bulunduklarını öğrendi. Bunun üzerine haciblerinden Kavsara lakabıyla bilinen Yakup b. İbrahim'e 10.000 dirhem vererek kendi adına Ahmed b. Hanbel'e gönderdi ve; "Halifenin sana selamı var. Bu parayı harcamamı istiyor." demesini söyledi. Ancak İmam Ahmed b. Hanbel, bu parayı kabul etmedi. Hacib Kavsara ona şöyle dedi: "Ey Abdullah'ın babası! Bu parayı kabul etmezsen seninle halife arasında bir soğukluk gireceğinden korkuyorum. Bu parayı kabul etmen daha uygun olacaktır." Böyle dedikten sonra parayı İmam Ahmed'in yanına bırakıp gitti.

Gecenin son kısmına varıldığında İmam Ahmed b. Hanbel, aile efradını, amcazadelerini yanına çağırarak: "Bende bu para varken bu gece uyuyamam. Nitekim uyuyamadım da." dedi. Bunun üzerine onlar yanına oturdular, hadis ehlinden ayrıca bazı Bağdatlı ve Basralı muhtaçların adlarını yazıp bir liste hazırladılar. Sabah olunca 250 kadar muhtaca o parayı dağıttılar. Yanlarında bir dirhem dahi kalmadı. İmam Ahmed, o paradan Ebu Eyyüb ile Ebu Said el-Eşecc'e de birer pay verdi. Parayı muhafaza eden keseyi de sadaka olarak verdi. O paradan kendi aile efradına hiçbir şey vermedi. Oysa kendileri son derece muhtaç idiler. Torunlarından biri gelip: "Bana bir dirhem ver." dedi. İmam Ahmed, oğlu Salih'e baktı. Salih de o kesenin bir parçasını koparıp çocuğa verdi. İmam Ahmed sesini çıkarmadı.

Halife, gönderilen paraları hatta keseyi İmam Ahmed'in sadaka olarak dağıttığını duyunca Ali b. el-Cehm ona şöyle dedi:

– Ey mü'minlerin emiri! Ahmed b. Hanbel gönderdiğin parayı kabul etti, ama sevabı sana ulaşsın diye sadaka olarak dağıttı. Ahmed parayı ne yapsın? Ona bir parça eklemek de yeter.

– Doğru söyledin.

İşhak b. İbrahim ile oğlu Muhammed öldüklerinde aralarında sadece yakınları vardı. Bağdat valiliğine Abdullah b. İşhak geçti. Mütevekkil ona mektup yazarak İmam Ahmed'i kendisine göndermesini emretti. Vali Abdullah da bu durumu İmam Ahmed'e bildirince İmam Ahmed: "Ben yaşlı ve zayıf bir adamım." dedi. Vali Abdullah bu cevabı halifeye iletti. Fakat halife Mütevekkil, mutlaka kendisine Ahmed b. Hanbel'i göndermesini ısrarla istedi ve ayrıca İmam Ahmed'e de: "Sana yakın olmak ve sana bakmakla ünsiyet elde etmek, seninle arkadaş olmak ve duanın bereketine nail olmak istiyorum." diye mek

tup yazdı. Bunun üzerine İmam Ahmed b. Hanbel, hasta olduğu halde oğulları ve aile efradından bazılarıyla birlikte yola koyuldu. Müttevekkil'in bulunduğu garnizona yaklaştığında hadim Vasıf büyük bir kafiye ile onu karşıladı. Hadim Vasıf ona selam verdi. İmam Ahmed de selamını aldı. Vasıf ona: "Allah seni düşmanın İbn Ebi Duad'dan kurtardı." deyince İmam Ahmed ona cevap vermedi. Oğlu da halifeye ve Vasıfa dua etmeye başladı.

Samarra'daki askerlerin garnizonuna vardıklarında İmam Ahmed, İtah'ın evine konuk oldu. İtah bundan haberdar olunca oradan göçtü ve İmam Ahmed için başka bir evin kiralanmasını istedi. Emirlerin ve komutanların reisleri her gün İmam Ahmed'in yanına geliyorlar ve ona halifenin selamını tebliğ ediyorlardı. Üzerlerindeki zinet ve silahları çıkarmadan yanına girmiyorlardı. Halife, ona kıymetli hahlar ve büyük evlere yaraşan bazı eşyalar gönderdi. Daha önceki mihnet ve sıkıntı günlerinde çektiği işkencelere ve elden kaçırdığı rahat yaşantıya bedel olsun diye orada kalarak insanlara hadis okumasını ve uzun seneler ikamet etmesini istedi. Ancak İmam Ahmed hasta ve zayıf olduğunu, dişlerinin titreyip birbirine çarptığını, bu nedenle hadis dersi veremeyeceğini söyleyip mazeret diledi.

Halife, her gün ona içinde türlü yemekler meyveler ve buz bulunan ve pahası 120 dirhemi bulan bir sofraya gönderiyordu. İmam Ahmed b. Hanbel'in bu yemekleri ve meyveleri yediğini sanıyordu. Ama İmam Ahmed b. Hanbel, bu yemeklere ve meyvelere kesinlikle el sürmüyordu. Aksine o, aç olarak orucunu devam ettiriyordu. Sekiz gün süreyle hiçbir şey yemedi. Hasta olduğu halde yiyeceklere el sürmedi. Sonra oğlu kendisine yemin verdirerek azıcık un bulamacı içmesini istedi.

Ubeydullah b. Yahya b. Hakan, ona halifenin armağanı olarak, çok miktarda para getirdi. Fakat o, bu armağanları kabul etmedi. Emir bunları kabul etmesini ısrarla istedi, ama yine de kabul etmedi. Bu defa emir, o armağanı alıp Ahmed'in oğullarına ve aile efradına gitti. "Bunları halifeye geri götürmek mümkün değildir." dedi.

Halife, onun aile efradına ve çocuklarına aylık 4.000 dirhem maaş bağladı. İmam Ahmed b. Hanbel buna karşı çıktıysa da halife; "Bu zorunlu bir iştir. Bu sadece senin evladına mahsustur." dedi. Bunun üzerine İmam Ahmed direnmekten vazgeçti. Ama çoluk çocuğunu, aile efradını ve amcasını kınamaya başladı. Onlara: "Bizim bu dünyada az günlerimiz kaldı. Ölüm üzerimize hemen hemen inmek üzeredir. Öldükten sonra ya Cennet'e ya da Cehennem'e gideceğiz. Dünyadan çıkarken karınlarımızda bu adamların malı bulunmasın." dedi ve daha birçok sözler söyleyerek aile efradına öğütler verdi. Onlar da kendisine karşı şu sahih hadisi okuyarak delil ileri sürdüler:

"Sen kendin dilenmeden ve gözünü dikip bakmadan sana gelen bu malı al." İbn Ömer'le İbn Abbas'ın, sultanların armağanlarını kabul ettiklerini de sözlerine eklediler. İmam Ahmed ise: "Bununla o aynı değildir. Eğer bu malın zulmetmeksizin, haksızlık yapılmaksızın elde edilmiş olduğunu bilseydim buna karşı çıkmaz ve alıp almadığınızı da aldırıp etmezdim." dedi.

İmam Ahmed'in zaafiyeti ve nekahati uzun sürünce Mütevekkil onu tedavi etmesi için tabip İbn Maseveyh'i gönderdi. İbn Maseveyh onu muayene ettikten sonra Mütevekkil'e şöyle dedi: "Ey mü'minlerin emiri! Ahmed'in bedeninde bir illet yoktur. Onun hastalığı az yemek yemesinden, çok oruç tutup fazla ibadet etmesindendir." Mütevekkil sustu, birşey demedi. Sonra halifenin annesi, oğlu Mütevekkil'den, gidip İmam Ahmed b. Hanbel'i görmesine izin vermesini istedi.

Bundan sonra Mütevekkil, İmam Ahmed'e haber salarak gelip oğlu Mutez ile görüşmesini, ona dua etmesini ve onu yetiştirmesini istedi. İmam Ahmed, önce bunu kabul etmedi. Sonra da kendisini bir an önce Bağdat'a, ailesinin yanına göndereceklerini ümid ederek bu teklifi kabul etti.

Halife ona kıymetli bir hil'at ve kendi bineklerinden bir binek gönderdi. Bineğin üzerinde kaplan derisinden eğer bulunduğu için İmam Ahmed ona binmeye yanaşmadı. Sonra tüccarlardan birinin bir katırı getirildi. Ona binip Mutez'in meclisine gitti. Halife Mütevekkil ile annesi, o meclisin bir köşesinde ince bir perdenin arkasında oturmuşlardı. İmam Ahmed meclise geldiğinde "Selamun aleyküm." dedi, halifelere mahsus selamı vermedi. Halifenin annesi, oğlu Mütevekkil'e şöyle dedi: "Allah Allah, ey oğlum; şu adama bak hele! Halifenin evine geliyor ve böyle davranıyor. Demek ki bu adam, sizin içinde bulunduğunuz dünyalığa talib olmayanlardandır."

Mütevekkil, İmam Ahmed'i görünce annesine şöyle dedi: "Ey anacığım, işte şimdi evimiz şenlendi ve mamur oldu."

Hizmetçi, yanında astarlı kıymetli bir kaftan, elbise, takke ve taylesan getirmişti. Bunları kendi eliyle İmam Ahmed'e giydirdi. Fakat İmam Ahmed hiç kıııldamıyordu.

İmam Ahmed dedi ki: «Mutez'in yanına gidip oturduğumda mürebbsi ona şöyle dedi:

– Allah emiri ıslah etsin. İşte bu gelen İmam Ahmed senin müedibin ve hocan olacaktır. Halifenin bu hususta emri vardır.

– Eğer bana birşey öğretecek olursa öğrenirim.»

İmam Ahmed diyor ki: "Ben onun o küçük yaşında bu yüksek zekasına hayret ettim. Çünkü cidden çok küçüktü." İmam Ahmed b. Hanbel, o meclisten çıkarken Allah'tan mağfiret diliyor, gazabından ve öfkesinden Allah'a sığınıyordu.

Aradan birkaç gün geçtikten sonra halife, onun Bağdat'a gitmesine izin verdi. Onun için bir gemi hazırladı. Fakat İmam Ahmed gemiye binmeyi kabul etmedi, basit bir kayığa bindi ve gizlice Bağdat'a girdi. Kendisine armağan edilen hil'atın satılmasını, parasının yoksullara ve düşkünlere dağıtılmasını emretti. Halife ve ailesiyle görüş-tüğünden ötürü günlerce acı çekti. Sıkıntı duydu ve şöyle dedi: "Öm-rüm boyunca onlardan uzak durdum, ama ahir ömrümde onlarla gö-rüşme belasına maruz kaldım."

İmam Ahmed, halifenin yakınında bulunurken çok açlık çekmişti. Öyle ki açlık, onu neredeyse öldürecekti. Emirlerden biri halife Mütevekkil'e şöyle demişti: "Ahmed b. Hanbel senin yemeğini yemiyor, içe-ceğini içmiyor, senin halılarının üzerinde de oturmuyor. Senin içtiğin şeylerden kendini mahrum bırakıyor." Halife Mütevekkil de kendisi-ne böyle diyen emire şöyle demişti: "Allah'a yemin ederim ki, Muta-sım bile Ahmed hakkında benimle böyle konuşsaydı, sözünü kabul et-mezdim."

Halifenin elçileri her gün İmam Ahmed'in ziyaretine geliyor, du-rumunu ve keyfiyetini öğreniyorlardı. Hal ve hatırını sorup gidiyor-lardı. Halife de Kadı Ahmed b. Ebi Duad'ın müsadere edilen malları hakkında nasıl bir işlem yapacağını ona soruyor, o ise hiçbir cevap vermiyordu. Bundan sonra halife Mütevekkil, Kadı Ahmed b. Ebi Du-ad'ı Samarra'daki zindandan çıkarttı ve mallarını, mülklerini, çiftlik-lerini sattığına dair bizzat kendisinin şahitlik beyanını aldıktan son-ra onu Bağdat'a gönderdi.

İmam Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah dedi ki: "Babam Samar-ra'dan döndükten sonra gözlerinin çukura gömüldüğünü gördük. Altı ay sonra ancak kendini toparlayabildi. Akrabalarının evlerine ya da akrabalarının bulunduğu bir eve gitmekten uzak durdu. Onların sa-hip oldukları hiçbir şeyden yararlanmadı. Çünkü onlar sultanın ver-diği paraları ve armağanları kabul ediyorlardı."

İmam Ahmed b. Hanbel'in halife Mütevekkil'e götürülmesi, hicre-tin 237. senesinde olmuştu. Sonra vefatına kadar zayıf ve bitap halde kaldı. Halife Mütevekkil her gün ona adam göndererek halini hatırını sorduruyordu. Yapacağı işler hakkında fikrini alıyor, karşılaştığı iş-lerde de ona danışıyordu. Mütevekkil, Bağdat'a dönüşünden sonra İbn Hakan'ı Ahmed b. Hanbel'e gönderdi. İbn Hakan'ın ona getirdiği para 1.000 dinardı. Bu parayı İmam Ahmed, dilediği ve uygun gördü-ğü kimselere dağıtacak. Ama İmam Ahmed bu paraları kabul etme-ye yanaşmadı ve: "Halife, beni hoşlanmadığım işleri yapmaktan affet-miştir." dedi. Parayı geri çevirdi.

Adamın biri mektup yazarak Mütevekkil'e gönderdi. Mektubunda "Ey mü'minlerin emiri! İmam Ahmed senin atalarına sövüyor ve on-

ları zındıklıkla suçluyor!" dedi. Mütevekkil de ona şu cevabi mektubu gönderdi: "Me'mun; işleri karıştırdı, birçok haltlar işledi. İnsanları kendi nefesine musallat kıldı. Babam Mutasım savaşı bir adamdı. Kelam hakkında derin bir görüşü yoktu. Kardeşim Vasık'a gelince o, hakkında söylenen sözlere müstehaktır." Sonra o iftiracı adamı getirtti ve ona ikiyüz kırbaç vurulmasını emretti. Abdullah b. İshak b. İbrahim kırbacı eline alarak ona beşyüz kırbaç vurdu. Halife Mütevekkil, Abdullah'a: "Ona niçin beşyüz kırbaç vurdun?" diye sorunca Abdullah b. İshak şu cevabı verdi: "İki yüz kırbaç senin emrine itaat etmek için vurdum. İkiyüz kırbaç Allah'a itaat etmek için vurdum. Yüz kırbaç da şu salih ihtiyar ve âlim Ahmed b. Hanbel'e iftira ettiği için vurdum."

Mütevekkil, Ahmed b. Hanbel'e mektup yazarak Kur'ân hakkındaki imtihan, inat ve zorluk çıkarma şeklinde değil de yararlanıp bilgi edinme mahiyetinde bazı sualler sordu. İmam Ahmed de ona sahabelerden ve diğerlerinden eserler, nakiller, merfu hadisler içeren bir risale yazdı. Oğlu Salih, bu risaleyi İmam Ahmed'in mihnetinden bahsederken nakletmiştir. Bu, ondan rivayet edilmiştir. Başka hadis hafızları da bunu nakletmişlerdir.

İMAM AHMED B. HANBEL'İN VEFATI

Oğlu Salih dedi ki: «Babam, hicretin 241. senesinin rebiyülevvel ayı başında hastalandı. Rebiyülevvel ayının ikisinde, çarşamba günü yanına gittim. Ateşler içinde yanıyor ve derinden soluyordu. Çok zayıf düşmüştü. Kendisine: "Babacığım sen ne yiyorsun, gıdan nedir?" diye sordum. O da: "Bakla suyu." diye cevap verdi.»

Sonra oğlu Salih birçok insanın, ileri gelenlerin ve avam tabakasından kişilerin onu ziyarete geldiklerini, evinde büyük bir kalabalık teşkil ettiklerini anlatmıştır. İmam Ahmed'in bir kesesi vardı. Kesesinde bozuk paraları vardı. Bu paralarla ihtiyacını karşılardı. Oğlu Abdullah'a, kiracılarından kira paralarını tahsil etmesini ve üzerindeki bir yemin keffaretini ödemesini emretti. O da bu kira paralarından bir miktarını tahsil edip birazcık hurma satın aldı ve babasının yemin keffaretini ödedi. Geriye üç dirhem arttı.

İmam Ahmed b. Hanbel vasiyetini şöyle yazmıştı:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Bu, Ahmed b. Hanbel'in vasiyetidir. Allah'tan başka ilah bulunmadığına, onun birliğine, ortaksız olduğuna, Muhammed'in de onun kulu ve elçisi olduğuna; Muhammed'i, hidayet ve hak din ile gönderdiğine, müşrikler hoşlanmasalar da İslâmiyeti diğer bütün dinlere üstün kılmak için onunla gönderdiğine şahadet ederim. Ailemin ve

akrabamın, diğer abidler gibi Allah'a ibadet etmelerini, diğer hamdenlerle birlikte Allah'a hamdetmelerini, Müslüman cemaata nasihat vermelerini vasiyet ederim. Allah'ı Rab olarak benimsediğime, İslâmiyeti din, Muhammed'i de peygamber olarak seçtiğime dair vasiyetimdir.

Boran adıyla bilinen Abdullah b. Muhammed'e elli dinar verilmesini vasiyet ederim. Bu parayla borcum inşaallah ödenecektir. Param arttığı takdirde oğlum Salih'in kadınlı erkekli her çocuğuna da onar dirhem verilmesini vasiyet ederim."

Bundan sonra İmam Ahmed b. Hanbel, varislerinden olan çocuklarını yanına çağırdı. Onlar için dua etmeye başladı. Ölümünden elli gün önce bir oğlu doğdu. Ona Said adını verdi. Muhammed adında bir başka oğlu da vardı ki, kendisi hastalandığında o henüz yürümeye yeni başlamıştı. Onu yanına çağırdı. Bağırına basıp öptü, sonra: "Bu yaşlı halde ben çocuğu ne yapayım?" dedi. Kendisine: "Zürriyetin senden sonra senin için dua edecektir." denildi. O da: "Eh, böyle olursa güzel olur." dedi ve Cenâb-ı Allah'a hamdetmeye başladı.

Hastalığı esnasında duydu ki; Tavus, hasta kişinin inlemesini mekruh sayıyormuş. Bunu duyunca inlemeyi bıraktı. Sabahında vefat edeceği geceye kadar hiç inlemedi. Ancak o gecede inlemeye başladı. Vefatı, rebiyülevvel ayının 12'sinde cuma gecesi vukubuldu. Ölüm sancıları şiddetlenince inlemeye başladı.

Rivayete göre oğlu Abdullah ve Salih şöyle demişlerdir: «Babamız can çekişmeye başlayınca: "Hayır, bundan sonra olmaz, bundan sonra olmaz!" sözünü sık sık tekrarlamaya başladı. Kendisine: "Ey babacığım, bu saatte diline doladığın bu söz nedir, anlamı nedir?" diye sordüğümüzde şu cevabı verdi: "Ey oğullarım! İblis şu evin bir köşesinde durmuş bekliyor, parmağını ısıyor ve, "Fitneye düş ey Ahmed." diyor. Ben de, "Hayır, bundan sonra olmaz, bundan sonra olmaz." diyorum.»

Yani, ruhu cesedinden ayrılincaya kadar tevhid üzere kaldı. Nitekim bazı hadislerde anlatıldığına göre İblis, Cenâb-ı Allah'a şöyle demiş: "Ya Rab, senin izzetine ve celaline yemin ederim ki, ruhları cesetlerinde bulunduğu sürece kullarını saptırmaya çalışacağım!" Cenâb-ı Allah da ona şöyle karşılık vermiş: "İzzetime ve celalime yemin ederim ki, onlar benden mağfiret diledikleri sürece ben de onları hep bağışlayacağım!"

Bundan daha da güzeli şuydu: İmam Ahmed b. Hanbel, kendi ailesine emrederek kendisine abdest aldırılmalarını söyledi. Onlar da ona abdest aldırılmaya başladılar. Parmaklarını hilallemelerini emretti, onu da yaptılar. Hep bu halde iken Aziz ve Celil olan Allah'ı zikreliyordu. Abdestini tamamladıklarında vefat etti. Allah ona rahmet

etsin ve ondan razı olsun.

Vefatı, cuma gününün ikinci saatinin sonunda vuku bulmuştu. Halk, caddelerde ve sokaklarda toplanıp büyük bir kalabalık teşkil etti. Hacıb Muhammed b. Tahir, köleleriyle birlikte oraya geldi. Kölelerin ellerinde kefen bohçaları vardı. Muhammed b. Tahir: "Bunları halifeye vekaleten getirdim. Eğer kendisi burada olsaydı, bu kefenleri o getirecekti." dedi. İmam Ahmed'in çocukları, hacib Muhammed'e haber gönderip şöyle dediler: "Mü'minlerin emiri, babamızı hayatındayken hoşlanmadığı işleri yapmaktan affetmişti ve o, bu kefenlerle gömülmeğe hoşlanmazdı." Başka bez getirdiler, İmam Ahmed'i o bezle kefenlediler. Bu bezi cariyesi örmüştü. Ayrıca bir miktar sargı bezi ve hanut kokusu ve yıkanmasına yetecek kadar su satın aldılar. Onu, kendi evlerinin suyuyla yıkamaya razı olmamışlardı. Zira İmam Ahmed, sağlığında oğullarının evlerinden uzaklaşmıştı. Orada yemek yemiyor, onların eşyalarını ödünç olarak dahi almıyordu. Beytü'l-maldan kendilerine bağlanan maaşları aldıkları için onlara kızmıştı. Aylık olarak her biri 4.000 dirhem maaş alıyordu. Aileleri çok kalabalıktı, yoksul idiler.

Cenazenin yıkanmasına Haşimilerden, hilafet hanedanından yüz kişi kadar katıldı. Cenazenin gözlerini öpmeye, ona dua etmeye ve rahmet dilemeye başladılar. Allah ona rahmet etsin. Tabutunu bütün halk omuzladı. Çevresinde kadın erkek o kadar kalabalık bir cemaat vardı ki, sayılarını ancak Allah bilir. Beldenin valisi Muhammed b. Abdullah b. Tahir de cemaatin arasındaydı. Sonra ileriye geçti. İmam Ahmed'in oğullarına başsağlığı diledi. Cenaze namazını kendisi kıldırdı. Mezarın yanında da definden sonra yine cenaze namazı kılındı. İmam Ahmed ancak ikindi namazından sonra mezarına yerleştirilebildi. Çünkü kalabalık çok fazlaydı.

Beyhakî ile diğerlerinin rivayetlerine göre vali Muhammed b. Tahir, cenazeye katılanların sayılmasını emretti. Sayım neticesinde cemaatin 1.300.000 kişi olduğu anlaşıldı. Başka bir rivayette anlatıldığına göre, gemidekiler dışında karada 700.000 kişi vardı.

İbn Ebi Hatim dedi ki: «Ebu-Zür'a'nın şöyle dediğini işittim: Duyduğuma göre halife Mütevekkil, İmam Ahmed b. Hanbel'in cenaze namazını kılan cemaatin kapladığı alanın ölçülmesini emretmiş, ölçüm neticesinde 1.500.000 zira' olduğu anlaşılmıştı.»

Beyhakî, Abdülvehhab el-Verrak'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ne cahiliyet döneminde ne de İslâmiyet döneminde İmam Ahmed b. Hanbel'in cenazesine katılan cemaat kadar büyük bir cemaatin herhangi bir kimsenin cenazesine katıldığını duymadık."

Abdurrahman b. Ebi Hatim, İmam Ahmed b. Hanbel'in komşusu

Verkanî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«İmam Ahmed'in vefat ettiği günde Yahudi, Hristiyan ve Mecusilerden 20.000 kişi Müslüman oldu." Başka nüshalarda anlatıldığına göre o gün, 10.000 kişi Müslüman olmuştur.» Doğrusunu Allah bilir.

Darekutnî, İmam Ahmed'in oğlu Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Babamın şöyle dediğini işittim: "Bid'at ehli kimselere deyin ki: Geçip gittiği esnada bizimle sizin aranızda cenazeler vardır.»

Cenâb-ı Allah, İmam Ahmed b. Hanbel'in bu konudaki sözünü tasdik etmişti. O kendi zamanında sünnetin imamı idi. Onun muhaliflerinin başta geleni, dünya kadılarının kadısı Ahmed b. Ebi Duad idi ki, onun cenazesine hiç kimse katılmamıştı ve ona iltifat eden de olmamıştı. Öldüğünde sultanın yakınları dışında hiç kimse onun cenazesine katılmamıştı.

Haris b. Esed el-Mahasibî de zahid ve takvalı, aynı zamanda nefisini bütün hareketlerinde ve bakışlarında hesaba çeken bir kimse olduğu halde cenaze namazına ancak üç dört kişi katılmıştı. Bîşr b. Gıyas el-Merisi'nin cenaze namazını da gerçekten çok az kişi kılmıştı. Bundan önce de bundan sonra da emir Allah'ındır.

Beyhakî, şair Haccac b. Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"İmam Ahmed b. Hanbel'in cenaze namazını kılmadan önce Allah yolunda da olsa öldürülmeyi istemiyordum."

İmam Ahmed b. Hanbel'in defnedildiği gün, ilim ehlinde bir zatın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Bugün beş kişinin altıncısı defnedildi, o beş kişi şunlardır: "Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali ve Ömer b. Abdülaziz. Tabii ki İmam Ahmed bunların altıncısı idi."

İmam Ahmed b. Hanbel vefat ederken yetmişyedi yaşını birkaç gün geçmişti. Bu birkaç gün, bir aydan daha azdı. Allah ona rahmet etsin.

İMAM AHMED B. HANBEL HAKKINDA GÖRÜLEN RÜYALAR

Sahih hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Peygamberlikten ancak müjdeleyici (rüyalar) kaldı."

Başka bir rivayette ise şöyle buyurulmuştur: "Peygamberlikten ancak salih rüya kaldı, mü'min onu görür veya ona gösterilir."

Beyhakî, Seleme b. Şebib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Ahmed b. Hanbel'in yanındaydık. O esnada eli bastonlu ihtiyar bir adam oraya gelip selam verdi ve oturdu. Sonra: "Hanginiz Ahmed b. Hanbel?" deyince adam şu cevabı verdi: "400 fersahlık yoldan sana

geldim. Rüyada Hızır'ı gördüm, bana dedi ki: Ahmed b. Hanbel'e git, onu sor ve ona de ki: "Arşın sakini ve melekler, Aziz ve Celil olan Allah için nefsinin işkencelere karşı sabırla mukavemet ettirdiğinden ötürü senden razıdırlar.»

Ebu Abdillah Muhammed b. Hüzeyme el-İskenderanî dedi ki:

«Ahmed b. Hanbel vefat edince çok kederlendim. Rüyada onu gördüm, salınarak yürüyordu. Kendisine: "Ey Abdullah'ın babası, bu ne biçim yürüyüş?" diye sordum. O da: "Cennet'te hizmetçilerin yürüyüşü böyle olur." diye cevap verdi. Kendisine: "Allah, sana nasıl muamele etti?" diye sorduğumda şu cevabı verdi: "Allah beni bağışladı, bana taç giydirdi. Bana altından iki ayakkabı verdi ve dedi ki: "Ey Ahmed! Kur'an'ın benim kelimam olduğunu söylediğin için sana bu ikramı yaptım. Ey Ahmed, dünyada iken hep tekrarladığın Süfyan-ı Sevrî'nin duasıyla bana dua et ve beni öyle çağır." Ben de dedim ki: "Ya Rab, herşey senin kudretin altındadır, sen herşeye güç yetirebilirsin. Bütün hatalarımı bağışla. Öyle ki, bana hiçbir soru sormayasın." Ben böyle dedikten sonra yüce Allah şöyle buyurdu: "Ey Ahmed! İşte Cennet.. kalk ve oraya gir!" Ben de Cennet'e girdim. Orada Süfyan-ı Sevrî'nin iki yeşil kanadıyla bir hurma ağacından bir başka hurma ağacına, bir ağaçtan başka bir ağaca uçup konduğunu ve şu ayeti okuduğunu gördüm:

"Bize verdiği sözde duran ve bizi bu yere varis kılan Allah'a hamdolsun. Cennet'te istediğimiz yerde oturabiliriz. Yararlı iş işleyenlerin ecri ne güzelmiş!" (ez-Zümer, 74.)»

Ravi diyor ki: «Ben İmam Ahmed'e sordum: "Ya Bişr-i Hafî'ye nasıl bir muamele uygulandı?" İmam Ahmed bana şu cevabı verdi: "Ne mutlu ona, ne mutlu ona! Onun gibi başka biri var mı ki? Ben onu Aziz ve Celil olan Allah'ın huzurunda bıraktım. Önünde yemek sofrası vardı. Yüce Allah ona yönelip bakıyor ve ona şöyle diyordu: "Ey dünyada iken bir şey yemeyen adam, şimdi ye. Ey dünyada iken bir şey içmeyen adam, şimdi iç. Ey dünyada iken nimet yüzü göremeyen adam, şimdi nimetlen."»

Ebu Muhammed b. Ebi Hatim, Muhammed b. Müslim b. Vare'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Ebu Zür'a vefat ettikten sonra onu rüyada gördüm ve ona şu soruyu sordum: "Allah sana nasıl muamelede bulundu?" Dedi ki: "Allah buyurdu ki: "Şunu Abdullah'ın babasının yanına, Abdullah'ın babasının yanına, Abdullah'ın babasının yanına katın. (Yani İmam Malik'in, İmam Şafî'nin ve İmam Ahmed b. Hanbel'in yanına katın.)."»

Ahmed b. Harrizad el-Antakî dedi ki: «Rüyada kıyametin koptuğunu gördüm. Yüce Allah hüküm vermek için ortaya çıkmıştı. Arşın alt tarafından bir münadi çıkıp şöyle sesleniyordu: "Abdullah'ın baba-

sını, Abdullah'ın babasını, Abdullah'ın babasını ve Abdullah'ın babasını Cennet'e koyun." Yanıbaşımdaya duran bir meleğe: "Şu Abdullahların babası kim?" diye sordum. O da şöyle cevap verdi: "İmam Malik, İmam Sevrî, İmam Şafî ve İmam Ahmed b. Hanbel'dir."

Ebu Bekir b. Ebi Hayseme, Yahya b. Eyyüb el-Makdisî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«Rasûlullah (s.a.v.)'ı rüyada gördüm. Uyuyordu. Üzerine bir örtü örtülmüştü. Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Maîn de üzerine gelen sinekleri kovuyorlar ve onu koruyorlardı.»

Önceki sayfalarda Kadı Ahmed b. Ebi Duad'ın biyografisinden bahsederken Yahya el-Cela'nın şöyle bir rüya gördüğünü nakletmiştik:

Ahmed b. Hanbel, Büyük Camii'nin bir tarafında bir ders halkasında bulunuyor, Kadı Ahmed b. Ebi Duad ise başka bir ders halkasında bulunuyormuş. Rasûlullah (s.a.v.) da bu iki ders halkası arasında bir yerde durup Ahmed b. Ebi Duad'ın ders halkasını gösterecek; "Kafirler onları inkar ederlerse." (el-En'âm, 89.) ayet-i kerimesini; İmam Ahmed b. Hanbel'in ve arkadaşlarının bulunduğu ders halkasını göstererek ise ayet-i kerimenin geri kalan kısmını okumuştur: "İnkâr etmeyecek bir milleti onlara vekil kılarsınız."

HİCRETİN İKİYÜZKIRKİKİNCİ SENESİ

Bu senede ülkenin bir kısım yerlerinde korkunç depremler meydana geldi. Bunlardan biri de Komes şehrindeki deprem ki, bu yüzden orada birçok ev yıkıldı. Komesliler'den 45.096 kişi öldü. Yine Yemen, Horasan, Fars, Şam ve diğer beldelerde de korkunç depremler meydana geldi.

Bu senede Bizanslılar Cezire'ye hücum ettiler. Birçok malları yağmaladılar. Çoluk çocuk demeden 10.000 kadar insanı esir aldılar. "Doğrusu, bizler Allah'a aidiz ve ona dönücüleriz."

Bu senede Mekke valisi Abdüssamed b. Musa b. İmam İbrahim b. Muhammed b. Ali, insanlara haccettirdi.

Bu senede Mansur tarafından Medine'ye kadı olarak tayin edilen Hasan b. Ali b. Ca'd ve diğer bazı meşhur şahsiyetler vefat ettiler. Vefat edenler arasında Ebu Hassan ez-Ziyadî de vardı.

EBU HASSAN EL-ZİYADÎ

Bağdat'ın doğu yakasının kadısıydı. Asıl adı Hasan b. Osman b. Hammad b. Hassan b. Abdurrahman b. Yezid el-Bağdadî idi. Velid b. Müslim, Veki' b. Cerrah, Vakidî ve diğer bazı üstadlardan ders aldı. Ebu Bekir b. Ebi'd-Dünya, Ali b. Abdullah el-Ferganî ve birçok kimse

de kendisinden ders aldı. Ali b. Abdullah el-Ferganî, "Tıfıl" adıyla bilinen hadis hafızı idi.

İbn Asakir, Ebu Hassan ez-Ziyadî'nin biyografisini "Tarih"inde anlatmış ve şöyle demiştir: "Ebu Hassan ez-Ziyadî, Ziyad b. Ebîhi'nin sülalesinden değildir, ancak Ebu Hassan'ın dedelerinden biri, Ziyad'a ait bir carîye ile evlendiği için kendisine Ziyadî denildi."

İbn Asakir böyle dedikten sonra onun Cabir (r.a.)'den senediyle birlikte rivayet ettiği şu hadisi nakletmiştir: "Helal açıktır, haram da açıktır."

Hatib Bağdadî'nin Ebu Hassan ez-Ziyadî hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Faziletli âlimlerdendi, marifet ehli kimselerdendi, sika ve güvenilir bir ravi idi. Mütevekkil'in halifelîği zamanında Bağdat'ın doğu yakasının kadılığını yaptı. Geçmiş seneleri anlatan bir tarihi vardı. Çok sayıda hadis rivayet etmiştir."

Başkalarının anlattığına göre de Ebu Hassan, salih ve dindar bir kimse olup kitapla amel ederdi. Tarih hakkında güzel bilgisi vardı. Kendisi de güzel bir tarih yazmıştı. Âlicenâb ve faziletli bir insandı. İbn Asakir, onun hakkında çok güzel şeyler nakletmiştir. Mesela, arkadaşlarından biri bir bayram günü Ebu Hassan'a gelip mali sıkıntıya düştüğünü anlatmıştı. Ebu Hassan'ın da yanında sadece 100 dinar vardı. O da bu parayı içinde bulunduğu keseyle birlikte arkadaşına verdi. Arkadaşı parayı alıp gittikten sonra, ikisinin müşterek dostu olan bir başkası, parayı alan adama gidip mali sıkıntıda bulunduğunu söylemiş ve adam, Ebu Hassan ez-Ziyadî'den almış olduğu 100 dinarı, kesesiyle birlikte ona vermişti. Öte yandan Ebu Hassan ez-Ziyadî bu ikinci şahsa haber salarak -ama durumdan hiç haberi olmaksızın- mali sıkıntıya düştüğünü söylemiş ve bir miktar ödünç para istemişti. O da birinci adamdan aldığı 100 dinarı aynı kesesiyle birlikte Ebu Hassan'a göndermişti. Ebu Hassan ez-Ziyadî, bu parayı ve keseyi görünce hayret etmiş ve kalkıp parayı gönderen adama gidip durumun içyüzünü sorup öğrenmişti. Adam meseleyi olduğu gibi anlatınca üç arkadaş bir araya gelerek o 100 dinarı paylaşmışlardı. Allah onlara rahmet etsin ve mertliklerinin hayırlı karşılığını kendilerine versin.

Ayrıca, İmam Malik'ten "Muvatta" adlı eseri rivayet edenlerden biri olan Ebu Mus'ab ez-Zührî, meşhur kurralardan Abdullah b. Zekvan, Muhammed b. Eslem et-Tusî, Muhammed b. Rumh, cerh ve ta'dil âlimlerinden Muhammed b. Abdullah b. Ammar el-Musilî ve Kadî Yahya b. Eksem gibi meşhur şahsiyetler de bu senede vefat ettiler.